

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 24

Sayı / Issue : 4

E-ISSN: 1308-0911

Yıl/Year: 01 Ekim – 31 Aralık 2022 / 01 October– 31 December 2022

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 24

Sayı / Issue : 4

E-ISSN: 1308-0911

Yıl/Year: 01 Ekim – 31 Aralık 2022 / 01 October– 31 December 2022

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 24 Sayı: 4 Yıl: 2022

E-ISSN: 1308-0911

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Prof. Dr. Asuman ALTAY

Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Asuman ALTAY

Editörler : Prof. Dr. Asuman ALTAY
Doç. Dr. Levent YILMAZ
Prof. Dr. Olca SURGEVİL DALKILIÇ

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca,İZMİR

Yayının Türü : Yılda En Az Dört Kez Yayınlanan Akademik Hakemli Dergidir.

Ulakbim (Dergi Park) Online Yayın Tarihi : 26.12.2022

Yönetim ve Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR
Tel: (232) 301 87 60
Faks: (232) 453 02 66
E-posta: sbdergi@deu.edu.tr

Sekreter & Dizgi : Arş. Gör. Emine Betül Göktaş

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

© Tüm Hakları Saklıdır.

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY PUBLICATIONS

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 24 Issue: 4 Year: 2022

E-ISSN: 1308-0911

Journal Owner : Prof. Dr. Asuman ALTAY, The owner on behalf of Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences

Director : Prof. Dr. Asuman ALTAY

Editors : Prof. Dr. Asuman ALTAY
Assoc. Prof. Dr. Levent YILMAZ
Prof. Dr. Olca SURGEVİL DALKILIÇ

Place of Management : Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Publication Type and

Period : Journal is a peer-reviewed and published at least four times a year.

Ulakbim Online Date of Issue : 26.12.2022

Management and Correspondence Address : Dokuz Eylül University, Graduate School of Social
Sciences, Tınaztepe Campus 35390 Buca/İZMİR/TURKEY
Tel: +90 (232) 301 87 60
Fax: +90 (232) 453 02 66
E-mail: sbedergi@deu.edu.tr

Secretary & typesetting : Research Assistant Emine Betül Göktaş

The academic and content responsibility of the articles published in our journal exclusively belongs to the authors.
The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Hakemli Dergi

Cilt: 24 Sayı: 4 Yıl: 2022

Dergi Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Asuman ALTAY – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar NART - Dokuz Eylül Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Tataristan, Rusya
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Karl REICHL	Bonn Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Çuvaş Devlet Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çuvaşistan, Rusya
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV	Kırgızistan Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi

ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat KAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz SANCAKDAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mübeccel Banu DURUKAN SALI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Erdem ÖZGÜR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Vahap TECİM	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Burçak Müge VURAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nilfen GÖKÇEN ULUK	Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay DİRİK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ODAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Reşat Levent AYSEVER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş Ali DEVECİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Berna KIRKULAK ULUDAĞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak KÖSEOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Refereed Journal
Vol: 24 Issue: 4 Year: 2022

Publishing Commission of Journal

Prof. Dr. Asuman ALTAY – Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN- Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER - Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Serdar NART - Dokuz Eylül University

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe University
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik University
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara University
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege University
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray University
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Institute of Galimcan İbrahimov Language, Literature and Art, Tatarstan / Russian Federation
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Karl REICHL	University of Bonn, Germany
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara University
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege University
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege University
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Chuvash State Social Science Institute, Chuvashia / Russian Federation
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale University
Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV	Kyrgyz-Turkish University of Manas, Kyrgyz Republic
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe University
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe University
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege University
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül University

FIELD EDITORS

Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat KAYA	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Oğuz SANCAKDAR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mübeccel Banu DURUKAN SALI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa Erdem ÖZGÜR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Vahap TECİM	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Burçak Müge VURAL	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Nilfen GÖKÇEN ULUK	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gülay DİRİK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Serkan ODAMAN	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Reşat Levent AYSEVER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Durmuş Ali DEVECİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Berna KIRKULAK ULUDAĞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül University
Dr. Öğr. Üyesi Burak KÖSEOĞLU	Dokuz Eylül University

DERGİ HAKKINDA

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergi alanında disiplinlerarası ulusal ve uluslararası çalışmaları yayımlar. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanır. Dergi, içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası bir dergi olup aşağıdaki veri tabanlarında yer almaktadır.

ABOUT JOURNAL

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is a peer-reviewed and international journal published at least four times a year. The journal publishes multidisciplinary national and international articles. The language of the journal is Turkish, but, articles in English may also be published. This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full text of the articles in this journal without asking prior permission from the Publisher or the author.

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is an international journal and indexed by these databases;

TRDİZİN

EBSCO
PUBLISHING

Provider of EBSCOhost®

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

Academic Journals Database

disseminating
quality controlled scientific knowledge

arastirmax
Bilimsel Yayın İndeksi

SÖBIAD

Cilt/Volume: 24 Sayı/Issue: 4

01 Ekim - 31 Aralık 2022 / 01 October - 31 December 2022

İÇİNDEKİLER/CONTENT

	SAYFA/PAGE
ATATÜRK İLKELERİ ve CUMHURİYET TARİHİ	
1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın İzmir Yerel Basınına Yansımaları <i>Reflections of the 1974 Cyprus Peace Operation in İzmir Local Press</i> Ferhat KAYA	1375-1398
EĞİTİM BİLİMLERİ	
Yükseköğretim Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı Algılarının Metafor Yoluyla Belirlenmesi <i>Determining Higher Education Students' Perceptions of Substance Abuse Through Metaphor</i> Latif GÖKALP, Şule EGÜZ	1399-1433
Genç Kalemler Dergisinde Türkçe Eğitime Yönelik Tespitler <i>Findings Regarding Turkish Education in The Journal of Genç Kalemler</i> Mehmet FİDAN	1434-1448
FİLOLOJİ-ÇEVİRİBİLİM	
A Research on The Turkish Translations of The Neologisms in The Handmaid's Tale by Margaret Atwood <i>Margaret Atwood'un Damızlık Kızın Öyküsü Başlıklı Eserindeki Neolojizmlerin Türkçe Çevirileri Üzerine Bir Araştırma</i> Ekim AKYILDIZ, Yeşim TÜKEL KANRA	1449-1469
FİLOLOJİ-DÜNYA DİLLERİ VE EDEBİYATI	
Savaşın Çocukları: Sovyet İspanyollar <i>Children of War: Soviet Spaniards</i> Filiz KARAKALE	1470-1491
An Ecolinguistic Analysis of Circe by Madeline Miller: Reconstructing The Relations Among Different Forms of Beings Through Figurative Reconceptualizations <i>Madeline Miller'in Kirke Adlı Eserinin Eko-Dilbilimsel Analizi: Farklı Varlık Biçimleri Arasındaki İlişkilerin Figüratif Kavramsallaştırmalarla Yeniden İnşası</i> İfakat Banu AKÇEŞME, Çağrı ŞARLAR	1492-1519
Kukla Kabare'de Bir Karagöz Gölgesi: Dayı <i>Karagöz's Shadow in a Puppet Performance Named Kukla Kabare: Dayı</i> Gülseren Özdemir RİGANELİS	1520-1550
FINANS	
Ekonomik Büyüme Duyurularının İnşaat Sektör Endeksi Üzerindeki Etkisi <i>The Effect of Economic Growth Announcements on the Construction Sector Index</i> Rana TORUN	1551-1571

MAKRO İKTİSAT

Gregory Hansen Koentegrasyon Yöntemiyle Vergi-Harcama Hipotezi Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Türkiye Örneği (2006-2022)
An Empirical Research on Tax-Expenditure Hypothesis with Gregory Hansen Cointegration Method: Example of Turkey (2006-2022)
Mesut FENKLİ, Doğan UYSAL 1572-1601

NİCEL KARAR YÖNTEMLERİ

Sağlık Sistemi Belirleyicileri ve Göstergeleri Üzerine Bir Yol Analizi Çalışması
A Path Analysis Study on Health Determinants and Indicators
Ceren BÖRÜBAN, Ebru ÖZGÜR GÜLER 1602-1629

SİYASAL DÜŞÜNCELER

Rousseau'nun Emile'inde İdeal Kadın ve Erkek Kurgularının Eleştirisi
A Critique of The Constructions of Ideal Woman and Man in Rousseau's Emile
Cansel USLU, Tuba KANCI 1630-1655

The Foundations of Marx's Theory of Alienation: Marx's Critique of His Predecessors and Alienated Labour
Marx'ın Yabancılaşma Kuramının Temelleri: Marx'ın Öncellerine Eleştirisi ve Yabancılaşmış Emek
Görkem GİRAY 1656-1679

SOSYAL POLİTİKA-ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençlerin Genç İşsizliğine Yönelik Algıları Üzerine Bir Araştırma
A Research on The Perception of Young People Not in Education, Employment or Training Regarding The Youth Unemployment
Celal TOLGAY, Özlem ÇAKIR 1680-1707

SOSYAL POLİTİKA-TOPLUMSAL CİNSİYET

Tıp Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı: Klinik Öncesi ve Klinik Dönemin Karşılaştırılması
Medical Students' Perception of Gender: A Comparison Between the Preclinical and Clinical Phases
Sevtap AYDIN, Esin ERGÖNÜL 1708-1732

SOSYOLOJİ

Kültürel ve Yaratıcı Endüstrilerde Çalışan Sanat Üreticilerinin Fikrî Mülkiyet Hakkı Konusunda Deneyimleri ve Görüşleri
Experiences and Thoughts of Art Workers Working in Cultural and Creative Industries on Intellectual Property
Tolga ULUSOY 1733-1753

The Governance of Migration and Urban with Multilevel Actors
Kent ve Göçün Çoklu Aktörlerle Yönetişimi
Şeyma KARAMEŞE 1754-1770

TURİZM

Otantiklik Algısı Müşteri Tatmini ve Destinasyon İmajının Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisi: İzmir Birgi Tarihi Kenti Örneği

Authenticity Perception Customer Satisfaction, Destination the Effect of Image on Behavioral Intention: The Example of Izmir The Historical City of Birgi

Erdem BAYDENİZ, Berkan BAŞAR, Üzeyir KEMENT, Seden DOĞAN

1771-1800

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ

NFT (Non-Fungible Token) ve Uygulama Alanları

NFT (Non-Fungible Token) and Its Fields of Application

Erhan USTAĞLU, Selçuk KIRAN, Mahmut BAĞCI, İlkin Ecem EMRE

1801-1821

YÖNETİM VE STRATEJİ

Sivil Havacılık Sektöründe Çalışanların İş Memnuniyet Düzeylerinin Yaşam Doyumuna Etkisinin İncelenmesi

Investigation of The Effect Of Employee's Job Satisfaction Level on Life Satisfaction in Civil Aviation Sector

Özgül YÜKSEKBİLGİLİ

1822-1839

Yayın Geliş Tarihi: 01.10.2022
Yayına Kabul Tarihi: 29.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1183100>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1375-1398
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

1974 KIBRIS BARIŞ HAREKATI'NIN İZMİR YEREL BASININA YANSIMALARI

Ferhat KAYA*

Öz

Tarih boyunca birçok devletin odak noktalarından birisi olan Kıbrıs adası, 20. yüzyılda Türk ve Rum halkı arasında ciddi olaylara sebep olmuştur. Rumlar kurdukları terör örgütü vasıtasıyla adada yaşayan Türkleri, zulüm ve katliam ile adadan gitmeleri için zorlamıştır. Yunanistan da adada yapılan zulümlere el altından destek olmuş, Türkiye de kendi irkdaşlarını korumak amacıyla önce diplomatik girişimlerde bulunmuş, sonuç alamayınca da askeri müdahaleye başvurmuştur. Tarihe Kıbrıs Barış Harekâtı olarak geçecek olan bu müdahalenin hem içeride hem de dışarıda birçok yansıması olmuştur. Harekât gerek yerel basın gerek ulusal basın gerekse dünya basını tarafından yakından takip edilmiştir.

Bu çalışmamızda, 20 Temmuz 1974 ve 14 Ağustos 1974 tarihlerinde Türkiye'nin, Kıbrıslı Türklerin canını, malını ve namusunu korumak amacıyla Kıbrıs adasına yaptığı askeri harekatin, kurtuluşun şehri İzmir'in yerel basınına yansımalarını ele alacağız. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yapıldığı ilk günden harekatin bittiği güne kadar yaşanan gelişmeleri, İzmir halkının Kıbrıs'ta yaşanan askeri harekâtı yakından takip etmesini sağlayan Ege Ekspres, Ege Telgraf, Demokrat İzmir ve Yeni Asır gazetelerinin çerçevesinde değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Yerel Basın, İzmir, Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan, Enosis.

REFLECTIONS OF THE 1974 CYPRUS PEACE OPERATION IN IZMIR LOCAL PRESS

Abstract

The island of Cyprus, which has been one of the focal points of many states throughout history, was founded in the 20th century. it has caused serious events between the Turkish and Greek people in the Dec. The Greeks, through the terrorist organization they established, forced the Turks living on the island to leave the island with cruelty and massacre. Greece also secretly supported the atrocities committed on the island, Turkey

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kaya, F. (2022). 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın İzmir yerel basınına yansımaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1375-1398.

* Misafir Öğretim Elemanı, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-9267-7905, ferhatkayaedu@gmail.com.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

first made diplomatic attempts to protect its own racists, and when it did not get results, it resorted to military intervention. This intervention, which will go down in history as the Cyprus Peace Operation, has had many reflections both inside and outside. The operation was closely followed by both the local press and the national press and the world press.

July August 20, 1974 and August 14, 1974, Turkey, in order to protect the lives, property and honor of the Turkish Cypriots on the island of Cyprus, in this study, we will consider the reflections of the local press of Izmir, the city of liberation, we will consider. We will evaluate the developments from the first day of the Cyprus Peace Operation until the end of the operation within the framework of the Aegean Express, Aegean Telegraph, Democrat Izmir and Yeni Asir newspapers, which enable the people of Izmir to closely follow the military operation taking place in Cyprus.

Keywords: *Local Press, Izmir, Cyprus, Turkey, Greece, Enosis.*

GİRİŞ

Kıbrıs adasının geçmişten günümüze önemli bir bölge olarak görülmesinin nedenlerinden biri, hiç kuşkusuz Mısır ve Doğu Akdeniz gibi ticaret yollarının geçtiği güzergahlarda yer almasıdır (Kusutoğlu, 2017, s. 7). Jeolojik devirler döneminde, Hatay bölgesinden bir çöküntü ile koparak bir ada olarak ortaya çıkan Kıbrıs'ın ilk sakinleri Anadolu bölgesinden olmuştur (Çeçen, 2008, s. 32). Kıbrıs'ın Anadolu'nun bir parçası olan Hatay'dan kopması ve ilk yerleşimcilerinin de Anadolu halkından olması Kıbrıs ile Anadolu'nun tarihin eski devirlerinden itibaren sürekli kaynaşma içinde olduğunu gösteriyor. Kıbrıs'ın Anadolu'dan kopan bir toprak parçası olması sebebiyle özellikle iklim şartları ve hayvan toplulukları bakımından da Türkiye'ye benzemektedir. Adanın gerek jeopolitik konumu gerekse önemli ticaret yolları üzerinde bulunması ilk çağlardan itibaren krallık, devlet ve imparatorlukların ilgi kaynağı olmuştur.

Tarihsel süreci göz önüne aldığımızda birkaç istisna dışında Anadolu'ya hâkim olan devletler, Kıbrıs adasına da hâkim olmuşlardır. M.Ö. 15. yy'da adaya ilk olarak hâkim olan devletlerin başında Anadolu'da kurulan uygarlıklardan biri olan Hititlerdir. Hititler'den sonra adaya hâkim olan devletler sırasıyla Mısırlılar, Asurlular, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Lusignanlılar, Venedikliler, Osmanlılar ve İngilizler tarafından idare edilmiştir (Tosun, 2012, ss. 17-18). Tarihin önemli dönemlerinde sahne alan bu devletlerin kendi aralarında Kıbrıs'a hâkim olma mücadeleleri, adanın öneminin ne kadar büyük olduğunu göstermiştir.

Kurulduğu tarihten itibaren fetih yoluyla sürekli toprak genişletme stratejisi ile hareket eden Osmanlı Devleti, hemen yanı başında yer alan Kıbrıs adasını fethetmekte biraz gecikmiştir. Ancak 1571 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, Kıbrıs adasını fethetmiştir. Siyasi, stratejik, dini ve iktisadi gibi olgular, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs adasını fethetmesi için sayılabilecek başlıca nedenler arasındadır. Siyasi ve stratejik nedenler arasında; Kıbrıs adası, Osmanlı Devleti'nin idaresinde olan Suriye ve Mısır bölgesinin tam ortasında yer alıyordu. Kıbrıs adası

ise o tarihlerde korsan bir devlet olan Venedik'in elindeydi. Coğrafi olarak kendisine çok yakın bir uzaklıkta yer alan Kıbrıs'ın korsan bir devletin elinde olması, özellikle Osmanlı Devleti'nin başka bir devlet ile savaşması durumunda ciddi bir tehlike oluşturabilirdi. Osmanlı ile savaşa giren devletler, Kıbrıs adasını kendisine askeri bir üs olarak kullanarak Osmanlı kıyıları muhtemel bir saldırıya uğrayabilirdi. Ayrıca, Kıbrıs adasının Doğu Akdeniz'de Hristiyan dünyasına ait tek yer olarak kalması, Osmanlı Devleti'nin deniz yoluyla kendi elinde bulundurduğu yerlere güvenli bir şekilde ulaşması için fethedilen stratejik nedenler arasında sayılabilir (Sert, 2021, s. 3). Dini sebepler arasında sayabileceğimiz nedenler arasında; Kıbrıs adasına İslam devletleri tarafından 24 defa sefer düzenlenmiştir. Bu seferlerin belli başlı temel dayanakları vardı. Kıbrıs adasının Hristiyanların elinde olması, Müslümanlar için fethedilmesi gereken toprak konumuna gelmiştir. Bu fetih isteği, hem İslam dininin hüküm sürdüğü coğrafyayı genişletmek hem de hac ibadeti için Anadolu ve Rumeli'nden gemi ile yola çıkan Müslümanların güvenliğini sağlamak için kaynaklanmaktadır. Ayrıca Katolik olan Venediklilerin Ortodoks olan yerli Rum halkına zulmetmesi de Müslümanların bu adayı fethetmesinde önemli etkilerden biri olmuştur. İktisadi olarak ise; önemli ticaret yollarının Kıbrıs üzerinden geçmesi, Osmanlı Devleti ile diğer devletlerin arasında yapılan ticari faaliyetlerin korsanlar tarafından engellenmesi, gemilerin yağma edilmesi bu bölge üzerinden yapılan ticarete büyük zararlar vermiştir (Sert, 2021, s. 3). Yukarıda da bahsettiğimiz nedenlerin sonucunda, Osmanlı Devleti 1570-1571 yılında 50.000 şehit vererek adayı fethetmiştir (Güler, 2004, s. 102).

Kıbrıs adasında hakimiyeti ele geçiren Osmanlı Devleti, Anadolu'dan 30.000 kişiyi bu bölgede iskân ettirmiş ve demirci, marangoz, dokumacı, derici, ayakkabıcı, taş ustaları gibi önde gelen meslek gruplarını adaya yerleştirmiştir (Kılıç, 2009, s. 3). Osmanlı Devleti, fetihden hemen sonra Kıbrıs adasını idari yönden "Beylerbeylik" statüsüne alarak Lefkoşa'yı merkez olarak belirlemiştir. Kurulan bu beylerbeylik yönetimi içinde Tuzla, Limasol, Piskopi, Gilan, Evdim, Magosa, Karpas, Dağ, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hırsofi, Omorfa, Mesarye ve Girne kaza olarak yer almıştır. Türk ve Müslüman halkın dışında kalan gayrimüslim halk ise herhangi bir dışlanmaya tabi tutulmayarak hukuken can ve mal güvenlikleri Türkler gibi teminat altına alınmıştır (Aydın, 2016, ss. 8-9.).

1571 yılından 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti yönetiminde olan Kıbrıs adasında, yöneten ve yönetilen millet arasında etnik kimlik farklılığı birtakım sorunlara yol açmıştır. Özellikle 1789 Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımı, Rumlarda da karşılık bulmuştur. Bu akımın etkisine kapılan Rumlular Osmanlı yönetimine karşı isyanlar gerçekleştirmiştir. Bu isyanların en önemlisi 1821 yılında Mora'da gerçekleşmiştir. İsyân sonucu Osmanlı Devleti, adada bir Yunan devleti kurulmasına izin vererek 1829 yılında bu devleti resmen tanımak durumunda kalmıştır (Yücesoy, 2016, s. 10). Yaşanan bu olaylar ile birlikte Rumluların hayal dünyasında önemli bir yer işgal eden "Megali İdea" fikri uygulanma açısından yeniden gündeme gelmiştir (Şahin, 2012, ss. 2-3).

1974 Yılına Kadar Kıbrıs'ın Durumu

İngiltere'nin Kıbrıs konusundaki tutumu, Rus yayılcılığına karşı her daim Osmanlı lehine olmuştur. Ancak 93 harbi ile birlikte İngiltere, Kıbrıs konusundaki politikasını değiştirmiştir. Osmanlı Devleti 1877-1878 tarihinde yapılan savaşı Ruslara karşı kaybettikten sonra İngiltere, Rusların Osmanlı topraklarında daha fazla ilerlememesi için Osmanlı Devleti'ne yardım teklifinde bulunmuş ve bunun karşılığında da Kıbrıs adasının hakimiyetinin kendilerine verilmesini istemiştir. 4 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan antlaşma sonucu adanın yönetimi resmen İngiltere'ye geçmiştir (Özbaş, 2021, ss. 8-9).

Kıbrıs'ın İngiltere idaresine geçmesi, Rum ve Yunanlıların birleşerek büyük Yunanistan'ı oluşturma hayali olan Enosis'in yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur (Yılmaz, 2017, s.89). Enosis'in Yunanlı ve Rumlar açısından önemini iyi bilen İngiltere, bu durumu lehine kullanmıştır. Örneğin, 1915 yılında Yunanistan'ın kendi yanlarında savaşması şartıyla Kıbrıs'ın Yunanistan'a verileceğini sözünü bizzat İngiltere vermiştir (İsmail, 1988, ss. 12-13).

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nın 20 ve 21. maddesi ile birlikte Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılmasını kabul etmiştir (İsmail, 1988, s. 89). 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla İngiltere Kıbrıs'taki Türklere 2 yıl içinde Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye göç etmelerini ya da Türk vatandaşlığını muhafaza etme hakkı tanıdı. Bunun sonucunda, Kıbrıslı Türklerin bir kısmı toplu köy halkı olarak Türkiye'de Silifke, Anamur, Antalya, Alanya gibi yerlere göç ettiler (Kusutoğlu, 2017, s. 21).

İngiltere, Kıbrıs adasını valiler atayarak yönetmiştir. Enosis hayali ile günlerini geçiren Rum ve Yunanlılar 1930'lu yıllarda, Enosis'in gerçekleşmesi için adada bulunan valiliğe sürekli olarak taleplerini iletmışlerdir. Bunun yanında, Avrupa'da bulunan lobileri vasıtasıyla Enosis'in gerçekleşmesi için İngiltere'ye sürekli baskı kurmuşlardır. Bu girişimler sonuçsuz kalınca, 1931 yılında Rumlar, ada yönetimini elinde bulunduran İngilizlere karşı isyan etmişlerdir. Valilik konağını basan Enosisçiler, Türkler de dahil birçok kişiyi öldürmüşlerdir. İngiltere aldığı sert tedbirler ile bu isyanı bastırmıştır (Kandemir, 2020, ss. 38-39).

Enosis çalışmaları en yoğun olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. 1950 tarihinde, Rum Ortodoks Kilisesi tarafından yapılan oylama %96 Enosis lehine sonuçlansa da İngiltere bu fikre açıkça karşı çıkmıştır. İsteddiği sonuçlara alamayan Rumlar, Yunan Albay Grivas liderliğinde 1955 yılında EOKA isimli bir terör örgütü kurarak şiddet eylemlerine başlamıştır. Savaş eğitimine sokulan EOKA çetecileri, Kıbrıs'taki Türklere karşı şiddetlerini arttırmaya başlamıştır. İngiltere adadaki sorunları çözmek için 29 Ağustos 1955 yılında Londra Konferansı'nı düzenlese de buradan bir sonuç alınamamıştır. Kıbrıslı Türkler, Enosis'e engel olmak amacıyla önce Volkan Teşkilatı'nı daha sonra da Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kurmuşlardır (Yılmaz, 2017, ss. 90-91).

Kıbrıs Barış Harekâtına kadar EOKA mezalimine direnecek olan Türk Mukavemet Teşkilatı, 27 Kasım 1957’de Rumlarla meskûn bir bölge olan Palluryodissa’da bir araya gelen Rauf Denктаş, Burhan Nalbantoğlu ve Kemal Tanrısevdi tarafından kurulmuştur (Kusutoğlu, 2017, s. 31).

TMT hakkında ortaya bazı iddialar atılsa da Rumların öne sürdüğü gibi bir saldırı örgütü olmamıştır. Bu teşkilat, tümüyle savunma nitelikliydi ve Rumların saldırılarına karşı, Türk halkının can ve mal güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır (Tuncer, 2005, s. 79).

EOKA’nın kuruluşu ve TMT’nin Türkleri EOKA’cılardan koruma çalışmalarıyla, Kıbrıs adasında iki toplum arasında gerginlik dönemi hız kazanmıştır. Bu gerginlik dönemine son vermek amacıyla önemli bir dizi gelişmeler yaşanmıştır. 11 Şubat 1958’de Zürih Anlaşması ve 19 Şubat 1959’da Londra Anlaşması ile 16 Ağustos 1960 tarihinde bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ilan edilmesiyle İngiltere egemenliği sona ermiştir. Cumhuriyet’in kurulması sorunları azaltmamış, aksine daha çok arttırmıştır (Yılmaz, 2017, s. 91).

Türkiye, Yunanistan, İngiltere arasında Zürih ve Londra antlaşmalarına ek olarak Garanti Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre üç devlet Kıbrıs’ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün devamını korumayı garanti etmişlerdir (Kusutoğlu, 2017, s.34).

Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasına göre; %30’u Türk, %70’i Rumlardan oluşan Temsilciler Meclisi kurulması, Cumhurbaşkanının Rum, yardımcısının Türk, Bakanlar Kurulunun 7 Rum ve 3 Türk bakandan oluşması, idare ve belediyelerde %70–30 oranının korunması, ordu, polis ve jandarma teşkilatı mevcudunun %60 Rum ve %40 Türk’ten oluşması öngörülmüştür (Kusutoğlu, 2017, s. 36).

Türk toplumunun bütün barışçıl adımlarına karşı Rum yönetimi zihinlerinde var olan Enosis planından vazgeçmemişlerdir. 1963 yılında Rum yönetimi, Türkleri yok etme planı olarak bilinen “Akritas Planı”nı uygulamaya sokmuştur (Çay, 1989, s. 57). Rum yönetiminin desteğini arkasına alan adadaki Rumlar, toplu saldırılara başlamıştır. Tarihe “Kanlı Noel” adıyla geçecek olan olayda kadın-çocuk-geç-yaşlı ayrımı yapılmadan 24 kişi şehit edilmiştir (Güler, 2004, s. 107). Bu hadise, Türkleri yok etme planının bir başlangıcı olmuştur. Katliamı durdurmak amacı ile Türk jetleri 25 Aralık günü Lefkoşe üzerinde uçmaya başlamıştır. 650 kişilik Türk Askeri Birliği de karargahından çıkarak Lefkoşe'nin Türk kesimini koruma altına almıştır (Armaoğlu, 2012, s. 938).

Rum saldırıları karşısında Türk Lider Dr. Fazıl Küçük, Türkiye’nin garantör devlet sıfatıyla adaya müdahale etmesini istemiştir. 1 Ocak 1964 tarihinde ise Makarios yapılan antlaşmaları tek taraflı feshettiğini açıklamıştır. Türkiye’nin başvurusu üzerine, adadaki mezalimin önlenmesi amacıyla Birleşmiş Milletler

Bariş Gücü kurulmuştur. Bariş Gücü, 27 Mart 1964 tarihinde göreve başlamıştır (Güler, 2004, s. 108)

Adada bardağı taşıran olaylardan birisi de 15 Kasım 1967 tarihinde Rum-Yunan ordusunun Geçitkale ve Boğaziçi köylerine yaptığı saldırı olmuştur. Rumlar, Birleşmiş Millet Bariş Gücü askerlerinin gözleri önünde 28 Türkü öldürmüştür. TBMM saldırıların devam etmesi durumunda Yunanistan ile savaşı kararı almıştır (Güler, 2004, s. 108).

Kıbrıs Bariş Harekati'nin düzenlendiği 20 Temmuz 1974 tarihine kadar bu saldırılar ve katliamlar devam etmiştir. Türkiye her zaman sorunu uluslararası platformda çözme taraftarı olmuştur. Ancak, Kıbrıs'ta yaşanan bir olay Türkiye'yi müdahale yapma noktasına getirmiştir. Türkler üzerinde yoğun baskı ve katliam gerçekleştiren EOKA liderlerinde Nicos Sampson tarafından Kıbrıs Elen Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı Yunan askeri ve EOKA'cı çeteler tarafında darbe yapılmış ve Makarios adadan kaçmıştır. EOKA liderlerinden Nicos Sampson'un yeni Cumhurbaşkanı olarak göreve başlaması, adada yaşayan Türklerin daha zor günler yaşayacağını habercisiydi. Türkiye bu olay karşısında, adada barışın sağlanması için İngiltere'ye başvursa da İngiltere bu teklifi kabul etmemiştir. Önceden imzalanan Garanti Antlaşmasının 4. maddesi gereği Türkiye garantör devlet olma görevini yerine getirerek 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya bir çıkarma yapmıştır (Kurt, 2021, s. 176).

1974 KIBRIS BARIŞ HAREKATI'NIN İZMİR YEREL BASININA YANSIMALARI

Kıbrıs Bariş Harekati, başladığı 20 Temmuz 1974 Cumartesi günü ile birlikte İzmir yerel basınında çok geniş yer kaplamıştır. Bu çalışmamıza kaynak teşkil eden Ege Telgraf, Yeni Asır, Demokrat İzmir ve Ege Ekspres gazetelerinin 20 Temmuz 1974-18 Ağustos 1974 tarihleri arasında çıkan sayılarında yer alan haberleri ve köşe yazılarını ele alacağız.

Dönemin basını hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz:

İmtiyaz sahibi Abdurrahman Nafiz'in olduğu Yeni Asır Gazetesi yayın hayatına 19 Ağustos 1895 başlamıştır. İlk ismi Asır olan gazete alfabe devriminden 20 yıl önce Osmanlı alfabesi ile yazılan gazete isminin altına latin harfleri ile Yeni Asır yazmıştır. Selanik'te basılmaya başlayan gazete 1924 yılında yayın hayatına İzmir'de devam etmiş ve harf devriminden sonra latin alfabesini kullanan ilk gazete olmuştur (Karaduman, 2008, s. 83). Günümüzde de yayın hayatına devam eden gazete İzmir'in en köklü gazetesi unvanına sahiptir.

Demokrat Parti'nin kurulduğu günlerde partinin İzmir'de sesini duyuracak yerel basın desteği olmamıştır. İzmir yerel basınının CHP'nin kontrolü altında olduğu 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin sesi olması amacıyla İzmir Gazetesi kurulmuştur. Gazetenin sahibi ise Demokrat Parti'nin İzmir'deki ilk il başkanı

Ekrem Hayri Üstündağ'dır (Solak Şener & Çakmak, 2020, s. 2478). Gazete'nin 'neşebi sahih olmayan çocuk' isimli yazısı CHP'yi çok kızdırdı ve gazeteye dava açılmıştır. Mahkeme Ekrem Hayri Üstündağ'ın hamile gelini ve gazetenin de Yazı İşleri Sorumlusu olan Müçteba Üstündağ'ın tutuklanmasına karar vermiştir. Bunun sonucunda Ekrem Hayri Üstündağ'ın oğlu Bülend Üstündağ intihar etmiştir. Ülke genelinde konuşulmaya başlanan İzmir Gazetesi 20 gün süre ile kapatılmıştır. 24 Aralık 1946 tarihinde ise Demokrat İzmir ismi ile yeniden yayın hayatına başlamıştır (Solak Şener & Çakmak, 2020, ss. 2481-2482).

1959 yılında "Demokrat Ege" adıyla başlayan, 10 Ağustos 1960'ta da adını "Ege Telgraf" olarak değiştiren gazete, 48 yıl boyunca akşam gazetesi olarak yayın yaşamını sürdürdü. İzmir'in duayen gazetecilerinden Sezer Doğan'ın uzun yıllar yöneticiliğini yaptığı Ege Telgraf Gazetesi, 2008 yılında sabah gazetesi olarak yayımlanmaya başladı (Kent, 10 Ağustos 2021).

Ege Ekspres Gazetesi, 19 Temmuz 1952 tarihinde yayınlanmaya başlanan günlük siyasi bir gazetedir. Gazete, Nihat Kürşat ve iki arkadaşı tarafından kurulmuştur¹.

Türk askerinin Kıbrıs'a harekât düzenlemesini yerel basın yoluyla vatandaşa duyuran ilk gazete, günlük siyasi akşam gazete olan Ege Telgraf gazetesi olmuştur. 20 Temmuz 1974 Cumartesi günü "Yunanistan Seferberlik İlan Etti" manşeti ile vatandaşları bilgilendiren gazete, Kıbrıslı Rumlara destek amacıyla Kıbrıs'a girmeye çalışan Yunan uçaklarının Türk jetleri tarafından durdurulduğunu yazmıştır. Girne ve Lefkoşe yolunun kontrol altına alınarak askeri hedeflerinin Türk uçakları tarafından bombalanması ve Rum askerlerinin teslim olması da gazetenin kamuoyuna duyurduğu önemli detaylar arasında yer almıştır (Ege Telgraf, 20 Temmuz 1974, s. 1).

Harekattan bir sonraki günde, Yeni Asır Gazetesi "Şahlanış Karşısında" başlıklı köşe yazısında Türkiye'nin Kıbrıs'ta başlattığı harekât, ne tarafından bakılırsa bakılsın sapasağlam bir hareket ve hukuki olduğu kadar insani temelleri de en küçük itiraza açık bırakmayan bir sağlamlık olduğunu ifade etmiştir. Gazete, hareketin uluslararası antlaşmaları sonuna kadar bağlı olduğunu da kamuoyu ile paylaşmıştır (Yeni Asır, 21 Temmuz 1974, s.1).

Demokrat İzmir Gazetesi 'Özgürlüğün Zaferi' başlıklı köşe yazısında "Dünyada hiçbir harekât böylesine ölçülü ve böylesine meşru olmamıştır. Türk hükümeti, <<geç kalıyoruz-geç kaldık>> gibi mantıkla çelişkili çağruları bir kenara bırakarak akıl yolunu ve diplomasiyi seçmiştir. İşte bu nedendir ki, Kıbrıs'ta başlatılan müdahaleye yapılacak kontra politik ya da askeri müdahale, gayrimeşru duruma düşecektir. Bu büyük gazada başta Türk Milleti olmak üzere,

¹ Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.apikam.org.tr/tr/Apikam-Arsiv/1/30?tab=74> , (Erişim tarihi: 10.11.2022).

ordumuz, hükümetimiz ve inançlarımız en büyük dayanağımızdır (Demokrat İzmir, 21 Temmuz 1974, s. 1).” sözleri ile hareketin diplomatik ve askeri yönden güçlü bir zemine oturtularak yapıldığını dile getirmiştir.

Ege Ekspres Gazetesi’nde Merhaba isimli köşesinde köşe yazarlığı yapan Nihat Paykoç ‘Daha İyisi Olamazdı’ başlıklı yazısında: ‘*Başta sayın Başvekilimiz Ecevit olmak üzere tüm parlamenterlerimizi ve her biri cihana bedel değerli kumandanlarımızı bu cesur atılımlarından ötürü tebrik ederim* (Ege Ekspres, 21 Temmuz 1974, s. 3).” diyerek hareketin bütün partiler tarafından desteklendiğinin altını çizmiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtı ile birlikte İzmir’de 6.000 işçi günlük yevmiyelerini Türk Hava ve Deniz kuvvetlerine bağışlamıştır (Ege Ekspres, 21 Temmuz 1974, s. 4). Yurtta olduğu gibi İzmir’de de büyük bir sevinç yaratan bu harekât ile birlikte bazı İzmirliilerin duygularını yerel basın şu şekilde aktarmıştır:

T.H.Y. Görevlisi Halil Kalatatçılar: ‘*Yavru vatan Kıbrıs’a göz dikenlere aman vermeyeceğimizi dünya kamuoyuna bir kez daha ispatlamış bulunuyoruz.*” Seyyar satıcı Halil Çopur: ‘*Haberi sabah radyodan öğrendiğim zaman sevincimden adeta uçtum. Türk genci olarak vatana hizmet etmeye her an hazırım.*” Tuhafiyeci İbrahim Dirikman: ‘*Bu anı uzun zamandır bekliyordum. Durumu sabah radyodan öğrendiğimde gözyaşlarımı tutamadım.*” Ev Kadını Nurten Orman: ‘*Günlerdir söz konusu olan çıkarma işleminin gerçekleştiğini öğrenince heyecandan tüylerim diken diken oldu.*” Öğrenci Fahrettin Saygılı: ‘*Geç de olsa kendimizi, üstünlüğümüzü göstereceğiz artık. Hele Türklerin Rumlara yaptığı yardım, Türk milletinin yüceliğini bir kez daha ispat etti* (Ege Ekspres, 21 Temmuz 1974, s. 5).

Harekata kadar gerek iktidar yanlısı yayınlar yapan gerekse muhalif yayınlar yapan bu gazetelerin hareketin ilk gününden itibaren tamamen milli birlikten yana taraf tutmaları dikkate değer bir olaydır. Ayrıca, İzmir’de yaşayan her kesimden vatandaşların aynı duygu ve düşünceler içerisinde olması, hareketin başarılı bir şekilde tamamlanacağı inancının Türk milletinde en başından beri var olduğunu göstermiştir.

Yeni Asır Gazetesi’nin 22 Temmuz 1974 tarihli sayısında Periskop isimli köşesinde köşe yazarlığı yapan Güngör Mengi ‘Savaşıyoruz’ başlıklı yazısında harekata yönelik şu sözleri söylemiştir:

Türk çıkarma ve indirme birlikleri, adada bir sinek gibi ezebileceği Yunan alayına, Türkiye ile batı komşusu arasında istenmeyen bir harbin tahrikçisi olmamak düşüncesiyle taarruz etmemiştir. Fakat Yunanlılar, adadaki Kıbrıs Milli Muhafız birliklerini ve tankları takviye alarak Türk alayına saldırmış, alay komutanı albayı şehit etmiştir. Bu saldırı hak ettiği dersi fazlasıyla almıştır ve karşımızdaki düşmanın er kişilerden meydana gelmiş olmadığını da kanıtlamıştır. Yunan askerleri, Kıbrıs’ta yaptığımız müdahaleyi 2 müttefik ülke arasında bir

savaşın başlaması amacıyla kullanacaklar, yangını genişletmek için her türlü kışkırtmayı yapacaklardır. Olaylar bunu göstermektedir (Yeni Asır, 22 Temmuz 1974, s. 4)”. Güngör Mengi bu yazısında Yunanlıların harekât başlamadan önce desteklediği terör örgütleri vasıtasıyla Türk tarafını kışkırtmak ve bu sayede Türklerin Yunanlılara ve Rumlara saldırdığı iddiasında bulunarak kamuoyu oluşturma çabasında olduğunu belirtmiştir.

Demokrat İzmir Gazetesi ‘Hümanizma ve Savaş’ başlıklı köşe yazısında:

‘Bütün dış basın verdiği gibi, Türk Silahlı Kuvvetleri şu anda Kıbrıs adasında mutlak bir güce sahiptir. İstenir ki, harekât tamamlanana kadar bir tek kimsenin burnu kanamasın. Ondan sonra masa başına oturup barışçıl yolda bir karara varırsın. Gel gör ki Rumlar, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu iyi niyetinden yararlanıp hastanelerin üstlerini bile bazukalarla, uçaksavarlarla donatıp karşı harekete geçmişlerdir. Bir albayımız şehit düşmüş yüzlerce Türkün kanı akıtılmıştır. İşte bu dakikadan sonra hümanizm yerini kanlı bir harekate bırakırsa bunun sorumlusu Türkiye olmayacaktır. Çünkü, şiddet şiddeti çağırır (Demokrat İzmir, 22 Temmuz 1974, s. 1) ifadelerine yer vererek atılan her adımın sorumlusunun Yunanlılar ve Yunanlılara destek çıkanlara ait olacağını İzmir halkı ile paylaşmıştır.

Ege Ekspres Gazetesi yazarı Nihat Paykoç ‘Önce Vatan’ başlıklı köşe yazısında Kıbrıs harekâtı sayesinde Türk ordusu ile iftihar etmenin bile az kalacağını yazmıştır. Mehmetçiğin bu harekâtını ile Yunanlılara verdiği dersi tarihte Alparslan, Fatih, Yavuz, Kanuni ve Atatürk’ün işgalcilere verdiği ders gibi nitelendirmiştir (Ege Ekspres, 22 Temmuz 1974, s. 3).

Demokrat İzmir Gazetesi yazarı Ömer Yalçın ‘Türk Kanının Bedeli, Yeşil Adanın Tamamı Olmalıdır’ başlıklı yazısında:

‘Türk ulusu; ordusu ile hükümeti ile Atatürk’ün prensiplerine, insancıl duygularına, yurtta ve cihanda barış ilkelerine bağlı kalarak barışçı yolları seçmiş olduğunu dünya âlem bilmektedir. Son kerteye dek bu tutum ve girişimini sürdürmek amacını güden Türk ulusunun sabrını taşıranlar akıllarını başlarına toplamalıdır. Ulusumuzun sabırlılığını takdir etmeyenler zararlı çıkabilirler inancındayız. Çünkü Türk ulusu ve ordusu artık kendisinden başka hiçbir kimseye güvenmeyeceği gibi tüm sorunları da kendi gücü ile çözebilecek cesareti gösterecektir. Maddi ve manevi gücünü planlı bir şekilde kullanacağını bir daha ispat edeceğine kimsenin kuşkusu olmamalıdır (Demokrat İzmir, 23 Temmuz 1974, s. 2) ifadelerini kullanmıştır.

Yeni Asır Gazetesi köşe yazarı Haluk Cansın, Doğru Oturalım Doğru Konuşalım başlıklı köşesinde ‘59 Saatin Öğrettikleri’ isimli yazısında Kıbrıs Barış Harekâtı’nı ve olası ihtimalleri şu sözlerle ifade etmiştir:

“Cumartesi günü saat 06’dan dün 17’ye kadar... Demek ki tam 59 saat... Türkiye ve Yunanistan’ı topyekûn bir savaşın eşiğine kadar getiren olaylar içinde yaşadık. Kıbrıs semalarını sadece silahların konuşabildiği bir ortam olmaktan çıkaran ‘Ateşkes’ üzerinde, nihayet bir antlaşmaya varılmasıyla, 59 saatten beri dünyanın ilk defa rahatça bir nefes alır gibi olduğunu hissediyoruz. Bu, şüphesiz ümitli bir merhale... Ama bu anlaşmayı, barış yoluna doğru alınmış keskin bir viraj olarak yorumlayanlar varsa, iyimserliğin bu derecesi için vaktin henüz çok erken olduğunu hatırlatmakta fayda buluyoruz (Yeni Asır, 23 Temmuz 1974, s.2).”

Nihat Paykoç ‘Yunanlı Dediğin’ isimli yazısında Giritli Osman Ağa ile arasında geçen diyalogu şu şekilde yazmıştır:

“Bizim Giritli Osman Ağa’nın ağız kulaklarına varmış durumda...

‘Morsi’ diyor ve ilave ediyor:

-Ben sana söylemedimmiçi, bu sahte palikaryalar, dayak yemek için bize dayıma sürünüyor. İşte şimdi nihayet nafakasini aldıkları cihetlan, Birleşmiş Milletlerde ateşin çeşilmesini isteyorlar..

+Hakhsın Osman Ağacım... Ancak, bizde nasihat ile uslanmayı etmeli tektir, tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir... diye bir büyük sözü vardır ya... işte biz düşmanlarımıza hep bu atasözü uyarınca hareket ederiz..

-Yunanlı cavurlarini sen benim kadar bilemezsin. Onlar laftan anlamazlar.

+Ya neden anlarlar?

-Kıbrıs adasında olduğu gibi.. Alazaksın ayaginin altına.. Vurazaksın, vurazaksın.. Öyle dayak atazaksınçi, bir daha kolay kolay basını kaldıramayazaklar (Ege Ekspres, 23 Temmuz 1974, s. 3)”. Nihat Paykoç’un Giritli Osman Ağa ile arasında geçen bu diyalogu Osman Ağa’nın ağızından çıkan kelimeleri olduğu gibi yazması dönem basınının estetik açıdan güçlü bir imaja sahip olduğunu göstermiştir. Nihat Paykoç bu diyalog ile aslında İzmir halkına ve Türk Kamuoyuna her Yunanlı ve Rum’un Kıbrıs’ta Türklere zulmedenler gibi olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

Başbakan Bülent Ecevit Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin birleşik toplantısında Kıbrıs Barış Harekati’nin üç günlük kaybını açıklamıştır. Buna göre; Türkiye 57 şehit, 184 yaralı ve 242 kayıp vermiştir. Harekât esnasında esir alınan 600 Rum ise ada şartlarında esirlere bakmanın zor olacağı ihtimaline karşın Türkiye’ye getirilmiştir (Ege Ekspres, 24 Temmuz 1974, s. 1). 242 kayıp Türk’ün 210’u sağ salim bulunmuştur (Demokrat İzmir 26 Temmuz 1974, s. 1). Ateşkes’in başlaması ile Türkiye askeri tedbirlerine devam eder iken Cenevre’de yapılacak görüşmeler için de diplomatik birtakım hazırlıklarda bulunmuştur.

Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri çıkarma yapması ve akabinde alınan ateşkes kararı yerel basında köşe yazarları tarafından şu şekilde ele alınmıştır: Yeni Asır Gazetesi yazarı Kemal Karhan alınan ateşkes kararı sonrası 'Ateşkes' başlıklı yazısında Türkiye'nin ateşkes masasına oturduğu şartların harekattan önceki şartlara göre çok farklı olduğunu yazmıştır. Karhan, Türkiye'nin askeri olarak Kıbrıs adasında varlık göstermesinin müzakerelerde gücünü arttırdığına da dikkat çekmiştir (Yeni Asır, 23 Temmuz 1974, s. 3).

Barışı sağlamanın ve korumanın en az savaşmak kadar zor olduğunu dile getiren Yeni Asır Gazetesi yazarı Güngör Mengi, askeri zaferin sahibi olan tarafın diplomatik zafere daha yakın olduğunu ve Türkiye'nin Cenevre'ye böyle bir avantaj ile gideceğini ifade etmiştir (Yeni Asır, 24 Temmuz 1974, s. 4).

Ege Ekspres Gazetesi yazarı Fatin Fuad, ateşkes sonrası kurulacak olan görüşme masası üzerine:

“Öyle görünüyor ki; sulh masasına oturacağız. Esasen bütün davamız da Kıbrıs'ta sulh ve emniyeti sağlamak ve Kıbrıs Türklerinin haklarını, bir daha kimsenin hiçbir suretle tecavüzüne imkân vermeyecek sağlam teminata bağlamak olduğuna göre, elbette ki; böyle bir masaya haklılığını teslim ettirmiş bir devlet sıfat ve hürriyeti içinde oturmayı biz de isteriz. Nitekim resmen haber verildiğine göre hadiseyi, Türk milletinin haklılığını şartları çerçevesinde, müzakere yollarından halletmek için geçen pazartesi gününden itibaren hükümetçe Kıbrıs'ta ateşkes kabul olunmuştur (Ege Ekspres, 25 Temmuz 1974, s. 6)” ifadelerini kullanarak Kıbrıs müzakeresi üzerine yapılacak görüşmelerde hükümetin nasıl bir sonuç alacağı konusunda net ifadeler kullanamamıştır.

Demokrat İzmir Gazetesi yazarı Samim Kocagöz, Türkiye'nin Atatürk'ün ölümünden beri, ilk kez onun uyguladığı haysiyetli, kişiliği olan, Türk ulusunun onuruna uygun bir politikaya, dış ve iç politikaya gelmiş, durmuştur yorumunu yaparak Kemal Karhan gibi Türkiye'nin önceki günlere göre çok daha güçlü olduğuna değinmiştir (Demokrat İzmir, 25 Temmuz 1974, s. 2).

Kıbrıs Barış Görüşmeleri 25 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanlarının Cenevre'de bir araya gelmesi ile başlamıştır. Türkiye'nin bu görüşmelerde savunduğu tez, Kıbrıs'ta bir federasyon kurulması yönünde olmuştur. Ancak, Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Mavros'un ifadesi üzerine Yunanistan'ın federasyona tamamen karşı olduğu tezi ortaya çıkmıştır (Yeni Asır, 26 Temmuz 1974, s. 5).

Görüşmeler devam ederken, Kıbrıs adasında Rum çeteci örgüt olan EOKA tarafından ateşkes ihlal edilmiştir. Girne'nin Zeytinlik Köyü, EOKA'cılar tarafından bazuka ve silahlar ile ateş altına alınmıştır (Ege Telgraf, 26 Temmuz 1974, s. 5). Ateşkesi ihlal etmeye devam eden Rum çeteciler, Türklerin üzerine gaz dökerek hunharca yakmış ve 9 Türk mücahidi uçurumdan atarak şehit etmişlerdir. Ateşkesi ihlal ederek Türk askerine ve Türk köylerine saldıran EOKA'cı çetecilere

karşı başlatılan operasyon sonucu 100'e yakın çete mensubu yakalanmıştır. Çeteciler arasında çocuk yaşta olanların yanında 50 yaş üzerinde kişilerin de var olduğu tespit edilmiştir (Ege Telgraf, 26 Temmuz 1974, s. 1).

Cenevre'de Yunanistan'ın uyuşmaz tutumu sebebi ile görüşmelere ara verilmiştir. Türkiye, İngiltere aracılığıyla Kıbrıs üzerine yaptıkları planı Yunanistan'a iletmıştır. Plana göre ateşkesin etkin bir biçimde uygulanması ve alınacak tedbirler, adada yasal düzene dönüşün sağlanması için gerekli ilk ve acil öneriler ve bu konuda anlaşma sağlanırsa garantör devletlerin en geç bir hafta içinde toplanması istenmiştir (Yeni Asır, 28 Temmuz 1974, s. 4). Kıbrıs'ta askeri anlamda ciddi başarı elde eden Türkiye, sahada kazandığını masada kaybetmeme konusunda ısrarcı davranmıştır. Görüşmelerde öne çıkan şu şartlar sunulmuştur: Türk kesimlerinde muhtar yönetim kurulması, Denктаş'ın Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atanması, Türklerin köylerine dönmelerinin sağlanması, adada silah kontrolünün anlaşmadan sonra yapılması, Türk emniyet bölgesinde B.M. karakolu kurulmaması, Türkiye'nin garantörlük hakkının bundan sonra da korunması, Türk ordusunun geri çekilmesi hususunda ısrar edilmemesi, Lefkoşe havaalanının ortak kontrolle işletilmesi. Sunulan bu şartlar hususunda açıklama yapan Başbakan Ecevit:

'Türkiye yapılması gereken her türlü fedakarlığı yapmıştır. Bu talepler ya kabul edilir ya edilmez. Şu anda savaş ihtimalinden söz etmek istemiyorum fakat biz her türlü ihtimale karşı hazırız (Yeni Asır, 29 Temmuz 1974, s. 1)' ifadelerini kullanmıştır.

Günlerce süren ve sonucun ne olacağı hiçbir devlet tarafından tahmin edilemeyen görüşmeler, 30 Temmuz 1974 tarihinde tarafların anlaşmasıyla sonuca bağlanmıştır. Cenevre Barış Konferansı'nın birincisi olarak tarihe geçen bu görüşmelerde Türkiye tezlerini kabul ettirmişti diyebiliriz. Türkiye'nin talepleri büyük bir oranda kabul edilmiştir (Ege Ekspres, 31 Temmuz 1974, s. 1).

Üçüncü Bir Zafere Doğru başlıklı yazısı ile Cenevre görüşmeleri sonrası fikirlerini İzmir kamuoyu ile paylaşan Jerfi Yener:

'Aziz şehitlerimiz rahat uyuyabilirler, ruhları şad olsun... Mehmetçiğin süngüsünün gölgesinde Cenevre'de de yüzümüzün akı ile çıktık.

Kıbrıslı mücahit bir gazimiz, Ana Muhalefet Partisi Genel Başkanı Demirel'i, hastaneyi ziyaretinde boynuna sarılarak öpmüş.

Bir anlamı var elbet bunun.

Mehmetçiğin kanını akıtarak kazandığı çifte zafer, hükümeti ile muhalefeti ile ordusu ile tek vücut olmuş Türk milletinin zaferi, bu (Ege Ekspres, 1 Ağustos 1974, s.2)'' savaş ve diplomasi masasında kazanılan zaferin üçüncü ayağı olan ekonomi alanında da kazanılması gerektiğini, çağdaş dünyada imanla savaş kazanmanın artık yeterli olmadığı yorumunu da eklemiştir.

Cenevre görüşmelerinin birincisinin sona ermesinden sonra bu görüşmeyi bir maçın sadece ilk devresi olarak nitelendiren Haluk Cansın, skor olarak Türkiye'nin hayli önde olduğunu yazmış, galibiyet ve mağlubiyetten bahsetmek için erken olduğunu dile getirmiştir (Yeni Asır, 1 Ağustos 1974, s.2).

Türkiye'nin yıllardır Kıbrıs olaylarına karşı harekete geçme isteğini diğer devletlerin araya girerek engellemesi durumuna dikkat çeken Burhan Esen, geçmişte devletlerin izlediği politikaların sonuçsuz kaldığını dile getirmiştir. Hükümetin kararlı tutumu sayesinde Mehmetçiğin Kıbrıs'ın en yüksek tepelerine bayrağımızı diktiğini ve bu sayede bağımlılıktan kurtularak kişilikli dış politikaya yönelerek olumlu sonuçlar aldığını dile getirmiştir (Demokrat İzmir, 2 Ağustos 1974, s.2).

Kendine has üslubu ve yazı tarzı ile günlük köşe yazıları yazan ve Kıbrıs davası üzerine İzmir halkının yakından takip ettiği Nihat Paykoç, Cenevre görüşmelerinde Türk hükümetinin başarı ile çıktığını ve bu başarıda Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in payının çok büyük olduğunu yazmıştır. Turan Güneş hakkında yapılan şakacı ve zevzek gibi eleştirilere de cevap veren Paykoç: *“Cenevre başarısı ile devlet adamlığında insanların şurası-burası değil, kafasıdır (Ege Ekspres, 2 Ağustos 1974, s. 3)”* diyerek eleştirileri çok yersiz bulmuştur.

Cenevre konuşmalarının çıkmaza saplandığı bir zaman İngiliz Dışişleri Bakanı Türk temsilcisine şunları söylemiş:

“Ya Birleşmiş Milletler tarafından alınmış geri çekilme kararına uyarsanız, ya da bu konferans burada biter. Size yarın sabah saat 09:30'a kadar mehil. Cevabı bekliyorum. Aksi halde işlerim var Londra'ya döneceğim.”

Ültime olarak nitelenecek bu sözler karşısında Danış mahlasıyla yazılar yazan Demokrat İzmir Gazetesi yazarı tepkisini şu sözlerle ifade etmiştir:

“En azından acaba bu ultiomatomu veren İngiliz hariciye nazırı Türkiye Başbakanlığı makamında hala Demirel'in olduğunu mu sanyordu. Şayet öyle sanyor idiyse Ecevit'in çok kesin ve çok nefis cevabını alınca bir hayli şaşırmiş olacaktır. Zira cevap işte aynen şu cümle başlıyor:

Türkiye ultiomatom almaya alışkın bir devlet değildir.”

Bu cümleyi çok beğenen yazar, eğer devletlerin birer kartvizitleri olsaydı Türkiye'nin kartvizitine bu cümlenin yazılmasını söylemiştir (Demokrat İzmir, 3 Ağustos 1974, s.2).

Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı ve akabinde yapılan Cenevre görüşmeleri İzmir'in yerel siyasetçileri tarafından da coşku ile karşılanmıştır. İzmir Belediye Başkanı İhsan Alyanak:

“Güçlü devreler ve sorumlu devreler başlamıştır. Türk köylüsünün tütününü, çayının, buğdayını, diğer ürünlerinin değerlenmesinde, siyaset alanında

Cenevre de değerlenmesine kadar Türk halkının sevincine ortak olmanın bilinci içindeyiz. Ak günler tüm manasıyla gelmektedir. Böyle başarılarımızın devamını dilerim''

CHP İzmir İl Başkanı Ekrem Bulgun:

‘‘Bu harekât Amerika Birleşik Devletleri’ne de ders olmuş, bu devleti müttefiklerine karşı daha tutarlı ve ciddi hareket etmesi gerektiğini öğretmiştir. Amerika, Türkiye’nin bu girişimi ile oyalama politikası ile işlerin yürümeyeceğini anlamıştır (Demokrat İzmir, 4 Ağustos 1974, s. 5).’’

Taraflar Cenevre’de görüşmelerin ikinci etabı için hazırlık yaparken, Kıbrıs’ta Rumlar ateşkes ihlali yapmaya ve mezalim yapmaya devam etmişlerdir. Bu husus hakkında açıklama yapan Rauf Denktaş: ‘‘Türlere yapılan işkence devam ediyor (Ege Telgraf, 8 Ağustos 1974, s. 1) demiştir. Lefke dolaylarındaki Elye köyünden eşi mücahit olan yeni evli kadın sorguya çekilmiştir. Kocasının nerede olduğunu söylemeyen kadın sonunda işkencelere dayanamayarak şehit olmuştur. Angolem köyünde ise ikisi kadın yaşlı 9 Türk, köyün girişinde kurşuna dizilmiştir (Yeni Asır, 8 Ağustos, 1974, s. 5).

Cenevre Görüşmelerinin ikinci etabı 8 Ağustos 1974 tarihinde gerçekleşmiştir. Cenevre’de Türkiye’yi temsil edecek heyetin başkanı olan Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Turan Güneş aynı gün saat 09:30’da uçakla İstanbul üzerinden Cenevre’ye hareket etmiştir. Cenevre’ye yola çıkmadan önce havaalanında verdiği demeçte ‘‘ İyi niyetle gidiyoruz, fakat herhalde Kıbrıs sorunu üzerine konuşmaya değil, Kıbrıs sorununu çözmeye gidiyoruz. Türkiye olarak Cenevre’de vakit geçirmek niyetinde değiliz (Ege Telgraf, 8 Ağustos 1974, s. 1) sözlerini söyleyerek, Türkiye’nin tavrının ikinci görüşmelerde kesin çözüm niyetinde olduğunu göstermiştir.

Cenevre görüşmesi 8 Ağustos 1974 tarihinde başlamıştır. Türkiye’nin bu görüşmelerdeki tezi her iki toplumun da menfaatine uygun olacağını düşündüğü ‘‘coğrafi temele dayalı otonom yönetim’’ olmuştur. Türkiye, Kıbrıs Birleşik Cumhuriyeti adı altında bir cumhuriyet kurulmasını ve adanın %30’unun Türlere, İngiliz üsleri hariç geri kalan topraklarının da Rumlara ait olmasını talep etmiştir. Her iki bölümde diğer bölümden birileri var ise özgürce yaşayacak ya da isterlerse soydaşlarının yaşadıkları topraklara gidebilme önerisi de Türkiye tarafından yapılmıştır. Bu hususta açıklama yapan hükümet ortağı Necmettin Erbakan, Cenevre’ye götürülen şartların hükümetin ortak kararı olduğunu açıklamıştır (Yeni Asır, 9 Ağustos 1974, s. 4).

Türkiye’nin bütün iyi niyetli yaklaşımlarına rağmen Yunanistan’ın tavrı çözüm odaklı olmamıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı Mavros, Türk askerinin adadan çekilmemesi durumunda bu işin başlamadan biteceğini ifade etmiştir. Türkiye heyetinin başkanı Turan Güneş ise bu açıklama karşısında daha sert bir açıklama yapmıştır. Güneş, EOKA’cılar tarafından muhasara altında tutulan Türk

köylerinin derhal boşaltılması ve tutsakların derhal serbest bırakılması için 24 saat mühlet vermiştir (Yeni Asır, 10 Ağustos 1974, s. 1). Bu süre zarfında köyler boşaltılmaz ve sivil tutsaklar serbest bırakılmazsa, Türkiye'nin ateşkese uyma zorunluluğunun ortadan kalkacağını ilgililere bildirmiştir (Demokrat İzmir, 10 Ağustos 1974, s. 1). Bunun sonucunda Türk köyleri boşaltılmış ve esirlerin bir kısmı serbest bırakılmıştır (Ege Telgraf, 12 Ağustos 1974, s. 1).

Cenevre'de yaşanan gergin hava, daha ilk andan itibaren bu görüşmelerin çok çetin geçeceğinin habercisiydi. Görüşmeler esnasında yaşanan bir olay Türk heyetinin oturumu terk etmesine kadar varmıştır. Türkiye'nin oturumu terk etmesine sebep olan olay, Yunanistan ve İngiltere'nin Rum lider Klerides ve Türk Cemaat Lideri Rauf Denктаş'ı yan yana oturtmak istemelerinden kaynaklanmıştır. Dünya kamuoyuna iki liderin yan yana oturabildiğini ve bu sebeple yan yana da yaşayabilir gibi mesaj verme niyetinde olan bu planı, Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş engellemiştir (Demokrat İzmir, 11 Ağustos 1974, s.1). Bu planın diğer amacı da Kıbrıs'ın tek bir toplum tarafından temsil edilmesi olmuştur. Türkiye ise Kıbrıs'ın iki toplum tarafından ayrı ayrı temsil edilmesi gerektiği hususunda ısrarcı davranmış ve 7 saatlik aradan sonra bu sorun yuvarlak masa kurularak çözümlenmiştir (Yeni Asır, 11 Ağustos 1974, s. 1).

Cenevre görüşmeleri belirsizlik içinde devam ederken Türkiye'de bir takım askeri toplantılar başlamıştır. Başbakan Bülent Ecevit, aynı gün içinde komutanlarla iki görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde adadaki son durum, Cenevre'deki konferans masaya yatırılmıştır (Yeni Asır, 12 Ağustos 1974, s. 5). Yunanistan ise 12 adaya tank ve asker yığınağı yaparak taktik değiştirmiştir. Ayrıca 11 Ağustos 1974 tarihinde Yunanistan Cumhurbaşkanı Fedon Gizikis başkanlığında "Savaş Konseyi" toplantısı yapılmıştır (Ege Telgraf, 12 Ağustos 1974, s. 1).

Görüşmelerin gün geçtikçe neticeye bağlanmaması Türkiye'yi daha net kararlar almaya yöneltmiştir. Coğrafi federasyon ya da kanton önerisi ile taraflar Türkiye'nin çağrısı üzerine toplantıya davet edilmiştir. Ancak, Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş ve İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan'ın beklemesine rağmen Yunan Mavros ve Rum Klerides bu toplantıya katılmamıştır. Bu olay üzerine Turan Güneş konferansı kapattığını açıklamıştır. Callaghan saat 12'de bir görüşme daha sağlayacağını ve Turan Güneş'ten kararını ertelemesini istemiştir. Güneş ise görüşmeden umutlu olmadığını ancak bir jest olarak teklifi kabul ettiğini söylemiştir (Yeni Asır, 13 Ağustos 1974, s. 1).

Tüm bu gelişmeler ışığında taraflar masaya yeniden oturmuştur. 13 Ağustos 1974 saat 20:40'da başlayan görüşmeler 23:00'a kadar aralıksız devam etmiştir. 1 saat verilen aranın ardından sonra 00:21'de yeniden başlamıştır. Görüşmelerin ikinci kısmında Türkiye, tezlerini masada bulunan taraflara ayrıntılarıyla anlatmıştır. Ancak Yunanistan Dışişleri Bakanı Mavros 24 saat, Kıbrıslı Rum Lider Klerides 36 saatlik bir süre istemiştir. Turan Güneş 01:10'da

salondan ayrılarak Başbakan Ecevit ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Türk delegasyon yetkilileri, Türk tezi kabul edilmedikçe hiçbir sürenin verilmeyeceğini açıklamışlardır (Ege Ekspres, 14 Ağustos 1974, s. 1).

Türkiye saati ile gece 03:00'da açıklama yapan Başbakan Bülent Ecevit: "Güneş'le görüştim. Hiçbir olumlu adım atılmış değil. Yunanlılar ne bizim görüşümüzü kabul ediyorlar ne de kendileri bir görüş getiriyorlar" açıklamasında bulunmuştur. Yerel basına yansıyan haberlere göre ise, Amerika Birleşik Devletleri, Türk tezine yakın bir görüşte olduklarını, Kıbrıs'taki Türklerin korunması ve bunun otonomi ile çözülebileceklerini açıklamışlardır (Demokrat İzmir, 14 Ağustos 1974, s. 1-7).

Görüşmelerin ikinci etabının sonuçsuz kalacağını gören Türkiye, masaya getirdiği önerileri sahada kendisi yapmaya karar vermiştir. 14 Ağustos 1974 tarihinde Kıbrıs'ta yaşanan mezalime ve Türklerin haklarının korunması amacıyla yeniden harekât düzenlemiştir. Görüşmelerin bir neticeye varamayacağı kanısına varan Turan Güneş, daha önceden Başbakan Ecevit ile kendi aralarında oluşturdukları bir parola ile bu harekâtın başlamasına karar vermişlerdir. Bu parola "Ayşe Tatile Çıksın (Çetiner, 2007, s. 133) idi. Ayşe, Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in kızı idi.

Cenevre Konferansından sonuç alınmaması ile birlikte kafalarda şimdi ne olacak? sorusu ortaya çıkmıştır. Şevket Bilgin, Türkiye'nin bu sorunun konferansın dağılışından bir saat sonra Türk jetlerinin Kıbrıs semalarında uçmasıyla cevap bulduğunu dile getirmiştir. Yunanistan tarafının Türkiye'nin taleplerine sıcak bakmadığı ve müzakere zemini oluşması için çaba göstermediğini ifade eden Bilgin, İngiltere'nin de garantör devlet sıfatı ile değil arabulucu devlet sıfatına bürünmesini İngiliz diplomasisi açısından bir zayıflık olarak nitelendirmiştir (Yeni Asır, 15 Ağustos 1974, s.3).

Türk ordusu, 15 Ağustos 1974 tarihinde Magosa şehrini kuşatarak Rum kuvvetlerini yararak hisar içinde bulunan mücahitlerle birleşmiştir. Bayrak Radyosundan yapılan anonsta Rum direnişinin tamamen ezildiği ve en önemli hedeflerden biri olan Magosa'nın ele geçirildiği duyurulmuştur (Ege Telgraf, 15 Ağustos 1974, s. 5). Lefke'nin de ele geçirildiğini yazan yerel basın, Türk askerlerinin Kıbrıs'ta savaşan mücahitlerle kucaklaştığını da aktarmıştır (Ege Telgraf, 16 Ağustos 1974, s. 1).

Harekâtın ikinci aşamasından sonra yerel basında gözle görülür bir hareketlenme olmuştur. Demokrat İzmir Gazetesi Dikiz Aynası isimli bölümde köşe yazısı yazan Burhan Esen, Müslüman ülkelerin Türkiye'yi Kıbrıs davasında yalnız bırakmadıklarını yazmıştır. Libya, İran, Pakistan, Suriye gibi ülkelerin ellerinden gelen desteği verdiğini belirten yazar, petrol üreten ülkelerin de Türk uçaklarını benzinsiz bırakmadığını ifade etmiştir (Demokrat İzmir, 15 Ağustos 1974, s.2).

Ege Ekspres Gazetesi yazarı Nihat Paykoç 'Kuyruk Acısı' başlıklı köşe yazısında ikinci hareketin başlamasını şu şekilde yorumlamıştır:

“Biliyorsunuz, Kıbrıs'ta dananın kuyruğu bir kere daha koptu.

Sebepe: Kuyruğun ucunun İngilizlerin elinde oluşu...

İyi hoş amma, 'Con Kikirikler' bizden ne ister? Diye merak ettiyseniz, açıklayalım.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale'de yedikleri dayağın acısı daha geçmedi anlaşılan (Ege Ekspres, 15 Ağustos 1974, s. 3).'' ifadelerine yer veren Paykoç, diğer gazete yazarlarının olayları ele alma tarzından çok farklı bir biçimde olaylara yaklaşmıştır. Kendisi aslında bir bisküvi üreticisi olan Paykoç, olayları halk dilinde anlatma tarzını tercih etmiştir.

İkinci Harekatın batılı devletlere bir gerçeği göstermesi bakımından Türkiye'ye büyük yararlar sağlayacağını ifade eden Güngör Mengi, müzakere masasında blöf ve şantaj ile yılmayan Türkiye'yi en az savaş alanındaki kadar mert olduğunu da eklemiştir. Bıçak kemiğe dayandıktan sonra oyun olmayacağını, bu saatten sonra geri dönüşün olmayacağını ve savaşın kaçınılmaz olduğunu söyleyen Mengi, bu durumun Allah'ın Türk Milletine bir lütfu olduğunu söylemiştir (Yeni Asır, 16 Ağustos 1974, s.4).

Demokrat İzmir Gazetesi ikinci harekât ile alakalı şu açıklama ile:

“Dün zorunlu olarak ikinci kez başlatılan Kıbrıs harekâtına ilişkin bir saptama daha yapmak isteriz. Başbakan Ecevit'in söylediği gibi 'Türkiye toprak kazanmak niyetinde değildir.' Ama, Mehmetçik Cenevre'de diplomatların yerine getirmekten kaçındığı önerilerimizi yerine getirmekte kararlıdır. Bunu, biz istemedik. Bunu, sıkıştığı zaman bütün dünyanın kendisine yardıma geleceğini uman ve 20 günde demokrasi havarisi kesilen Atina ile Türk'ün şakaya gelmediğini hala inanmayanlar istedi. Şimdi Mehmetçik coğrafi federasyonu süngüsüyle gerçekleştiriyor (Demokrat İzmir, 16 Ağustos 1974, s. 1).'' yazısı ile gazetenin ikinci harekâta yönelik görüşünün keyfe keder yapılmadığını, bir zorunluluktan yapıldığı yönünde olmuştur.

Türk milletinin yüzyıllar boyunca savaşa savaşa yoğrulduğunu ifade eden Ege Ekspres Gazetesi yazarı Jerfi Yener, Kıbrıs Barış Harekatı'nın Akdeniz'in bu bölgesinde müzminleşen bir çıbanı tek başına kesip attığını ve Türk Ulusunun NATO'nun en güçlü müttefiki olduğunu ispatladığını söylemiştir (Ege Ekspres, 16 Ağustos 1974, s. 2).

İkinci Harekât 16 Ağustos 1974 akşamı saat 19:00'da Türkiye'nin BM'nin ateşkes kararına uymasıyla son bulmuştur. 3 günlük süre içerisinde TSK Magosa-Lefkoşe-Lefke çizgisine ulaşarak adanın yüzde otuz sekizinde hakimiyeti ele almıştır (Apuhan, 2017, s. 89). Bu harekât ile birlikte Türkiye ve Kıbrıslı Türkler

adadaki zulmün önüne geçmiş ve Kıbrıslı Türklerin kendi kendilerini yönetebileceği bir oluşum içerisine girmişlerdir.

Türk Milletinin son günlerde Hava ve Deniz Kuvvetlerine yaptığı yardımlar ile hükümeti bütün gayreti ile desteklediğini dile getiren Necdet İpekoğlu, zor günlere ve kanunlara hazır olunması gerektiğinin altını çizmiştir. Bir savaş başlarsa birçok kararların alınması ve milletin de bu kararlara uyması gerektiğini İzmirliyle paylaşan yazar bir karartma tedbirinden sıkılmanın Türk milletini zora sokacağını söylemiştir. Yazısını “*Hak ve Hakikat, Tanrı Türkiye ile birliktedir. Yine sabırla bekleyelim*” (Demokrat İzmir, 17 Ağustos 1974, s.2) sözleri ile bitirmiştir.

Cenevre’de konferansın dağıldığı sabaha karşı içimizi kaplayan yeis, yerini yeniden gurura, şevke ve sevince bıraktığını ifade eden Haluk Cansın İkinci harekâtı, günlerdir uykusuz kalan Türk milletinin endişe dolu uykusuz günlerin ve gecelerin yıpratıcı tesirlerini bir hamlede yok eden eşsiz bir iksir olarak nitelendirmiştir (Yeni Asır, 18 Ağustos 1974, s. 2).

Burhan Esen, Türkiye’nin yaptığı birinci ve ikinci harekâtı katliamları durdurmak ve sadist Rum çapulcularından Türklerin canına, malına, ırzına bir daha dokunmamak amacıyla yapıldığını ve Kıbrıs topraklarında güven içinde yaşama olanaklarının sağlanmasına yönelik olduğunu yazmıştır (Demokrat İzmir, 18 Ağustos 1974, s. 2).

Nihat Paykoç, ikinci harekâtı ve sonucunu İzmirliyle şu şekilde anlatmıştır:

“Hani bazı çirkef insanlar vardır... Efelik taslayarak, sağa sola sataştıktan sonra, hak ettikleri dayağı yiyince de başlarlar yaygaraya...

Ortalığı ağız kalabalığına boğmak için öylesine bağırır, çağırırlar ki, durumu bilmeyen merhametli kişiler “acaba bu biçareye kim ne yaptı?” diye tereddüte düşerler.

Öyle sanıyorum ki, son çatışmada, ordusunun kof bir ceviz olduğunu öğrenen Yunanistan’ın siyasi karakteri de bundan böyle habire yaygara yapmak olacak...

Son Kıbrıs olayının özeti:

Yunanistan Kıbrıs’a balta olmuştu... Neticede olanlar oldu.... Balta bizim... Sapi da Yunanlıların oldu (Ege Ekspres, 18 Ağustos 1974, s. 3).”

Sahada Türk askerinin istediği hedeflere adım adım yaklaştığı esnada BM ateşkes çağrısında bulunmuştur. Türkiye 16 Ağustos 1974 saat 19:00’da ateşkes kararına uyacağını açıklamıştır. Çok kısa bir süre sonra da Kıbrıs Rum yönetimi de ateşkes kararına uyacaklarını açıklamışlardır (Ege Ekspres, 17 Ağustos 1974, s. 1).

Ateşkes kararı alındıktan sonra Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar 20 Temmuz'da 16 Ağustos'a kadar adada verilen mücadelenin sonunda 250 şehit ve 550 yaralının olduğunu ve adadaki Türk askeri sayısının da 19-20 bin civarında ve bunun düşman kuvvetlerinin yarısı kadar olduğunu söylemiştir (Ege Ekspres, 18 Ağustos 1974, s. 1).

İkinci Harekât 16 Ağustos 1974 akşamı saat 19:00'da Türkiye'nin BM'nin ateşkes kararına uymasıyla son bulmuştur. 3 günlük süre içerisinde TSK Magosa-Lefkoşe-Lefke çizgisine ulaşarak adanın yüzde otuz sekizinde hakimiyeti ele almıştır (Apuhan, 2017, s. 89). Bu harekât ile birlikte Türkiye ve Kıbrıslı Türkler adadaki zulmün önüne geçmiş ve Kıbrıslı Türklerin kendi kendilerini yönetebilecekleri bir oluşum içerisine girmişlerdir.

SONUÇ

Kıbrıs coğrafi konumu gereği tarih boyunca hâkim olunulması gereken yer olarak görülmüştür. Gerek Anadolu'da kurulan devletler gerekse İngiltere gibi herhangi coğrafi bağlantısı olmayan devletler, Kıbrıs adasında yönetimi elinde tutmak istemişlerdir. Bu sebepten dolayıdır ki birçok tarihi olayların yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Modern dünyaya girdiğimiz 20. yüzyıl ve devamı olan 21. Yüzyılda Kıbrıs adası gerek Türkiye gerekse Yunanistan'ın burada hak iddia etmesi sebebiyle bazı tatsız olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Ancak burada üzerinde özellikle durmamız gereken olay, Türkiye hukuk yoluyla Kıbrıslı Türklerin hakkını savunmak isterken, Yunanistan'ın desteklediği ada Rumlarının kurdukları terör örgütleri ile mezalim yoluyla Kıbrıslı Türkleri adadan sürgün etmeyi tercih etmişlerdir.

Kıbrıs bu durumdayken Türkiye, Yunanistan ve İngiltere adadaki sorunları çözmek amacıyla Zürih ve Londra'da bir araya gelmiş ancak bir sonuç alamamıştır. Özellikle Rumlar, Enosis hayallerine ulaşmak amacıyla yeri geldiğinde en acımasız yöntemleri bile denemekten geri durmamışlardır. Kurdukları EOKA terör örgütü ile sivil Türklere baskı ve katliam girişimlerinde bulunmuşlardır. Türk Mukavemet Teşkilatı bu zulümlere mâni olmak için kurulmuş olsa da Türkiye yapılan bu zulümlere sessiz kalmamak amacıyla birçok diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Gerek bu girişimlerin boşa çıkması gerekse 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta EOKA çetecilerinin başı olan Nicos Sampson liderliğinde Kıbrıs Rum yönetimine yapılan darbe ile EOKA'cılarının yönetime geçmesi sonucu adadaki Türklerin can güvenliğinin daha fazla tehlikeye gireceği kaygısını taşıyan Türkiye, 20 Temmuz 1974 tarihinde Garanti Sözleşmesi'nin bütün garantör devletlere verdiği hakkı tek taraflı ve hukuki olarak kullanarak adaya müdahale etmiştir.

Harekât, 22 Temmuz 1974 tarihinde BM'nin teklifi üzerine alınan ateşkes kararı ile durmuştur. Kıbrıs'taki sorunların kesin çözümü için garantör devletler

Cenevre’de bir araya gelip birtakım kararlar almışlardır. Alınan kararlara rağmen adada Rumlar ve EOKA’cı çeteler Türklere karşı baskı ve mezalime devam etmişlerdir. 8 Ağustos 1974 tarihinde yeniden bir araya gelen taraflar, masaya sunulan tekliflerin Yunan ve Rumlar tarafından kabul edilmemesi sebebiyle bir türlü antlaşmaya varamamışlardır. Netice alınamayacağını anlayan Türkiye, 14 Ağustos 1974 tarihinde adaya yeniden müdahale ederek adanın %38’ini ele geçirecek planladığı hedeflere ulaşmıştır.

Harekatin başladığı ilk gün olan 20 Temmuz 1974 tarihinden 18 Ağustos 1974 tarihine kadar İzmir yerel basını var gücüyle harekât ile alakalı İzmir halkını bilgilendirmeye çalışmıştır. Özellikle köşe yazarları, harekatin yapılma sebepleri ve Türk hükümetin haklılık payını anlatan yazılar yazarak vatandaşa moral vermeyi tercih etmiştir. Birbirinden bağımsız köşe yazarlarının yazıları sanki tek bir kalemden çıkıyormuşçasına aynı ruh ve aynı doğrultuda olmuştur. Tek amaç, Türkiye’nin Kıbrıs davasında haklı oluşunu ve savaşın getirebileceği olumsuz havayı olabildiğince yok etmek olmuştur. İncelediğimiz gazetelerde Kıbrıs Barış harekâtına yönelik herhangi bir eleştiri bulunmaması da birbirine zıt olan gazetelerin Kıbrıs konusunda tam birlik içinde olduğunu göstermiştir.

Bu harekât ile birlikte Kıbrıslı Türklerin yıllardır esaret altındaki yaşam mücadelesi zaferle sonuçlanmıştır. Kendi kendini yönetme imkânı bulan Kıbrıslı Türkler, 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti’ni daha sonra 15 Kasım 1983 tarihinde ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti devletini kurmuşlardır.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Gazetede Yer Alan Köşe Yazıları

- Bilgin, Ş. (1974, 15 Ağustos). Harekatin Gayesi, Yeni Asır.
- Cansın, H. (1974, 23 Temmuz). 59 Saatin Öğrettikleri, Yeni Asır.
- Cansın, H. (1974, 1 Ağustos). Kim Kazandı, Yeni Asır.
- Cansın, H. (1974, 18 Ağustos). Bundan Sonrası, Yeni Asır.
- Danış. (1974, 3 Ağustos). Ecevit’i Bir Defa Daha Alkışladım, Demokrat İzmir.
- Esen, B. (1974, 2 Ağustos). Uyduluğa Paydos, Demokrat İzmir.
- Esen, B. (1974, 15 Ağustos). Ehlişalip saldırısı mı! *Demokrat İzmir*.
- Esen, B. (1974, 18 Ağustos). Barış İçin Savaşa Devam, Demokrat İzmir.

Fuad, F. (1974, 25 Temmuz). Harp Meydanı Sulh Masası, Ege Ekspres.

İpekoğlu, N. (1974, 17 Ağustos). Kıbrıs Sorununun Getirdikleri 2, Demokrat İzmir.

Karhan, K. (1974, 23 Temmuz). Ateşkes, Yeni Asır.

Kocagöz, S. (1974, 25 Temmuz). Dr. Kissinger'in Burnu, Demokrat İzmir.

Mengi, G. (1974, 22 Temmuz). Savaşıyoruz, Yeni Asır.

Mengi, G. (1974, 24 Temmuz). Şimdi, Yeni Asır.

Mengi, G. (1974, 16 Ağustos). Güneş Doğdu, Yeni Asır.

Paykoç, N. (1974, 21 Temmuz). Daha İyisi Olamazdı, Ege Ekspres.

Paykoç, N. (1974, 22 Temmuz). Önce Vatan, Ege Ekspres.

Paykoç, N. (1974, 23 Temmuz). Yunanlı Dediğin, Ege Ekspres.

Paykoç, N. (1974, 2 Ağustos). İşe Allah Karıştı, Ege Ekspres.

Paykoç, N. (1974, 15 Ağustos). Kuyruk Acısı, Ege Ekspres.

Paykoç, N. (1974, 18 Ağustos). Türk-Yunan, Ege Ekspres.

Yalçın, Ö. (1974, 23 Temmuz). Türk Kanınınun Bedeli, Yeşil Adanın Tamamı Olmalıdır, Demokrat İzmir.

Yener, J. (1974, 1 Ağustos). Üçüncü Bir Zafere Doğru, Ege Ekspres.

Yener, J. (1974, 16 Ağustos). Bu İş Burada Biter, Ege Ekspres.

Gazete Haberleri

Demokrat İzmir. (1974, 21 Temmuz). *Özgürlüğün Zaferi.*

Demokrat İzmir. (1974, 22 Temmuz). *Hümanizma ve Savaş.*

Demokrat İzmir. (1974, 26 Temmuz). *210 Kayıp Sağ Salim Bulundu.*

Demokrat İzmir. (1974, 4 Ağustos). *Kıbrıs Olayı İçin Neler Söylediler.*

Demokrat İzmir. (1974, 10 Ağustos). *Rumlara 24 Saat Mühlet Verdik.*

Demokrat İzmir. (1974, 11 Ağustos). *Oturumu Terk ettik.*

Demokrat İzmir. (1974, 14 Ağustos). *Amerika Kıbrıs'ta Otonomi İsteddiğini Açıkladı'', 'Ecevit Görüşmelerden Memnun Değil.*

Demokrat İzmir. (1974, 16 Ağustos). *Türkün Dostu.*

Ege Ekspres. (1974, 21 Temmuz). *İzmir'de 6 bin İşçi Bir Günlük Yevmiyelerini Türk Hava ve Deniz Kuvvetlerine Bağışladı.*

Ege Ekspres. (1974, 21 Temmuz). *Savaş Değil, Düğün Günü Yaşar Gibiyiz.*

Ege Ekspres. (1974, 24 Temmuz). *Ecevit TBMM'de Zayıtımızı Açıkladı.*

Ege Ekspres. (1974, 31 Temmuz). *Ateşkes Bugün ki Sınırlar Üzerinde Gerçekleştirilecek.*

Ege Ekspres. (1974, 14 Ağustos). *Masaya Oturdular.*

Ege Ekspres. (1974, 17 Ağustos). *Bu İş Burada Biter-Ateşi Kestik.*

Ege Ekspres. (1974, 18 Ağustos). *Kıbrıs'ta İki Harekattaki Kaybımız.*

Ege Telgraf. (1974, 20 Temmuz). *Türk Jetleri Yunan Uçaklarını Durdurdu'', ''Girne-Lefkoşe Yolu Kontrol Altına Alındı.*

Ege Telgraf. (1974, 26 Temmuz). *Yunan Vahşeti Devam Ediyor.*

Ege Telgraf. (1974, 26 Temmuz). *Yüz Rum'u Daha Esir Aldık.*

Ege Telgraf. (1974, 8 Ağustos). *Denktaş: Türklere Yapılan İşkence Devam Ediyor.*

Ege Telgraf. (1974, 8 Ağustos). *Türk Heyeti Bu Sabah Uçakla Cenevre'ye Gitti.*

Ege Telgraf. (1974, 12 Ağustos). *Atina'da Savaş Hazırlığı Var.*

Ege Telgraf. (1974, 12 Ağustos). *Türk Köyleri Boşaltıldı.*

Ege Telgraf. (1974, 15 Ağustos). *Magosa'ya Girdik.*

Ege Telgraf. (1974, 16 Ağustos). *Lefkeyi de Aldık.*

Yeni Asır. (1974, 21 Temmuz). *Şahlanış Karşısında.*

Yeni Asır. (1974, 26 Temmuz). *Mavros: Yunanistan Federasyon ve Taksim'e Karşı!.*

Yeni Asır. (1974, 28 Temmuz). *Cenevre'de Barış Ümidi Arttı.*

Yeni Asır. (1974, 29 Temmuz). *Ecevit: Biz Her Türü İhtimale Hazırız.*

Yeni Asır. (1974, 8 Ağustos). *Rumlar İşkence ve Yağmadan Bıkmıyor.*

Yeni Asır. (1974, 9 Ağustos). *Erbakan: Cenevre'ye Götürülen Prensipite Hükümet Mutabıktır.*

Yeni Asır. (1974, 10 Ağustos). *Türk Köylerinin Derhal Boşaltılmasını İstedik.*

Yeni Asır. (1974, 11 Ağustos). *Yuvarlak Masa Konferansı Kurtardı.*

Yeni Asır. (1974, 12 Ağustos). *Ecevit Komutanlarla İki Görüşme Yaptı.*

Yeni Asır. (1974, 13 Ağustos). *Mavros ve Klerides Geceki Karar Toplantısına Gelmedi.*

Kitap

Armaoğlu, F. (2012). *20. yüzyıl siyasi tarihi.* İstanbul: Alkım Yayınevi.

Çay, A. (1989). *Kıbrıs'ta kanlı Noel-1963.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Çeçen, A. (2008). *Kıbrıs çıkmazı.* Ankara: Fark Yayınları.

İsmail, S. (1988). *Kıbrıs Barış Harekatının nedenleri-gelişimi-sonuçları.* İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.

Tuncer, H. (2005) *Kıbrıs sarmalı.* Ankara: Ümit Yayıncılık.

Tez

Apuhan, F. (2017). *1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Bingöllü Kıbrıs gazileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Aydın, D. (2016). *Trabzonlu gazilere göre Kıbrıs Barış Harekâtı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Çetiner, A.C. (2007). *Kıbrıs Barış Harekâtında kara muharebeleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Kandemir, Ç. (2020). *Türk-Amerikan ilişkileri ve dış politika açısından 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Kılıç, E. (2009). *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Erzincanlı Kıbrıs gazileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Kusutoğlu, A. (2017). *Bursa basınında 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Özbaş, A. (2021). *Edirne gazilerinin gözüyle Kıbrıs Barış Harekâtı: Sözlü tarih çalışması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

Sert, G. S. (2021). *Sinop basınında 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinop.

Şahin, G. (2012). *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sürecinde Türk kamuoyu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tosun, Y. (2012). *II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve çevre ülkelerin soruna bakışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Yücesoy, O. (2016). *Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Türkiye ve Yunanistan basını eksenli analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Dergi

Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Kıbrıs meselesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 101-112.

Karaduman, M. (2008). Yeni Asır gazetesi örneğinde yeni iletişim teknolojileri kullanımı, *Yeni Düşünceler Dergisi*, 3, 81-103.

Kurt, H. (2021). Ordu yerel basınında Kıbrıs Barış Harekâtı. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 173-190.

Solak Şener, A. & Çakmak, F. (2020). Türk basın tarihi içinde muhalif bir gazete: Demokrat İzmir. *Belgi Dergisi*, 20 (2), 2475-2509.

Yılmaz, H. (2017). Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonuçları. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 87-98.

İnternet Kaynakları

kentyasam.com, (2021). Ege Telgraf Gazetesi kuruluşunun 62. yıldönümünü kutluyor. <https://kentyasam.com/2021/08/10/ege-telgraf-gazetesi-kurulusunun-62-yildonumunu-kutluyor/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

APİKAM, Apikam Koleksiyonu, <https://www.apikam.org.tr/tr/Apikam-Arsiv/1/30?tab=74>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

Yayın Geliş Tarihi: 16.10.2022
Yayına Kabul Tarihi: 30.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1190154>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1399-1433
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

YÜKSEKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MADDE BAĞIMLILIĞI ALGILARININ METAFOR YOLUYLA BELİRLENMESİ

*Latif GÖKALP**

*Şule EGÜZ***

Öz

Madde bağımlılığı, sağlığı etkileyebilecek farklı kullanım yöntemi ve miktarda uyuşturucu, uyarıcı veya keyif verici madde kullanımıdır. Madde kullanımının fiziksel ve psikolojik kapsamının yanında bir süreci içermesi, soyut niteliğe de sahip olması bu kavramı anlamlandırmayı güçleştirmektedir. Bu araştırma, yüksekokul öğrencilerinin “madde bağımlılığı” kavramını ne şekilde algılayıp, nasıl betimlemeye çalıştıklarını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim öğretim yılında Yozgat Bozok Üniversitesi Sorgun Meslek Yüksekokulu ve Şefaattli Meslek Yüksekokulu’nda öğrenimlerine devam eden 73 erkek ve 57 kız olmak üzere toplam 130 öğrenci oluşturmaktadır. Nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik model kullanılarak tasarlanan araştırmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Toplanan verilerin çözümlenmesinde nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin ürettikleri metaforik algılar incelendiğinde erkek öğrencilerin 73, kız öğrencilerin ise 57 olmak üzere toplam 130 adet metaforik algı ürettikleri tespit edilmiştir. Üretilen 130 metafordan benzer olanları ayıklandığında 80 adet farklı metaforik algının geliştirilmiş olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda katılımcıların en fazla sıklıkta ürettikleri metaforların çiçek, aşk ve ağaç olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforik temsilleri 9 farklı kategori altında incelenmiştir. Bütün kategorilerde her iki cinsiyet grubu tarafından metaforlar üretildiği ayrıca kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla sadece “Gıda Algısı Olarak Madde Bağımlılığı” ve

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Gökalp, L. & Egüz, Ş. (2022). Yüksekokul öğrencilerinin madde bağımlılığı algılarının metafor yoluyla belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1399-1433.

* Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Şefaattli Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-0585-991X, latif.gokalp@yobu.edu.tr.

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3633-8957, suleeguz@gmail.com.

Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu Başkanlığı’nın 24.03.2022 tarih ve E-39243114-770-67734 sayılı yazılarında bildirilen ve 21.03.2022 tarih ve 31/26 karar numaralı Etik Komisyonu Başvuru Değerlendirme sonucundan hareketle çalışma verileri toplanmıştır.

“Materyal Algısı Olarak Madde Bağımlılığı” kategorilerinde daha sık metaforik temsilde bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Madde Bağımlılığı, Yüksekokul, Öğrenci.

DETERMINING HIGHER EDUCATION STUDENTS' PERCEPTIONS OF SUBSTANCE ABUSE THROUGH METAPHOR

Abstract

Substance abuse is the use of different methods and amounts of drugs, stimulants or recreational substances that can affect health. The fact that substance use includes a process in addition to its physical and psychological scope and has an abstract nature makes it difficult to make sense of this concept. The purpose of this study was to investigate how vocational high school students try to describe the concept of "substance abuse" and how they perceive it. The study group of the research consists of 130 students, 73 boys and 57 girls, who continue their education at Yozgat Bozok University Sorgun Vocational School and Intercession Vocational School in the 2021-2022 academic year. A structured interview form was used as a data collection tool in the research, which was designed using a phenomenological model, one of the qualitative research designs. Content analysis, one of the qualitative research techniques, was used in the analysis of the collected data. As a result of the research, when the metaphorical perceptions produced by the participants regarding the concept of "substance abuse" were examined, it was determined that 73 of the male students and 57 of the female students produced a total of 130 metaphorical perceptions. When similar ones were excluded from the 130 metaphors produced, it was seen that 80 different metaphorical perceptions were developed. In this direction, it was determined that the most frequently produced metaphors by the participants were flower, love and tree. In addition, the metaphorical representations developed by the students regarding the concept of "substance addiction" were examined under 9 different categories. In all categories, metaphors were produced by both gender groups, and it was determined that female students made more frequent metaphorical representations only in the categories of "Substance Addiction as Food Perception" and "Substance Addiction as Material Perception" compared to male students.

Keywords: Metaphor, Substance Abuse, High School, Student.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahip uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin yol açtığı tehlikeli durum, günümüzde insan sağlığını tehdit eden en önemli sorunlardan biridir. Alkol, tütün, eroin ve daha birçok maddenin kullanımı ve bağımlılığı konusu gün geçtikçe daha fazla dikkat çekici hale gelmiştir. Bu noktada eğitim, normatif güvenlik, ılımlılık ve bilinçli karar verme kültürünü şekillendirmede dengeleyici bir rol oynayabilir. Buisman (1995) çalışmasında; eğitimin, gençlerin kişiliğini şekillendirmede ve geliştirmede hayati öneme sahip olduğunu ileri sürerek, yaşam hedeflerine ilham vermeyi amaçlaması bakımından, onlara bağımlılığın önüne geçmede yardımcı olacağını altını çizmiştir.

Bağımlılık geçmişte büyük ölçüde irade gücündeki ahlaki başarısızlık olarak görülmüş, 18. yüzyılın sonlarında Benjamin Rush'un, bağımlılık hakkında "*irade hastalığı*" fikrine sahip olduğu öne sürülmüştür (Hyman, 2007; Zou vd, 2017). Nestler (2001) ise bağımlılığı, uyuşturucu kullanımı üzerindeki kontrolün kaybedilmesi veya olumsuz sonuçları olmasına rağmen irade dışı uyuşturucuyu arama ve alma mecburiyeti olarak tanımlamaktadır. Bu madde arama davranışının, aşırma ve kontrol kaybıyla ilişkili olduğu söylenebilir (Shaffer vd., 1999).

Ampirik kanıtlara dayanarak, uzmanların bağımlılığı bir tür beyin hastalığı olarak görme eğiliminde olduklarını ifade edebiliriz (Hyman, 2007). Nitekim birçok psikolog ve psikiyatr de bağımlılığı, zararlı sonuçlarına rağmen madde alımına devam etmek için tekrarlanan bir istek ile karakterize edilen bir nöropsikiyatrik bozukluk olarak görmektedirler (Goldstein & Volkow, 2002). "Madde bağımlılığı" teriminin basit bir tanımının mümkün olmadığını belirten Zastrow (2015), kişinin belirli maddelere olan yoğun ilgi ve isteği ile bu maddelere olan bağımlılığının birbirinden farklı olduğunu belirterek, bunun daha derin ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiştir. Zastrow (2015) genel anlamda, belirli bir maddeye karşı duyulan güçlü arzunun bağımlılık olarak ifade edilebileceğini, herkesin belirli maddelere karşı zayıflığının ya da yoğun ilgisi olabileceğini ancak söz konusu bu güçlü ilgi ve arzularla madde bağımlılığını birbirinden ayırmak gerektiğini belirtmiştir. Madde bağımlılığının, kimi zaman sadece kişinin yüksek dozda madde kullanımından kaynaklanan fizyolojik bir bağımlılık olarak tanımlanmaya çalışıldığı söylenebilir (Akıncı, 2017; Zastrow, 2015). Bu tanımlamanın gerçek manada madde bağımlılığına uygun bir tanım olmadığını aktaran Zastrow (2015), birçok bağımlının, fiziksel bağımlılıktan kurtulduktan sonra bile psikolojik olarak bağımlı olmaya devam ettiğini ve kısa bir zamanda tekrar uyuşturucu maddeye başladıklarını ifade etmektedir.

Madde bağımlılığı, yüksek dozda madde kullanımı sonucu maddenin bireyde yarattığı fiziksel bağımlılık ve bu bağımlılığın neden olduğu yoğun istek olarak tanımlanabilir. Bu noktada bağımlılık, madde kullanımı eyleminden kaynaklanmakta ve genellikle tekrarlanan madde alımına maruz kalmayı gerektirmektedir. Bu süreç hem kişinin genetik yapısından hem de madde kullanımının meydana getirdiği psikolojik ve sosyal bağlamdan güçlü bir şekilde etkilenmektedir (Akıncı, 2017; Zastrow, 2015).

Tablo 1 incelendiğinde de bağımlılığın DSM-I'den (APA, 1952) DSM-V'e kadar algılanma biçimindeki önemli değişiklikleri görülmektedir. DSM-I'de bağımlılık, kişilikteki anormalliklerin bir ürünü olarak görülürken, DSM-II'de (APA, 1968) ifadenin, psikobiyolojik yapılara daha fazla odaklanıp 'bağımlılık' olarak değiştirildiği (örneğin; maddeye duyulan ihtiyaç duygusu) görülmektedir (Zou vd., 2017). DSM-III'te, 'madde bağımlılığı' ile 'madde istismarı' arasında bir ayırım yapılmış, birincisi fizyolojik bağımlılıkla karakterize edilmiş ve yine bunun bir kişilik ya da zihin sorunu olmaktan çok psikobiyolojik bir bozuklukla ifade

edildiği görülmüştür. DSM-IV'te ise bağımlılığa neden olan faktörler yalnızca psikofizyolojiyi (tolerans ve geri çekilme) değil aynı zamanda bilişi de içerdiği öne sürülmüştür. DSM-V ile madde kullanımı üzerinde bilişsel kontrol eksikliğini vurgulayan uyuşturucu bağımlılığından kaynaklanan psikobiyolojik değişikliklerin altını çizen, madde bağımlılığının çok daha bütünsel bir tanımı yapılmış (Zou vd., 2017) ayrıca DSM IV'te Madde Kötüye Kullanımı/ Madde Bağımlılığı ayrımı yerine DSM-V'te "Madde Kullanım Bozuklukları" olarak değişikliğe gidilmiş bu durumun özellikle klinikte tanılama sistemini etkilediği ifade edilebilir.

Tablo 1: DSM-I'den DSM-V'ye Madde Bağımlılığı Tanımındaki Değişiklikler (Zou vd., 2017).

	Tanım ve tanı kriterleri
DSM-I (1952)	Uyuşturucu bağımlılığı genellikle bir kişilik bozukluğunun belirtisidir. Uyuşturucu bağımlılığı, beyin bozukluklarının, psikotik bozuklukların, psikofizyolojik bozuklukların ve psikonevrotik bozuklukların belirtisidir, burada ikincil tanı olarak sınıflandırılır.
DSM-II (1968)	Uyuşturucu bağımlılığı, alkol, tütün ve sıradan kafein içeren içecekler dışındaki uyuşturuculara bağımlı hastalar için bir kategoridir. Tıbbi olarak reçete edilen ilaçlara bağımlılık da ilaç tıbbi olarak belirtildiği ve alımın tıbbi ihtiyaçla orantılı olduğu sürece hariç tutulur.
DSM-III (1980)	Madde bağımlılığı genellikle madde kullanım bozukluğunun madde suistimaline göre daha şiddetli bir şeklidir. Tolerans ya da yoksunlukla kendini gösteren fizyolojik bağımlılık gerektirir. Nadir durumlarda bozukluğun belirtileri fizyolojik bağımlılıkla sınırlı olsa da hemen hemen değişmez bir şekilde, toplumsal veya mesleki işlevsellikte bozulmaya neden olan bir patolojik kullanım modeli de vardır.
DSM-IV (1994)	Madde bağımlılığının temel özelliği, bireyin maddeyle ilgili önemli sorunlara rağmen maddeyi kullanmaya devam ettiğini gösteren bilişsel, davranışsal ve fizyolojik belirtiler kümesidir. Genellikle tolerans, geri çekilme ve kompulsif ilaç alma davranışı ile sonuçlanan ve tekrarlayan kendi kendine uygulama modeli vardır. Kafein hariç her madde sınıfına madde bağımlılığı teşhisi konulabilir.
DSM-V (2013)	Genel olarak, bir madde kullanım bozukluğunun teşhisi, maddenin kullanımıyla ilgili patolojik bir davranış kalıbına dayanır. Kriter A: Yakın zamanda bir maddenin yutulmasına bağlı olarak maddeye özgü bir sendromun gelişmesi. Kriter B: Değişiklikler, maddenin merkezi sinir sistemi üzerindeki fizyolojik etkilerine bağlanabilir. Kriter C: Maddeye özgü sendrom, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında bozulmaya neden olur. Kriter D: Belirtiler başka bir tıbbi duruma bağlanamaz ve başka bir ruhsal bozuklukla daha iyi açıklanamaz.

Metafor, bir kavramı veya durumu başka bir kavram veya duruma göre aktarmanın bir yolu olarak ifade edilebilir (Abrams, 1999). İmgenin görevi yalnızca değişmez bir görüntü göstermek iken, metaforun bir fenomen hakkında akıl yürütme amacıyla zihinsel bir görüntüyü temsil ettiği söylenebilir. Böylece nasıl ki bir resim 1000 kelimeye tekabül ediyorsa, bir metafor da 1000 resme karşılık gelmektedir (Shuell, 1990). Metaforlarla ilgili literatürde, metafor teriminin Yunanca "aktarmak veya taşımak" anlamına gelen metaphero kelimesinden geldiği sıklıkla dile getirilmiştir (Theodorou, 2019). Tipik olarak, metaforu bir konudan diğerine anlamın "aktarımı" olarak tanımlayan Aristoteles'e atıfta bulunulduğu söylenebilir (Swedberg, 2020). Günümüzde çeşitli sözlüklerde

metafor şu şekilde tanımlanmıştır: “Bir nesneyi veya fikri ifade eden bir kelimenin, aralarında benzerlik veya analogi önermek için bir diğerinin yerine kullanıldığı konuşma şeklidir.” (Cambridge Dictionary, 2022; Merriam-Webster, 2022; Oxford English Dictionary, 2022).

Modern metafor teorisi yaratma girişimi 1900'lerin başında gerçekleşmiştir (Black, 1954'ten akt. Swedberg, 2020). Günümüzde de filozoflar ve edebiyat eleştirmenleri metaforlarla ilgili tartışmalarda aktif olsalar bile durumun önceki dönemlerden farklı olduğu söylenebilir (Blumenberg, 2010; Borges, 2000). Bununla birlikte, bilişsel bilimciler, bilim tarihçileri ve sinir bilimciler tarafından da önemli yeni katkılar yapıldığı görülebilir (Gentner vd., 2002; Hills, 2017; Lai vd., 2019; Kuhn, 2000). Yakın zamanda yapılan araştırmalarda metaforların günlük dilde son derece yaygın olarak kullanıldığı vurgulanmıştır (Swedberg, 2020). Bu bağlamda insanların her yirmi kelimedede bir metafor kullandıkları tespit edilmiştir (ScienceDaily, 2019). Metaforların edebiyatta da düşünülenenden çok daha yaygın olduğu ve örneğin, sadece on sekizinci yüzyıl İngiltere'sine ait yazılarda, 10.000'den fazla metafora rastlandığı bildirilmiştir (Pasanek, 2015). Yine metaforların bilimde dilinde de çok sık kullanıldığı bilinmektedir (Taylor & Dewsbury, 2018).

Metaforlar, bir kavramı başka bir yoldan anlatmaya ve anlamaya olanak sağlamaktadır (Koçoğlu, 2018; Lakoff & Johnson, 2003). Metaforlar, soyut ve somut özellikleri birleştirerek ve yeniden düzenleyerek düşünce süreçlerini, tutumları, inançları ve eylemleri etkilemektedir (Geary, 2012). Metaforlar, dile esneklik, ifade edilebilirlik sağladığı ve dili genişletmenin bir yolu (Jacob & Heracleous, 2006) olduğu için kelimeleri anlamlandırma konusunda önemli bir unsurdur. Ayrıca yeni anlayışları karşılaması ve eylemleri teşvik etmesi bakımından da etkili bir araçtır (Weick, 1979'dan akt. Nardon & Hari, 2021). Bu anlamda metaforlar, başka bir anlam alanına özgü olan kavram ağıyla zihinsel bir ilişki kurarak, kavramaya çalışılan konu veya olguyu yeniden düşünmeyi ve bu kavramı farklı açılardan görebilmeyi sağlar. Ayrıca daha önce görülemeyen belirli durumlar hakkında daha detaylı bilgi edinmeye yardımcı olurlar (Taylor, 1984).

Metaforlar insanlara geniş bir bakış açısı kazandırma eğilimindedir. Metaforlar aracılığıyla kavramların belirgin olmayan çeşitli özellikleri ortaya çıkarılır ve bu doğrultuda kavramlar arasındaki ilişki üzerine düşünme yoğunlaşır (Rundgren vd., 2009). Metaforlarla anlatılmak istenenler, daha az kelimeyle ancak daha anlamlı bir şekilde ifade edilebilir. Metaforlar, karmaşık kavramları ve anlaşılması zor terimleri açık ve basit hale getirerek öğrencilerin anlamalarına yardımcı olurken, soyut kavramları somutlaştırıp hayata geçirerek yaşam boyu öğrenme sürecine katkı sağlar. Bu bağlamda metaforların yeni bilgilerin özümsemesi konusunda sağladığı imkânların yanı sıra farklı düşünme ve görme biçimi olarak da işlev gördüğü düşünülebilir (Morgan, 1998). Eğitim sürecinde kullanılan metaforların, kavram ve söylemleri test etme imkânı bulunmaktadır.

Madde bağımlılığının fiziksel ve psikolojik kapsamının yanında bir süreci içermesi, soyut niteliğe de sahip olması bu kavramı anlamlandırmayı güçleştirmektedir. Yapılan metafor çalışmalarında (Akers vd., 2014; Avcı, 2020; Egüz & Kesten, 2018; Sarper Kahveci vd., 2022; Yılmaz vd., 2020) bağımlılık kavramı ve farklı bağımlılık türleri incelenmesine rağmen doğrudan madde bağımlılığını içeren çalışma sayısı (Çelik, 2017; Gyuró, 2016) sınırlıdır. Bu araştırmada, “madde bağımlılığını” anlamlandırma güçlüklerini ortaya çıkarmak için öğrencilerin metaforik algıları üzerinde durulmuştur. Bu araştırmanın, yüksekokul öğrencilerinin madde bağımlılığına yönelik metaforik algılarını yansıtması bakımından önem arz ettiği ve araştırmada ulaşılabilecek sonuçların; eğitim, metafor ve uyuşturucu-uyarıcı-keyif verici madde bağımlılığına yönelik sınırlı olan literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, yüksekokul öğrencilerinin “madde bağımlılığı” kavramını ne şekilde algılayıp, nasıl betimlemeye çalıştıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda öğrencilerden madde bağımlılığını sözel ve görsel metaforlarla ifade etmeleri istenmiş ve bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- (a) Öğrenciler “madde bağımlılığı” kavramı için zihinlerinde hangi metaforları geliştirmişler ve nasıl canlandırmalarda bulunmuşlardır?
- (b) Öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin metaforik temsilleri hangi kategorilere ayrılabilir?
- (c) Kız ve erkek öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin ifade ettikleri metaforik temsillerin temalar ve frekanslar açısından ilişkisi nedir?
- (d) Uyuşturucu Maddeler ve Kaçakçılık (UMK) dersini alan öğrenciler ile bu dersi almayan öğrencilerin metaforik algıları arasında bir farklılık bulunmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, hedeflenen amaçlar çerçevesinde nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen (olgubilim) kullanılarak tasarlanmıştır. Fenomenoloji, kökeni felsefe ve psikolojiye dayanan ve araştırmacının anlattığı olayları katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak anlamlandırmayı amaçlayan nitel bir araştırma modeli olup amaç, bireysel deneyimin özüne ulaşmaktır (Giorgia, 2009; Moustakas, 1994). Bu çalışmada da yüksekokul öğrencilerinin “madde bağımlılığı” kavramına yönelik metaforik temsilleri fenomenolojik model (olgubilim) doğrultusunda yapılandırılmıştır.

Çalışma Grubu

Bir fenomenolojik model, nispeten homojen bir çalışma grubunu gerektirir (Creswell, 2007). Araştırmanın çalışma grubunu “Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu” alınan ve 2021-2022 eğitim öğretim yılında Yozgat Bozok Üniversitesi Sorgun Meslek Yüksekokulu Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü 1. ve 2. sınıf öğrencileri, Şefaattli Meslek Yüksekokulu Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü ile Veteriner Bölümü 1. ve 2. sınıf öğrencileri oluşturmuştur (Tablo 2). Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örneklem seçimine dikkate edilmiştir. Amaçlı olarak seçilen örneklemde temel hedef, çalışılan konu ile ilgili olarak daha fazla bilgi sunacak bireyleri kullanmak ve sayı konusunda esnekliğe olanak sağlamaktır (Patton, 2002). Bu kapsamda araştırmanın amacı doğrultusunda “Uyuşturucu Maddeler ve Kaçakçılık” dersini alan ve bu dersi almayan öğrenciler çalışmaya dahil edilmiştir.

Tablo 2: Çalışma Grubu Hakkında Bilgi

Katılımcılar	Frekans (f)	Demografik Özellik	Frekans (f)	Yüzde (%)	Sınıf	Frekans (f)	Yüzde (%)
Öğrenciler	130	Kız	57	43,85	1.sınıf	61	46,93
		Erkek	73	56,15	2. sınıf	69	53,07

Araştırmaya 57’si (%43,85) kız ve 73’ü de (%56,15) erkek olmak üzere toplam 130 yüksekokul öğrencisi katılmıştır (Tablo 2). Katılımcıların 61’i (%46,93) birinci sınıf, 69’u (%53,07) ise ikinci sınıf düzeyinde öğrenim görmektedir. Katılımcıların isimleri, araştırma etiği gereğince çalışma içerisinde kullanılmayıp “Uyuşturucu Maddeler ve Kaçakçılık” dersini alan 1. sınıf öğrencileri için K1...K51, 2. sınıf öğrencileri için L1...L51; “Uyuşturucu Maddeler ve Kaçakçılık” dersini almayan 1. sınıf öğrencileri için M1...M11 ve 2. sınıf öğrencileri için ise N1...N17 arasında değişen rumuzlar kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu Başkanlığı’nın 24.03.2022 tarih ve E-39243114-770-67734 sayılı yazılarında bildirilen ve 21.03.2022 tarih ve 31/26 karar numaralı Etik Komisyonu Başvuru Değerlendirme sonucundan hareketle çalışma verileri, araştırmanın amacı dikkate alınarak hazırlanan standartlaştırılmış formlar aracılığıyla elde edilmiştir. Bir fenomenolojik çalışmada, başlıca veri toplama yöntemi, öncelikle katılımcılarla derinlemesine görüşmeleri içerir (Creswell, 2007). Bu bağlamda öncelikle çalışma öncesinde araştırmacı tarafından öğrencilere metaforik algı, uyuşturucu madde, madde kötüye kullanımı, uyuşturucu madde bağımlılığı, tolerans, yoksunluk gibi konular hakkında bilgi verilmiştir. Gereken bilgilendirme yapıldıktan sonra öğrencilerden şimdiye kadar aldıkları eğitim, deneyim ve günlük yaşamlarına dayalı olarak “madde bağımlılığı” kavramının metaforik bir temsilini oluşturmaları ve “madde

bağımlılığıbenzer, çünkü;.....” cümlesindeki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Bu aşamadan sonra öğrencilere hem Yozgat Bozok Üniversitesi'nin kullandığı BOYSIS öğrenme yönetim sistemi aracılığıyla hem de elden dağıtılan formlara, üretmiş oldukları benzetmeyi görselleştirme adına çizim yapmaları istenmiştir. Formu doldurmaları ve gerekli çizimleri yapabilmeleri için katılımcılara üç gün süre verilmiş ve doldurulan formlar, bahse konu öğrenme yönetim sistemi marifeti ve elden toplanmıştır. Yüksekokul öğrencilerinin “madde bağımlılığı”na yönelik ürettikleri metaforik algıları, gerekçeleri ve ilgili çizimleri bu çalışmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur.

Verilerin Analizi

Fenomonolojik modelde genel prosedürler, analizler için veri hazırlamayı, verileri fenomenolojik olarak azaltmayı, yaratıcı varyasyona girmeyi ve deneyimin özünü ortaya çıkarmayı içerir (Moustakas, 1994). Bu çalışmada formlardan elde edilen nitel veri kaynakları içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde ise süreç, birbiriyle benzer özelliklere sahip verilerin belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde birleştirilmesini ve tüm bunların okuyucunun anlayabileceği şekilde yorumlanmasını içerir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmada öncelikle veriler kodlanarak frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış; aşamalar halinde araştırmanın analizi gerçekleştirilmiştir (Bilgin, 2014). Ayrıca kategoriler ve içerikleri görüşleri alınmak üzere eğitim alanında uzman iki araştırmacıya gönderilmiş ve görüş ve önerileri dikkate alınmıştır. Bu çalışmada geliştirilen metaforlar üç aşamada analiz edilmiştir:

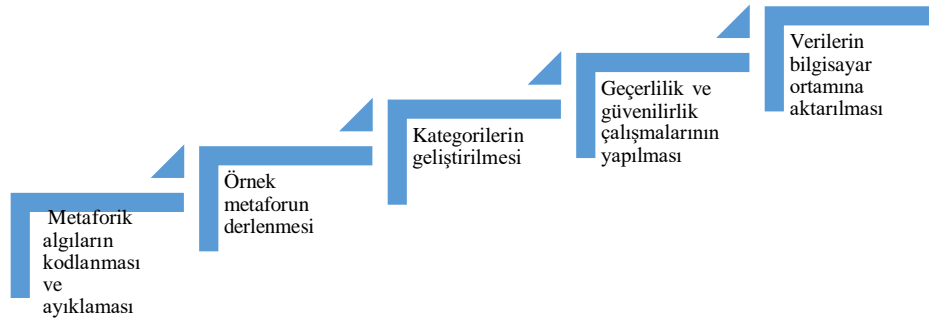
1. Kodlama ve ayıklama aşaması: Çalışmaya katılan öğrencilerin formlarda ifade ettikleri metaforlar ile gerekçe cümleleri alfabetik bir sıra gözetilerek sıralanmıştır. Bu işlem, öğrencilerin metaforik bir algıyı açık bir şekilde ifade edip edemedikleri kontrol etme imkânı sağlamıştır. Böylece öğrencilerin boş bıraktığı formlar ile metaforik bir algı çağrıştırmayan formları (n=10) çalışma kapsamında ele alınmamıştır. Bu aşamada çalışmaya veri kaynağı olacak 80 tane geçerli metaforik algı elde edilmiştir.

2. Örnek metafor imgesi derleme aşaması: Geçerli metaforlar, ‘metaforun konusu’, ‘kaynağı’, kaynak ve konu arasındaki ilişki gözetilerek incelenmiştir. Daha sonra, her temayı betimleyecek şekilde formlardan “örnek metaforik algı ifadeleri” belirlenmiş ve çalışmaya konu olan bu algıların derlenmesi aşamasıyla bir “örnek metaforik algı çizelgesi” oluşturulmuştur.

3. Kategori geliştirme aşaması: Üretilen metaforlardan, ‘kaynak ve konu arasındaki ilişki’ dikkate alınarak kategoriler geliştirilmiştir. Elde edilen örnek metaforik çizelgesine istinaden her metaforik algı, bu aşamada bir tema ile ilişkili olacak şekilde (örneğin; korku ve endişe çağrışımı algısı olarak madde bağımlılığı kavramı, tutsaklık algısı olarak madde bağımlılığı kavramı vb.) 9 farklı kategori oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler ve içerikleri görüşleri alınmak üzere

eğitim alanında uzman iki araştırmacıya gönderilmiştir. İki alan uzmanına, önceden hazırlanmış 80 adet örnek algının yer aldığı bir liste ile 9 adet kategori isimlerinin bulunduğu çizelge verilmiş eşleştirmeleri istenmiştir. Böylece alan uzmanlarının gerçekleştirmiş oldukları eşleştirmeler ile araştırmacılar tarafından daha önce oluşturulmuş kategorilerin karşılaştırılması sağlanmıştır. Karşılaştırma sonucunda “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” sayıları belirlenmiş; çalışmanın güvenilirliğini hesaplamak için Miles ve Huberman’ın (1994) formülü (Güvenirlilik = Görüş birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı X 100) kullanılmıştır. Gerçekleştirilen hesaplama işleminde %95 oranında güvenilirlik elde edilmiştir. Araştırma verileri; metaforik algıların kodlanması ve ayıklaması, örnek metaforun derlenmesi, kategorilerin geliştirilmesi, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması ve nihayetinde verilerin bilgisayar ortamına aktarılması şeklinde beş aşamada analiz edilmiştir. Bu aşamalar Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1: Verilerin Analiz Aşamaları

BULGULAR

Bu bölümde çalışmaya katılan 130 yüksekokul öğrencisinin madde bağımlılığı hakkındaki metaforik algıları sunulmuştur. Daha sonra öğrencilerin oluşturduğu metaforlar kapsamında araştırmacılar tarafından geliştiren metafor kategorilerine yer verilmiştir. Ayrıca oluşturulan 9 kategori araştırmanın amacı doğrultusunda çalışma grubunun cinsiyet değişkeni ile Uyuşturucu Maddeler ve Kaçakçılık dersini alan/almayan öğrencilerin metaforik algıları dikkate alınarak mukayese edilmiştir. Son olarak öğrencilerden istenilen çizimler analiz edilerek, veriler yorumlanmıştır.

Öğrencilerin “Madde Bağımlılığı” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları

Katılımcıların “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin ürettikleri metaforik algılar incelendiğinde erkek öğrenciler 73, kız öğrenciler ise 57 olmak üzere toplam 130 adet metaforik algı üretmişlerdir. Üretilen bu 130 metafordan benzer olanları ayıklandığında 80 adet farklı metaforik algının geliştirilmiş olduğu

görülmüştür. Bu doğrultuda katılımcıların en fazla ürettikleri metaforların çiçek 5 (f= 4e, 1k), aşk 5 (f= 1k, 4e) ve ağaç 5 (f= 3k, 2e) olduğu tespit edilmiştir.

Bazı metaforik algıların sadece kız öğrenciler (ayakkabı, at gözlüğü, çekirdek, makyaj, maske, çürümüş beyin, parmak çıtlatma, kum saati, uyku, çığ, yol, su, şarj, ekmek, ateş, elektrik çarpması, uçurum, çikolata, hırsızlık, şiddet, küf, zincir, yapıştırıcı, para, çocuk, kalemıraş, leke, buzdolabı, yemek), bazı metaforik algıların ise yalnızca erkek öğrenciler tarafından (kavanozdaki insan, denizaltı, çukur, şeker, okyanus, zehir, alışveriş, intihar, mum, canavar, azrail, bilgisayar oyunu, kilitli kalma, ip, mevsim, sakız, ağrı kesici, tatlı, kız, atasözü, çöldeki insan, şeytan, karşılıksız sevgi, yağlı kayış, yenilmiş sporcu, ahtapot, trafik kazası, mezar kazma, ruh hastası, su alan gemi, kova, arkadaş, araba lastiği) üretildiği belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına yönelik geliştirdikleri metaforik algıların; somut, soyut, canlı, cansız varlık ve nesnelere ilişkilendirilerek üretildikleri tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: “Madde Bağımlılığı” Kavramına İlişkin Metaforik Algılar

Metaforik Algı Kodu	Metaforik Algı Adı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenciler	%
			f	
1: K1	Kavanozdaki İnsan	1e	1	0,76
2: L1, K35, K48, N10	Kumar	3e,1k	4	3,07
3: K2, L2, L15, L49	Telefon	3e,1k	4	3,07
4: K3	Denizaltı	1e	1	0,76
5: K4	Çukur	1e	1	0,76
6: K5, L5	Kukla	1e1k	2	1,53
7: K6, L9	Ayakkabı	2k	2	1,53
8: L3	Şeker	1e	1	0,76
9: L4	Okyanus	1e	1	0,76
10: K7	Zehir	1e	1	0,76
11: K8	At Gözlüğü	1k	1	0,76
12: L6, L37, K39	Çekirdek	3k	3	2,30
13: L7, K42, L46, K46, N5	Çiçek	4e, 1k	5	3,84
14: K9, K33	Teknoloji	1k,1e	2	1,53
15: K10, L39, N11	Mahkûm	2e,1k	3	2,30
16: L8	Makyaj	1k	1	0,76
17: K11	Alışveriş	1e	1	0,76
18: L10	Maske	1k	1	0,76
19: K12, K24, L40, K45, M8	Aşk	1k, 4e	5	3,84
20: K13	Çürümüş Beyin	1k	1	0,76
21: L11	Parmak Çıtlatma	1k	1	0,76
22: K14, K43, K47	Kurtlu Elma	1e,2k	3	2,30
23: L12, L22, K27	Deprem	2e,1k	3	2,30
24: L13	İntihar	1e	1	0,76
25: K15, K16, L24, L50, M2	Ağaç	3k,2e	5	3,84
26: L14	Kum Saati	1k	1	0,76
27: L16, L23, K29	Zombi	2e,1k	3	2,30
28: K17, N1	Mum	2e	2	1,53
29: L17	Uyku	1k	1	0,76
30: L18	Çığ	1k	1	0,76
31: K18, K19	Canavar	2e	2	1,53
32: L19, K26, K41, M10	Yılan	2e,2k	4	3,07

33: L20	Azrail	1e	1	0,76
34: L21, L28, K38	Bilgisayar Oyunu	3e	3	2,30
35: M6	Kilitli Kalma	1e	1	0,76
36: N8	İp	1e	1	0,76
37: M7	Mevsim	1e	1	0,76
38: N12	Yol	1k	1	0,76
39: N14	Su	1k	1	0,76
40: N16	Şarj	1k	1	0,76
41: K20	Sakız	1e	1	0,76
42: K21, L26, N7	Mikrop	2e,1k	3	2,30
43: K22	Ağrı Kesici	1e	1	0,76
44: K23	Tatlı	1e	1	0,76
45: L25	Kız	1e	1	0,76
46: K25, K37, N13	Kuş	2e,1k	3	2,30
47: K28, L48	Atasözü	2e	2	1,53
48: K30	Çöldeki İnsan	1e	1	0,76
49: L27	Şeytan	1e	1	0,76
50: L29	Ekmek	1k	1	0,76
51: L30	Ateş	1k	1	0,76
52: L31	Elektrik Çarpması	1k	1	0,76
53: L32, L45, M1, M11	Batakılık	1e,3k	4	3,07
54: L33	Karşılıksız Sevgi	1e	1	0,76
55: L34	Yağlı Kayış	1e	1	0,76
56: K31	Yenilmiş Sporcu	1e	1	0,76
57: K32	Ahtapot	1e	1	0,76
58: L35	Trafik Kazası	1e	1	0,76
59: L36	Mezar	1e	1	0,76
60: K34, L43, N4	Hapishane	2k, 1e	3	2,30
61: L38	Uçurum	1k	1	0,76
62: K36	Çikolata	1k	1	0,76
63: L41	Ruh Hastası	1e	1	0,76
64: L42	Hırsızlık	1k	1	0,76
65: K40	Su Alan Gemi	1e	1	0,76
66: L44	Şiddet	1k	1	0,76
67: K44	Küf	1k	1	0,76
68: L47	Zincir	1k	1	0,76
69: K49, M4	Pil	1e,1k	2	1,53
70: K50	Kova	1e	1	0,76
71: K51	Arkadaş	1e	1	0,76
72: L51	Yapıştırıcı	1k	1	0,76
73: N2	Araba Lastiği	1e	1	0,76
74: N3	Para	1k	1	0,76
75: N6, N9	Araba	1k,1e	2	1,53
76: M3	Çocuk	1k	1	0,76
77: M5	Kalemtraş	1k	1	0,76
78: M9	Leke	1k	1	0,76
79: N15	Buzdolabı	1k	1	0,76
80: N17	Yemek	1k	1	0,76
Toplam:			E. 73, K. 57	130
100				

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

“Madde Bağımlılığı” Kavramına İlişkin Geliştirilen Metafor Kategorileri

Madde bağımlılığı kavramı için öğrenciler tarafından geliştirilen metaforik algılar dikkate alınarak dokuz farklı kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler; insani özellikler olarak madde bağımlılığı, tutsaklık algısı olarak madde

bağımlılığı, sağlık algısı olarak madde bağımlılığı, gıda algısı olarak madde bağımlılığı, teknoloji algısı olarak madde bağımlılığı, doğa algısı olarak madde bağımlılığı, materyal algısı olarak madde bağımlılığı, ulaşım çağrışımı olarak madde bağımlılığı, korku ve endişe çağrışımı algısı olarak madde bağımlılığı olarak yapılandırılmıştır.

İnsani özellikler olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 20 (13e, 7k) katılımcı (% 15,8) toplam 14 (% 17,5) metaforik algı geliştirilmiştir. Bu kategoride üretilen metaforlar; makyaj (f= 1), alışveriş (f= 1), aşk (f= 5), çürümüş beyin (f= 1), parmak çıtlatma (f= 1), intihar (f= 1), zombi (f= 3), uyku (f= 1), kız (f= 1), çöldeki insan (f= 1), karşılıksız sevgi (f= 1), yenilmiş sporcu (f= 1), arkadaş (f= 1), çocuk (f= 1), olarak sıralanmaktadır. Bu kategoride en çok aşk (f= 5) ve zombi (f= 3) algısının üretilmiş olduğu belirlenmiş olup detaylar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: İnsani Özellikler Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisine İlişkin Algıların Dağılımı

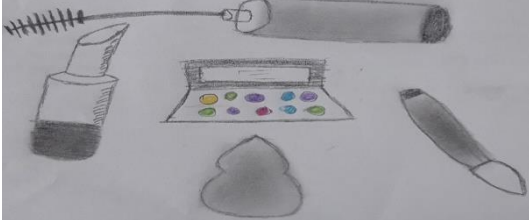

Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	İnsani Özellikler Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
16: L8	Makyaj	1k	1	0,76
17: K11	Alışveriş	1e	1	0,76
19: K12, K24, L40, K45, M8	Aşk	1k, 4e	5	3,84
20: K13	Çürümüş Beyin	1k	1	0,76
21: L11	Parmak Çıtlatma	1k	1	0,76
24: L13	İntihar	1e	1	0,76
27: L16, L23, K29	Zombi	2e,1k	3	2,30
29: L17	Uyku	1k	1	0,76
45: L25	Kız	1e	1	0,76
48: K30	Çöldeki İnsan	1e	1	0,76
54: L33	Karşılıksız Sevgi	1e	1	0,76
56: K31	Yenilmiş Sporcu	1e	1	0,76
71: K51	Arkadaş	1e	1	0,76
76: M3	Çocuk	1k	1	0,76
Toplam:		7k, 13e	20	15,38

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

Tablo 4 incelendiğinde bu kategoride bulunan 14 metafordan 5'i (makyaj, çürümüş beyin, parmak çıtlatma, uyku, çocuk) kız öğrenciler, 7 metafor ise (alışveriş, intihar, kız çöldeki insan, karşılıksız sevgi, yenilmiş sporcu, çocuk) erkek öğrenciler tarafından geliştirilmiştir. 2 metaforik algı ise (aşk, zombi) hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından üretilmiştir.

Bu kategoride öğrenciler “madde bağımlılığını”; kız, çocuk, çöldeki insan, arkadaş gibi doğrudan bir insana ve yenilmiş sporcu, karşılıksız sevgi, parmak çıtlatma gibi insanın yaşayabileceği duygu ve alışkanlıklara benzetmişlerdir. Katılımcıların bu kategorideki ifadeleri ve görsel betimlemeleri aşağıdaki cümlelerle örneklendirilmiştir (Tablo 5):

Tablo 5: Öğrencilerin İnsani Özellikler Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisinde Ürettikleri Benzetmeler ve Görüş Örnekleri

Resim	Görüş
	“Madde bağımlılığı aşka benzer, çünkü insan birisine bağlandığı zaman yokluğunda psikolojik olarak çok kötü hale gelir. Madde bağımlılığı da insanı yokluğunda psikolojik olarak çok olumsuz etkiler.” (K12)
	“Madde bağımlılığı makyaja benzer, çünkü makyaj fiziksel ve psikolojik bir bağımlılıktır. Uyuşturucu da makyaj gibi fiziksel ve psikolojik bağımlılıktır. Vücudumuzun uzuvlarına zarar verdiğini bildiğimiz halde, ihtiyaç duyduğunu düşünerek kullanılır.” (L8)
	“Madde bağımlılığı” rinkte yenilmiş bir sporcuya benzer, çünkü rinkte oynayan sporcu zayıf ve güçsüz ise yenilir. Madde kullanan kişide rakibe karşı koyamayacak kadar güçsüz kalır ve en sonunda yenilecektir. (K31)
	“Madde bağımlılığı zombiye benzer, çünkü madde bağımlısı insanlar kendilerini tanıyamaz hale gelirler ve vücut yapılarında değişiklik olur. (L23)
	“Madde bağımlılığı çöldeki insana benzer çünkü çöldeki insan gibi yardıma muhtaçtır.” (K30)

Tutsaklık algısı olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 8 (5e, 3k) katılımcı (%6,15) toplam 4 (%5) metaforik algı üretmiştir. Geliştirilen metaforlar; kavanozdaki insan (f= 1), mahkûm (f= 3), kilitli kalma (f= 1), hapishane (f= 3) olup detaylar Tablo 6’da yer almaktadır.

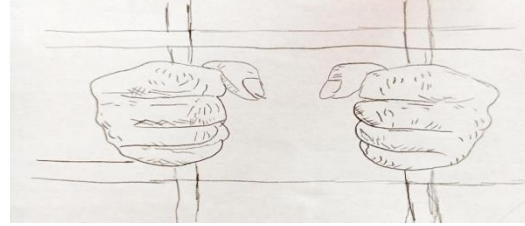
Tablo 6: Tutsaklık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisine İlişkin Algıların Dağılımı

Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	Tutsaklık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
1: K1	Kavanozdaki İnsan	1e	1	0,76
15: K10, L39, N11	Mahkûm	2e,1k	3	2,30
35: M6	Kilitli Kalma	1e	1	0,76
60: K34, L43, N4	Hapishane	2k, 1e	3	2,30
Toplam:		3k 5e	8	6,15

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

Tablo 6 incelendiğinde bu kategoride bulunan 4 metafordan 2'si (kavanozdaki insan, kilitli kalma) yalnızca erkek öğrenciler, diğer 2 metafor (mahkûm, hapishane) ise hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından üretilmiştir. Bu kategoride en çok mahkûm ve hapishane algısı geliştirilmiştir. Tablo 7'de detaylar yer almaktadır:

Tablo 7: Öğrencilerin Tutsaklık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisinde Ürettikleri Benzetmeler ve Görüş Örnekleri

Resim	Görüş
	“Madde bağımlılığı kavanozun içindeki insana benzer, çünkü insan kendi içine kapanık olduğu için dünya ile iletişimini keser.” (K1)
	“Madde bağımlılığı hapishaneye benzer çünkü hapishaneye giren insan özgür değildir. Madde kullanan insanda özgür değildir. Bağımlılık yapan her şey özgürlüğümüzü kısıtlar tıpkı kelepçeli eller gibi demir parmaklıklar arkasında olmak gibi... (K34)

Sağlık algısı olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 7 (5e, 2k) katılımcı (%5,38) toplam 5 (%6,25) metaforik algı geliştirmişlerdir. Geliştirilen metaforlar; zehir (f= 1), maske (f= 1), mikrop (f= 3), ağrı kesici (f= 1), ruh hastası (f= 1) olmuştur. Detaylar Tablo 8'de gösterilmiştir.

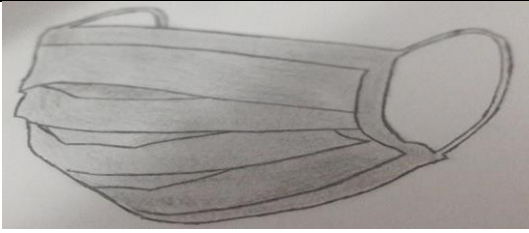

Tablo 8: Sağlık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisine İlişkin Algıların Dağılımı

Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	Sağlık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
10: K7	Zehir	1e	1	0,76
18: L10	Maske	1k	1	0,76
42: K21, L26, N7	Mikrop	2e,1k	3	2,30
43: K22	Ağrı Kesici	1e	1	0,76
63: L41	Ruh Hastası	1e	1	0,76
Toplam:		2k, 5e	7	5,38

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

Tablo 8 incelendiğinde bu kategoride bulunan 5 metafordan 3'ünü (zehir, ağrı kesici, ruh hastası) yalnızca erkek öğrenciler, 1 metafor ise (maske) yalnızca kız öğrenci, mikrop metaforu ise hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından geliştirilmiştir. Katılımcı ifadelerinden ve benzetmelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 9: Öğrencilerin Sağlık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisinde Ürettikleri Benzetmeler ve Görüş Örnekleri

Resim	Görüş
	“Madde bağımlılığı maskeye benzer, çünkü madde bağımlılığı özgürlüğümüzü kısıtlayıp hayatımızdaki birçok güzel şeye engel oluyorsa maske de sevdiğimizle aramıza mesafe koyup özgürlüğümüzü kısıtlıyor.” (L10)
	“Madde bağımlılığı mikroba benzer çünkü madde bağımlılığı bir mikrop gibi insan hayatını hem maddi hem de manevi yönden olumsuz etkiler.” (K21)
	“Madde bağımlılığı ağrı kesiciye benzer çünkü önce iyi geldiğini düşünürsün, sonra hiçbir şey olmadığını anlar tekrardan atarsın.” (K22)

Gıda algısı olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 13 (4e, 9k) katılımcı (%10) toplam 9 (%11,25) metaforik algı geliştirilmiştir. Bu kategoride üretilen metaforları; şeker (f= 1), çekirdek (f= 3), kurtlu elma (f= 3), sakız (f= 1), tatlı (f= 1), ekmek (f= 1), çikolata (f= 1), küf (f= 1) ve yemek (f= 1) şeklinde sıralamak mümkündür. Bu kategoride en çok çekirdek (f= 3) ve kurtlu elma (f= 3) metaforunun üretilmiş olduğu görülmekte olup detaylar Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Gıda Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kavramına İlişkin Algıların Dağılımı

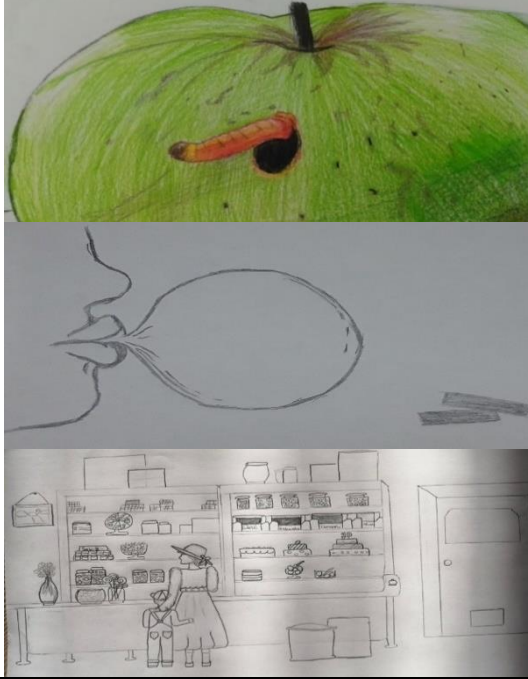
Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	Gıda Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
8: L3	Şeker	1e	1	0,76
12: L6, L37, K39	Çekirdek	3k	3	2,30
22: K14, K43, K47	Kurtlu Elma	1e,2k	3	2,30
41: K20	Sakız	1e	1	0,76
44: K23	Tatlı	1e	1	0,76
50: L29	Ekmek	1k	1	0,76
62: K36	Çikolata	1k	1	0,76
67: K44	Küf	1k	1	0,76
80: N17	Yemek	1k	1	0,76
Toplam:		9k, 4e	13	10

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

Tablo 10 incelendiğinde bu kategoride bulunan 9 metafordan 3'ü (şeker, sakız, tatlı) erkek öğrenciler, 5 metafor (çekirdek, ekmek, çikolata, küf, yemek) ise kız öğrenciler, kurtlu elma metaforu ise hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından geliştirilmiştir. Kurtlu elma ve çekirdek algıları daha fazla üretilen algılar olarak öne çıkmaktadır. Aşağıda katılımcı ifadelerinden be benzetmelerinden bazılarına yer verilmiştir:

Tablo 11: Öğrencilerin Gıda Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisinde Ürettikleri Benzetmeler ve Görüş Örnekleri

Resim	Görüş
	"Madde bağımlılığı çekirdeğe benzer, çünkü çekirdeğin de bağımlılık yapma özelliği vardır. Yemeğe başladığımız andan itibaren bırakmak hepimize çok zor gelmektedir. (L6)

“Madde bağımlılığı çürük elmaya benzer, çünkü elmanın içine kurt girdiği zaman içten yavaş yavaş çürür insan vücudu da aynı madde girdiği zaman organlar yavaş yavaş çürür. (K14)

“Madde bağımlılığı sakıza benzer, çünkü sakızı ağızımıza alıp çiğnemeye başladığımız zaman kolay kolay bir daha çıkarmak istemiyoruz ama içindeki şeker bizi kendisine çekerken dişlerden tutun da birçok organımıza zarar veriyor.” (K20)

“Madde bağımlılığı şekere benzer, çünkü şekeri dışarıdan vücudumuza alırız ve şekere karşı bağımlılık geliştiririz onu tükettikçe daha fazla tüketmek isteriz bu da beynimizi ve diğer organlarımızı olumsuz etkilemektedir.” (L3)

Teknoloji algısı olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 11 (7e, 4k) katılımcı (%8,46) toplam 5 (%6,25) metaforik algı geliştirilmiştir. Bu kategoride üretilen metaforlar; telefon (f= 4), teknoloji (f= 2), bilgisayar oyunu (f= 3), şarj (f= 1), buzdolabı (f= 1) sıralanabilir. Bu kategoride en çok telefon (f= 4) ve bilgisayar oyunu (f= 3) algısının üretilmiş olduğu görülebilir. Bu kategoriye yönelik ayrıntılar Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Teknoloji Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kavramına İlişkin Algıların Dağılımı

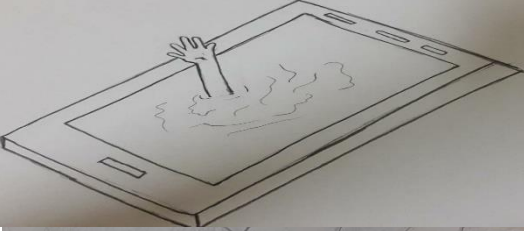

Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	Teknoloji Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
3: K2, L2, L15, L49	Telefon	3e,1k	4	3,07
14: K9, K33	Teknoloji	1k,1e	2	1,53
34: L21, L28, K38	Bilgisayar Oyunu	3e	3	2,30
40: N16	Şarj	1k	1	0,76
79: N15	Buzdolabı	1k	1	0,76
Toplam:		4 k, 7e	11	8,46

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

Tablo 12’ye dikkat edildiğinde bu kategoride bulunan 5 metafordan 1’i (bilgisayar oyunu) yalnızca erkek öğrenciler, 2’si (şarj, buzdolabı) yalnızca kız öğrenciler, 2’si (telefon, teknoloji) ise hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından geliştirilmiştir. Bu kategoride “telefon ve bilgisayar oyunu” en fazla üretilen algılar

olarak öne çıkmıştır. Tablo 13’te katılımcı ifade örneklerinin bazıları ve çizimleri sıralanmıştır:

Tablo 13: Öğrencilerin teknoloji algısı olarak madde bağımlılığı kategorisinde ürettikleri benzetmeler ve görüş örnekleri

Resim	Görüş
	“Madde bağımlılığı telefon bağımlılığına benzer, çünkü telefon bağımlısı insan da madde bağımlısı insan gibi birçok sağlık sıkıntıları yaşar ruhsal ve fiziksel olarak kendini yıpratır.” (K2)
	“Madde bağımlılığı teknolojiye benzer, çünkü belli bir zamandan sonra insanı kendine adapte eder ve bırakması çok zor bir hale gelir. (K33)
	“Madde bağımlılığı pubg mobile oyununa benzer, çünkü insanları bedensel ve psikolojik yönden etkiler. Bağımlılık yapması yanı sıra şiddete de yönlendirir.” (L28)

Doğa algısı olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 34 (19e, 15k) katılımcı (%26,15) toplam 15 (%18,75) metaforik algı geliştirilmiştir. Bu kategoride üretilen metaforlar; çiçek (f= 5), ağaç (f= 5), yılan (f= 4), bataklık (f= 4), depresyon (f= 3), kuş (f= 3), canavar (f= 2), çukur, okyanus, çığ, mevsim, su, ateş, ahtapot ve uçurum (f= 1) olarak sıralanabilir. Bu kategoride en çok telefon (f= 4) ve bilgisayar oyunu (f= 3) algısının üretilmiş olduğu görülebilir. İlgili detaylar Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14: Doğa Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kavramına İlişkin Algıların Dağılımı

Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	Doğa Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
5: K4	Çukur	1e	1	0,76
9: L4	Okyanus	1e	1	0,76
13: L7, K42, L46, K46, N5	Çiçek	4e, 1k	5	3,84
23: L12, L22, K27	Deprem	2e,1k	3	2,30
25: K15, K16, L24, L50, M2	Ağaç	3k,2e	5	3,84
30: L18	Çığ	1k	1	0,76
31: K18, K19	Canavar	2e	2	1,53
32: L19, K26, K41, M10	Yılan	2e,2k	4	3,07
37: M7	Mevsim	1e	1	0,76
39: N14	Su	1k	1	0,76
46: K25, K37, N13	Kuş	2e,1k	3	2,30
51: L30	Ateş	1k	1	0,76
53: L32, L45, M1, M11	Bataklık	1e,3k	4	3,07
57: K32	Ahtapot	1e	1	0,76
61: L38	Uçurum	1k	1	0,76
Toplam:		15k, 19e	34	26,15

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

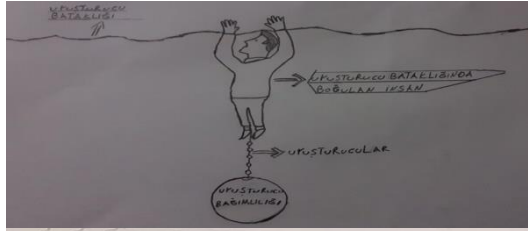
Tablo 14 incelendiğinde bu kategoride bulunan 15 metafordan 5'ini (çukur, okyanus, canavar, mevsim, ahtapot) erkek öğrenciler, 4'ünü (çığ, su, ateş, uçurum) ise yalnızca kız öğrenciler, 6'sı (çiçek, deprem, ağaç, yılan, kuş, bataklık) da hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından geliştirilmiştir. Bu kategoride "çiçek" ve "ağaç" en fazla üretilen algılar olarak öne çıkmakla birlikte "yılan" ve "bataklık" algıları da diğer fazla üretilen metaforlar olmuştur. Katılımcı ifade örneklerinin bazıları Tablo 15'te yer almaktadır:

Tablo 15: Öğrencilerin Doğa Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisinde Ürettikleri Benzetmeler ve Görüş Örnekleri

Resim	Görüş
	"Madde bağımlılığı susuz kalmış bir çiçeğe benzer, çünkü nasıl çiçeğin yaşamak için suya ihtiyacı varsa maddeyi de ihtiyaç haline getirmiş insanlar vardır". (L46)
	"Madde bağımlılığı kuru ağaca benzer, çünkü yeterli besin, gerekli oksijeni alamayan gerekli suyu alamayan bir ağaç fonksiyonlarını kaybetmeye başlar, kurur ve ölür. Aynı bir ağaç gibi insan da madde kullanmaya başlarsa vücudu için gerekli besin maddelerini almaz, kirli havaya ve zararlı maddelere maruz kalır sağlığını kaybeder." (K16)

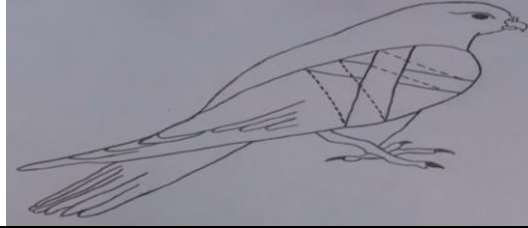
“Madde bağımlılığı yılanı benzer, çünkü yılan gibi sinsiye hayatımıza girer ve bizi zehirler.” (K26)

“Madde bağımlılığı ayağına pranga vurulu bir insanın bataklığa düşmesine benzer, çünkü uyuşturucu madde bataklığına bir kere düşersek kurtulması çok zordur. Madde bağımlılığı adeta pranga vurulmuşçasına bizim bu bataklıktan çıkmamıza engel olur, bizi daha da dibе çeker. (L32)

“Madde bağımlılığı depreme benzer, çünkü insan madde kullandığında kendini kaybeder ve derecesi arttıkça ölümle sonuçlanır. Deprem de böyledir şiddeti ne kadar büyükse yıkılması o kadar kolay olur.” (K27)

“Madde bağımlılığı kanadı kırılmış kuşa benzer, çünkü kanadı kırılmış kuş uçmak ister ama uçamaz madde bağımlısı insan da maddeyi bırakmak ister ama bırakamaz.” (K37)

Materyal algısı olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 17 (7e, 10k) katılımcı (%13,07) toplam 13 (%16,25) metaforik algı geliştirilmiştir. Bu kategoride üretilen metaforlar; kukla, ayakkabı, mum, pil (f= 2), at gözlüğü, kum saati, ip, yağlı kayış, zincir, kova, yapııştırıcı, para, kalemtıraş (f= 1) olarak sıralanabilir. Materyal algısı olarak madde bağımlılığına ilişkin detaylar Tablo 16’da yer almaktadır.

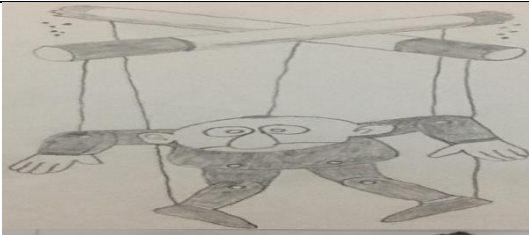
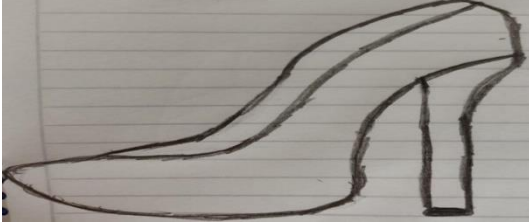
Tablo 16: Materyal Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kavramına İlişkin Algıların Dağılımı

Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	Materyal Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
6: K5, L5	Kukla	1e,1k	2	1,53
7: K6, L9	Ayakkabı	2k	2	1,53
11: K8	At Gözlüğü	1k	1	0,76
26: L14	Kum Saati	1k	1	0,76
28: K17, N1	Mum	2e	2	1,53
36: N8	İp	1e	1	0,76
55: L34	Yağlı Kayış	1e	1	0,76
68: L47	Zincir	1k	1	0,76
69: K49, M4	Pil	1e,1k	2	1,53
70: K50	Kova	1e	1	0,76
72: L51	Yapıştırıcı	1k	1	0,76
74: N3	Para	1k	1	0,76
77: M5	Kalemtırış	1k	1	0,76
Toplam:		10k, 7e	17	13,07

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

Tablo 16 incelendiğinde bu kategoride bulunan 13 metafordan 4'ü (mum, ip, yağlı kayış, kova) erkek öğrenciler, 7'si (ayakkabı, at gözlüğü, kum saati, zincir, yapıştırıcı, para, kalemtırış) kız öğrenciler, 2'si (kukla ve pil) ise hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından geliştirilmiştir. Bu kategoride “kukla, ayakkabı, mum ve pil” öne çıkan algılardır. Aşağıdaki tabloda katılımcı ifade örneklerinden ve çizimlerinden bazıları sıralanmıştır:

Tablo 17: Öğrencilerin Materyal Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisinde Ürettikleri Benzetmeler ve Görüş Örnekleri

Resim	Görüş
	“Madde bağımlılığı kuklaya benzer, çünkü bağımlı olduğumuz maddeler irademizi elimizden alarak bizi kukla gibi elinde oynatır.” (5)
	“Madde bağımlılığı topuklu ayakkabıya benzer çünkü birçok kadının olmazsa olmazı topuklu ayakkabı can yakıcı, kimi zaman da ayağa zarar verici olsa da birçok kadın özel günlerinde veya normal hayatlarında ondan asla vazgeçemiyor.” (L9)

“Madde bağımlılığı muma benzer, çünkü mum ilk yakıldığı zaman yavaş yavaş erimeye başlar ve biter. İnsanda zararlı maddeyi kullanmaya başladığı zaman organları yavaş yavaş tükenir ve ölür. Tıpkı mumun eriyip bitmesi gibi.” (K17)

“Madde bağımlılığı zincire benzer, çünkü zincir nasıl herhangi bir şeyi kilit altına alıp açılmasını engelliyorsa, uyuşturucu da aynı şekilde insanların düşüncelerini, duygularını, hareketlerini ve bedenini zincirleyip kilit altına alır ve bağlar.” (L47)

“Madde bağımlılığı at gözlüğüne benzer, çünkü insanın odak noktası maddedir. Etrafında olup bitenden habersiz sadece maddeye yönelimi vardır ve hayatın vazgeçilmez bir parçası sanır.” (K8)

Ulaşım çağrışımı olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 7 (5e, 2k) katılımcı (%5,38) toplam 6 (%7,5) metaforik algı geliştirilmiştir. Bu kategoride üretilen metaforlar; araba (f= 2), denizaltı, yol, trafik kazası, su alan gemi, araba lastiği (f= 1) olmuştur. İlgili detaylar Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18: Ulaşım çağrışımı Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kavramına İlişkin Algıların Dağılımı

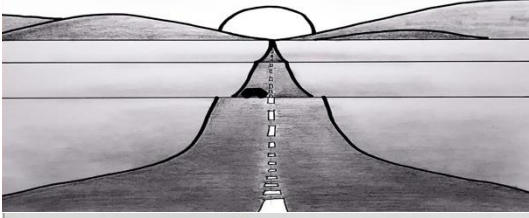
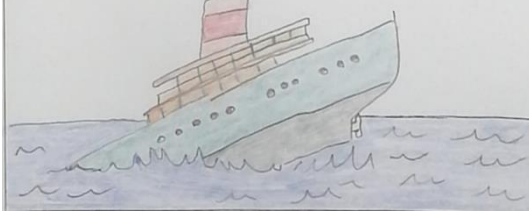
Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
4: K3	Denizaltı	1e	1	0,76
38: N12	Yol	1k	1	0,76
58: L35	Trafik Kazası	1e	1	0,76
65: K40	Su Alan Gemi	1e	1	0,76
73: N2	Araba Lastiği	1e	1	0,76
75: N6, N9	Araba	1k, 1e	2	1,53
Toplam:		2k, 5e	7	5,38

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

Tablo 18 incelendiğinde bu kategoride bulunan 6 metafordan 4’ü (denizaltı, trafik kazası, su alan gemi, araba lastiği) erkek öğrenciler, 1’i (yol) yalnızca kız öğrenci, 1’i (araba) ise hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından

geliştirilmiştir. Aşağıda katılımcı ifade örneklerinin bazıları sıralanmıştır (Tablo 19):

Tablo 19: Öğrencilerin Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisinde Ürettikleri Benzetmeler ve Görüş Örnekleri

Resim	Görüş
	“Madde bağımlılığı trafik kazasına benzer, çünkü bir kaza nasıl insanı fiziksel ve ruhsal olarak etkiliyorsa madde bağımlılığı da öyledir.” (L35)
	“Madde bağımlılığı sonu olmayan bir yola benzer ne kadar adım atıp, koşsan da varabileceğin bir yer olmaz.” (N12)
	Madde bağımlılığı su alan bir gemiye benzer, çünkü su alan bir gemi yavaş yavaş batarken bağımlı bir insan ise yavaş yavaş ölüür. (K40)

Korku ve endişe algısı olarak madde bağımlılığı

Bu kategoride 7 (8e, 5k) katılımcı (% 10) toplam 9 (% 11,25) metaforik algı üretmiştir. Bu kategoride geliştirilen metaforlar; kumar (f= 4), atasözü (f= 2), azrail, şeytan, elektrik çarpması, mezar, hırsızlık, şiddet ve leke (f= 1) olarak ifade edilebilir (Tablo 20).

Tablo 20: Korku ve Endişe Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kavramına İlişkin Algıların Dağılımı

Metaforik Algı Kodu ve Katılımcılar	Korku ve Endişe Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	Cinsiyet	Metaforik Algıyı Temsil Eden Öğrenci	
			(f)	(%)
2: L1, K35, K48, N10	Kumar	3e,1k	4	3,07
33: L20	Azrail	1e	1	0,76
47: K28, L48	Atasözü	2e	2	1,53
49: L27	Şeytan	1e	1	0,76
52: L31	Elektrik Çarpması Mezar	1k	1	0,76
59: L36	Hırsızlık	1e	1	0,76
64: L42	Şiddet	1k	1	0,76
66: L44	Leke	1k	1	0,76
78: M9		1k	1	0,76
Toplam:		5k, 8e	13	10

*Tabloda, e: erkek ve k: kız cinsiyetlerini belirtmektedir. * f=sıklık, %=yüzde

Tablo 20 incelendiğinde bu kategoride bulunan 9 metafordan 4'ü (Azrail, atasözü, şeytan, mezar) yalnızca erkek öğrenciler, 4'ü (elektrik çarpması, hırsızlık, şiddet, leke) yalnızca kız öğrenciler, 1'i de (kumar) hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından geliştirilmiştir. Bu kategoride kumar metaforu öne çıkmaktadır. Katılımcı ifadelerinden ve benzetmelerinden bazıları Tablo 21'deki gibidir:

Tablo 21: Öğrencilerin Korku ve Endişe Algısı Olarak Madde Bağımlılığı Kategorisinde Ürettikleri Benzetmeler ve Görüş Örnekleri

Resim	Görüş
	“Madde bağımlılığı elektrik çarpmasına benzer, çünkü tek bir organı değil, tüm vücudu olumsuz etkiler. Elektrik çarpmasında ve madde bağımlılığında birden fazla organ zarar görür. İkisinin iyileşme ve tedavi süreci zaman alır.” (L31)
	“Madde bağımlılığı” hırsızlığa benzer, çünkü hayatımızdan sağlığımızı, düşüncelerimizi, iyi hissetmemizi, kaliteli, huzurlu ve iyi yaşam hakkımızı alarak; kötü, sağlıklı olmayan, gereksiz, işe yaramayan durumları hayatımıza katıyor.” (L42)

“Madde bağımlılığı kumara benzer, çünkü madde bağımlılığı kumar gibi insanların maddi durumunu bitirerek ailenin dağılmasına sebep olur.” (K35)

“Madde bağımlılığı İnsanın kendi mezarını kazmasına benzer, çünkü herkesten uzaklaşmış ölümü bekleyen biri haline dönüşür.” (L36)

“Madde bağımlılığı Azrail’e benzer, çünkü ölümün habercisidir ve can alır. Madde bağımlılığı da Azrail gibi can alır.” (L 20)

Cinsiyet Değişkenine Göre “Madde Bağımlılığı” Kavramına Yönelik Üretilen Metaforik Algıların Karşılaştırılması

Tablo 22’de yüksekokul öğrencilerinin 9 kategoriye ilişkin metaforik algıları cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmıştır. Yapılan mukayesede çalışma grubuna katılan erkek ve kız öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin ürettikleri metaforik algıların birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Detaylar Tablo 22’de yer almaktadır.

Tablo 22: Erkek ve Kız Öğrencilerin Madde Bağımlılığı Kavramına İlişkin Algıların Kategorilere Göre Dağılımları

Kategoriler	Erkek öğrenci		Kız öğrenci		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
İnsani Özellikler Olarak Madde Bağımlılığı	13	17,80	7	12,28	20	15,38
Tutsaklık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	5	6,84	3	5,26	8	6,15
Sağlık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	5	6,84	2	3,50	7	5,38
Gıda Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	4	5,47	9	15,7	13	10
Teknoloji Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	7	9,58	4	7,01	11	8,46
Doğa Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	19	26,02	15	26,31	34	26,15
Materyal Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	7	9,58	10	17,54	17	13,07
Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı	5	6,84	2	3,50	7	5,38
Korku ve Endişe Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	8	10,95	5	8,77	13	10
Toplam	73	100	57	100	130	100

* f=sıklık, %=yüzde

Çalışma grubunu oluşturan katılımcıların geliştirdikleri metaforlar Tablo 22’de görüldüğü gibi 9 farklı kategori altında değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. “Doğa algısı olarak madde bağımlılığı” kategorisi 19 erkek (%26,02) ve 15 kız (%26,31) öğrenci tarafından toplamda 35 (%26,15) metaforik algıdan meydana gelmiştir. Oranlar incelendiğinde katılımcılar tarafından en fazla metaforik algı bu kategoride üretilmiştir. Katılımcı sayısı olarak ikinci sırada “İnsani özellikler olarak madde bağımlılığı” kategorisinin yer aldığı görülebilir. “Sağlık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı” ve “Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı” kategorileri ise katılımcı sayısı anlamında en az metafor üretilen kategoriler olmuşlardır. Bütün kategorilerde her iki cinsiyet grubu tarafından algılar üretildiği ayrıca “Gıda Algısı Olarak Madde Bağımlılığı” ve “Materyal Algısı Olarak Madde Bağımlılığı” kategorilerinde kız öğrencilerin sayısal olarak daha üstün oldukları, diğer bütün kategorilerde ise sayısal anlamda üstünlüğün erkek öğrencilere ait olduğu belirlenmiştir.

“Uyuşturucu Maddeler ve Kaçakçılık Dersi” Alan Öğrenciler ile Dersi Almayan Öğrencilerin “Madde Bağımlılığı” Kavramına Yönelik Ürettikleri Metaforik Algıların Karşılaştırılması

Tablo 23’te yüksekökol öğrencilerinin 9 kategoriye ilişkin metaforik algıları Uyuşturucu Maddeler ve Kaçakçılık (UMK) dersini alan ve almayan öğrenciler bakımından karşılaştırılmıştır. Analize yönelik detaylar Tablo 23’te yer almaktadır.

Tablo 23: UMK Dersini Alan ve Almayan Öğrencilerin Madde Bağımlılığı Kavramına İlişkin Algılarının Kategorilere Göre Dağılımları

Kategoriler	UMK Dersini alan öğrenci		UMK Dersini almayan öğrenci		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
İnsani Özellikler Olarak Madde Bağımlılığı	18	17,64	2	7,14	20	15,38
Tutsaklık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	5	4,90	3	10,71	8	6,15
Sağlık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	6	5,88	1	3,57	7	5,38
Gıda Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	12	11,76	1	3,57	13	10
Teknoloji Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	9	8,82	2	7,14	11	8,46
Doğa Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	26	25,49	8	28,57	34	26,15
Materyal Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	12	11,76	5	17,85	17	13,07
Ulaşım Çağrışımı Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	3	2,94	4	14,28	7	5,38
Korku ve Endişe Algısı Olarak Madde Bağımlılığı	11	10,7	2	7,14	13	10
Toplam	102	100	28	100	130	100

* f=sıklık, %=yüzde

Yapılan karşılaştırmada çalışma grubunda yer alan; dersi alan ve almayan öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin bütün kategorilerde metaforik

algı ürettikleri görülmüştür. Çalışmaya, UMK dersini almayan 28 öğrenci (%21,53) katılmasına rağmen “*Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı*” kategorisine bu öğrencilerin daha fazla metaforik algı ürettiği belirlenmiştir. Öğrencilerin toplamda en fazla metafor ürettikleri “*Doğa algısı olarak madde bağımlılığı*” kategorisinde ise UMK dersini almayan öğrencilerin kendi aralarında en fazla algıyı ürettikleri ortaya çıkmıştır. UMK dersini almayan öğrencilerin toplam geliştirilen 80 farklı metaforik algıdan 26 tanesini üretmeleri (%32,5), bütün kategorilere katkı sağlamış olmalarının yanında üstün oldukları bir kategorinin (*Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı*) olması gibi durumlarla birlikte değerlendirildiğinde UMK dersini alan ve almayan öğrencilerin madde bağımlılığı kavramına ilişkin metaforik algılarında yüksek bir farkın olmadığı yönünde bir çıkarım yapılabilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Davranış bilimi uzmanları, bir kişiyi uyaran tüm varlıkların bağımlılık yapabileceğine inanmakta ve bir alışkanlık zorunluluğa dönüştüğünde de bağımlılık olarak değerlendirilebileceğini düşünmektedirler (Alavi vd., 2012). Madde bağımlılığı, zararlı sonuçlarına rağmen zorlayıcı veya kontrol edilmesi zor; madde arama ve kullanımı ile karakterize kronik bir hastalıktır (NIDA, 2018). Geçen yüzyılın büyük bir bölümünde, madde bağımlılığını inceleyen bilim adamları, bağımlılığın doğası hakkında güçlü mitlerin ve yanlış anlamaların gölgesinde çalışmalarını yürütmüşlerdir (Volkow, 2014). Bir durumu veya sorunu görme ve anlamada en etkili yollardan biri metaforlardır. Metafor, bireyin kendisini veya durumunu mevcut görme biçimleriyle uyuşturmadığında, duyuşsal olarak anlamlı uyaranlar sağlayarak, bireyin kişisel gerçeklik sisteminde yapısal değişiklikler meydana getirir (Marlatt & Fromme, 1987). Bu araştırma, yükseköğretim öğrencilerinin “madde bağımlılığı” kavramını ne şekilde algılayıp, nasıl betimlemeye çalıştıklarını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda katılımcıların “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin ürettikleri metaforik algılar incelendiğinde erkek öğrencilerin 73, kız öğrencilerin ise 57 olmak üzere toplam 130 adet metaforik algı ürettikleri tespit edilmiştir. Üretilen 130 metafordan benzer olanları ayıklandığında 80 adet farklı metaforik algının geliştirilmiş olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda katılımcıların en fazla ürettikleri metaforların çiçek, aşk ve ağaç olduğu belirlenmiştir. Her ne kadar olumlu algılarla madde bağımlılığı özdeşleştirilmiş gibi görünse de “susuz kalmış çiçek, kurumuş ağaç ve aşkın olumsuz psikolojik yönlerinin” katılımcılar tarafından metafor gerekçelendirme bölümlerinde yapmış oldukları açıklamalar madde bağımlılığının zararlı etkilerinin altının çizilmesi ve kullanılmaması gerektiğinin vurgulanması bakımından önem arz etmektedir. Gyuró’nun (2016) madde bağımlıları üzerinde yapmış olduğu metafor çalışmasında ise “aşk” metaforu bu araştırmanın aksine “mutlulukla” anlamlandırılarak “uyuşturucunun” olumlu bir çağrışım uyandırmasına neden olmuştur.

Genel olarak üretilen metaforlar incelendiğinde bazı metaforik algıların yalnızca kız öğrenciler (ayakkabı, at gözlüğü, çekirdek, makyaj, maske, çürümüş beyin, parmak çıtlatma, kum saati, uyku, çığ, yol, su, şarj, ekmek, ateş, elektrik çarpması, uçurum, çikolata, hırsızlık, şiddet, küf, zincir, yapıştırıcı, para, çocuk, kalemtıraş, leke, buzdolabı, yemek); bazı metaforik algıların ise yalnızca erkek öğrenciler tarafından (kavanozdaki insan, denizaltı, çukur, şeker, okyanus, zehir, alışveriş, intihar, mum, canavar, Azrail, bilgisayar oyunu, kilitli kalma, ip, mevsim, sakız, ağrı kesici, tatlı, kız, atasözü, çöldeki insan, şeytan, karşılıksız sevgi, yağlı kayış, yenilmiş sporcu, ahtapot, trafik kazası, mezar kazma, ruh hastası, su alan gemi, kova, arkadaş, araba lastiği) üretildiği tespit edilmiştir. Yılmaz ve arkadaşlarının (2020) sağlık bilimleri alanında öğrenim gören bireylerin bağımlılık kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya çıkardıkları çalışmalarında kız öğrencilerin en çok bağımlılığı kontrol edilmesi çok zor bir unsur olarak algıladıkları, erkek öğrencilerin ise en çok destekleyici ve ihtiyaç duyulan bir unsur olarak tanımladıkları görülmüştür. Bu sonuç, araştırmada üretilen metaforlara yüklenen anlamlarla kısmen örtüşmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına yönelik geliştirdikleri metaforik algılar; somut, soyut, canlı, cansız varlık ve nesnelere ilişkilendirilerek ürettikleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde Çelik (2017) ve Gyuró'nun (2016) çalışmalarında da bu özelliklerde metaforik algılar üretilmiştir. Ayrıca araştırmadaki geliştirilen metaforların çeşitliliği düşünüldüğünde madde bağımlılığının birkaç metaforla sınırlandırılmayacağı görülmüştür.

Araştırmada öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforik temsilleri 9 farklı kategori altında incelenmiştir. Bu metaforlar; insani özellikler olarak madde bağımlılığı, tutsaklık algısı olarak madde bağımlılığı, sağlık algısı olarak madde bağımlılığı, gıda algısı olarak madde bağımlılığı, teknoloji algısı olarak madde bağımlılığı, doğa algısı olarak madde bağımlılığı, materyal algısı olarak madde bağımlılığı, ulaşım çağrışımı olarak madde bağımlılığı, korku ve endişe çağrışımı algısı olarak madde bağımlılığı kategorileri altında yapılandırılmıştır. İnsani özellikler olarak madde bağımlılığı kategorisinde öğrenciler madde bağımlılığını; “kız, çocuk, çöldeki insan, arkadaş” gibi doğrudan bir insana ve “yenilmiş sporcu, karşılıksız sevgi, parmak çıtlatma” gibi insanın yaşayabileceği duygu ve alışkanlıklara benzetmişlerdir. Bu benzetmeler, katılımcıların madde bağımlılığının önem arz ettiğine dikkat çekmeye çalışmış olabileceklerini düşündürmüştür.

Araştırmada tutsaklık algısı olarak madde bağımlılığı kategorisinde en fazla mahkûm ve hapisane metaforu geliştirilmiştir. Üretilen metaforlarda katılımcıların, madde bağımlılığının bireylerin özgürlüklerini sınırlandırdığına doğrudan dikkat çekmeye çalıştıkları söylenebilir. Nitekim mahkûmlar için en zor yoksunlukların özgürlük, özerklik, güvenlik, mal ve hizmetler olduğu düşünüldüğünde madde bağımlılığı da kısmen insanları bunlardan zaman zaman alıkoymaktadır. Sağlık algısı olarak madde bağımlılığı kategorisinde özellikle

mikrop ve maske metaforlarının üretilmesi, günümüzde etkisini halen devam ettiren Covid-19 salgınına bağlanabilir. Bilindiği üzere bulaşıcı hastalıklar, dünya çapındaki ölümlerin dörtte bir ile üçte birinden sorumlu olan başlıca ölüm nedenlerinden biridir. Bu anlamda viral bulaşmayı önlemek adına başvurulmuş acil çabalardan biri olan maske metaforunun geliştirilmesi madde bağımlılığının önüne geçilmesi gereken bir tehlike olduğunu vurgulamak adına önemli görülebilir. Gıda algısı olarak madde bağımlılığı kategorisinde ise kurtlu elma ve çekirdek algıları en fazla üretilen algılar olarak ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların özellikle bu kategoride çekirdek metaforunu daha fazla üretmeleri belki de birçok insanın “*Şu çekirdeği yemeğe başladım mı bitirmeden bırakamıyorum.*” ifadesinden hareketle madde bağımlılığının psikolojik yönüne dikkat çekmek istemeleri olabilir.

Teknoloji algısı olarak madde bağımlılığı kategorisinde “telefon ve bilgisayar oyunu” en fazla üretilen algılar olmuştur. Günümüzün ciddi diğer bir bağımlılığı olan dijital bağımlılıktan hareketle katılımcıların bu kategorideki algıları geliştirmiş oldukları düşünülebilir. Dijital bağımlılık, teknolojik araçların kullanıcılarının hayatlarına zarar verdiğinde ve zararlı etkilerine rağmen durdurulmasının önüne geçilemediğinde ortaya çıkabilir. Akıllı telefonlar, video oyunları ve sosyal medya uygulamaları da tıpkı sigara, uyuşturucu veya kumarla benzer etkilere sahiptir; insanlar için zararlıdır ve bağımlılık yapabilir (Alter 2018; Eyal 2020). Doğa algısı olarak madde bağımlılığı kategorisinde “çiçek” ve “ağaç” en fazla üretilen algılar olarak öne çıkmakla birlikte “yılan” ve “bataklık” metaforları da en fazla üretilen diğer imgeler olmuştur. Bu kategoride geliştirilen metaforlar düşünüldüğünde günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olan doğa ve tabiat unsurlarının katılımcıların algılarına fazlasıyla etki ettiği söylenebilir. Materyal algısı olarak madde bağımlılığı kategorisinde “kukla, ayakkabı, mum ve pil” öne çıkan algılar olarak belirlenmiştir. Üretilen metaforlardan kuklaların başkaları tarafından yönlendirilmesi, pilin zamanla tükenmesi katılımcıların düşüncelerinin yönünü belirlemelerinde etkili olduğu ifade edilebilir. Ulaşım çağrışımı olarak madde bağımlılığı kategorisinde de katılımcıların trafik kazası gibi insanı doğrudan maddi ve manevi yönden etkileyen algı geliştirmeleri, yine sonsuz bir yol algısı üreterek madde bağımlılığının beyhude bir çabadan başka bir şey olmadığına dikkat çekmeye çalıştıklarını düşünebilir. Korku ve endişe algısı olarak madde bağımlılığı kategorisinde ise kumar metaforu öne çıkmaktadır. Üretilen metaforlardan anlaşıldığı üzere katılımcıların madde bağımlılığının rahatsızlık verici yönünü ön plana çıkarmış oldukları görülmektedir. Kumarın, zararları kontrolsüz bir şekilde gelişen, bağımlılık yaratan, kişiyi öz değerlendirme yapmaktan uzak tutan, onları yardım arama davranışlarına sürükleyen (Langham vd., 2016) özellikleri barındırması sebebiyle madde bağımlılığı ile benzer sonuçlara yol açtığı söylenebilir.

Metaforların seçiminde yaşanan kültürel çevrenin etkili olduğu söylenebilir (Gyuró, 2016). Bunun yanı sıra cinsiyet değişkeni de önemli bir faktördür. Bu değişkene göre üretilen metaforlar incelendiğinde erkek ve kız

öğrencilerin ürettikleri metaforların birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Doğa algısı olarak madde bağımlılığı” kategorisi 19 erkek ve 15 kız öğrenci tarafından toplamda 35 (%26,15) metaforik algıdan meydana gelmiştir. Oranlar incelendiğinde katılımcılar tarafından en fazla metaforik algıyı bu kategoride üretmiştir. Katılımcı sayısı olarak ikinci sırada “İnsani Özellikler Olarak Madde Bağımlılığı” kategorisinin yer aldığı görülebilir. “Sağlık Algısı Olarak Madde Bağımlılığı” ve “Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı” kategorileri ise katılımcı sayısı anlamında en az metafor üretilen kategoriler olmuşlardır. Bütün kategorilerde her iki cinsiyet grubu tarafından metaforlar üretildiği ayrıca “Gıda Algısı Olarak Madde Bağımlılığı” ve “Materyal Algısı Olarak Madde Bağımlılığı” kategorilerinde kız öğrencilerin daha fazla metafor ürettikleri, bununla birlikte diğer bütün kategorilerde ise erkek öğrencilerin daha sıklıkta metafor ürettikleri tespit edilmiştir.

Araştırmanın amaçları kapsamında yapılan karşılaştırmada çalışma grubunda yer alan; dersi alan ve almayan öğrencilerin “madde bağımlılığı” kavramına ilişkin bütün kategorilerde metaforik algı ürettikleri görülmüştür. Çalışmaya, UMK dersini almayan 28 öğrenci katılmasına rağmen “Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı” kategorisine bu öğrencilerin daha fazla metaforik algı ürettiği belirlenmiştir. Öğrencilerin toplamda en fazla metafor ürettikleri “Doğa algısı olarak madde bağımlılığı” kategorisinde ise UMK dersini almayan öğrencilerin kendi aralarında en fazla algıyı ürettikleri ortaya çıkmıştır. UMK dersini almayan öğrencilerin toplam geliştirilen 80 farklı metaforik algıdan 26 tanesini üretmeleri, bütün kategorilere katkı sağlamış olmalarının yanında üstün oldukları bir kategorinin (Ulaşım Çağrışımı Olarak Madde Bağımlılığı) olması gibi durumlarla birlikte değerlendirildiğinde UMK dersini alan ve almayan öğrencilerin madde bağımlılığı kavramına ilişkin metaforik algılarında önemli bir farkın olmadığı ifade edilebilir. Bu da “madde bağımlılığı” konusunun her zaman güncel bir konu olması ve herkesin bu konuyla ilgili bir fikrinin olmasıyla açıklanabilir.

Nitel araştırmalar az örneklem veya küçük çalışma grupları ile yürütülür (Baltacı, 2019; Baltacı, 2018; Marshall, 1996; Teddlie & Yu, 2007). Araştırmacı, katılımcı sayısını az tutarak, belirli katılımcılar ile daha ayrıntılı ve derinlemesine inceleme imkânı bulabilir. Bu durum zaman ve maliyet olarak da araştırmacının işini kolaylaştırır. (Baltacı, 2019; Pope vd., 2006). Çalışma, nitel araştırma yöntemi dikkate alındığında Yozgat Bozok Üniversitesi Sorgun Meslek Yüksekokulu ve Şefaati Meslek Yüksekokulu öğrencileriyle sınırlıdır. Başka fakülte ve birimlerde, yine farklı üniversitelerde, bağımlılıkla mücadelede rol oynayan kurum ve kuruluşların veri ve kayıtları dikkate alınarak madde bağımlılığının yoğun olduğu bölgelerde çeşitli çalışmalar yapılabilir. Ayrıca araştırma sonuçları doğrultusunda risk grubundaki bireylerin bilinçlendirilmesi amacıyla başta bu ve benzeri araştırmalarda öne çıkan ya da olumlu/olumsuz olarak geliştirilen metaforlar sosyolojik açıdan incelenerek, madde bağımlılığı kavramının bireyler üzerindeki izlenimlerinin altında yatan sebepler araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Abrams, M. H. (1999). *A glossary of literary terms*. US: Harcourt Brace Collage Publisher.

Akers, L., Gordon, J. S., Reyna, S., & Severson, H. H. (2014) Metaphors of smokeless tobacco addiction and cessation. *Addiction Research & Theory*, 22 (1), 49-56.

Akıncı, H. (2017). Madde bağımlılığı ve manevi destek. Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova.

Alavi, S. S., Ferdosi, M., Jannatifard, F., Eslami, M., Alaghemandan, H., & Setare, M. (2012). Behavioral addiction versus substance addiction: Correspondence of psychiatric and psychological views. *Int J Prev Med*, 4, 290-294.

APA (American Psychiatric Association). (1952). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. www.turkpsikiyatri.org/arsiv/dsm-1952.pdf, (Erişim Tarihi: 22.02.2022).

APA (American Psychiatric Association). (1968). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. <https://www.madinamerica.com/wp-content/uploads/2015/08/DSM-II.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.02.2022).

Alter, A. (2018). *Irresistible: The rise of addictive technology and the business of keeping Us hooked*. London: Penguin Press.

Avcı, F. (2020). Öğretmenlerin sosyal medya kullanımları ve sosyal medya kavramına ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 6 (2), 769-788.

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 231– 274.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.

Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Blumenberg, H. (2010). *Paradigms for a metaphorology*. Ithaca: Cornell University Press.

Borges, J. L. (2000). *This craft of verse*. Cambridge: Harvard University Press.

Buisman, W. R. (1995). *Drug education: Programmes and methodology an overview of opportunities for drug prevention*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000100921>, (Erişim Tarihi: 21.08.2022).

Cambridge Dictionary. (2022). *Metaphor*. <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/metaphor>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.), Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Çelik, Y. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının uyuşturucu madde kavramına ilişkin algıları. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 85-104.

Egüz, Ş. & Kesten, A. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencilerinin sosyal medya algılarının metafor yoluyla belirlenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 7 (3), 219-240.

Eyal, N. (2020). *Indistractable: How to control your attention and choose your life*. London: Bloomsbury Publishing PLC.

Geary, J. (2012). *I is an other: The secret life of metaphor and how it shapes the way we see the world*. New York: Harper Collins Publishers.

Gentner, D., Imai, M., & Boroditsky, L. (2002). As time goes by: Evidence for two systems in processing space-time metaphors. *Language and Cognitive Processes*, 17, 537-565.

Giorgia, A. (2009). *The descriptive phenomenological method in psychology: A modified husserlian approach*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.

Goldstein R. Z., & Volkow, N. D. (2002). Drug addiction and its underlying neurobiological basis: Neuroimaging evidence for the involvement of the frontal cortex. *Am J Psychiatry*, 159, 1642-1653.

Gyuró, M. (2016). Conceptualizing the metaphors of drug abusers. *Topics in Linguistics*, 17 (1), 81-91.

Hills, D. (2017). *Metaphor*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/metaphor/>, (Erişim Tarihi: 03.04.2022).

Hyman, S. E. (2007). The neurobiology of addiction: Implications for voluntary control of behavior. *Am J Bioeth*, 7 (1), 8-12.

Jacobs, C. D., & Heracleous, L. T. (2006). Constructing shared understanding: The role of embodied metaphors in organization development. *Journal of Applied Behavioral Science*, 42 (2), 207-226.

Kuhn, T. (2000). Metaphor in science. In T. Kuhn (Ed.), *The road since structure* içinde (ss. 129-135). Chicago: University of Chicago Press.

Koçoğlu, E. (2018). Türkiye’de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyaset” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23 (40), 1-20.

Lai, V., Howerton, O., & Desai, R. (2019). Concrete processing of action metaphors. *Brain Research*, 174, 202-209.

Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.

Langham, E., Thorne, H., Browne, M., Donaldson, P., Rose, J., & Rockloff, M. (2016). Understanding gambling related harm: A proposed definition, conceptual framework, and taxonomy of harms. *BMC Public Health*, 16 (80), 1-23.

Marlatt, G. A., & Fromme, K. (1987). Metaphors for addiction. *Journal of Drug Issues*, 17 (1), 9-28.

Marshall, M. N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family Practice*, 13 (6), 522-526.

Merriam-Webster. (2022). *Metaphor*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/metaphor>. (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor*. (Çev., G. Bulut). İstanbul: MESS Yayınları.

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, C.A: Sage Publications.

NIDA. (2018). *Understanding drug use and addiction drugfacts*. <https://nida.nih.gov/publications/drugfacts/understanding-drug-use-addiction>, (Erişim Tarihi: 06.11.2022).

Nardon, L., & Hari, A. (2021). Sensemaking through metaphors: The role of imaginative metaphor elicitation in constructing new understandings. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1-10.

Nestler, E. J. (2001). Molecular basis of long-term plasticity underlying addiction. *Nat Rev Neurosci*, 2 (3), 119-129.

Oxford English Dictionary. (2022). *Metaphor*. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/metaphor>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Pasanek, B. (2015). *Metaphors of mind*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Pope, C., Ziebland, S. & Mays, N. (2006). Analysing qualitative data. *Qualitative Research in Health Care*, 63-81.

Rundgren, C. J., Hirsch, R., & Tibell, L. A. E. (2009). Death of metaphors in life science? A study of upper secondary and tertiary student's use of metaphors in their meaning-making of scientific content. *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 10 (1), 1-21.

Sarper Kahveci, M., Çakmak, G., & Karagün, E. (2022). Profesyonel sporcuların teknoloji bağımlılığına ilişkin metaforları. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 8 (58), 712-771.

ScienceDaily. (2019). *How the brain finds meaning in metaphor*. <https://www.sciencedaily.com/releases/2019/04/190402113157.htm#:~:text=A%20study%20by%20University%20of,the%20way%20we%20understand%20language>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Shaffer, H. J., Hall, M. N., & Vander Bilt, J. (1999). Estimating the prevalence of disordered gambling behavior in the United States and Canada: A research synthesis. *Am J Public Health*, 89 (9), 1369-1376.

Shuell, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice*, 29 (2), 102-108.

Swedberg, R. (2020). Using metaphors in sociology: Pitfalls and potentials. *The American Sociologist*, 51, 240-257.

Taylor, C., & Dewsbury, B. (2018). On the problem and promise of metaphor use in science and science communication. *Journal of Microbiological and Biological Education*, 19 (1), 1-5.

Taylor, W. (1984). *Metaphors of education*. Portsmouth, NH: Heinemann Educational Books Ltd.

Teddlie, C. & Yu, F. (2007). Mixed methods sampling: a typology with examples. *Journal Of Mixed Methods Research*, 1 (1), 77-100.

Theodorou, S. (2019). *Metaphor and phenomenology*. <https://www.iep.utm.edu/met-phen/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2022).

Volkow, N. D. (2014). *Drugs, brains, and behavior the science of addiction*. https://nida.nih.gov/sites/default/files/soa_2014.pdf (Erişim Tarihi: 06.11.2022)

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yılmaz, A., Akça, N., Öke Karakaya, P., & Sönmez, S. (2020). Perception of individuals who study in the field of health sciences regarding the concept of addiction: A metaphor analysis. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 428-439.

Zastrow, C. (2015). *Sosyal hizmete giriş*. (Çev., G. Albayrak & Ç. Karaca). Ankara: Nika Yayınları.

Zou, Z., Wang, H., Uquillas, F. D, Wang, X., Ding, J., & Chen, H. (2017). Definition of substance and non-substance addiction. *Advances in Experimental Medicine and Biology*, 1010, 21-41.

Yazarlık Katkısı:

Araştırma, Öğr. Gör. Latif GÖKALP ve Doç. Dr. Şule EGÜZ tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazarlar; çalışma fikrine, tasarımına, makalenin yazılması ve düzenlemesi ile diğer bütün aşamalarına eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı:

“Yazarlar, (Öğr. Gör. Latif GÖKALP ve Doç. Dr. Şule EGÜZ) araştırmalarını (makale) etkileyebilecek bilinen herhangi bir mali veya kişisel çatışma olmadığını beyan eder.”

Yayın Geliş Tarihi: 29.09.2022
Yayına Kabul Tarihi: 07.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1182155>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1434-1448
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

GENÇ KALEMLER DERGİSİNDE TÜRKÇE EĞİTİMİNE YÖNELİK TESPİTLER

*Mehmet FİDAN**

Öz

Genç Kalemler dergisi Türk yazın hayatındaki etkilerinin yanı sıra dil, edebiyat alanındaki görüşleri ve dolayısıyla Türkçe eğitimi alanına etkileri ile önemli konumda yer almaktadır. Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'in görüşleri ile ön plana çıktığı Genç Kalemler dergisi, döneminde diğer yazarlar tarafından da desteklenmiştir. Bu araştırmada Genç Kalemler dergisinde yer alan makalelerin Türkçe eğitimi açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilgili makalelerde yer alan Türkçe eğitimine yönelik tespitlerin analizi yapılmıştır. Araştırmada doküman incelemesi yönteminden faydalanılmıştır. İncelenen makalelerde sadece dil bilgisi değil aynı doğrultuda dil eğitimi alanına yönelik görüşlerin de olduğu tespit edilmiştir. Genç Kalemler dergisinde genellikle Yeni Lisan başlığı altında yayımlanan makaleler vasıtasıyla hedeflenen temel amacın millî ve tabii bir lisan, millî bir edebiyat oluşturabilmek olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda makalelerdeki genel görüşlere göre İstanbul Türkçesinin tabii lisan olarak kabul edilmesinin önerildiği belirtilmektedir. Ayrıca Genç Kalemler dergisinde yer alan makalelerde öğretmenlik mesleğine yönelik çeşitli tespitler ve öneriler de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Genç Kalemler, Yeni Lisan, Türkçe eğitimi, Dil eğitimi.*

FINDINGS REGARDING TURKISH EDUCATION IN THE JOURNAL OF GENÇ KALEMLER

Abstract

Genç Kalemler journal is in an important position with its effects on Turkish literature as well as its views on language and literature and therefore its effects on Turkish education. Genç Kalemler journal, in which Ömer Seyfettin, Ali Canip and Ziya Gökalp came to the fore with their views, was also supported by other authors during its period. In this research, it is aimed to evaluate the articles in Genç Kalemler journal in terms of Turkish education. For this purpose, the determinations regarding Turkish education in the related articles were analyzed. Document analysis method was used in the

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Fidan, M. (2022). Genç kalemler dergisinde Türkçe eğitimine yönelik tespitler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1434-1448.

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-9347-2992, fidanm3838@gmail.com.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

research. In the articles examined, it was determined that there were not only grammar but also opinions on the dimension of language education in the same direction. It is seen that the main aim of the articles published under the title of *Yeni Lisan (New Language)* in *Genç Kalemler* journal is to create a national and natural language, a national literature. In this direction, it is stated that according to the general opinions in the articles, it is recommended to accept Istanbul Turkish as a natural language. In addition, there are various findings and suggestions for the teaching profession in the articles in the journal of *Genç Kalemler*.

Keywords: *Genç Kalemler, Yeni Lisan, Turkish Education, Language Education.*

GİRİŞ

Genç Kalemler dergisi özellikle dil ve edebiyat alanındaki yazıları ile ön plana çıkmaktadır. Bu yazılar vasıtasıyla dilde ve edebiyatta millî bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği derginin temel hedeflerindedir. Dergi aynı zamanda Türk milliyetçiliğine ve Türk millî edebiyatına temel teşkil etmesi açısından da önemli bir konumda yer almaktadır (Argunşah, 2013, s. 207). Nitekim derginin “Türkçenin ve Türkçülüğün savunucusu” olarak nitelendirildiği görülmektedir (Enginün, 2013, s. 99). *Genç Kalemler* dergisinin savunduğu ilkelere temel teşkil eden düşüncenin oluşmasında, döneminin sosyal, siyasal vb. durumlarına ek olarak Şemsettin Sami, Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura gibi yazarların görüşleri de etkili olmuştur (Argunşah, 2013, s. 196-204; Gündüz, 2013, s. 92). Nitekim özellikle Şemsettin Sami’nin dil alanındaki çalışmaları ile *Yeni Lisan* için bir “ön hazırlık” dönemi oluşturduğu vurgulanmaktadır (Topaloğlu, 2014, s. 71-72). İlk olarak *Hüsün ve Şiir* adıyla yayımlanan dergi daha sonra adını *Genç Kalemler* olarak değiştirir ve dergide özellikle Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp’in öncü konumda yer aldıkları ve millî edebiyat akımının başlamasında etkili oldukları görülür (Argunşah, 2013, s. 208; Kerman, 2009, s. 485). Özellikle *Genç Kalemler*’in “İslamlaşmak, Türkleşmek ve Avrupalılaşma” alanındaki görüşleri, edebiyat alanındaki gelişmeleri de etkilemiştir (Gündüz, 2013, s. 123).

Genç Kalemler dergisinde, “Yeni Lisan” makalesi millî edebiyat için önemli görülmektedir. Millî edebiyatın başlangıcında bir beyanname olmamasına rağmen *Yeni Lisan* makalesinin bu görevi üstlendiği görülmektedir (Argunşah, 2013, s. 191-192). *Yeni Lisan*’a ek olarak aynı zamanda bu görüşler doğrultusunda *Genç Kalemler*’de yayımlanan eserler millî edebiyatın “estetik plana” taşınmasına katkı sağlamıştır (Kerman, 2009, s. 260). Makalede yazar ismi yerine soru işareti (?) kullanılmıştır. Bu uygulamadaki amaç, makalede anlatılanların bir kişiden ziyade bir kitlenin görüşü olduğunu yansıtabilmektir (Enginün, 2013, s. 102). Bu durum dilde ve edebiyatta öngörülen değişimlerin geniş bir tabanda kabul görmesi isteğinden kaynaklanmaktadır. Ancak *Yeni Lisan*’a sadece dilde sadeleşmeden ziyade millî bir kimlik ve kültür oluşturulması bakımından bütüncül bir bakış

açısıyla yaklaşılması gerektiği vurgulanmaktadır (Demir, 2012, s. 1402). Bu doğrultuda özellikle Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Ziya Gökalp gibi yazarlar hem *Genç Kalemler* bünyesinde hem de ileriki dönemde, bu görüşleri doğrultusunda edebi eserlerini kaleme almıştır (Aktaş, 2018, s. 264-265; Harmancı, 2012, s. 1458; Karabulut, 2011, s. 324). Ayrıca Mehmet Ali Tevfik gibi yazarların da dil ve edebiyat alanındaki çalışmaları ile Yeni Lisan hareketine katkı sağladığı görülmektedir (Şahin, 2014, s. 195). Nitekim bu görüşler edebiyata ek olarak dil alanında da kabul görmüştür. Bu yöndeki çalışmalarda Yeni Lisan'ın ilkelerinin yol gösterici olduğu görülmektedir (Daşdemir, 2013, s. 58). Cumhuriyet dönemi dil politikalarının belirlenmesinde Yeni Lisan'ın önemli etkileri bulunmaktadır (Gökdayı, 2017, s. 70). Özellikle Tanzimat döneminden itibaren dilde sadeleşmeye yönelik çeşitli yönelimler içerisinde Genç Kalemler ön plana çıkmaktadır. Bu durumun oluşmasında dergide Türkçenin sadeleşmesine bilimsel bir yaklaşımın olması ve bu konudaki görüşlerin yazarların metinleri vasıtasıyla uygulamaya konulması etkili görülmektedir (Özyurt, 2005, s. 76-77). Bu bağlamda çalışmada *Genç Kalemler* dergisinde yer alan makalelerde belirtilen görüşlerin Türkçe eğitimi açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada *Genç Kalemler* dergisinde yer alan Türkçe eğitimi alanındaki görüşler incelenmiştir. Derginin sayılarındaki dil ve edebiyat alanındaki makaleler doküman incelemesi yöntemi ile incelenerek çözümlenmeler yapılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi genel olarak yazılı materyallerin analizinde araştırmacılara hedefleri doğrultusunda veriler sunabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 187). İncelemeler sırasında kaynak eser olarak Parlatur ve Çetin (2019) tarafından hazırlanan *Genç Kalemler* dergisi tıpkıbasımından yararlanılmıştır. 14 Kasım 1910-15 Ekim 1912 tarihleri arasında *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan toplamda 33 sayı bu kapsamda incelenmiştir. İncelemeler sırasında Türkçe eğitimi, dil eğitimi alanına yönelik dergi yazarlarının görüşleri, önerileri ve tespitleri değerlendirilmiştir. Bu çalışmada makalelerin yazarlarının belirtilmesinde kullanılan tabirlerden ziyade -ör. Yekta Bahir yerine Ali Canip gibi- (Parlatur & Çetin, 2019, s. 162) eserde belirtilen yazarların isimlerine yer verilmiştir. Dergi sayıları eserde yer alan sıraya göre incelenmiş olup Türkçe ve dil eğitimine yönelik bulgular olan sayılara yer verilmiştir. Ayrıca bütün sayılarda sadece Yeni Lisan başlıklı ve temalı makaleler değil, araştırma konusu kapsamında yer alan diğer makaleler de incelenmiştir. Dergide yer alan diğer edebi, siyasi vb. yazılar ve hikâye, şiir gibi edebi eserler kapsam dışında tutulmuştur. Araştırmanın bulgular bölümünde *Genç Kalemler* dergisinde yer alan dil ve Türkçe eğitimine yönelik makaleler incelenmiştir. İncelemede derginin cilt ve sayı sıraları takip edilmiştir. Bu aşamada yapılan atıflarda kaynak eserde (Parlatur & Çetin, 2019) yer alan sayfa numaraları temel alınmıştır. Cilt ve sayı numaraları alt başlık olarak kullanılarak dergide araştırma

konusu (dil ve Türkçe eğitimi) kapsamında tespit edilen görüşlerin sıralı şekilde sunulması amaçlanmıştır. Makalelerde araştırma konusu kapsamında tespit edilen bazı görüşlerden alıntılar yapılarak değerlendirmelerin belirginleştirilmesi hedeflenmiştir.

BULGULAR

Birinci Cilt, No: 10-(2)

Ali Canip tarafından kaleme alınan “Bizde Edebiyat Dersleri” isimli makale incelendiğine “Demek oluyor ki bizim mekteplerimizde şimdiye kadar tedris edilen şey sadece belâgat imiş...” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 14) ifadesinde belirtildiği üzere edebiyat derslerinde belâgat üzerine yoğunlaşıldığına vurgu yapılmaktadır. Yazarın ayrıca dönemin edebiyat eğitimcilerine “Muallimlerin belâgattan başka bir şey bilmeyen kısmı için” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 14) gibi ifadelerle de eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Edebiyat derslerinde hangi usullerin uygulanması gerektiği ile ilgili olarak da “bir çocuk verilen manzumeyi rakik ve ahenkdar okuyabilmeli” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 15), “muhayyile ve muhassisenin tekâmül ve terbiyesine yardım etmeli” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 15); “son kelimelerin manasını da lügat kitapları gibi değil, “tatbiki” bir surette göstermeli” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 15) açıklamaları yer almaktadır. Bu açıdan edebiyat derslerinde hem uygulamaya hem de hayal gücünün geliştirilmesine vurgu yapıldığı söylenilebilir. Bu duruma ek olarak öğretmenlik bir sanat olarak görülmekte (Parlatır & Çetin, 2019, s. 15) ve derslerde önemli bir görev olarak “târih-i edebiyât-ı umumiyeye”, “kendi milletimizin târih-i edebiyâtı” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 15) şeklinde açıklanan genel ve millî edebiyat tarihleri üzerinde de durulması gerektiği belirtilmektedir. Nitekim özellikle millî edebiyat tarihinin bilinmesinin bu konuda gençler için önemli olduğunun vurgulandığı görülür (Parlatır & Çetin, 2019, s. 16).

Birinci Cilt, No: 12-(4)

Kâzım Nami tarafından “Türkçe mi Osmanlıca mı?” başlıklı makale incelendiğinde Arapça ve Farsçadan Türkçeye giren sözcüklerin Türkçenin yapısal niteliği üzerinde herhangi bir değişiklik yapamayacağı belirtilerek bu bakımdan kullanılan dilin Türkçe olduğu “lisanımızın aslı Türkçedir” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 39) şeklinde vurgulanmaktadır. Ancak lehçeler açısından kıyaslama yapılırken “Osmanlı Türkçesi” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 40) ifadesinin kullanılacağı belirtilmektedir. Türkçenin okullarda öğretilmesinin sanıldığı aksine zor olmadığı, bu durumun sebebinin dilin yazı-ımla kurallarının tam olarak belirlenmemesinden kaynaklandığı (“bizim imlâmımızdaki noksanı acı bir surette gösterir”) (Parlatır & Çetin, 2019, s. 40), dilin sadeleşmesi ve yazı-ımla kurallarının belirlenmesi gibi durumların ardından Türkçenin yazı dilinin öğrenilmesinin kolaylaşacağına dikkat çekilmektedir.

İkinci Cilt, No: 1

Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan” makalesinde Türkçe konusunda hem mevcut durumun tespiti hem de bu konuda neler yapılması gerektiğinin açıklandığı görülmektedir. Makale incelediğinde Türkçeye giren Arapça ve Farsça kelimelerden ziyade bu dillerin kurallarının da alınmasına dikkat çekilir. Arapça ve Farsça kelimelerin, aruzun terk edilemeyeceği ancak dil bilgisinin, Türkçenin kurallarına göre düzenlenmesi gerektiği belirtilir. Edebiyatın “Şarka Doğru: İran’a” ve “Garba Doğru: Fransa’ya” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 75) iki devreye ayrılabilmesi belirtilerek millî bir edebiyatın olmadığı vurgulanır. Bu konuda ise Ömer Seyfettin “Millî bir edebiyat vücuda getirmek için evvelâ millî bir lisan” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 77) olması gerektiğini belirtir. Dilde sadeleşmeyi gerekli gören yazar bu durumun sağlanabilmesi için yabancı dillerin kuralları ile yapılan tamlamaların (terkipler), bu dillere ait eklerle yapılan çekimlerin -“klişe hâline gelmişler müstesna”- (Parlatır & Çetin, 2019, s. 79) ve edatların kullanılmaması gerektiğini ifade eder. Bu açıdan temel hedefin “millî bir lisan, millî bir edebiyat vücuda getirmek” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 80) olduğu belirtilerek bu durumun sağlanabilmesi için edebi eserlerin bu dikkatle kaleme alınması gerektiği vurgulanır. Bu durum yazarın dil eğitimi ve edebiyat arasındaki bağlantıya dikkat çektiğinin göstergesidir. Bu bakımdan temel alınması gereken “tabii bir lisan”ın (Parlatır & Çetin, 2019, s. 78) İstanbul Türkçesi olduğu belirtilir.

İkinci Cilt, No: 2

Ali Canip ve Ziya Gökalp tarafından birlikte yazılan “Yeni Lisan” başlıklı bu makalede dilin sadeleşmesi sürecinin açıklandığı görülür. Konu ilk olarak edebiyat bağlamında ele alınarak yenileşme için “asıl ile şekil”in (Parlatır & Çetin, 2019, s. 105) bir arada ilerlemesi gerektiği belirtilir. Makalede, başlatılan dil hareketinin yalnızca edebiyat alanından ziyade hayata yönelik olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı sosyal hayatında yeni lisanın hâkim olduğu belirtilerek “halkımız eskiden beri Arabî, Farisî kelimeleri almakla beraber Arabî Farisî terkip ve cem’leri kabul etmemiştir. Fakat biz “mülâzım-ı evvel” ve mülâzım-ı sâni” tabirleri gibi klişe hâline gelmiş terkiplerin esasen muhafazası taraflısıyız.” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 107) şeklindeki ifadelerle yeni lisanın yöntemi de bir nevi açıklanmaktadır. Lisanlar arasında kelime alışverişi olabileceği; ancak kurallar için bu durumun geçerli olmadığı görülmektedir.

Okullarda dil bilgisi öğretiminde hem öğretim kademesine hem de öğrencinin ihtiyaç duyma durumuna göre bir düzenlemenin önerildiği görülmektedir. Bu öneri “tasfiye sarfı” mekteplerimizin aşağı sınıflarında, “iştikak” orta sınıflarında, “Arabî ve Farisî sarf ve nahvleri” de yukarı sınıflarda tedris edilmek lazım geliyor.” şeklinde açıklanmaktadır (Parlatır & Çetin, 2019, s. 107). Ayrıca temel alınacak dilin “Çağatay Türkçesi” (Parlatır & Çetin, 2019, s.

107) ya da “Anadolu lehçeleri” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 107) olmadığı, İstanbul Türkçesi olduğu da vurgulanmaktadır. İlgili makalede geçen “Osmanlı lisanı ‘Türk lisanı’dır. Osmanlı edebiyatı ‘Türk edebiyatı’dır.” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 108) ifadesi de ön plana çıkmaktadır. Bu ifade bağlamında Türk dilinin ve edebiyatının uzun bir geçmişe dayandığı, bir Türk devleti olan Osmanlı Devletinin dilinin de Türk lisanı olarak adlandırılması gerektiği belirtilmektedir. Türk edebiyatının ve Türk dilinin zenginleşmesi için “Avrupa’nın edebî, felsefî, içtimaî, siyasî, hukukî en güzel eserlerini”nin (Parlatır & Çetin, 2019, s. 109) yeni lisana uygun bir şekilde tercüme edileceği ifade edilmektedir.

İkinci Cilt, No: 3

Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan” başlıklı bu makalede “öz dilimiz” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 127) olarak tanımlanan yeni lisanın niteliklerinin açıklandığı görülür. Eski lisan “tabiata muhalif” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 125) olarak tanımlanır ve özellikle sıfat tamlaması gibi kelime gruplarının oluşturulmasında, kelime cinsiyetinde o dilin mantığının etkili olduğu belirtilir. Bu nitelikleri ile Türkçenin kelimelere gelen ekler, tamlama oluşturma gibi nitelikleri açısından kendine özgü yapısının olduğuna dikkat çekilir. Türkçenin sadeleşmesi bir gereklilik olarak görülerek diğer dünya dillerinde de sadeleştirme çalışmalarının olduğu ifade edilmektedir. Bu açıdan yeni lisanın ilim dili olabileceği ama sanat dili olamayacağı yönündeki görüşlerin yanlış olduğu belirtilir. Bu duruma “dünyada hiçbir kavim”in (Parlatır & Çetin, 2019, s. 127) örnek olarak gösterilemeyeceği daha yeni lisanda eserler yazılmadığı için bu iddiaların geçersiz olduğu vurgulanmaktadır.

İkinci Cilt, No: 4

Ömer Seyfettin tarafından yazılan “Yeni Lisan ve Hüseyin Cahit” başlıklı makalede de eski lisanın çeşitli açılardan eleştirildiği görülür. Özellikle Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerin Türkçenin kurallarına göre düzenlenmesi gerekirken, bu kelimelerle birlikte o dillerin kurallarının da alınmasının doğru olmadığı belirtilmektedir. Bu düşüncelerin ayrıca Hüseyin Cahit’in eski lisana yönelik eleştirel görüşleri ile desteklendiği görülür. Ancak Hüseyin Cahit’in eserlerini bu görüşlerinin aksi yönde yazdığı belirtilmektedir. Bu durum “yaşayamayacağımı bildiği bir lisanı yaşatmak istedi.” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 148) şeklinde nitelendirilmektedir. Yeni Lisan’ın bu açıdan takip edeceği yöntem “Lisanımızdaki Arabî ve Farisî terkip ve cem’ kaidelerini, Türkçeleşmemiş edatları atacağız.” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 148) şeklinde açıklanır. Ancak bu süreçte gerekli görülen kelimelerin Türkçeleşeceği ve dilde kalacağı belirtilir. Bu dillerden Türkçeye giren klişe şeklindeki tamlamaların -ileride değiştirilmek üzere- tek bir kelime olarak kabul edileceği ifade edilir. İleriki aşamada ise “imlâmızla, harflerimizin şekil ve tabiatlarıyla uğraşacağız.” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 148) şeklinde açıklamalarla asıl amacın sade bir millî lisan ve edebiyatın oluşturulması olduğu vurgulanır.

Ali Canip tarafından “Millî”, Daha Doğrusu “Kavmî” Edebiyat Ne Demektir” başlığıyla Köprülüzade Mehmet Fuat Bey’e cevaben kaleme alınan makalede Yeni Lisan hareketine yönelik çeşitli eleştirilerin değerlendirildiği görülür. İlgili makalede lisanın birkaç dilin birleşiminden oluşamayacağı ve yalnızca Türkçe olabileceği belirtilir. Ayrıca “Yeni Lisan bir ilim lisanı olabilir, fakat bir sanat lisanı olamaz.” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 163) şeklinde değerlendirmelerin de yanlışlığına değinilir ve lisanın edebiyatın oluşmasına temel oluşturduğunun vurgulandığı görülür. Bu bağlamda Yeni Lisan’ın kavmî edebiyat olarak daha geniş bir bağlamda tanımlanabileceği belirtilir.

İkinci Cilt, No: 5

Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “Yeni Lisanın Güzelliği” makalesi incelendiğinde dönemde kullanılan dilin çeşitli gramer özellikleri bakımından tanımlandığı görülür. İlk olarak âlimler ve avam tarafından farklı kullanımının açıklandığı “Lisanda ikilikler” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 171) başlığı altında konu ele alınarak Türkçe, Farsça, Arapça ve Batı dilleri kökenli aynı sözcüklerin âlimler ve avam tarafından kullanım şekilleri örneklendirilmiştir. Yani bu farklı kullanım özelliğinin yalnızca Türkçeye diğer dillerden giren sözcüklerde değil; köken olarak Türkçe sözcüklerde de bulunduğu dikkat çekildiği söylenebilir. Bu durumun sebepleri ise “Âlimlerin ve Avamın Psikolojileri” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 173) başlığı altında incelenir. Bu farklı kullanım özelliğinin oluşmasında âlimlerin kuralcı tavrının etkili olduğu ve kelimenin ait olduğu dildeki söyleniş şeklinin onlar tarafından tercih edildiği belirtilmektedir. Âlimlerin Türkçe kelimelerde ise Selçukluların söyleyiş şeklini tercih ettikleri belirtilmektedir. Avamın ise dili kullanımda Türkçenin söyleyiş özelliğine bağlı kaldığına dikkat çekilir. “Türkçenin Tecvidi” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 174) başlıklı bölümde ünsüz uyumu (samit ahengi) ve ünlü uyumunun (sait ahengi) özellikleri açıklanmaktadır. Bu doğrultuda Yeni Lisan’ın söyleyişinde başvurulacak temel prensiplerin belirlenmeye çalışıldığı söylenebilir. “Türkçenin Bedâeti” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 175) başlıklı bölümde kelimelerin telaffuz özelliklerine değinilmektedir. Bu bağlamda yabancı dillerden Türkçeye giren sözcüklerin Türkçenin söyleyiş özelliğine göre şekil alması gerektiği belirtilmektedir. “Terkiplerde ve Cem’lerde İkilikler” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 176) başlıklı bölümde halk tarafından bazı metinlerin dilinin anlaşılmasında, birçok dillerde yalnızca kelimelerde olan ikilik durumunun, Türkçede “terkiplerde, cem’lerde, edatlarda” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 176) da olmasına bağlanmaktadır. Nitekim Arapçadan ve Farsçadan Türkçeye geçen kelimelere kıyasla, yine bu dillerden geçen terkiplerin, cemlerin ve edatların kullanılmadığına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bu dillerden Türkçeye geçen “mülâzım-ı evvel, mülâzım-ı sâni” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 176) gibi tamlamaların yerine, halkın Türkçenin dil bilgisi özelliğine göre “evvel mülâzım, sâni mülâzım” şeklindeki kullanımları tercih ettiği belirtilmektedir. Yeni Lisan doğrultusunda Türkçenin düzenlenmesinde bazı kuralların belirlenerek diğer dillerden yalnızca ihtiyaç duyulması durumunda kelime alınması gerektiği ve bu

kelimelerin de dilbilgisel uyuma ek olarak özellikle ahenk yönünden de Türkçeye uyması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Eski Türkçede bu durumunun gözetilmemesinin dilde ikiliklerin oluşmasının temel sebebi sayıldığı görülmektedir.

İkinci Cilt, No: 6

Ziya Gökalp ve Ali Canip tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan-Türkçe Terkiplerinin Güzelliği” başlıklı makalede Türkçe terkiplerin neden kullanılması gerektiği açıklanmaktadır. Öncelikli olarak “klişeli bir lisan” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 191) olarak tanımlanan eski lisanın yerine yeni lisanda anlam özelliğinin ön plana çıkacağı vurgulanmaktadır. Nitekim bu durum “birçok Arapça, Acemce klişeler vardır ki kullananlar bile çok kere onların tahlil manalarını bilmezler” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 191) şeklinde açıklanmıştır. Terkipler konusuna burada da değinilerek Türkçeye uygun olmayan bazı yabancı kelimelerin terkipler vasıtasıyla kullanıldığı eleştirilmektedir. Benzer şekilde Türkçede karşılığı olan yabancı cem ve edatların da kullanılmaması gerektiği belirtilmektedir.

İkinci Cilt, No: 7

Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan” başlıklı makalede dilde sadeleşme hareketinin temel prensiplerinin on dört maddede açıklandığı görülür. Açıklamalar genel olarak incelendiğinde Arapça ve Farsça terkiplerin ve cem’lerin “sadr-ı azam, şeyhü’l – İslâm” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 210), “evlâd, talebe” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 210) gibi bazı istisnalar haricinde kullanılmayacağı; dilbilgisi kitaplarında yabancı dillerin kurallarına yer verilmeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca Arapça ve Farsça klişeler, halk ile aydınların farklı telaffuz ettikleri yabancı kelimeler, edatlar, Türkçeye girmiş yabancı sözcükler gibi konularda izlenecek yöntemler açıklanmaktadır. Son olarak temel alınacak dilin İstanbul Türkçesi olduğu vurgulanmaktadır.

İkinci Cilt, No: 8

Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan Kelime-Lâfız ve Lügat-Istılah” başlıklı makale incelendiğinde kelime ve lâfız kavramlarının ele alındığı görülür. Kelimelerin, lâfızlara göre halk tarafından daha çok bilindiği ve lâfızların anlamının bilinmesi için sözlüğe ihtiyaç duyulduğu belirtilerek Yeni Lisan’da kullanılacak bilimsel dilin “ya Arapçanın, Acemcenin basit lâfızlarından, yahut Türkçe terkiplerden” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 228) oluşacağı belirtilmektedir.

İkinci Cilt, No: 9

Bu sayıda Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan – Yeni Lisan ve İmlâ” başlıklı makalede imla konusunun açıklandığı görülmektedir. Bu makalede imla toplumsal bir olgu olarak tanımlanarak “ilmî” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 243) bir perspektifte konunun ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu

bağlamda tarihî, toplumsal vb. imlaların iyi bir biçimde incelenerek imladaki düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

İkinci Cilt, No: 10

“Yeni Lisan- Osmanlı İmlâsının Tarihi” başlıklı makalede Ziya Gökalp Türkçenin imla özelliğini tarihi süreç bağlamında değerlendirmiştir. Çağatay imlası ile Selçuklu imlasının Arap alfabesinde Türkçe sözcüklerin gösterimi açısından farklılaştığını belirten yazar, Osmanlı imlasının Selçuklu imlasının devamı niteliğinde olduğunu ifade eder. Ancak Selçuklu imlasında Türkmencenin, Osmanlı imlasında ise Kıpçakçanın etkisine değinerek bu anlamda telaffuzda bazı farklılıklar oluştuğuna vurgu yapar ve Selçuklularla yazılı dile giren Türkmençe imlasının Kıpçakçayı olumsuz yönde etkilediğini –“Kıpçakçanın güzelliğini bozduğunu”- (Parlatır & Çetin, 2019, s. 264) belirtir. Yazar, Selçuklulardan itibaren aydın ve âlimlerin kullandığı dil ile halkın kullandığı dilin Arapça ve Farsça sözcükler ile terkiplerin kullanımı nedeniyle farklılaştığını belirterek bu durumu eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

İkinci Cilt, No: 11

“Yeni Lisan- Osmanlı İmlâsının Tarihi-2” başlıklı makalede bir önceki sayıda değinilen Selçuklu imlasından itibaren Türkçede Arapça ve Farsça imla kurallarının nasıl kullanılmaya başlandığı çeşitli örneklerle açıklanmıştır.

İkinci Cilt, No: 12

Bu sayıdan itibaren *Genç Kalemler* tahrir heyetince yazarlara gönderilen anketlere verilen cevaplar yayımlanmıştır. Bu sayıda Hamdullah Subhi Bey’in Yeni Lisan hareketine yönelik görüşleri yer almaktadır. Dil alanındaki görüşlerinin Yeni Lisan hareketi doğrultusunda olduğunu belirten yazar, bu doğrultuda Osmanlı kavaid kitaplarının sadeleştirilmesi, “terkiplerin, cem’lerin, edatların Türkçeleştirilmesi” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 301) gibi konularda düşüncelerini açıklamıştır.

Üçüncü Cilt, No: 13

Bu sayıda Şehabeddin Süleyman Bey’in ankete verdiği cevap yayımlanmıştır. Yazar makalesinde diller arasındaki etkileşimin kabul edilebilir olduğunu belirterek başka dillerden Türkçeye geçen kelimelerin kabul edilmesi, o dillere ait kuralların ise kullanılmaması gerektiğini belirtmektedir.

Üçüncü Cilt, No: 14

Doktor İgnaz Kunos tarafından *Genç Kalemler* heyetince gönderilen ankete verilen cevap bu sayıda yayımlanmıştır. Yazar görüşlerini sıraladığı makalesinde Türkçenin sadeleşmesi sürecine yönelik önerilerini sıralamıştır. Ona göre “daha Türkleşmemiş ecnebî (Arabî, Farisî olsun, Avrupalı olsun) sözlerin” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 333) kullanılmaması gerekmektedir. Bu sözcüklerin yerine ise

yalnızca “Eski Osmanlı dilinden” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 333) ve/veya “avam lisanından” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 333) uygun sözcüklerin kullanılabilceğini vurgulamıştır.

Üçüncü Cilt, No: 15

Raif Necdet Bey tarafından kaleme alınan cevap yazısı bu sayıda yer almaktadır. Yazarın görüşleri incelendiğinde başka dillerden ihtiyaç doğrultusunda kelime alınabileceği ancak o dillerin kurallarının alınamayacağını belirtmiştir. Diğer dillerden giren sözcüklerin tamamının Türkçeden atılmasını doğru bulmayan yazar, başka dillerden giren “menekşe, kavga” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 348) vb. sözcüklerin Türkçedeki telaffuzu ile kabul edilebileceğini belirtmektedir.

Üçüncü Cilt, No: 17-18

Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan-Hasta Bir Mantığın Psikolojisi” başlıklı yazıda Mehmet Fuat Bey’in eleştirilerine verilen cevaplar doğrultusunda Yeni Lisan’a yönelik çeşitli hususların açıklandığı görülmektedir. Yazıda Yeni Lisan sürecinin oluşmasında öncelikli olarak ilmî bir araştırma sürecinin olduğuna, bu sürecin bir avam lisanı oluşturmayı amaçlamadığı gibi konulara değinilmektedir.

Üçüncü Cilt, No: 19

Bu sayıda Şemseddin Sami Bey’in “Lisan ve Edebiyatımız” başlıklı makalesine yer verilmesinin sebebi “yeni lisanın ilk defa tahrir heyetimizce müdafaa edilmediğini bu makale pek güzel ispat ediyor.” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 421) şeklinde açıklanmaktadır. Bu makalede Türkçenin en güzel lisanlardan biri” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 423) olduğu belirtilerek bu nitelikteki bir lisanın edebiyatının da o derecede nitelikli olabileceği belirtilmektedir. Şemseddin Sami Bey makalesinde örneklerle açıkladığı edebiyatımızın lisanının suni olduğunu ancak lisanın asla suni olmaması gerektiğini, lisanın koruyucusu olarak gördüğü edebiyatın ise “halkın söylediği lisanı tâbi” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 425) olması gerektiğini ifade etmektedir. Arapça ve Farsçadan girerek Türkçeleşen sözcüklerin lisanın zenginleşmesine katkı sağladığını belirtmektedir. Sami Bey, lisanın kolay öğrenilebilir olmasının önemine değinerek bu durumun ilim ve fen alanlarına da olumlu etkisinin olacağını vurgulamaktadır. Yazar, çocukların annelerinden öğrendikleri Türkçenin en güzel lisan olduğunu belirterek bu lisan yerine okullarda suni lisanın öğretilmesini eleştirmektedir.

Üçüncü Cilt, No: 21

“Yeni Lisan ve Muarızlarından Bir Nümune” başlıklı makalede Ali Canip genel olarak lisanlar arasında kelime alışverişi olabileceğini ancak başka bir dilin kurallarının kabul edilmemesinin gerektiğini belirtmektedir.

Üçüncü Cilt, No: 22

M. Nermi tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan İstilasına Karşısında” başlıklı makalede telaffuz konusuna değinildiği görülür. Burada bireylerin ana dillerini kolaylıkla konuşup telaffuz ederken aynı beceriyi yabancı dillerde gösteremeyeceği belirtilir. Bu durumun o dile ait kuralların içselleşmesi ile de bağlantısı olduğunu belirten yazar, bu durumu “ilk dimağı itiyatlar, ona ‘Nisan yağmurları’ yerine ‘bârân-ı Nisan’ terkininin manevî kıymetlerini pek muğlak gösterir.” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 475) şeklinde açıklayarak ana lisanın aynı zamanda duyguların ifadesindeki ve anlaşılmasındaki etkisine dikkat çeker. Yazara göre Türkçede karşılıkları olmasına karşın edebiyatta yabancı sözcük kullanma isteğinin Türkçe olan sözcüğe aşına olunması sebebiyle metinde daha farklı bir ifade tarzını yakalayabilme çabasından kaynaklanmaktadır. (Bu durum “gece”, “leyl”(Parlatır & Çetin, 2019, s. 477) sözcükleri ile açıklanır.) Yeni Lisan’da asıl amacın “lisanda tabîlik” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 489) olduğu ve Türkçenin kendi kurallarına göre düzenlenebilmesinin amaçlandığı, Türkçeleşmiş yabancı sözcüklerin varlıklarını sürdürmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Üçüncü Cilt, No: 23

İzzet Ulvî tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan” başlıklı makalede diğer milletlerde olduğu gibi lisan üzerinde düzenleme çalışmalarının yapılabileceği belirtilerek diğer makalelerdeki görüşlere benzer şekilde Türkçenin kendi kurallarına tâbi olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Üçüncü Cilt, No: 24, 25

Genç Kalemler tahrir heyeti tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan” makalesi de Türkçenin kendi kurallarına göre düzenlenmesi gerektiğini açıklamaktadır. Ömer Seyfettin tarafından yazılan “Yeni Lisan ve Çirkin Taarruzlar” başlıklı makalede “sadr-ı azam, şeyhülislâm, Kur’an-ı Kerîm, âyet-i kerîme gibi” (Parlatır & Çetin, 2019, s. 533) söz gruplarının birer kelime olarak kabul edilerek kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca lisanın “Osmanlıca”dan ziyade “Türkçe” şeklinde ifade edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Dördüncü Cilt, No: 26

Mehmet Necip tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan” başlıklı makalede yazarın Yeni Lisan’a yönelik eleştirileri yer almaktadır.

Dördüncü Cilt, No: 27

M. Nermi tarafından kaleme alınan “Yeni Lisan” başlıklı makalede, Cenap Şehabeddin Bey’in Yeni Lisan’ın dil alanındaki görüşlerine yönelik eleştirilerine cevap verilmektedir.

SONUÇ

Genç Kalemler dergisinin nispeten kısa süreli bir hayatı olmasına karşın ortaya konulan görüşler ve bu görüşler doğrultusundaki uygulamalarla Türkçe açısından önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Nitekim Öksüz (2016, s. 170) Yeni Lisan'ın bir edebi hareketten ziyade millî kültür temelli bir fikir hareketi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca dergi kendi yazarlarını da etkileyerek Ömer Seyfettin gibi düşünürlerin dil konusundaki görüşlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Nitekim yazarın Türkçenin sadeleşmesine yönelik doğrudan ilgisinin Yeni Lisan ile birlikte başladığı belirtilmektedir (Erarslan, 2019, s. 624-625). *Genç Kalemler*'de Ziya Gökalp, Yeni Lisan'ın geliştirilmesinde halk diline ve edebiyatına yani halk kültürüne yönelişi önemli görmüştür (Akyüz, 2015, s. 25; Türk, 2017, s. 472). Nitekim Yeni Lisan hareketi doğrultusunda Türkçenin sadeleşmesi alanındaki ortaya konan bu görüşler, aynı zamanda yayımlanan eserlerle de uygulamaya dönüştürülebilmiştir (Polat, 2020, s. 16). Aynı zamanda bu görüşlerin sadece *Genç Kalemler* yazarları tarafından değil, dil ve edebiyat alanında genel olarak kabul görmüş olması da önemlidir (Sazyek, 2012, s. 133). Bu durumun sağlanabilmesi için aydınlara yönelik anket düzenleme gibi çeşitli uygulamalara başvurulduğu da görülmektedir (Sazyek, 2013, s. 367). Ayrıca dil ve edebiyat alanındaki bu görüşlerin sadece yazarlarla sınırlı kalmadığı, Yeni Lisanla birlikte Ziya Gökalp'in öncüsü olduğu Yeni Hayat'ın da dil ve edebiyat gibi alanlarda devlet politikalarının belirlenmesinde etkili olması öne çıkan bir başka özelliktir (Türk, 2017, s. 472).

Genç Kalemler dergisinde dil, dil eğitimi, edebiyat alanındaki görüşler genel olarak değerlendirildiğinde temel amacın millî ve tabii bir lisan, millî bir edebiyat oluşturabilmek olduğu görülmektedir. Bu durumun ise bir gereklilikten kaynaklandığı, diğer milletlerde de dilde sadeleşme çalışmalarının olduğu ve bu yönüyle Yeni Lisan hareketinin uygulanabilirliği, Türkçe konusunda ise bu fikri savunanın ilk kendileri değil; tarihi bağlamda Şemseddin Sami gibi yazarların edebiyat dilini eleştirerek, halk lisanını ön plana çıkardığı belirtilmektedir. Millî kültürün bu önemli öğelerinin birbirleri ile olan sıkı bağına vurgu yapılarak millî lisanın ve millî edebiyatın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna dikkat çekilmektedir. Yeni Lisan dilde sadeleşme konusunda tamamıyla tasfiyeci bir yaklaşımdan ziyade gerekli görülen yabancı sözcüklerin Türkçe içinde yer almasında herhangi bir kusur görmez. Onların asıl odaklandıkları nokta her ne olursa olsun Türkçenin kendi dilbilgisi kurallarına göre düzenlenmesi gerekliliğidir. Bu durumun eğitime olumlu yansımalarının olacağı da yazarlar tarafından ön görülmektedir.

Bu amaçların sağlanabilmesi için okullarda alınan eğitim ön plana çıkarılmaktadır. Öğretmenlik bir sanat olarak görülmekte ve millî değerlerin kazandırılmasındaki rolü vurgulanmaktadır. Ayrıca okullarda dil öğretimi sürecinde, dilbilgisi öğretimine özel önem verilmesi gerektiği ve dilbilgisi öğretiminde öğretim kademesi, öğrencinin ihtiyaçları gibi etkenlerin göz önünde

bulundurulması gerektiği belirtilmektedir. Dilbilgisi, derginin odaklandığı ana konulardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim dergi yazarlarının, dilde sadeleşmede en çok değindikleri konunun Türkçe dilbilgisi kuralları olduğu görülmektedir. Başka dillerden sözcük alışverişi olabileceği ama o dillerin kurallarının alınmaması gerektiği birçok makalede vurgulanmaktadır. Bu aşamada ise referans alınması gereken dilin İstanbul Türkçesi olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda Türkçenin yazı ve imla kurallarının sade bir şekilde düzenlenmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Yazı ve telaffuzda estetikten ziyade anlam özelliğine odaklanılması gerektiği belirtilerek bu durumun sağlanmasında ise uygulamaya özel önem verilmektedir. Nitekim bu yaklaşımın öğrencilerin hayal gücünün gelişimine katkı sağlayacağı da ifade edilmektedir.

Okullarda dil ve dil bilgisi öğretiminde zorlanılmasında yabancı dillerin kurallarının, zor yapıların öğretilmesinin, estetik yönün ön plana çıkarılmasının etkili olduğu belirtilir. Nitekim Şemsettin Sami'nin okullarda çocukların annelerinden öğrendikleri tabii lisanın öğretilmesi gerektiği düşüncesinin Yeni Lisan hareketinin de temel aldığı görüşlerden biri olduğu söylenebilir. Ana dilin kurallarının bireylerde içselleştiği belirtilerek bu bağlamda ana dilin telaffuzunda zorlanılmadığı, aynı durumun yabancı dilin telaffuzunda mümkün olmadığı M. Nermi tarafından belirtilmektedir.

Genç Kalemler dergisinde yayımlanan makalelerde yer alan dil ve Türkçe eğitimine yönelik görüşlerin Türkçenin yazı dilinin düzenlenmesi sürecine bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşılmasına katkı sağladığı söylenebilir. Nitekim dergide yer yer Yeni Lisan olarak tanımlanan bu görüşlere yönelik eleştiriler ve bu eleştirilere verilen cevaplar da yer almıştır. Türkçenin günümüzdeki durumuna ulaşmasında *Genç Kalemler*'in yadsınamaz bir rolü bulunmaktadır. Dergide yer alan dil ve edebiyat alanındaki görüşlere ek olarak edebî metinlerin de Yeni Lisan'da belirtilen hususlara uygunluk yönünden incelenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

KAYNAKÇA

Aktaş, A. (2018). Genç Kalemler sonrası Ömer Seyfettin'in dil ve millî edebiyat hakkındaki görüşleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(3), 253-265.

Akyüz, Ç. (2015). Yeni lisan, eski tarz: Ziya Gökalp'in koşma ve destanları. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(4), 17-26.

Argunşah, H. (2013). Milli edebiyat. R. Korkmaz (Ed.). *Yeni Türk edebiyatı el kitabı 1839-2000* (8. Baskı). içinde (ss. 183-236). Ankara: Grafiker Yayınları.

Daşdemir, M. (2013). Çağdaş dil biliminin ışığında yeni lisan hareketi ve Türk dil devrimi'nin karşılaştırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(3), 53-58.

Demir, A. (2012). Millî kimlik inşasında ileri bir hamle: yeni lisan. *Turkish Studies*, 7(4), 1395-1403.

Enginün, İ. (2013). *Yeni Türk edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 1839-1923* (7. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Erarslan, R. (2019). Ömer Seyfettin'in "yeni lisan" haricindeki dil yazıları. *Hece*, 23(265), 602-628.

Gökdayı, H. (2017). Yeni lisan hareketi ve dil planlaması. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 48-73.

Gündüz, O. (2013). *İkinci meşrutiyet romanı 1908-1918 yapısal ve tematik inceleme* (2. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Harmancı, A. (2012). Ali Canip Yöntem'in sanata ve edebiyata bakışı. *Turkish Studies*, 7(3), 1449-1459.

Karabulut, M. (2011, Ekim). Yeni lisanın şiir bildirgesi: 'lisan' şiiri. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu*, Adana.

Kerman, Z. (2009). *Yeni Türk edebiyatı incelemeleri* (2. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Öksüz, Y. Z. (2016). *Türkçenin sadeleşme tarihi genç kalemler ve yeni lisan hareketi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özyurt, C. (2005). Dilde ve edebiyatta uluslaşma: Genç Kalemler ve yeni lisan hareketi. *Muhafazakâr Düşünce*, 2(5), 53-79.

Parlatır, İ. & Çetin, N. (2019). *Genç Kalemler Dergisi* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Polat, N. H. (2020). "Yeni lisan"da edebiyat-ı cedide eleştirisi. *Türk Dili*, 69(823), 4-16.

Sazyek, H. (2012). Türk edebiyatının ilk avangart hareketi: "yeni lisan". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 113-136.

Sazyek, H. (2013). Yeni lisan hareketinin "meşhur" anketi ve onun "meçhul" kitapçığı üzerine. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(13), 365-383.

Şahin, E. (2014). Turanlı'nın defterinde yeni lisan hareketi ve Türklük mefkûresi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(2), 194-208.

Topaloğlu, Y. (2014). Yeni lisan hareketinin öncülü: Şemsettin Sami. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 61-73.

Türk, H. (2017). Ziya Gökalp ve yeni hayat. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(30), 463-474.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yayın Geliş Tarihi: 26.04.2022
Yayına Kabul Tarihi: 06.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1109395>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1449-1469
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

A RESEARCH ON THE TURKISH TRANSLATIONS OF THE NEOLOGISMS IN *THE HANDMAID'S TALE* BY MARGARET ATWOOD¹

*Ekim AKYILDIZ**

*Yeşim TÜKEL KANRA***

Abstract

*This study investigates the neologisms in Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale* and the translation techniques used when rendering them into Turkish. The term neologism can be explained by new words or words with new senses. In this article, the neologisms found in the corpus are identified and later categorized according to Peter Newmark's neologism types. Followingly, the utilized technique or techniques are described using a compilation we came up with combining a variety of translation techniques that are mainly taken from Lucía Molina and Amparo Hurtado Albir's work. The neologism-specific translation techniques were determined and then, the data that do not fit into the categories were revealed. These non-conforming examples enabled us to detect categories that are not present in Newmark's neologism classification. In addition to that, we detected some translation techniques which could be included in neologism translation technique compilations. From this perspective, our study tests the preferred models of neologism categorization and translation techniques in practice, and the most frequently used techniques in neologism translations were determined. Finally, the data we obtained here were compared with the results of other studies in the neologism translation literature to make our findings more concrete.*

Keywords: *Neologism, Translation Techniques, Neologism Types, Neologism Translation.*

¹ This article is based on the first author's master's thesis supervised by the second author.

Ethics committee approval was not required for this article.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Akyıldız, E. & Tükel Kanra, Y. (2022). A research on the Turkish translations of the neologisms in *The Handmaid's Tale* by Margaret Atwood. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1449-1469.

* Doktora Öğrencisi, University of Massachusetts, Amherst, College of Humanities and Fine Arts, Comparative Literature, ORCID: 0000-0002-9644-8680, ekimakyildiz@gmail.com.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü, ORCID: 0000-0002-5643-3169, yesim.tukelkanra@istanbul.edu.tr.

MARGARET ATWOOD'UN *DAMIZLIK KIZIN ÖYKÜSÜ* BAŞLIKLİ ESERİNDEKİ NEOLOJİZMLERİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öz

Bu çalışma Margaret Atwood'un Damızlık Kızın Öyküsü başlıklı eserindeki neolojizmleri ve neolojizmlerin Türkçeye çevirisinde kullanılan çeviri tekniklerini incelemektedir. Neolojizm terimi yeni sözcükler ya da yeni anlamlı sözcükler olarak açıklanabilir. Bu makalede bütüncedeki neolojizmler tespit edilmiş ve sonrasında Peter Newmark'ın neolojizm türlerine göre sınıflandırılmıştır. Ardından neolojizmlerin Türkçeye çevirilerinde kullanılan teknikler Lucia Molina and Amparo Hurtado Albir'in çeviri teknikleri derlemesindeki tekniklere göre incelenmiştir. Eldeki neolojizmlerde kullanılan tekniklerin belirlenmesiyle sınıflandırmalara uymayan veriler açığa çıkartılmıştır. Dışarıda kalan bu veriler Newmark'ın çalışmasında bulunmayan neolojizm kategorilerini belirlenmesine olanak sağlamıştır. Buna ek olarak, bazı çeviri tekniklerinin Molina ve Albir'in çeviri teknikleri derlemesinde yer almadığı belirlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında çalışmamız seçtiğimiz neolojizm sınıflandırması ve çeviri tekniklerini uygulamadaki halini incelemektedir. Aynı zamanda eldeki makale neolojizm çevirilerinde en sık kullanılan çeviri tekniklerini ortaya koymaktadır. Son olarak çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar neolojizm çevirisi araştırmaları alanındaki diğer çalışmaların sonuçları ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Neolojizm, Çeviri Teknikleri, Neolojizm Türleri, Neolojizm Çevirisi.

INTRODUCTION

In 1984, the famous dystopian work of George Orwell, *Big Brother* utilizes language as a propaganda tool to have more power over people. People ought to use a language, *Newspeak*, a precise language that has no individual associations or usage. The terms “*Big Brother*” and “*Newspeak*” are neologisms that already exist in the language, but they acquire a new sense within the context of the novel and are only two examples of many other neologisms present in the text.

Louis-Sébastien Mercier was the first researcher to mention the concept of neologism and he described it as “supporting the lexis with new words or senses” (Mercier, 1801). Therefore, neologisms can be newly coined or acquired, or they could be existing words with new senses.* Similarly, Berke Vardar (1988, p. 223)

* The concept of neologism is transferred into Turkish as a *new word, new saying, new expression, new element, and neologism*. The reason we preferred to use Mercier's term is, as stated above; neologisms are not only new words but also old words with new senses. Another motive for choosing this equivalent is because when a back translation into English and German is performed the expressions “new word” and “neues Wort” occur. These back translations do not involve the same semantic load of “neologism” in English, or “Neologismen” and “Neuwortschöpfung” in German. Within the scope of this research,

refers to neologism in his work called *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* [Annotated Glossary of Linguistics]” as follows:

“*new-formed, or used again after being forgotten for some time, [neologism] is the name of the same type of meaningful units which have been recently borrowed from another language or a dialect and acquired a new sense*”

With this definition, Vardar expanded the concept of neologism by including the words that are forgotten for some time and then started to be used again.

In the *Routledge Encyclopedia of Linguistics and Languages*, it is mentioned that neologisms are mostly encountered in technology, industry, politics, culture, or science, and neologisms are “newly introduced words or phrases that are accepted by some or all of the linguistic communities in order to describe the new concepts” (Bussmann et al, 2006, p. 794). However, neologisms are of central importance in the study of fiction, especially in science fiction and dystopian works.

Similar to Orwell’s well-known work *1984*, neologisms that are frequently encountered in *The Handmaid’s Tale* by Margaret Atwood have central importance. Many of those neologisms in Atwood’s work are the constituent elements of the universe the writer tries to form. For this reason, the neologisms in the novel are not only linguistic elements but are the base of the semantic aspect of a text. In *Newspeak*, Orwell uses words such as “thinkpol” or “doublethink”. These neologisms in particular are compound words allowing the reader to guess the meaning effortlessly. For example, “think” and “police” are the two linguistic units that form “thinkpol” and unsurprisingly this neologism is used to describe officials who constantly monitor and report people’s ideas if they violate the rules of prescribed thinking. Unlike Orwell’s *Newspeak*, Atwood not only used neologisms to form new words and collocations but also to omit the old senses of the existing words and to build new senses that are suitable and favorable for her work. This way, the neologisms have an organic bond with the text, as well as the language and the culture the text is in.

Due to these features, most of the time translators working with the translation of literary texts with many neologisms confront situations where they have to make specific decisions. This is because the neologisms have to present a clear meaning in the source text, language, and culture.

neologisms will be accepted as a new word category like proper names, adjectives, or adverbs.

From this perspective, this study[†] aims to identify the neologisms in *The Handmaid's Tale*, categorize them, and describe the preferred translation techniques in the Turkish translation of the book. The data collection is based on Sevinç Altınçekiç and Özcan Kabakçioğlu's translation. The first edition of this translation (Atwood, 1986) was published by Afa Yayınları, and the second edition was by Doğan Kitap (Atwood, 2017). There are very few differences between the two editions with no possibility of changing the data discussion. For this reason, a more recent edition has been chosen for analysis. The data obtained will be utilized to describe the most persistent neologism translation techniques. The secondary aim of our research is to test preferred neologism categorizations and translation techniques. Through this type of approach, we aim to examine the theorists' categorizations in practice and discuss possible additional categories. The research is based on the translation techniques by Molina and Hurtado Albir (2002) and the neologism categorization of Peter Newmark (1988). Many studies have been conducted in this area, none of which, however, focused on expressions or words with covert neologism features. These covert neologisms in Atwood's book refer to different meanings than their denotational meaning. Therefore, although they may look like regular words at first glance, they are understood to be a neologism after grasping the contextual factors and the author's universe. Also, the majority of previous studies in this field were on technical neologisms which are dissimilar to the neologisms in literary texts. Furthermore, as of now, there is no previous neologism translation-related research neither on *The Handmaid's Tale* or any of Atwood's books in English-Turkish language pair.

NEOLOGISM TYPES OF NEWMARK

As for translation studies research, Peter Newmark is one of the prominent theorists who worked with neologisms. The neologism categorization chosen for this study is based on Peter Newmark's *A Textbook of Translation* (1988). The reason why we find Newmark's classification fit is, compared to other researchers (Delabastita, 2008; Pavel & Nolet, 2001) Newmark has proposed a higher number of categories. This variety in Newmark's classification is practical in terms of examining the broad array of data from literary texts. Other categorizations were limited and not convenient for this type of evaluation. Newmark also suggests translation techniques for each neologism type and introduces neologism types with many examples from different languages. In conclusion, the clear and comprehensive nature of Newmark's work and the suggested translation techniques were determining factors.

In *Textbook of Translation* Newmark proposes 12 types of neologisms and groups them into two categories: 1- Existing lexical items with new senses and 2- New Forms (Newmark, 1988, p. 140) (See. Table I)

Table I: Neologism Types of Newmark

Neologism Types by Newmark	
Existing lexical items with new senses	
1- Words	Words used differen from their denotational meaning
2- Collocations	A juxtaposition of two or more linguistic units [‡]
New Forms	
1- New coinages	New signs that did not exist in the language before i.e.:Bacardi, Schweppes
2-Derived words (including blends)	New words are formed by using methods such as adding prefixes, suffixes, etc. i.e.: biotechnology- teleinformatics
3- Abbreviations	Writing a word or phrase with fewer phonemes using the letters in it. i.e.:Prof.
4- Collocations	New collocations existing of two or more linguistic units. i.e.:Real-time, token woman
5- Eponyms	Any expression derived from a proper name, commonly used in specific areas i.e.: Joycean, Murphy's Law
6- Phrasal words	Linguistic units involving a preposition and a noun i.e. <i>work-out, switch off</i> , generally consists of a verb and proposition or verb and adverb.
7-Transferred words (new and old senses)	Words taken from another language and used unchanged. i.e.: Sari
8-Acronyms (new and old references)	An abbreviation of a word or a phrase consisting of their initial letters i.e.: UNICEF. UNESCO
9-Pseudo-neologisms	Words or phrases that are not neologisms, but appear to be one in the context. i.e.: Cell
10- Internationalisms	The use of an equivalent of a neologism accepted by many languages with minor changes or with no change.i.e.: Quark, O.K.

Reference: Newmark, 1988, p. 150.

For the translation of literary texts with many neologisms, of course, the translators have to apply different translation techniques. Molina and Albir, in their work "Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach" suggested 18 translation techniques. These techniques are not particularly proposed for neologism translation. The reason we chose Molina and Albir for this study is the researchers have studied many translation techniques that were put forward before them and they came up with a new and inclusive set of techniques.

[‡] See. Vardar, 2007, pp. 94-95.

NEOLOGISM RESEARCH MODELS

To date, a number of researchers presented neologism investigation models. Helge Niska is one of the researchers who examined the interpretation of neologisms (Niska, 1998). Niska collected data from professional interpreters to explore the ways they render neologisms. The collection methods were written feedback and survey, by this means Niska was able to conduct extensive research on the use of frequency of translation techniques. The interpreters Niska acquired the data from were all professionals such as sign language or court interpreters. From this perspective, Niska's research does not quite meet the needs of our study as interpreting and translating literary texts present distinctive challenges. Whether it is consecutive, simultaneous, or whispering, interpreting comes with a different set of praxes for the translator as the transfer happens at the speed of speech.

Another neologism-specific classification model belongs to Dirk Delabastita which he elaborated in his work called "Literary Style in Translation: Archaisms and Neologisms" (2008). Delabastita brought five techniques forward, but those techniques are not comprehensive enough to depict wide-ranging neologism translations. Also, Delabastita's set adopted more of a stylistic approach, unlike our study. The neologisms we studied here have many connotations and are mostly used as distinct from their lexical meaning, so our focus was more on the meaning rather than style. If it had been otherwise, some of the neologisms would have remained unnoticed.

Liu Hui's work (2014) also was studied to develop more profound research. Hui utilized data from the petroleum engineering field and introduced three neologism translation techniques. Hui's research is especially significant in terms of its emphasis on the familiarity between source and target cultures. Hui states that target and source languages can share many words, or one might have borrowed from the other, or these two languages could be socially, culturally, or religiously close. However, because of the field, in which their research was conducted, Hui's work is limited to technical neologisms and suffers to provide the necessary tools for our research.

Taking major research into consideration, we proceed with the review of research that preferred different translation techniques. Through other works focusing on literary texts, we were able to look at the data from above. Theodorus Diaz Praditya's research assessed the neologism translation quality in terms of accuracy and meaning transfer (n.d). After collecting and sorting the neologisms in George Orwell's 1984, Praditya defines the applied translation techniques. This research also utilizes Molina and Albir's Translation techniques and highlights the percentage of their use. Praditya's and our work resemble each other but for the aim of the studies, language pair, data results, and neologism features. In addition to that, while Praditya sought to present translation accuracy research, we aimed to

present an interpretation of translation practice to see how the techniques cover the translations made.

Another resembling analysis has been conducted by Litak who studied the neologism translation techniques and attempted to explain the translators' approach (Litak, 2013). Litak's corpus is also another science-fiction novel by J.R.R. Tolkien, this similarity is an important one as the same text types would likely present similar characters. Litak tries to explain translators' choices and highlights three motivations when explaining the frequency of the occupied translation techniques. Litak's study is remarkable because it addresses that neologisms do not only exist in technical texts.

Especially after the 2010s, neologism translation literature in Turkish can be considered as the first step towards a deeper understanding of neologism translation between Turkish and English (see. Karakoç, 2014; Şafak, 2018; Apaydın, 2020). To our knowledge, there are not a large number of studies in this field. However, there are no prior studies examining subtitles or dub texts although the 2000s TV series became a prominent part of the Turkish-speaking audience's life and many of them involve neologisms.

A study by a Turkish scholar, Tuğçe Apaydın (2020) has focused on the abundance of translation techniques. Apaydın utilized Delabastita's classification to categorize the neologism translations. Apaydın's research investigates the neologisms from a classic, *Alice's Adventures in Wonderland* by Lewis Carroll who acquired fame through her rhetoric. Apaydın collects her data from three well-known translators and depicts the recurrence of the translation techniques.

Nihal Yetkin Karakoç also conducted some research in 2014 where they studied the neologisms in Generation X by D. Coupland. Yetkin Karakoç suggested that translations leaning only on structural calque and dismissing the semantic aspect are doomed the influence the meaning in a negative way. The result of this research claims that if translators fail to render the meaning, there will be misconceptions between sentences and clauses (see. Karakoç, 2014).

Over time, secondary literature developed on the work of Riikka Kurki (2012). After Kurki's work, neologism translation research gained momentum and secondary literature started to be molded. In their master's thesis, Kurki gathered and analyzed the neologisms in the Finnish subtitles of the science fiction TV series "Stargate SG1". As a research model, Kurki has chosen Molina and Albir's translation techniques, and later in their work proposed a new set of techniques they combined with some additions and omissions to Molina and Albir's. Various studies also took these combined techniques by Kurki and tested them on neologisms from different text types (see. Fumani & Abdollahpour, 2017).

We decided on employing Molina and Albir's set of techniques in our research and there were several aspects of Molina & Albir's study that motivated us. Firstly, the

researchers have studied many translation techniques proposed before them and pooled a comprehensive set. Molina and Albir studied Newmark (1988), Vinay and Darbelnet (1995), Nida (1964), Margot (1979), and Vásquez-Ayora (1977) and aimed to overcome the terminology problem by comparing all techniques proposed. After carefully evaluating and examining all these studies, they named three issues: terminological confusion and overlapping terms, the confusion between the translation process and translation result, and lastly language pair and text pair linked confusions. From this perspective, Molina and Albir study plenty of previous techniques to organize and unify the terminology. Being aware of the fact that we will observe a variety of neologisms and examining them will require such a method as well, we proceeded with the set of techniques by Molina and Albir.

THE TRANSLATION TECHNIQUES BY MOLINA AND ALBIR

The 18 translation techniques pointed out by Molina and Albir are adaptation, amplification, borrowing, calque, compensation, description, discursive creation, established equivalent, generalization, linguistic amplification, linguistic compression, literal translation, modulation, particularization, reduction, substitution (linguistic, paralinguistic), transposition, and variation (Molina and Albir, 2002, p. 509-511).

Table II: Translation Techniques by Molina and Albir

Adaptation	To change an expression in the source text with its equivalent in the target culture i.e.: Baseball (E) ⇒ Fútbol (Sp)
Amplification	To add a word, an explanation, or a footnote to the translated text i.e.: (A) ⇒ Ramadan, the Muslim month of fasting (E)
Borrowing	To take a word directly from another language i.e.: Pure: Lobby (E) ⇒ Lobby (Sp) Naturalized: Meeting (E) ⇒ Mitin (Sp)
Calque	Literary translation of a word or a phrase i.e.: École normale (F) ⇒ Normal School (E)
Compensation	To introduce a piece of information or a stylistic effect from the ST (source text) in another part of TT (target text) as it cannot be reproduced in the same place in the TT i.e.: I was seeking thee, Flathead (E) ⇒ En vérité, c'est bien toi que je cherche, O Tête-Plate (F)
Description	To describe either function or form of the linguistic element i.e.: Panettone (I) ⇒ The traditional Italian cake eaten on New Year's Eve (E)
Discursive creation	To involve a meaning that is completely unpredictable in the ST i.e.: Rumble fish (E) ⇒ La ley de la calle (Sp)
Established equivalent	To use an equivalent that is present in dictionaries in TL (target language) or language in use i.e.: They are as like as two peas (E) ⇒ Se parecen como dos gotas de agua (Sp)
Generalization	To render a linguistic element in ST into the TT by using a more general term i.e.: Guichet, fenêtre, devanture (F) fi Window (E)
Linguistic amplification	To add certain linguistic elements when forming the TT i.e.: No way (E) ⇒ De ninguna de las maneras (Sp)

Linguistic compression	To synthesize the linguistic elements in the TT i.e.: Yes, so what? (E) ⇒ □¿Y? (Sp)
Literal translation	To translate word for word i.e.: She is reading (E) ⇒ □Ella está leyendo (Sp)
Modulation	To render the ST by changing the point of view, focus, or cognitive category i.e.: (A) ⇒ □You are going to have a child (Sp)
Particularization	To include more precise or concrete terms compared to the expression in ST i.e.: Window (E) ⇒ □Guichet, fenêtre, devanture (F)
Reduction	To suppress an information item of ST in the TT i.e.: Ramadan, the Muslim month of fasting (Sp) ⇒ □(A)
Substitution (linguistic, paralinguistic)	To change linguistic elements in the ST with paralinguistic elements or vice versa. i.e.: Put your hand on your heart (A) ⇒ □Thank you (E)
Transposition	To change the grammatical category of a word.e.: He will soon be back (E) ⇒ □No tardará en venir (Sp)
Variation	To change linguistic or paralinguistic elements that influence some parts of linguistic variation such as changes in textual tone, style, and social dialect.

Reference: Molina and Albir, 2012, pp. 509-510

For this study, data obtained from the *Handmaid's Tale* by Margaret Atwood will be categorized into the neologism types of Newmark and the techniques used in the Turkish translation of those neologisms will be examined using the translation techniques by Molina and Albir.

THE HANDMAID'S TALE AND THE CONCEPT OF USTOPIA

Margaret Atwood comes up with the term “ustopia” by cojoining the words utopia and dystopia. Atwood introduces this term for the first time in her article “The Road to Ustopia” in *The Guardian*. *Ustopia* is an inclusive term that is suitable for both utopian and dystopian works. Atwood unfolds the reason why she employs the term as follows: “(...) scratch the surface a little, and—or so I think—you see something more like a yin and yang pattern; within each utopia, a concealed dystopia; within each dystopia, a hidden utopia (...)” (Atwood, 2011, p. 85). Based on this perspective, Lauren J. Lacey also points out that the ustopian thought allows us to see beyond the binary (Lacey as cited in Rokka, 2016, p. 11).

The Handmaid's Tale takes place in Gilead which was known to be the USA. Following the assassination attempt on the president, the military takes charge of the government. Along with this new government, women's rights and responsibilities are redetermined and women are deprived of basic rights such as property, education, and employment. Furthermore, if a woman is too old to become pregnant, or she is infertile, lesbian, an opponent, pro-choice, non-white, or has a different religion, then they are assigned to manage toxic waste.

Women in the universe are categorized according to their duties and functions as Handmaid (Damızlık Kız), Martha (Martha), Wife (Eş), Econowoman

(Ekonokadın), and Aunt (Teyze). The Handmaids after which the novel is named, always wear red, and they are entrusted with the task of giving babies to men with a Commander (Komutan) title. Also, the narrator of the text is a Handmaid.

Men also have to live in a hierarchical setting that consists of Commanders (Komutanlar), Eyes (Gözler), Angels (Melekler), and Guardians. These people with precise job descriptions, responsibilities, and rights determined by the religious and political order, work to ensure a smooth functioning order in Gilead. After Handmaids receive a certain education in a place called Red Center, each is sent to a particular Commander's house. Handmaids are expected to not make their presence felt and serve as a nest for Commanders and Wives. The narrator, Offred, is assigned to Commander Fred's household. As it is obvious from "Offred", the Handmaids' names are specified by the Commanders they are serving. "Offred" is derived from "of Fred", so it is also one of the many neologisms in the text.

The Wife of Commander Fred is Serena Joy who was a feminist author before the establishment of Gilead. Although she wanted to have a baby, like many others in the universe, Serena Joy is sterile as a result of the radioactive pollution and other environmental disasters, and she desperately needs Offred to have a baby from the Commander. Despite all attempts, Offred cannot get pregnant, and this is probably because the Commander is infertile as well. Finding this scenario very likely, Serena Joy forces Offred to have intercourse with the driver Nick. In this way, Offred can get pregnant and give this family a baby. A walking partner of Offred is Ofglen, and she tells Offred about an organization against Gilead, M'aidez, and asks Offred to become a spy for M'aidez. Meanwhile, Joy accuses Offred of stealing her belongings. Offred becomes suicidal because no matter what she does, her words will have no power over a Wife's statement. Hence, Offred would possibly end up being punished for a crime she did not commit. Offred escapes from all these by getting into a mysterious black van. At the end of the novel, the reader understands that the Gilead Republic is destroyed because there is an appendix. This appendix is a speech of an academician who worked on the audio recordings of Offred.

The neologisms of Atwood contribute to the hegemonic discourse in the text. For example, the word "ceremony" is rendered into Turkish as "Ayin" and it has a significantly different meaning than its denotational meaning. The most fertile days of Handmaids are determined and on those days this "ceremony" is performed. The word chosen to describe rape by such expression with a sacred and ritualized reference is an attempt to control the flow of ideas through language.

The concept of private property has been extended so much that it includes women. To illustrate, the Handmaids are named after the Commanders they serve such as "Offred, Ofglen." However, when "Offred" is separated as "Off" and "Red", it can be claimed that the rich character of this neologism is even more

obvious as it means “one of those who are not from the Reds” or “the one who runs away from Reds”.

The examples mentioned until this point are somewhat effortlessly comprehensible. Yet, Atwood’s work contains other neologisms that could easily remain unnoticed if not studied carefully. Therefore, it is a must to examine the structure of the literary work in order to successfully collect all neologisms. However, as for the translation of neologisms, this alone wouldn't be enough. No matter the type of neologism, the translators have to detect neologisms and come up with their translation solutions when rendering them into another language. The translation of Sevinç Altınçekiç and Özcan Kabakçioğlu will be the object of this research as it presents a great example for this matter.

METHODS

It is possible to study ST (source text) or TT (target text) to collect the data for research. For this study, to examine translators’ decisions and to reveal how the equivalents are bonded to the utopic character of the text, a comparative analysis of TT and ST has been performed.

The first feature facilitating the detection of neologisms in the TT is the capitalization of the initial letters of certain words and phrases. Leaving the proper names out, most of the words starting with capital letters are identified to be neologisms. The meaning of some neologisms such as “Merkez” (Center), “Egzersizler” (Exercises), “Göz” (Eye), “Melekler” (Angels), “Soyunuk” (Undone), “Eşler” (Wives), “Ekmek ve Bal” (Bread and Honey) could have easily been considered denotational if they were not written with capital initial letters in the TL (target language). However, the orthography of these expressions in the source and target text makes the reader think that the word is used in a different sense. Such examples also begin with a capital letter in the source text.

As some neologisms are written with lowercase letters, they are not easy to detect in ST. For example, neologisms such as “lady in waiting” and “ceremony” are transferred into Turkish respectively as “Bekleyen Kadın” and “Ayin”, but their initial letters are capitalized in TT. This deliberate choice of translators appears to highlight neologism's critical position.

Also, the use of italics speeds up identifying neologisms. Transferred words such as “Humungous” and neologisms with new senses such as “habit” (kapama) are rendered into Turkish with stylistic alterations, so the reader could grasp that they encountered a neologism.

On the other hand, we were able to detect some of the neologisms owing to contextual factors. For example, words such as “martyr” (İnanç şehidi) and “mother” (anne) carry different meanings than their lexical meanings. To illustrate, one of the examples with no stylistic elements like italics, footnotes, or capital

initial letters, the neologism “mother” does not involve denotational meaning. “Mother” depicts Wives for whom Handmaids are producing babies.

The primary feature of the SL (source language) is its use of definite and indefinite articles which enabled us to identify neologisms quite smoothly. As it is in the example of “The Manhattan Cleanup” (Manhattan Temizliği), the collocation is written with an article. “The” is a definite article in English and it implies that the object is not a regular one, but there is a specific item the language user is referring to. For this reason, the articles in the SL are considered to be helpful for the identification, therefore the translation of neologisms.

When examining the TT, it is observed that some words or phrases were provided with editor or translator footnotes. Most of these expressions with additional information are neologisms. For example, at first, “Offred” appears to be a proper name, but the footnote in the TT reveals its neologism characteristic. The footnote states that “Offred” is not an actual proper name in the SL, but a new word, and many other characters in the novel are also named using this method (Atwood, 1992, p. 27).

Apart from that, when a comparative reading is performed it is noted that some expressions in the ST have different stylistic features than their counterparts in the TT. This situation is apparent in the translation of the abbreviation “POW Camps” into “Savaş Esirleri Kampları”. Another example of this stylistic difference can be seen in the translation of “Mass Ave” into “Mass Avenue”.

PRESENTATION OF RESEARCH ANALYSIS

Based on Newmark’s neologism classification, our list of neologisms include 160 neologisms. Out of 12 neologism types of Newmark, all types are present in the data we collected from our corpus except for the “phrasal words”. Based on the data collection, we identified 50 “collocations”, 40 “words with new senses”, 20 “derived words”, 15 “collocations with new senses”, and 11 “eponyms”. Remaining neologisms in the list are considered to be too low in number and therefore will not be studied in detail. A remarkable finding is the identification of 13 neologisms which we named “translation product”.

Table III: The Number of Neologisms in the Corpus According To Newmark’s Neologism Categories

Collocation	50
words with new senses	40
derived words	20
collocations with new senses	15
translation products	13

Eponyms	11
Abbreviations	3
new coinages	2
Internationalisms	2
pseudo-neologisms	2
Acronyms	1
transferred words	1
Total	160

Reference: name deleted to maintain the integrity of the review process, 2021, p.

62

After the data found in *The Handmaid's Tale* is categorized, we identified 13 neologisms that do not fit into the neologism categories of Newmark. These expressions are unknown to the target reader. However, the source text reader is familiar with all of these expressions. In other words, the examples in this category are established for the source language, and they acquire neologism quality after they are transferred.

One of the neologisms in this category, “swoon” is written in italics in the source text, whereas another one “Humongous” is written in italics in the TT. 4 out of all 13 neologisms are described with the help of footnotes. For these neologisms, there are no footnotes in the ST. As it can be understood from these examples, these expressions, at least for some readers, could only be perceived as neologisms with the help of stylistic elements employed when translating.

However, when these expressions are studied in-depth, it is understood that some of them fit different types of classification. For example, “fraternize” is an example of “phrasal words” that we mentioned above as one of the lacking neologism categories in our data. This neologism exists as “fraternize with” in the ST. As a matter of fact, it also comes with a helping verb in TT as “fraternize etmek”. For this reason, it is determined that when neologisms are not grouped into categories only considering their grammatical classifications, their character may vary and this could be deceptive. Although Newmark’s theory also shows some of the neologisms could edge into more than one category, the theorist did not mention those types of neologisms in particular (Newmark, 1988). Another word in ST “sororize” is not a neologism in the SL and is available in SL dictionaries. However, the translators’ choice of rendering this expression as “sororize etmek” in Turkish, turned the expression into a neologism. This is because even though the neologism “sororize” is clear to the source reader, it is not to the target reader as a result of the translator’s choice. The translators could have chosen to render this neologism by using description or any other technique that could change the mentioned expression’s neologism classification. So, some expressions could turn into neologisms through the act of translation, although their initial form and

meaning do not propose such features. We can have a more specific look at the neologisms such as “café u lait” which is a kind of “coffee with milk”. This expression is not known to the TR, and can easily be freed from becoming neologism if a domestication technique is employed. Those expressions can somewhat have familiarity in the TL and this can be established by choosing a near-synonymous expression or a cultural equivalent. Because by using such a translation technique, this expression is no longer a neologism.

Table IV: Number of Translation Techniques Used In *The Handmaid's Tale*

Neologism type / translation technique	calque	borrowing	established equivalent	couplet	discursive creation	description	compensation	amplification	adaptation	transposition	omission
Collocation	33	1	-	10	4	1	-	1	-	-	-
Words with new senses	1	4	22	2	5	3	-	-	1	1	1
Derived words	10	4	-	1	1	3	-	-	-	-	-
Collocations with new senses	9	2	-	1	1	1	-	1	-	-	-
Translation product	-	9	2	-	-	1	1	-	-	-	-
Eponym	-	4	1	1	-	-	5	-	-	-	-
Abbreviation	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-
New words	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Internationalism	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pseudo-neologism	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Transferred words	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Acronyms	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOTAL	54	30	26	17	11	10	6	2	1	1	1

The translation techniques for this study are based on 18 translation techniques by Molina and Albir and two additional techniques. One of the additions is couplets which were also present in Theodor Diaz Praditya's research. Praditya examined neologism Newspeak in 1984 by George Orwell and identified many translation techniques that are used together. Although the researcher did not name them as couplets, we did so as to conceptualize the matter. Referred to as couplet, triplet, and quadruplet, this translation technique is present in some translation scholars' research (see Newmark, 1988, p. 91).

The second additional translation technique is based on Riikka Kurki's work on the Stargate SG-1 TV series where the researcher examined the neologism translation techniques of the TV series subtitles. Kurki found out that the omission technique was employed when neologisms were transferred into Finnish. Molina and Albir did not include this technique in their work even though it was present in two of the theorists they studied: Vásquez-Ayora (1977) and Delisle (1993). The result obtained from Kurki's work influenced our decision to involve omission.

There are only 9 of Molina and Albir's translation techniques in the table as the data on hand did not cover other translation techniques. After the neologism translations are examined, it is observed that not all translation techniques of Molina and Albir were employed, possibly as a result of language pair and the text type.

As can be seen from the table, the most frequent technique is calque. 33 out of 50 collocations were translated by using calque. Molina and Albir define calque as "a literary translation of a word or a phrase" (Molina and Albir, 2002). The recurring employment of this technique shows that when rendering neologisms into the TL, lexical meanings of expressions were preferred. Calque is used in translating names of places, organizations, military units, vehicles, shops, and social classes, as well as many other culture-specific collocations. For example, cars carrying Wives and Handmaids to the birth rituals are "Birthmobile"s and the translation of this neologism into "Doğumarabası" uses calque. "Compunumber" is translated as "Kompünümara" whereas "Computalk" is rendered as "Kompükonuş" in the target text (see Akyıldız, 2021, Appendix 1).

From this point of view, it can be claimed that the translators focused on the target reader because translators applied transcription for the "Compu-" suffix for these compound words to ensure that these expressions are adopted to the phonetical system of the target language. For the second part of the neologisms, it can be stated that the meaning of these neologisms became clear to the target reader by translators' choice of applying calque.

The collocations transferred by calque are shown to be meaningful for the TR. One of the neologisms "Outside woman" is translated as "Dışarıklı Kadın" in the TL. This target expression is self-explanatory. Because in the target culture "domestic" poses a desirable characteristic for women, and there are many sexist idioms and phrases roughly equivalent to "have a roving eye" or "wifey material". The translators were able to adapt their decision of "Dışarıklı" to the nature of the target language due to its sexist lexicon. "Dışarı" means "outside" in the target language, and by adding two suffixes, "lık" and "lı" which are respectively the equivalents of the "-ness" and "with" suffixes in the source language, translators were able to come up with a new and comprehensible expression. Therefore, one can say that calque is efficient in terms of transferring information about the universe of the novel.

The second most recurrent translation technique, borrowing, shows that the neologism in the SL is directly transferred into TL, unlike calque. Some of the neologisms transferred by applying this technique are transferred with also the help of transcription. The transcription was used to form the neologism in the TL concerning TL phonetic structure. Therefore, this translation technique, which could be considered source-oriented, puts the target reader in the focus, due to the translators' decision to involve footnotes. The borrowing technique was used in the translation of 30 of the existing 160 neologisms.

The third most frequent translation technique is the established equivalent and it is used 26 times. Molina and Albir define *established equivalent* as "To use an equivalent that is present in dictionaries in TL or language in use" (Molina and Albir, 2002). A remarkable example of the use of established equivalent is the translation of "suck". In the ST, this expression is used with two meanings. The initial meaning a reader gets from the "Aunt Lydia sucks" sentence is that Aunt Lydia is an evil, dull, or undesirable person. However, this word was deliberately chosen for its secondary meaning. As she is a religious worker, any sexual relationship between Aunt Lydia and another person is prohibited.

Couplet is the fourth most frequent translation technique based on the findings of this research. This technique is not involved in the unified set of techniques by Molina and Albir. We found that couplet has been employed 17 times for neologism translation. It is surprising to see that Molina and Albir did not involve this technique and with this data on hand we can suggest that couplet is detectable in different language pairs than Arabic and English. That's because Molina and Albir based their studies on the difficulties they encountered working with those languages. On top of that, one of the researchers whose work we previously mentioned, Praditya also encountered the employment of this technique when examining neologism translation techniques in a text that is translated from Indonesian into English.

The use of couplets in many neologism types points out that when a linguistic unit is difficult to translate with the employment of a single technique, translators benefit from multiple techniques. The neologism "Unbaby" characterizes babies with birth abnormalities, and those babies are not expected to survive. Translators imitated some words with prefixes in the target language and incorporated the prefix "Gayri-". The target language is agglutinative, but some of the old Turkish words employ the pejorative prefix "gayri". As to imitate the source neologism "Unbaby", translators decided to use this pejorative prefix. This prefix enabled translators to present a similarly structured neologism in the target text, besides, the uncommon form of the target neologism emphasized its character as a neologism. While the translation of the prefix uses compensation, the second part involves calque. As "baby" means "bebek" in the target language, the translation of "Unbaby" into "Gayri-bebek" is an example of a couplet.

Another application of couplet can be found in the translation of “Growing Souls Gospel Hour” into “Yetişen Ruhların İncil-i Şerif Saati”. The target expression is significantly longer than the source expression and it is almost alienating. The first two words of the collocation are rendered into the target language by using calque, whereas for the second part, “Gospel Hour” a more explanatory equivalent is chosen. The expression “Growing Souls” is the literal equivalent of “Yetişen Ruhlar” and is translated as such. The following word “Gospel” is “any of the four books of the Bible that contain details of the life of Jesus Christ” (Cambridge University Press, 16.03.2021) and is not widely known to the target reader. As to render this uncommon expression, translators have decided on making up a new target expression: “İncil-i Şerif”. In the target language “Şerif” means “holy, honorable” as in the example of “Yasin-i Şerif” (TDK Turkish Dictionary, 2019, access date: 16.03.2021). Like “hadis-i şerif”, “mezar-ı şerif”, or “ramazan-ı şerif”, “şerif” is always used as an adjective to highlight the sacredness of expressions and is a culture-specific item that is seldom mentioned as “shariff” in the source language. Translators also decided to involve a hyphen that imitates the features of old Turkish, and no longer exists in the process of contemporary word formation. These deliberate choices of the translators describe the source expression to the target reader with the help of target culture items. “İncil” (bible) is used in daily Turkish, yet the addition of the “-i” suffix and the word “şerif” brings a different context to the expression and highlights the religious character of neologism. Therefore, “Growing Souls Gospel Hour” is transferred into the TL with morphological additions as well as the employment of amplification and calque.

There are only a few examples of the use of the omission technique, so the data at hand did not provide enough material for a detailed analysis. However, as it is a technique that is not present in Molina and Albir’s work, it will be explained here shortly. The use of omission is apparent in the translation of “act” into “bunu”. It can be said that the translators have avoided using a literal equivalent by involving an anaphora. Nevertheless, the use of anaphor resulted in the omission of neologism.

CONCLUSION

This research studies the neologisms in *The Handmaid’s Tale* by Margaret Atwood, and the Turkish translations of those neologisms. The data collection is based on the Sevinç Altınçekiç and Özcan Kabakçıoğlu translation of the novel by Doğan Kitap. For the classification of the neologisms, Peter Newmark’s neologism types were used, and for the translation techniques, Molina and Albir’s work is preferred. The data obtained from this research shows that the two most recurring translation techniques are calque and borrowing.

The neologisms analyzed in our research revealed a new neologism category that is not involved in Peter Newmark's (1988) neologism types. It is observed that some of the neologisms in the target text do not fit into the categories described by Newmark. This new group of neologisms, "translation products" as we name them, appear after the translation has been performed. Some expressions that have a clear meaning in the source text became neologisms after they have been rendered into the target language. *Translation product* neologisms form a connection between the emergence of neologisms and the translation process. Our research is notable in terms of revealing that translation has an impact on the neologism formation process. The approach translators adopt when translating a neologism can result in an emergence of a new neologism in the target language. Through this information, we can also suggest that a broad neologism classification should involve this novel type of neologism. In addition to that, we argue that the neologism formation process is not only related to the author but is also linked to the translator.

In addition to the translation techniques by Molina and Albir, our study highlights the employment of omission and calque. Even though two of the original translation techniques (Vásquez 1977 and Delisle 1993) that Molina and Albir derived their set from involved omission, Molina and Albir opted it out. However, our study argues that the omission technique should be involved in any translation technique set. Furthermore, this claim is consistent with Kurki's findings on neologism translation. At this point, it is a must to emphasize that this issue could be deriving from the generic features of the text. This consistency in data analysis could be present because both Kurki and we work in the same genre: science fiction. As science fiction reader is more familiar with unknown words, terms, and expressions in general, they are also keen on focusing on the semantics behind lexical units rather than perceiving them as neologisms. Because the audience is aware of the fact that the author has a unique universe that is being introduced to them. So as in the case of omission, as long as the meaning is clear, the target reader will not experience difficulties understanding the expression. In this case, translators could choose to omit some neologisms. With other text genres such as textbooks, on the other hand, the same cannot be claimed as the neologisms function as terminological lexical units which render practical information.

Previous studies have established that the use of calque is one of the most frequent translation techniques (see. Praditya, n.d.; Kurki, 2012; Fumani & Abdollahpour, 2017). However, our corpus presents a different character as a literary text occupied by many neologisms with two meanings. Besides their lexical meanings, the neologisms in Margaret Atwood's book have universe-specific meanings as well.

Calque and synonymy are the two most frequently used translation techniques in Kurki's research. Also, Fumani and Abdollahpour found the same in

their research on neologisms in fishing. It is difficult to determine what translation techniques should be used when translating certain types of neologisms, yet the evidence here shows that much prior research shares the same results.

Another significant point is related to the novel *The Testaments* by Atwood which is the continuity of *The Handmaid's Tale*. Notably, the Turkish translation of Testaments also involves most of the neologisms in the first book of the series and they possess the same target expressions that were proposed by Altınçekiç and Kabakçioğlu. Further studying the neologisms in *The Testaments* could potentially bring more data and provide a base for the examination of the translators' approaches. In order to properly address the question of whether the applied translation techniques vary by a translator, the analysis of this corpus could demonstrate critical information.

KAYNAKÇA

Akyıldız, E. (2021), *Margaret Atwood'un Damızlık Kızın Öyküsü başlıklı eserindeki neolojizmler ve türkçe çevirisinde kullanılan çeviri teknikleri* (Unpublished Master's Thesis), Istanbul University, Istanbul.

Apaydin, T. (2020). Neolojizm çevirileri üzerine bir inceleme: Alice's adventures in wonderland ve through the looking glass örneği. *Journal of international social research*, 13((13/73) language-literature), 27–41. <https://doi.org/10.17719/jisr.11012>

Atwood, M. (1986). *Damızlık kızın öyküsü*. (1986). Çevirmen: Sevinç-Özcan Kabakçioğlu, İstanbul: Alfa Yayınları.

Atwood, M. (1992). *Damızlık Kızın Öyküsü*,(1986). Çevirmen: Sevinç-Özcan Kabakçioğlu), Alfa Yayınları, İstanbul.

Atwood, M. (2011). *In other worlds: SF and the human imagination*. Anchor

Atwood, M. (2015). *Dire cartographies: The roads to Utopia and the Handmaid's tale*. Anchor.

Atwood, M. (2017). *Damızlık kızın öyküsü*. çev: Sevinç Altınçekiç-Özcan Kabakçioğlu, İstanbul: Doğan Kitap.

Bussmann, H., Kazzazi, K., & Trauth, G. (2006). *Routledge dictionary of language and linguistics*. Routledge.

Delabastita, D. (2008). Literary style in translation: Archaisms and neologisms. In *Übersetzung* (pp. 883-888). De Gruyter Mouton.

Delisle, J. (1993). La traduction raisonnée.(= collection *Pédagogie de la traduction*, n 1). Ottawa: Les Presses de l'Université d'Ottawa.

Fumani, M. R. & Abdollahpour, S. (2017). Translation of neologisms in fishery-engineering based on kurki's (2012) framework: A strategy-based analysis. *International Journal of English Language & Translation Studies*, 5(2), 43-52.

Gospel. GOSPEL | definition in the Cambridge English Dictionary. (n.d). Retrieved November 28, 2022, <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/gospel>

Hui, L. (2014). A Probe into translation strategies of tech English Neologism in petroleum engineering field. *Studies in Literature and Language*, 9(1), 33-37.

Kurki, R. (2012). *The Finnish subtitling of neologisms in the science fiction television series Stargate SG-1*.

Lacey, L. J. (2013). *The past that might have been, the future that may come: Women writing fantastic fiction, 1960s to the present* (Vol. 43). McFarland.

Litak, A. (2013). Author Neologisms in JRR Tolkien's Trilogy. The Lord of the Rings"(in Original and Translation)". *English Matters*, 4, 25-33.

Margot, J. C. (1979). Traduire sans trahir: la théorie de la traduction et son application aux textes bibliques. L'Age d'homme.

Mercier, L. S. (1801). Néologie, ou Vocabulaire de mots nouveaux, à renouveler, ou pris dans des acceptions nouvelles (Vol. 1). Moussard.Bussmann, H. (2006). *Routledge dictionary of language and linguistics*. Routledge.

Molina, L., & Hurtado Albir, A. (2002). Translation techniques revisited: A dynamic and functionalist approach. *Meta: Journal des Traducteurs/Meta: Translators' Journal*, 47(4), 498-512.

Newmark, P. (1988). *A textbook of translation* (Vol. 66). New York: Prentice hall.,

Nida, E. (1964). *Towards a Science of Translating* [Text].

Niska, H. (1998). Explorations in translational creativity: Strategies for interpreting neologisms. *Interpreting*, 2(1).

Pavel, S., & Nolet, D. (2001). *Handbook of terminology*. Minister of Public Works and Government Services Canada. Catalogue, (S53-28), 2001.

Praditya, T. D. Analysis of Newspeak Neologism translation in George Orwell's Nineteen Eighty-Four. *Jurnal Bahasa, Sastra, dan Studi Amerika*, 26(1).

Rokka, S. (2016). The false promise of 'ustopia'. Margaret Atwood's Maddaddam trilogy: utopian feminist romp or dystopian postfeminist cautionary tale?.

Şafak, Z. (2018). *Fransızca ve Türkçede akıllı telefon bağlamında yeni sözcük kullanımına (neolojizm) yapısal bir yaklaşım* (Master's thesis, Namık Kemal Üniversitesi).

Şerif. Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

Vardar, B., & Güz, N. (1988). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü (Vol. 1)*. ABC Kitabevi.

Vázquez-Ayora, G. (1977). *Introducción a la traductología: curso básico de traducción*. Georgetown University Press.

Vinay, J. P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation (Vol. 11)*. John Benjamins Publishing.

Yetkin Karakoç, Nihal (2014). Neolojizm çevirisinde sözdizimsel öyküntü ve anlama güçlüğü X kuşağı örneği. *Turkish Studies (Elektronik)*, 9 (3), 1611-1619.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın birinci yazarı araştırmanın tüm sürecini gerçekleştirmiş; araştırmanın ikinci yazarı, birinci yazarın "danışman"ı olması dolayısı ile makalede kendine yer bulmuştur. Makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş veya kişi ile mali çıkar çatışması ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yayın Geliş Tarihi: 18.07.2022
Yayına Kabul Tarihi: 16.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1144987>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1470-1491
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SAVAŞIN ÇOCUKLARI: SOVYET İSPANYOLLAR

*Filiz KARAKALE**

Öz

Yirminci yüzyılın ilk yarısında, İspanya'da cumhuriyetçilerle General Franco yönetimindeki milliyetçiler arasında trajik bir iç savaş yaşanmıştır. Bu savaş ile ilgili yapılmış yerli ve yabancı pek çok çalışma, savaşın sebep ve sonuçlarını ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktadır. Savaş devam ederken aralarında bebek sayılabilecek yaştakilerin de olduğu binlerce İspanyol çocuğun ülke dışına çıkarılması ise bu savaşın az bilinen ve üzerinde az çalışılan bir yönüdür. Sadece İspanya ile sınırlı kalmayıp ideolojik zeminde uluslararası bir boyuta ulaşan savaşta binlerce sivil hayatını kaybederken binlerce çocuk da bu şekilde evinden, vatanından olmuştur. Çatışmalardan korumak amacıyla Fransa, İngiltere, Belçika, İsviçre, Danimarka, Meksika gibi ülkelere gönderilen çocukların azımsanmayacak bir kısmı da dönemin Sovyetler Birliği'ne gönderilmiştir. Dil, din, yaşam tarzı bakımından iki ülke arasında kalan çocuklar, yıllar sonra ülkelerine döndüklerinde ise psikolojik, sosyolojik, siyasal ve kültürel açıdan pek çok sorunla karşılaşmışlardır. Bu bakımdan, iç savaşın bu çocukları, tarihsel ve toplumsal boyutuyla ele alınması gereken bir konudur. Gizliliği kaldırılıp arşivlerden çıkarılan yeni belgeler sayesinde ise konuyla ilgili daha kapsamlı çalışmalar yapma imkânı doğmuştur. Bu çalışmada, dönemin SSCB'sinin, günümüz Rusya'sının İspanyol çocuklarının, ülkeden çıkış öyküleri, SSCB'deki yaşamları ve eğitimleri, İspanya'ya dönme süreçleri, bu konuda yazılmış kaynaklardan ve dönemin İspanyol çocuklarıyla yapılan söyleşilerden faydalanılarak genel hatlarıyla ve tarafsız bir şekilde ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Savaşın Çocukları, İspanya İç Savaşı, Sovyet İspanyollar, Rusya.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Karakale, F. (2022). Savaşın çocukları: Sovyet İspanyollar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1470-1491.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0003-1253-3667, filiz.karakale@deu.edu.tr.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

CHILDREN OF WAR: SOVIET SPANIARDS

Abstract

In the first half of the twentieth century, Spain experienced a tragic civil war between Republicans and Nationalists under General Franco. Many domestic and foreign studies written on this war reveal the causes and consequences of the war in detail. However, the evacuation of thousands of Spanish children, including infants, from the country while the war was going on is an aspect of this war, that is little known and poorly studied. While thousands of civilians died in this war, which was not only limited to Spain but reached an international dimension on an ideological basis, thousands of children were displaced from their home and homeland in this way. A significant part of the children who were sent to countries such as France, England, Belgium, Switzerland, Denmark and Mexico to protect them from conflicts were also sent to the Soviet Union of that time. Children who were stuck between the two countries in terms of language, religion and lifestyle, faced many psychological, sociological, political and cultural problems when they returned to their countries after years. In this respect, these children of the Civil War are an issue that needs to be addressed with their historical and social aspects. Thanks to the new documents that have been declassified and removed from the archives, it has become possible to more comprehensive research on this issue. In this study, the stories about departure of the Spanish children to USSR (today's Russia) their life and education in the USSR, the process of returning to Spain, were tried to be revealed objectively with the help of the sources written on this subject and the interviews with the Spanish children of that period.

Keywords: USSR, Children of War, Spanish Civil War, Soviet Spaniards, Russia.

GİRİŞ

İspanya İç Savaşı (1936-1939), bilindiği üzere sadece İspanya ile sınırlı kalan bir savaş değildir. Fraser'ın, 'İspanya'nın Kanı' başlığı ile Türkçe çevirisi de bulunan 'Blood of Spain' (1979, pp. 38-39) adlı kitabında belirttiği gibi "1917 Devrimi'nden hemen sonra, İspanya'daki sosyalistler genel grev ilan etmişler ve her yerde Bolşevizm havası esmeye başlamıştır. Hatta Sovyet lider Lenin, o dönemde İspanya'yı devrime doğru yürüyen bir ülke olarak görmektedir." İç savaş başladığında ise SSCB, bu ülkeye desteğini esirgememiştir. General Francisco Franco'nun başında olduğu ve Almanya ile İtalya'nın desteklediği milliyetçi cephenin saldırılarına karşı, İkinci İspanya Cumhuriyeti'nin sol kanatları, sosyalistler, Marksistler, komünistler, sol liberal partiler, Katalan ve Bask milliyetçilerinin oluşturduğu Halk Cephesi birleşmiştir. Bileşenleri oldukça farklı olan bu cephe, 'milliyetçilere' karşı 'cumhuriyetçiler' olarak nitelendirilmektedir. SSCB'nin, cumhuriyetçi cepheye, ilk etapta verdiği gözle görülür destek çocuklarla ilgiliyken, askeri yardım konusunda da geri durmayacağı, herkes tarafından öngörülen bir durum olmuştur. "Aslında o zamanlar Sovyet basınında, İspanya'ya askeri yardım yapacağımızla ilgili bir duyuru yoktu. Ancak hiç kimsenin SSCB'nin sadece İspanyol çocuklarına yardım etmekle kalmayacağından şüphesi de yoktu"

(Starinova, 2015, s. 13). Nitekim Sovyet lideri Stalin, gerek İspanya'ya gönüllüler göndererek gerekse askeri alanda yaptığı yardımlarla cumhuriyetçilere verdiği desteği devam ettirmiştir. “Sovyet silahlı taşıyan ilk gemi 14 Ekim’de İspanya’ya gelmiştir. Bu yardım tam zamanında ulaşmıştır. Çünkü 22 Ekim’de faşistler Madrid’i bombalamaya başlamışlardır. 28 Ekim’de Sovyet pilotları, 29 Ekim’de Sovyet tankları çatışmalara katılmışlardır. Sovyet askeri uzmanlar ise operasyonların planlanmasına yardımcı olmuşlardır” (Şubin, 2016, s. 61). Tüm bu yardımlarla birlikte, araştırmacı Şubin’in (2016, s. 61) ifadesiyle “Sovyetlerin, İspanya Cumhuriyeti’nin savunulması ve yıkılmasındaki asıl rolüyle ilgili bugün dahi devam eden tartışmalar”, ayrıca ele alınması gereken bir konudur.

1937 yılından itibaren hava saldırılarının başlamasıyla, İspanyol çocukların tahliyesi için verilen destek de başlamıştır. Cumhuriyetçi cepheden ailelerin, çatışmalardan korumak amacıyla çocuklarının ülkeden çıkarılması için yaptıkları uluslararası yardım çağrısına, Fransa, İngiltere, Belçika, Sovyetler Birliği, İsviçre, Danimarka ve Meksika gibi ülkelere karşılık gelirken Hollanda ve Norveç gibi bazı ülkeler ise olumsuz karşılık vermişlerdir. İspanya’nın farklı şehirlerinden, kasabalarından ve köylerinden gelen binlerce çocuk, zorlu yollardan geçerek gruplar halinde toplanmış ve gemilere bindirilerek ülkeden çıkarılmıştır. Bask bölgesi en kalabalık sürgün grubunu vermiştir. Bu nedenle, ülkenin farklı yerlerinden olmalarına rağmen bu çocuklar, daha çok 'Bask Mültecileri' olarak anılmaktadır. İspanyol tarihçi Vigil’in (2005, ss. 263-281) belirttiği verilere göre çocukların çoğunluğu Fransa’ya (yirmi bin), bir kısmı Belçika’ya (beş bin), bir kısmı İngiltere’ye (dört bin), İsviçre’ye (sekiz yüz), Meksika’ya (dört yüz elli beş), Danimarka’ya (yüz) gönderilirken yaklaşık üç bin çocuk ise Sovyetler Birliği’ne gönderilmiştir. Koloskova (2019), SSCB’ye giden çocuk sayısını iki bin sekiz yüz doksan beş olarak vermekte olup iki yıl boyunca (1937 – 1939) İspanya’dan farklı ülkelere göç eden toplam çocuk sayısının otuz dört binden fazla olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı, çoğunluğu kuzey eyaletlerinin yoksul işçi sınıfı ailelerinden olan ve yaşları üç ile on dört arasında değişen bu çocuklardan bin altı yüz yetmiş altısının erkeklerden, bin yüz doksan yedisinin ise kızlardan oluştuğunu söylemektedir. Araştırmacı Dmitriy Polikarpov (2020) da iç savaş yıllarında tahliye edilen çocuk sayısının, otuz binden fazla olduğunu belirterek Sovyetler Birliği’nin, 1937-1938 yıllarında üç binden fazla İspanyol çocuğu Franco aleyhine savaşan ailelerden evlat edindiğinde, aslında İspanyol cumhuriyetçilerin gen havuzunu kurtardığını dile getirmektedir. Yine araştırmacının verdiği bilgilere göre bu çocuklara, üç yüz yetişkinin yanı sıra çalışmak için SSCB’ye giden yüz elli askeri pilot eşlik etmiştir. Çocuklar, Sovyetler Birliği’ne dört seferde gönderilmiştir. Bu seferlerden ilkinin yapan gemi 1937 yılının Mart ayında Valencia limanından Yalta’ya gitmek üzere ayrılmıştır. Araştırmacı Nisguritzer’in ‘İspanya İç Savaşı’nın Kayıp Çocukları’ adlı çalışmasında belirttiği şekliyle, “ebeveynlerini geride bırakan bu çocuklar, erken yetişkin olmalarına ve fiziksel ve duygusal olarak kendi kendilerini desteklemek zorunda kalmalarına neden olan korkutucu

durumlara maruz kalmışlardır. Çocukların bu durumu, İspanya İç Savaşı'ndan kaynaklanan en tartışmalı konular arasında yer aldığı için yakından incelenmeyi hak etmektedir” (Nisguritzer, 2018, s. 1).

ÇOCUKLARIN TAHLİYESİ VE SSCB’DEKİ YAŞAMLARI

Konuyla ilgili yazılan eserler, çalışmalar, gazete ve dergi yazıları, sonraki yıllarda yapılan söyleşiler, İspanyol çocukların ülkelerinden çıkışları, SSCB’de karşılanmaları ve yerleştirildikleri merkezlerdeki yaşamları ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Örneğin Elena García Menéndez (Şibanova, 2021), 1937 yılında Gijón’dan çıkıp gemiyle Leningrad’a (Şimdiki adıyla Sankt-Peterburg¹) gelen çocuklardan biridir. Anneleri, o zaman henüz dokuz yaşında olan Elena ve ablasını bu gemiye bindirmiştir. Elena’nın İspanya’da komünistler safında yer alan erkek kardeşi ise henüz on üç yaşındayken bir çatışmada vurulmuştur. 1937-1938 yıllarında İspanya’nın Valencia, Bilbao, Gijón ve Barselona limanlarından hareket edip Fransa üzerinden SSCB’ye giden dört gemi vardır. Üç bin civarında çocuk ve onlara eşlik eden yetişkinler, bu gemilerle tahliye edilmişlerdir. Elena ile aynı gemide yer alan on yaşındaki Julio Medina Álvarez ise Elena’nın gelecekte kocası olacaktır. Julio, aslında siyasetle ilgisi olmayan oldukça yoksul bir ailenin çocuğudur. SSCB’ye ulaştıklarında o, Moskova’daki, Elena ise Leningrad’daki bir çocuk merkezine yerleştirilmiştir.

Resim 1: Elena García Menéndez ve eşi Julio Medina Álvarez

¹ Rusçası Санкт-Петербург (Sankt-Peterburg) olup Türkçede yaygın kullanımı, İngilizceden aktarıldığı şekliyle St. Petersburg’dur.

Kaynak: Şibanova, 2021.

SSCB’de 1937 yılında çıkan ‘Murzilka’ adlı çocuk dergisinin altıncı sayısında, çocukların İspanya’dan göç etme yolculuklarına ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir: *“Yaklaşık on gün süren bir yolculuktan sonra çocukları taşıyan gemi, Karadeniz üzerinden Yalta’ya ulaşmıştır. Çocuklar, Lenin Öncü Birliği adı altındaki Kitleli Çocuk Örgütü tarafından çiçeklerle karşılanmışlar ve oradan arabalarla yine Kırım’da bulunan Artek² Uluslararası Çocuk Merkezi’ne getirilmişlerdir. Bu merkez, başlangıçta tüberküloz tedavisi gören çocuklar için bir sanatoryum niteliğindeki sonraları Sovyet Öncü Birliği’nin Uluslararası Çocuk Kampı haline getirilmişti”* (Gudimov, 1937). Sovyet gazeteci ve yazar Yelena Kononenko’nun (1937), ‘Küçük İspanyollar’ (Маленькие испанцы) adlı kitabı ise yine SSCB’ye gelen İspanyol çocuklar hakkındadır. Kitabın ilk bölümünde, yaşadıkları kasabalardan, köylerden gizlice çıkıp Valencia limanına gelen çocuklardan bahsedilirken ikinci bölümünde, SSCB’ye gelen bu küçük misafirlerin ilk karşılaşma anları, Artek Çocuk Merkezi’ne yerleşme süreçleri ve oradaki yaşamları anlatılmaktadır: *“Bu yolculuğu yaşamış çocuklardan biri, Valencia’dan on gün süren gemi yolculuğu boyunca sadece İstanbul’da karayı gördüklerini anlatıyor. 30 Mart 1937’de Yalta limanına geldiklerinde ise kalabalık bir grup, onları coşkuyla karşılar. Buradan otobüslerle Artek Çocuk Kampı’na gönderilirler. Başlarında doktor ve hemşirelerin yanı sıra İspanyol pedagoglar da bulunmaktadır”* (Kotov, 1938).

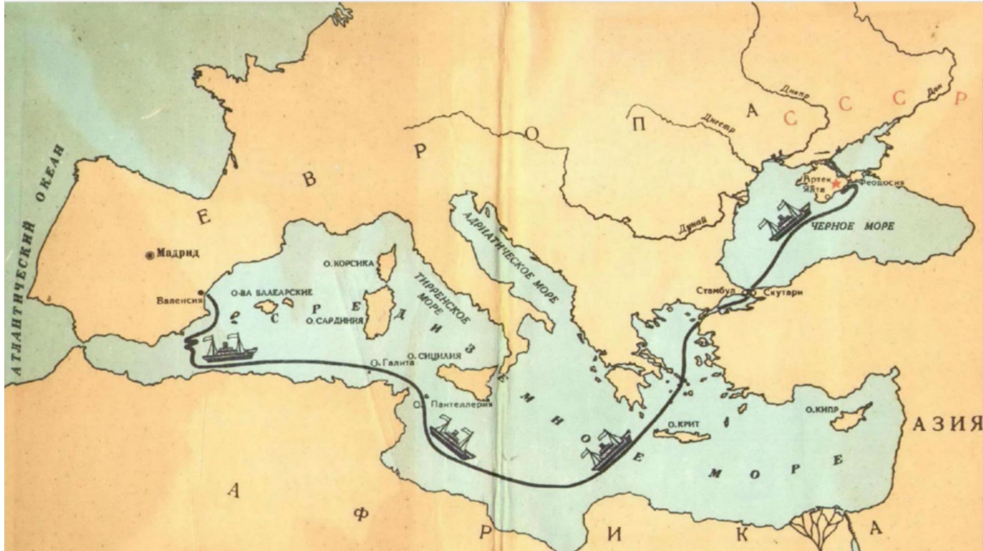
² Artek: 1925 yılında Kırım’ın güney kıyısındaki Yalta şehrinde kurulmuş olup günümüzde gelişmiş bir altyapıya, kendi eğitim teknolojilerine ve kültürel geleneklere sahip dokuz çocuk kampından oluşan bir komplekse dönüşmüştür. Binlerce çocuğu ağırlayan dünyanın sayılı çocuk kampları arasında yer alan uluslararası bir çocuk merkezidir (Obşçaya informatsiya – MDTs ‘Artek’).

Resim 2: Malagalı mülteciler

Кайнак: Kononenko, 1937, s. 9.

Resim 3: Valencia limanı ve buradan ayrılan gemilerin güzergâhı

Kaynak: Kononenko, 1937, s. 2.

Fraser'ın kitabında, bu çocukların göç etme hikâyelerine aynı şekilde ayrıntısıyla yer verilmektedir: “Gijón'un düşmesinden yaklaşık bir ay önce, daha önce her türlü tahliyeyi yasaklamış olan Asturias Konseyi³ çok sayıda çocuğun yurtdışına gönderilmesine izin vermişti. İki ile on iki yaş arasındaki bin iki yüz kadar çocuk, Eylül'ün son haftasında St. Nazaire'ye gönderilmek üzere bir Fransız şilebine bindirildi. Oradan Leningrad'a gidecek bir Sovyet yolcu gemisine nakledildi. [...] Oviedolu on iki yaşındaki Nicolas Fernandez, savaş başladığında bir yaz kampındaydı. Üç haftalık tatilin sonunda, çocuklara, genel grev olduğu için evlerine dönemeyecekleri söylendi. On dört ay bekledikten sonra, tüm kamp Sovyetler Birliği'ne tahliye edildi. Kuşatmanın ilk günlerinde, cephede çarpışırken ölen, yine Oviedolu bir polisin, ölmeden önce şehirden çıkarmayı başardığı oğlu Juan Rodríguez Ania da erkek kardeşi ve iki kız kardeşiyle birlikte bu gemiye bindirilmişti. Kaldıkları yetimhanede, onlara İngiltere, Fransa veya SSCB'ye gitme seçeneği verilmişti. Bir komünist olan amcaları ikincisini seçti” (Fraser, 1979, ss. 433-434). O dönemle ilgili kaynaklardan anlaşıldığına göre, bu göç yolculuğunda, onları uğurlamak için aileleri ya da yakınları yanlarında olan çocuklar, çoğunlukla ideolojik açıdan gidecekleri yer konusunda yönlendirilirken bazı çocukların bu imkânı olmamıştır. Bununla ilgili yine Fraser'ın kitabında ilginç bir örnek yer almaktadır. Soyadları Aguirre olan dört kardeş, Guernica'ya yapılan hava saldırısından sonra ailelerinden ayrılır ve son gemiyle Bilbao'dan çıkarılır. Geldikleri Güney Batı Fransa'da, kötü koşullardaki bir manastırda gidecekleri son yere götürülmeyi beklerlerken şu anonsu duyarlar: “Rusya'ya gitmek isteyenler isimlerini buraya, Belçika'ya gitmek isteyenler ise şuraya yazdırsınlar!” (Fraser, 1979, s. 438). Henüz dokuz yaşında olan ve kardeşlerinin sorumluluğunu üstlenmiş olan Manolita, hangi kuyruğa gireceğini bilemez. Kendi sözleriyle, Rusya, Belçika, Oleron Adası... Hepsi onlar için aynıdır. Sonunda otuz çocuk kalır. Aralarında Manolita ve kardeşlerinin de olduğu bu çocukları, Fransa komünist CGT (Genel İş Konfederasyonu) teslim alır ve Paris yakınlarında bir yere götürüp yerleştirir. Burada adı geçen Guernica hava bombardımanı, İspanya İç Savaşı'nın en trajik olaylarından biridir. Kasaba yerle bir olmuş ve pek çok sivil hayatını kaybetmiştir. Manolita bu olayı şöyle hatırlamaktadır: “Hava saldırısının olduğu günü asla unutamam. Hayat benim için sanki o gün başlamıştı [...] Geri dönecek bir evimizin olmadığı bilgisi dışında her şey hafızamdan silinmişti. Guernica ile ilgili son anım, alevler içinde yanan evimizdi...” (Fraser, 1979, s. 438).

³ Asturias Konseyi: Ulusal Emek Konfederasyonu anarşistleri tarafından Gijón'da kurulan bir savaş komitesidir.

Resim 4: Bombalanan Guernica kasabası, 1937

Kaynak: Thorpe, 2015, AP

Ünlü İspanyol ressam Pablo Picasso'nun 'Guernica' adlı tablosu, bu acı olay sonucu ortaya çıkmıştır. Picasso, iç savaşın olduğu yıllarda Paris'te yaşamaktadır. O sırada, İspanya Hükümeti Cumhuriyetçileri tarafından, Paris Dünya Fuarı'nda sergilenmesi için kendisinden bir tablo yapması istenir. Picasso, resminin konusunu düşünürken 1937 yılında Guernica hava saldırısı gerçekleşir. Böylelikle tablonun acı konusu kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Picasso'nun deyimiyle 'Guernica' adlı bu tabloyu kendisi değil, onlar çizmiştir.

Resim 5: Guernica (Pablo Ruiz Picasso, May 1st-June 4th 1937, Paris)

Kaynak: Ruiz Picasso, P. Mused Nacional Centro de Arte, Reina Sofia

İspanyol çocuklar, SSCB'ye getirildiklerinde, çeşitli bölgelerde bulunan çocuk evlerine yerleştirilmişlerdir. “*Bu çocukların yetiştirilmesi, eğitimi, dinlenmesi için 1937-1938 yıllarında adeta bir çocuk evleri (yetimhaneler) ağı kurulmuştur ve bunların varlığı 1951 yılına kadar devam etmiştir. Bu evler, daha çok Moskova ve Leningrad bölgesinde bulunmakta olup Nazi Almanyası ile yapılan savaş sırasında çocukların ülke içi tahliyelerle getirildikleri Kiev, Kuybişev, Harkov, Herson, Yevpatoriya gibi şehirlerde de bulunmaktadır*” (Akt. Novikov, 2009, ss. 54-55). Burada belirtilen şehirlere ek olarak Puşkin, Odesa, Bolşevo, Obninsk, Kırım gibi dönemin SSCB'sinin Rusya ve Ukrayna topraklarındaki şehirlerinde yer alan bu evler, bilinen yetimhanelerden farklıdır. Aralarında Artek Çocuk Merkezi gibi sanatoryum niteliğindeki kampların da olduğu evlerde, çoğu Sovyet çocuğunun sahip olmadığı kadar iyi koşullar yaratılmıştır. Araştırmacı Fernandes-Eres (2017) ise çocuk evlerine eşit miktarda ödenek ayrılmasına rağmen hepsinin eşit koşullarda olmadığını söylemekte ve bu özel evlerin oluşturulmasıyla, İspanyol çocukların SSCB'ye tam olarak adapte olmasının önüne geçildiğini vurgulamaktadır.

SSCB'nin İspanyol çocukları, bir arada kalmışlar ve birlikte eğitim almışlardır. Farklı yaşlardaki bu çocukların başlarında ise İspanyol eğitimciler vardır. Özellikle ilk geldikleri yıllarda oldukça iyi ağırlanmaları, bu çocukların pek çoğunun, yıllar sonra, *biz şanslıydık* demelerinin temel sebebi olmuştur. Örneğin Fraser'ın, kitabında bahsettiği Juan adlı çocuk, Leningrad'a ulaştıktan sonraki durumlarını, cehennemden sonra gidilen cennete benzetmektedir. “*Futbol takımımızı Moskova'nın birinci lig oyuncularından biri, dans grubumuzu Bolşoy*

tiyatrosu balerinlerinden biri, orkestramızı aynı şekilde bu tiyatronun orkestra şeflerinden biri çalıştırıyordu. Kendi futbol sahamız, buz pateni pistimiz, gölümüzde motorlu teknelerimiz, sinemamız vardı” (Fraser, 1979, s. 438). Hatta bir keresinde, Juan’ın grubu, uçağa binmek istediğini söyler. Bu istekleri geri çevrilmeyip bir uçuş okuluna kadar iki yüz kilometre uçurulurlar. Daha sonra ise incelemeleri için bir uçak ve uçuş eğitmeni temin edilir. Juan, kendilerine inanılmaz derecede fazla sabır gösterildiğini şu sözlerle anlatmaktadır: *“Eğer İspanyolların elinde olsaydık tahminimden fazla dayak yerdik. Ruslar ise asla böyle bir şey yapmadılar. 1 No’lu evde kalan beş yüz çocuk içinde tek bir ceza olayı bile hatırlamıyorum. Bizi dizginlemek kolay değildi. Rus çocuklarına kıyasla daha hareketliydik, işleri alelacele, umursamadan yapardık. Bizim mizacımız farklıydı, tam bir anarşisttik. Benmerkezci bir halimiz vardı. Bunların dışında, ilk zamanlar yemeğe, dile, iklime alışma sorunları yaşadık. Vatan hasretinden bahsetmiyorum bile. Yine de bu değişimi, bir travma yaşamadan atlattık. Bunu tamamen Rusların inceliğine ve sabrına borçluyduk. Hiçbir İspanya kralının oğlu, bizim o ilk yıllarda yaşadığımız hayatı yaşamamıştır”* (Fraser, 1979, s. 438). Araştırmacı Platoşkin’in (2005, s. 196) aktardığına göre 1938 yılı Kasım ayının sonuna gelindiğinde SSCB’deki İspanyol çocukların sayısı iki bin sekiz yüz kırk üç olmuştu ve bu çocuklara o kadar içten davranılıyordu ki pek çoğu, bu ilginin kendisine gösterilebileceğine inanmıyor, yanlışlıkla bir başkasının yerine buraya getirildiğini düşünüyordu. Sovyet yazar Yelena İl’ina (1946), aktris Gulya Koroleva’nın hayatındaki önemli yükselişleri anlattığı ‘Dördüncü Başarı’ (Четвертая высота) adlı kitabında, İspanyol çocuklara ve onlara gösterilen bu ilgiye ayrıca yer vermiştir. Kitaba konu olan Koroleva, Nazi Almanyası ile yapılan savaşa katılıp cephede ölen ünlü bir Sovyet aktristir. Henüz çocuk sayılabilecek bir yaşta bir film çekimi için gittiği Artek Çocuk Kampı’nda, akranı olan İspanyol çocuklarla tanışmış ve onları mutlu etmek için elinden geleni yapmıştır. Bu örnekte olduğu gibi SSCB’de her kesimden insan, bu çocuklara ayrı bir ilgi göstermiştir.

Resim 6: Artek Çocuk Kampı

Kaynak: Kononenko, 1937, s. 63.

Adelina Martínez Martínez, 1937 yılında kardeşiyle Gijón'dan SSCB'ye giden çocuklardandır. O da kendilerine gösterilen ilgiden dolayı Sovyetlere gitmelerinin büyük bir fırsat olduğunu düşünmektedir: *“Birçoklarının kardeşleri İspanya’da kalmışlardı ve hiçbir eğitim göremediler. Bizlere okumamız ve meslek sahibi olmamız için tüm imkânlar sağlandı, bu konuyu çok ciddiye aldılar. Buna karşın, çocuk evlerinden çıktıktan sonra oraları hatırlamak istemeyeceğimizi düşünüyorduk ama ben, İspanya’yı çok özlememize rağmen o yılların çok güzel olduğunu düşünüyorum”* (Kutlu, 2000, s. 220). Adelina, kendisiyle bu söyleşinin yapıldığı yıllarda Gürcistan’da öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Aslına bakılırsa bu bakım, sadece SSCB’deki küçük İspanyol mültecilere özgü değildir. Diğer ülkelerdeki çocuklar için de benzer bir durum vardır. Örneğin Fraser’ın, kitabında bahsettiği Manolita ve kardeşleri, Fransa’da geçirdikleri o günleri anlatırken kendilerine çok büyük bir ilgi gösterildiğini ve çok iyi bakıldıklarını, din dışında her konuda eğitim aldıklarını söylüyorlar. Hatta Manolita, bu şekilde bir üç yıl daha geçse sonunda kendilerinin de komünist olacağına inandığını ifade ediyor. Kardeşi Koni de sözleriyle onu onaylıyor: *“Sanki dinin yerine bu özel ilgiyi ve bakımı koymuşlardı ve ben dindar biri olarak, ikisi arasında bir seçim yapmak zorunda kalsaydım eminim bu ilgi ve bakım, dinin önüne geçerdi”* (Fraser, 1979, s. 438).

SSCB’de ilk yıllardaki eğitim-öğretim tamamen İspanyolcadır. Rusça ders kitapları hızlıca İspanyolcaya çevrilmiştir fakat yine Rus müfredatı takip edilmiştir. Sovyetlerin İspanyol çocuklarına, Sovyet yöntemleriyle oldukça yoğun ve disiplinli bir eğitim verilmiştir. Sonraki yıllarda eğitim programlarına Rusça dersler de eklenmiştir. Zamanla ise Ruslarla aynı okullara gitmeye başlamışlardır. Özellikle ilk geldikleri yıllarda, her şey belirli bir plan ve program dâhilinde yapılmıştır. Başlarında bulunan öğretmenler, kıyafetlerinden ödevlerine kadar onların her şeyiyle ilgilenmişlerdir. İspanyol öğretmenler sayesinde eğitim dillerinin İspanyolca olmasına ve kendi dillerini unutmamalarına büyük önem verilmiştir. Adelina Martínez Martínez (Kutlu, 2000, s. 227), o dönemde Moskova’da bulunan İspanya Komünist Partisi sekreteri Dolores Ibarruri’nin de bu konuda çocuklarla görüşüğünü anlatmaktadır. Hatta Ibarruri, iç savaşın sona erdiği ve II. Dünya Savaşı’nın başladığı sıralarda hep çocuklarla birlikte. Çocuk evlerini dolaşarak ümitlerini yitirmemeleri gerektiğini ve bir gün İspanya’ya döneceklerini söyleyerek onlara moral vermektedir. Bunun için çocukların, kendinden küçüklere İspanyolca’yı öğretmeleri gerektiğini, bunun vatanlarının geleceği için önemli olduğunu anlatmaktadır. Ülkelerinden ayrıldıktan sonra neredeyse iki yıl boyunca aileleriyle haberleşemeyen bu çocuklar için İspanya’dan gönüllü öğretmenler de getirilmiştir. Fraser’in kitabında, bu gönüllü öğretmenlerden birinin anılarına yer verilmesi, o zamanki duruma, onların gözünden de bakmak adına önemlidir. Madridli bir öğretmen olan Rosa Vega komünist partilidir ve Sovyetler Birliği’ne gitmek için heyecanlıdır. Çünkü Moskova’ya, İspanyol çocukların ayrı bir bölümde okutulduğu bir Rus okuluna atanmıştır. Moskova’ya geldiğinde ise gerek çocuklara verilen eğitimde gerek sosyal hayatta, Sovyet siyasetinin hiç kaybolmayan gölgesini ve disiplinini hep hisseder. Sovyet eğitim sisteminin İspanya’dakine göre çok daha sıkı ve disiplinli olduğunu görmüştür. İspanyol tarihçi Immaculada Colomina Limonero ise bu konuyla ilgili şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “*Sovyet ideolojisinde, komünist ruhta eğitim kavramı öğretimden çok daha önemli bir unsurdur*” (Akt. Fernandes- Eres, 2017, s. 66). İspanyol çocukların eğitimiyle ilgili araştırmacı Pérez Galdós’un belirttiğine göre ise “*İspanya Komünist Partisi’nin Moskova’daki temsilcileri, mümkün olduğunca çok sayıda İspanyol gencin yükseköğrenim görmesine oldukça önem veriyorlardı. Çünkü İspanya’nın geleceği için iyi uzmanlara ihtiyaç vardı [...] Kendileri için değil, şu an faşizmin pençesindeki vatanları için okumalıydılar. Vatana faydalı olabilmek için yükseköğrenim görmek şarttı*” (Akt. Haritonova, 2015, s. 90). Rosa gibi öğretmenler, kucak açtığı küçük İspanyol mültecileri en iyi şekilde ağırlamasına rağmen SSCB’nin kendi halkının gerçek durumuna yakından şahit olmuşlardır. Rosa, SSCB’nin kendi ülkesinden daha yoksul olduğunu, temel ihtiyaçların karneyle alındığını, siyasal koşulların ise amansız olduğunu gördüğünde bu tezatlığa oldukça şaşırmıştır. Çünkü SSCB’de, İspanya’da yapılan propagandanın aksine bir tablo vardır. Tüm bunlara rağmen halkın, genel olarak çocuklara, hastalara, sakatlara, yaşlılara karşı ilgisini, şefkatini unutamamıştır. Hastanedeyken

kendisine gösterilen sevgi de hayatında hiç görmediği kadar fazladır. Rosa, hastalığını bahane ederek altı ay sonra SSCB'den ayrılırken onun giysilerini, ipek çoraplarını vb. satın almak isteyen kadınlar olmuştur. Diğer öğretmenlerin ise sürekli sorduğu bir soru vardır: “*Daha devrimin başında olan siz İspanyollar, nasıl oluyor da devrimi yapmış olan bizlerden daha iyi giyinebiliyorsunuz?*” (Fraser, 1979, s. 435-436-437). Rosa, Sovyetler Birliği'nin, cumhuriyetçilere yaptığı yardımlar nedeniyle, İspanya'da komünist partiye katılmanın olağan bir durum olduğunu fakat SSCB'deyken bundan dolayı kendini hapisteymiş gibi hissettiğini belirtmektedir. Bu nedenle İspanya'ya döndüğünde artık siyasetle ilgilenmek istemediğini anlatmaktadır. Hatta döndüğünde, partisi oradaki deneyimleri hakkında bir konuşma yapmasını istemiştir. Rosa bununla ilgili, “*kendimi İspanyol çocuklara ne kadar iyi bakıldığını anlatmakla sınırladım. Çünkü bu, benim için olumlu bir deneyimdi. Geri kalanı için ise sonuçta, ben bir eğitim uzmanı olmadığım ve kimseyi gücendirmek istemediğim için sustum*” (Fraser, 1979, s. 435), demektedir. Rosa'nın dile getirdiği tezatlık, çocukların anılarında da yer almaktadır. Bir gün Juan'ın grubu, ‘Mikoyan’ adlı şeker ve çikolata fabrikasına götürülür. İşçiler, onlarla tek tek ilgilenirler, işleri anlatırlar ve ceplerini şekerle doldururlar. Hatta müdür, onlar için ayrı çikolata üretir. Tramvayla dönerlerken camdan şeker atmaya başlarlar. Sokaktaki çocukların bu şekerleri kapışma yarışına girmesine ise çok şaşırırlar, böyle davranmalarına bir anlam veremezler. Juan, bu durumu şöyle anlatmaktadır: “*Öyle şımarıktık ki herkesin bizim gibi olduğunu sanyorduk. Yeryüzündeki bu cennette bir istisna olduğumuzu hayal bile edemiyorduk. Sonraki zamanlarda gerçekle yüzleşmek zorunda kaldığımızda bu, bazılarımız için büyük bir şok yaratmıştı*” (Fraser, 1979, s. 435). Araştırmacı Qualls ise bu tezatlığa şu şekilde değinmiştir: “*Çocuklar 1937-8'de geldiklerinde hem cennete hem de cehenneme girdiklerini bilmiyorlardı. Gelişleri bir zıtlıklar yılı oldu. [...] Rejim, İspanya'dan iki bin sekiz yüz doksan beş çocuğu getirip her ihtiyacını karşılarken, yeni Moskova-Volga Kanalı'nı⁴ inşa eden hapisane işçilerini aç bırakıyor ve onlara kötü davranıyordu*” (Qualls, 2020, s. 16).

Rusların ‘Ogonyok’ (Огонёк) dergisinin kırk dördüncü sayısında, Sovyetlerin İspanyol çocukları, farklı bir açıdan ele alınmıştır. Dergide yer alan ‘Üç Savaşın Çocukları’ (Polikarpov, 2020, s. 40) adlı yazıda, CIA'in ‘Project Ninos’ adlı Çocuk Projesi'nden bahsedilmektedir. İspanya'da KGB'nin karşı istihbaratında çalışmış ve 1990'larda emekli olmuş Albay Oleg Neçiporenko, bu proje hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Bir bakıma, insani yardımın askeri yardımdan daha stratejik olduğu ortaya çıkmıştı: [...] İspanyollar büyük bir sıcaklıkla karşılandılar. İyi bakıldılar ve anadillerinde eğitim aldılar. Bu çocukların ana dillerindeki eğitim süreci, Frankocu İspanya dönemi sonrasında*

⁴ Moskova-Volga Kanalı (Şimdiki adıyla Moskova Kanalı): Stalin döneminde 1932 yılında yapımına başlanıp 1937'de tamamlanan Moskova Nehri'ni Volga'ya bağlayan 128 km uzunluğundaki kanaldır.

*çalışmaya hazır kadroların 'altın rezervi' sayılarak İspanya Komünist Partisi tarafından denetleniyordu” (Polikarpov, 2020, s. 40). Ülkelerini terk ettikten yaklaşık yirmi yıl sonra vatanlarına dönüş yolunun açılmasıyla, İspanyol çocuklar için ‘Çocuk Projesi’ operasyonu da başlamıştır ve yaklaşık dört yıl sürmüştür (1956-1960). Yine Polikarpov’un bu yazısına göre o yıllarda İspanya’da kendi evindeymiş gibi konumlanan CIA, 1956 yılında bu çocukların yeniden İspanya’ya dönme süreçlerini yakından takip etmiştir. Hruşçyov⁵ döneminde verilen bu izni, ilk duyuran da ABD olmuştur. Ülkesine geri dönen bu çocuklardan SSCB hakkında bilgi toplamak amacıyla 1957 yılında, Madrid’de özel bir Araştırma Merkezi kurulmuş, dört yıl boyunca bin sekiz yüz kişi ile görüşülmüş ve bir o kadar da istihbarat raporu hazırlanmıştır. Franco, o dönemde özellikle İspanyol Komünist Partisi’nin liderlerini kabul edecek biri değildir fakat asıl niyeti, diğer Sovyet İspanyolların nasıl kullanılabileceği konusunda ABD’ye destek vermektir. Peki, o dönemde Sovyet yönetimi, kendi aleyhine oluşabilecek böyle bir duruma karşı önlem almamış mıydı? Yıllar sonra bir belgesel olarak da yayınlanan ‘Project Ninos’un kahramanlarına göre bazı önemli bilgilerin gizliliği için Sovyet istihbarat servisleri tarafından ülkeden çıkışı tamamen yasaklanan isimler belirlenmişti fakat bunlar, büyük oranda göz ardı edilmişti. Tüm bu çıkarımlara rağmen değişmeyen tek gerçek, Polikarpov’un (2020, s. 40) deyimiyle, Üç Savaş’ın bu kurbanlarının, ülkelerine döndüklerinde yapmak zorunda kaldıkları korkunç seçimdi. İlk vatanlarına kavuşmak için ikinciye ihanet etmek zorunda bırakılmışlardı. Mücadelenin en hararetliliği zamanında, büyük rakiplerin en son düşündükleri şey, süper güçlerin bu operasyon oyununda pazarlık kozu haline gelen bu çocuklardı. Yukarıda tahliye edilme hikâyesine yer verilen Elena García Menéndez’in (Şibanova, 2021) anlattıkları da Polikarpov’un anlattıklarına benzer niteliktedir. 1956 yılında ülkelerine dönme izni çıktığında, Elena ve Julio, kızlarıyla birlikte İspanya’ya dönerler fakat döndüklerinde hayal kırıklığına uğurlar. Öncelikle o zamanlar, onların deyimiyle İspanya, SSCB’ye kıyasla daha geri kalmış bir ülkedir. Çocuklar, bu durumu özellikle eğitim konusunda hissederler. Sosyal hayatta yaşadıkları uyum sorununun dışında, okula yazdırma, vaftiz belgesi çıkartma gibi konularda kızların adı da sorun olur. Üç kızdan ikisinin adı Rusça, İspanya’da doğan kızlarının adı ise İspanyolcadır. İş anlamında ise Sovyet diplomaları tanınmadığı için SSCB’de eczacılık okuyan Elena, eczane açabilmek için yeniden bir sınava tabi tutulur. Bunların dışında, ilk dalgayla dönenlere yapıldığı gibi hem İspanyol polisi hem CIA tarafından sorguya alınırlar. Böylelikle, Madrid’deki Özel Araştırma Merkezi’nin, Sovyetler Birliği’ndeki askeri gelişmeler hakkında bilgi edinme çabasından onlar da nasiplerini almış olurlar. Elena García Menéndez, şu an Madrid’de yaşamaktadır. Yine ülkesine dönen savaşın çocuklarından biri, o zamanki durumlarını yıllar sonra şu sözlerle özetlemektedir: “*Orada İspanyol’duk, burada ise Rus’uz.*” (Grave)*

⁵ Tam adı Никита Сергеевич Хрущёв (Nikita Sergeyeviç Hruşçyov) olup Türkçede bu soyadın yaygın kullanımı İngilizceden aktarıldığı şekliyle Kruşçev’dir.

Resim 7: Elena García Menéndez ve kızları

Kaynak: Şibanova, 2021.

SONUÇ

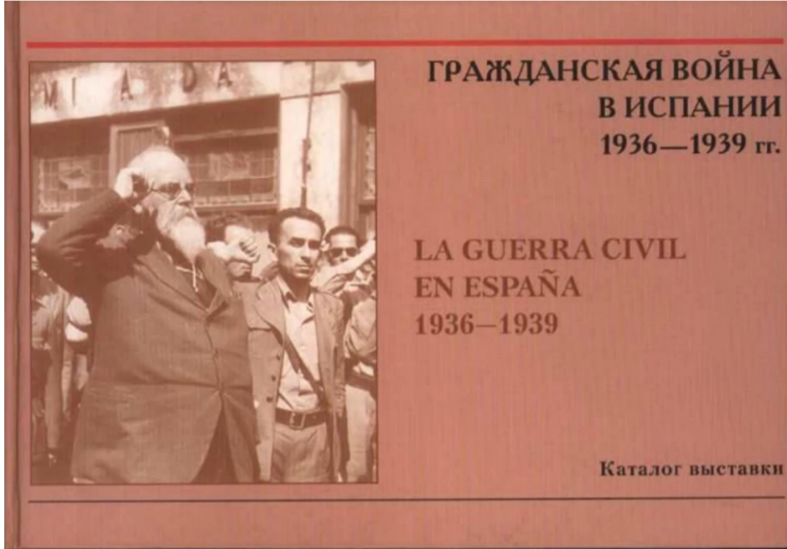
İspanya İç Savaşı'nın sona erdiği 1939 yılının sonunda, SSCB ve Meksika'da bulunanlar hariç, İspanyol çocukların pek çoğu ülkesine dönmeye başlamıştır. SSCB'ye sığınan İspanyol çocukların çoğu ise ilk iki yıl ailelerinden neredeyse hiç haber alamamışlardır. Onları bir bilinmeyene gönderen aileleri ise çocuklarının bir süre sonra ülkelerine, evlerine döneceklerini düşünürken savaşı Franco'nun kazanması, onlar için ilk hayal kırıklığı olmuştur. Stalin'in, bu çocukların, İspanya'ya ancak demokrasi geldiğinde dönebileceklerini söylemesiyle SSCB'de kalışları süresiz ertelenmiştir. O dönemde, İspanya Komünist Partisi Merkez Komite üyeleri de bu konuda Stalin gibi düşünmüş ve hareket etmişlerdir. Hatta çocuklardan bazıları, savaş sona erdiğinde vatanlarına dönmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlar fakat İspanya Komünist Partisi tarafından Sovyet rejiminin hainleri olarak görülüp engellenmişlerdir. Bundan dolayı çalışma kamplarına gönderilenler de olmuştur. Bununla ilgili araştırmacı Nisguritzer, İngiltere örneğini vererek ülke dışına çıkarılan bu çocuklardan bazılarının iç savaş sona erdikten sonra İspanya'ya dönebildiğini ve burada hayatta kalan yakınları ile tekrar bir araya geldiğini söylemekte, ancak Sovyetler Birliği'ne gönderilen çocuklar için durumun böyle olmadığını eklemektedir. *“Komünist rejim İspanyol çocukların ülkeyi terk etmesine izin vermemiştir. Kasabaların bombalanması ve hatta savaş bölgelerinden mülteci kamplarına tahliyeler sırasında Rusya'da*

kalanların hayatları İspanya'da olduğu kadar kötüdür. Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sırasındaki durumuna göre geçici olarak yetimhanelere yerleştirilmişler ve birinden diğerine nakledilmişlerdir. Böylece bir savaşın daha etkilerine maruz kalmışlardır. Bu iki savaşın kendilerine getirdiği zorlukların doğrudan bir sonucu olarak, normal büyüyen yetişkinlere dönüşmemişler, dolayısıyla topluma da entegre olamamışlardır. İngiltere'deki mülteci kamplarına gönderilenlerde ise böyle bir durum yaşanmamıştır. Bu çocukların İngiliz Ordusuna katılmaya zorlanmadığını ve sonunda İspanya'ya dönmelerine izin verildiğini belirtmek gerekir” (Nisguritzer, 2018, s. 1-2). Burada bahsedildiği gibi Rusların, vatanlarının kurtuluşu için Nazi Almanyasına karşı büyük mücadele verdiği İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla çocukların geri dönme umutları bir dört yıl daha ertelenmiştir. SSCB içinde ise hayatlarında bir kez daha zorlu bir tahliye süreci yaşamışlardır. İspanyol çocuklardan Elena García Menéndez de on iki yaşındayken kaderindeki ikinci savaşı görmüştür. Elena'nın anlattıklarına göre Alman askerlerinden saklanarak Stalingrad (Şimdiki adıyla Volgograd) bölgesine ulaşmaları aylar alır. Yolculukları trenlerle, kamyonlarla bazen de yürüyerek gerçekleşir. Hatta yolda birkaç çocuk ve Elena'nın sevdiği bir öğretmeni ölür. Tüm bu zorluklara rağmen Elena, çocuk merkezinde geçirdiği güzel günleri, kendilerine gösterilen ilgiyi, aldıkları iyi eğitimi, onlara sağlanan diğer imkânları çok iyi hatırlamaktadır: “Rus halkı bizi çok korudu, Rusya'dan aldıklarımızı unutmak mümkün değil” (Şibanova, 2021). Bu çocuklar, Leningrad kuşatması nedeniyle yapılan tahliyeler, hastalık gibi pek çok zorluğu, Sovyet halkı ile birlikte yaşamışlardır. 1989 yılında Madrid'de çıkan ve SSCB'deki İspanyol çocukların ve onların öğretmenlerinin yetişkinlik dönemlerinde anlattıkları anılardan oluşan ‘Los niños españoles evacuados a la URSS’ adlı derleme kitapta, aynı şekilde bu kuşatma nedeniyle gerçekleşen zorlu tahliye koşullarıyla ilgili pek çok anı yer almaktadır. Örneğin öğretmen Ascensión Alegría, ilk tahliye dalgasının Kafkasya'ya olduğunu fakat çocukların burayı da terk etmek zorunda kaldıklarını ve Stalingrad üzerinden kuzeye Saratov'a gittiklerini anlatmıştır. Böylelikle çocuklar Stalingrad Muharebesi'nin sonuçlarına da tanıklık etmişlerdir. Tüm bunların dışında -35, -40 °C şiddetli soğuğa maruz kalmışlar ve pek çok çocuk hastalanmıştır (Akt. Savçenkova, 2017, s. 47)

SSCB'nin İspanyol çocukları, Franco'nun zaferiyle sona eren İspanya İç Savaşı'ndan hemen sonra ülkelerine dönebilselerdi büyük olasılıkla, sonraki yıllardakine benzer zorluklarla karşılaşacaklardı. İspanya'dan çıkarılıp Fransa'ya yerleştirilen çocuklarını büyük bir sevinçle bekleyen annenin anlattıkları buna örnek olarak gösterilebilir: “1940'ta, savaşın sona ermesinden yaklaşık bir yıl sonra çocuklarımın Bilbao'ya gönderildiklerini bildiren bir telgraf aldım. Onları karşılamak için oraya gittim. Gemiden inerlerken duyduğum sevinç, İspanyol rahibelerin onları sanki cüzzamlıymışlar, aşağı türden insanlarmış gibi itip kaktıklarını görünce birden yok oldu” (Fraser, 1979, s. 438). Hruşçyov döneminde, Sovyet ve İspanyol liderler, İspanyol çocukların geri dönüşü konusunda

anlaşmışlar ve 1956 yılından itibaren ilk göç dalgası başlamıştır. Yaklaşık yirmi yıl ayrı kaldıkları vatanlarına dönenler için bundan sonraki hayatlarında, sorunlar belki çok daha büyük olmuştur. Öncelikle, Sovyet bir aileye sahip İspanyol erkek, ülkesine ailesiyle birlikte dönebilirken, aynı durumdaki İspanyol kadına sadece çocuklarını alma hakkı verilmiştir. İspanya'ya döndüklerinde ise onları karşılayan akrabaları, yetkililerle sorun yaşamamak için kendilerine temkinli yaklaşmışlardır. Çünkü Sovyet çocuklarının neredeyse hepsi, potansiyel birer komünist ya da casus olarak görülmüşlerdir. Ev kiralamakta, işe girmekte zorluk yaşadıkları gibi karanlık sorgu odalarına alınıp önce yerel polisler tarafından sonra ise CIA yetkilileri tarafından uzun süre sorgulanmışlardır. Sovyet sisteminde büyüyen bu çocuklar, Katolik geleneklerinin güçlü olduğu öz vatanlarında, kendi insanlarıyla uyuşmakta zorluk yaşamışlardır. Tüm bunlar nedeniyle SSCB'ye geri dönmeyi düşünenler olmuştur fakat bu sefer de Sovyet karşı istihbaratı, dönmeyi düşünen İspanyollarla çalışıp ABD'nin bu projesinin hasarını en aza indirme çabasına girmiştir. Buna rağmen geri dönenler olmuştur. İspanya'ya ikinci göç dalgası, Franco'nun ölümünden (1975) sonra gerçekleşmiştir. 1985 yılında alınan bir kararla ise İspanya ve Sovyetler Birliği tarafından, sadece savaş döneminin İspanyol çocuklarına değil, aynı zamanda onların soyundan gelenlere de ülkelerine dönme izni verilmiştir. Son göç dalgası ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla (1991) gerçekleşmiştir. 31 Ekim 2007'de İspanya'da alınan bir kararla da iç savaş nedeniyle vatanlarını terk eden İspanyol çocuklara ve ailelerine İspanyol vatandaşlığına girme hakkı verilmiştir.

Resim 8: Sergi Kataloğu

Kaynak: Grajdanskaya vojna v İspanii, Rossiyskiy Gosudarstvennyy Voyenny Arhiv

Görsel 8’de verilen afişte görüldüğü gibi 10 Nisan – 6 Mayıs 2007 tarihleri arasında, Moskova Federal Arşivler Sergi Salonu’nda, İspanya İç Savaşı’nın 70. yılı dolayısıyla bir sergi düzenlenmiştir. “*Rus ve İspanyol yetkililerin katıldığı ve bu zulme karşı birlikte mücadele ettikleri mesajının verildiği serginin açılış törenine, savaş sırasında, SSCB’ye gelen İspanyol çocuklardan Josefina Iturraran da katılmıştır*” (Yelpat’evskiy, 2008). Iturraran, aslında İspanyolca öğretmenidir fakat hayatını Rusya’daki diğer İspanyolların izlerini bulmaya adanmıştır. Sovyet toplama kamplarındaki İspanyol savaş esirlerini ve Mavi Tümen (Franco tarafından kurulan gönüllü askeri birlik) üyelerini arama çalışmaları vardır. Madrid’de bulunan ‘Rusya’nın Çocukları’ adlı derneğin verilerine göre şu an hayatta olan ve Rusya’da ya da eski Sovyet Cumhuriyetlerinde yaşayan Sovyet İspanyolların sayısı yüz elli civarındadır.

Resim 9: Josefina Iturraran

Kaynak: Iturraran, J. <http://artedica.ru/hosefina>

Bu çalışmada, İspanya İç Savaşı’nın az bilinen bir yönü, genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Rusya’da genellikle ‘İspanyol Çocuklar’ ya da ‘Sovyet İspanyollar’ diye adlandırılan ‘Savaşın Çocukları’nın, yapılan araştırmalara ve söyleşilere bakarak, her türlü eleştiriye rağmen dönemin Sovyetlerini genel olarak

iyi hatırladıkları görülmektedir. Çocuk yaşta geldikleri SSCB’de kendilerine gösterilen ilginin, bunda çok büyük payı vardır. Özellikle okuyup bir meslek sahibi olan ve bu şekilde hayatlarını Rusya’da ya da İspanya’da sürdüren dönemin İspanyol çocuklarının anlattıkları bunu göstermektedir. Bununla birlikte, savaş mağduru bu çocukların SSCB’deki yaşamları, adaptasyon sorunu, burada verilen melez eğitimdeki ideolojik ve pedagojik tutumlar, vatanlarına döndüklerinde yaşadıkları arada kalmışlık hissi, ajan muamelesi görerek yalnızlaşmaları gibi pek çok zorluk onların gerçeğidir ve farklı disiplinlerce farklı açılardan incelenmeye değer bir durumdur. Benzer araştırmalarda, dikkate alınacak bir dünya deneyimi olması bakımından da oldukça önemlidir.

Resim 10: 2017 yılı. SSCB’ye gelişlerinin 80. Yılında ‘Savaşın Çocukları’, Rusya’nın İspanya büyükelçisi Ignasio Ibáñez tarafından makamında ağırlanmıştır.

Kaynak: Polikarpov, 2020.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Fernandes-Eres, A. P. (2017). Zastavit' ih polyubit' etu jizn': İspankiye detskiye doma v SSSR (1937 – 1939), *Vestnik PTTV. Seriya 'Literaturovedeniye. Yazıkoznaniye. Kul'turologiya'*, № 1.

Fraser, R. (1979). *Blood of Spain*, New York, Pantheon Books.

Grave, A. *Deti voynı: Svoimi slovami*, <https://ninosdelaguerra.ru/> (Erişim Tarihi: 25. 06. 2021).

Gudimov, A, (1937). “U nas gostyat ispantsı”, *Murzilka*, No 6. <https://www.prlib.ru/item/348365> (Erişim Tarihi: 12. 10. 2021).

Haritonova, N. Yu, (2015). *Sistema vospitaniya v detskih domah dlya İspanskih detey v Sovetskom Soyuzı: K istorii pedagogičeskih ideologem, Natsional'nyı issledovatel'skiy universitet 'Vıssaya şkola ekonomiki, Publikatsii VŞE, Şagi/Steps (Rossiya), № 1. C. 74-93.*

İl'ina, Ye. Ya. (1946). *Çetyortaya visota*, <https://litlife.club/books/323452/sections/48> (Erişim Tarihi: 10. 02. 2022).

Iturraran, J. <http://artedica.ru/hosefina> (Erişim Tarihi: 11. 03. 2022).

Koloskova, Ye., Ye. (2019). *Gumanitarnıye problemi mejdu dvuh mirovih voyn: dokumental'noye naslediye*, Moskva, Rossiyskiy Gosudarstvennyı Arhiv Kinofotodokumentov. <http://www.rgakfd.ru/doklady-soobshhenija/2019-koloskova-evakuaciya-ispanskih-detey-v-sssr-v-period-grazhdanskoy-voyny-v-ispanii-1936-1939> (Erişim Tarihi: 24.05.2022)

Kononenko, Ye.,V. (1937). *Malen'kiye ispantsı*, Moskva, İzdatel'stvo detskoy literaturı. https://viewer.rusneb.ru/ru/000207_000017_RU_RGDB_BIBL_0000340460?page=1&rotate=0&theme=white (Erişim Tarihi: 09. 12. 2021).

Kotov, A. (1939). *V lagere şçastlivih*, Moskva, Molodaya gvardiya. https://suuk.su/knigi/v_lagere.htm#23 (Erişim Tarihi: 05. 05. 2022).

Kutlu, M., N. (2000). İspanya İç Savaşı'nın 63. Yılında Moskova Çocukları, *Mülkiye*, Cilt: XXIV, Sayı:220, Ankara. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/272/783> (Erişim Tarihi: 09. 12. 2021).

Mejdunarodny detskiy tsentr 'Artek'. <https://artek.org/ob-arteke/obshaya-informaciya/> (Erişim Tarihi: 06. 06. 2022).

Nisguritzer, J. (2018). The Lost Children of the Spanish Civil War, *Revista Vinculando*. <https://vinculando.org/wp-content/uploads/kalins-pdf/singles/lost-children-of-the-spanish-civil-war.pdf> (Erişim Tarihi: 05.05. 2022)

Novikov, M., V. (2009). Sovetskiy soyuz i grajdanskaya voyna v İspanii 1936-1939 godov, *Rossiyskaya istoriya*, № 5, C. 51-63.

Obşçaya informatsiya – MDTs ‘Artek’, <https://artek.org/ob-arteke/obshaya-informaciya/> (Erişim Tarihi: 04. 06. 2022).

Platoşkin, N., N. (2005). *Grajdanskaya voyna v İspanii*, 1936-1939 gg., Moskva, Olma Press.

Polikarpov, D. (2020). Deti tryoh voyn, *Ogonyok*, №44, s. 40. <https://www.kommersant.ru/doc/4557947> (Erişim Tarihi: 02. 02. 2022).

Qualls, K., D. (2020). *Stalin's Niños: Educating Spanish Civil War Refugee Children in the Soviet Union, 1937–1951*, Canada, University of Toronto Press

Grajdanskaya voyna v İspanii (2007). Rossiyskiy Gosudarstvennyy Voyennyy Arhiv. http://rgvarchive.ru/sites/default/files/new-453_grazhd.voyna_v_İspanii.pdf (Erişim Tarihi: 07.05.2022).

Ruiz Picasso, P (1937). Guernica, Mused Nacional Centro de Arte, Reina Sofia <https://www.museoreinasofia.es/en/collection/artwork/guernica> (Erişim Tarihi: 22. 05. 2022).

Savçenkova, M. Ye. (2017). *İspankiye deti v godı Velikoy oteçestvennoy voynu*, V. Mejdunarodnaya nauçnaya konferentsiya, İstoriçeskiye issledovaniya, İ.G. Ahmetov, glavnyy red.), Samara, İzdatel'stvo Asgard, <https://moluch.ru/conf/hist/archive/242/11991/>, (Erişim Tarihi: 02. 05. 2022).

Starinova, A., K. (2015). *Naşa soyuznitsa – noç*, Moskva, Alistorus.

Şibanova, L. (2021). *Deti dvuh voyn: Sud'ba İspanki, bejavşey ot grajdanskoy voynı v İspanii i perejivşey velikuyu oteçestvennuyu*. Tekst: Yelena Şesternina. <https://madridru.es/news/ru-deti-dvuh-vojn-sudba-ıspanki-bezhavshej-ot-grazhdanskoj-vojny-v-ıspanii-i-perezhivshej-velikuju-otechestvennuju/>, (Erişim Tarihi: 02. 02. 2022).

Şubin, A., V. (2016). *Stalin i İspankaya Respublika (1936-1939)*, O.R. Ayrapetov, M.A. Kolerov, B. Menning, A. Yu. Polunov, P. Çeysti (Red.), *SSSR i Grajdanskaya voyna v İspanii 1936-1939* (s. 55-80), Moskva, Modest Kolerov.

Thorpe, V. (2015). Reporter who told world of Guernica atrocity and inspired Picasso is hero of new film. *The guardian*, 8 Nov. <https://www.theguardian.com/film/2015/nov/08/reporter-guernica-inspired-picasso-film-drama>, (Erişim Tarihi: 04. 03. 2022).

Vigil, A., A. (2005). El ‘instante congelado’ del exilio de los niños de la guerra civil española // *Revista Deportate*, esuli, profugne № 3, pp. 263–281.

https://www.unive.it/pag/fileadmin/user_upload/dipartimenti/DSLCC/documenti/DEP/numeri/n3/26-El_instante_congelado.pdf (Erişim Tarihi: 07.03.2022).

Yelpat'evskiy, A., V. (2008). Vıstavka arhivnih dokumentov o grajdanskoy voyne v İspanii (1936-1939 godı), *Rossiya i sovremenniy mir*, No: 1, ISSN: 1726-5223, Moskva. https://cyberleninka.ru/journal/n/rossiya-i-sovhttp://rgvarchive.ru/sites/default/files/new453_grazhd.voyna_v_Ispanii.pdf (Erişim Tarihi: 05. 02. 2022).

Yayın Geliş Tarihi: 01.09.2022
Yayına Kabul Tarihi: 24.10.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1169762

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1492-1519
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

AN ECOLINGUISTIC ANALYSIS OF *CIRCE* BY MADELINE MILLER: RECONSTRUCTING THE RELATIONS AMONG DIFFERENT FORMS OF BEINGS THROUGH FIGURATIVE RECONCEPTUALIZATIONS

*İfakat Banu AKÇEŞME**

*Çağrı ŞARLAR***

Abstract

*Madeline Miller is one of the most renowned "revisionist mythmakers" in the 21st century. Miller's prize-winning novel *Circe* (2019) is an attempt to recreate the histories of the mythological past in the revised versions of herstories. Madeline Miller intends to deconstruct the phallogocentric narrations which have established the literary canon by recreating the same stories from a feminist perspective. To do so, she rewrites the myth of Circe who is a formidable sorceress and is treated as a minor character in the male-authored *The Odyssey*. Miller explains what she aims to do as follows: "I wanted her to be the center of the story. I wanted it to be an epic story about a woman's life. And for her to have all the attention and all the adventures and the growth, the errors, the virtues, that heroes like Achilles and Odysseus have in their stories" (Nicolau, 2018, p. 7). In this sense Circe can be described as a "female epic" or a "mythographic metafiction" (Nunes, 2014, pp. 231–232). Miller, along with the perspective, changed the dominant ideologies embedded in man-centered epics and she subverted androcentrism and a hierarchical view of the world with her ecological insight. This article will place the emphasis on Miller's creative use of language through which she promotes a novel understanding of intra and inter-specific relations in the universe. Thus, it will examine Miller's stylistic choices with an ecolinguistic approach by focusing specifically on her use of similes to find out why she employs this figure of speech with high frequency and*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Akçeşme, İ. F. & Şarlar, Ç. (2022). An ecolinguistic analysis of *Circe* by Madeline Miller: Reconstructing the relations among different forms of beings through figurative reconceptualizations. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1492-1519.

* Doçent Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0002-8217-9360, bakcesme@erciyes.edu.tr.

** Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, ORCID: 0000-0003-2976-2554, cagri.sarlar@bilecik.edu.tr.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

what discursive effects she has created and what ideological implications her use of similes offer. The ecolinguistic examination of how and why she employs the similes in Circe reveals that Miller skillfully brings together an ecologically conscious language and thought to reflect her vision which can be characterized as ecosophic wisdom.

Key Words: *Ecolinguistics, Feminist revisionism, Ecocriticism, Circe, Ecosophic wisdom.*

MADLINE MILLER'İN KIRKE ADLI ESERİNİN EKO-DİLBİLİMSEL ANALİZİ: FARKLI VARLIK BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN FİĞÜRATİF KAVRAMSALLAŞTIRMALARLA YENİDEN İNŞASI

Öz

Madeline Miller, 21. yüzyılın en ünlü "revizyonist mit yaratıcılarından" biridir. Miller'in ödüllü romanı Kirke (2019), mitolojik hikayelerin yeniden gözden geçirilip, mitolojik eril tarihi kadın bakış açısıyla yeniden yaratma girişimidir. Angela Carter ve Margaret Atwood gibi; Madeline Miller, var olan hikayeleri feminist bir bakış açısıyla yeniden yazarak edebi kanonu oluşturan fallogosantrik anlatıları yapıbozuma uğratmayı amaçlar. Bunu yapmak için, erkek yazar tarafından kaleme alınan The Odyssey'de küçük bir karakter olarak görülmesine karşın korku salan bir büyücü olan Kirke'nin efsanesini, Kirke'nin bakış açısından yeniden yazmıştır. Miller ne yapmayı amaçladığını şöyle açıklamaktadır: "Hikayenin merkezinde onun olmasını istedim. Bir kadının hayatı hakkında destansı bir hikaye olmasını istedim. Aşil ve Odysseus gibi kahramanların hikayelerinde bulunan, tüm maceraların ve karakter gelişiminin, hatalarının, erdemlerinin, onda toplanmasını istedim" (Nicolau, 2018, s. 7). Bu anlamda Kirke bir "kadın destanı" veya "mitografik bir üstkurmaca" olarak tanımlanabilir (Nunes, 2014, s. 231–232). Miller, bakış açısıyla birlikte, erkek-merkezli destanlarda yer alan egemen ideolojileri de değiştirmiş ve ekolojik bir anlayışla erkek merkeziliği ve hiyerarşik dünya görüşünü alt üst etmiştir. Bu çalışma, Miller'in evrendeki tür içi ve türler arası ilişkilere dair yeni bir anlayışı teşvik etmek için yararlandığı yaratıcı dil kullanımına vurgu yapacaktır. Bu makale Miller'in dil seçimlerini eko-dilbilimsel bir yaklaşımla incelemeyi, özellikle onun teşbihleri kullanma biçimine odaklanarak, benzetme sanatını ne sıklıkta kullandığını ve Miller'in sistematik seçimlerinin ne gibi söylemsel etkiler yarattığını ve romanda kullanılan teşbihlerin hangi ideolojiyi yansıttıklarını bulmayı amaçlamaktadır. Kirke romanında yazarın kullandığı benzetme sanatlarına dair yapılan eko-dilbilimsel inceleme, Miller'in ekosofik bilgelik olarak nitelendirilebilecek vizyonunu yansıtmak için ekolojiye duyarlı dili ve düşüncüyü ustaca bir araya getirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Eko-dilbilim, Feminist revizyonizm, Ekoeleştirici, Kirke, Ekosofik bilgelik.*

INTRODUCTION

Madeline Miller is the author of internationally bestselling novels including *The Song of Achilles* (2011), *Circe* (2018), and *Galatea* (2022). Karen Armstrong, in her book *A Short History of Myths*, puts forward that "Myths are universal and timeless stories that reflect and shape our lives – they explore our desires, our fears, our longings, and provide narratives that remind us what it means to be human" (p. 157). In her novel *Circe*, Miller reimagines and reconstructs Odysseus's epic story by giving a voice, active agency, and power to a witch goddess Circe who struggles to gain her independence, self-reliance, and autonomy by breaking from the androcentric outlook and demands. Lefkowitz (2007) suggests that when women get access to language and discourse, "they are able to speak not only for themselves, but for humankind in general" (p.53). Circe is the daughter of Helios, the god of the sun, and a water nymph Perse and thus takes on both the features of the sky and the earth. She is a lesser goddess with a human voice. Miller makes use of analogical expressions to make the reader understand what Circe is like. She is resembled to "a goat for her ugliness", an owl for her "screechy" voice (M. Miller, 2019, p. 6) and a hawk for her yellow eyes and "thin sound" of her crying (p.6) and to "a rock" because of her dullness (p. 35). In this respect, Circe emerges as a liminal and hybrid character, a mixture of the features of the mortal, immortal, animals, and inanimate natural entities in the novel. Circe's decision to give up on her immortality and transform herself into a mortal being at the end of the novel can also be taken as the celebration of the cross-fertilization of beings, places, and ideas as promoted in the novel. Circe's ontological constitution has a destabilizing and transgressing potential and she, through her acts, poses a challenge to a well-established patriarchal order. Because of her practices of pharmaka, which is the art of magic by using herbs, she is perceived as a threat to the male power. Thus, she is forced to live a life of exile on the island Aiaia, as Circe herself figures it out: "What could make a god afraid? I knew that answer too. A power greater than their own" (p. 39).

The island functions as the meeting place of intra- and interspecific relations. Thus, Aiaia can be characterized by hybridity, fluidity, mixture, and transformation since there are no clear-cut boundaries among beings, things, and entities. The mortal and the immortal, the divine and the non-divine, the magic and the ordinary all co-exist both separately and within each other. Circe removes the distinction between wilderness and civilized order by bringing the wild animals and plants inside her palace on the island and she makes them an essential part of her daily life. Although she turns the whole island into a laboratory to gain mastery over the art of magic, the island functions as an ordinary place for her son Telegonus, who unlike her mother, is a normal human being. Miller created the island in a network of symbiotic relations

and with the stylistic aspect of her language, she entrenched her ecological insight in the story. Macmillan (2019) suggests that this island can be regarded as "the threshold chronotope" in Bakhtinian terms: "It is the main place where crisis events occur, the falls, the resurrections, renewals, epiphanies, decisions that determine the whole life of a man" (Bakhtin, 2002, p. 248). In this sense, the threshold is "where inside and outside meet and form contact zones, mixed places middle grounds, perhaps heterotopia in one of the meanings of that term provided by Foucault" (Mackenthun, 2016, p. 66). Foucault explains that "heterotopia is capable of juxtaposing in a single real space several spaces, several sites that are in themselves incompatible" (Foucault, 2017, p. 6). It functions as a microcosm, "spaces of confrontation with or opposition against a dominant regime" (J. Miller, 2015, p. 5). This paper aims to explore how Miller fosters a new way of perception and understanding of the universe and the interspecific relations in it. In order to do so, we have examined Miller's stylistic choices by focusing specifically on her use of similes from an ecolinguistic perspective. Our aim is to find out why she employs the figures of speech with high frequency and reveal their discursive effects and ideological implications. The ecolinguistic examination of how and why she employs the similes in *Circe* reveals that Miller skillfully brings together language and thought to reflect her vision which can be characterized as ecosophic wisdom.

ECOLINGUISTICS

Ecolinguistics is a puzzling and challenging term to comprehend since it combines two seemingly distinct fields: Ecology and Linguistics. However, there exists a significant connection between these two fields. Since language deeply affects our thought processes and behavioral patterns, it can determine and alter the way we think and act. It can also change our attitude towards nature in a positive or a negative way. Ecolinguistics focuses on the various ways nature is constructed, represented, and approached in a given language with the purpose of exploring the socio-cultural and ideological implications of these different linguistic and discursive constructions and aims to help towards the creation of a more ecologically conscious language. "Ecolinguistics re-orientates linguistics so that its practitioners become sensitive, responsible, and active share takers and participants in the local, global and universal communities of humans and non-humans whose point of departure is patterns of language and communication" (Steffensen & Fill, 2014, p. 14). As Stibbe (2015) asserts, "Ecolinguistics, then, is about critiquing forms of language that contribute to ecological destruction and aiding in the search for new forms of language that inspire people to protect the natural world" (p.1).

Einar Haugen (2001) comes up with the concept of "language ecology" which is defined as the study that focuses on the relation between the environment and the language:

Language ecology may be defined as the study of interactions between any given language and its environment. The true environment of a language is the society that uses it as one of its codes. Language exists only in the minds of its users, and it only functions in relating these users to one another and nature, i.e., their social and natural environment. Part of its ecology is therefore psychological: its interaction with other languages in the minds of bi- and multilingual speakers. Another part of its ecology is sociological: its interaction with the society in which it functions as a medium of communication. The ecology of a language is determined primarily by the people who learn it, use it, and transmit it to others (Haugen, 2001, p. 325).

With an emphasis on psychological, sociological, cultural, and ideological aspects of language, ecolinguistics aims to explore linguistic phenomena "in inter-language, inter-human, and human-nature relationships from the perspective of ecological philosophy" (Chen, 2016, p. 109). Ecolinguistics emphasizes "the interdependency of language, mind, and the living world" (Zhou, 2017, p. 125). Stibbe (2015) states that ecology and language are closely related and humans interact with nature, ideologies, and worldviews via language. He also suggests that the connections and relations fail if ecology does not consider human as an organism that functions along with other organisms within the ecosystem. Ecology should be viewed within the holistic framework: "An inclusive view would be that ecology consists of the relationships of humans with other humans, other organisms, and the physical environment" (Wu, 2018, p. 646) and the intertwined network of relationships among different forms of beings cannot be understood, studied and improved without the ecological aspect of language.

Ecolinguistics is recognized as "a life science" (Zhou, 2017) that is concerned with the promotion of the integration of human and non-human aspects of nature, environment, and culture. Zhou (2017) maintains that the current ecolinguistic framework should be expanded to include the axiological and ethical dimensions because a new linguistic approach is required to "address the axiological issues connecting language, life forms, and the environment" (p. 125). According to Zhou, ecolinguistics should seek "conceptual harmony, methodological harmony, and philosophical harmony" (p. 125) with the integration of scientific worldview and non-scientific worldview. As Westerlund (2013) maintains, "a strictly scientific worldview is of limited usefulness because it lacks moral and existential relevance" (p. 2352). What we need is a more holistic approach to achieve a more inclusive and unified

ecolinguistic framework that will enhance "a synthesis of science, axiology, and aesthetics in fostering human bio-ecological awareness" (Zhou, 2017, p. 125).

When we focus on the major problems of our age, we gradually come to an understanding that they cannot be comprehended and solved in isolation. These issues need to be viewed as various manifestations of a single crisis, which is primarily a crisis of perception, mindset, and a value system. There is an emerging consensus that "The fundamental roots of the environmental disaster lie in the attitudes, values, perceptions, and basic worldview that we humans of the industrial-technological global society have come to hold" (Metzner, 1993, p. 163). A new language will contribute to the development of the fresh way of thinking and acting which is essential to deal with a globally over-contaminated world (Capra, 1997, p. 4).

Ecolinguistics has been used in various fields for different purposes including literature, archeology, anthropology, and economics. Ecolinguistic studies have been conducted to examine language diversity, some endangered dialects, and languages in particular areas, and to study ecologically concerned texts. Ecolinguistics is essential and crucial for an eco-discursive analysis of a given text. Stibbe identifies three types of discourses that can be examined from an ecolinguistic perspective: destructive discourses, ambivalent discourses, and beneficial discourses. In the destructive discourse, there is a contradiction between the dominant ideology and the worldview of the text, and the ecological philosophy of the reader. In beneficial discourses, rather than contradictions, there exists consistency and harmony between the promoted ideology and worldview of the text and the ecological attitude of the reader. Ambivalent discourses can be defined as the middle discourses since ambivalent discourses foster positive purposes that can however be negatively affected by the political and economic interests of the hegemonic groups (Stibbe, 2015). *Circe* can be regarded as a destructive discourse that poses a challenge to the dominant ideology of the patriarchal mindset. Such an ecolinguistic analysis of discourses provide useful tools to be employed to uncover and expose the hidden stories within the stories that we live by. According to Korten (2007), there are four stories that include nature in the western civilization: "prosperity story", "biblical story", "security story", and "secular meaning story" (p. 208). The stories can be studied from an ecological perspective in terms of their positive or negative effects on the human perception of and attitude towards nature. Ecolinguistics aims to undo the effect of the stories which justify or ignore ecological destruction and to contribute to the creation of new stories to render possible the development of ecological awareness and green consciousness.

In recent years, there is an increasing interest in ecological discourse analyses. For instance, Xinya Zuo (2019), in her work *An Ecological Analysis of Emily*

Dickinson's "The Grass", digs out the hidden ideology embedded in the discourse in order to bring to light the correlation between the language of the poem and the attitude of Emily Dickinson towards nature. Zuo states that the poet's ecological thoughts which can be stated as "All things in the world are equal, they all have their own purpose of reproduction, development, prosperity, and death" (p. 852) are manifested and reinforced by the way she uses the language in her poems. N.A. Alghamdi (2019) focuses on exploring the manifestations of the human-animal relationship via a synchronic ecolinguistic analysis of Al-Bahah animal proverbs within a socio-pragmatic framework. The study reveals that Al-Bahah proverbs have sociolinguistic and ecological dimensions (Alghamdi, 2019). In another study, Maryanti E. Mokoagouw (2018) focuses on the triple dimensions of the environment in fairy tales, i.e., bio-logics dimension, ideo-logics dimension, and socio-logics dimension with a dialectical ecolinguistic perspective.

In "An Ecolinguistic Analysis of *The Wind Gourd of La'amaomao*", Kristiawan Indriyanto (2021) explores the native Hawaiians' relation with culture and nature by examining the language in a Hawai'ian folktale. The ecolinguistic analysis in this study reveals that the native population has deep respect for nature and appreciates its intrinsic value. The names of Hawai'ian places and wind naming pattern also show that the people and the place are closely related and interconnected (Indriyanto, 2021). Angin et. al (2020) analyzed three songs in Pagu which is a nearly extinct language in North Halmahera, Indonesia from an ecolinguistic perspective in the article entitled "*An Ecolinguistic Analysis of Folksongs in Endangered Pagu Language*". The analysis suggests that there still exist strong ties between the natives and nature. The songs include cultural values and traditions, which not only preserve and reinforce the cultural identity of the Pagu natives but contribute to the sustainability of natural systems (Perangin-Angin & Dewi, 2020).

Although numerous studies are available on ecolinguistics, a solid theoretical framework has not been developed yet. Steffensen and Fill (2014) express their dissatisfaction with the lack of a theoretical basis for ecolinguistic studies and they attempt to develop a conceptual framework to provide a sound ground. They redefine ecolinguistics by pointing out the four various conceptualizations of the ecology of language:

A symbolic ecology (the idea of languages co-existing and interacting in an inter-language ecology in a given geographical area), a natural ecology (the idea of language as dependent on the natural habitat of language users), a sociocultural ecology (the idea that linguistic interaction both constitutes and is constituted by larger social and societal structures that include institutions, economic processes, and sociocultural resources), and a cognitive ecology (based in Gibson's ecological psychology and the

environmental affordances for the organism's action-perception cycles) (Kravchenko, 2016, p. 110).

It is obvious that ecolinguistic studies need strong conceptual and theoretical frameworks for more fruitful and insightful analyses. This paper attempts to provide a systematic ecolinguistic analysis that can be utilized for the ecocritical studies of literary texts.

AN ECOLINGUISTIC ANALYSIS OF *CIRCE*

Aims, Purposes and Methodology

In this study, the emphasis has been placed on a figurative language and an analogical discourse in *Circe*. The analysis does not include all Miller's analogical expressions but are exclusively limited to the similes which are based on nature as the source domain in her conceptual framework. Descriptive and content analysis methods are employed to closely examine Miller's use of similes in order to find out whether she uses the figures of speech systematically and consciously and whether there are recurrent patterns or not in her choices. Miller describes things and beings through the analogy of shape, size, sound, scent, taste and feeling in order to appeal to senses to enhance readers' experience; thus, her metaphorical language is rich with descriptive imagery. The semantic implications of her stylistic devices of analogy encourage readers to think their relations and the world with new perspectives since "The comparison between two distinct semantic fields challenges readers to search for the underlying analogy/contrast (or similarities or dissimilarities), therefore evoking ideas, feelings, values, and stereotypes" (Forti, 2008, p. 8).

Figures of speech are conscious and deliberate uses of words (Lakoff & Johnson, 2008). Similes are rhetorical and as a figurative use of language, point out similarities and resemblances in the comparison of two things. They are described as expanded metaphors (Kjærsgaard, 1986) or "sub-species of metaphor" which means that similes "keep the notion of comparison explicit" (David Punter, 2007, p. 3) via the use of words such as "like", "as", "compare", "resemble" and so on (Knowles & Moon, 2004, p. 6). Similes and metaphors capture the reader's attention and enhance understanding through vividness, strangeness, and abnormality of perception, which activates and stimulates thoughts and feelings.

It is possible to identify different categories of similes depending on the conceptual domains. Like metaphor, simile can be defined as "understanding one conceptual domain in terms of another conceptual domain" (Kovecses, p. 4). In the conceptual metaphor theory, the source domain refers to "the conceptual domain from

which we draw metaphorical expressions to understand another conceptual domain" while "the conceptual domain that is understood this way is the target domain" (Kovecses, p. 4). The analogical quality of Miller's figurative language has been examined under four categories which are determined by the selections of the source domain.

1-Similes based on human as the source domain (anthropomorphism)

2-Similes based on animals as the source domain (zoomorphism)

3-Similes based on plants as the source domain (floramorphism)

4-Similes based on non-living natural entities as the source domain (inanimatemorphism)

These four categories offer anthropomorphic, zoomorphic, floramorphic, and inanimatemorphic representations since Miller derives her metaphorical expressions from humans, fauna, flora or inanimate entities as the source domains. The analysis of this study, in addition to the identification of the types of similes, aims to discover the motivations that determine Miller's preferences and the discursive effects she intends to achieve with her systematic choices of similes. To do so, the following questions are raised.

Types of Similes

- Are the similes conventional?

- Are the similes culture-specific?

- Are the similes gender-specific? Do they reflect or promote a certain gender or sexual ideology?

Functions of Similes

- Are the similes subversive and transgressive? Do the similes challenge, disturb or problematize the dominant established culture or the hegemonic ideology?

- Are the similes creative? Do the similes offer a new perspective and a novel understanding? Do they introduce or promote a new idea or thought?

- Do the similes provide the explanation, clarification, and elaboration for vague and abstract ideas?

- Do the similes reinforce or destabilize and unfix the existing hierarchies and dualities among the species?

Language reflects how humans interact with nature and natural phenomena. A.V. Kravchenko (2016) suggests that language and "linguaging" determine "our plant–animal–human–cultural formation" (p. 111). Wittgenstein points out the significant role metaphors play in determining cultural meanings and thoughts. Figurative language reflects not only how we do things but also how we should construct and perceive ourselves, a world, and other entities. "Language is not a direct analogy of the objective reality but a reflection of the way the reality is perceived, segmented and labeled by human beings" (Rinkauskaitė & Selmistraitis, 2011, p. 39). Miller's figurative discourse also foregrounds certain modes of relations, certain forms of beings/becomings, and certain definitions of the self and the other.

Language itself is inherently metaphorical. The metaphor "is not an extra beauty stuck into language; it is language" (Johnson, 1955, p. 259). Metaphorical thinking is a fundamental aspect of human nature and mind. The modern study of metaphors can be traced back to Aristotle (Kjærgaard, 1986, p. 13). Aristotle suggested that "Thought is metaphoric and proceeds by comparison, and the metaphors of language derive therefrom" (quoted in Richards, 1965, p. 72). The first law of learning is a metaphor because nothing new can be understood unless it shares a characteristic with something we are familiar with. Metaphors function as "the primordial epistemological principle of similarity mixed with a difference" (Johnson, 1955, p. 259). A metaphorical analogy is also the basic principle of reasoning. According to Aristotle, "Metaphor consists in giving the thing a name that belongs to something else; the transference being either from genus to species, or from species to genus, or from species to species, or on grounds of analogy" (quoted in Travis, 1997, p. 399). Metaphors facilitate transferences and transmissions from one ontological category to another inside an "ordonnance of ontological classes" (Travis, p. 410) which are distinct from each other but also share similarities and overlappings.

Miller (2019) makes use of analogies to develop a more insightful epistemological and ontological understanding of the other species. Analogies can provide a new relational system to overcome the foreign and unknown aspects of the other, which can enable human beings to transgress the rigidity of ontological categories by pushing back the existential boundaries. In *Circe*, the fluidity and mobility of the body and being negates the idea of superiority or inferiority of one species over another. Scylla, for instance, has been transformed from the nymph into a monster and then into a rocky mass. Circe turned the men who came to her island into pigs. Glaucos, a poor fisherman is turned into a God and Circe, at the end of the novel, gives up on her immortality and divinity and transforms herself into a human being. In the novel, the flexibility of the ontological boundaries is reflected through the analogical expressions. Gods and human beings are resembled to animals and other

entities in nature to describe who the characters are, what they are like, what they do and how they do things. "I [Circe] was nothing, a stone " (Miller, p.18). "She [Scylla] jerked, lunging against the water, snapping those huge jaws like a dog fighting its leash" (Miller, p.101). "His [Aeetes'] eyes were fixed on the horizon. They were sharp as the eagle he was named for, and could pry into all the cracks of things, like water pricking at a leaky hull" (Miller, p.24). Such comparisons can help human beings to develop a novel understanding and awareness to discover non-hierarchical relationships that promote and celebrate common experiences and interdependencies. Travis (1997) asserts that metaphor's analogy systems display the quasi-artificiality of the hierarchical categories that have been culturally and historically accepted as the organizing principles of the world. He highlights "the inevitable metaphoricity that binds together all such hierarchical and logical" categories (p. 424). Travis refers to the Aristotelian doctrine of the "analogical unity of the multiple meanings of being" as mentioned in Paul Ricoeur's *Rule of Metaphor* (Ricoeur, 2004, p. 258) and suggests that philosophers including Aristotle and Aquinas defined the purpose of metaphorical uses of language as "to unify, through some mediating principle of correspondence, several discrete and radically different doctrines" (Travis, 1997, p. 421). Travis explains that analogy establishes two kinds of relations among different forms of beings; one is horizontal and the other is vertical: "First, there is the 'horizontal' relation of the categories of substance, which honors the 'equivocal' and species-specific differences among natural kinds. Second, there is the 'vertical' relation of created things to the Creator, which honors the 'univocal' (generic) principle of the metaphysics of essence" (p. 421).

Miller, in her use of similes, does not underestimate or deny the differences among different species. However, rather than horizontal relations which expose dissonances, Miller foregrounds vertical relations which are based on similarities, commonalities, mutualities, and shared qualities. All the deities depicted in the novel possess similar qualities with other forms of beings. "But though I [Circe] looked and sounded like a mortal, I was a bloodless fish" (p. 327). "Gods love novelty, as I have said. They are curious as cats" (p.311). "Her [Athena] voice was dark as ore.She smiled like a temple snake over its bowl of cream. She looked like an eagle who had been diving on a rabbit and the next moment found itself in the mud" (pp. 303-304 -305). From a philosophical perspective, Miller's similes, like Freud's uncanny, are strangely familiar and familiarly strange at the same time (Travis, 1997) since they point out that the other is an integrated part of the self. Metaphor is, therefore "a throwback to a more primitive and earthbound way of thinking" (p. 407), which fosters connections and cooperation rather than separations and differences. Similarly, Miller's analogy offers a unifying principle for the ontological classes and aims at bringing

unification and harmony by developing an inclusive and integrative cosmological paradigm. Since analogies are the products of human cognition, they can enable human beings to develop a sense of humility and to recognize the principles of interdependence and reciprocity in the ecosystem, which will, in return, help human beings to adapt themselves to the environment as equal partners. In this sense, what Miller does is to destabilize and uproot the hierarchical categories of the species that are deep-seated in the Western mindset, which offers "transgressive pleasures" (pp. 402-405). "He Telegonus fell like a toppled stone.... His body sagged, then he scrambled away, staring wildly back at me like a cornered beast" (p. 225). "If Athena came, she would be forced to turn aside, like a shark meeting fresh water" (p. 223). "Odysseus drew the world to him," she said. "Telegonus runs after, shaping as he goes, like a river carving a channel" (p. 291).

Miller, through her literary language, attempts to heal the feeling of disconnection from nature in the postmodern world. This necessitates radical changes in linguistic, social, and cultural realms so that we can attain more holistic, and encompassing perception along with more enriching and productive ways of thinking, and acting. To renew and reestablish fertile and healthy bonds among human, nature, and culture and between human and non-human species, Schroll offers three types of transformations:

1. Transforming the human-to-animal interaction
2. Transforming the human-to-plant interaction
3. Transforming the interaction of humans to the elemental environments of earth/land, water, and air (Schroll, 2007, pp. 44-45).

Such transformations can be rendered possible through the attainment of an ecological mindset, green perceptual and conceptual structures, and a new green language. Miller's metaphorical conceptualization which locates nature and living entities in human culture by foregrounding interrelatedness between them can be characterized by ecologically conscious images, symbols, and analogies. Miller poses a challenge to the dualistic opposition between culture and nature by using nature as the source domain in her metaphorical expressions. She obviously offers a redesigning of the relation between culture and nature on the basis of interconnectedness and commonly shared values and hence promotes a more unified, inclusive and integrated cultural order through her distinctive use of language in *Circe*.

According to Kalevi Kull (1998), ecosemiotics reflects cultural semiotics and thus how a human perceives, constructs, and represents nature is always determined by socio-cultural and historical facts and ideologies. Kull states that an ecosemiotic

perspective allows for the study of "categorization, contextualization, and signification of the elements in the representation of the relation between culture and nature" (p. 351). In this sense, thanks to ecosemiotics, it is possible to comprehend "how human culture interprets nature" in textual representations (Nöth, 2001, p. 7). Miller's ecosemiotics offers a new "cultural modeling of the natural world", in which "the natural space and the elements and organisms that inhabit it" are re-culturalized through her use of language by bringing nature closer to culture (Kull, 1998, pp. 351–355). Miller's Circe is a transgressive and subversive character who destabilizes oppressive patriarchal order and challenges the man-dominated scientific outlook that demystifies and disenchant nature. The way the language is used in the novel offers an alternative way of interpreting the natural world through an alternative cultural framework. The linguistic representations are reinforced by the kind of life Circe leads on the island. Circe has no intention to dominate, possess or control but lives in harmony with the natural environment and the beings in it. She acknowledges the power of nature and appreciates and celebrates what nature provides for her.

Figures of speech do not only provide a way of understanding the world but a way of deconstructing/reconstructing the world. A close examination of the similes used in the novel reveal that Miller uses them not to marginalize, separate or assimilate a certain form of being but to integrate, harmonize and unify different species by rejecting a great chain of beings that promote hierarchically constructed binaries and dualities. Rather than celebrating a worldview that presents the relations and networks in simplistic terms, Miller's use of figures of speech in *Circe* points out the complexity and diversity in the nature of creation. Ecologically sensitive use of language has the power to overcome the Cartesian thought and anthropomorphic self-centeredness of a human. The extensive use of similes to resemble feelings, actions, and behavior of gods and human beings to natural phenomena can contribute to enlarging and promoting the understanding of the interrelatedness, unity, and harmony among the species and between the living and the non-living.

The similes in *Circe* have been examined in terms of their pragmatic functions that display the performative aspects of language.

1. **Attributive Function:** Her comparisons in the novel draw attention to the likeness of shapes, voices, attitudes, appearances, and characteristics between two distinct entities/species by attributing qualities of one entity/species to another entity/species. Such similes help the reader to create mental images in the visualized form to better describe and understand how human beings or deities feel, sound, and seem by highlighting a resemblance among humans, animals, plants, and inanimate natural entities.

2. Explanatory Function: Miller employs similes to provide clarification and elaboration for complex concepts, abstract ideas, and situations since observable nature and natural phenomena offer a sense of familiarity gained through sensory experiences, which develops more insightful human comprehension. The similes used with this function in the novel mostly explain the manner of action or an event.
3. Emotive Function: Miller makes use of figurative language to reflect the mental and sentimental landscape to intensify and enhance feelings, and emotions.

With the above-mentioned functions in mind, we have identified four different motivations to find out what determines Miller's choice of figurative representations in *Circe*.

1. Cognitive Motivation (to make a better sense of what is mysterious, incomprehensible, and inaccessible)

2. Affective Motivation (to describe the inner psychology, to reflect a mental and emotional state and response to overcome the fear caused by strange, hostile, or ambiguous aspects of beings or circumstances by recreating them as familiar and less threatening.)

3. Cultural Motivation (to reflect the habitual modes of thinking that come from general and conventional knowledge, perceptions and practices embedded in culture)

4. Subjective Motivation (to reflect creative imagination and personal understanding, reflective thinking, and perceptions)

Miller employs similes mostly with intellectual/cognitive motivation for the clarification and elaboration of complex, obscure, and intricate meanings. The second most dominant motivation behind her use of similes is psychological through which she makes unfamiliar or strange more familiar and less menacing. The way she uses similes does not reinforce general cultural perceptions and conceptualizations or reproduce the existing relations and images in the patriarchal order. She is not interested in creating radical, innovative, and subversive ways of expression either. Her figures of speech are subjective rather than cultural and reflect an ecological understanding of the universe with feminist awareness and feminist wisdom.

Anthropomorphic Representations in *Circe*

Anthropomorphism is based on the interpretation of nonhuman things or events in terms of human characteristics. "Perceiving humanlike characteristics in either real or imagined nonhuman agents is the essence of anthropomorphism" (Epley, Waytz, Akalis and Cacioppo, 2008). Anthropomorphism has already become a normative perception and representation. The personification of nature and natural entities has a very well-established and deep-seated pattern that provides conceptual and mental conditioning that determines our relations with other entities. Different theories have been put forward in order to explain what gave rise to the emergence of anthropomorphism. According to *Social Motivation Theory*, social connection is the basic need for humans and in the case of the lack of social connection, it is inevitable for a human to compensate for this lack via anthropomorphizing non-human agents. Anthropomorphism may also result from *Effectance Motivation* which refers to the desire to render non-human behavior comprehensible, controllable, and predictable (White, 1959) for different forms of interactions among human and non-human beings. Similarly, Rips (1975) suggests that anthropomorphism represents an example of induction through which people make inferences about a stimulus that is unknown based on a more well-known representation of a related stimulus. This can lead to anthropomorphizing religious agents (e.g., God) to make them more accessible and available or to perceiving nonhumans as more humanlike (e.g., pets) to overcome their strangeness and perversity and to make them more manageable. According to *A Three-Factor Theory of Anthropomorphism*, the large body of attained knowledge about humans' results in anthropomorphism. The knowledge about human is the essence of anthropomorphism since it is acquired earlier and much more detailed when compared to the knowledge gained about nonhuman agents (Epley, Waytz and Cacioppo, 2007). As a result, cognitive functions like perception and comprehension occur in human terms.

Numerous philosophers, natural scientists, and literary critics have touched on anthropomorphism throughout history, and a great majority of what has been written has a critical tone and calls for a reconsideration of anthropomorphism since it reveals human's failure to appreciate the intrinsic value of other forms of existence because of man's self-centeredness and exaggerated sense of self-importance. Our worldview, according to Spinoza (1670-1951), is merely an extension of our self-perception. Humans have a "universal tendency" to "conceive all beings like themselves," (Hume, 1957, p. 29). Nietzsche believed that all human knowledge is deeply and inescapably anthropomorphic (Stack, 1980). For writers like Nietzsche, anthropomorphism is a mistake that should be avoided at all costs.

However, *Circe* does not anthropomorphize to impose the supremacy or superiority of humans over the other forms of beings. The deities are attributed to the physical and mental qualities of humans in the novel. As W. Johnson (1955) argues, in our perception and construction of Gods, there always exist two oppositional directions due to "our desire for both intimacy and ultimacy in God" (p. 256), and the tension between God's immanence and transcendence. We perceive gods as personal, sub-personal, and as super-personal. By personal, gods are meant to be "characterizable by terms used definitively of human persons" (p. 256). Sub-personal gods are characterized "by terms used definitively of organic and inorganic beings below man in the scale of evolutionary development, or of abstractions from actual beings, or of merely possible beings". Super-personal gods, on the other hand, are "supremely, ideally, or normatively personal", "a being from whom the physical, and moral limitations of human persons have been refined away" (p. 256). Miller's portrayal of Gods is mostly personal and sub-personal and as Johnson suggests, through analogy, the different poles are brought together in some sort of synthesis. The deities in *Circe* share a lot of qualities with other species. Miller playfully demonstrates the irony in the helplessness and inefficiency of Gods in the face of nature. Circe's final decision to transform herself into a human being comes as a challenge to the supremacy of gods and the hierarchical perspectives.

The act of anthropomorphizing divine beings turns upside down the great chain of beings which is based on hierarchy and dualism in the order of the creation. Psychological motivation can be observed in the anthropomorphized representations of Gods in the novel. A transcendental vision of God creates fear and anxiety in men because of the unknown and unpredictable nature of the divine power. In order to overcome this dread and distress, Miller constructs unknowable, unspeakable, and invisible Deities as comprehensible, accessible, and available through anthropomorphism and thus Gods are perceived not as uninvolved, forbidding, and unapproachable but as an integrated and essential part of the life on Earth in the novel. Moreover, by creating Gods with flaws, weaknesses, and errors in judgments, she destabilizes the image of a god as perfect and immaculate.

Anthropomorphism blurs and confuses the distinctive qualities of species. By bringing Gods down to the level of human beings, fauna, and flora, Miller challenges both the ontological and epistemological certainties and transgresses the strict and well-defined boundaries among the different forms and modes of existence. Such an approach in representations problematizes the idea of the difference and superiority of one species over the others. Miller rejects the binary oppositions which keep the species distinct and apart and instead draws attention to the symbiotic relations which

are based on the principles of mutualism and commensalism, which invalidates the supremacy of gods and god-like man.

Zoomorphic Representations in *Circe*

Zoomorphism is "the attribution of animal traits to human beings, deities, or inanimate objects" (VandenBos, 2007, p. 1011). In other words, zoomorphism refers to the representation of divinities and human beings with the attributes of animals. Throughout history, men have tried to explain the social, cultural, psychological, and physical aspects of the human through their likeness to animals. Therefore, it can be stated that animals reflect the way human beings experience and make sense of the world. Rinkauskaite and Selmistraitis (2011) maintain that the social realm is represented through the animal sphere since animals have similar characteristics and people make use of them to analogically produce psychological and physical associations.

Throughout history, animals have been used, in all cultures to reflect the nature of humanity, symbolizing societal and individual characteristics. The traits of individual animals are very simple to observe and recognize, whereas human behavior is more intricate and difficult to describe. Animals are familiar creatures, which mutely encourage projection of people's emotions and attitudes onto them and can be used to convey deep dimensions of human feelings and ideas (p. 33).

The relationship between humans and animals is of cultural significance. Lotman (1988) asserts that metaphorical thinking allows for different expressions of man's "animalistic tendency" (p. 30) in culturally determined artistic and discursive representations. For instance, in African tribes, people decorate their bodies with animal embellishments to represent "transformation and connection through interspecies communication" (Lorenz, 1999, p. 42). Zoomorphic characters such as Spiderman and Batman are also examples of cross-species transmission and hybridity in the modern world (Ulbricht, 2005).

According to Juri Lotman (1988) and Sebeok (2001), in the natural environment the individual acts as the "sender and receiver of informational flows (that is, exchanges with the environment or between/within species)" (p. 65). This is not necessarily verbal communication. In human semiotics, the interaction with other beings is represented in complex ways. "The appropriation of animal behavior through certain zoomorphic metaphors supposes that humans and other beings somehow exchange some kind of information. The semiotization of these *semiotic encounters* is reflected in the "rhetoric order of culture" (Ponce, 2016, p. 242). As Juri Lotman (1988) maintains, early hominids conveyed complex information by imitating the action, sounds, qualities, and behaviors of a predatory animal. Imitating animals as

cultural practices brings out a "character of dialogue" (Lotman, p. 27) that provides ways of communication with the other natural entities. Maran (2001) also suggests that practices of mimicry "connect humans with the rest of nature and which have shaped out cultural consciousness and understanding of nature in general" (p. 334). The interplay between the experience of humans and the experience of animals creates a strong sense of interrelatedness between human and non-human worlds. As Anat Pick and Guinevere Narraway point out, "zoomorphism expresses the interconnectedness of human and other life forms, our implication in and filtering through material networks that enable and bind us" (Pick & Narraway, 2013).

Since the bodies are created as fluid in *Circe*, therianthropy, which is the ability to metamorphose into animal shapes, emerges as a common pattern in the story. The similes of animals in the novel fulfill different functions including attributive function, emotive function, and explanatory function. Miller makes use of animal similes to create vivid mental images in which attributes of animals are assigned to gods or human beings to provide readers with a better and deeper understanding by evoking a sensory experience. The creation of visual pictures with words through the analogy of animals renders whatever is represented more familiar and more accessible. Through the emotive use of animal similes, Miller also evokes a certain emotion or feeling. This strengthens the emphatic effect and generates a more profound, and intense response. Lastly, in the explanatory function, she describes or explains ideas, actions or feelings through the comparison between animals and gods or human beings. In this category, cognitive and psychological motivations are more prominent behind her stylistic choices.

The characters in *Circe* who have zoomorphic features reveal the animalistic nature of humans and gods. In many zoomorphic similes with an attributive function, Miller resembles Gods or human beings to animals to highlight their physical ugliness or unpleasant voice to devalue and devalorize them. Abnormal and strange behavior and attitudes are also described through the similes of animals. This can be taken as a challenge to the otherization of animals on the basis of their supposed inferiority since whatever qualities of animals are considered lowly and unworthy are also possessed by Gods and human beings, which confuses the existential boundaries between the species. In few cases, Miller foregrounds and praises good qualities and virtues such as physical strength and courage through animal images with an emotive function. Representations of gods and humans through the attribution of both positive and negative qualities of animals reflect man's ambivalent attitude towards animals. Animals are both respected and admired but at the same time scorned and disdained by men and gods. This complex and contradictory feeling results from culturally passed codes that value and celebrate man-animal connection and psychological motivation

that urges men to deny their animalistic side. Zoomorphism in the novel also draws attention to the commonality among animals, human beings, and gods in the sense that they are all identified with a combination of good and bad features. Lastly, Miller makes use of animal analogy to describe the manner of action performed by gods or human beings for the purpose of explanation and clarification. The resemblance between the way animals and men carry out their action is also crucial to destabilize the hierarchy of beings.

Examples From the Novel

Attributive function

- "Her eyes are yellow as piss. Her voice is screechy as an owl. She should be called Goat for her ugliness" (M. Miller, 2019, p. 6).

- "His eyes were fixed on the horizon. They were sharp as the eagle he was named for, and could pry into all the cracks of things, like water pricking at a leaky hull" (p. 24).

- "Her ankles are so small and delicate, like the sweetest doe in the forest" (p. 47).

- "A hideous leg. Like a squid's, boneless and covered in slime" (p. 50).

- "My voice is not pleasing to others. I am told it sounds like a gull crying" (p. 81).

Emotive function

- "A strange feeling was rising in me. A sort of humming in my chest, like bees at winter's thaw" (p. 18).

- "Every time she said his name, a fierce eagle love flashed in her eyes. She had him in her grip and would clench him till he died" (p. 151).

Explanatory function

- "The sound of my uncles' laughter was a chaos, the squeaks of dolphins, sea barks, water slapping rocks" (p. 22).

- "What a divinity like...like breezes on a crag. Like a gull, screaming from its nest [...] a Shell [...] a Shell like a clam or like a conch" (p. 24).

- "Glaucos' coming it was all like bees without a sting" (p. 35).

- "She was flailing very strangely, like some sort of drowning cat" (p. 49).
- "His hair was greener than ever, fanned out like a lion's mane" (p. 51).
- "I would see them sometimes, sporting like dolphins in the deepest crests" (p. 52).
- "I felt the sudden urge to throw myself in, like a frog into a pond" (p. 68).

When the zoomorphic similes are examined, it is observed that Miller uses explanatory similes more frequently than the other two types of similes. The emotive similes are the least frequently used type of analogy. Basically, two motivations are more prominent in Miller's use of the attributive similes of animals in the novel. They are either employed to refer to an undesirable and unwanted quality like the ugliness, unattractiveness, and unpleasantness of body and bodily parts, hideousness of voice, or to praise a quality or a virtue which makes one better and greater than other members of the community. In the two cases of emotive similes, Miller foregrounds physical and emotional strength, determination for victory and success, and the weirdness of the felt emotion. In the explanatory similes, Gods and human beings are likened to animals to describe the manner of their bodily actions, responses, sensory performances, and their behavior. In many cases, Miller's similes of animals are not transgressive or subversive. Miller prefers to use traditionally and culturally established analogies. However, what makes her similes striking is that Miller uses the similes with such high frequency and intensity that the reader is automatically encouraged and invited to pay close attention to undeniable and organic ties and connections between different forms of beings and existence. This increases awareness and offers a novel perception and recognition of the naturally existing system in ecology which is based on reciprocal and mutualistic interactions, processes, and partnerships. Moreover, some of Miller's similes are gender-specific and reflect a certain gender ideology. It is usually the female characters who are identified through the analogy of animals like birds, owls, and dogs to refer to the ugliness of their voice, frailty, and physical weakness. It is striking that in these examples, the female characters make themselves fit into the cultural order and display submission and subordination. Male characters, on the other hand, are associated with animals like a lion and an eagle to highlight their positive qualities. Miller's discursive strategy here spotlights the problematic aspects of such cultural attitudes towards genders with a critical tone so that they can be called into question.

Floramorphic Representations in *Circe*

Floramorphism is the ascription of characteristics of plants to people, gods or objects. Resembling humans to the members of flora has always been common and popular in literary discourses for various reasons. Miller's floramorphic similes do not function as rhetorical ornaments. She does not aim to embellish her expressions to make her diction elegant and dignified to achieve stylistic distinctiveness. Miller makes use of floramorphic similes for the elaborate amplification of her holistic view of the universe with interspecies connections.

Miller employs the similes of flowers (lily, lily petals) to signify the beauty, fragility, vulnerability, helplessness, or purity of the characters. In this category, she mostly uses explanatory similes. The similes with emotive function in this category can be rarely observed. The floramorphic similes in the novel are gender-specific in the sense that the majority of the examples refer to the resemblance between flora and female figures. The gendered aspect of such similes reflects the cultural teaching and ideology that supports the idea that the greatest merits of women and plants are their physical beauty, inactivity, and passivity. Miller, by making this cultural perspective prominent, encourages readers to question the patriarchal culture and imagine better alternatives. The most frequently used floramorphic similes refer to a mushroom, tree, leaves, and grass as the source. Miller highlights not only the positive but also negative qualities of deities through the analogy of flora. The analogy of tree, leaves, and mushroom connotes separation, disconnection, loneliness, bareness, and thinness. Grass as a simile, on the other hand, refers to freshness, youth, liveliness, and vividness. So-called female behavioral qualities and responses like cruelty are also represented through flora (e.g. weed).

Examples From the Novel**Attributive function**

- "At Minos and Pasiphae's wedding, the huddle of mortals I had glimpsed seemed distant and blurred, as alike as leaves on a tree" (M. Miller, 2019, p. 93).

- "When he placed his hand upon my sister's delicate arm, suddenly, he looked like a tree in winter, bare and shriveled-small" (p. 28).

- "I had forgotten how vivid she was, how beautiful. Even in her pain, she commanded the room, drawing all the light to herself, leeching the world around her pale as mushrooms" (p.105).

Explanatory function

- "Her cruelty springs fast as weeds and must any moment he cut again" (p. 18).
- "Her excitement and innocence, easy and green as grass" (p. 92).
- "Daedalus' face had gone soft as ripe fruit, his eyes full and shining" (p. 122).
- "A man wants a wife like new grass, fresh and green" (p. 149).

Emotive function

- "The rapes and ravishments, the abuses. I found it hard to believe. They (nymphs) looked weak as mushroom gills" (p. 26).

Inanimatemorphic Representations in *Circe*

In the novel, Miller creates a resemblance between deities/human beings and inanimate natural phenomena. There is a variety of types of natural forces "as operating on and affecting us in many ways. The forces take many shapes in the physical world: waves, wind, storms, fire, and agents pushing, pulling, driving, or sending another thing. These forces affect various changes in the thing acted on" (Kovecses, 2010, p. 22). Miller is an acute observer of the natural world and centralizes nature as the organizing principle of perception and understanding of the outside world. As in the zoomorphic and floramorphic representations, Miller draws attention to the interspecific similarities and interactions to reinforce the sense of the interconnectedness and interrelatedness of different species in inanimatemorphic similes.

Examples from the Novels

Attributive function

- "Circe is dull as a rock" (M. Miller, 2019, p. 35).
- "Ours [Lampetia and phaethousa] are bright as fire, and our hair like sun on the water" (p. 7).
- "His [Glaucos] face was like the sand, showing a hundred impressions" (p. 38).
- "She (Scylla) moves like water, does she not?" (p. 45).
- "He was like that column of water he had told me of once, cold and straight, sufficient to himself" (p. 65).

- "All who were wise feared then god Apollo's wrath, silent as sunlight, deadly as plaque" (p. 80).

Emotive function

- "His voice was gentle in my ears, sweet as summer winds" (p. 32) (emotive, auditory)

- "I felt numb, barren as a winter" (p.149)

- "The thought of returning to my father's halls like a white coal in my throat" (p. 35).

Explanatory function

- "In nature," I said. "Poor in possessions, yet rich in spirit and courage, and shining like a star" (p. 37).

- "He sighed. It must be wonderful to be a god and never bear a mark my brother once said it feels like water" (p. 34).

- "A look flashed in his eyes, like teeth in a wolf's mouth" (p. 58).

- "My cousins flowed away from me like water around a rock" (p. 63).

- "Her eyes shone bright as torches. She drew off her veil, revealing hair like the sun on Crete's hills" (p. 143).

- "I said to myself, do not just stand there like a stone. Try something" (p. 72).

- "My Powers lapped upon themselves like waves" (p. 74).

The most frequently used inanimate natural entities for analogy are the sun, star, stone, rock, waves, and wind. There is a recurrent pattern that has been observed in the novel. Miller makes use of water images (ocean, river, stream, and waves), light images (star, sun, sunlight, dawn, lightning strike), and stone images (rock, boulder). The similes with water (waves, stream, river, ocean) can be contrasted with the similes with stone. While the similes with water refer to fluidity, dynamism, mobility, productive force, life-affirming energy and self-sufficiency, the analogies of stone (rock, boulder) suggest disapproval and describe motionlessness, lifelessness, inertia, unproductivity, and low spirit. The sun as a simile has the connotation of brightness, power, light, and might. Miller benefits from the comparison between flora and human/deities to strengthen the effect of her descriptions of the physical qualities, actions, manners, attitudes, and behaviors of divine and human characters to emphasize they are not above or beyond nature but an integral part of nature bearing similar features with other natural entities.

CONCLUSION

To conclude, ecological crises cannot be solved via scientific means only. Solutions require a multidisciplinary approach. It is a multilayered problem whose solution requires fertile interaction among ethics, philosophy, linguistics, and science. Zhou (2017) asserts that "The ecological crisis urges scientists and humanists to synthesize the collective efforts from other disciplines like axiology, environmental philosophy, and ecological ethics to strive for various alternatives to prevent this deterioration" (p. 124). A detailed ecolinguistic study of Miller's systematic choices in *Circe* reveals that her figurative language in the novel contains anthropomorphic, zoomorphic, floramorphic, and inanimatemorphic representations. Miller makes use of similes to liken one entity to another in terms of their physical appearances, attitudes, manners of action, behavioral patterns, and emotional or mental states or to describe a situation, condition and a way of being. She mostly uses similes to illustrate negative and positive qualities in one entity, to praise a merit, to foreground a virtue, or to highlight personal weaknesses and flaws in a critical tone, or to draw attention to abnormal and eccentric behaviors. The second more frequent pragmatic function of similes in the novel is to describe the way action is performed or an event takes place. In the third place comes the description of the mental and psychological states of the characters. The least frequent function her similes fulfill is to describe the external features of physical entities including their shape, sound, or weight.

Miller's well-chosen comparisons do not function as "the sole device of creative literary imagination" (Lakoff & Johnson, 2008, p. xii) but through her wit, they turn into a "valuable tool" (p. xii) to raise ecological consciousness and awareness and to reflect her own ecosophic wisdom that rejects deep-rooted hierarchy and dualism among the species. The frequency of the use of the similes in the novel leads to the emergence of perceptual selectiveness. To put it differently, her metaphorical conceptualization motivates our minds to make sense of the complex interspecific relations in a certain way as intended by Miller. Similes provide a more direct way of showing the relations between two things and explain and describe entities with much more clarity and thus influence the mind in a more powerful manner. "Every simile ought to operate on the mind as a clear and obvious demonstration of a thing proposed" (Schultes, 2012, p. xiii). In Miller's figural representations, the culture/nature boundary is bridged through fostering symbiotic relations among the species that accentuate the similarity between "cultural and natural gestures" (Barei, 2015, p. 58). Miller semiotizes the relations among the entities and phenomena of nature from a social and cultural perspective in such a way that liminal subjects that display "transference between spheres" emerge (Barei & Ahumada, 2008, p. 10). It can be concluded that Miller does not valorize or idealize non-human beings. She does not foreground the

superiority of human beings or deities either. What she does through her systematic choices and stylistic use of similes is to draw attention to both positive and negative qualities commonly shared by the species, which can contribute to the construction of more positive interspecific interactions and relations.

The authors contributed equally to the study and there is no conflict of interest.¹

REFERENCES

Alghamdi, N. A. (2019). Socio-pragmatic representation of animal in Al-Bahah proverbs: An ecolinguistic analysis. *Utopía y Praxis Latinoamericana*, 24(6), 274–284.

Armstrong, K. (2008). *A short history of myth*. Edinburgh: Canongate Books.

Bakhtin, M. M. (2002). *The dialogic imagination: Four essays by M.M. Bakhtin* (M. Holquist, Ed.; C. Emerson & M. Holquist, Trans.). Austin: University of Texas Press.

Barei, S. N. (2015). *La cultura y sus retóricas Miradas interdisciplinares*.

Barei, S. N., & Ahumada, E. P. M. (2008). *Pensar la cultura: Perspectivas retóricas*. Grupo de Estudios de Retórica.

Capra, F. (1997). *The web of life: A new scientific understanding of living systems*. New York: Anchor.

Chen, S. (2016). Language and ecology: A content analysis of ecolinguistics as an emerging research field. *Ampersand*, 3(1), 108–116.

David Punter. (2007). *Metaphor. New Critical Idiom* (E-book). London: Routledge.

Epley, N., Waytz, A., Akalis, S., & Cacioppo, J. T. (2008). When we need a human: Motivational determinants of anthropomorphism. *Social Cognition*, 26(2), 143–155.

Epley, N., Waytz, A., & Cacioppo, J. T. (2007). On seeing human: A three-factor theory of anthropomorphism. *Psychological Review*, 114(4), 864.

Forti, T. (2008). *Animal imagery in the Book of Proverbs* (Vol. 118). Brill.

¹ Yazarlar çalışmaya eşit katkı vermiştir ve herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Foucault, M. (2017). *Of other spaces: Utopias and heterotopias. Architecture/Mouvement/Continuité* (J. Miskowiec, Trans.).

Haugen, E. (2001). The ecology of language. *The ecolinguistics reader: Language, ecology and environment*, 57–66.

Hume, D. (1957). *The natural history of religion*. California: Stanford University Press.

Indriyanto, K. (2021). An ecolinguistic analysis of the Wind Gourd of La'amaomao. *International Journal of Humanity Studies (IJHS)*, 5(1), 97–108.

Johnson, W. O. (1955). The Conception of God as supra-personal yet personal. *Journal of Bible and Religion*, 23(4), 256–265.

Kjærgaard, M. S. (1986). *Metaphor and parable: A systematic analysis of the specific structure and cognitive function of the synoptic similes and parables qua metaphors*. Copenhagen: Brill Archive.

Knowles, M., & Moon, R. (2004). *Introducing metaphor*. London: Routledge.

Korten, D. C. (2007). *The great turning: From empire to earth community*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.

Kovecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction*. Oxfordshire: Oxford university press.

Kravchenko, A. V. (2016). Two views on language ecology and ecolinguistics. *Language Sciences*, 54, 102–113.

Kull, K. (1998). Semiotic ecology: Different natures in the semiosphere. *Σημεσιota\$omega\$τκ\$acute\eta\$-Sign Systems Studies*, 26(1), 344–371.

Lakoff, G., & Johnson, M. (2008). *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago University Press.

Lefkowitz, M. R., & Lefkowitz, M. R. (2007). *Women in Greek myth*. Baltimore: JHU Press.

Lorenz, D. C. (1999). Man and animal: The discourse of exclusion and discrimination in a literary context. *Women in German Yearbook: Feminist Studies in German Literature & Culture*, 14(1), 201–224.

Lotman, J. (1988). Natural environment and information. *Lectures in Theoretical Biology. Tallinn: Valgus*, 45–47.

Mackenthun, G. (2016). Imperiality, deep time, and indigenous landmark epistemologies in North America. *SpaceTime of the Imperial*, 1, 48.

Macmillan, C. (2019). The Witch (ES) of Aiaia: Gender, Immortality and the Chronotope in Madeline Miller's. *Gender Studies*, 18(1), 27–38.

Maran, T. (2001). Mimicry: Towards a semiotic understanding of nature. *Σημεῖοταῶμεγατῆς\acute\eta-\$-Sign Systems Studies*, 29(1), 325–339.

Metzner, R. (1993). The emerging ecological worldview. *The Bucknell Review*, 37(2), 163.

Miller, J. (2015). *The globalization of space: Foucault and heterotopia*. London: Routledge.

Miller, M. (2019). *Circe*. Grupo Editorial Patria.

Mokoagouw, M. E. (2018). Environments triple dimensions in fairytales: A dialectical ecolinguistics perspective. *International Journal of Linguistics, Literature and Culture*, 4(4), 10–16.

Nicolau, E. (2018). How this author is rewriting the Odyssey to place a woman front and center. *Refinery29. Com, April*, 10.

Nöth, W. (2001). Ecosemiotics and the semiotics of nature. *Σημεῖοταῶμεγατῆς\acute\eta-\$-Sign Systems Studies*, 29(1), 71–81.

Nunes, R. (2014). Looking into Margaret Atwood's *The Penelopiad*: Appropriation, parody and class issues. *Palimpsesto-Revista Do Programa de Pós-Graduação Em Letras Da UERJ*, 13(18), 228–240.

Perangin-Angin, D. M., & Dewi, N. (2020). An ecolinguistic analysis of folksongs in endangered Pagu language. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, 17(5).

Pick, A., & Narraway, G. (2013). Intersecting ecology and film. *Screening Nature: Cinema Beyond the Human*, New York: Berghahn Books, 1–18.

Ponce, A. G. (2016). Ecosemiotic aspects of zoomorphic metaphors: The human as a predator. *Σημεῖοταῶμεγατῆς\acute\eta-\$-Sign Systems Studies*, 44(1–2), 231–247.

Richards, I. A. (1965). *The philosophy of rhetoric*. Oxfordshire: Oxford University Press.

Ricoeur, P. (2004). *The rule of metaphor: The creation of meaning in language*. New York: Routledge.

Rinkauskaitė, E., & Selmistraitis, L. (2011). Zoomorphic idioms expressing human unhappiness in English and Lithuanian. *Žmogus Ir Žodis*, 32–39.

Rips, L. J. (1975). Inductive judgments about natural categories. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 14(6), 665–681.

Schroll, M. A. (2007). Wrestling with Arne Naess: A chronicle of ecopsychology's origins. *The Trumpeter*, 23(1).

Schultes, H. (2012). *Flowers of fancy, a collection of similes taken from various authors*. Ulan Press.

Sebeok, T. A. (2001). *Signs: An introduction to semiotics*. Toronto: Toronto University Press.

Stack, G. J. (1980). Nietzsche and anthropomorphism. *Crítica: Revista Hispanoamericana de Filosofía*, 41–71.

Steffensen, S. V., & Fill, A. (2014). Ecolinguistics: The state of the art and future horizons. *Language Sciences*, 41, 6–25.

Stibbe, A. (2015). *Ecolinguistics: Language, ecology and the stories we live by*. London: Routledge.

Travis, P. W. (1997). Chaucer's Heliotropes and the Poetics of Metaphor. *Speculum*, 72(2), 399–427.

Ulbricht, J. (2005). JC Holz revisited: From modernism to visual culture. In *Art Education* (Vol. 58, Issue 6, pp. 12–17). New York: Taylor & Francis.

VandenBos, G. R. (2007). *APA dictionary of psychology*. American Psychological Association.

White, R. W. (1959). Motivation reconsidered: The concept of competence. *Psychological Review*, 66(5), 297.

Wu, Y. (2018). Ecological discourse analysis. *2018 4th International Conference on Social Science and Higher Education (ICSSHE 2018)*.

Zhou, W. (2017). Ecolinguistics: Towards a new harmony. *Language Sciences*, 62, 124–138.

Zuo, X. (2019). An Ecological Analysis of Emily Dickinson's "The Grass". *Theory and Practice in Language Studies*, 9 (7), 849–853.

Yayın Geliş Tarihi: 08.10.2022
Yayına Kabul Tarihi: 09.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1186262>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1520-1550
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KUKLA KABARE'DE BİR KARAGÖZ GÖLGESİ: DAYI

*Gülseren Özdemir RİGANELİS**

Öz

Bu makalede 2021 yılında Nazmi Sinan Mihçı tarafından kurulan You Tube kanalı Kukla Kabare'de haftalık, 12-25 dakikalık videolar olarak yayınlanmakta olan Bilgi Deryası adlı gösterinin kukla Dayısı ile gölge oyununun merkez kişisi Karagöz, arketipsel bakış açısıyla ve karşılaştırma yöntemiyle detaylı biçimde ele alınmaktadır. İkili karakter yapısı üzerine kurulmaları başta olmak üzere başka ortak özellikleri de bulunan her iki gösterinin başkışileri olan Dayı ile Karagöz'ün ve onların karşıt tipleri Nihat ile Hacivat'ın şaşırtacak ölçüdeki benzerliklerinin ortaya konduğu makalenin amacı; kültürel unsurları arketipler bağlamında evrimsel bir süreç içinde takip etmenin olanaklılığını ve gölge oyununun geçirdiği değişimleri izleyerek onun dijital gösteri çağının çeşitli türlerine sanatçının bilinçli tavrıyla ya da kolektif bilinçdışı yoluyla ulaşan etkilerini göstermektir. Ayrıca geçmişe ait türlerin çeşitli tipler aracılığıyla kendilerini farklı türler içinde devam ettirebilmesi yanında yeni formların da eski türleri bünyesine alırken onların gücünden ve kolektif bilinçdışı yardımıyla etki alanının genişliğinden yararlandıkları, gölge oyunun kolay yok olmayacak güçlü etkileri olan bir tür olduğu da vurgulanmaktadır. Bilgi Deryası'nı tip özellikleri bağlamında geleneksel Türk tiyatrosunun en önemli çeşitlerinden gölge oyunuyla ilişkileri doğrultusunda çözümleyere, gölge oyununa olduğu gibi çağdaş tiyatromuza ve gösteri dünyamıza yönelik çalışmalara da yeni ve farklı bir bakış açısı getirerek katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Dayı ile Karagöz ve bunların karşıt tipleri arasında tespit edilen şaşırtıcı benzerlikler, varlığını geleneksel hâliyle sürdürmekte zorlanan ve başkışileri yoluyla yeni formlar içinde kendini devam ettiren gölge oyunun modern teoriler kullanılarak ve farklı türlerle ilişkilendirilerek değerlendirilmesinin faydalı olacağını düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kukla Kabare, Bilgi Deryası, Gölge Oyunu, Karagöz, Dayı, Karşılaştırmalı Yöntem*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Riganelis, G. Ö. (2022). Kukla Kabare'de bir Karagöz gölgesi: Dayı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1520-1550.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-2051-4175, gulserenazderoglu@hotmail.com.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

**KARAGOZ'S SHADOW IN A PUPPET PERFORMANCE NAMED KUKLA
KABARE: DAYI**

Abstract

Bilgi Deryası, which is broadcast as weekly, 12-25 minute videos in You Tube channel Kukla Kabare, founded by Nazmi Sinan Mıhçı in 2021, is a puppet performance. In this article, the puppet character of the Bilgi Deryası, Dayı, and the central character of the traditional Turkish shadow show, Karagöz, are evaluated in detail with an archetypal perspective and comparison method. There are surprising similarities between Dayı and Karagöz, and their opposite types, Nihat and Hacivat, in both shows that based on binary character structure. The aim is to show the possibility of following cultural elements in an evolutionary process in the context of archetype and the effects of shadow show that reach various genres of the digital show century, either through the conscious attitude of the artist or through the collective unconscious. While past literary genres maintain themselves in new genres, new forms benefit from power of past genres and the breadth of their influence with the help of the collective unconscious. By following the changes that the shadow show has undergone over time, it is possible to easily say that it is a genre with strong effects that will not disappear easily. By analyzing the Bilgi Deryası in the context of its characters researchs in line with its relations with the shadow show, one of the most important varieties of traditional Turkish theater; it is aimed to contribute to the researchs of our shadow show and contemporary theater, it is wanted to bring a new and different perspective to Turkish theatre. It is thought that it would be beneficial to evaluate the shadow show, which has difficulty in maintaining its existence in its traditional form and continues itself in new forms through its characters, using modern theories and associating it with different genres.

Keywords: *Kukla Kabare, Bilgi Deryası, Traditional Shadow Show, Karagöz, Dayı, Comparative Method*

GİRİŞ: ÇAĞDAŞ TİYATRO VE GÖLGE OYUNU

Coğrafyası çok geniş olup farklı kültürlerde de çok benzer özelliklerde görülmekle birlikte Türk toplumunun kendi kültürüyle özdeşleştiği ve 16. yüzyıl sonrasında Osmanlı coğrafyasında yayılan¹ ve 17. yüzyıldan sonra büyük gelişme gösteren *gölge oyununun* (And, 1970, s. 50) 20. yüzyıldan sonraki varlığı birtakım çabalarla yürütülse de Türk toplumunun belleğine kazınmış bir eğlence olmasından öte bu toplumun bilinçdışı ile de şekillenmiş, ihtiyaçlarına cevap vermiş ve kendisi de bu ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiş bir tür olarak hâlâ mevcuttur. Türklerin yalnız tekniğini aldıkları bu oyunu kendi dramatik yetenekleri, dericilikteki ustalıklarıyla Türkiye'de yüzyıllar boyunca geliştirerek kültürün en özgün dramatik türü olan *karagözün* ortaya çıktığını belirten Metin And'a göre asıl ilginç olan Mısır'dan alınan bu tekniğin Türkiye'de geliştirilip olgunlaştıktan sonra yeniden

¹ Uzak Doğu'da gelişen ve buradan Batıya yayılan *gölge oyunu*, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nden sonra Mısır'dan Türkiye'ye geçmiş, 17. yüzyılda genel hatlarıyla şekillenmiş ve çeşitli kaynaklarda bu oyundan söz edilmiştir (bk. And, 1970, ss. 43-48).

Mısır'a gitmiş ve bu kez Mısır'da *Türk Karagözü* oynatılmış olmasıdır (And, 1970, s. 47).

Türk toplumunun en temel geleneksel gösterilerinden olan *gölge oyununun* günümüzde bilinen klasik şekli yok olmamışsa da bu şekli daha çok ileri kapitalizm ve teknoloji şartlarında ortaya çıkan eğlencelere direnmeye çalışan ve zor şartlarda sürdürülen ustaları azalmış bir sanat veya nostaljik bir özlemin popüler kimliğe büründürdüğü sahnede oyuncu performansı ile sergilenen bir eğlence olarak varlığını sürdürmektedir. Son yıllarda akademisyenlerce topluma yeniden kazandırılmasının hedeflendiği bir çalışma alanı olarak daha fazla önem kazanan *gölge* oyunu, çocukların eğitiminde yararlı olması için suretlerle veya oyuncularla yapılan küçük çaplı gösteriler olarak da karşımıza çıkmaktadır. *Bugün, karagözün toplumla Osmanlı dönemindeki gibi yaşamsal bağlar kuramaması, hayatın bir parçası değil de izole bir sanat aktivitesi hâline gelmesi, bir modernite sorunudur. Karagöz'ün geçirmiş olduğu bu dönüşüm ve değişimler, technē'den güzel sanatlara evirilen bir kabiliyet ve bilme biçiminin yolculuğu olarak okunabilir* (Babadoğan, 2013, p. 517). *Nasıl bazı çok yaşlı kişiler inanılmaz derecede canlı ve etkileyici olarak kalabiliyorlarsa, bazen eski biçimlerin niteliği de bugün bile yaşamın onun içinde yer edinebildiği olağanüstülükte olabilir. Ancak her biçim ölümcüldür. Evrenin temel yasasına, yani kayboluşa uymak zorunda kalmayan, başta kendimiz olmak üzere hiçbir biçim yoktur. Her din, her anlayış, her gelenek, her bilgelik doğum ve ölümü kabul eder* (Brook'tan akt. Karabulut, 2014, s. 182). Bazı resmi girişimlere rağmen geleneksel biçimi yok olmaya doğru giden ve daha çok farklı formlarda varlığını devam ettirmeyi başaran *gölge oyunu*, aslında hiçbir kültürel ögenin -onu ortaya çıkaran *arketipler* insanda değişmeyeceğine göre- kesin bir yok oluşla ortadan kalkmadığını, evrimsel bir dönüşüme uğradığını gösterir biçimde karşımıza çıkabilmektedir.

Her zaman gelişime açık bir tür olan ve çağlar boyunca değişim göstermişse de 19. yüzyıldan sonra Batı tiyatrosu karşısında daha fazla yenileşme ihtiyacı duyan *gölge oyununun* canlı tutulmasına bazen de canlı tutma amacıyla değil bilinçli bir beslenme kaynağı olarak yeni formlar içinde yer almasına yönelik pek çok girişimde bulunulmuştur. Pertev Naili Boratav geleneğin dışına çıkarak *gölge oyununun* yenileştirilmesine yönelik ilk önerilerin 19. yüzyılda perdenin buzlu camdan olması, sûretlerin boylarının büyütülmesi gibi düşünceler öne süren Ahmet Mithat ile Fransız romanlarından konu seçmeye kalkışan ve başka bazı teknik değişiklikler yapan Karagözcü Kâtibi Sâlih'ten geldiğini ancak bunların başarılı olmadığını söyler. Boratav'a göre ikinci deneme ise belli başlı kişileri canlı aktörlere temsil ettirmek, *karagözü* tiyatro sahnesine çıkarmak şeklinde kendini gösterir ve bunun için 1910'da "Canlı Karagöz Sahnesi ve Operet Kumpanyası" adında bir tiyatro kuruluşu bu işi bir zaman sürdürür ve orada oynanmak üzere birçok piyesler de yazdırılır. *Gölge oyununun* üçüncü kez modernleştirilmesinin ise 1941 yıllarında İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından denendiğini belirten Boratav onun oyunu daha kalabalık seyirciye tiyatro, sinema binalarında gösterebilmek

amacı ile suretlerin ve dolayısıyla perdenin boyutlarını büyütme, deve derisi yerine yağa batırılmış kartondan suretler yapmak gibi hem tekniğe, hem de konulara yenilikler getirmeye çalıştığına ama bunun da başarısızlıkla sonuçlandığına dikkat çeker (Boratav, 1992, s. 200). Gonca Gökalp Alpaslan, Baltacıoğlu'nun *öz tiyatro kuramının* Batı kültürünü iyice özümsemiş ve Türk kültürünün inceliklerinden ve kendinden önceki birikimlerden ulusal bir senteze ulaşmayı başarmış bir tiyatro anlayışına dayandığını ve onun *karagözü* çağdaşlaştırmak için tiyatrolaştırma ya da canlı oyuncularla sahneye taşıma girişimlerine karşı çıktığını belirtir (Alpaslan, 2007, ss. 180-181). Boratav'a göre bu ilk denemeler dışında ayrıca çağdaş tiyatro sanatının aktör ve yazarlarının *gölge oyununu*, geleneğindeki teknik ve içerik özelliklerini olduğu gibi bırakarak, onun yapısındaki ve anlatımındaki güçlerden bir şey yitirmeden, onu bozup yozlaştırmadan canlı tutma denemeleri de olmuştur. 1931 yıllarında bir süre, güçlü komedi aktörü Hazım, İstanbul'da bir küçük lokantada *karagöz* oynatarak büyük ilgi ve başarı kazanmış, Köy Enstitülerinin canlı çalışma ve yaratma döneminde (1940-1945) ise Hasanoğlu Köy Enstitüsü öğretmenlerinden Hidayet Gülen, *karagöz oyunları*na yeni bir anlatım gücü verme çabası göstermiştir. Boratav'a göre 1968'de bir gazetenin yarışmasında binciliği kazanan Aziz Nesin'in *karagöz piyeslerinin* yayınlanması da eski oyunların, özellikleri yitirilmeden günümüze getirilmesinin mümkün olduğunu ispatlamaktadır ve hem konuları işlemede, hem de icra işinde çağının kültür seviyesinin aşağısında kalmayan, aynı zamanda geleneği benimsemiş ve sindirmiş olan sanatçıların elinde *karagözün* bugün de diri kalma şansı vardır; sinema, televizyon gibi, çağdaş teknik araçlar onun bu yeniden canlanma imkânlarını bir hayli çoğaltabilirler (Boratav, 1992, ss. 200-201).

Karagözün ilgisizlikten unutulup gittiğini, devletin de bu konuda olumlu bir çaba göstermediğini ama yine de Kars'ta görüldüğü gibi bazı *karagözcülerin* *karagözü* kendi şehirlerine uygun konular seçerek oynatması gibi onunla en umulmadık zaman ve yerde karşılaştığımızı söyleyen Metin And'a göre *karagöz*; bale, tiyatro gibi türlerde de karşımıza çıkmaktadır (And, 1970, s. 62). *Modern karagöz oyunlarının* (1934 ile 1994 yılları arasında tespit edebildiği eserlerin ve yazarların) bir listesini veren Gonca Gökalp Alpaslan² *karagözün* modernize

² İsmail Hakkı Baltacıoğlu: *Karagöz'ün Kadıköy İhtisap Ağalığı* (1934), *Karagöz Ankara'da* (1940), *Karagöz'ün Köy Muhtarlığı* (1941), *Köylü Evlenmesi* (1941), *Karagöz Sahneleri* (1946); Ercüment Behzad Lav: *Karagöz Stepte* (1940); Turgut Özakman: *Karagöz'ün Dönüşü* (1959); Orhan Asena: *Hacivat Politikacı* (1964), *Büyük Curcuna* (1974), *Karagöz Emekli* (1982); Ünver Oral: *Öp Hacivat'ın Elini* (1968), *Karagöz Dondurmacı* (1987); Aziz Nesin: *Karagöz'ün Kaptanlığı*, *Karagöz'ün Berberliği*, *Karagöz'ün Antrenörlüğü* (1969); Mehmet Seyda: *Karagöz'ün Seçmenliği* (1969); Erkut Babakol: *İşletmecilik Derler Adına* (1969); Hidayet Gülen: *Karagöz Palas* (1969); Erol Aksoy: *Hamhum Şaralop* (1969); Mazhar Anacan: *İş miştir* (1987); Münir Canar: *Miras* (1987); Halil İbrahim İzmit: *Su Testisi Su Yolunda Kırılır* (1987); Ülker Köksal: *Karagöz*

edilmesinde *karagöz oyunlarının fasıl* dağarcığını devam ettiren oyunlar; *karagöz* oyunlarından konu, söyleşme, tip vs. bakımından yararlanan ama *karagöz oyunu* yapısı taşımayan oyunlar ve *karagöz oyunlarının fasıl* dağarcığına modern dünyanın, değişen Türkiye'nin görüntülerini, değerlerini, konuşmalarını işleyen yeni *fasıllar* ekleyen *çağdaş karagöz oyunları* (20. yüzyılın Hayrettin İvgin, Metin Özlen, Emin Şenyer, Ünver Oral gibi *karagöz sanatçıları* ya da araştırmacıları tarafından yeni *fasıl* dağarcıklarıyla yazılan ya da sahnelenen oyunlar; ilk örnekleri İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Ercümen Behzad Lav'da görülen ve sonrasında Aziz Nesin, Orhan Asena, Turgut Özakman'da görülen modern oyun yazarlarının *karagöz oyunlarının* yapısını aynen koruyarak yazdıkları hem sahnelenmek hem okunmak üzere yazılmış oyunlar) olmak üzere birkaç yol izlendiğini belirtir (Alpaslan, 2007, s. 179). Milliyet gazetesinin günümüz diliyle *karagöz metinlerinin* yazılması için açtığı yarışmada üç *karagöz* oyunu ile birinciliği alan Aziz Nesin (And, 1970, ss. 62-63) araştırmacıların en çok sözünü ettiği yazarlar arasındadır. Modern dünyaya göre şekil değiştirmek zorunda kalan *gölge oyununun* yine aynı nedenle başka sanat formlarının konularından yararlandığı da görülür. Pertev Naili Boratav; A. Thalasso, Metin And ve Cevdet Kudret'in Molière'in "Skapen'in Dolapları", "Zoraki Hekim", "Cimri" gibi komedilerinden ve Ahmed Midhat'ın Hasan Mellâh", "Hüseyin Fellâh" adlı romanlarından konularını alan *gölge* oyunları bulunduğuna işaret ettiklerini belirtir. Ona göre *gölge oyunu* "Ferhat ile Şirin" oyununda görüldüğü üzere farklı türlerin konularını alıp kendi oyun yapısına, anlatım tutumuna ve bakış açısına başarılı biçimde uyarladığında oldukça güzel sonuçlar doğmaktadır (Boratav, 1992, s. 202).

Gölge oyununun zaman içerisinde çeşitli modernleştirme çabaları ile canlı tutulmaya çalışılması dışında bir de oyunlarda ondan etkilenme ve beslenme durumu söz konusudur. 1860 yılında *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde tefrika edilen ilk tiyatro oyunumuz "Şair Evlenmesi"nden başlayarak ilk baskısı 1947'de yapılan Ahmet Kutsi Tecer'in "Köşebaşı" oyunu ve ilk olarak 1964'te sahnelenen Haldun Taner'in "Keşanlı Ali Destanı" başta olmak üzere geçmişten günümüze *karagöz* ve *ortaoyununun* özelliklerini yansıtan, geleneksel olandan etkilenen modern oyunlar mevcuttur. Ayrıca Nejat Uygur, Münir Özkul ve Ferhan Şensoy çağdaş tiyatroyu geleneksel tiyatrodan beslenerek sürdürmüş önemli sanatçılardır. Oyunlarında geleneksel Türk tiyatrosuna yapı, tip, güldürü anlayışı açısından göndermelerde bulunan Haldun Taner, Oktay Arayıcı, Sadık Şendil, Ferhan Şensoy gibi yazarlarımızın olması büyük bir şansıdır elbette. Bu açıdan bakıldığında modern tiyatro yazarlarının geleneksel tiyatromuza belirli bir sorumluluk anlayışıyla yaklaştıkları ve onun doğasındaki güçlü ve üstün özellikleri fark ederek modernize etme yoluna gittikleri söylenebilir (Alpaslan, 2007, s. 197). Geleneksel olandan beslenmenin kendi doğallığı içinde oluşması dışında, her çağın eğlenme biçiminin

Trafikte (1987); Turan Tekdoğan: *Yeşil Yandı Geç* (1987); Yılmaz Onay: *Karagöz'ün Muamması* (1992); Tekin Özertem: *Kagözüm İkiğözüm* (1994) (bk. Alpaslan, 2007, s. 180).

kendi yaşam biçimine bağlı olarak başka olduğunu belirten ve artık seyircisini eğlendirmeyen *burjuva tiyatrosu* ile tiyatrodaki öteden beri uygulanmakta olan eğlendirme yöntemlerini eleştiren ve tiyatronun her çağda seyircisini eğlendirmekle yükümlü olduğunu belirten Bertold Brecht’in (Şener, 2012, s. 275) 1927 yılında ortaya attığı *epik tiyatro* anlayışının etkisiyle olması da mümkündür. Halkın yararını gözetmek ve halka yönelik olmak savında olan *epik tiyatro* halkla ilgili gerçeklerin geniş kitlelerin anlayacağı biçimler içinde dile getirilmesini esas alır ki bu da tiyatronun malzemesinin, içeriğinin, biçiminin, anlatım yöntemlerinin yeniden saptanmasını ve tanımlanmasını gerektirmiştir (Şener, 2012, s. 278).

Gölge oyununun 21. yüzyıldaki canlandırma, modernleştirme ve teknolojiye uyum sağlama çabalarından da söz etmek gerekir. Yakın zamanda son önemli *karagöz ustalarından* İhsan Dizdar (25 Şubat 2000), Orhan Kurt (26 Mart 2017) Mahmut Hazım Kısakürek (11 Kasım 2020), Mehmet Ertuğ (23 Mayıs 2021), Metin Özlen (3 Mayıs 2022), Alpay Ekler (25 Ağustos 2022) vefat ettilerse de Hasan Hüseyin Karabağ gibi geleneğin yaşatılması konusunda ümit verici isimler hâlâ mevcuttur. 2004 yılından itibaren Hayali Nevzat Çiftçi’den *gölge tiyatrosu* ile ilgili dersler almaya başlayan; Alpay Ekler, Metin Özlen ve Suat Veral gibi ustalardan feyz alan; *meddahlık* ve *gölge tiyatrosu* ile ilgili önemli çalışmalarda bulunan ve 2008 yılında “Gölgene sahip çık” sloganı altında tüm yurttaki Karagöz ve Hacivat organizasyonları düzenlemeye başlayan 1976 doğumlu Uğur Demirezen’in (isparta.ktb.gov.tr, 04.05.2022) projeleri de bu anlamda önemlidir. Devlet ve şehir tiyatrolarının -eskiden şehirlerde ramazan ayının olmazsa olmazlarından olan ama halk arasında olduğu gibi sarayda ve ramazan aylarında yoğunlukta olmak üzere gerek ayna ve tasvirler kullanılarak geleneksel oynatma biçimiyle, gerek sahnede canlandırılarak sergilenen performansları ve organizasyonları da oldukça önemlidir. Senaryosunu Levent Kazak’ın yazdığı, yönetmeni Ezel Akay’ın “Anadolu Orta Çağ Üçlemesi” olarak plânladığı serinin ilk filmi olarak yaptığı 2005 yılı Türk yapımı “Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü” filmi hem *gölge oyununun* ortaya çıkışı ile ilgili önemli bir efsanenin canlandırılması hem Hacivat ve Karagöz’un olasılıklar içinde bir olasılık olarak muhtemel yaşamlarının, Haluk Bilginer’in oynadığı Karagöz ve Beyazıt Öztürk’ün oynadığı Hacivat olarak *gölge oyunundaki* karakterlerinin korunarak 13., 14. yüzyıl Anadoluşu eşliğinde sinemaya taşınması Türk sinemasının en sevimli ve başarılı filmlerinden birinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. *Akay ve Kazak’ın kimi haklı, kimi haksız eleştirilere maruz kalan filmi, Hacivat ile Karagöz’ü Türk toplumuna, bir kez daha tarihsel, dinsel, siyasal, sosyal ve kültürel bağlam ve zemini ve bu bağlam ve zemine bağlı değişim ve dönüşümü de (elbette, buna bağlı çatışmaları da) esas alarak çok başarılı bir şekilde takdim etmenin yanı sıra, Karagöz’ün kökenini de halk ve karagözcüler tarafından meydana getirilen kökenle ilgili rivayete Türk Şamanizmiyle tasavvufunu da katarak izah etmiştir* (Aça & Aça, 2009, ss. 18-19).

Türk sineması üzerindeki etkisi elbette bu filmde ibaret olmayan *gölge oyunu* başka filmlerde de daha kapalı biçimde kendisini göstermektedir.

Karagöz'ün tanıdık ama modern görünümü Türk seyircisinin çok sevdiği, Türk televizyonlarının en çok seyredilen, gösteri ve tiyatro dünyasının önemli eğlence programlarından olan; oyuncu Ali Sunal'ın sunduğu ilk sezonu Fox TV'de, ikinci sezonundan itibaren ise Show TV'de yayımlanan *Güldür Güldür Show*'un (ilk yayın tarihi 27 Şubat 2013) 180, 197 ve 273. bölümlerindeki *karagöz skeçlerinde* de görülür. İsmail karakterini canlandıran Alper Kul'un *Karagöz*'ü ve Hayati karakterini canlandıran Mahip İpek'in *Hacivat* karakterini oynadığı söz konusu bölümlerdeki *karagöz skeçlerinde gölge oyununun* özellikleri oldukça başarılı biçimde sahneye taşınmıştır. 180. bölümdeki *kaz alma skeci*nde nazır tarafından "kaz isteme" olayı "kız isteme" şeklinde anlaşılacak hapse atılan *Hacivat* ve *Karagöz* son anda kurtulur. 197. bölümdeki "Temizlik İş'i" adlı skeçte *Hacivat*'ı yanlış anlayıp paşa konağını alçı ile sıvayacağına salça ile sıvayan *Karagöz* ve onunla birlikte başı derde giren *Hacivat* suçlu *Tuzsuz Deli Bekir*'i temizlikçi *Tozsuz Deli Bekir* zannederek paşa konağına gönderince olaylar karışır ama böylece bilmeden onun yakalanmasını sağlarlar ve paşa ikisini özel hafiyesi yapar. Üstelik *Karagöz* paşanın kızı *Çiçek*'e âşık olup onu paşadan ister ve olumlu cevap alır. 273. bölümdeki "Karagöz Sevgilim" skeci *Hacivat* yoktur ama bildiğimiz *Karagöz* her hâliyle mevcuttur. Sevgilisi İsmail *Karagöz*'ü biri Avrupa hayranı, biri yaşlı ve çapkın kötü bir şair, biri de kendini gurme zanneden açgözlü üç arkadaşıyla -ki üçü de konuşma ve davranışlarıyla *Hacivat*'ı andırırlar-tanıştıran *Çiçek* ve arkadaşı *Naime* bu üç çok bilmiş haddini bildirdiği için onu tebrik edince İsmail *Karagöz* *Naime*'ye "Ben bunların âlâsıyla ohoooo o kadar uzun zamandır atışıyorum ki bacım bu modern *Hacivatlar* bana vız gelir tırıs gider. Dünya sesi çok çıkanlarınmış gibi görünür ama her dönemde onların hakkından gelecek bir *Karagöz* elbet bulunur." der ve çok bilinen bir perde gazelinin³ ilk ve son beyitlerini (*Efendim şems-i siretle ziyalandıkça hikmet perdesi / Gösterir yüz bin hayal alemde suret perdesi / Maverâ-yı hüsn-i hikmet keşfolur her dem sana / Bak ne suret gösterir seyreyle ibret perdesi*) okur. İsmail *Karagöz*'ün sözlerindeki her dönemde var olan çok bilmiş *Hacivatlar*ın karşıt karakteri olup/görünüp her dönem onların hakkından gelecek bir *Karagöz*'ün bulunması vurgusu önemlidir. Ancak *gölge oyununun* bu karşıtlığa rağmen ikisi de kusurlu ve gülünç olup birbirinin eksik yanlarını tamamlayan ayrılmaz bir ikili ortaya koyması, geleneksel

³ Söz konusu perde gazelinin tamamı şu şekildedir:

Şems-i siyretle ziyalandıkça hikmet perdesi / Gösterir yüz bin hayâl, âlemde suret perdesi / Uykudan bîdâr olup fehmeyle aklın var ise / Çeşm-i insâna bu dünyâ oldu gaflet perdesi / Nakşeden nakkaşî bil, aldanma nakş-ı zâhire / Kıl nazar işte kurulmuştur hakikat perdesi / Âlem-i fâniyi, bakıy sanmaz irfânı olan / Eyler icrâ, fenn-ni lü'biyatı rihlet perdesi / Mâverâ-yı hüsnü hikmet keşfolur her dem sana / Bak ne suret gösterir seyreyle ibret perdesi

kültürümüzün insan varlığının niteliğine gurur duyulması gereken oldukça felsefi bakışının sonucudur.

Yeni sanat formlarında *gölge oyununun* izlerini açık biçimde görebildiğimiz gibi tespit edilmesi çok da kolay olmayacak biçimde kapalı etkileri de mevcuttur. “Hayatımıza Dokunan Son Karagöz Ustası: Orhan Kurt” başlıklı yazısında tanıttığı, artık hayatta olmayan Orhan Kurt’la yaptığı röportajdan konuşmalara da yer veren Evrim Gözener; onun Metin Akpınar ile Zeki Alasya tarafından oynanan sinemadaki ikili tiplerin aslında Hacivat ve Karagöz olduklarını söylediğini aktarır (Gözener, <http://hayatadokun.net>, 02.09.2022). Senaristliğini ve yönetmenliğini Yavuz Tuğrul’un yaptığı, başrol oyuncuları Şevket Altuğ ve Şener Şen’in Mahmut ve Abidin adlı iki komedyen arkadaşı canlandığı “Gölge Oyunu” adlı 1992 yapımı dram türündeki Türk filminde de benzer bir durum söz konusudur. Eski formların yeni formlarda bu çok açık olmayan kendini gösterme biçimi elbette yalnızca Türk gösteri dünyasına özgü değildir. Raik Alınçık; Moliere, Shakespeare gibi sanatçıların eserleri incelendiğinde bu oyunlarda yazılı bir metni olmayan, oyuncuların aynı rolleri canlandıkları *commedia dell’arte*’nin tiplerinin atalarına uygun olarak değişik adlarla bulunabileceği söyler (Alınçık, 2003, ss. 47-48). Bu makalede *Kukla Kabare* de aynı yaklaşımla analiz edilerek tip özellikleri esas alınarak gölge oyunu ile ilişkileri bakımından derinlemesine incelenecektir.

TEMEL TİPLER BAĞLAMINDA KUKLA KABARE VE GÖLGE OYUNU: KARAGÖZ VE DAYI

Nazmi Sinan Mihçî’nin 2021 yılında kurduğu *You Tube* kanalı *Kukla Kabare'de Bilgi Deryası* başlığı altında, bugüne kadar her hafta yayınladığı 12-25 dakikalık toplam 54 video, *gölge oyununun* pek çok özelliğini yansıması yanında özellikle Nazmi Sinan Mihçî tarafından oynatılan kukla Dayı ve onunla birlikte Nihat (Nihat Maça) tipleriyle dikkati çeken bir dijital çağ gösterisidir. Sürekli çatışma hâlinde gösterilen bu iki tip, *gölge oyununun* temel tipleri Karagöz ile Hacivat’ın *kolektif bilinçdışı* yoluyla *Kukla Kabare*’nin *Bilgi Deryası* başlıklı gösterisinde kapalı biçimde varlık bulmuş şekilleridir. Dayı ve Nihat’a dikkatle bakıldığında bazı görüntü özelliklerinden sahnedeki duruşlarına, karakter yapılarından davranışlarına, meselelere yaklaşımlarından birbirleriyle ilişkilerine kadar Karagöz ve Hacivat’ın günümüzeki versiyonları oldukları görülür. *Bilgi Deryası* tip çalışmaları bağlamında değerlendirilip *gölge oyunu* ile karşılaştırıldığında merkez kişileri başta olmak üzere aralarında şaşırtıcı derecede büyük benzerlikler olduğu görülür.

Sahnedeki Duruşları ve Görüntü Özellikleri Bakımından Karagöz ve Dayı

Bilgi Deryası ve *gölge oyunu* çok farklı iki gösteri türü olmalarına rağmen ikili karakterlerinin sahnedeki duruşları ve bazı bedensel özellikleri ile bile benzerlik gösterirler. İki boyutlu tasvirlerle oynanan *gölge oyununda* toplumsal

yapıyı tamamlayan yan karakterler bulunsa da iki temel kişi mevcuttur. *Bilgi Deryası*'nda da biri kukla olmak üzere masa başında oturan iki kişilik bir gösteri söz konusudur. *Bilgi Deryası*'nda Dayı'nın ve Nihat'ın elleri *gölge oyunundaki* gibi oldukça ön plandadır. *Gölge oyununda* tek çubukla oynatılan diğer tiplerden farklı olarak çift çubukla oynatılan Karagöz -çift çubukla oynatılan köçek gibi başka karakter de zaman zaman görülür- tasvirinin durduğu yere göre seyircinin gördüğü taraftaki kolu -genellikle sol kolu- hareketlidir, duygu ve düşüncelerini ifade etmesinde bu kolun önemi büyüktür. *Türk Karagözü* yatay çubuklarla oynatıldığından görüntüler tek yönlü hareket ederler, geri dönemezler (And, 1970, s. 50). İki boyutlu, derinliği olmayan, yarı saydam veya deliklerinin yardımıyla gölgeleri gerili bir beyaz perde üzerine arkasından ışıkla yansıtılan *gölge oyunu* görüntülerine (And, 1970, s. 44) karşılık *Bilgi Deryası*'ndakiler üç boyutludur ama seyirci onları ekranda izlediğinden üç boyutlu olmalarının yarattığı büyük bir fark yoktur. Kukla Dayı Karagöz gibi belli bir yerde -her zaman seyirciye göre sağda-durur ve çok az yer değiştirir. Çift çubukla oynatılan Karagöz gibi kendisi de değnekle oynatılan kukla Dayı'nın sağ kolu sabit sol kolu daima fazlasıyla aktif, hareketli ve oldukça ön plandadır. Nazmi Sinan Mıhçı⁴ bu kolu bir çubuk yardımıyla kullanarak Dayı'nın hareketlerine şekil verir ve diğer ağız, kafa ve beden hareketleri yanında sol kolun hareketleriyle onun karakterini göstermesini, duygu ve düşüncelerini ifade etmesini sağlar. Karagöz'ün Hacivat'la konuşurken ona kafa atmaları ile Dayı'nın Nihat başta olmak üzere onu sinirlendirenlere vurması veya başka şekillerde şiddet eğilimi göstermesi oldukça benzerdir. Sinirlenince Karagöz gibi aşırı sınırlı olan ve canlı bir insanmışçasına sol kolunu anlamlı biçimde kullanan Dayı'nın sık sık sağa sola savurduğu bu koluyla masaya ve Nihat'a vurması dışında, onu dürterek veya ona dokunarak bir anlamda söylediklerinin önemsenmesini sağlamaya çalışması da çok sık görülür. Aktif olan sol kol, beden dilini yansıtma da her iki tip için son derece önemlidir. Yalnızca Karagöz'ün ve Dayı'nın değil, Nihat ve Hacivat'ın da elleri ve kolları duruşlarının, hareket ve tavırlarının önemli bir parçasıdır.

Dayı'nın Karagöz gibi kolları dirseklere kadar çıplak değildir ama onun da çok nadiren üzerine aldığı basit aksesuarlar dışında kıyafeti sabittir. Âlemciliğini göstermek için programa pembe tüylü atkı ile geldiği de olur ama gösterinin ilerleyen kısımlarında bu aksesuarlar ortadan kalkar. Yakasını kaldırdığı ve açtığı beyaz gömleği, boynundaki zinciri, siyah ceketini, gür ve şekilli saçlarıyla kendi döneminin tipik halk adamı kıyafetine sahiptir. Osmanlı İmparatorluğunun çok çeşitli etnik ve dini kimlikli yapısının karakterlere yansıdığı, hepsinin en abartılı özellikleriyle komik ve eğlendirici olarak ortaya çıktığı *gölge oyununda* top sakallı kel Karagöz'ün kıyafeti de kendi sosyolojik koşullarının biraz daha abartılmış ve

⁴ 1977 İstanbul doğumlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezunu, oyun yazarı; tiyatro, sinema ve dizi film oyuncusu; tv programı sunucusu, oyuncu koçu (bk. biyografya.com, Erişim Tarihi: 05.05.2022).

fazlaca renklisi -kırmızı ağırlıklı- olmak üzere halk adamı kıyafetidir. *Gölge oyunundaki* tasvirlerin kılık kıyafetinin zamana ve topluma göre değişikliğe uğrayabildiği -bunun için Yunan *Karagiozisine* bakmak yeterlidir- zaten bilinmektedir. Nihat karakterinin sabit bir kıyafeti yoksa da çoğunlukla dirseklerine kadar çıplak olan, birbirine paralel koyup parmaklarını bağladığı, sık sık yüzünü tuttuğu, yüzünü ve sakalını sıvazladığı elleri ve kollarıyla o da yeşil renk ağırlıklı giyen sivri sakallı Hacivat'ı andırır. Hacivat tasviri tek çubukla oynatıldığından kolları hareketli değilse de hem Karagöz'ün hem de Hacivat'ın hareketli olsun olmasın seyircinin gözüne batan büyük elleri ve kolları mevcuttur⁵ ki Bilgi Deryası'nda da eller ve kollar seyircinin dikkatini çekecek ölçüde önem kazanmıştır.

Karagöz ile Hacivat arasında belirgin bir yaş farkı yokken ve akran durumdalarken *Bilgi Deryası*'ndaki Dayı Nihat'a göre bir önceki jenerasyonu temsil eder ve sinirlendiğinde kendisinin büyük ve tecrübeli olduğunu ısrarla vurgular. Her iki gösteride maceralarıyla ön planda olan kişiler Dayı ve Karagöz'dür. *Fasıllar* zaten adını çoğunlukla Karagöz'ün maceralarına göre alırken *Bilgi Deryası*'nda Dayı her fırsatta kendi maceralarını anlatmaya girişir. Karagöz değişik maceralar içinde olsa da yaşamı bütün gösterilerde o anki mevcut yaşında donmuş gibidir. Nihat'a göre abilik konumunda bulunan, çocukluğundan ve gençliğinden verdiği örneklerle bir önceki jenerasyonu temsil ettiğini ortaya koyan Dayı; geçmişinden sık sık söz ettiğinden belli bir yaşam sürmüş izlenimi yaratıp Karagöz'e göre daha canlı görünse de o da Karagöz gibi belli bir yaşta kalmış ve artık yaşlanmayacakmışçasına bulunduğu yaşa sabitlenmiş görünür. Ancak Metin And'ın *kukla, karagöz ve ortaoyunu* kişileri için söylediği "*Belli durumlar karşısındaki davranışlarında olduğu gibi ilişkilerinde de bir değişmezlik vardır ve olaylar onlara bir şeyler katmaz, belirli bir geçmişleri ve gelecekleri yoktur; belirme, büyüme, yaşlanma gibi zamanın birikici etkisi onları etkilemez, canlı oldukları yanılsamasını (illusion) yaratmazlar*" (And, 2012, s. 62) sözleri Dayı için aynı kesinlikle söylenemez. Çünkü çocukken oynadığı oyunlardan güncel zamana dek hangi işleri yaptığını kadar geçmişi hakkında bilgi veren Dayı, bu ve başka nedenlerle Karagöz'e nazaran daha fazla canlılık kazanmıştır. Dayı'nın kukla olmasının avantajıyla ve oyuncusu Nazmi Sinan Mıhçı'nın maharetiyle neredeyse yüz mimikleri bile mevcuttur. *Gölge oyununda* tasvirlerin karşısında yine tasvirler varken *Bilgi Deryası*'nda gösteriyi bir kukla ve bir insan sürdürdüğü hâlde bunlar bedensel olarak oldukça uyumludurlar ki Dayı'nın canlılık kazanmasında bu uyum da önemli bir detaydır. Karagöz gibi ani duygulara bağlı olan, duygusal iniş çıkışları çok olan, sinirlilikle aşırı duygusallık arasında gidip gelen ve zaman zaman gözyaşlarını saklamayan Dayı sık sık Nihat'ın omzuna yaslanıp ağlar. Bu sırada kukla oluşundan kaynaklanan bedensel farklılığı doğalmış gibi kabul görür.

⁵ *Gölge oyunu* tasvirlerinin hareketlerini ve oynak yerlerini belirleyen; karakterleri, sosyolojik özellikleri ve perdede gerçekleştirecekleri eylemlerdir (bk. And, 1970, s. 52).

Proksemik göstergeler açısından bakıldığında Karagöz ve Hacivat ile Dayı ve Nihat zaman zaman çok yakın olmalarına karşılık çoğunlukla normal bir mesafede dururlar.⁶ İki çubukla oynatılan, ellerinden biri hareketli ve tipik alışkanlığı yerli yersiz kafa atması olan Karagöz'ün Hacivat'a en yakın olduğu zaman ona vurduğu zamandır. *Bilgi Deryası*'nda Dayı'nın Nihat'a vurmak dışında onun eline dokunmak, eliyle onu dürtmek ve ona sarılıp ağlamak gibi çok yakın olduğu başka zamanlar da oldukça sık görülür ve Dayı bunun için esas olarak her zaman hareketli olan sol kolunu kullanır. Dayı ile Nihat arasındaki konuşmalar çatışmalı ve çoksesli olduğu gibi zaman zaman gerginliğe de varır. Karagöz'ün olur olmaz zamanlarda kafa atmalarına karşı Dayı'nın Nihat'ı şaşırtan "*Sen kimsin lan?*" türünden sözlerle sesini aniden yükseltmeleri ve zaman zaman oldukça kaba biçimde şiddete başvurmaları mevcuttur. Spor dallarının konu edildiği "Yolda Yürüdüğüne Şükrettiğimiz Çocuklar, Erkek Voleybolu, Rocky Balboa" başlıklı videoda Nihat'ı yaralamıştır ve videonun reklam görüntüsünde Nihat'ın başında sargı bezi vardır. Yine başka bir videoda arka planda yer alan kişilerden Gökhan'ı devirmiş, kendinden geçmesine neden olmuştur. Sinirlendiği zaman sinirlendiği kişiyi kavgaya davet eden Dayı, kurgu gereği fiziksel olarak Nihat'tan güçlüdür, onun kaldıramadığı masayı kaldırabilir. Duyguların konu edildiği "Pamuk Prenses, Öfke Kontrolü, Evine Dön Melahat" başlıklı gösteride kendisinin öfke kontrol sorunu olan biri olduğunu söyler. Karagöz gibi çoğu zaman huysuz ve şaşırtıcı olan Dayı'nın neye keyifleneceği, neye aniden sinirleneceği önceden kestirilemez. Aşırı öfkeliyken birden ağlamaya geçtiği anlar siktir. Her zaman öfkeli olan Karagöz'ün şiddete başvurduğu zamanlar oldukça sık ise de Dayı gibi aniden ağlayacak derecede duygusallaşmaz. Herkesin huyuna gitmesini bilen, mesafeli, yumuşak ve kibar konuşan Hacivat'ın Karagöz'ün kafa atmalarına karşın "*Ne yapıyorsun Karagözüm?*" türünden sakın cevaplar vermesi gibi Nihat da Dayı'nın çocukları şiddete yönelten tavsiyelerine itiraz etse de kendisine yaptıklarına karşı sakın kalır.

Genel Kişilik Özellikleri Bakımından Karagöz ve Dayı

Karşıtlık durumlarına göre Karagöz ve Dayı

Eğlendirme fonksiyonları önemli olduğu için diğer komedi türleri yanında birbirlerine benzer özellikleri olan *gölge oyunu* ve *ortaoyunu* ile *kukla tiyatrosu* da

⁶ "*Proksemik* Edward T. Hall (1968, s. 83-95) tarafından öne sürülmüş bir kavramdır. Hall'a göre iletişimi etkileyen faktörlerden biri de insanlar arasındaki mesafedir. Bu araştırmasını çok yönlü bir şekilde (pelikanların yan yana dururken aralarında korudukları mesafelerin bile dikkate alınması gibi) ele alan Hall'ın *proksemik* kavramını bir sistem olarak yeniden inceleyen O. Michael Watson (1969, s. 222- 224)'un da yazısına bakılabilir. Watson'un *Proksemik Araştırma Üzerine* adıyla kaleme aldığı bu yazıya Hall'in aynı yazının sonuna derç edilmiş bir cevabı da bulunmaktadır." (Hallaç, 2019, s. 511)

"*Proksemik göstergeler* iki gruba ayrılır: (1) İlişki hâlinde olan kişiler arasındaki mesafe (boş bırakılan alan) ve bu mesafenin değiştirilmesiyle oluşan göstergeler. (2) Uzamdaki yer değişimleri, yani hareketlerden oluşan göstergeler." (Kocabay, 2008, s. 55)

tipleştirme üzerine kurulu -ki komedi olmayan türlerde de tipleştirme önemlidir-gösterilerdir. Metin And'a göre *kukla, karagöz ve ortaoyunu* kişilerinin en büyük özelliği tip olmalarıdır ve *karagöz ve ortaoyununda* kişileştirme başlıca karşıtlık ve yinelemelerle olur. Kendi istemlerini kullanma güçleri olmayan, sürekli olarak kendi kendilerini yineleyen; kişilikleri silinmiş ve soyutlaştırılmış, birbirleriyle sürekli karşıtlıklar yaratan bu kişiler durağan ve değişmez genellemelerdir (And, 2012, s. 62). *Gölge oyununun fasıllarını* maceralarıyla şekillendiren ve çoğunlukla *fasılların* kendi yaşadığı maceralara göre isim almasını sağlayan⁷ merkez figürü Karagöz kılığı kıyafeti, davranışları ve düşünce biçimiyle tipik bir halk adamıdır. En önemli özelliklerinden biri doğallığıdır, kendini maskeleyerek farklı gösterme gereği duymaz, duygularını kontrol altında tutmaz; gizlisi saklısı, kurnazlığı yoktur; benliğinin bütün katmanları ile barışıktır, aklındaki hemen söylediğinden başına türlü işler gelir. *Cesurdur, gözüpektir; dolantılara, dolaplara pek akli ermez; halk ahlâkının, anlayışının, sağduyusunun temsilcisidir* (And, 1970, s. 58). Ancak bir halk adamı olarak bu özelliklerinin vurgulanması onun toplum için örnek bir adam olduğu anlamına gelmez. Çünkü *alt bilinci* temsil eden Karagöz oldukça cahildir, okuma yazma bilmez ve kaba sabadır. Buna karşılık *süper egoyu* ve *personayı* temsil eden çok bilmiş kurnaz Hacivat topluma gösterdiği yüzü ile gerçek benliğini gizlemeye çalışıyor görünse de bütünüyle de feda edilemez.

⁷ Profesör Jacob'un *karagöz* üzerine bir araştırmasında belirttiği dörtlü ayrımı *fasılları* bölümlendirmek için kullanan ve hepsine örnekler veren And ve Boratav bunları Karagöz'ün İş Tutması (Eczane, Eskiçi, Fotoğrafçı, Gözlemci, Karagöz'ün Bakkallığı, Karagöz'ün Aşçılığı, Karagöz'ün Şairliği, Karagöz'ün Aktör Olması yahut Komikliği, Kayık, Salıncak, Telgrafçı, Yazıcı, Canbazlar, Tahmis, Balıkçılar vb.), Karagöz'ün yasak edilen yerlere merak ettiği için ya da rastlantı ile girmek istemesi veya yapılmaması gereken şeylere burnunu sokması (Bahçe, Çivi Baskını, Hamam, Kanlı Kavak, Büyücü Hoca, Cazular vb.), bağımsız bir dolantıda Karagöz'ün kendini güldürücü veya çapraşık bir durumda bulması (Sahte Gelin yahut Ters Evlenme, Yalova Sefası, Şeytan Dolabı, Meyhane veya Bekri Mustafa, Tımarhane, Karagöz'ün Esrar İçip Deli Olması vb.), bilinen anlatı türlerinden alınmış konuların kişileri arasında Karagöz'ün herhangi bir vesile ile karışmasını anlatan efsanelerden, halk öykülerinden ödünç alınan konulardan yararlanarak yapılan uyarımlar (halk efsanelerinden Ferhad ile Şirin, Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, Leylâ ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Şapur Çelebi; gerçekçi halk hikâyelerinden Tayyazade veya Binbirdirek, Haçerli Hanım; romanlardan Hüseyin Fellâh, Hasan Mellâh vb.) şeklinde sıralarlar ve bu oyunlara örnekler verirler (bk. And, 2012, ss. 59-61; Boratav, 1992, ss. 201-202).

Elde bütün *fasıllar* bulunmadığı için *fasıl* kaynaklarını araştırmada zorluk yaşandığını söyleyen And'a göre oyunlardaki çeşitli konu, durum ve motiflerden bu kaynakları "gerçek" ve "yapıntı" olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Gerçek olanlar çağlarının olaylarını, görenek, gelenek ve törelerini, günlük yaşayışını, çeşitli eğilimlerini yansıtmaktadır. Bu oyunlarda imparatorluğun içinde yaşayan çeşitli kişiler, çeşitli toplumsal katlar arasındaki ayrımlar, dil ve anlayış karşıtlıkları sergilenir. Ferhad ile Şirin, Arzu ile Kamber, Leylâ ile Mecnun, Tahir ile Zühre gibi masallar uyarlandığı zaman da bunlar yine toplumsal gerçeğin çevresinde ele alınmaktadır (bk. And, 2012, s. 61).

Çünkü belli konularda bilgilidir, doğal değilse de kaba değildir. Bu nedenle Karagöz'ün adının çok sade olmasına karşılık o Hacivat Çelebi'dir ve oyunun ortaya çıkışı ile ilgili bazı rivayetlerde ismi ve mesleği Karagöz gibi başka şekillerde de geçer.⁸ Hacivat gösteride kültürü temsilen *semai* ve *gazel* okurken, Karagöz halkı temsil ettiğinden bir halk şiiri çeşidi olan *deyiş* söyler. “Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü” filmini karakterlerin tarihselliği bakımından değerlendiren Mehmet Aça ve Mustafa Aça da müslüman-şamanist, şehirli-yörük, medenî-gayrı medenî özelliklerinin filmde ortaya koyulan Hacivat ile Karagöz tiplerinin en temel özellikleri olduğunu vurgularlar (Aça & Aça, 2009, s. 15) Ancak ne var ki kendi dışındakiler nasıl görürse görsün Karagöz Hacivat'ın herkesin akıl danıştığı biri olmasını, bilgisini bir üstünlük olarak görmez, bu sıfatlarını önemsemez, onunla “Hacı Cavcav” diye alay eder. Zaman zaman da ona hafif azarlayıcı bir üslûpla “Köftehor” diyerek kendi doğallığını ortaya koyan Karagöz'ün kelimelelere “yiyen, içen tüketen” anlamını katan Farsça “hor”un “köfte” kelimesine eklenmesiyle oluşan bu sözcüğü kullanırken *sevimli azarlama sözü* haricindeki diğer anlamlarına da vurgu yapıyor olması muhtemeldir.

Yan karakterler bulunmakla birlikte iki temel tip üzerine kurulu olan *gölge oyunu* ve *Bilgi Deryası*'nda birbirine karşıt görünen bu iki tip birbirini tamamlayan *bilinç* ve *bilinçdışı* gibidir. İkisinin de olumlu ve olumsuz özellikleri vardır ve idealize edilmezler. Metin And'ın üzerinde durduğu *karagöz* ile *ortaoyununun* kişilerinin ortalama bir insana göre gülünçleştirilip aşağılaştırılması, ayrıca kişilerin olaylar ve kişiler karşısında gözlerinin bağlılığı, yanılmaları, karşıtlıklar, aykırılıklar, saçmalıklarla elde edilen beklenmezlik, şaşırtıcılıktan çıkan güldürücülük (And, 1970, s. 56) özellikleri *Bilgi Deryası*'nda da mevcuttur. Bütün bu özellikler her iki gösterinin kişilerinin ikili yapı üzerine kurulmasından kaynaklıdır. Her iki gösteride de ilk göze çarpan kişiler birbirine çok benzeyen ve farklı zamanların halk adamı tiplerini temsil eden Karagöz ile Dayı'dır. Sherlock Holmes'ün parlak zekâsının daha belirgin olması için kullanılan Dr. Watson gibi Hacivat ve Nihat, daha fazla öne çıkan Karagöz'ün ve Dayı'nın karakterlerinin belirginleştirilmesinde çok önemli bir fonksiyon üstlenirler. Güldürünün kaynağı olan bu kişilerin kendi komikliklerinin farkında olmamaları ise mizahı artıran önemli bir özelliktir. *Gölge oyununda* Hacivat ve Karagöz güldürürler ama kendilerine ya da birbirlerine kâhkahayla gülmezler. Karagöz keyiflendiğinde “Vıy vıy vıy vıy” der; Hacivat Karagöz'ün yanlış anlamaları karşısında yarı müstehzi bir tavırla ona meseleyi anlatabilmek için “İlahi Karagözüm...” ifadesiyle başlayan açıklamalar yapar. *Bilgi Deryası*'nda ise keyiflendiğinde kâhkaha atan Dayı kendi komikliğinin farkında olmasa da zaman zaman Nihat'a güler. Nihat da bazen

⁸ *Gölge oyununun* Türklerde ortaya çıkışı ile ilgili olarak başta Evliya Çelebi olmak üzere bazı kaynaklarda karşılaşılan çeşitli efsaneler mevcuttur. Bunlarda Karagöz ve Hacivat'ın isimleri, yaşadıkları dönem, milliyetleri, meslekleri farklı şekillerde rivayet edilebilmektedir (bk. Boratav, 1992, ss. 194-195).

Dayı'nın kuklalığından kaynaklanan hâllerine kendisini tutamayıp oyunun dışına çıkarak kakhahayla güler.

Hem *gölge oyunundaki* hem *Bilgi Deryası*'ndaki karşıt özellikli ikili karakterler birbirlerine en zıt göründükleri noktada bile kendilerinde birbirlerinden özellikler taşırlar ve bazı özellikleri yer değiştirebilir niteliktedir. Bu anlamda hem Hacivat ve Karagöz hem de Nihat ve Dayı tam anlamıyla *yin yang* gibidirler ve ayrıca *mahabharatayı* yansıtır. *Mahabharata her bireyin içinde, olasılık (dharma) ile bu olasılığın reddi arasında durmak bilmeyen bir çatışma olduğu fikrini içerir.* (Tello & Ravassi, 2012, s. 175). Hacivat ve Nihat *bilinci* ve *personayı* Karagöz ve Dayı *alt bilinci* ve *gölgeyi* temsil edecek kadar birbirlerine zıt ve kendi içlerinde sabit ve değişmez görünseler de her iki gösteride birbirlerine dönüşme kapasiteleri olduğuna işaret eden davranışlar da sergilerler. Ayrıca özelliklerin yer değiştirme durumu iki gösterinin paralel karakterleri arasında da mevcuttur. Söz gelimi *gölge oyununda* Karagöz'ün hiçbir zaman kurnazlık yapmadığı söylenemese de kurnazlıkla etiketlenmiş olan kişi genellikle faydacı olan Hacivat'tır. Oysa *Bilgi Deryası*'nda kendini hemen ele veren şark kurnazlığı Dayı'ya özgüdür, hatta Nihat zaman zaman Dayı tarafından sömürülme hamleleri ile karşı karşıya kalır. Parayı seven Dayı bazen Nihat'tan gizli reklâm almak ve ona belli etmeden sözü reklâm konusu firmaya getirmeye çalışmak, kendine pahalı bir hediye aldırılmaya uğraşmak gibi kurnazlıklar yapar. Çok bilmiş Nihat bu gibi durumlarda Dayı'nın onu sömürmeye çalıştığını fark etse de uysaldır. Karagöz ise Boratav'a göre Hacivat'ın bütün zıtlarını nefsinde toplamış bir *bî-edeb Çingenedir*; züğürttür, bir mesleği yoktur; geçimi zuhurata bağlıdır; evinde karısı ile kavgaları eksik olmaz; oburdur, boşboğazdır; düşündüklerini gizlemeden söyler; içgüdülerine uymaktan kendini alamaz; her şeye burnunu sokar; her fırsattan yararlanmak, kendine pay çıkarmak ister; Hacivat'ın nasihatlarını dinlemeğe niyetlense de onlara uymak elinden gelmez, cahildir; Hacivat'ın tumturaklı, Arapça-Farsçalı konuşmalarını hep ters anlar (Boratav, 1992, s. 203). Burada belirtilen diğer özellikler yanında her fırsattan yararlanma ve kendine pay çıkarma özellikleri Dayı'da da mevcuttur. Ayrıca *gölge oyununda* kurnaz tip Hacivat olsa da karşıdaki insanı analiz etme bakımından cahil, okuma yazma bilmeyen Karagöz hiç de görüldüğü kadar saf değildir. Hacivat'ı çok iyi tanıması yanında karşısına çıkan diğer kişileri de anında, kısa yoldan özetleyen konuşmalar yapar. 1950'lere kadar *karagözün* devlet ideolojisini ve yeni kurulan ulus-devletin tanımlanmış değerlerini halka benimsetmek ve modern hayatın gerekleri olarak sunulan yeni sanatların, giyim biçimlerinin ve davranış kalıplarının halka ulaştırılmasını sağlamak amacını üstlendiğini belirten Hale Babadoğan, yeni oyunlar yazılması yanında var olan oyunlara da modern hayatın değerlerine uygun açıklamalar eklendiğini, bunlarda karakterlerin ters yüz edildiğini, Karagöz ve Hacivat'ın adeta rollerinin değiştiğini, artık bilgili olanın Karagöz cahil olanın Hacivat olduğunu vurgular (Babadoğan, 2013, p. 512). Zaten geleneksel veya modernize edilmiş biçimiyle *gölge oyununda* olduğu gibi *Bilgi Deryası*'nda da idealize edilmiş örnek bir kişi yoktur, herkes

kusurludur ve her iki gösterinin ikili karakterler üzerinden verilen en önemli mesajı; kişilerin temsil ettiği düşünme ve davranış biçimlerinin çok sesliliği, anlaşmazlığı ve uzlaşmazlığı içinde bir çeşit uyum bulunduğu.

Aykırı ötekiler olarak Karagöz ve Dayı

Gölge oyununda ve Bilgi Deryası'nda yan karakterlerle birlikte toplumun tipleştirilmeye bağlı olarak ortaya çıkan iki temel kişiyle temsil edilmesi söz konusudur. Sürekli çatışma, karşıtlık ve uzlaşmazlık içinde olan bu ikili tiplerden elbette kendine sunulanı olduğu gibi kabul etmeyen, toplum düzenine her zaman itiraz eden, eleştirel akla sahip, zorlanmaya gelmeyen Dayı ve Karagöz daha ön plandadır. Bunlar düzen ve otorite ile barışık Hacivat'ın ve onun *Bilgi Deryası*'ndaki karşılığı Nihat'ın çok bilmiş, dışarıyı önemseyen sahte tavırlarına karşılık oldukça doğal, kendileriyle barışık ve dışa dönüktürler. Dayı'nın ani duygusallıkları ve ağlamaları olsa da ikisi de aşırı sinirli ve kaba saba olan bu tiplerin davranışları önceden kestirilemeyecek kadar şaşırtıcıdır ve her bakımdan kendi dönemlerinin halk adamı özelliklerini taşırlar. Düşündüklerini başkalarını umursamadan, kendilerini gizleme gereği durmadan cesaretle söylemeleri ve hiçbir zaman toplum normlarına göre şekillenmemeleri en önemli özellikleridir.

Dayı'nın *Bilgi Deryası*'nda farklı konuların ele alındığı belli fragmanlardan oluşan ayrı videoların hepsinin merkezinde genel karakteri ile yer alması ve her zaman birbirine çok benzer yaklaşımlar sergilemesi; her gösteriyi Karagöz gibi değişmez, sabit özelliklere sahip Dayı karakteri üzerinden yapılmış versiyonlar olarak gösterir. Düz mantıkla yapılmış genellemeleri, ciddiyet arz eden otoriter konuları detaylara inerek ve çelişkilerini ortaya koyarak komikleştiren, doğru bilinenlerle yaşamın kendisini özdeşleştiremeyen kukla Dayı karşısındaki Hacivat'a benzeyen çok bilmiş, her meseleyi itiraz etmeden ve sorgulamadan ezberlemiş, bu ezberi devam ettirmek isteyen, dersine çalışmış Nihat karakteri karşısında Karagözvari bir tavır sergileyerek kendisini asla tutmadan itirazlarını sıralar ve son sözü her zaman kendisi söyler. Dayı'nın açık sözlülüğüne, kaba ve argo konuşma biçimine ve normallik ölçülerini bozan davranışlarına tahammül etmekte zorlanıp bunu özellikle mimikleriyle ve ellerini kullanarak jestleriyle gösteren Nihat, sözde beyefendiği ve düzeni temsil eden yanlarıyla Hacivat'a çok benzer. Özel yaşamını paylaşmayı sevmeyen, hakkında kukla Dayı'dan çok daha az şey bildiğimiz, topluma gösterdiği yüzünü ciddi tavırlarla oynamayı önemseyen ancak kendi benliğine ait olmayan bu rolü oynadığını da belli eden yüz ifadeleri ve ses tonuyla gösteren Nihat, Dayı'nın rahat tavırlarını; üzerini kapatmaya çalışarak rahatsızlıkla takip eder ve Dayı'nın ileri gittiği durumlarda "Hocam!" diyerek görüntüye girmeyen yönetmeni uyarır, ondan müdahale bekler. Yine Dayı'nın pek çok kez programa geç ve sarhoş olarak gelmesinden şikâyet eder. Ona yasa koyucular tarafından müdahale edilebileceğini düşünür ya da programa böyle bir müdahaleden korkuyor görünerek toplum düzenini sağlayan görünmez kurallar yanında yazılı kuralların tehditlerini de

önemsediğini gösterir. Dayı onun sahte olduğunu bilen ve bunu özellikle vurgulayan tavırları karşısında ya çok sinirli ve uzlaşmaz ya da aşırı alaycıdır. *Gölge oyununun* dil ve üslûbunun da en belirgin özelliklerinden birinin alay olması bu noktada önemlidir. Nihat'ın ezberci, sorgulanmamış, doğru kabul edilenleri devam ettiren konuya hazırlanmış tavrına karşılık konuyu programa geldiğinde öğrenen Dayı ne düşünüyorsa onu söyler. Her konuda sorgulayıcıdır, başkalarının doğruları onun için geçerli değildir. Hoşa gitse de gitmese de kendi kurallarını koyan, kendi değerlerini yaratma becerisine sahip biridir. Nihat'ın bazı gösterilerde daha entelektüel görünmek için elinde kalem ve kâğıt olmasıyla, bazen gözlük takıyor olmasıyla "Oooooo hocam!" türünden sözlerle alay eder. Ancak entelektüel göstergelerle eğlenmesine rağmen zaman zaman Karagöz'ün yaptığı gibi Nihat'ın bilgisinden, tavsiyelerinden yararlandığı ve bunları dikkate aldığı da olur. Alışverişten, teknolojiyen, hesap işlerinden anlamayan Dayı bu konularda Nihat'ın yardımını alır. Nereden ne alınabileceğini ona söyleyen, tavsiyelerde bulunan, teknolojiyi kullanmayı ona öğreten Nihat'tır. Çelebi olan Hacivat Karagöz'e göre daha havaidir ve Karagöz ona göre çok daha gelenekseldir. Yeni durum ve gelişmelerden Karagöz'ü Hacivat'ın haberdar etmesinin nedeni onun gündemi ve günceli takip ediyor oluşudur. *Bilgi Deryası*'nda da Nihat özellikle teknoloji ve neyin nereden nasıl alınacağı konusunda Dayı'ya bilgi veren kişidir. Dayının pek çok konuda Nihat tarafından haberdar edilmesi ve gelenekselliği Karagöz'ü andırır.

Nihat; Metin And'ın öğüt veren, yol gösteren, herkesin huyuna göre konuşmasını, yüze gülmesini bilen, iyi konuştuğu gibi iyi de dinleyen, görgü kurallarına uyan, herkesin güvenini ve sevgisini kazanan, içten pazarlıklı, arabulucu, kavgaları yatıştıran, dargınların arasını bulan, ölçülü, ağırbaşlı, her kalıba girebilen, kusurlara kolayca göz yumabilen, işine gelince dilini tutmasını bilen, bilgisi yüzeysel olup her konudan biraz bilen, kurulu düzeni değiştirmek istemeyen, sözünü dolambaçlı ve örtülü söylemede usta, iyimser ve esnek bir kişilik olarak tarif ettiği Hacivat veya Pişekâr'a (And, 1970, s. 58) çok benzer. Hacivat ve Karagöz ilişkisinde olduğu gibi Nihat'ın kitabî bilgiyle Dayı'ya hükmetme, özellikle görgü kurallarını hatırlatma çabalarını Dayı pratik bilgi ile bertaraf eder. Dayı çocukları geleceğin yetişkinleri olarak görür. Onlara yaşama dair vereceği bilgilerin pratik, kullanılabilir ve gerçekçi olmasını önemser, sözlerini sansürden geçirmez. Gösterinin hitap ettiği kitle sözde çocuklarmış gibi görünse de Dayı'nın bu kuralızsızlığı ve özgür tavrı programı toplumsal normlara göre çocuklar için sakıncalı hâle getirir. Düz, sınırlayıcı, kuralcı, toplumsal normların ve düzenin savunucusu dakik Nihat pek çok kez kalkışıp her defasında hüsrana uğradığı Dayı'yı zaptetme işinde başarılı olabilseydi program gerçekten sıradan bir çocuk programına dönüşebilirdi.

Hacivat ve Nihat; Karagöz ve Dayı gibi içgüdüleriyle düşünmeden hareket eden, kaba saba konuşan, normları umursamayan tipleri topluma uydurma çabasındadırlar ama bu kendilerinin *bilinçdışı* özelliklerinin olmadığı veya bunların

yüze hiç çıkmadığı anlamında gelmez. Hacivat'ın ve Nihat'ın çabası kendilerinin yaptığı gibi Karagöz'ün ve Dayı'nın *bilinçdışı*ni maskelemelerini sağlamaktır. Tabii burada Nihat'ın rolünü gösterinin dışındaki karakterinden ayırmak son derece önemlidir. Metnin üst sesinin son derece ironik olduğu ve Nihat'ın Hacivat'ın fonksiyonunu üstlendiği bir tipi rol gereği canlandığı unutulmamalıdır. *Bilgi Deryası* iki karakterin toplumda işaret ettiği tipler bağlamında eleştirel göndermelerle doludur. Ayrıca Hacivat gibi belli konularda bilgili olan Nihat, kendi dünyasına kapanmış görünse de dışarıda görüldüğü kadar "efendi" olmadığını gösteren ipuçları taşır, hatta zaman zaman Dayı tarafından onun dünyasına çekilir ve bu dünyanın acemisi olarak başına türlü işler gelir. Bir keresinde gece eğlencesine gittikleri Ankara'dan otostopla dönmek zorunda kalır, başka bir zaman Dayı'ya güvenerek oynadığı bahiste 50 lirasını kaybeder. Zıtlıklarına rağmen arkadaşlıkları olan ve birlikte maceraları da bulunan Karagöz ve Hacivat gibi gösteri dışındaki dünyalarında Nihat ve Dayı'nın da zaman zaman birlikte vakit geçirip faaliyetler içinde buldukları ortak paylaşımları mevcuttur.

En önemli özelliği doğallığı olan ve özel hayatını gizlemekten çekinmeyen Dayı'nın şans oyunlarına merakı, hanımı ile problemleri, cinsel yaşamı, sarhoşluğu, kimlerle vakit geçirdiği, nerelere gidip -ki bunların başında meyhaneler ve pavyonlar gelir- neler yaptığı Karagöz gibi ortadadır ve bunlar tipik eril davranışlardır. Konuşulan konuya göre kendi özel yaşamından ve pratik hayatın içinden çekinmeden, kimin ne düşüneceğini umursamadan örnekler verir. *Fasılları* Karagöz'ün maceraları üzerine kurulu olan *gölge oyununda* olduğu gibi *Bilgi Deryası*'nda da Dayı'nın özel yaşamındaki maceraları zaman zaman devreye girer ve eril bir toplumda bu maceralar hoş gider. Keyifbaz ve alkole düşkün olduğu ve bu yüzden çoğu zaman geceden kaldığı için programa geç veya sarhoş olarak gelen Dayı hayat, kadınlar ve cinsellik konusunda tecrübelidir. Nihat Dayı'dan daha genç olmasına rağmen onun gibi çapkın görünmez, kadın erkek ilişkileri bakımından daha çekingen ve beceriksizdir. Bir gösterinin başında annesinin ona ayarlamaya çalıştığı kızın fotoğrafını göndermesi Nihat'ın kendi başına bu beceriye sahip olmadığını, en azından annesinin öyle düşündüğünü gösterir. Nihat Dayı'nın sarhoşluğundan sık sık şikâyet ederken Dayı masada neden tuzlu soda olmadığından şikâyet eder, masanın altına istediklerini yiyip içmesini kolaylaştıracak çekmeceler yaptırmak ister. Karagöz gibi içgüdülerini bastırmaya çalışmadan günlük yaşamın içinde mümkün olabilecek ölçülerde onları tatmin arayışındadır. Kendisiyle, arzularıyla, yaşam biçimiyle barışıktır. Onu yadırgayan Nihat'ın ise yaşamın tadını çıkarma becerisi yoktur, *altbilincini* baskı altında tuttuğu düzenle uyumlu bir hayatı sürdürür. Ancak şans oyunlarına, at yarışlarına, alkol tüketmeye meraklı olan Dayı ne kadar renkli görünse de bu değişmez özellikleriyle o da Karagöz gibi basmakalıptır ve kendinden daha düz ve sığ olan Nihat'ı kendi dünyasına az da olsa çektiğinde Nihat hemen bocalar.

Karagöz'ün ve Dayı'nın yaşama bakış açıları gerçekliğe bakış açlarına da yansır. Buldukları gösterinin konusuna bağlı olarak ortaya çıkan fantastik

unsurlar karşısındaki tutumları birbirine çok benzer. Söz gelimi Hacivat'ın anlattığı "Ferhad ile Şirin" hikâyesini dinleyince Karagöz'ün akli bir insanın, aşk uğruna, dağı delmeğe kalkışmasını almaz; garip yorumlar yapar (Boratav, 1992, s. 221). Zaten bazen fantastik unsurlar barındırsa da gerçekçi bir tür olan; *hayale, yapıntıya, yanılısamaya yer vermeyen* (And, 1970, s. 58) *gölge oyunu*, klâsik tiyatronun kurallarının dışına çıkarak seyirciyi inandırmaya değil, aksine sık sık oyunun dışına çıkarmaya çalışan bir gösteridir. Bilinen hikâye, roman ve masallara yapıbozum yöntemiyle yaklaşan kukla Dayı da Karagöz gibi onların sahte mantıksallığını her zaman gözler önüne serer. Nihat'ı sürekli durdurur ve hikâyedeki durumla alay ettiğini gösteren sorular sorar. Yanılısamayı hiçbir şekilde benimsemeyen *Bilgi Deryası*'ndaki kukla Dayı'nın tavırları ile Karagöz'ün Ferhat ile Şirin'i konu eden oyunun "romantik" düzeyini "komik" düzeye indireyen ustalığı, perdedeki sözde dekorları gerçekçi bulmayı onları dalga geçecek biçimde başka şeylere benzetmesi (Boratav, 1992, s. 221) türünden tavırları oldukça benzerdir.

Konuşma üslupları bakımından Karagöz ve Dayı

Gölge oyununda Hacivat çelebiliğini gösterir mahiyette kibar ve toplumca onaylanır biçimde konuşurken sözlerinin arasına Karagöz'ün anlamını bilmediği sözcükler sokar. Toplumsal düzende kural koyucular tarafından onaylanmayan ve norm dışı kabul edilen, halka özgü kaba saba bir konuşma biçimine sahip olan Karagöz ise fazla düşünmeden, hesaplı hareket etmeden hızlıca konuşur, söylediklerinin ayıp veya kaba karşılınıp karşılınmamasını umursamadan içinden geleni söylerken doğallığını ortaya koyar. Hacivat'ın bilgiçliğini vurgulayan konuşmasını onu sürekli yanlış anlayarak *yapısöküm*e uğratar. Böylece farklı kültür ve yapıda iki insanın diyaloglarından çok tek taraflı monologlardan örülü uyumsuz bir konuşma gelişir. Bu konuşmaların bir neticeye vardığı görülmediği gibi iki karakterin birbirlerine sözle ulaşabildikleri de söylenemez. *Bilgi Deryası*'nda Dayı'nın kaba güldürülerde ve *gölge oyununda* da görülen *hareket komedisi* kapsamındaki agresif davranışları yanında Karagöz'de olduğu gibi söze dayalı mizahın merkezi olması da oldukça önemlidir. *Bilgi Deryası*'ndaki Nihat karakteri de Hacivat gibi kabul gören konuşma biçimini benimser. Serbestçe konuşan, argoyu üst sınırlarda kullanan Dayı'nın aşırıya kaçan ifadeleri biplenir. Ancak bir gösteride masanın üzerinde duran ve sıkınca çirkin ses çıkaran oyuncak tavuktan rahatsızlığını kaba ifadelerle belirten Dayı gibi Nihat da kendini tutamaz ve tavuk hakkında *bilinçdışının* dışavurumu olarak benliğinin gizlediği yönünü açığa vuran biplenmiş argo bir söz söyler. Sonrasında özür dilesse de Dayı onu özür dileyecek bir şey yapmadığı konusunda uyarır.

Gölge oyunu ve *Bilgi Deryası*'nın başkişilerine bağlı ortak yanlarından biri açık saçıklık özellikleridir ve iki gösteride de özgür ruhlu olma ile kendini küfre varan bir argo ile ifade etmeye varan rahatlık arasında ilişki mevcuttur. Metin And'a göre *karagöz*'ün toplumsal-siyasal eleştiri, taşlama yönü ve açık saçıklığı bu

oyunun gelişiminde ve varlığını sürdürmesinde sorun teşkil etmiştir. *Karagöz* üzerine araştırmalar yapanların, onun hep dar bir mahalle içine kapandığını zannettiklerini, oysa *karagöz*'ün açık bir biçim olup her olaya, her amaca, her konuya kendini uyduran, kendine göre bir dokunulmazlığı da olan bir oyun olduğunu söyleyen And, onun devlet büyüklerini ve devlet işlerini *hayal perdesine* getirdiğini, siyasal taşlama da yaptığını belirterek yabancı bir kaynakta *karagöz* hakkında söylenen sözleri buna kanıt olarak gösterir (And, 2012, ss. 42-43). *Gölge oyununun* devlet büyüklerinin cinsel sapkınlığını, saraya kapılanmış damatların önemli mevkilere getirilmesini, rüşvet yiyicileri, sadrazam da dâhil olmak üzere Kırım savaşındaki amiralleri ve generalleri eleştirebildiğinden söz eder (And, 1970, s. 55). Boratav da Trablus sözlü geleneğinde yer alan, ülkenin durumunu beğenmeyen bir adamın sultana ulaşabilmek için bu oyunu icat ettiği ve sonunda bunu başardığı ve vezir olduğunu konu edinen hikâyenin oyunun toplumsal temsil yönünü ortaya koyduğunu vurgular (Boratav, 1992, s. 199). “Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü” filminde Hacivat ile Karagöz’ün eleştiri oklarına hedef olan ve halkın ilgisini çeken eleştiri ve hicivleri tehlikeli bulan yönetici, bürokrat, din adamı, asker ve tüccarlardan oluşan *oligarşinin* elbirliği ederek onların sonunu hazırlamış (Aça & Aça, 2009, s. 16) olması senarist tarafından rastgele yazılmış değildir. Hale Babadoğan doktora tezinde sultan hariç dil uzatmadığı alay konusu etmediği kimse olmayan *gölge oyununun* bu bakımlardan toplumda bazı işlevler yüklendiğini; sokakta birbirlerini anlamayan nice etnik dini kökenden kişileri perdede sanki birbirlerini anlıyorlarmış gibi buluşturup soyutlama yöntemi ile kemikleşmiş varsaydığı özelliklerin altını çizerek sokaktaki tansiyonu düşürdüğünü, olası etnik ve dini çatışmaları önlediğini söyler. Ayrıca ayaklı gazete görevi görerek halk ve yönetenler arasında bilgilendirici görevini üstlenip kamuoyu oluşturduğunu ve başlı başına bir protesto biçimi olduğunu belirtir (Babadoğan, 2013, p. 505). Bütün bunlara karşılık Leyla İpşiroğlu ise *karagöz, meddah, ortaoyunu* gibi geleneksel halk güldürülerine bugünün gözüyle baktığımızda, yer yer kökenlerini egemen güçlere karşı koymada, direnmede bulan bir yaklaşımı gözlemlese bile, bu yaklaşımın gerek Osmanlı dünyasının baskılı ortamında, gerek İslâm kültürünün sınırlandırıcı etkileriyle yeterince gelişemediğini söyler. Ona göre halk güldürülerinde güldürerek düşündürme, eğlendirerek eleştirmeden çok bu dünyayı ciddiye almama, önemsememe, bu dünyayla dalga geçme olguları ağır basar ve gülme olgusu belli bir amaca hizmet etmekten çok kendi başına bir önem kazanır (İpşiroğlu, 1998, s. 79). *Gölge oyunu* ve *ortaoyununun* açık-saçık, utanmasız, özgür bir deyişi olduğunu (And, 1970, s. 55), Namık Kemal’in bunlara “sû-i edeb talim hâneleri” veya “sû-i ahlâk mektebi” ve “bunca rezâletler mektebi” dediğini belirten And; Karagöz’ün perdeye erkeklik aygıtı ile çıktığını söyleyen Sevin’in, *karagözde* Türkler için ölüm tohumu olacak kertede açık saçıklık gören Rolland’ın, Gérard de Nerval’in, G. A. Olivier’in, Théophile Gauthier’in ve Edmond de Amicis’in oyunun açık saçıklığı üzerinde durduklarını söyler (And, 2012, ss. 43-44). Gerek oyun konuları ve kişilerin kullandıkları sözler, gerek başta *karagöz* olmak üzere özel temsillerde eski bolluk törenlerinin kalıntısı ve halk

güldürüsünün ortak bir ögesi olan erkeklik aygıtı veya phallus'un seyirci önüne çıkarılması bizdeki tutucu çevrelerde kınanmış, yadsınmış; *karagöz* de her şey gibi özellikle istibdat döneminde denetilmek istenmiş, ancak esnek olan oyun bu denetimi zorlaştırmıştır. Ayrıca *karagöz*'ün yüzyıllar boyunca gelişmiş bir dokunulmazlığı olduğu için, kısıtlanmakla birlikte, özgürlüğünü sürdürebilmiştir (And, 1970, s. 55).

Dayı aracılığıyla alt tabakaya özgü bir dille üst düzeyde eleştirel aklı birleştiren *Bilgi Deryası*'nın *gölge oyunu*yla arasındaki çeşitli benzerlik ilişkileri dışında her iki gösterinin açık saçıklığını Orta Çağın *karnaval eğlenceleri*yle ve daha da eskiye gidilirse *bacchus şenliği (bacchanalia)* ile ilişkilendirmek de mümkündür. Hiyerarşinin üst kesimine ve düzenin onayladığı dile karşı direnişi özelliği gösteren, toplum normları dışında tutulan argoyu, beden alt kısımlarına ait uzuvları söze fazlaca sokan bir konuşma biçimini *gölge oyunu* ve *Bilgi Deryası* bağlamında felsefi açıdan değerlendirmek de mümkündür ve bu mesede Mikhail Bakhtin'in söyledikleri oldukça aydınlatıcıdır. Bu konudaki detaylar üzerinde durmak çalışmanın kapsamını aşmakta ise de belirtilmesi gereken bir durum vardır. Hem *gölge oyununda* hem *Bilgi Deryası*'nda baş roldeki Karagöz ve Dayı figürlerinin kullandığı dil bir yandan toplum genelinin dilini yansıtırken diğer yandan normların dışlayıp bastırdığı bir tür *bilinçdışı*ni temsil işlevi de üstlenir. Bu bastırılan dilin söz konusu kişiler aracılığıyla dışavurumunun konuşanda olduğu gibi seyircide de bir tür rahatlamaya neden olması muhtemeldir. Özdemir Nutku *gölge oyunundaki* açık saçıklığın sınıksız kapalı bir toplumda çeşitli baskılarla ezilmiş bir halkın kaçamak araması ve soluk almasını sağladığını, bu açık saçıklığı aşırıya vardırarak oynatıcılar olduğunu ancak genel olarak *karagöz*'deki açık saçıklığın aslında ahlâkla ilgili bir sorunun aracı ve açıklaması olduğunu söyler (Nutku, 2011, s. 201). Bu noktada elbette Aristoteles'in *katharsis* kavramını hatırlamak gerekir. Onun *trajedi*yi merkeze aldığı *Poetika* adlı eserinde *trajedinin* uyandırdığı acıma ve korku duygularının seyircide neden olduğunu söylediği *katharsis*'in tam olarak ne olduğu, *arınma* şeklinde Türkçeleştirilse de bu arınmanın ne çeşit bir arınma olduğu konusunda çok çeşitli yorumlar yapılmıştır.⁹

⁹ "Bütün bu yorumların ışığı altında *katharsis*, insanı, ruhu için zararlı olan, bencil ve sivri heyecanlardan kurtaran, onu hem daha sağlıklı, hem özgecil yapan, günlük olayların ötesinde, insanın değişmeyen kaderi, bu kaderle kavgası üzerinde düşündüren bir işlemdir; bir arınma işlemidir. Doğrudan doğruya ahlâksal bir amaca hizmet etmez, kişiyi bir ahlâk kuralı üzerinde eğitmez; fakat onu daha dengeli, daha olgun bir kişi yapar ve dolayısıyla toplum ahlâkına hizmet etmiş olur. Aynı zamanda insanı özel durumlar üzerinde düşünmekten kurtarıp evrensel olana yönelttiği için felsefi düşünceye katkıda bulunur. Görüldüğü gibi, *katharsis* sözcüğü ile Aristoteles, Platon'un yargıladığı sanata felsefe katında saygın bir yer vermiştir." (bk. Şener, 2012, s. 47)

"*Katharsis*, *mimesis* ve *trajik haz* kavramları arasında bir bağlılık kuran Aristoteles, *katharsis* yoluyla tragediyi psikolojik olarak temellendirmek istediği gibi, onu taklit yoluyla trajik olanı yeniden yaratmanın ve bundan haz duymanın bir ilişkisi olarak da ortaya

Aristo'nun sözünü ettiği trajik etkiye elbette sahip olmamakla birlikte *gölge oyunu* ve *Bilgi Deryası* kurgu ve içerik bakımından değilse de söylenemeyen, üstelik istenmeyen biçimde söyleyebilmenin bireysel ve *kolektif bilinçdışı*nda yarattığı rahatlama bakımından *katharsis* etkisi yaratırlar. Ancak bu tanrıların emirlerine uymamanın getireceği bedellerle korkutulmuş pasif seyirciler yaratan bir rahatlama değildir. 20. yüzyılda, *tiyatronun bu işlevinin uyuşturucu etkisi yaptığını belirten Brecht bu kavramı saf dışı bırakır* (Tello & Ravassi, 2012, s. 18). *Aristotelesçi tiyatroya karşı, epik tiyatro kuramında, katharsis kavramı dışlanmıştır; katharsis kavramı karşısında, yabancılaştırma kavramı, izleyiciyi yargıya götürme ilkesi yer alır* (Çalışlar, 2004, ss. 97-98) ki yine Dayı ve Karagöz sayesinde *Bilgi Deryası* ile *gölge oyununda epik tiyatronun bu tutumu mevcuttur*.

Bilinçdışı ile barışık olup onu bastırmak yerine *bilinç* ile *bilinç dışı* arasında kendilerince bir denge kurma becerisine sahip olan Dayı ve Karagöz hem halkın söylemek isteyip söyleyemediklerini ifade etme hem de yasa koyucular tarafından kontrol edilen konuşma şeklini benimsemeyip konuşmayı özgürleştirmeleri bakımından önemli rol üstlenirler. Patavatsızlık ölçüsünde açıklı, hazırcevap ve gerçekçi; Hacivat'ın ve Nihat'ın sahte görgüsüne karşı karşılarındaki kişiyi pataklamaya varan kaba davranışları ve kullandıkları dil ile açıkça görgüsüzdürler. Bedenin toplumdan saklanan, gizlice yapılan eylemlerinden söz etmek onlar için doğaldır. Alkol aldığı için Dayı sık sık geçirir, toplum içinde gizlice yapıldığında *osurma* eylemini doğal bulur. Konuşmalarında yeme, içme ve bunun sonucu olarak dışkılama ve gaz çıkarma ile cinsellik gibi çoğunlukla bedenin salt biyolojik gereksinimlerine yönelen ve insanın yaşamsal döngüsüne işaret eden bir canlılığı olurlar. Kukla olduğu hâlde Dayı'nın normal bir insan gibi karakter kazanmasında bunların önemi büyüktür. *Bilgi Deryası, gölge oyununda olduğu gibi doğruluğu otoritelerce onaylanmış kabul gören düzene; bu düzeni ifade eden dile, yasalara ve görgü kurallarına uyan eylemlere karşı Orta Çağ karnavallarının sınırı aşan eğlencelerini, bu ortamın dili olarak argoyu ve bedenin canlılığını vurgulayan biyolojik ihtiyaçlarına yönelik iğrençlik sınırlarına giren eylemleri ön plana çıkararak her türlü otoriteye direnişi sergiler. Hem gölge oyununda hem Bilgi Deryası'nda otoritelerin hoşlanmayacağı şekilde konuşan merkez kişiler yanında gösterinin içeriği kadar çok parçalı ve çok sesli biçimsel yapısı da hegemonik sanat otoritelerinin arzu ettiği biçimde şekillenmiş değildir. Sanat otoriteye karşıdır, çünkü özgündür (autonom). Bu açıdan da ideolojik güdümlerden, kısıtlamalardan, programlardan, değişmeyen kesin doğrulardan nefret eder. Sanatın özünde özgür ve eleştirel düşünme yatar, kuşku ve başkaldırı yatar* (İpşiroğlu, 1998, s. 23). Biçimsel olarak ilgisiz gibi görünse de *Bilgi Deryası; karnavallardaki oyuncu seyirci kaynaşması, yapay değerler hiyerarşisini hiçe*

koymak ister. *Katharsis*, büyük bir coşkusal gerilimden sonra, rahatlama (boşalma) olarak psikolojik, insanın duygularının yücelmesi olarak da etik öğeleri kapsar ve bu öğeler ile estetik coşkular arasında bir bileşim kurar.” (bk. Çalışlar, 2004, ss. 97-98)

sayma ve onunla alay etme, parçalı ve çok sesli yapı, dilin kullanımı ve üstlendiği fonksiyon bakımından *gölge oyunu* olduğu kadar *karnaval eğlenceleri*yle de ilişkilendirilmeye ve Bakhtin’in *karnaval teorisi* ile değerlendirilmeye oldukça uygundur. Ayrıca *çağdaş tiyatro sanatının*, klasik Yunanistan’dan beri devam eden klâsik ölçülerdeki sanat anlayışına karşı yıkıcı olup yaşamla sanatı iç içe geçirmeye daha meyilli ve baş aktörleri bulunsa da herkesin hem seyirci hem oyuncu olduğu *karnaval eğlencelerinin* yapısına daha yakın olduğunu hatırlatmak gerekir. Bu nedenle *Bilgi Deryası*’ndaki dil ve üslûbun; *özde ve bilimde her türlü sınırlamaya karşı çıkmış, sanatta mantık kurallarını, ahlâk kısıtlamasını, dış gerçeğin baskısını kaldırmaya çalışan* (Şener, 2012, s. 250) ve *başlangıçta bireysel heyecanların, bilinçaltı baskılarının özgür ifadesi iken, giderek toplumsal sorumluluk yüklenen dışavurumculuğu* (Şener, 2012, s. 253) da hatırlatması şaşırtıcı değildir.

Gölge oyunu ve *Bilgi Deryası*’nda başkişiler merkezinde yoğunluğu hissedilen argoyu ve kaba saba konuşmaları biçimlendiren önemli ortak özelliklerden biri de her iki gösteri türüne eril bir atmosferin hâkim olmasıdır *Gölge oyununda* zenneler gibi az sayıda kadın karakterler (Karagöz’ün ve Hacivat’ın hanımları veya diğer kadın figürler) varsa da erkekler çoğunluktadır. Böyle oyunlardan en meşhuru elbette “Kanlı Nigar”dır. And’a göre “Abdal Bekçi”, “Bursalı Leyla”, “Çeşme”, “Kanlı Nigar”, “Mandıra”; “Cazular”, “Yalova Sefası”, “Canbazlar”, “Cincilik” kadınların çeşitli biçimlerde olumsuz özellikleriyle yer aldığı oyunlardır; Karagöz’ün ve Hacivat’ın hanımları ve Hacivat’ın kızı da bu türlü olumsuz kişilerdendir (And, 1977, s. 302).¹⁰ Normal şartlarda cesur biri olan Karagöz genellikle kavgalı olduğu hanımından korkar (Alpaslan, 2007, s. 176) *Bilgi Deryası*’nda kadınlar görüntüye girmez, Dayı onlarla ya telefonda konuşur ya da onlar hakkında konuşur. Dayı’nın hahifmeşrep kadınlara ilgisi vardır, Karagöz gibi hanımının dırdırından muztariptir, bu dırdırın kaynağı da hanımının cinsellik konusunda fazla talepkâr oluşudur. Bir gösteride karısı Melahat evi terk ettiği için ağlasa da aslında çapkındır ve bunu saklamaz. Baldızıyla telefonda tatlı tatlı konuşup ona “*cimcime baldız*” der, sevdiği eteği giyip giymediğini sorar. Sevmek, sevilme ve sevişmek onun için çok önemlidir. Programda cinsel konulardan rahatlıkla söz açar, cinsel hayatın öneminden bahseder, konuşmaktan en fazla keyif ve heyecan duyduğu konu budur. Konuşmasında da erkek ve kadın cinsel organlarının argodaki isimlerini söylemekten ve küfretmekten çekinmez, sözleri biplenmiş olsa da ne söylediğinin tahmin edilmesi zor olmaz. Dayı da Karagöz gibi eş sahibidir ama çocuk sahibi değildir, sık sık bu hataya düşmediğini söyler, onun için üreme değil cinsel zevkler önemlidir. Karagöz gibi hayırsız ve sorunlu bir evladı olmadığı için şanslıdır ve bunun farkındadır. Sarhoşluğu en belirgin özelliği olan, programa da çoğu zaman geç ve sarhoş olarak gelen Dayı bu özelliğinden

¹⁰ *Gölge oyununda zenneler güldürme özelliklerinden çok entrikacı, ahlâk bakımından düşük, maddeci, dedikoducu özellikleriyle ön plâna çıkan her yaş ve sınıftan zevk ve sefa düşkünü kişilerdir* (bk. And, 1970, s. 59).

dolayı *gölge oyununda* Karagöz dışında Tuzsuz, Efe, Matiz, Sarhoş ve Külhanbeyi gibi başka sarhoş tipleri de andırmakla birlikte onlar gibi *sözde düzen bağıni koruma* özelliği yoktur (And, 1970, s. 61).

Bilgi Deryası'nda Dayı'nın bütün konuşmalarında eleştirel akıl kendisini büyük oranda hissettirir. İnsanın gerçek hayatla hiç örtüşmeyen bir algıyla yarattığı düşsel anlatıları, şimdinin ve geçmişin sözde akılcı toplumsal ve siyasal düzenlerindeki üzeri örtülmüş sorunları, her tür dayatmacı düşüncenin tutarsızlıkları Dayı tarafından yapıbozumla sürekli görünür kılmır. Düzenin söylemini devam ettiren Nihat ve Hacivat karşısında aynı yöntemlerle aynı fonksiyonu üstlenerek var olan Karagöz ve Dayı açık saçık konuşan, kaba saba, alaycı, yıkıcı ve direnişçi tiplerdir. Karagöz nadiren Hacivat'ın ikna edici konuşmaları ve ısrarlarıyla düzene uymak için kendini zorlasa da oldukça doğal bir adam olduğundan bunu yapmak elinden gelmez. Dayı'yı ise hiçbir kimse kendi düşüncelerini inkâr etmeye, düzenin istediği doğrultuda düşünmeye ikna edemez. Nihat'ın onu susturma, söylediklerini ezber sözlerle örtme, görmezden gelme ve şikâyet hamleleri hep boşa çıkar. Dayı zaman zaman birilerini rahatsız edip ekmeğinden olmaktan korkar gibi davransa da bunu ifade ederken de oldukça alaycıdır. *Bilgi Deryası*'nın yayınlandığı *You Tube* kanalının adının *Kukla Kabare* olması da bu bakımdan önemlidir. Çünkü güncel sorunlara yönelik alay, hiciv ve ironi barındıran kabare türünün ilk hedefi topluma yönelik eleştiridir. Zaten *kabare, güldürücü ve eğlendirici olmasına rağmen, temelde ciddi tiyatro türleri arasında kabul edilir* (<https://tr.wikipedia.org,15.05.2022>). *Gölge oyunu* ve *Bilgi Deryası* da yüzeyde gülmeye, arka planda düşünmeye yönelik gösterilerdir.

İpşiroğlu'nun "*Varolan sistemi sorgulamaktan uzak olan bir gülmece ucuz bir tüketim aracına dönüşürken, var olan sisteme karşı direnen bir gülmece anlayışı vuruculuğu, sivriliği ve eleştirel gücü ile üretici bir işlev taşıyor.*" (İpşiroğlu, 1998, s. 78) sözleriyle belirttiği eleştirel tutumu fazlasıyla gösteren *gölge oyunu* ve *Bilgi Deryası* başkişilerinin rahat tavırlarından, sözü esirgememe özelliklerinden dolayı sosyal yaşama yönelik çok çeşitli mesajlarla doludur. *Doğu Asya örneklerine karşıt olarak, Türk gölge oyunu olan karagöz, geleneksel dinsel biçimlerin dışında gelişme gösterdiği kadar, dünyevi ve komik içerikli de olmuş, toplumsal eleştirel çizgiler taşımış ve bütün Osmanlı topraklarına, Yunanistan'a, Balkanlar'a yayılmıştır* (Çalışlar, 2004, s. 77). Karagöz veya Kavuklu'nun toplumsal sınıf ayırımından dolayı, bunu onurlarına yediremedikleri için yasaklanmış bir yere girmeye veya yasak olan bir şeyi yapmaya yeltenmeleri ve bunda direnmeleri (And, 2012, s. 60) düzene itiraz anlamı taşır. Var oldukları toplum düzenine kullandıkları dil ve davranış biçimleri başta olmak üzere her türden aykırı duruşlarıyla itiraz eden ve bu düzenleri alaycı biçimde yapıbozuma uğratan Dayı ve Karagöz bu bakımdan da oldukça benzerdir. *Gölge oyununda* karakterlerin kültür durumlarının dille ve bir anlamda bu dili de belirleyen faktörlerden biri olan meslekleriyle vurgulanması durumu *Bilgi Deryası*'nda hem benzer hem farklı biçimde söz konusudur. Hacivat'ın muhtarlık, öğretmenlik gibi

belli bir kültür düzeyi gerektiren meslekleri olduğu hâlde Karagöz genellikle işsizdir ve sürekli farklı işler yapmaya yönelir. *Bilgi Deryası*'nda ise geçmişte farklı işler yapmış olan Dayı, Nihat gibi sözde eğitimcidir ama aslında ikisi kafa kafaya verip kendi kendilerini eğitimci ilân etmişlerdir ve bir anlamda korsan öğretmendirler. Dayı'nın kendisinin ve özellikle Nihat'ın eğitimciliğinden/öğretmenliğinden alay ve ironi ile söz eden konuşma ve tavırlarından onların resmî otoritelerce onaylanmış eğitim kurumları adına çalışan öğretmenlerin davranışlarının bir tür parodisini yaptıkları görülür. Dayı'nın öğretmenliği ezberlenmiş kabuller doğrultusunda icra edilen klâsik öğretmenlik değil, tecrübe ve yorum paylaşımıdır ki Dayı bunları çok serbest bir dille ifade etmede ustadır. O da Karagöz gibi toplumdaki sınıflaşmayı, ekonomiye dayalı hiyerarşiyi ve bunun yarıttığı eşitsizliği eleştirir, sürekli ekmeğini kazanabilmekten söz eder. Geçim derdi olan, işsiz olup ne iş bulsa yapan Karagöz (Aplaslan, 2007, s. 176) kadar değilse de "*Ekmeğimizi kaybetmeyelim, ekmeğimizi kazanalım.*" türünden sözlerle maişet derdinde olduğunu gösterir ve söz gelimi ev sahibinin kirasını artırmasından şikâyet eder. Nihat'ın girişimci olan Hacivat (Alpaslan, 2007, s. 179) gibi hâli vakti yerinde olduğu söylenemese de para konusunda şikâyetçi değildir, bu konudaki şikâyetler hep Dayı'dan gelir. Güncel zamanda *Bilgi Deryası* programı ile yaşamında meydana gelen değişimlerle birdenbire popüler olup ünlüler arasına karışsa da oraya sonradan dâhil olduğunu bilen Dayı, ait olduğu yerle bu yeni sınıf arasındaki farkı ortaya koyar ve muhatap olduğu üst tabakanın insanlarını gösteride çekinmeden eleştirir. "*Tarım, Yerli Malı, GDO'lu Ürünler, Kansere Koşma Yağı, Erşan Kunteri*" (Konu: *Türkiye'de Yetişen Tarım Ürünleri*) başlıklı olandaki gibi pek çok gösteride fakirlik-zenginlik ayrımını net biçimde ortaya koyar. Her iki gösteride Karagöz ve Dayı'nın sık sık ekonomik sıkıntılarını dile getirmeleri rastgele bir durum değildir. Bu anlamda *Bilgi Deryası* da *gölge oyunu* gibi *marksist teori* ile incelenmeye de oldukça uygundur. Karagöz ve Dayı'nın insanların ve toplumun kusurlu yanlarını görmezden gelememe, genel kabulleri benimsememe, ekonomik olarak alt sınıf insanının sesi olma özelliklerinden dolayı *gölge oyununda* ve *Bilgi Deryası*'nda *epik tiyatronun* başkaldırıcı ve eleştirel tutumunun mevcut olduğunu söylemek de yanlış olmaz.

Bilgi Deryası'nda mizahı yaratan en önemli öğelerden biri Dayı'nın oldukça serbest konuşması, argoyu aşır sövgüye varan rahatlığı olsa da hem *gölge oyununda* hem *Bilgi Deryası*'nda mizah çoğunlukla yanlış anlaşılmalardan, aykırı ve uzlaşmaz görünen üslûpların zıtlığından ve anlaşmazlıktan doğar. Dayı yanlış anlamayı doğallığı içinde olmuş gibi gösteriyorsa da kurnazca kelime oyunları yapar ya da kelimelerin kendisine çağrıştırdığı benzer kelimeleri ve onların anlamlarını veya kullanılmaya alışılmış olunan anlamlarını değil ilk sözcük anlamlarını ortaya atarak dilin öznelliğini, iletişim konusunda problemleri oluşunu vurgular. Dayı bu anlamda tam bir Karagöz, Nihat da Hacivat'tır. Toplumu bir çeşit indirgemeye genelleyerek sergileyen bu tipler, genellikle yaşadıkları anlaşmazlıkları seyirci için güldürüye dönüştürerek topluma yönelik eleştirel bir

durum da sergilerler. Metin And'a göre *gölge oyunu* ve *ortaoyununda* dil, kişiler veya oyun ile seyirci arasında bir anlaşma aracı olmaktan çıkar, kendi başına bir bütünlük, bağımsızlık kazanır. Kişiler arasındaki çatışma da hep aslında bir anlaşma aracı olması gereken dilin bu görevinden ayrılıp, anlaşmakta engel, bir ayak bağı olmasından çıkar (And, 1970, s. 56). Hem *gölge oyunu* hem *Bilgi Deryası*'ndaki kişiler aralarındaki anlaşma ile değil anlaşmazlıkları, çok seslilikleri, uyumsuzlukları, zıtlıkları ile ve bütün zıtlıklarına rağmen birbirlerinden çeşitli özellikler taşımalarıyla önemlidirler. Karagöz ve Dayı herkesçe ortak biçimde anlaşılabilir, uzlaşmaya dayalı dile bu dilin açıklarını yakalayarak sözde yanlış anlama yoluyla aykırı bir dil kullanarak direniş gösterirler.

Dayı ve Nihat, Karagöz ve Hacivat gibi bir konu üzerinde karşılıklı konuşuyor görünürlerse de bütün konulara bakış açıları çok farklıdır. Dayı'nın Nihat'ın söylediklerini sözcük oyunları yaparak yanlış veya ters anlaması, konunun sözde ciddiliğini bu yolla sabote etmesi ve meseleyi kendi anlatmak ve konuşmak istediği noktalara getirmesi oldukça sık görülür durumlardır. *Bilgi Deryası*'nda kalıplaşmış sözlerin, aşırı süslü ya da sloganik dilin Dayı tarafından anlamsız sözlerle çevrilerek *yapısökümü* söz konusudur. İngilizce veya Fransızca sözlerin, yabancı veya teknik sözcüklerin (*jeopolitik* gibi) Dayı tarafından yanlış, yarım söylenmesi ve alay konusu edilmesi; *gölge oyununda* Karagöz tarafından Arapça Farsça sözcüklerin yanlış anlaşılmasına, şekil ve anlamca saptırılmasına çok benzer. Dayı'nın çoğu zaman sarhoş olması ya da sarhoş bir ses tonuyla konuşması, peltekliliği ve özellikle alay edeceği zaman ortaya çıkan bilerek yapılmış kekemeliği gibi özellikleri de Karagöz'de veya *gölge oyununun* bazı karakterlerinde mevcuttur. Gonca Gökalp Alpaslan *gölge oyunundaki* eylem ve durumların izleyicinin oyun kişileri karşısında üstünlük ve şaşkınlık duymasından kaynaklı bir güldürücülüğü haricinde dilin kendi başına güldürücülüğünün de söz konusu olduğunu söyler.¹¹ Zaten geleneksel mizah *hareket komiği*ne oldukça önem yer verse de daha çok *söz komiği* üzerine kuruludur ve bu durum *Bilgi Deryası*'nda da böyledir.

Sinirli karakterler olsalar da hem Karagöz'ün hem de Dayı'nın ritimli ve kafiyeli konuşma merakı olduğunu da belirtmek gerekir. Bu durum *gölge oyununda* elbette daha fazladır ve Karagöz Hacivat'ın her söylediğine onunla kafiyeli başka bir sözle karşılık verir. Dayı ritimli, kafiyeli konuşmasa da zaman zaman bunu

¹¹ Gonca Gökalp Alpaslan, *gölge oyunu* üzerine uzmanlığı bulunan pek çok araştırmacının da üzerinde durmuş olduğu *gölge oyununda* güldürücülüğü sağlayan özellikleri şu şekilde özetler: dilsel anlaşmazlıklar (yanlış anlamalar, ters anlamalar...), şive ve ağız özellikleri, dilsel çarpıtmalar (aşırı süslü dil, anlamsız sözler, yersiz ve yanlış kullanımlar, yabancı sözcükler...), kusurlardan kaynaklanan dil bozuklukları (kekemelik, pelteklilik, sarhoşluk, çok hızlı ya da ağır konuşma...), söz oyunları (ters anlama, mecazları gerçekmiş gibi anlama, anlamsız sözlerin ardışık olarak sıralanması...), yinelemeler (kişilerin hep aynı sözleri söylemeleri...), bilmece ve yanıtmacalar, övmeler ve yermeler, laf kalabalığı, çene yarışırma, abartma (bk. Alpaslan, 2007, s. 175).

yaptığında kendisiyle gurur duyar. *Bilgi Deryası*'nda özellikle konu başlıklarının tespit edildiği, nelerin konuşulacağı, neyin nasıl anlatılacağı üzerinde durulan ve laf kalabalığı da yapılan kısımlar; genellikle Karagöz ile Hacivat arasındaki konuşmalardan meydana gelen, onların kişiliklerini ve birbirine karşıt düşen yanlarını belirten, konu yakınlığı bulunsada da çoğunlukla fasıldan bağımsız olan, söz oyunlarının önemli olduğu, bir olay dizisinin bulunmadığı muhavere (And, 1970, ss. 53-54) kısmını andırır. Ayrıca Dayı kusursuz İstanbul Türkçesi kullanmaz, kendisine özgü yerel özellikleri olan aksanlı bir Türkçe ile konuşur ve konuşmasının en belirgin özelliği sarhoşça bir ses tonu ve üslûbunun olmasıdır. Konuşma biçimi ve ciddiyeti Hacivat'a benzeyen Nihat'ın konuşması kusursuz değilse yerel özellik taşımaz. *Gölge oyununda ve ortaoyununda kişiler giyim, kuşam, tavır, davranış, sözlerle belirlendiği gibi belli bir bölgenin, belirli bir uğraşın veya sakatlığın zorunluluğuyla da dillerini çarpıtırlar. Bu çarpıklık ünlü uyumu, ünlü değişimleri, ünlü türemesi, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz değişimleri, ünsüz benzeşmesi, benzeşmezlik, hece kaynaşması, ikizleme, metatez ve dil bilime aykırılıklarda görülür* (And, 1970, s. 57). Dayı'nın özellikle çokbilmişlikle, genelgeçer doğrularla alay ettiği kısımlarda görülen bu çarpıtmaları yanında, çeşitli alanlara özgü terminolojiyi bozması, lafi geveleyip laf kalabalığı yaparak kural dışı olanı ön plana çıkarması da söz konusudur.

Bilgi Deryası'nda Dayı ve Nihat gerçek yaşamdaki Nazmi Sinan Mıhçı ve Nihat Maça olarak konuşmazlar, o nedenle gösterilerini ve burada kullandıkları dili tiyatro kapsamında değerlendirmek gerekir. Dilin, tiyatrodaki en önemli işlevinin onun oyuncu tarafından kullanımı olduğunu, bunun seyircinin A'yı sahnede gördüğü durumda ya da kukla tiyatrosu örneğinde olduğu gibi görmediği durumlarda da aynı olduğunu söyleyen Kocabay'a göre dil; özne boyutunda yaş, cinsiyet, kökeni, toplumdaki konumu, ruh hâli, duygular, istekler vs. için bir gösterge oluşturabilir. Nesne boyutunda dil; kişiler arasındaki ilişkiler, konu ve oyunun bütünü için göstergeler olarak değerlendirilebilir. Dil sonsuz üretme kapasitesiyle, ayrıca başka gösterge dizgelerinin yerini alabilir (Kocabay, 2008, s. 47). Dayı ve Karagöz'ün konuşmaları göstergesel olarak geçmişin ve günümüzün halk dilini, Nihat ve Hacivat'la konuşmaları ise toplumca onaylanan dille halk dili arasındaki iletişimsizliği yansıtmaya işlevi görür. Söz bu gösterilerde en fazla öne çıkan öğedir ve diğer göstergeler sözün uzantısıdır. *Bilgi Deryası şive taklitlerine; Arapça, Farsça kelimelerin telâffuzlarına yakın kelimeler öne sürerek güldürücü durumlar meydana getirilmesine, cinas ve tevriye sanatlarına fazla yer verilen karagöz oyunlarının Türk zekâsının mizah ve hicivdeki kudretini de göstermesinin* (Timurtaş, 2012, s. 35) âdeti günümüzdeki versiyonudur. Ayrıca *gölge oyunundaki Karadenizli, Arnavut gibi kendi sosyolojik özelliklerine göre konuşan tiplerin Bilgi Deryası*'nda olmasa da Dayı'nın Karadenizli, Egeli gibi Anadolu'nun çeşitli yörelerinden insanların konuşmalarını taklit ederek bu açığı kapattığını da hatırlatmak gerekir. Dayı'nın kendisine has bir üslûpla konuşması dışında beden hareketlerini ve mimiklerini kullanması da oldukça önemlidir ve bu mimikler

seyirci tarafından bir kuklada olabilecek en üst seviyede görülebilir. *Mimik göstergelerin* çoğu zaman *paralinguistik, jestik* ve *proksemik göstergelerle* birlikte kültürel şifreler olarak anlam ürettiğini belirten Hasibe Kalkan Kocabay, *jestik göstergelerin* de kültürlere özgü olduğunu, her toplumun farklı kodları bulunduğunu, bunların dil gibi öğrenilen davranışlar olduğunu ve dil ile birlikte kullanılan jestlerin *paralinguistik göstergeler* gibi, dilin anlamını oluşturmaya yardımcı olarak işlevlerinin söyleneni vurgulamak ve göstermek olduğunu söyler (Kocabay, 2008, ss. 51-53). İçinde var olduğu toplumun göstergelerini bir kukla olmasına rağmen dilin yanında bedensel olarak da mükemmel biçimde yansıtan Dayı, bu bakımdan hiç de sıradan bir kukla değildir.

SONUÇ

İnsanın ve dünyanın geçirdiği değişimde olduğu gibi edebî türler de evrimsel bir değişim içindedir ve aralarında diyalektik bir ilişki mevcuttur. Dönemi bitmiş, ömrünü tamamlamış görünen türler bile en yeni edebî formlar içerisinde kendisini gösterebilmektedir. İnsanda doğuştan mevcut olan ve zamana bağlı olarak değişiklik gösterebilir de temelde aynı kalan *arketipler*, yok olduğu düşünülen türlerin varlığını yeni formlarda sürdürmesinde etkili oldukları gibi, araştırmacılar için de türlerin zaman içindeki gelişimini takip etmelerinde önemli bir yardımcıdırlar. Edebî türlerde olduğu gibi tiyatro ve gösteri kültüründe de yüzyıllardır benzer tiplerin okurun veya seyircinin karşısına çıkabilmesi bu nedenle şaşırtıcı değildir. Birbirine oldukça zıt görünen iki tipin güldürü yaratacak biçimde çatışmasına dayanan karşıtlık ve uzlaşmazlık üzerine kurulu tiyatro ve gösteri türlerinden olup geleneksel Türk tiyatrosunun en önemli çeşitlerinden olan *gölge oyunundaki* Karagöz ve Hacivat'ın benzer örneklerini Türk tiyatrosunun diğer çeşitlerinde olduğu gibi (*orta oyununda* Kavuklu ve Pişekar, *kukla oyununda* İbiş ve İhtiyar) *commedia dell'arte* gibi yabancı tiyatro örneklerinde de görmek mümkündür. Gelişime açık olduğu için yüzyıllar boyunca değişiklikler göstermiş olsa da *gölge oyunundaki* asıl değişiklikler Batı tiyatrosu karşısında uzun süre dayanamayacağı anlaşıldığından 19. yüzyılda yenileştirme çabaları olarak ortaya çıkmıştır. Son *hayalîler* de vefat ettikçe geleneksel biçimiyle var olması iyice güçleşen *gölge oyununun* farklı gösteri formları içinde canlı tutulması için çabalar günümüzde de devam etmektedir. Ancak *gölge oyununa* yönelik onu yaşatma çabaları ile bunu hedeflemeden türün sanatçı ve seyirci üzerindeki gücünün bilincinde olarak ondan beslenme durumu yanında, *kolektif bilinçdışı* yoluyla farkında olmadan ondan etkilenmeler de söz konusudur. Bu nedenle Türk toplumunun belleğine kazınmış olan *gölge oyununun* diğer türlerle etkileşimlerinin açık ve kolay tespit edilebilir biçimde gözlemlenebildiği gösteriler bulunduğu gibi *Kukla Kabare* adlı You Tube kanalında yayımlanan *Bilgi Deryası* örneğinde olduğu gibi bu kadar açık gözlenemeyenleri de mevcuttur.

Geleneksel Türk tiyatrosunun en tipik halk adamı örneği olan Karagöz'ün arketipsel devamı olan *Bilgi Deryası'nın* kukla Dayısı, modernizmin ve ardından

dijital çağın şartlarına göre şekillenmiş bir çeşit Karagöz'dür ve ikisini karşılaştırmalı biçimde ayrıntılı analiz etmek, gösteri dünyamıza yüzeysel değil beslendiği kaynakları da dikkate alarak derinlemesine bakma imkânı sağlamaktadır. Yalnızca eğlendirmeye ve güldürmeye odaklanmayıp düşündürmeyi de önemseyen *gölge oyunu* ve *Bilgi Deryası*'nda bu özelliklerin kaynağında eleştirel yanları çok gelişmiş olan Dayı ve Karagöz vardır. Her iki gösteride eleştirel tutumun, otorite yıkımının, *yapısökümün* ve *ironinin* dikkat çekici boyutta önemli olmasının nedeni bu iki itirazcı ve direnişçi tiptir. İtaat arzulayan bilgileri, ciddiyetle ele alınmayı bekleyen konuları onların otoritelerini yıkarak, onlarla alay ederek ve onları eleştirip *yapısöküme* uğratarak değerlendiren Karagöz ve Dayı; Hacivat ve Nihat gibi otoriteden medet ummaz, her konuyu kendi düşünme biçimlerine göre açık sözlü ve korkusuz şekilde ele alırlar. Sorgulayıcı, uyumsuz, kuralsız ve özgür ruhlu olan Dayı ve Karagöz normları umursamadıkları gibi mantıksızlığa, tutarsızlığa, insanlara düzen olarak yutturulan düzensizliklere, toplumdaki ekonomiye dayalı sınıflaşmalara itiraz eder, bir anlamda alt sınıfın sesi olurlar ve bu özellikleri nedeniyle *epik tiyatroya* göz kırparlar. Gerçekliği algılama biçimleri çok benzerdir; olmayacak hikâyelere inanmaz, gerçekliği sorgular hiçbir şeyi kabullenmez, bu tür olay ve hikâyeleri katı gerçekçi bakış açılarıyla *yapısöküme* uğratırlar. Hacivat ile Nihat'ın sözde kültürlülükleri Karagöz ve Dayı üzerinde hiç etkili değildir. Çünkü onların sahip olduğu bilginin yaşam pratiğinde bir karşılığı yoktur. Ezberlenmiş ve kanonik olanı sürdürme ve herkesi kendi inandıkları sahte düzene uydurma çabası içinde olan Hacivat ve Nihat, Karagöz ile Dayı'yı doğal hâlleriyle kabullenemez, onları değiştirilmesi, topluma uydurulması, yontulması gereken kişiler olarak görür; bu nedenle kaba davranışlarına bile sakinlikle yaklaşırlar.

Kültür durumları biraz farklı olan Karagöz ve Dayı'nın -çünkü Dayı bazı konularda okumuşluk gerektiren bilgilere sahiptir- pek çok meslek denemiş olmaları ortak olduğu gibi hâli vakti yerinde kişiler de olmamaları nedeniyle aynı ekonomik seviyenin insanı oldukları düşünülebilir. Kişilerin kültür seviyelerine ve toplumsal özelliklerine göre konuştuğu *gölge oyununda* Karagöz'ün rahat ve doğal konuşması *Bilgi Deryası*'nda şans oyunlarına meraklı, çapkın, keyif düşkün ve çoğu zaman sarhoş olan ve böyle bir ses tonuyla konuşan Dayı'nın konuşmasında karşılığını bulur. Hiyerarşinin tepesinde duranlarca onaylanan dile itiraz eden *karnaval eğlencelerinin* pazar meydanı dilini andırırçasına norm dışı kabul edilen argoyu çekinmeden kullanmakla kalmayıp küfreden, cinsel organların halk arasında kullanılan adlarını söyleyen Dayı; cinsellikten, bedeninin salt biyolojik gereksinmelerine yönelik eylemlerden rahatlıkla söz eder. Onun konuşmaları Nihat'ın konuşmaları karşısında yereldir, halk ağzı üslûbundadır ve açık saçıktır. Karagöz ve Dayı için kaba sabalık, konuşmalarda açık saçıklık anormal durumlar değildir ve bu yönleriyle seyircide bir çeşit *katharsis* etkisi yaratmaları muhtemeldir. Sözde kültürlü karakterler olan Hacivat ve Nihat'ın kibar, kendilerini entelektüel gösteren sözcükler kullandıkları konuşmalarıyla alay eder; sloganik,

ezberlenmiş, süslü dili yanlış ve ters anlamalarla gülünçleştirirler. Dayı ve Nihat'ın *Bilgi Deryası*'nın her videosunun başındaki konunun ne olduğu ve çocuklara nasıl anlatılacağı meselesi üzerinde durdukları kısımdaki çatışmalı konuşmaları *gölge oyunundaki* muhavereyi andırır. Dayı ve Karagöz kafiyeli ve ritimli konuşmayı, böylece Nihat'ın ve Hacivat'ın konuşmalarını daha gülünç hâle getirmeyi severler. Dayı'nın ve Karagöz'ün konuşmalarının dilin bir iletişim aracı olmadığını ve olamayacağını gösteren ve ısrarla vurgulayan felsefi bir alt yapısı vardır. İletişim için sorunlu bir malzeme olan dilin bu yönünü açığa çıkararak onu güldürünün temeli hâline getiren Dayı ile Karagöz'ün konuşmaları nedeniyle dil, her iki gösteride kendi başına üzerinde durulmayı gerektirecek derecede önemli bir unsurdur.

Kendisi değişime açık olduğu, başka türdeki metinlerin konularından yararlanma kapasitesi olduğu hâlde çok farklı görünen türler içine sızma, arketipsel olarak onlarda varlığını devam ettirme kapasitesi de bulunan *gölge oyunu* günümüzde geleneksel hâliyle varlığını sürdürmekte zorlansa da toplum belleğine kazınmış bir biçim olduğundan hiç değilse yeni sanat biçimlerinde bir şekilde izlerini göstereceği konusunda kuşku yoktur. *Gölge oyununun* açık veya kapalı biçimde, yaratıcılarının farkında olarak veya olmayarak başka gösteri türleri içinde var olması, toplumun onunla gelecek nesillere aktarılacak kadar sağlam bir ilişki kurmuş olduğunun da kanıtıdır. *Bilgi Deryası* ile *gölge oyununun* arketipsel özellik gösteren merkez kişileri Dayı ile Karagöz'ün ve dolayısıyla bunlara kaşılık gelen Nihat ve Hacivat'ın tip araştırmaları bağlamında ayrıntılı biçimde karşılaştırmalı analizi, geleneksel tiyatrodaki belirli tiplerin çağdaş tiyatroya uzanacak, teknoloji çağına özgü bir gösteriyi şekillendirecek kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Türk toplumu için kültürel olarak önemli olması yanında oldukça güçlü ve etkili tür olan *gölge oyunu*, biçimsel özellikleriyle olduğu gibi Hacivat ve Karagöz tipleriyle de günümüz gösteri dünyasında yeni ve modern versiyonlarla varlığını sürdürmektedir. Türk gösteri dünyasının çeşitli türlerine çözümlemeci yaklaşarak geleneksel unsurları tespit etmek bu alandaki çalışmalara katkı sağlayacaktır. *Gölge oyununun Bilgi Deryası* ile tip araştırmaları bağlamında karşılaştırıldığı bu çalışmada yapılarına benzer biçimde *gölge oyununa* başka türlerle veya farklı kültürlerin geleneksel ve modern tiyatrolarıyla karşılaştırılarak farklı biçimlerde de yaklaşılabilir. Ayrıca *gölge oyunu marksist teori, karnaval teorisi* gibi teorilerle değerlendirilmeye de uygun bir gösteridir. Geleneksel biçimiyle günümüzde karşımıza çok fazla çıkmasa, ramazanlarda hatırlanan ve nostaljisi yapılan bir eğlence olarak görülse de *kolektif bilindişim*den yeni formlar içinde yüzeye çıkmaya her zaman devam edecektir.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aça, M. & Aça, M. (2009). Hacivat ile Karagöz'ü belli bir döneme tarihsel kişilikler olarak konumlandırma çabalarına sinemadan bir örnek: "Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?" filmi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 14 (26), 9-20.

Alınacak, R. (2003). *Tiyatro tarihi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

Alpaslan, G. G. (2007). Modern Türk tiyatrosunda gölge oyunları. *Nevin Önerk yeni Türk edebiyatı araştırmaları sempozyumu I -tiyatro- (12 Mart 2007) bildirileri içinde* (ss. 175-199). Ankara: Bizim Büro Basımevi.

And, M. (1970). *100 soruda Türk tiyatrosu tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

And, M. (1977). *Dünyada ve bizde gölge oyunu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

And, M. (2012). *Başlangıcından 1983'e Türk tiyatrosu tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Babadoğan, H. (2013). *Understanding the transformations of Karagöz*. (Unpublished PhD Thesis). Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, Ankara.

Boratav, P. N. (1992). *100 soruda halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çalışlar, A. (2004). *Tiyatro kavramları sözlüğü*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Gözener, E. Hayatımıza dokunan son karagöz ustası. <http://hayatadokun.net> (Erişim Tarihi: 02.09.2022)

Hallaç, A. T. (Janet L. Langlois'ten Çev.) (2019). Folklor ve göstergebilim: Giriş. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4 (2), 504-515.

Hall, E. T. (1968). Proxemics. *Current Anthropology*, 9 (2-3), 83-95.

İpşiroğlu, Z. (1998). *2000'li yıllara doğru tiyatro*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Karabulut, T. (2014). *Modern tiyatro –klasikten postmoderne oyun yazımı ve sahnelemedeki yönelişler*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Kocabay, H. K. (2008). *Tiyatroda göstergebilim*. İstanbul: E Yayınları.

Nutku, Ö. (2011). *Dünya tiyatrosu tarihi 1 -başlangıcından 19. yüzyıla kadar-*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Şener, S. (2012). *Dünden bugüne tiyatro düşüncesi*. Ankara: Dost Kitabevi.

Tello, N., Ravassi, A. (2012). *Yeni başlayanlar için tiyatro tarihi* (Çev. Deniz Eyüce). İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Timurtaş, F. K. (2012). *Tarih içinde Türk edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Watson, O. M. (1969). On proxemic research. *Current Anthropology*, 10 (2-3), 222-224.

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLBARKTjltu136qPLMn> (Erişim Tarihi: 20.06.2022).

isparta.ktb.gov.tr (Erişim Tarihi: 04.05.2022).

biyografya.com (Erişim Tarihi: 05.05. 2022).

<https://tr.wikipedia.org> (Erişim Tarihi: 15.05.2022).

Yayın Geliş Tarihi: 07.04.2022
Yayına Kabul Tarihi: 31.10.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1100104>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1551-1571
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

EKONOMİK BÜYÜME DUYURULARININ İNŞAAT SEKTÖR ENDEKSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Rana TORUN*

Öz

Makroekonomik duyuruların hisse senedi piyasası üzerindeki etkileri çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye özelinde makroekonomik duyuruların hisse senedi piyasası üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların ise oldukça kısıtlı olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısı ile, bu çalışmanın Türkiye özelinde makroekonomik duyurulardan biri olan ekonomik büyüme duyurularının inşaat sektör endeksi üzerindeki olası etkisini ele alması yönüyle literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de ekonomik büyüme rakamları kamuoyuna açıklandığı zaman Türk inşaat sektöründe endeks getirilerini etkileyip etkilemediği ve Türk inşaat sektörünün yarı-güçlü formda etkin olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, diğer çalışmalardan farklı olarak Etkin Piyasalar Hipotezi’nden yararlanılmış ve olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Olay çalışması yöntemi kullanılmasının çalışmanın literatüre bir diğer katkısı olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda, 2012 yılı 4. çeyrek ile 2021 yılı 4. çeyrek arasındaki dönem ele alınmış olup piyasa modeli araştırmacının tahmin modeli olarak belirlenmiştir. Olay penceresi aralığı (t-5, t+5) olmak üzere 11 işgünü olarak, tahmin penceresi aralığı ise (t-20, t-6) olmak üzere 15 işgünü olarak açılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, Türkiye’de ekonomik büyüme rakamları kamuoyuna açıklandığı zaman Türk inşaat sektörünün bu verilere hızlı, tam ve doğru bir şekilde tepki gösterdiği ve dolayısı ile Türk inşaat sektörünün oluşturduğu endeksin (BIST INSAAT) yarı güçlü formda etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnşaat sektörünün yarı güçlü formda etkin bir şekilde faaliyet göstermesi hem bireysel yatırımcılar hem de kurumsal yatırımcılar açısından önemlidir. Yatırımcıların kamuya açıklanan ekonomik büyüme duyurularından faydalanarak ilgili sektör endeksinde anormal getiriler elde etmesinin mümkün olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme Duyuruları, Piyasa Etkinliği, İnşaat Sektörü, Olay Çalışması.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Torun, R. (2022). Ekonomik büyüme duyurularının inşaat sektör endeksi üzerindeki etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1551-1571.

*Arş. Gör., Abdullah Gül Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-4776-4011, rana.torun@agu.edu.tr.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

THE EFFECT OF ECONOMIC GROWTH ANNOUNCEMENTS ON THE CONSTRUCTION SECTOR INDEX

Abstract

The effects of macroeconomic announcements on the stock market have been examined by various researchers. It is noteworthy that studies examining the effects of macroeconomic announcements on the stock market in Turkey, which is one of the developing countries, are quite limited. Therefore, it is thought that this study will contribute to the literature in terms of examining the possible impact of economic growth announcements, that is one of the macroeconomic announcements, on the construction sector index in Turkey. In this study, it is aimed to examine whether the economic growth figures in Turkey when announced to the public affects the Turkish Construction Sector index returns, and whether the Turkish Construction Sector is effective in semi-strong form. Unlike other studies, Efficient Markets Hypothesis was used and event study method was employed in this study and using Efficient Markets Hypothesis and employing of the event study method is thought to be another contribution of the study to the literature. In this context, the period between the 4th quarter of 2012 and the 4th quarter of 2021 is discussed and the market model is determined as the estimation model of the research. The event window interval (t-5, t+5) is opened as 11 working days, and the estimation window interval (t-20, t-6) is opened as 15 working days. According to the findings, it is concluded that when the economic growth figures in Turkey are announced to the public, the Turkish Construction Sector reacts to these data quickly, fully and accurately, and therefore the index created by the Turkish Construction sector (BIST Construction) is effective in semi-strong form. It is important for both individual and institutional investors that the construction sector operates in a semi-strong form. It has been evaluated that it is not possible for investors to obtain abnormal returns in the relevant sector index by taking advantage of the publicly announced economic growth announcements.

Keywords: *Economic Growth Announcements, Market Efficiency, Construction Sector, Event Study.*

GİRİŞ

İnşaat sektörü gerek kamu kesimi yatırımları gerekse özel sektör yatırımlarını içermesi, diğer birçok sektör üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ve faaliyetleri sonucunda istihdama olan katkısı nedeniyle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli bir role sahiptir. İnşaat sektörünün birçok sektör ile etkileşim içinde olması, diğer sektörlerde ve ülke ekonomisinde oluşabilecek gelişmelerden etkilenmesine yol açmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye özelinde makroekonomik duyuruların hisse senedi piyasası üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla ile, bu çalışmanın Türkiye özelinde makroekonomik duyurulardan biri olan ekonomik büyüme duyurularının inşaat sektörü üzerindeki olası etkisini ele alması yönüyle literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Olay çalışması yönteminin kullanılması ve Etkin

Piyasalar Hipotezi'nden (EPH) yararlanılması ise bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklılaştırmakta ve bu bağlamda literatüre bir katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Finansal varlıkların fiyatlarının piyasaya sunulan tüm bilgileri yansıttığı ve bu bilgilerin tüm piyasa katılımcıları tarafından ulaşılabildiği savı, Eugene Fama tarafından (EPH) adıyla literatüre kazandırılmıştır. Hipoteze göre, herhangi bir piyasadaki fiyatların elde edilebilir tüm bilgiyi tam olarak her zaman yansıtmaması durumunda o piyasa etkindir (Fama, 1970, s. 383). Etkin bir piyasada ise, normal-üstü beklenen getiriler görülmemektedir (Fama, 1976, s. 144). E. Fama tarafından Etkin Piyasalar Hipotezi adıyla literatüre kazandırılan teorideki etkinlik kavramı ile bilgi etkinliği ifade edilmiştir. Hipotezin en önemli varsayımlarından biri herhangi bir yatırımcının herhangi bir bilgiyi kullanarak normal-üstü getiri sağlayamayacağıdır. Fiyatların zaten tüm bilgiyi içermesi, bu duruma neden olmaktadır (Karan, 2013, s. 278).

Fama, EPH' de yeni bilginin fiyatlara yansımaya düzeyine göre piyasa etkinliğini zayıf form, yarı güçlü form ve güçlü form olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Zayıf form piyasa etkinliği, piyasa etkinliğinin en düşük derecesidir. Zayıf formda piyasa etkinliği, finansal varlıkların fiyatlarının geçmiş fiyatları ile ilgili tüm bilgiyi yansıttığı etkinlik olarak tanımlanmaktadır. Zayıf formda piyasa etkinliğinde, bilgi seti finansal varlıkların geçmiş fiyatları olarak belirlenmiştir (Fama, 1970, s. 383).

İkinci derecede piyasa etkinliği olan yarı güçlü form piyasa etkinliğinde bilgi seti halka açıklanmış ve kamuoyu tarafından ulaşılabilir olan her türlü bilgi, veri ve haberdır. Bir piyasanın yarı güçlü formda etkin olabilmesi için, o piyasadaki finansal varlıkların mevcut fiyatlarının söz konusu finansal varlığın geçmiş piyasa fiyatlarına ek olarak kamuya açıklanmış ve ulaşılabilir tüm bilgileri de yansıtmaması gerekmektedir. Kamuya açıklanmış ve ulaşılabilir olan bilgilere ise; hisse senedi bölünmeleri, firma tarafından hazırlanan finansal tabloların duyurulması ve yeni hisse senedi ihracı örnek gösterilir (Fama, 1970, s. 404).

Üçüncü derece piyasa etkinliği olan güçlü formda piyasa etkinliğinde temel soru, finansal varlıkların mevcut fiyatlarının şirket içerisindeki kişilerin sahip olduğu özel bilgiler de dahil olmak üzere tüm bilgileri yansıtmamasıdır. Bir piyasanın güçlü formda etkin olabilmesi; o piyasadaki finansal varlıkların fiyatlarının, içeriden öğrenenlerin sahip olduğu özel bilgiler dahil tüm bilgileri yansıtmaması koşuluna bağlıdır. Güçlü formda etkin piyasalar öyle piyasalardır ki özel bilgilere erişim fırsatı olanlar diğerlerine göre daha yüksek bir getiri beklentisinde olmazlar (Fama, 1970, s. 409).

Piyasaların etkin bir şekilde faaliyet göstermesi gerek bireysel gerekse kurumsal yatırımcılar açısından önemlidir. Yarı güçlü form piyasa etkinliğinde bilgi seti halka açıklanmış ve kamuoyu tarafından ulaşılabilir olan her türlü bilgi, veri ve haber olduğundan ve açıklanan ekonomik büyüme oranı verilerinin halka

açıklanan ve kamuoyu tarafından ulaşılabilir olan makroekonomik veri türlerinden birisi olması sebebiyle çalışmada piyasa etkinliği yarı güçlü forma göre araştırılmıştır. Bu bağlamda, açıklanan ekonomik büyüme oranı verilerinin Türk inşaat sektöründeki getirileri kısa vadede etkileyip etkilemediği ve Türk inşaat sektörünün yarı-güçlü formda etkin olup olmadığı diğer bir ifade ile Türk inşaat sektörünün ekonomik büyüme verisi duyurularına hızlı, tam ve doğru bir şekilde tepki verip vermediği araştırmanın sorusudur.

Çalışmanın ikinci bölümünde inşaat sektörü ile ilgili bilgi verilecek, üçüncü bölümünde konu ile ilgili literatür özetlenecektir. Dördüncü bölümde veri setine, uygulanan yöntemle yer verilecektir. Beşinci bölümde elde edilen bulgular açıklanacak olup son bölüm olan altıncı bölümde ise sonuç ve öneriler sunulacaktır.

İNŞAAT SEKTÖRÜ

İnşaat sektörü, “*ekonomi içerisinde kamu ya da özel sektör eliyle yürütülen barınma amaçlı konut ile hastane, okul benzeri kamu hizmeti binaları ve baraj, karayolu, havalimanı vb. altyapı inşaatları gibi bina ve bina dışı yapım, onarım, bakım işlerini içeren tüm sabit sermaye faaliyetleri*” olarak tanımlanmaktadır (Bayrak ve Telatar, 2021, s. 1284).

İnşaat sektörünü ele alan literatüre göz atıldığında birtakım araştırmacılarca inşaat harcamalarının kamu ve özel sektör olarak sınıflandırıldığı bazı araştırmacılar tarafından ise bina, bina dışı ve alt yapı harcamaları olarak kategorize edildiği görülmektedir.

İnşaat sektöründeki her bir faaliyet, inşaat üretim sürecinde kullanılan girdiler sebebiyle ilgili sektörleri de etkilemektedir (Kılıç ve Demirbaş, 2012, s. 85). İnşaat sektörünün gelişmesi sonucu bu sektörün kullanacağı ara ve nihai mallar üreten firmaların üretim, istihdam ve gelirlerinde artış olacağı gözlemlenecektir. Buna ek olarak, borsada işlem gören inşaat sektörü firmalarının karlılığında artış görülecektir. Bunun sonucunda ise sözkonusu firmaların hisse senetlerinin değerini artıracığı ve ülkenin finansal piyasalarını pozitif yönde etkileyeceği düşünülmektedir (Polat ve Fendoğlu, 2021, s. 576). Hükümet politikaları, uluslararası kredi kuruluşları, politika ve ekonomiyi etkileyen kararların inşaat sektörünün gelişimi üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğu söylenebilir (Berk ve Biçen, 2018, s. 21).

İnşaat sektörü istihdama olan katkısı ile de Türkiye için önem arz etmektedir. 2013 yılında 1.768.000 kişi olan sektör istihdamı 2018 yılı sonunda 1.992.000 kişi olarak belirlenmiştir. 2018 yılı için inşaat sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki payının % 6,9 olduğu saptanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Daire Başkanlığı, 2019, s. 22).

LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde, makroekonomik değişkenlere ilişkin duyurulara hisse senedi piyasasının anlamlı bir tepkisinin olup olmadığını olay çalışması yöntemi ile ele alan çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Çalışmaların bir kısmında makroekonomik duyurulardan enflasyon, işsizlik oranı incelenirken bir kısmında ise ekonomik büyüme, faiz oranı, sanayi üretim endeksi ve tüketici güven endeksi gibi makroekonomik duyurular incelenmiştir. Ampirik bulgular, bazı çalışmalarda makroekonomik duyurulara hisse senedi piyasasının anlamlı tepki verdiği saptanırken bazı çalışmalarda ise anlamlı tepki saptanmamıştır.

Makroekonomik değişkenlerin hisse senedi piyasasında fiyatlanıp fiyatlanmadığına ilişkin öncü çalışmalardan biri McQueen ve Roley (1993) tarafından yapılmıştır. Bu kapsamda S&P500 endeksinin günlük verileri Eylül 1977 ile Mayıs 1988 dönemi için analiz edilmiş ve konjonktür dalgalanmalarının da dikkate alınması ile makroekonomik değişkenlere ilişkin duyuruların hisse senedi piyasa değeri üzerinde güçlü bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Daha güncel bir çalışmada ise, makroekonomik duyuruların Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'daki hisse senedi getirileri üzerindeki etkisindeki benzerlikleri ve farklılıkları Ocak 1997 ile Haziran 2002 dönemini kapsayacak şekilde analiz edilmiştir (Funke ve Matsuda, 2006). Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri için 27 farklı duyuru türü ele alınırken Almanya için 12 farklı duyuru türü ele alınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri için, hisse senedi fiyatlarının duyurulara asimetric tepkileri olduğu kanıtlanmışken söz konusu dönemde Almanya'da asimetric tepkilere ilişkin çok az kanıt bulunmaktadır.

Güncel çalışmalar irdelendiğinde araştırmacıların bir ülkeye ilişkin makroekonomik duyuruların farklı ülkelerdeki hisse senedi piyasalarına olan etkisini inceleme eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Özellikle, ABD makroekonomik duyurularının bazı gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke piyasalarına etkisini konu edinen birçok çalışma görülmektedir. Gurgul ve Wójtowicz (2014), Polonya borsasının ABD makroekonomik duyurularına tepkisini gün içi verilere dayanarak incelemiştir. Ele alınan makroekonomik duyurular; üretici fiyat endeksi, tüketici fiyat endeksi, sanayi üretimi, dayanıklı mal siparişleri, perakende satışlar ve tarım dışı istihdama ilişkin duyurulardır. Yapılan ampirik analizler sonucunda, WIG20'nin (Varşova Menkul Kıymetler Borsası'nın ana endeksi) ABD ekonomisinden gelen makroekonomik duyurulara, duyuruların yayınlanmasından sonraki ilk dakikalarda tepki verdiği saptanmıştır. Bir diğer çalışma ise Hanousek vd. (2009) tarafından yapılmış olup Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya borsalarının Avrupa Birliği çapındaki duyurulara ve ABD ile ilgili makroekonomik duyurulara olan olası tepkileri araştırılmıştır. AB çapındaki duyuruların etkisi daha çok Macaristan piyasasında görülürken, Çekya piyasasının ABD duyurularından daha fazla etkilendiği belirlenmiştir.

Kamuya açıklanan duyurular, hem şirketlere ilişkin duyuruları hem de makroekonomik göstergelere ilişkin duyuruları kapsamaktadır. Türkiye özelinde şirketlerin birleşmeleri, devralmaları, finansal tabloların ilanı ya da gönüllü açıklamalar gibi şirketlere ilişkin duyuruları olay çalışması yöntemi ile analiz eden pek çok çalışma görülmesine rağmen makroekonomik değişkenlere ilişkin duyuruları olay çalışması ile araştıran az sayıda çalışma vardır.

Binici ve Köksal (2013) çalışmalarında, zorunlu karşılık oranındaki değişimlere bankaların hisse senedi getirilerinin tepkisini araştırmışlardır. Sonuçlar, zorunlu karşılıklardaki artışların banka hisse getirilerini anlamlı ölçüde azalttığını ve banka hissedarlarının zorunlu karşılık vergisinin bir kısmını paylaştığını bulgulamıştır.

Belen ve Gümrah (2016), enflasyon açıklamalarındaki sürprizlerin (beklenti ve gerçekleşen arasındaki fark) hisse senedi piyasası üzerindeki etkisini BIST 100 bağlamında incelemişlerdir. Ocak 2006-Şubat 2016 arası dönemi kapsayan çalışmada anormal getirilerin olduğu ancak sistematik bir şekilde seyretmediği tespit edilmiş olup olay gününde belirgin bir anlamlılığın olmadığı saptanmıştır.

Gökalp (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından alınan faiz kararlarının hisse senetlerinin getirileri üzerinde olası etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda, faiz değişkenleri olarak 2010 yılında yapılan politika değişikliği sonrası uygulamaya konulan faiz koridorunun üst ve alt sınırı belirlenmiş olup analizde kullanılan veriler Mayıs 2010 ile Kasım 2014 dönemini içermektedir. Hem olay çalışması hem de değişen oynaklığa dayalı GMM yönteminin kullanılması ile elde edilen sonuçlar, faiz koridorunun üst sınırında gerçekleşen artışların hisse senetlerinin fiyatlarında bir azalışa neden olduğu ve sektörler bakımından ele alındığında ise faiz koridorunun üst sınırının en çok mali sektörü etkilediği saptanmıştır. Buna ek olarak, faiz koridorunun alt sınırında gerçekleşen azalışların ise hisse senetlerinin fiyatlarında artışa neden olduğu belirlenmiştir.

Literatür incelendiğinde, ekonomik büyüme ve inşaat sektörü arasındaki ilişkiyi hem gelişmiş ülkelerde ve hem de gelişmekte olan ülkelerde konu edinen çok sayıda çalışma görülmüştür. Bu çalışmalardan bazılarında ekonomik büyüme ve inşaat sektörü arasındaki güçlü bir ilişki olduğu savunulurken bazı çalışmalarda ise herhangi bir ilişkinin olmadığı savunulmaktadır. Bazı çalışmalarda ise ekonomik büyüme ve inşaat sektörü arasındaki ilişkinin kısa ve uzun dönem olarak ele alındığında aynı olmadığı vurgulanmıştır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunda nedensellik ilişkisi araştırılmış olup ekonomik büyüme verilerine ilişkin duyuru etkisi olay çalışmasından faydalanılarak ele alınmamıştır.

Green (1997), bina ve bina dışı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı ilişkiyi Amerika Birleşik Devletleri odağında araştırmıştır. 1959-1992

yıllarını kapsayan çalışmada, bina yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna ek olarak, ekonomik büyümeden bina dışı yatırımlara doğru tek yönlü bir ilişki olduğu da belirlenmiştir.

Sahra Altı Afrika’da yer alan gelişmekte olan 15 ülkeyi ele alan çalışmada (Lopes, Ruddock ve Ribeiro, 2002) ekonomik büyüme ve inşaat yatırımları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda, 1970-1992 arasındaki 22 yıllık verilerin analiz edilmesi sonucunda, inşaat katma değeri/GSYİH oranının %4-5 olmasının kritik bir değer olduğu saptanmıştır. İnşaat katma değeri/GSYİH oranının bu kritik değerin altında olması durumunda ise inşaat yatırım hacminde olacak bir azalmanın doğrudan kişi başına düşen GSYİH büyümesinde azalmaya sebep olacağı vurgulanmıştır.

Hongyu, Park ve Sigi (2002), bina ve bina dışı inşaat yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı ilişkiyi Çin özelinde Granger nedensellik testi yardımıyla araştırmışlardır. Bina yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde kısa dönemde bina dışı yatırımlara kıyasla daha güçlü bir etkisinin olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca, ekonomik büyümenin hem bina hem de bina dışı inşaat yatırımlar üzerinde uzun dönemli bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Wigren ve Wilhelmsson (2007), 14 Avrupa ülkesinde inşaat yatırımlarının büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 1980-2004 yıllarını kapsayan çalışmada inşaat sektörü bina, konut ve altyapı olarak üç kategoride ele alınmıştır. Sonuçlar, ekonomik büyümenin kısa dönemde toplam inşaat yatırımlarına neden olduğunu göstermiştir. Öte yandan, altyapı yatırımlarının kısa vadede ekonomik büyümede olumlu etkileri olduğu, ancak uzun vadede ekonomik büyümedeki etkisinin zayıf olduğu sonucuna varmışlardır. Ancak, konut yatırımlarının ise uzun vadede büyümeyi etkilediği ortaya çıkmıştır.

Wong, Chiang ve Ng (2008), Hong Kong’da inşaat çıktılarının (inşaat işlerinin brüt değeri ile ölçülen) ekonomik büyümeyi (gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ile ölçülen) nasıl yönlendirdiğini göstermek için Granger nedensellik testini kullanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında inşaat çıktılarının özellikle alt yapıya ilişkin çıktılarının ekonomik büyümeyi etkilediği saptanmıştır. Öte yandan, ekonomik büyümenin inşaat çıktılarını özellikle alt yapıya ilişkin çıktılarını etkilemediği tespit edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye özelinde inşaat sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ya da ekonomik büyümenin inşaat sektörü üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunda nedensellik ilişkisi araştırılmış olup genellikle Granger nedensellik testi ve birim kök testleri kullanılmıştır. Bu çalışma ise olay çalışması yöntemini kullanması ile diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ekonomik büyüme ve inşaat sektörü arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında ele alan ampirik çalışmalar Tablo 1’de sunulmuştur.

Kılıç ve Demirbaş (2012), kamu kesimi inşaat harcamaları ile GSYH büyüme oranı arasında uzun dönemli olası bir ilişkiyi Türkiye özelinde incelemişlerdir. Bu kapsamda, 1980-2007 dönemini içeren üçer aylık veriler kullanılmış, ayrıca kamu inşaat harcamaları bina ve bina dışı olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Yapılan ekonometrik analizlerden elde edilen bulgular, kamu bina dışı inşaat harcamalarının GSYH'ya oranı ile GSYH büyüme oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını destekler niteliktedir. Öte yandan, kamu bina inşaat harcamalarının GSYH'ya oranı ile GSYH büyüme oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir.

Ozkan, Ozkan ve Gunduz (2012), Türkiye'deki altyapı, bina ve konut yatırımları ile GSYİH büyümesi arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmışlardır. 1987 yılından 2008'e kadar olan verileri kapsayan çalışmada yapılan analizler neticesinde altyapı yatırımı ile GSYİH büyümesi arasında ve ayrıca kamu bina ve konut yatırımları ile GSYİH büyümesi arasında çift yönlü bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Kaya, Yalçınkaya ve Hüseyini (2013), Türkiye'de kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilen inşaat yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ayrı ayrı ele almış ve bu kapsamda 1987-2010 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, kamu kesimi inşaat yatırımlarından GSYİH'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Ayrıca, GSYİH ile kamu kesimi inşaat harcamalarından da özel sektör inşaat yatırımlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'de inşaat yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu gibi ekonomik büyümenin de inşaat yatırımlarının etkisi olduğu bulgulanmıştır.

Alper (2017), çalışmasında kamu kesimi ve özel kesim inşaat harcamaları ile GSYH arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla Türkiye'ye ait 1987-2014 yılları arasındaki yıllık verileri eş bütünleşme testi ile analiz etmiştir. Yapılan analizler, Kamu kesimi inşaat harcamaları ve özel kesim inşaat harcamalarında %1'lik artışa karşılık GSYH'da sırasıyla %0,35 ve %0,73'lük bir artış olacağını göstermiştir.

Berk ve Biçen (2018), inşaat yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki olası ilişkiyi Türkiye özelinde test etmek amacıyla 2000 yılı 1. çeyrek ile 2016 yılı 2. çeyrek verileri üzerinde çalışmıştır. Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada toplam inşaat yatırımları ile GSYH arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayrak ve Telatar (2021), ekonomik büyüme ile inşaat sektörü arasındaki olası karşılıklı etkileşimi ve bu etkileşimin yönünü incelemeyi amaçlamışlardır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisi için 2005-2016 yıllarını kapsayan çeyrek dönemlik veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, ekonomik büyüme ile inşaat sektörü arasında uzun dönemli bir etkileşim olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan,

kısa dönem için ekonomik büyümeden inşaat sektörüne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.

Polat ve Fendoğlu (2021), inşaat sektörünün ekonomik büyüme ve finansal piyasalar üzerindeki kısa ve uzun dönem etkisini Türkiye örneğinde araştırmışlardır. Bu kapsamda, 2002 yılı 1. çeyrek ile 2019 yılı 3. çeyrek verileri kullanılmıştır. Kısa ve uzun dönemli etkiler için Dinamik En Küçük Kareler yönteminin kullanılması ile uzun dönemde inşaat üretim endeksindeki %1'lik artışın Milli geliri %0,68 ve BIST100 endeksini ise %1,80 artırdığı saptanmıştır. Kısa dönem için yapılan analizler sonucunda da inşaat sektöründeki artışların ekonomik büyüme ve finansal piyasaları pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği belirlenmiştir.

Yamak, Koçak ve Samut (2018), Türkiye ekonomisi için 2005-2016 yılları arasındaki çeyrek dönem verilerini kullandıkları çalışmalarında inşaat sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönemdeki olası etkisini tahmin etmeyi amaçlamışlardır. Elde edilen bulgular, inşaat sektörünün hem GSYH'da hem de sanayi sektöründe uzun dönemde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İnşaat Sektörüne İlişkin Yazın Taraması

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Dönem	Yöntem	Bulgular
Kılıç ve Demirbaş (2012)	Türkiye	1980-2007	Johansen Koentegrasyon analizi	Kamu bina dışı inşaat harcamalarının GSYH’ya oranı ile GSYH büyüme oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin tespit edilmiştir.
Ozkan, Ozkan ve Gunduz (2012)	Türkiye	1987-2008	Granger nedensellik testi Engle-Granger Eşbütünlük Testi	Altyapı yatırımı ile GSYİH büyümesi arasında ve ayrıca kamu bina ve konut yatırımları ile GSYİH büyümesi arasında çift yönlü bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır
Kaya, Yalçınkaya ve Hüseyini (2013)	Türkiye	1987-2010	Granger nedensellik testi	Kamu kesimi inşaat yatırımlarından GSYİH’ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Ayrıca, GSYİH ile kamu kesimi inşaat harcamalarından da özel sektör inşaat yatırımlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı belirlenmiştir.
Alper (2017)	Türkiye	1987-2014	Bayer-Hanck eş bütünlük testi Hacker ve Hatemi-J simetrik nedensellik testi	Kamu kesimi inşaat harcamaları ve özel kesim inşaat harcamalarından GSYH’ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini saptamıştır.
Berk ve Biçen (2018)	Türkiye	2000-2016	Granger nedensellik testi	Toplam inşaat yatırımları ile GSYH arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Yamak, Koçak ve Samut (2018)	Türkiye	2005-2016	Toda-Yamamoto nedensellik testi ARDL sınır testi yaklaşımı	İnşaat sektörünün hem GSYH hem de sanayi sektöründe uzun dönemde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, inşaat sektörünün kısa dönemli etkisinin uzun dönemli etkisinden daha fazla olduğu belirlenmiştir.
Bayrak ve Telatar (2021)	Türkiye	2005-2016	Korelasyon analizi Engle-Granger Eşbütünlük Testi VAR modeli analizi	Ekonomik büyüme ile inşaat sektörü arasında uzun dönemli bir etkileşim olmadığı ancak kısa dönem için ekonomik büyümeden inşaat sektörüne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.
Polat ve Fendoğlu (2021)	Türkiye	2002-2019	Dinamik En Küçük Kareler	Uzun dönemde inşaat üretim endeksindeki %1’lik artışın Milli geliri %0,68 ve BIST100 endeksini ise %1,80 artırdığı saptanmıştır. Kısa dönemde ise, inşaat sektöründeki artışların ekonomik büyüme ve finansal piyasaları pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği belirlenmiştir.

METODOLOJİ**Amaç ve Kapsam**

Bu çalışmanın amacı, 2012-2021 yıllarında açıklanan ekonomik büyüme oranı verilerinin Türk inşaat sektöründeki getirileri kısa vadede etkileyip etkilemediği ve Türk inşaat sektörünün yarı-güçlü formda etkin olup olmadığını araştırmaktır. Çalışmada, ekonomik büyüme ve inşaat sektörü arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalardan farklı olarak olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, 2012 yılı 4. çeyrek ile 2021 yılı 4. çeyrek arasındaki 10 yılı kapsayan dönemde TÜİK tarafından yayımlanan ekonomik büyüme verilerine ilişkin duyurular taranmış ve ekonomik büyümeye ilişkin toplam 37 duyuru tespit edilmiştir. Analize 2012 yılı 4. çeyrek ve sonraki yıl ve çeyreklere ait ekonomik büyüme verilerine ilişkin duyuruların dahil edilmesinin nedeni, BİST INSAAT endeksinin verilerinin 01.02.2013'ten itibaren elde edilmeye başlanmasıdır. İlgili yıl ve çeyrek dönemlere ait ekonomik büyüme verilerinin açıklandığı duyurulara ait tarihler (olay günleri) Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Ekonomik Büyüme Oranın Açıklandığı Duyuru Tarihleri (Olay Günleri)

Ekonomik Büyüme Oranı	Olay günü
GSYH, 4. Dönem 2012	01 Nisan 2013
GSYH, 1. Dönem 2013	11 Haziran 2013
GSYH, 2. Dönem 2013	10 Eylül 2013
GSYH, 3. Dönem 2013	10 Aralık 2013
GSYH, 4. Dönem 2013	31 Mart 2014
GSYH, 1. Dönem 2014	10 Haziran 2014
GSYH, 2. Dönem 2014	10 Eylül 2014
GSYH, 3. Dönem 2014	10 Aralık 2014
GSYH, 4. Dönem 2014	31 Mart 2015
GSYH, 1. Dönem 2015	10 Haziran 2015
GSYH, 2. Dönem 2015	10 Eylül 2015
GSYH, 3. Dönem 2015	10 Aralık 2015
GSYH, 4. Dönem 2015	31 Mart 2016
GSYH, 1. Dönem 2016	10 Haziran 2016
GSYH, 2. Dönem 2016	09 Eylül 2016
GSYH, 3. Dönem 2016	12 Aralık 2016
GSYH, 4. Dönem 2016	31 Mart 2017
GSYH, 1. Dönem 2017	12 Haziran 2017

GSYH, 2. Dönem 2017	11 Eylül 2017
GSYH, 3. Dönem 2017	11 Aralık 2017
GSYH, 4. Dönem 2017	29 Mart 2018
GSYH, 1. Dönem 2018	11 Haziran 2018
GSYH, 2. Dönem 2018	10 Eylül 2018
GSYH, 3. Dönem 2018	10 Aralık 2018
GSYH, 4. Dönem 2018	11 Mart 2019
GSYH, 1. Dönem 2019	31 Mayıs 2019
GSYH, 2. Dönem 2019	02 Eylül 2019
GSYH, 3. Dönem 2019	02 Aralık 2019
GSYH, 4. Dönem 2019	28 Şubat 2020
GSYH, 1. Dönem 2020	29 Mayıs 2020
GSYH, 2. Dönem 2020	31 Ağustos 2020
GSYH, 3. Dönem 2020	30 Kasım 2020
GSYH, 4. Dönem 2020	01 Mart 2021
GSYH, 1. Dönem 2021	31 Mayıs 2021
GSYH, 2. Dönem 2021	01 Eylül 2021
GSYH, 3. Dönem 2021	30 Kasım 2021
GSYH, 4. Dönem 2021	28 Şubat 2022

İlgili dönem ve yıllar için açıklanan ekonomik büyüme duyurularına ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu'nun kurumsal web sitesinden (<https://data.tuik.gov.tr/>) elde edilmiştir. BİST 100 endeksinin ve BİST INSAAT endeksinin günlük fiyat verileri ise "<https://tr.investing.com/>" web sitesinden alınmıştır. Elde edilen verilerin analizi SPSS ve Excel programı yardımıyla yapılmıştır.

Yöntem

Literatür incelendiğinde ekonomik büyümenin inşaat sektörü üzerindeki etkisi ya da inşaat sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde birçok araştırmacı tarafından ele alındığı tespit edilmiştir. Türkiye bağlamında ise sözü edilen etkilerin incelendiği çalışmaların kısıtlı olduğu görülmüştür. Fakat, Türkiye özelinde ekonomik büyüme rakamları kamuoyuna açıklandığı zaman Türk inşaat sektöründe endeks getirilerine olan etkisinin farklı bir yöntem olan olay çalışması yöntemi ile piyasa etkinliği kapsamında ele alınmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, açıklanan ekonomik büyüme oranı verilerinin Türk inşaat sektöründeki getirileri kısa vadede etkileyip etkilemediği ve Türk inşaat sektörün yarı-güçlü

formda etkin olup olmadığı diğer bir ifade ile Türk inşaat sektörün ekonomik büyüme verisi duyurularına hızlı, tam ve doğru bir şekilde tepki verip vermediği araştırmanın sorusudur. Bu noktadan hareketle, araştırma hipotezi “Türk inşaat sektörü, EPH’ye göre yarı güçlü formda etkin bir şekilde faaliyet göstererek kamuoyuna açıklanan Türkiye’ye ait ekonomik büyüme verilerine hızlı, tam ve doğru bir şekilde tepki göstermektedir.” olarak geliştirilmiştir. Bu hipotezin daha ölçülebilir hale getirilmesi için oluşturan H_0 ve H_1 hipotezleri aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

H_0 : Türkiye’nin çeyrek dönemlik ekonomik büyüme rakamlarının açıklanması ile birlikte BİST İnşaat Sektör Endeksinin olay penceresindeki kümülatif anormal getirisi sıfıra eşittir. ($CAR_{t,1,2} = 0$)

H_1 : Türkiye’nin çeyrek dönemlik ekonomik büyüme rakamlarının açıklanması ile birlikte BİST İnşaat Sektör Endeksinin olay penceresindeki kümülatif anormal getirisi sıfırdan farklıdır. ($CAR_{t,1,2} \neq 0$)

EPH kapsamında gerçekleştirilen ve yukarıda bahsedilen hipotezleri test etmeyi amaçlayan bu çalışmada olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Dolley tarafından 1933’te ortaya konulan olay çalışması; finans, muhasebe, yönetim, ekonomi ve pazarlama gibi çeşitli disiplinler için kullanılan bir yöntemdir. Finans alanında ise bir olayın firma değeri üzerindeki etkisini incelemek için kullanılmaktadır (Karakuş, Zor ve Küçük, 2017, s. 61)

Olay tarihi, araştırmaya konu olan olayın gerçekleştiği tarihi ifade etmekte olup bu ekonomik büyüme verilerine ait duyurularının açıklandığı gün (t), olay tarihi olarak tanımlanmıştır. Olay penceresi ise, olay gününden önceki 5 işlem günü ve olay gününden sonraki 5 işlem gününü kapsayacak şekilde (t-5, t+5) olmak üzere toplam 11 işgünü olarak belirlenmiştir. Olay penceresi, bu tarihlerde yer alan olası diğer olayların olası etkilerini en aza indirebilmek amacıyla 11 işgünü olarak açılmıştır. Tahmin penceresi ise ekonomik büyüme verilerine ait duyuruların açıklandığı günden yirmi iş günü (20) öncesinden başlayarak olay tarihine 6 işgünü kalana kadar olan dönemi kapsayacak şekilde (t-20, t-6) olarak belirlenmiştir. Araştırmanın tahmin modeli olarak ise piyasa modeli kullanılmış ve piyasa getirisini ölçmek amacıyla BİST 100 Endeksinin getirisi dikkate alınırken Türk inşaat sektörünü temsilen BİST İnşaat Sektör Endeksinin getirisi dikkate alınmıştır. Gerçekleşen getiriler ile beklenen getiriler arasındaki fark anormal getiriyi oluşturmaktadır. Olay penceresindeki her bir güne ait anormal getirilerin toplanması ile kümülatif anormal getiri elde edilmektedir. Kümülatif anormal getirilerin istatistiksel olarak anlamlılığı ise T Testi aracılığı ile analiz edilmiştir.

Olay çalışması kapsamında anormal getirileri ve kümülatif anormal getiriyi hesaplamak için öncelikle her gün için BİST 100 Endeksinin getirisi ve BİST İNŞAAT Endeksinin getirisi, bir önceki günkü getirilerinin logaritmik farkları alınarak hesaplanmıştır.

$$(1) R_t = \ln(E_t) - \ln(E_{t-1})$$

E_t , BİST İnşaat Sektör Endeksi/BİST 100 Endeksinin (t) günündeki kapanış değerini;

E_{t-1} , BİST İnşaat Sektör Endeksi/BİST 100 Endeksinin (t-1) günündeki kapanış değerini;

R_t , BİST İnşaat Sektör Endeksi/BİST 100 Endeksinin (t) günündeki logaritmik getirisini ve

\ln , doğal logaritmayı göstermektedir.

BİST 100 Endeksinin getirisi ve BİST İNŞAAT Endeksinin getirisi hesaplamaları yapıldıktan sonra tahmin penceresi dönemi için İnşaat Sektör Endeksinin getirisi ile BİST 100 Endeksinin getirisi arasında regresyon analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlara göre beklenen getiri oranını hesaplanmıştır. Beklenen getiri oranı için kullanılan piyasa modeli, aşağıdaki şekilde ortaya konulmuştur:

$$(2) E(R_{it}) = \alpha_i + \beta_i R_{mt} + e_{it}$$

$E(R_{it})$, BİST İnşaat Sektör Endeksinin t günündeki getiri oranını; α_i , denklemin sabit terimini; β_i , BİST İnşaat Sektör Endeksinin getiri oranının BİST 100 Endeksinin getiri oranı ile ilişkisini gösteren katsayıyı; R_{mt} , BİST 100 Endeksinin t günündeki getiri oranını ve e_{it} , hata terimi temsil etmektedir.

Beklenen getirilerin hesaplanmasından sonraki aşama ise; olay penceresi döneminde ortaya çıkan anormal getirinin hesaplanmasıdır. Anormal getiri, gerçekleşen getiri oranından piyasa modeline göre hesaplanan beklenen getirinin farkının alınması ile elde edilir. Anormal getirinin hesaplanmasında kullanılan formül aşağıda sunulmuştur:

$$(3) AR_{it} = R_{it} - E(R_{it}) = R_{it} - (\alpha_i + \beta_i R_{mt})$$

Olay penceresindeki her bir gün için hesaplanan AR'ların tüm olay penceresi (t-5, t+5) için toplanması kümülatif anormal getiri (CAR) oranı oluşturmaktadır.

$$(4) CAR(t_1, t_2) = \sum_{t_1}^{t_2} AR_{it}$$

Bulunan CAR değerlerinin (kümülatif anormal getirilerin) istatistiksel olarak anlamlılığı ise T testi yardımı ile analiz edilmiş ve araştırma bulgularına ulaşılmıştır.

BULGULAR

Olay çalışması yöntemi kullanılarak BIST İnşaat Sektör Endeksi için 2012-2021 yılları arasında çeyrek dönemlerde açıklanan ekonomik büyüme rakamlarına verdiği tepkiyi ölçmek için hesaplanan sabit terim (α), Beta katsayısı (β) ve CAR değerleri aşağıdaki Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3. Çeyrek Dönemler Bazında Hesaplanan Kümülatif Anormal Getiriler

Yıl	Çeyrek	Sabit terim (α)	Beta (β)	CAR
2012	4	-0,0020613	0,89839123	0,04073108
2013	1	0,00804014	0,98645758	-0,0655559
2013	2	0,00016504	0,70324632	0,01913495
2013	3	0,00529868	0,05895069	-0,1588492
2013	4	-0,00842245	1,715398655	-0,09639653
2014	1	6,00354E-05	0,909855187	-0,01116576
2014	2	-0,00135174	0,983579332	0,002138421
2014	3	0,004066434	0,184086695	-0,11780122
2014	4	0,000590674	0,441526648	0,022746753
2015	1	-0,00056175	0,14405575	-0,0321148
2015	2	0,004456396	1,013327857	-0,06824561
2015	3	3,04171E-05	0,791646026	-0,03920504
2015	4	-0,00166411	1,029016587	-0,02279614
2016	1	-0,0024564	0,052662042	0,005951824
2016	2	0,001370015	1,450489844	-0,05447856
2016	3	0,003983429	0,398895781	0,008629767
2016	4	0,002982893	-0,27135056	-0,05132711
2017	1	-0,00117515	0,316639172	-3,2419E-05
2017	2	0,000271507	0,710535057	-0,00101768
2017	3	0,000642764	0,513916954	-0,01220763
2017	4	-0,001709	-0,0473135	0,03124623
2018	1	-0,0015933	0,43629141	0,02197709
2018	2	0,00409217	0,47642907	-0,0464729
2018	3	-0,0003896	0,46455117	0,00963173
2018	4	0,0011118	0,35779108	-0,0368723
2019	1	-0,0073899	-0,5138509	0,16308436

2019	2	-0,0011216	0,31305791	0,01547429
2019	3	0,00131004	0,07939734	0,04601785
2019	4	0,00033521	0,84143404	0,06723034
2020	1	-0,0002777	0,20818356	-0,0060027
2020	2	0,00191772	0,67240028	0,00497651
2020	3	-0,0043276	0,43043888	0,04912521
2020	4	-0,0031805	0,95164017	0,06001575
2021	1	0,00819727	-0,0558066	-0,0771616
2021	2	0,00596991	0,10858773	-0,0451047
2021	3	-0,0034063	1,60395815	0,0386859
2021	4	-0,0016289	0,85157403	0,0718561

Tablo 3'teki verilerden yola çıkarak H_0 hipotezini test etmek amacıyla ekonomik büyüme verisine ilişkin 37 duyuru için hesaplanan CAR değerleri üzerinden toplam, ortalama ve standart sapma hesaplanması ile Tablo 4'te yer alan veriler elde edilmiştir.

Tablo 4. CAR Değerine İlişkin Sonuçlar

CAR değerlerinin toplamı	-0,26415364
CAR değerlerinin ortalaması	-0,007139288
CAR değerlerinin standart sapması	0,059245961

Tablo 4'te yer verilen CAR değerlerinden yola çıkarak H_0 hipotezini test etmek için T Testi yapılmıştır. T Testine ilişkin formüle aşağıda yer verilmiştir.

$$(5) \quad t = \frac{(\bar{x} - \mu_0)}{S/\sqrt{n}}$$

\bar{x} , CAR değerlerinin ortalamasını;

μ_0 , H_0 hipotezinde yer alan ve ortalama CAR değerlerinin olması gereken 0 değerini;

S, CAR değerlerinin standart sapmasını ve

n, toplam gözlem sayısını olan 37'i ifade etmektedir.

Parametrik T test sonucunda, t değeri; -0,732988209 olarak bulunmuştur. T testine göre hesaplanan p değeri ise 0,468907 olarak tespit edilmiştir. Bu değer, %1, %5 ve %10 anlamlılık değerleri ile ele alındığında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olup H_0 hipotezi reddedilememiştir. Dolayısıyla, Türk inşaat sektörünün, EPH'ye göre yarı güçlü formda etkin bir şekilde faaliyet göstererek

kamuoyuna açıklanan Türkiye'ye ait ekonomik büyüme verilerine hızlı, tam ve doğru bir şekilde tepki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile, açıklanan ekonomik büyüme oranı verilerinin Türk inşaat sektöründeki getirileri kısa vadede etkilemediği saptanmıştır.

Tablo 5. Tüm Örneklem İçin Günlük (AAR) Değerleri ve Olay Penceresi için AAR Anlamlılık Düzeyleri

Olay Penceresi	AAR	T değeri	P değeri
-5	-2,41064E-05	-0,0102398	0,992076
-4	-0,00322629	-1,2262781	0,228158
-3	-0,001954286	-0,709687	0,482891
-2	0,000300876	0,12921135	0,897919
-1	7,22218E-05	0,03368707	0,973382
0	0,001518877	0,71237051	0,48087
1	-0,002765293	-1,454917	0,15461
2	-0,00417888	-1,6102599	0,116133
3	0,001573423	0,66416856	0,510921
4	-0,003119476	-1,0511568	0,300716
5	0,000970905	0,38606033	0,701769
Olay Penceresi	AAR	T değeri	P değeri
(-5, +5)	-0,00098473	-1,553042914	0,151472
*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade eder			

CAR değerlerinin T testi yardımıyla analizine ek olarak, tüm örneklem için (-5, +5) olay penceresinde ve olay penceresindeki her bir gün için ortalama anormal getiri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te özetlenmiştir. Yapılan T testi sonucunda, hem (-5, +5) olay penceresinin tamamı için hem de olay penceresindeki her bir gün için elde edilen ortalama anormal getirilerin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Makroekonomik duyuruların hisse senedi piyasası üzerindeki etkileri çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye özelinde makroekonomik duyuruların hisse senedi piyasası üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların ise oldukça kısıtlı olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısı ile, bu çalışmanın Türkiye özelinde makroekonomik duyurulardan biri

olan ekonomik büyüme duyurularının inşaat sektörü üzerindeki olası etkisini ele alması yönüyle literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gerek gelişmiş ülke piyasalarında gerekse gelişmekte olan ülke piyasalarında yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde daha çok nedensellik bağlamında makroekonomik değişkenlerin ele alındığı belirlenmiştir. Türkiye özelinde yapılmış çalışmalara göz atıldığında, Türkiye’de ekonomik büyüme rakamları kamuoyuna açıklandığı zaman Türk inşaat sektöründe endeks getirilerini etkileyip etkilemediği ve Türk inşaat sektörünün yarı-güçlü formda etkin olup olmadığının ele alındığı çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu sebeple, bu çalışmada, diğer çalışmalardan farklı olarak EPH’den yararlanılmasının ve olay çalışması yöntemi kullanılmasının literatüre bir diğer katkısı olacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında, 2012 yılı 4. çeyrek ile 2021 yılı 4. çeyrek arasındaki 10 yılı kapsayan dönemde TÜİK tarafından yayımlanan ekonomik büyüme verilerine ilişkin duyurular taranmış ve ekonomik büyümeye ilişkin toplam 37 duyuru tespit edilmiştir. Ancak, BİST INSAAT endeksinin verilerinin 01.02.2013’ten itibaren elde edilmeye başlanması sebebiyle 2012 yılı 4. çeyrek öncesindeki ekonomik büyüme verilerine ilişkin duyurular kapsam dışı bırakılmıştır. Piyasa modeli, araştırmanın tahmin modeli olarak belirlenmiştir. Piyasa getirisini ölçmek amacıyla BİST 100 Endeksinin getirisi dikkate alınırken Türk inşaat sektörünü temsilen BİST İnşaat Sektör Endeksinin getirisi dikkate alınmıştır. Olay penceresi aralığı (t-5, t+5) olmak üzere 11 işgünü olarak, tahmin penceresi aralığı ise (t-20, t-6) olmak üzere 15 işgünü olarak açılmıştır.

H_0 hipotezini test etmek amacıyla CAR değerleri üzerinden T testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar ışığında, bulunan p değeri, %1, %5 ve %10 anlamlılık değerleri ile ele alındığında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olup H_0 hipotezi reddedilememiştir. CAR değerleri üzerinden T testi ile analizine ek olarak tüm örneklem için (-5, +5) olay penceresinde ve olay penceresindeki her bir gün için ortalama anormal getiri hesaplanmış ve T testi ile analiz edilmiştir. Hem (-5, +5) olay penceresinin tamamı için hem de olay penceresindeki her bir gün için elde edilen ortalama anormal getirilerin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla, açıklanan ekonomik büyüme oranı verilerinin Türk inşaat sektöründeki getirileri kısa vadede etkilemediği ve Türk inşaat sektörün yarı-güçlü formda etkin olduğu diğer bir ifade ile Türk inşaat sektörün ekonomik büyüme verisi duyurularına hızlı, tam ve doğru bir şekilde tepki verdiği tespit edilmiştir. Borsa İstanbul’da Türk inşaat sektörünün etkin bir şekilde faaliyet göstermesi gerek bireysel gerekse kurumsal yatırımcılar açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yatırımcıların kamuya açıklanan ekonomik büyüme duyurularından faydalanarak ilgili piyasada anormal getiriler elde etmesinin mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgular, kamuya açıklanan makroekonomik duyurular aracılığı ile piyasada anormal getiri elde edilebileceğini ve piyasanın yarı-güçlü formda etkin olmadığını saptayan

Gurgul ve Wójtowicz (2014) ve Hanousek vd. (2009) gibi çalışmaların aksini göstermektedir.

Türk inşaat sektöründe Etkin Piyasalar Hipotezi kapsamında olay çalışması yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmanın ekonomik büyüme ile ilişkili diğer sektörlerde gerçekleştirilmesi ve sektör bazlı sonuçların karşılaştırılması önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Alper, A. E. (2017). İnşaat sektörünün ekonomik büyümedeki rolü: Türkiye örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 239-252.

Bayrak, İ. C., & Telatar, O. M. (2021). İnşaat sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ampirik bir analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(3), 1283-1297.

Belen, M., & Gümrah, Ü. (2016). Türkiye'de hisse senedi piyasasının enflasyon açıklamalarındaki sürprizlere tepkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 428-441.

Berk, N., & Biçen, S. (2018). Causality between the construction sector and GDP growth in emerging countries: The case of Turkey. *Athens Journal of Mediterranean Studies*, 4(1), 19-36.

Binici, M., & Köksal, B. (2013). Do bank stockholders share the burden of required reserve tax? Evidence from Turkey? *Emerging Markets Finance and Trade*, 49(4), 46-73.

Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417.

Fama, E. F. (1976). Efficient capital markets: Reply. *The Journal of Finance*, 31(1), 143-145.

Funke, N., & Matsuda, A. (2006). Macroeconomic news and stock returns in the United States and Germany. *German Economic Review*, 7(2), 189-210.

Gökalp, B. T. (2016). Para politikası kararlarının hisse senetlerinin fiyatları üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1379-1396.

Green, R. K. (1997). Follow the reader: How changes in residential and non-residential investment predict changes in GDP. *Real Estate Economics*, 25(2), 253-270.

Gurgul, H., & Wójtowicz, T. (2014). The impact of US macroeconomic news on the Polish stock market. *Central European Journal of Operations Research*, 22(4), 795-817.

Hanousek, J., Kočenda, E., & Kutan, A. M. (2009). The reaction of asset prices to macroeconomic announcements in new EU markets: Evidence from intraday data. *Journal of Financial Stability*, 5(2), 199-219.

Hongyu, L., Park, Y. W., & Sigi, Z. (2002). The interaction between housing investment and economic growth in China. *International Real Estate Review*, 5(1), 40-60.

Investing. <https://tr.investing.com/>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022)

Karakuş, R., Zor, İ., & Küçük, Ş. Y. (2017). Pay geri alım ilanlarının hisse getirisine etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 75, 55-70.

Karan, M. B. (2013). *Yatırım analizi ve portföy yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kaya, V., Yalçınkaya, Ö., & Hüseyini, İ. (2013). Ekonomik büyümede inşaat sektörünün rolü: Türkiye örneği (1987-2010). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 148-167.

Kılıç, R., & Demirbaş, E. (2012). Türkiye'de kamu inşaat harcamalarının belirleyicileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 84-97.

Lopes, J., Ruddock, L., & Ribeiro, F. L. (2002). Investment in construction and economic growth in developing countries. *Building Research & Information*, 30(3), 152-159.

McQueen, G., & Roley, V. V. (1993). Stock prices, news, and business conditions. *The Review of Financial Studies*, 6(3), 683-707.

Ozkan, F., Ozkan, M., & Gunduz, M. (2012). Casual relationship between construction investment policy and economic growth in Turkey. *Technological Forecasting and Social Change*, 79(2), 362-370.

Polat, M. A., & Fendoğlu, E. (2021). İnşaat sektörünün ekonomik büyüme ve finansal piyasalar üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Business and Economics Research Journal*, 12(3), 575-598.

TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Daire Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf.

Wigren, R., & Wilhelmsson, M. (2007). Construction investments and economic growth in Western Europe. *Journal of Policy Modeling*, 29(3), 439-451.

Wong, J. M., Chiang, Y. H., & Ng, T. S. (2008). Construction and economic development: The case of Hong Kong. *Construction Management and Economics*, 26(8), 815-826.

Yamak, N., Koçak, S., & Samut, S. (2018). Türkiye'de inşaat sektörünün kısa ve uzun dönem dinamikleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 96-113.

Yayın Geliş Tarihi: 19.09.2022
Yayına Kabul Tarihi: 22.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1177104>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1572-1601
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

GREGORY HANSEN KOENTTEGRASYON YÖNTEMİYLE VERGİ-HARCAMA HİPOTEZİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2006-2022)

*Mesut FENKLI**

*Doğan UYSAL***

Öz

Bu çalışmada M. Friedman'ın vergi-harcama hipotezi Türkiye (2006-2022) örneği üzerinden araştırılmıştır. Araştırmanın uygulaması iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak araştırmanın değişkenleri geleneksel birim kök testlerine (Augmented Dickey-Fuller ve Phillips-Perron testlerine) tabi tutulmuş ve ardından Engel-Granger koentegrasyon analizi yapılmıştır. İkinci aşamada değişkenler yapısal kırılmalı birim kök testlerine (Zivot-Andrews ve Lee-Strazicich testlerine) tabi tutulmuş ve yapısal kırılmayı dikkate alan Gregory-Hansen koentegrasyon analizi yapılmıştır. Sonuç olarak her iki yöntem benzer sonuçlar vermiş ve vergi-harcama hipotezinin Türkiye (2006-2022) için geçerli olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zaman Serisi, Birim Kök Testleri, Koentegrasyon, Yapısal Kırılma, Vergi-Harcama, Türkiye

AN EMPIRICAL RESEARCH ON TAX-EXPENDITURE HYPOTHESIS WITH GREGORY HANSEN COINTEGRATION METHOD: EXAMPLE OF TURKEY (2006-2022)

Abstract

In this study, M. Friedman's tax-expenditure hypothesis was investigated through the example of Turkey (2006-2022). The implementation of the research was carried out in two stages. First, the variables of the research were subjected to traditional unit root tests (Augmented Dickey-Fuller test and Phillips-Perron test) and then the Engel-Granger

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Fenkli, M. & Uysal, D. (2022). Gregory Hansen koentegrasyon yöntemiyle vergi-harcama hipotezi üzerine ampirik bir araştırma: Türkiye örneği (2006-2022). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1572-1601.

* Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0001-5787-7979, fenklimesut@gmail.com.

** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0001-9406-0757, dogan.uysal@cbu.edu.tr.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

cointegration analysis was performed. In the second stage, the variables were subjected to unit root tests with structural break (Zivot-Andrews test and Lee-Strazicich test) and Gregory-Hansen cointegration analysis, which took into account the structural break, was performed. As a result, both methods gave similar results and it was concluded that the tax-expenditure hypothesis is valid for Turkey (2006-2022).

Key Words: *Time Series, Unit Root Tests, Cointegration, Structural Break, Tax-expenditure, Turkey*

GİRİŞ

Kamu ekonomisinin temelini kamu gelirleri ve kamu harcamaları oluşturmaktadır. Kamu gelirleri içerisinde ise vergiler en büyük paya sahiptir. Kamu gelirleri kamusal mal ve hizmetlerin finansında kullanılır. Kamu gelirleri ile kamu harcamalarının eşit olduğu duruma denk bütçe, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olduğu duruma bütçe açığı ve kamu gelirlerinin kamu harcamalarından fazla olduğu duruma ise bütçe fazlası denilmektedir. Kamu gelirleri kamu harcamalarına yetersiz geldiği durumda devlet, dışarıdan veya içeriden borçlanabilir. Bu konu maliye bilimcilerini ikiye ayırmıştır. Keynezyen ekolü benimseyen maliyecilere göre devletin borçlanması hatta konjonktür gereği bütçenin açık vermesi normal karşılanırken, klasik ekol yanlısı maliyeciler devletin borçlanmasına karşı çıkmakta ve bütçe denliğini savunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hâkim olan Keynezyen ekol, 1974 Petrol Krizi ve stagflasyon sonrasında sürdürülemez bütçe açıkları nedeniyle Refah Devleti kavramının ve Keynezyen politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. Tam bu dönemlerde 1974 yılında F. Hayek'in ve 1976 yılında M. Friedman'ın Nobel İktisat ödüllerini alması bu düşünürlerin fikirlerini ön plana çıkarmış ve Neoliberal politikalar yeni ana akım iktisat politikası olarak benimsenmeye başlamıştır. Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarıyla yeni ana akım iktisat politikalarını benimseyen ilk ülkelerden biri olmuştur.

Bu ana iktisat akımı Refah devletinin sınırlanması, ithal ikamecilik ve planlamadan vazgeçilmesi gibi radikal dönüşümler içerirken, üretim yapan devlet yerine hakemlik yapan (bireyler arasındaki uyumsuzlukları çözmekle görevli ve düzenleme yapma yetkisine sahip) minimal devlet yapısını, bireysel girişim ve bireysel zenginliği esas alan serbest piyasa ekonomisini savunmaktadır. Böylece, devletin piyasadaki ekonomik rolünü bireysel girişimlere devretmesi amaçlanmıştır. Bu düşünceyle birlikte kamu harcamalarının azalması ve dolayısıyla vergi gelirlerinin azalması yani bireylerin vergi yükünün hafiflemesi düşünülmüştür.

Özellikle, 1980'li yıllara gelindiğinde bütçe açıklarına yönelik vergi gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisinin ampirik olarak test edilmeye başlaması bu konuyu iktisat bilimi açısından da önemli kılmaya başlamıştır (Payne, 2003, s. 302). İktisat biliminin bu konu üzerine ampirik

yöntemlerle araştırmalara başladığı bu süreç, 1990'lı yılların başlarına doğru küresel kuruluşların ekonomi politikalarıyla da desteklenmeye başlamıştır. Şöyle ki; Williamson (2005) tarafından 1989 yılında Birinci Washington Konsensüsü adı verilen oluşumla ilk etapta Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Hazine Bakanlığı bir araya gelmiş ardından Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Avrupa Birliği Merkez Bankası (ECB)'nin katılımıyla yeni ana akım iktisat politikaları açıklamıştır. Birinci Washington Konsensüsü tarafından yayımlanan on maddelik bildirisinin üç maddesi kamu mali disiplini sağlamaya yönelik olup: 1) Mali Disiplinin Sağlanması, 2) Kamu Harcamalarının Yeniden Düzenlenmesi 3) Vergi Reformunun Gerçekleştirilmesi üzerinedir.

Birinci Washington Konsensüsünü 1990'lı yılların ortalarına doğru 1 Kasım 1993 yılında yürürlüğe giren AB Maastricht Kriterleri ve sonrasında İkinci Washington Konsensüsü takip etmiştir. Maastricht Kriterleri'nde de kamu mali disiplininin sağlanmasına yönelik yer alan benzer tedbir ve kararlar ise; 1) “Üye ülkelerin kamu açıklarının GSYİH'lerine oranı %3'ü geçmemelidir” 2) “Üye devletlerin kamu borçlarının GSYİH'lerine oranı %60'ı geçmemelidir” (Dilekli ve Yeşilkaya, 2002) şeklindedir.

Dünyada kamu ekonomisinde yaşanan bu gelişmelere paralel değişimler Türkiye tarafından da hayata geçirilmiştir. Bunlar; 5 Nisan 1994 kararları, 2001 ekonomik kriz sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve 2003 yılında yayımlanıp tam anlamıyla 2006 yılında yürürlüğe giren 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu (KMYK)'dan (Resmî Gazete, 2003) oluşmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle kamu gelirleri ve kamu harcamalarını açıklamaya yönelik hipotezler açıklanacak ve 5018 Sayılı KMYK'nın tam anlamıyla yürürlüğe girdiği 2006 yılından itibaren 2022 yılına kadar olan süreçte Türkiye'nin vergi gelirleri ve kamu harcamaları ele alınacaktır. Konuyla ilgili geçmişte yapılmış çalışmalara ait literatür bilgileri verildikten sonra uygulama kısmına geçilecektir. Öncelikle, araştırmanın uygulamasına yönelik teorik alt yapı açıklanacak ve ardından iki aşamalı uygulama gerçekleştirilecektir.

Uygulamanın ilk aşamasında, araştırmada sınıması yapılacak olan hipotezin değişkenlerine ait zaman serilerine geleneksel birim kök testleri ve geleneksel koentegrasyon yöntemi uygulanacaktır. Sonrasında aynı değişkenler yapısal kırılmalı birim kök testlerine ve yapısal kırılmayı dikkate alan koentegrasyon analizine tabi tutulacaktır. Böylece, araştırmada sınıanan hipotez her iki yöntemle ayrı ayrı test edilmiş olacak ve uygulanan her iki yöntemle ait sonuçların birbiriyle karşılaştırılması olanağı elde edilmiş olacaktır. Uygulanan yöntem veya yöntemlerin sonuçlarına göre araştırma konusu hipotezin Türkiye (2006-2022 dönemi) için geçerlilik durumu yorumlanacaktır.

KAMU GELİRİ VE KAMU HARCAMALARINA YÖNELİK HİPOTEZLER

Literatürde kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki nedensellik üzerine birbirinden farklı ve ayırt edici yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar kısaca şu şekildedir:

Sıçrama Hipotezi: Peacock ve Wiseman (1961)'nin İngiltere için yapmış oldukları çalışma sonucunda oluşturdukları hipoteze göre, hükümetlerin ilk önce harcama planı oluşturup sonrasında harcamaların finansmanı için gerekli gelir ve vergi düzenlemeleri yaptıklarını öne sürülmektedir. Bundan dolayı hükümetler harcama yapmaya istekli, bireylerse vergi ödemesi konusunda gönülsüzdür. Bu hipoteze göre vergiler geçmiş yıllarda yapılan harcamalara tepki vermektedir. İngiltere için 1890-1955 yapmış oldukları analize göre kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında organik bir bağ bulunduğunu savunmuşlardır. Bu hipoteze göre özellikle savaş, doğal afet ve ekonomik depresyon gibi durumların yaşandığı dönemde vergi yükünün artırılmasının sonraki dönemler için de kalıcı olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı, kamu harcamaları ve vergi hasılatları sıçramalı olarak artma eğilimine sahiptir.

Ricardo-Barro Hipotezi: Ricardocu denklik hipotezine göre kamu harcamalarını karşılamak üzere devletin bugün yapması gereken borçlanmanın ötelenmesi gelecekteki vergi yükümlülüğünü arttıracaktır. Bu durumun farkında olan bireyler, devletin ötelemiş olduğu bugünkü vergi ödemelerini gelecekte yapacakları vergi ödemeleri için birikim olarak tutar. Barro (1979)'ya göre Ricardocu denklik hipotezinde mali yanılısama etkisi yoktur. Bu yüzden mali yanılısama etkisini dikkate alarak hipotezi geliştirir. Mali yanılısama etkisiyle birlikte Ricardo-Barro hipotezine göre ötelenen vergi gelirleri kamu harcamalarını daha da arttıracığı için gelecekteki vergi oranlarının artmasına neden olacağı öne sürülmektedir.

Mali Eşanlılık Hipotezi: Bu hipoteze göre kamu harcamalarını gerçekleştiren idareciler, kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında denge ilişkisini sağlamaya çalışmaktadır. Bu ilişki sürekli olup vergi gelirleri ve kamu harcamaları arasında karşılıklı çift yönlü nedensellik ilişkisine sahiptir (Musgrave, 1996; Meltzer ve Richard, 1981; Miller ve Russek, 1990; Terzi ve Oltulular, 2006, s. 4).

Kurumsal Ayrılık Hipotezi: Kurumsal ayrılık hipotezine göre vergi gelirleri ve harcamalar birbirinden bağımsız olarak gerçekleşir. Özellikle ABD için geçerli olmak üzere bütçe sürecine katılan yasama ve yürütme organlarının bu süreçteki eşgüdümsüzlüğüne dikkat çekmektedir. Vergi gelirleri ve harcamalar arasında yapılacak ampirik çalışmalarda bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin kurulamaması bu hipotezi destekleyici niteliktedir (Wildavsky,1988; Hoover ve Sheffrin, 1992; Akçağlayan ve Kayıran, 2010, s. 134).

Vergi-Harcama Hipotezi

Vergi-harcama hipotezi olarak bilinen bu hipotez Friedman (1978) tarafından öne sürülmüştür. Bu hipoteze göre vergi gelirlerinden kamu harcamaları yönüne doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Friedman'a göre vergi gelirlerinde yaşanan artış kamu harcamalarının artmasına neden olacaktır. Bundan dolayı kamu harcamalarında yaşanan artışın kamu açıklarını arttıracığını öne sürmektedir. Tablo 1'de Friedman harcama matrisi yer almaktadır. Bu matrise göre harcamanın kaynağı (vergi geliri kabul edilsin), yapılan harcama (kamu harcamaları kabul edilsin), harcamayı yapanlar (politikacı veya bürokrat kabul edilsin) ve kendisine harcama yapılanların (vergi yükümlüsü bireyler kabul edilsin) olduğu varsayılmaktadır.

Tablo 1: Friedman Harcama Matrisi

		KİMİN PARASINI HARCİYOR ?	
		<i>Harcama</i>	
KİMİN İÇİN HARCİYOR ?	<i>Kaynak</i>		
	<i>Kendi Parasını</i>	“Kendi parasını kendisi için harcıyor” (A)	“Kendi parasını başkası için harcıyor” (B)
	<i>Başkasının Parasını</i>	“Başkasının parasını kendisi için harcıyor” (C)	“Başkasının parasını başkası için harcıyor” (D)

Kaynak:(Aktan, 2006, s. 10).

A Kutucuğu: Matrisin bu kutucuğunda birey kendi parasını kendisi için harcamaktadır. İnsan doğası gereği bireyler en az harcamayla en iyiye sahip olmak ister. Burada bireyin amacı maliyet minimizasyonu kısıtı altında faydasını maksimize etmek olacaktır.

B Kutucuğu: Bu kutucukta birey ailesine, arkadaşına veya hayırseverlik amaçlı harcama yapmadığı takdirde yani kendisine doğrudan bir fayda veya çıkar sağlamayacak durum söz konusu olduğunda harcamalarında titiz ve özenli hareket etmeyebilir.

C Kutucuğu: Burada birey bir başkasının parasını kendisi için harcıyor ve bu harcama tutarında bir kısıt bulunmuyorsa harcama miktarını doğal olarak artırma niyetinde olacaktır.

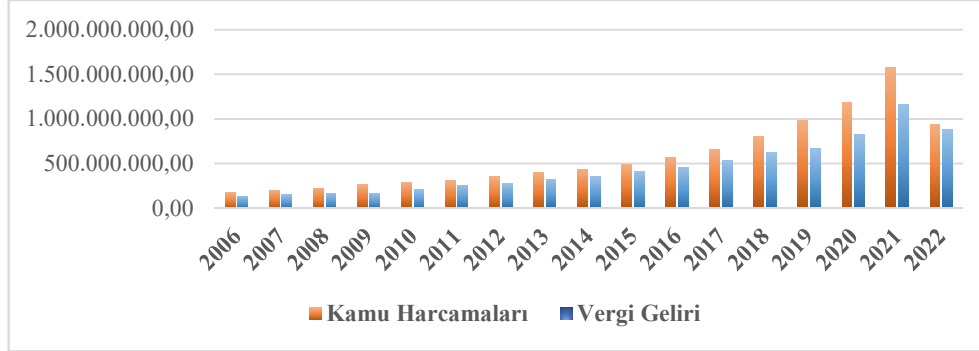
D Kutucuğu: Bu bölümde birey bir başkasının parasını başka birey için harcamaktadır. Matrisin bu alanı kamu ekonomisi için oldukça önemlidir. Burada harcamayı yapan birey politikacı, bürokrat veya kamu idarecisi olarak, bireylerin ödemiş olduğu vergilerden oluşan geliri yine bireyler için harcama yetkisine sahiptir. Bundan dolayı matrisin bu alanında etkinsizlik ve israf en yüksek düzeyde gerçekleşir (Aktan, 2006, ss. 9-11).

Harcama matrisinde görüldüğü üzere Friedman'a göre D kutucuğu kamu ekonomisini en iyi temsil eden alandır. Ve bu alanda gerçekleşen etkinsizlik ve israf kamu açıklarına neden olmaktadır. Bu hipoteze göre vergi gelirlerinin azaltılması hükümetleri kamu harcamaları yapma konusunda baskı altına alacaktır. Yani, vergi gelirlerinin azaltılması hükümete dilediklerince harcama yapmaları konusunda engel oluşturacaktır. Bu yüzden Friedman kamu açıklarının vergi gelirlerinin azaltılmasıyla kontrol altına tutulacağını savunmaktadır.

TÜRKİYE İÇİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME (2006-2022) DÖNEMİ

Türkiye'de kamu harcamalarının kontrol altına alınabilmesi için 5018 Sayılı KMYK kanunu 2003 yılında çıkartılmış olup 2006 yılında tam anlamıyla uygulanmaya başlamıştır. Kanunla kamu harcamalarında şeffaflık, hesap verilebilirlik ve mali disiplin sağlama gibi ilkelere yer verilmiştir (Resmî Gazete, 2003). Bu bağlamda kanunun tam anlamıyla uygulanmaya başladığı yıl esas alındığında Şekil 1'de görüleceği üzere kamu harcamalarına ve vergi gelirlerine ait yıllık oranlar yer almaktadır.

Şekil 1: Vergi Geliri-Kamu Harcamaları Yıllık (2006-2022) Bin TL

Kaynak: TCMB (2022)'den elde edilen ham veriler kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekle göre kanunun uygulanmaya başladığı yıldan 2010 yılına kadar kamu harcamalarının vergi gelirleriyle finansmanının nerdeyse başa baş gittiği de görülmektedir. İlerleyen süreçte ise hem vergi gelirlerin de hem de kamu harcamalarında birlikte artış ivmesi yaşanmıştır. Her iki değişkende yaşanan bu

artış ivmesi 2021 yılına kadar devam ederek zirve yapmış ve 2022 yılında birlikte azalmıştır.

Araştırma konusu olan bu dönemde ise vergi gelirlerinde artışa neden olan doğrudan ve dolaylı vergi oranlarındaki bazı değişimler[†] şu şekilde gerçekleşmiştir;

A) Gelir Vergisi Tarifesi: Doğrudan vergilerden biri olan 193 Sayılı gelir GVK md.103'te 2007 yılında 7.500 Yeni Türk Lirasına (YTL) kadar olan vergi dilimi %15, 19.000 YTL için %20, 43.000 YTL için %27 ve 43.000 YTL üzeri için %35 iken bu oranlar 2018 takvim yılı itibariyle 14.800 Türk Lirası (TL) için %15, 34.000 TL için %20, 80.000 TL için %27, 80.000 ve üzeri için %35 olurken 2020 takvim yılı için 22.000 TL için %15, 49.000 TL için %20, 120.000 TL için %27, 600.000 TL için %35 ve 600.000 TL üzeri için %40 olacak şekilde kademeli olarak yükseltilmiştir (Resmî Gazete, 2020).

B) Kurumlar Vergisi Oranı: Bir diğer doğrudan vergi türü olan kurumlar vergisi oranı 5520 Sayılı KVK'nın md. 32'ye göre 2006 yılında %20 iken (Resmî Gazete, 2006), 2018 yılına gelindiğinde bu oran %22'ye, 2021'de %25'e yükseltilirken 2022 yılında %23'e indirilmiştir (Resmî Gazete, 2021).

C) Veraset İntikal Vergi Oranı: Doğrudan vergilerin bir diğeri olan veraset intikal vergisinde ise 2016 yılında yapılan ve 2018 yılından itibaren geçerli olmak üzere tarife tutarında yeniden değerlendirme oranı %14,47 oranında arttırılmıştır (Resmî Gazete, 2016).

D) Özel Tüketim Vergisi: Dolaylı vergilerden biri olan özel tüketim vergilerindeki değişim 2007 yılında 1600cc otomobil için vergi oranı %37, 1600cc-2000cc arası otomobiller için %60, 2000cc ve üzeri için %80 iken, 2018 yılında bu oranlar 1600cc olup 70.000 TL'yi geçmeyen otomobiller için %45, 1600cc olup 120.000 TL'yi geçmeyen otomobiller için %50 ve diğerleri için %60'a yükseltilmiştir. Tütün ürünlerinde vergi oranı 2006 yılında %58, 2018 yılında %40, 2020 yılında %80'e yükselmiştir. Gazlı içecekler için bu oran 2006 yılında %25, 2018 yılında %25 iken 2020 yılında %35'e yükselmiştir. Fakat, 05.05.2018-31.12.2019 tarihleri aralığında ÖTV'nin farklı cetvellerinde yer alan birçok üründe kısa süreliğine %1'lere varan vergi oranı tarifesi uygulanmıştır. (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2022).

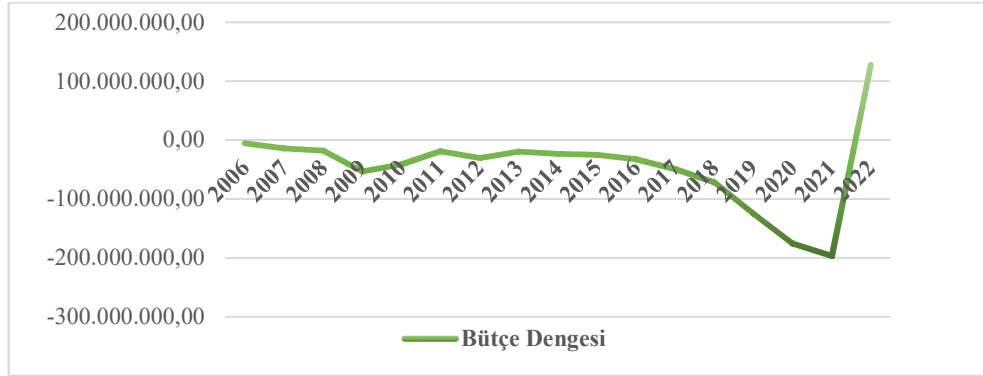
E) Katma Değer Vergisi: Dolaylı vergiler içinde en büyük paya sahip olan KDV'de ise, konut ve iş yeri teslimlerinde uygulana KDV oranı 05.05.2018 tarihinde %18'den %8'e indirilirmiş 31.12.2019 tarihinde tekrar %18'e yükseltilmiştir (Resmî Gazete, 2018). Beyaz eşya ve mobilya teslimatında

[†] Araştırma konusu olan döneme ilişkin mevzuat sirkülerinin tümüne ayrıntılı olarak ulaşmak için bkz. <https://www.gib.gov.tr/> veya <https://www.turmobil.org.tr/Sirkuler> Erişim Tarihi (16.05.2022).

uygulanan %18'lik KDV oranı 30.04.2018 yılında %8'e indirilmiş 30.06.2019 tarihinde tekrar eski oranına yükseltilmiştir. (Resmî Gazete, 2019).

Araştırma konusu dönemle ilgili kamu gelirleri ve kamu harcamalarından oluşan bütçe dengesi ise aşağıda Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2: Bütçe Dengesi Yıllık (2006-2022) Bin TL

Kaynak: TCMB (2022)'den elde edilen ham veriler kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 2'ye göre 2006 ve 2007 yıllarındaki bütçe açığı 2008 yılına gelindiğinde artmaya başlamış 2011 yılına kadar bütçe açığındaki artış devam etmiştir. Bu tarihler dikkate alındığında 2008 yılında ABD'de başlayan mortgage krizinin AB ülkelerine ve tüm dünyaya sıçraması küresel anlamda ekonomilerde daralma yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durumdan Türkiye de etkilenmiş görünmektedir. 2011 yılındaki toparlanmadan sonra 2018 yılına kadar bütçe açığı normal seyrine devam etmesine karşın 2018 yılı itibariyle bütçe açığı artmaya başlamış ve 2021 yılı sonlarına doğru dönem içindeki en yüksek açık seviyesine gelmiştir. Bu tarihler dikkate alındığında 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 31 Mart 2019 Yerel Seçimler ve 17 Nisan 2019 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Seçiminin tekrarlanması gibi yoğun seçim programlarının kamu harcamalarını arttırdığı düşünülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Başkanlık sistemine geçmesi ve idarenin yeniden yapılandırılması gibi sistem değişikliklerinin[‡] kamu harcamalarının arttırıcı nedenlerinden sayılabilir. İlerleyen dönemde Mart 2020 yılında Covid-19 pandemisinin Türkiye'de görülmesi ve karantina süreçleri kamu harcamalarının daha da artmasına neden görülmektedir. T. C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 2022 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu'na göre; 2021'in son çeyreğine doğru bütçe açığının kapandığı ve 2022 yılının ocak, şubat ve mayıs aylarında şaşırtıcı bir şekilde bütçe fazlası verdiği görülmektedir.

[‡] Ayrıntılar için bkz. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Sayı: 1 (Resmî Gazete, 2018a).

LİTERATÜR TARAMASI

Kamu ekonomisinin başat sorunlarından biri olan kamu geliri ve/veya vergi gelirleri ve kamu giderleri ve/veya kamu harcamaları üzerine literatürde farklı ülkeler üzerinden farklı yöntemler kullanılarak yapılmış oldukça fazla çalışma yer almaktadır. Örnek olarak ele alınan ülke ve/veya ülkelere göre ve kullanılan yöntemler bakımından farklı bulgular elde edilmiştir. Aşağıda kısaca bu konu hakkında yapılmış çalışmalara ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Alfonso ve Rault (2009) çalışmalarında 1960-2006 tarih aralığında AB üyesi 25 ülke için Panel Veri Analizi Bootstrap ile Düzeltilmiş Nedensellik testi uygulamış İtalya, Fransa, İspanya, Yunanistan ve Portekiz için kamu harcamalarından kamu gelirlerine, Almanya, İngiltere, Finlandiya ve Belçika için kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğru nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Hong (2009) çalışmasında 1970-2007 tarih aralığında Malezya için Johansen Koentegrasyon analizi ve Hata Düzeltme Modeli uygulamış kamu harcamalarından kamu gelirlerine doğru ilişkiyi ortaya koymuştur.

Akçağlayan ve Kayıran (2010) çalışmalarında 1987:1-2005: 4 tarih aralığında Türkiye için Hata Düzeltme Modeli ve Toda-Yamamoto Nedensellik testi uygulamış kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasında koentegrasyon ilişkisi tespit etmelerine karşın bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varmışlardır.

Saunoris ve Payne (2010) çalışmalarında 1955-2009 tarih aralığında İngiltere için Hata Düzeltme Modeli kullanmış ve kamu harcamalarından kamu gelirlerine doğru ilişki tespit etmiştir.

Apergis vd. (2012) çalışmalarında 1957-2009 tarih aralığında Yunanistan için Eşik Otoregresif Model kullanarak kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğru ilişkiyi göstermişlerdir.

Dökmen (2012) çalışmasında 1994-2007 tarih aralığında 34 OECD ülkesi için Panel Veri Analizi yapmış, vergi gelirlerinden kamu harcamalarına tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ve kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasında pozitif yönlü ilişki tespit etmiştir.

Kaya ve Şen (2013) çalışmalarında 1975-2011 tarih aralığında Türkiye için Vektör Otoregresif Model ve Granger Nedensellik testi kullanmış kamu harcamalarından kamu gelirlerine doğru ilişki sonucuna ulaşmışlardır.

Akbulut ve Yereli (2016) çalışmalarında 2006-2015 tarih aralığında Türkiye için Granger Nedensellik testi uygulayarak olup kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ayrıca bütçede yer alan gelir ve giderlere ait alt kalemlere ilişkin sonuçlar ortaya koymayı hedeflemişlerdir.

Aysu ve Bakırtaş (2018) çalışmalarında 2006-2017 tarih aralığında Türkiye için Asimetrik Nedensellik testi uygulayarak kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında asimetrik ilişki olduğunu tespit etmiştir. Kamu harcamalarındaki artışın vergi gelirlerindeki artışa neden olmasına karşın kamu harcamalarındaki azalışın vergi gelirlerindeki azalışa neden olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

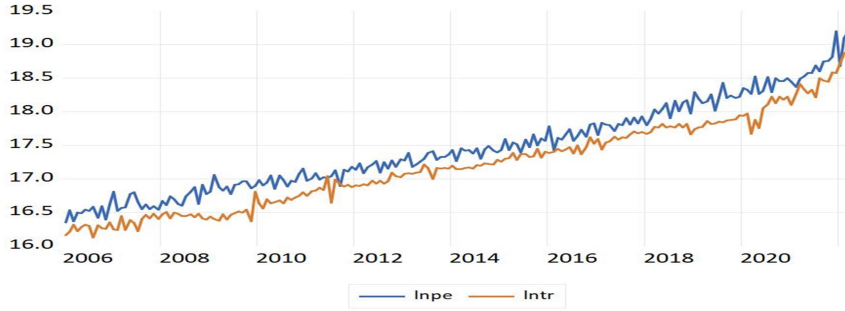
Yılancı vd. (2020); yapmış oldukları çalışmada Türkiye'nin Ocak 2016 – Kasım 2019 dönemine ait kamu harcamaları ile vergiler arasındaki ilişki frekans alanda asimetrik nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada uzun dönemde vergi gelirlerinden kamu harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken; vergi gelirlerinin pozitif şoklarından kamu harcamalarının pozitif şoklarına doğru kısa, orta ve uzun vadede tek yönlü asimetrik bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Gürdal vd. (2021) çalışmalarında 1980-2016 tarih aralığında G-7 ülkeleri için Panel Veri Analizi Nedensellik yöntemini kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü, kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Literatür yazını genel olarak incelendiğinde ilgili konuda çoğu çalışmada kamu harcamalarından kamu gelirlerine doğru nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

VERİ SETİ

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından hazırlanan ve elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilen ikincil kaynak veriler kullanılarak zaman serileri oluşturulmuştur. Veri setleri 01/01/2006 ve 01/04/2022 tarihleri aralığındaki 196 gözleme dayanan aylık ham verilerden oluşmakta olup Türk Lirası cinsinden ifade edilmektedir. (TCMB, 2022). Araştırmanın değişkenleri pe ; kamu harcamaları (public expenditures), tr ; vergi gelirleri (tax revenue) ve d ; kukla (dummy) değişkenlerinden oluşmaktadır. Zaman serisi analizinde günlük, haftalık, aylık ve çeyreklik verilerle yapılan çalışmalarda mevsimsellik etkisi dikkate alınmalıdır. Çalışmada kullanılacak olan veri seti aylık verilerden oluştuğu için seriler X-11 filtre yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırılmıştır.

Şekil 2: Değişkenlere Ait Zaman Serileri

Kaynak: TCMB (2022)'den elde edilen ham veriler işleme tabi tutularak tarafımızca oluşturulmuştur.

Sonrasında Şekil 3'te görüleceği üzere değişkenlerin doğrusal forma kavuşması için logaritma alma işlemi yapılmıştır. Mevsimsel etkilerden arındırma ve logaritmik dönüşüm sonrası değişkenler lnpe; kamu harcamaları ve lntr; vergi gelirleri olmak üzere uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Modelin diğer değişkeni olan d; kukla ise yapısal kırılmaların tespit edildiği tarih itibariyle yapısal kırılmalı koentegrasyon analizinin yapıldığı süreçte modele dahil edilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Variables	Obs.	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
lnpe	196	17.46899	.6731054	16.34598	19.20544
lntr	196	17.20814	.6666085	16.12341	18.92231

Tablo 2'de ise ham verilerin işleme tabi tutulmasının ardından analize hazır haldeki nihai durumlarına ait özet istatistiklere yer verilmiştir.

TEORİK ÇERÇEVE VE METODOLOJİ

Araştırmada kullanılan değişkenler için önce geleneksel birim kök testleri (Augmented Dickey Fuller ve Phillips Perron) ve geleneksel koentegrasyon analizi (Engle Granger) uygulanacak, sonrasında değişkenler yapısal kırılmalı birim kök testleri (Zivot Andrews ve Lee Strazicich) ve yapısal kırılmalı koentegrasyon analizine (Gregory Hansen) tabi tutulacaktır. Daha sonra tahmin edilen modelin geçerlilik koşulu için sınır testi (ARDL) yapılacak ve sonrasında CUSUM6 sınamasına tabi tutulacaktır. Tahmin edilen modelin gerekli sınamaları geçmesi durumunda model kabul edilecektir. Böylece, hem analizi yapılan değişkenler arasındaki ilişki hem de değişkenlerin iki farklı yöntem kullanılarak yapılan sınamalar (geleneksel ve yapısal kırılmaya izin veren testler) karşısındaki durumları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş olacaktır.

Zaman Serisi Birim Kök Testleri

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait zaman serilerinin durağanlıkları geleneksel birim kök testleri olan Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testlerinin yanı sıra yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot-Andrews (ZA) ve Lee-Strazicich (LS) birim kök testleri yardımıyla test edilmiştir.

Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi

Dickey ve Fuller (1981) tarafından DF testinin genişletilmiş olarak geliştirilen geleneksel birim kök testlerinden biri olan ADF birim kök testi serilerin durağanlığını üç şekilde (üç farklı model kullanarak) test etmektedir. Aşağıda denklem (1) değişkene ait zaman serisinin bir sabite ve trende sahip olmadığı durumdaki durağanlığı test etmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Denklem (2) serinin bir sabite sahip olup trende sahip olmadığı durumdaki modeli temsil etmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

Denklem (3) ise değişkene ait zaman serisinin sabitin yanı sıra bir trende sahip olması durumunda durağanlığını test etmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 \text{trend} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

ADF testinin sıfır hipotezi serinin birim köke sahip olduğunu alternatif hipotezi ise serinin durağan olduğu şeklindedir. Denklemlerde Y; değişkene ait zaman serisini, β ve λ denklem parametrelerini, Δ ; fark operatörünü, u ; hata terimini ve trend; seriye ait doğrusal zaman trendini ifade eder (Dickey ve Fuller, 1979).

Phillips Perron Birim Kök Testi

Bir diğer geleneksel birim kök testi olan Phillips-Perron birim kök testi ADF birim kök testine alternatif bir testtir. ADF testinin eksiklerini gidermek üzere Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilmiştir. PP testinin hipotezleri ADF testi ile aynıdır. Yine, ADF testinde olduğu gibi üç model yer almaktadır.

Denklem (4) serinin bir sabite ve trende sahip olmadığı durumda kullanılan sınama denklemini gösterir.

$$Y_t = \alpha Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

Denklem (5) zaman serisinde sabitin yer alıp trendin olmadığı durumdaki modeli temsil etmektedir.

$$Y_t = \mu + \alpha Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

Denklem (6) ise serinin bir sabite ve trende sahip olduğu durumda kullanılan denklemi ifade eder.

$$Y_t = \mu + \beta \left(t - \frac{1}{2}\lambda\right) + \alpha Y_{t-1} + u_t \quad (6)$$

PP testi, ADF testinde olduğu gibi hesaplanan test istatistiğinin kritik değerden büyük olması durumunda sıfır hipotezi reddeder.

Zivot ve Andrews Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Geleneksel birim kök testleri zaman serilerinde yapısal kırılmaları dikkate almadığından serilerde durağanlık sınavının farklı sonuçlara neden olabileceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Zivot ve Andrews (1992) zaman serilerinde tek yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök testini geliştirmiştir. Bu test üç farklı model yardımıyla tahmin edilir. Bunlardan ilki denklem (7)'te serinin sabitinde meydana gelen yapısal değişimi test eder.

$$\Delta Y_t = c + \alpha Y_{t-1} + \beta_t + \gamma DU_t + \sum_{i=1}^k d_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Denklem (8) ise bu teste ait ikinci modeli gösterir ve serinin trendinde meydana gelen yapısal değişimi tahmin eder.

$$\Delta Y_t = c + \alpha Y_{t-1} + \beta_t + \theta DT_t + \sum_{i=1}^k d_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Bu testin üçüncü modeli olan denklem (9) ise serinin sabitinde ve trendinde meydana gelen yapısal değişimi tahmin eder.

$$\Delta Y_t = c + \alpha Y_{t-1} + \beta_t + \gamma DU_t + \theta DT_t + \sum_{i=1}^k d_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (9)$$

Yukarıda formüllerde görüleceği üzere DU; sabit terimde, DT; trendde meydana gelen yapısal değişimleri test etmek üzere denklemlere eklenmiş gölge (kukla) değişkenlerdir. ZA testine göre kırılmanın tespit edildiği tarihten sonraki mutlak değerli α 'nın hesaplanan istatistik değerinin ZA kritik değerinden büyük olması durumunda yapısal kırılma olmaksızın birim kökün olduğuna dair kurulan temel hipotez reddedilir. ZA kritik değerinin mutlak değerli hesaplanan test istatistiğinden büyük olması durumunda serinin trendinde meydana gelen yapısal kırılmalı trend durağan şeklinde kurulan alternatif hipotez reddedilir (Yılancı, 2009, s. 328).

Lee ve Strazcicuh Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Zaman serilerinde yapısal kırılmayı dikkate alan bir diğer test Lee ve Strazcicuh (2003) tarafından geliştirilen yapısal kırılmanın içsel olarak belirlendiği testtir. Bu testin en önemli özelliği seride iki kırılmayı tespit edebilmesidir.

$$\Delta Y_t = \delta \Delta Z_t + \phi S_{t-1} + u_t \quad (10)$$

Denklem (10) yardımıyla serideki çift kırılma, Lagrange Çarpınları (LM) birim kök testini ifade eden regresyon doğrusundan elde edilir. Ve bu testin temel

hipotezi $\phi=0$ şeklinde kurulur, LM yardımıyla hesaplanan test istatistiğinin kritik değerden büyük olması durumunda, yapısal kırılmalı birim kök vardır şeklindeki temel hipotez reddedilir. Aksi durumda alternatif hipotez olan yapısal kırılmalı trend durağan şeklinde oluşturulan hipotez reddedilir (Yılancı, 2009, s. 330).

Engle Granger Koentegrasyon

Koentegrasyon, zaman serisi analizlerinde durağan olmayan değişkenlerin uzun dönemde doğrusal bilişimlerinin birbiriyle koentegrasyonuna ve değişkenlere ait seriler arasında uzun dönemli ilişkinin tahmin edilmesine yardımcı olur (Engle ve Granger, 1987). İki veya daha fazla değişken arasında koentegrasyonun tespit edilmesi durumunda, değişkenlerin uzun dönemde aynı stokastik trend doğrultusunda birlikte hareket etmesi beklenir (Onay, 2006, s. 5). Özellikle iki değişkenli zaman serisi analizlerinde Engle Granger koentegrasyon analizi en çok kullanılan yöntemlerden biridir.

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 X_t + u_{1t} \quad (11)$$

$$X_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_t + u_{2t} \quad (12)$$

Denklem (11) ve (12) Y ve X değişkenlerinden oluşan iki değişkenli zaman serisinin tahmin edilmesini sağlayan Engle Granger koentegrasyon modelini temsil etmektedir.

Engle Granger koentegrasyon analizinde birinci seviyede durağan olduğuna karar verilen değişkenler arasında sahte regresyonun varlığını araştırmak büyük önem taşır. Bu durumun tespiti için tahmin edilen modelin hata teriminin seviyede durağan olma koşulunu sağlaması gerekir. Tahmin edilen modelin hata terimi seviyede durağan ise sahte regresyon sorunu olmayacaktır.

Hata Düzeltme Modeli (ECM)

Değişkenler arasında sahte regresyon sorunu olmadan koentegrasyon ilişkisinin varlığı durumunda, tahmin edilen regresyon modelinin hata teriminden hata düzeltme modeli elde edilir.

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta_1 \Delta X_t + \beta_2 u_{t-1} + \varepsilon_t \quad (13)$$

Denklem (13) Y ve X değişkenlerinden oluşan bir modelden tahmin edilen hata düzeltme modelini temsil etmektedir. Hata düzeltme modeli X değişkeninin, Y değişkeni üzerindeki kısa ve/veya uzun dönemli etkisini veya denge durumundan herhangi bir sapma olduğunda tekrar Y değişkeninin hangi sürede dengeye döneceğini gösterir.

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta_0 \Delta X_t + \beta_1 (Y_{t-1} - \beta_2 X_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (14)$$

Denklem (14)'te parantez içinde yer alan ifade hata düzeltme terimine aittir. Parantez içindeki ifadenin sıfıra eşit olması her modelin değişkenleri olan X ve Y'nin dengede olduğunu gösterir. β_0 parametresi X değişkeninde yaşanan bir

artışın Y değişkeni üzerindeki kısa dönemli etkisini, β_1 parametresi ise bir sapma durumu yaşanırsa tekrar eski dengeye dönüş hızının tahmini değeridir. Bundan dolayı hata terimi $-1 < \beta_1 < 0$ aralığında bir değer alır (Best, 2008, ss. 10-11).

Gregory Hansen Yapısal Kırılmalı Koentegrasyon

Kunitomo (1996)'ya göre geleneksel koentegrasyon testleri olan Engle-Granger, Johansen-Juseluis ve Sınır testi (ARDL) yapısal kırılmaları dikkate almadığından sahte koentegrasyon sorununa neden olmaktadır.

$$Y_t = \mu_0 + \mu_1 \varphi_t + \mu_2 X_t + \varepsilon_t \quad t = 1, \dots, n \quad (15)$$

Sahte koentegrasyon sorununa karşı Gregory ve Hansen (1996a) yukarıda gösterilen denklem (15)'teki eşitliği önermiştir. Denklemde φ_t ; kukla değişken olup 1 ve 0 değerlerini alır. μ_0 ile ifade edilen parametre yapısal kırılmadan önceki sabiti, μ_1 parametresi kırılma anındaki değişim, μ_2 parametresi kaymadan önceki koentegrasyon eğim kat sayısını ve μ_3 parametresi ise kırılma anındaki koentegrasyon eğim katsayısındaki değişimi ifade eder. Denklem (15) sadece sabiti olan ve sabitte gerçekleşen yapısal kırılmanın sabitte neden olduğu kaymanın seviyesini gösteren modeli ifade eder.

$$Y_t = \mu_0 + \mu_1 \varphi_t + \mu_2 t + \mu_3 X_t + \varepsilon_t \quad t = 1, \dots, n \quad (16)$$

Denklem (16) sabitli ve trendli modelde yapısal kırılmanın sabiti etkilediği fakat, bu etkinin trendle birlikte yaşanan kayma seviyesini gösteren modeldir.

$$Y_t = \mu_0 + \mu_1 \varphi_t + \mu_2 X_t + \mu_3 X_t \varphi_t + \varepsilon_t \quad t = 1, \dots, n \quad (17)$$

Denklem (17) yapısal kırılmanın hem sabit hem de eğim katsayısını etkilediği rejim kaymasını ifade eden modeldir.

$$Y_t = \mu_0 + \mu_1 \varphi_t + \mu_2 t + \mu_3 t \varphi_t + \mu_4 X_t + \mu_5 X_t \varphi_t + \varepsilon_t \quad t = 1, \dots, n \quad (18)$$

Denklem (18) yapısal kırılmanın sabit, eğim ve trendi birlikte etkilediği rejim kaymasını ifade eden modelin fonksiyonudur.

$$ADF^* = \inf_{\tau \in T} ADF(\tau) \quad (19)$$

$$Z\alpha^* = \inf_{\tau \in T} Z\alpha(\tau) \quad (20)$$

$$Zt^* = \inf_{\tau \in T} Zt(\tau) \quad (21)$$

G-H analizindeki koentegrasyon ilişkisine, tahmin edilen modelden elde edilen hata teriminin yukarıda (19), (20) ve (21) numaralı eşitliklerde gösterilen ADF, $Z\alpha$ ve Zt test istatistik değerleri yardımıyla karar verilir (Gregory ve Hansen, 1996b).

Cusum6 Testi

Hata düzeltme modeli tahmin edildikten sonra modelin istikrarlılığını test etmek üzere CUSUM ve CUSUM6 testleri kullanılır. CUSUM6 testi, CUSUM

testine alternatif olmakla birlikte daha güçlü sonuçlar veren bir testtir (Brown vd., 1975).

$$\text{CUSUM}_r^2 = \frac{\sum_{t=k+1}^r w_t^2}{\sum_{t=k+1}^n w_t^2}, \quad r = k + 1, \dots, n \quad (22)$$

Öncelikle, cüsum6 testi için denklem (22)'deki değer hesaplanır. Hesaplanan değer doğrultusunda cüsum6 testine ait grafik elde edilir.

$$E(\text{CUSUM}_r^2) \cong \frac{r - k}{k - n} \quad (23)$$

Elde edilen grafiğin beklenen test istatistiğinin değeri denklem (23)'te gösterildiği şekilde hesaplanır. Beklenen değer, $r = k$ ise "0" ve $r = n$ olduğu durumda "1" şeklinde değer alır.

$$E(\text{CUSUM}_r^2) \mp c_0 \quad (24)$$

Denklem (24)'te gösterildiği üzere cüsum6 için güven sınırları belirlenir. c_0 değeri için Brown (1975) tablosu kullanılır. Testin çift veya tek yönlü olmasına göre m ve α 'nın anlamlılık seviyesine göre belirlenir.

$$m = \frac{1}{2} - (n - k) - 1 \quad (25)$$

Bu değer, $n - k$ değeri tek sayı ise m değeri denklem (25)'te gösterildiği gibi hesaplanır.

$$m = \frac{1}{2} - (n - k) - \frac{3}{2} \quad \text{ve} \quad m = \frac{1}{2} - (n - k) - \frac{1}{2} \quad (26)$$

Diğer taraftan, $n - k$ değerinin çift olması durumunda denklem (26)'da gösterildiği üzere enterpolasyon yapılarak hesaplanır. Tek yönlü testler için c_0 değeri m ve α değeri ile çift yönlü testler için c_0 değeri m ve $\alpha/2$ değeri ile elde edilir. Tabloda belirlenen bu değerler yardımıyla cüsum6'ye ait alt sınır ve üst sınır güven aralıkları oluşturulur. Cüsum6 test istatistiği bu güven aralıklarının arasında yer alıyorsa yapısal kırılma olmadığı, bu güven sınırlarının dışına çıkıyor ise yapısal kırılmanın varlığı yönünde karar verilir.

ANALİZ VE AMPİRİK BULGULAR

Araştırmanın analiz bölümünde ilk adımda geleneksel birim kök testleri (ADF ve PP) uygulanacak sonrasında Engle-Granger Koentegrasyon analizi ve buna bağlı olarak hata düzeltme modeli ve hata düzeltme terimi tahmin edilecektir. İkinci adımda yapısal kırılmalı birim kök testleri (ZA ve LS) uygulandıktan sonra yapısal kırılmalı Gregory-Hansen Koentegrasyon testi gerçekleştirilecektir. Bu analizin ardından Gregory-Hansen Koentegrasyon öncesi yani kukla değişkensiz sınır testi (ARDL) ve sonrasında Gregory-Hansen Koentegrasyon sonrası elde edilen kukla değişkenin modele dahil edildiği sınır testi (ARDL) modelleri tahmin edilerek her iki model Cüsum6 testi ile karşılaştırılacaktır. Böylece, Gregory-

Hansen Koentegrasyon modelinin geçerli olup olmadığı test edilmiş olacaktır. Araştırmanın analizinde (ADF testi, PP testi, Engle-Granger Koentegrasyon analizi, Hata Düzeltme Modeli ve LS testi için) Eviews 12 ve (ZA testi, Gregory-Hansen Koentegrasyon analizi, ARDL Sınır Testleri ve Cusum6 testi için) STATA 14 paket programları kullanılmıştır.

Geleneksel Birim Kök Testleri

Teori kısmında daha önceden belirtildiği üzere ADF ve PP testleri için üçer model bulunmaktadır. Literatürde uygulama bakımında sık tercih edildiği üzere ADF ve PP testleri sabitin ve hem sabitin hem trendin yer aldığı modeller için uygulanacaktır.

Tablo 3: Değişkenlere Ait Geleneksel Birim Kök Testleri

Variables	ADF Test		PP Test	
	Intercept	Trend & Intercep	Intercept	Trend & Intercep
lnpe	-3.464827	-4.007084	-3.463924	-4.005809*
	-2.876595	-3.433651	-2.876200	-3.433036**
	(3.539090)	(2.740338)	(0.051056)	(-8.542993)
Δlnpe	-3.464280*	-4.007084*	-3.464101*	-4.006059*
	-2.876356**	-3.433651**	-2.876277**	-3.433156**
	(-18.85933)	(-10.69963)	(-35.40517)	(-49.03813)
lntr	-3.464280	-4.006311	-3.463924	-4.005809*
	-2.876356	-3.433278	-2.876200	-3.433036**
	(2.379818)	(0.357043)	(1.680211)	(-4.806609)
Δlntr	-3.464280*	-4.006311*	-3.464101*	-4.006059*
	-2.876356**	-3.433278**	-2.876277**	-3.433156**
	(-15.66353)	(-16.02138)	(-28.87697)	(-31.42086)

*%1, **%5,***%10 Anlamlılık Seviyesinde Durağan, ()Parantez İçi Test İstatistiği Değeri.

Tablo 3'te değişkenlere ait geleneksel birim kök testlerinin sonuçları yer almaktadır. Test sonuçlarına göre her iki değişken sabitli, sabitli ve trendli modeller için (PP testinin sabitli ve trendli modeli hariç) seviyede birim köke sahiptir. Değişkenlerin birinci farkındaki birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin sabitli ve hem sabit hem de trendli model olma durumlarında durağan hale geldiği görülmektedir. Yani değişkenler birinci farkında hem sabit hem de sabitli trendli oldukları durumunda I(1) olmaktadır (Dickey ve Fuller, 1981). Bu durumda değişkenlerin birinci farkında uygulanan ADF ve PP test sonuçlarına göre bu testlerin temel hipotezleri reddedilmiş ve serilerin durağan olduğuna karar verilmiştir.

Engle-Granger Koentegrasyon Analizi ve (ECM)

Aynı seviyede yani I(1) düzeyde durağan olan değişkenler için uzun dönem koentegrasyon analizi yapılabilmektedir. Bu durumda iki değişkenden oluşan model Engle-Granger koentegrasyon yöntemiyle tahin edilmiştir.

Tablo 4: Engle-Granger Koentegrasyon Analizi

Dependent Variable	tau-Statistic	Prob.	z-Statistic	Prob.
lnpe	-4.865407	0.0004*	-54.02635	0.0000*
lntr	-4.766114	0.0006*	-52.25242	0.0000*

*%1, **%5, ***%10 Anlamlılık Seviyesinde Koentegre.

Tablo 4'te Engle-Granger koentegrasyon analiz çıktısındaki $p < \alpha=0.01$ anlamlılık seviyesinde tau ve z istatistik değerlerine göre değişkenlere ait serilerin koentegre olduğuna karar verilmiştir. Bundan sonraki aşama koentegre değişkenler için hata düzeltme modelinin oluşturulmasıdır.

Tablo 5: Hata Düzeltme Modeli

Dependent Variable: lnpe				
Variables	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	6.541891	1.096921	5.963867	0.0000*
lntr	0.609125	0.068193	8.932427	0.0000*
@TREND	0.004566	0.000801	5.697770	0.0000*
R-squared	0.967600		Akaike info criterion	-1.357941
Log likelihood	136.0782		Schwarz criterion	-1.307765
F-statistic	2881.928		Hannan-Quinn criter	-1.337627
Prob(F-statistic)	0.000000		Durbin-Watson stat	1.527387

*%1, **%5, ***%10 Anlamlılık Seviyesi.

Tablo 5'te koentegre değişkenler için hata düzeltme modeline ait istatistiki değerler yer almaktadır. Hata düzeltme modelinde yer alan değişkenlerin hepsinin t istatistik değeri ($n > 30$ için $t > |1,96|$) koşulunu sağladığından (Newblod, 2016) temel hipotez reddedilmiş ve katsayıların anlamlı olduğu görülmektedir. Hata düzeltme modelinin geçerlilik koşullarından biri tahmin edilen modelin hata teriminin durağanlık koşulunu sağlamasıdır.

Tablo 6: Hata Terimi Birim Kök Analizi

Variable	Augmented Dickey-Fuller Test		
	Critical Values	t-Statistic	Prob.
Residual	%1	-2.576999	
	%5	-1.942482	
	%10	-1.615606	
	ADF test statistic	-3.880642	0.0001*

*%1, **%5, ***%10 Anlamlılık Seviyesinde Durağan.

Tablo 6'da hata düzeltme modelinden elde edilen hata terimi için ADF birim kök testi yapılmıştır. Tablodaki istatistiki değerlere göre hata teriminin %1 anlamlılık seviyesinde temel hipotez reddedilmiş ve hata teriminin durağan olduğuna karar verilmiştir. Bu da hata düzeltme modelinde sahte koentegrasyon sorununun

olmadığını göstermektedir. Hata düzeltme modeliyle ilgili bir diğer koşul hata terimi katsayısının elde edilmesidir.

Tablo 7: Hata Terimi Katsayısı

Dependent Variable: lnpe				
Variables	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.011292	0.008068	1.399663	0.1632
D(Intr)	0.175044	0.084217	2.078505	0.0390**
HATATERİM(-1)	-0.691369	0.068173	-10.14139	0.0000*
R-squared	0.348881		Akaike info criterion	-1.536538
Log likelihood	152.8125		Schwarz criterion	-1.486184
F-statistic	51.43854		Hannan-Quinn criter	-1.516151
Prob(F-statistic)	0.000000		Durbin-Watson stat	2.175764

*%1, **%5, ***%10 Anlamlılık Seviyesi.

Tablo 7’de görüleceği üzere hata terimi katsayısı elde edilmiş ve hata terimi katsayısına ait istatistiki değerler yer almaktadır. Hata terimi katsayısının istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, elde edilen hata terimi katsayısının değeri -0.691369’dur. Bu katsayı hata terimi katsayısıyla ilgi koşul olan $-1 < \beta < 0$ aralıkta yer almakta ve bu koşulu sağlamaktadır. Bu katsayı değerine göre denge durumunda yaşanan bir sapma durumunda yeni denge durumuna geçiş hızı ($1 / 0.691369 = 1.446405$) dönemde (ay) sağlanmaktadır.

Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi

Analizin ikinci adımı olan bu kısımda yapısal kırılmalı birim kök testleri ve koentegrasyon testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8: Değişkenlere Ait Zivot-Andrews Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Variables	Zivot-Andrews Test			
	Critical Values	Intercept	Trend	Intercept & Trend
lnpe	test-statistic	-0.861	-3.109	-3.090
	%1	-5.34	-4.93	-5.57
	%5	-4.80	-4.42	-5.08
	%10	-4.58	-4.11	-4.82
Date		2019m08	2017m12	2018m02
lntr	test-statistic	-0.675	-3.786	-4.474
	%1	-5.34	-4.93	-5.57
	%5	-4.80	-4.42	-5.08
	%10	-4.58	-4.11	-4.82
Date		2019m11	2019m11	2019m11

*%1, **%5, ***%10 Anlamlılık Seviyesinde Durağan.

Tablo 8’de değişkenlere tek kırılmaya izin veren ZA yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenler için sabitli, trendli ve hem sabit hem trendli modeller ayrı ayrı incelenmiştir. Elde edilen test sonuçlarına göre her iki değişken

için incelenen üç durumda kritik değerlerin hepsinde seriler yapısal kırılmalı birim köke sahiptir. Yani bu teste ait olan temel hipotez reddedilmiştir. Serilerde yapısal kırılmaların gerçekleştiği tarihler tabloda gösterilmiştir. Ayrıca, değişkenler için tahmin edilen modellere ait yapısal kırılmaları gösteren modellerin grafikleri çalışmanın sonunda EK-I’de verilmiştir. Bir diğer yapısal kırılmalı birim kök testi olan LS testi hem tek kırılmayı hem de iki kırılmanın olduğu durum ve tarihleri tespit edebilmektedir.

Tablo 9: Değişkenlere Ait Lee-Strazcicuh Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Variables	Lee-Strazcicuh Test		
	Critical Values	One Break	Two Break
lnpe	tau-Statistic	-4.728111	-6.076059
	%1	-4.701308*	-6.682760
	%5	-4.139765**	-5.904600**
	%10	-3.851376***	-5.519620***
Date	2018m12	2016m02	2020m06
lntr	tau-Statistic	-5.057776	-6.556994
	%1	-4.628007*	-6.385040*
	%5	-4.064194**	-5.646100**
	%10	-3.779897***	-5.289840***
Date	2020m02	2009m10	2020m03

*%1, **%5, ***%10 Anlamlık Seviyesinde Durağan.

Tablo 9’da değişkenler için tek ve iki yapısal kırılma için iki ayrı model çıktısı yer almaktadır. Tablodaki istatistiki değerlere göre değişkenler için oluşturulan her iki modelde her kritik değer seviyesinde LS testinin temel hipotezi reddedilmiş yani, seriler yapısal kırılmalar altında durağan durumdadır. Yine tabloda değişkenlere ait modeller için tek ve iki kırılmanın gerçekleştiği tarihler yer almaktadır. Kamu harcamaları için tek kırılma 2018 yılının 12. ayında görülürken, çift kırılmalar 2016 yılının 2. ayı ve 2020 yılının 6. ayında yaşanmıştır. Vergi gelirleri için tek kırılma 2020 yılının 2. ayında, çift kırılma ise 2009 yılının 10. ayında ve 2020 yılının 3. ayında yaşanmıştır.

Gregory-Hansen Koentegrasyon Analizi

Çalışmanın teorik kısmında daha önce belirttiği üzere Gregory-Hansen Koentegrasyon analizi için dört farklı model oluşturulacaktır. Oluşturulan bu dört model ADF, Z α ve Z t istatistikleri yardımıyla üç anlamlılık seviyesinde test edilecektir. Modellerin test istatistikleri değerine göre bu analizin temel hipotezi (koentegrasyon yoktur) reddedilecek ve alternatif hipotez (koentegrasyon vardır) kabul edilecektir. Analizde yapısal kırılmalar varsa her model için ayrı ayrı içsel olarak belirlenecektir.

Tablo 9: Gregory Hansen Yapısal Kırılmalı Koentegrasyon Analizi

Gregory-Hansen Cointegration							
Models	Tests	Statistic	Break Point	Date	Critical Values		
					1%	5%	10%
Model 1 (Level)	ADF	-7.67*	148	2018m4	-5.13	-4.61	-4.34
	Z α	-13.73*	150	2018m6	-5.13	-4.61	-4.34
	Zt	-192.03*	150	2018m8	-50.07	-40.48	-36.19
Model 2 (Trend)	ADF	-7.48*	150	2018m6	-5.45	-4.99	-4.72
	Z α	-13.61*	152	2018m8	-5.45	-4.99	-4.72
	Zt	-193.44*	152	2018m8	-57.28	-47.96	-43.22
Model 3 (Regime)	ADF	-6.15*	150	2018m6	-5.47	-4.95	-4.68
	Z α	-13.90*	152	2018m8	-5.47	-4.95	-4.68
	Zt	-194.86*	152	2018m8	-57.17	-47.04	-41.85
Model 4 (Regime & Trend)	ADF	-16.52*	116	2015m8	-6.02	-5.50	-5.24
	Z α	-16.56*	116	2015m8	-6.02	-5.50	-5.24
	Zt	-230.07*	116	2015m8	-69.37	-58.58	-53.31

*%1, **%5, ***%10 Anlamlık Seviyesinde Koentegre.

Tablo 9’da görüldüğü üzere her dört model için test istatistikleri dikkate alındığında %1 anlamlılık seviyesinde her model için koentegrasyon vardır. Serilerdeki kırılma tarihlerine bakıldığında kırılmaların 2015 yılının 8. ayı, 2018 yılının 4., 6. ve 8. aylarında yaşandığı görülmektedir. Yapılan bu analiz sonucuna göre değişkenler arasında yapısal kırılmalı koentegrasyon ilişkisi olduğuna karar verilmiştir. Yapısal kırılmalı koentegrasyon tarihleri dikkate alındığında özellikle üç model için 2018 yılı dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere dolaylı vergilerin işlem anında tahsilatının yapılması doğrudan vergilere göre ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu tarihlerde bazı dolaylı vergilerin oranlarında gerçekleştirilen kısa süreli indirimlerin (vergi gelirlerinde ve kamu harcamalarındaki azalmanın eşanlı yaşanması) kırılmalara neden olduğu düşünülmektedir. Doğrudan vergilerin oranlarında yapılan artışların ise tekrar vergi gelirlerini arttırdığı ve dolayısıyla kamu harcamalarının artmasına sebep olması kırılmayla birlikte her iki vektörün koentegre hareket ettiğini göstermektedir.

Model Uygunluk Testleri

Gregory-Hansen koentegrasyon analizi sonuçlarına göre yapısal kırılma ve koentegrasyon ilişkisinin tespit edilmesi durumunda bu analizin uygunluğunun test edilmesi gerekmektedir. Model uygunluğunun test etmek için sınır testi ARDL ve Cusum6 testleri kullanılmaktadır. Yapısal kırılmalı koentegrasyon modelinin bu

testleri geçmesi durumunda G-H koentegrasyon analizinin başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Sınır Testi (ARDL) ve Cusum6 Testi

Bu analizde iki ayrı regresyon modeli tahmin edilecek ve sonrasında birbirleriyle karşılaştırılacaktır. Tahmin edilen regresyon 1 modelinde sadece lnpe ve lntr değişkeni yer alacaktır. Sonrasında Gregory-Hansen koentegrasyon analizinden elde edilen kırılma tarihlerine göre kukla (dummy) bağımsız değişkeni oluşturulacak ilaveten teorik kısımda gösterildiği üzere kukla değişkenle birlikte bağımsız değişkenlerin ilişkisini gösteren yeni bir bağımsız değişken daha modele ilave edilerek regresyon 2 modeli tahmin edilecektir.

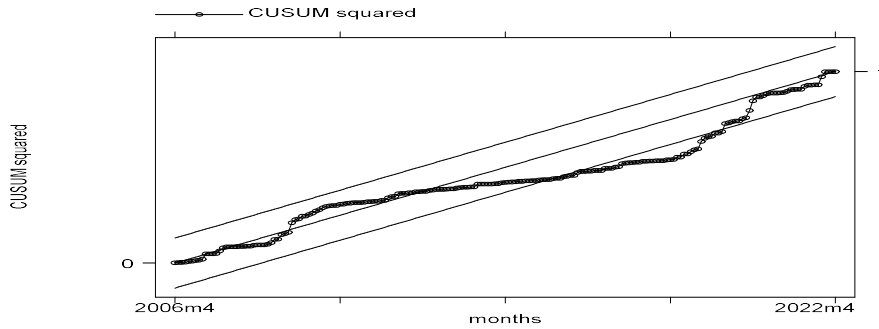
Tablo 10: Kukla Değişkensiz Sınır Testi (ARDL)

Dependent Variable: D.lnpe		ARDL (1 1) Regression 1					
Models	Variables&Lags	Coef.	Std. Err.	t	p > t	%95 Conf. Interval	
Adjusment	lnpe						
	L1.	-.6531035	.0643215	-10.15	0.000*	-.7799753	-.5262317
Long Run	lntr	1.008349	.0187217	53.86	0.000*	.9714209	1.045277
	lntr						
Short Run	D1.	-.3888361	.0903571	-4.30	0.000*	-.5670621	-.2106102
	C	.0873302	.2112675	0.41	0.680	-.3293869	.5040473

*%1, **%5, ***%10 Anlamlık Seviyesi.

Tablo 10'da Regresyon 1 gecikme uzunluğu (Lag 1,1) olacak şekilde tahmin edilmiş ve bu modele ait katsayıların istatistikî değerleri yer almaktadır. Modelde hata düzeltme terimi $-1 < \beta < 0$ aralığında yer alarak gerekli koşulu sağlamaktadır. Uzun dönem ve kısa dönem katsayılar istatistikî olarak anlamlıdır. Sabit terim anlamsız çıkmıştır.

Şekil 3: Regresyon 1'e Ait Cusum6 Grafiği

Regresyon 1 modelinin uygunluğunun testi için cusum6 testi gerçekleştirilmiştir. Şekil 3'te görüleceği üzere regresyon doğrusu cusum6 sınır

çizgilerinin dışına çıkarak yapısal kırılmanın olduğunu göstermektedir. Yani sadece lnpe ve lntr değişkenlerinin yer aldığı tahmin edilen regresyon modelinde regresyon doğrusu sınır çizgilerinden dışarıya çıkmıştır.

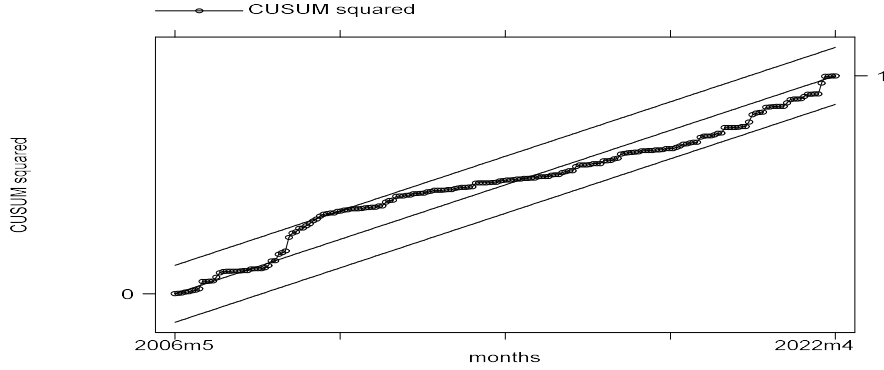
G-H koentegrasyon analizinden elde edilen kukla değişken ve kukla değişkenin ilişkili olduğu bağımsız değişken diğer değişkenlerle birlikte regresyon 2 modelinde tekrar tahmin edilmiştir.

Tablo 11: Kukla Değişkenli Sınır Testi (ARDL)

Dependent Variable: D.lnpe		ARDL (1 1 0 0) Regression 2					
Models	Variables&Lags	Coef.	Std. Err.	t	p > t	%95 Conf. Interval	
Adjusment	lnpe						
	L1.	-.720728	.0653641	-11.03	0.000*	-.8496648	-.5917911
	lntr	.8704537	.8704537	21.56	0.000*	.7908006	.9501068
Long Run	dummy	-3.344176	1.017624	-3.29	0.001*	-5.351536	1.336816
	dummy*lntr	.1968795	.0586213	3.36	0.001*	.0812434	.3125156
Short Run	lntr						
	D1.	-.4181418	.0886442	-4.72	0.000*	-.5930008	-.2432828
	C	1.753576	.5142429	3.41	0.001*	.7391834	2.76797

*%1, **%5,***%10 Anlamlık Seviyesi.

Tablo 11’de Regresyon 2 modeline ait gecikme uzunluğunun (Lag 1,1,0,0) olduğu tahmin çıktısı yer almaktadır. Görüleceği üzere uzun dönem ve kısa dönem değişkenlerine ait katsayıların hepsinin t istatistik değeri ($n > 30$ için $t > |1,96|$) koşulunu sağladığından (Newblod, 2016) temel hipotez reddedilmiş ve tahmin edilen uzun dönem ve kısa dönem modellerine ait katsayıların anlamlı olduğu görülmektedir. Özellikle burada dikkat edilmesi gereken kukla bağımsız değişkeni ve kukla değişkenle bağımsız değişkenin ilişkisinden elde edilen yeni bağımsız değişkenin katsayılarının anlamlı olmasıdır. Yani, G-H koentegrasyon analizinden elde edilen kukla değişken modelde hatasız bir şekilde çalışmaktadır. Hata düzeltme terimi (-.720728) $-1 < \beta < 0$ aralığında yer alarak gerekli koşulu sağlamaktadır. Bu sonuca göre yapısal kırılma altında koentegre değişkenler arasındaki dengesizlik durumu ($1 / 0.720728 = 1.387485$) dönem (ay) sonra tekrar birbirine yakınsayarak dengeye gelmektedir.

Şekil 4: Regresyon 2'ye Ait Cusum6 Grafiği

Şekil 4'te Regresyon 2 modelinin uygunluğu için cusum6 testi yapılmıştır. Buna göre tahmin edilen regresyon doğrusu cusum6 sınır çizgileri içerisinde yer almaktadır. Yani, G-H koentegrasyon analizinden yapısal kırılmaların yaşandığı tarihten elde edilen kukla değişken ve kukla değişkenle oluşturulan diğer bağımsız değişkenin modele ilave edilmesiyle yapısal kırılmanın ortadan kalktığı görülmektedir. Böylece, değişkenlere ait serilerin G-H yöntemiyle yapısal kırılma altında koentegrasyon ilişkisi içinde olduğu kabul edilmektedir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında pek çok devlet Keynezyen iktisat politikaları doğrultusunda Refah Devleti uygulamasına yönelmiştir. Başlangıçta, Refah Devleti uygulamaları işe yarasada da 1970'li yıllara gelindiğinde Petrol Krizi ve ardından yaşanan Stagflasyon olgusu Refah Devleti uygulamasındaki aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu aksaklıkların en başında devletin yani kamu kesiminin aşırı derecede büyümesi ve kamu açıklarının sürdürülemez boyutlara ulaşması gelmektedir. Tam bu dönemde Nobel Ödüllü iktisatçılar M. Friedman ve F. Hayek Minimal Devlet kavramıyla yaşanmakta olan krize çözüm önerisi getirmiştir. Kamu açıklarının neden olduğu bu krizi M. Friedman Vergi-Harcama hipoteziyle açıklamıştır. Friedman'a göre kamu açıklarının ve artan kamu harcamalarının nedenini vergi gelirlerindeki artışlar oluşturmaktadır. Yaşanan bu soruna karşı ise vergi gelirlerinin azaltılmasını önermiştir. Bunun da kısaca vergi gelirlerindeki azalışların hükümetler üzerinde baskıya neden olacağı dolayısıyla hükümetlerin harcama yaparken daha temkinli hareket edeceği şeklinde açıklamıştır. Bunun sonucunda kamu harcamalarının disipline edilerek kamu açıklarının kontrol altında tutulacağını savunmaktadır.

Bu çalışmada M. Friedman'a ait olan Vergi-Harcama hipotezinin 2006-2022 yılları aralığında Türkiye için geçerliliği araştırılmıştır. Çalışmanın uygulamasında iki farklı analiz yapılmıştır. İlk analiz geleneksel birim kök testleri ve geleneksel koentegrasyon yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz

sonucuna göre kamu harcamaları ve vergi gelirine ait olan vektörlerin uzun dönemde koentegre olduğu sonucuna varılmıştır. Yani, vergi gelirlerindeki artış kamu harcamalarındaki artışa neden olmaktadır. Yine bu analiz için tahmin edilen hata düzeltme modeline göre uzun dönemde koentegre olan iki vektör arasında yaşanan dengesizlik durumu 1.445405 aylık sürede tekrar birbirine yakınsayarak denge durumuna dönmektedir. Uygulamanın ikinci analizinde yapısal kırılmaya izin veren birim kök testleri ve yine yapısal kırılmaya izin veren koentegrasyon yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz sonucuna göre değişkenlerin yapısal kırılma altında aynı seviyede durağan olduğu ve uzun dönemde yapısal kırılma altında koentegre hareket ettiği gözlemlenmiştir. Yani, uzun dönemde değişkenlerde yaşanan yapısal kırılmalar dikkate alındığı zaman vergi gelirlerindeki artışın kamu harcamalarını arttırdığı tespit edilmiştir. Yapısal kırılmalı model için tahmin edilen hata düzeltme modeline göre yapısal kırılma altında koentegre değişkenler arasında yaşanan sapma durumunda değişkenler 1.387485 ay sonra tekrar denge durumuna geçmektedir. Böylece her iki analiz sonucuna göre değişkenler uzun dönemde koentegre olup vergi gelirlerindeki artışların kamu harcamalarını arttırdığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında, Saunoris ve Payne (2010), Kaya ve Şen (2013) ve Aysu ve Bakırtaş (2018)'in çalışmalarından elde ettikleri sonucu (kamu harcamalarının vergi gelirlerini arttırdığı) desteklemezken, Hong(2009), Apergis vd. (2012) ve Dökmen (2012)'nin çalışmalarıyla elde ettikleri sonuçları (vergi gelirlerinin kamu harcamalarını arttırdığı) desteklediği görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de 2006-2022 yılları aralığında vergi gelirleri ve kamu harcamaları arasında uzun dönemli ilişki olduğu vergi gelirlerinin kamu harcamalarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, araştırmanın yapıldığı dönem dikkate alındığında M. Friedman'ın Vergi-Harcama hipotezini desteklemektedir. Dolayısıyla, çalışmada ulaşılan sonuç itibarıyla Türkiye'de kamu açıklarını kontrol altına almak ve kamu harcamalarını disipline etmek isteyen hükümetler açısından vergi gelirlerini azaltıcı yönde politikalara ağırlık verilmesinin daha etkin bir tercih olacağı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Akbulut, H. & Yereli, A. B. (2016). Kamu gelirleri ve kamu harcamaları nedensellik ilişkisi: 2006-2015 dönemi için türkiye örneği, *Sosyoekonomi*, 24 (27), 103-120.

Akçağlayan, A. & Kayıran, M. (2010). Türkiye'de kamu harcamaları ve gelirleri: nedensellik ilişkisi üzerine bir araştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 129-146.

Aktan, C. C. (2006). *En az devlet en iyi devlet (devletin başarısızlığının anatomisi)*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Alfonso, A. & Rault, C. (2009). Spend and tax: a panel data investigation for the EU, *Economics Bulletin*, 29 (4), 2542-2548.

Apergis, N., Payne, J. E. & Saunoris, J. W. (2012). Tax-spend nexus in greece: are there asymmetries?, *Journal of Economic Studies*, 39 (3), 327–336.

Aysu, A. & Bakırtaş, D. (2018). Kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki asimetric nedensellik ilişkisi: türkiye örneği, *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (51), 1-19.

Barro, R. J. (1979), On the determination of public debt, *journal of political economy*, 87 (5), Part 1, 940-971.

Best, R. (2008). *An introduction to error correction models*, Oxford Spring School for Quantative Methods in Social Research.

Brown, R. L., Durbin, J. & Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time, *Journal of the Royal Statistical Society*, 37 (2), 149-192.

Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.

Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49, 1057-1072.

Dilekli, S. & Yeşilkaya, K. (2002). Maastricht kriterleri, avrupa birliği ile ilişkiler genel müdürlüğü, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/maastricht/dileklis/kriter.pdf> Erişim Tarihi (15.05.2022).

Dökmen, G. (2012). Yolsuzlukların vergi gelirleri üzerindeki etkisi: dinamik panel veri analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (1), 41-51.

Engle, R. F. & Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and error correction: representation, estimation and testing, *Econometrica*, Vol: 25, No: 2, 251-276.

Friedman, M. (1978). The limitations of tax limitation, *Policy Review* 5, 7-14.

Gelir İdaresi Başkanlığı, (2022). <https://www.gib.gov.tr/> Erişim Tarihi (16.05.2022).

Gregory, A.W. & Hansen, B. E. (1996a). Tests for cointegration in models with regime and trend shifts, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 58 (3), 555-60.

Gregory, A. W. & Hansen, B. E. (1996b). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts, *Journal of Econometrics*, 70 (1), 99-126.

Gürdal, T., Aydın, M. & İnan, V. (2021). The relationship between tax revenue, government expenditure and economic growth in g7 countries: new evidence from time and frequency domain approaches, *Economic Change and Restructuring*, 54 (2), 305-337.

Hong, T. J. (2009). Tax-and-spend or spend-and-tax? empirical evidence from Malaysia, *Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance*, 5 (1), 107-115.

Hoover, K. D. ve S. M. Sheffrin (1992), Causation, spending, and taxes: sand in the sandbox or tax collector for the welfare state?, *American Economic Review*, 82 (1), 225-48.

Kaya, A. & Şen, H. (2013). How to achieve and sustain fiscal discipline in turkey: rising taxes, reducing government spending or a combination of both?, *Romanian Journal of Fiscal Policy*, Vol: 4, Issue: 1 (6), 1-26.

Kunitomo, N. (1996). tests of unit roots and cointegration hypotheses in econometric models, *Japanese Economic Review*, 47 (1), pp. 79-109.

Lee, J. & Strazicich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks, *The Review of Economics and Statistics*, 85 (4), 1082-1089.

Musgrave, Richard (1996), Principles of budget determination in public finance: selected readings,. *New York: Random House*.

Meltzer, Allan ve Richard Scott (1981), A rational theory of the size of government, *Journal of Political Economy*, 89(5), 914-927.

Miller, S. M. ve Russek, F. S., (1990) Co-integration and error-correction models, temporal causality between government taxes and spendings”, *Southern Economic Journal*, 57, s.33-51.

Newblod, P. (2016). *İşletme ve İktisat İçin İstatistik* (Çev. Ümit Şenesen), İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Onay, C. (2006). A Cointegration Analysis Approach to European Union Integration: The Case of Acceding and Candidate Countries, *European Integration online Papers*, 10, 1-16.

Payne, J. E. (2003). A survey of the international empirical evidence on tax-spend debate, *Public Finance Review*, 32(3), 302-324.

Peacock, A. T. & Wiseman, J. (1961). *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*, UK. Princeton: Princeton University Press.

Phillips, P. C. B. & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75 (2), 335-346.

Resmî Gazete, (2003). 25326 Sayılı.

Resmî Gazete, (2020). 31349 Sayılı.

Resmî Gazete, (2006). 26205 Sayılı.

Resmî Gazete, (2021). 31462 Sayılı.

Resmî Gazete, (2016). 30285 Sayılı.

Resmî Gazete, (2018a). 30412 Sayılı.

Resmî Gazete, (2018b). 30474 Sayılı.

Resmî Gazete, Cumhurbaşkanı Kararı 843 Sayılı (2019). 30721 Sayılı.

Saunoris, J. W. & Payne, J. E. (2010). Tax more or spend less? asymmetries in the uk revenue-expenditure nexus, *Journal of Policy Modeling*, 32, 478-487.

Terzi, H. & Oltulular, S. (2006). Harcama-Vergi Geliri Hipotezi: Türkiye Örneği *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 20, 1-8.

TCMB, E. (2022). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> Erişim Tarihi (20.05.2022).

TÜRMOB, (2022). <https://www.turmob.org.tr/Sirkuler> Erişim Tarihi (16.05.2022).

Yılcı, V. (2009). Yapısal kırılmalar altında Türkiye için işsizlik histerisinin sınanması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (2), 324-335.

Yılcı, V., Şaşmaz V. Ü. & Öztürk, Ö. F. (2020). Türkiye’de kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki ilişki: frekans alanda asimetrik testinden kanıtlar, *Sayıştay Dergisi*, 31(116), 121-139.

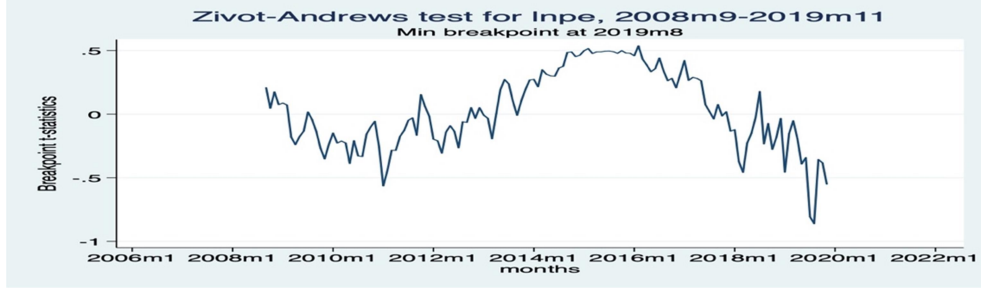
Zivot, E. & Andrews, D. W. K. (1992). further evidence on the great crash, the oil-price shock and the unit-root hypothesis, *Journal of Business & Economic Statistics*, 10 (3), 251-270.

Wildavsky, Aaron (1988), The new politics of the budgetary process. glenview: scott, *Foresman & Co*

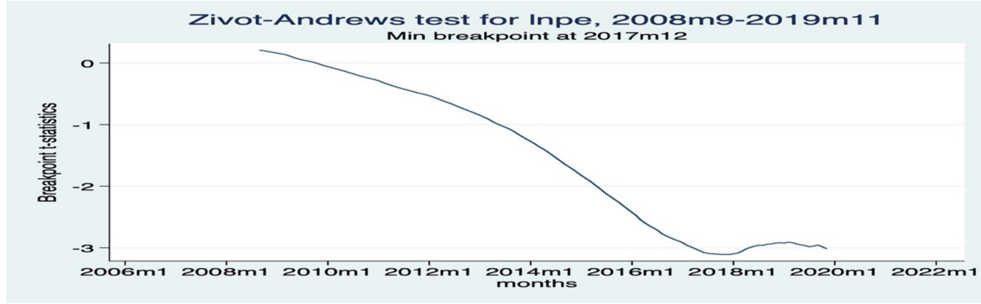
Williamson, J. (2005). The strange history of washington consensus, *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol: 27, No: 2, 195-206.

EK-I

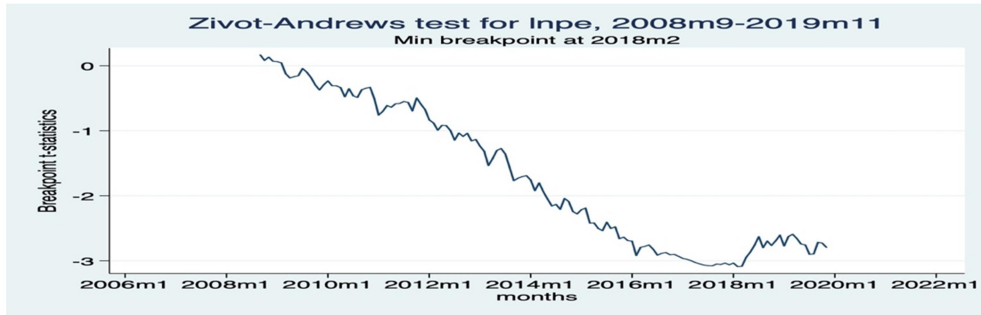
Şekil 5: Inpe Değişkeni İçin Zivot-Andrews Birim Kök Testi (Intercept)

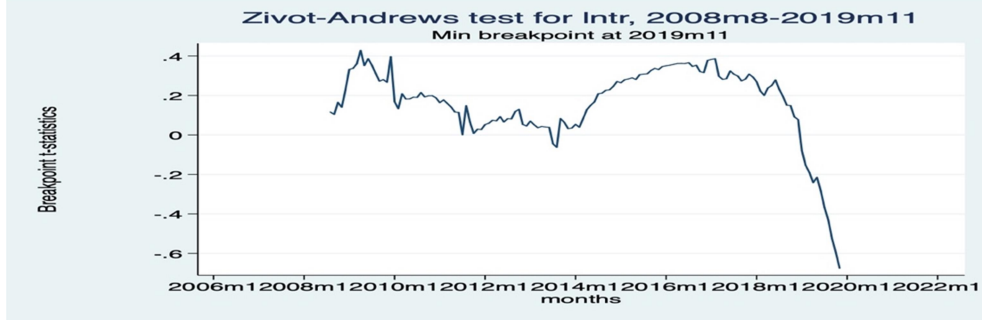
Şekil 6: Inpe Değişkeni İçin Zivot-Andrews Birim Kök Testi (Trend)

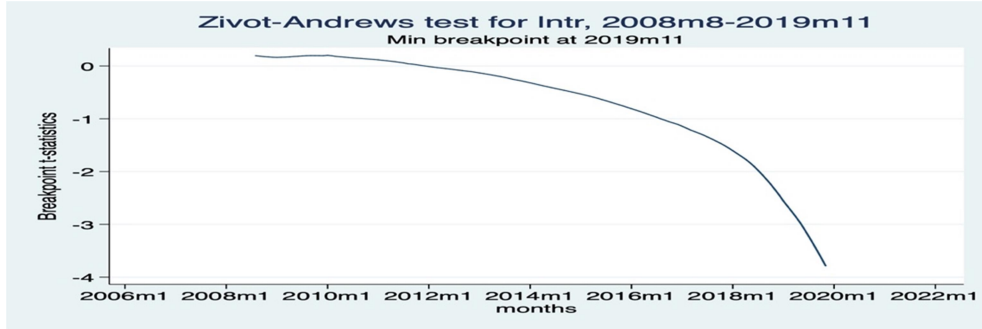
Şekil 7: Inpe Değişkeni İçin Zivot-Andrews Birim Kök Testi (Intercept & Trend)

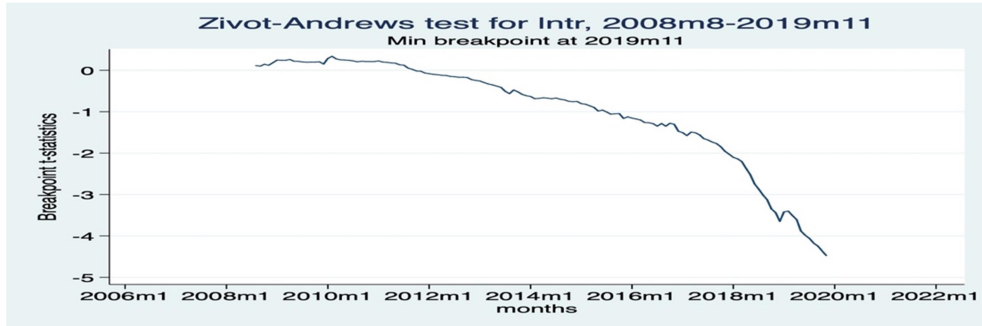
Şekil 8: Intr Değişkeni İçin Zivot-Andrews Birim Kök Testi (Intercept)

Şekil 9: Intr Değişkeni İçin Zivot-Andrews Birim Kök Testi (Trend)

Şekil 10: Intr Değişkeni İçin Zivot-Andrews Birim Kök Testi (Intercept & Trend)

Çalışmada yazarlar eşit oranda katkı vermiştir ve çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yayın Geliş Tarihi: 28.09.2022
Yayına Kabul Tarihi: 28.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1181556>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1602-1629
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SAĞLIK SİSTEMİ BELİRLEYİCİLERİ VE GÖSTERGELERİ ÜZERİNE BİR YOL ANALİZİ ÇALIŞMASI

*Ceren BÖRÜBAN**

*Ebru ÖZGÜR GÜLER***

Öz

Bir ülkede yaşayan bireylerin yaşam kalitesini ve ülkenin beşerî sermayesini yakından etkilemesi nedeniyle sağlık hizmetlerinin kalitesinin, performansının ve etkinliğinin ölçülmesi önemlidir. Bu çalışmanın amacı, sağlık sistemi kalitesi belirleyicileri ve göstergeleri arasındaki nedensel ilişkileri 2018 itibarıyla 135 düşük, düşük-orta ve üst-orta gelirli ülkeler için araştırmaktır. Sağlık sisteminin performansını yansıtan değişkenler sağlık göstergeleri, sağlık sisteminin kalitesini etkileyen değişkenler ise sağlık sistemi belirleyicileri olarak tanımlanmıştır. Belirleyiciler olarak; okuryazarlık oranı, kentsel nüfus (%) ve GSYH, sağlık sistemi göstergeleri olarak ise tüberküloz insidansı, beş yaş altı ölüm oranı ve cerrahi müdahale durumunda fakirleşme riski araştırma modelinde yer almıştır. İstatistiksel yöntem olarak gözlenen değişkenlerle yol analizi kullanılmıştır. Analiz sonucu; belirleyici değişkenlerin, önsel beklentilere uygun olarak tüberküloz insidansı dışındaki sağlık göstergelerini negatif etkilediği saptanmıştır. Sağlık sistemi belirleyicileri ve göstergeleri arasındaki nedensel ilişkilerin araştırıldığı az sayıdaki geçmiş çalışmalarda, gözlem birimlerinin belli bir ülke grubu (örneğin; sadece Batı Avrupa ülkeleri) veya aynı ülkenin belli bölgeleri ile kısıtlı olduğu görülmektedir. Farklı özellikteki ülkeleri kapsayan bir gözlem seti üzerinde, sağlık belirleyici ve göstergelerinin nedensel ilişkilerinin araştırılması bakımından çalışmanın özgün olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sağlık Kalitesi, Sağlık Sistemi, Yol Analizi, Yapısal Eşitlik Modellemesi

Jel Sınıflandırması: I10, I14, C40

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Börüban, C. & Güler, E. Ö. (2022). Sağlık sistemi belirleyicileri ve göstergeleri üzerine bir yol analizi çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1602-1629.

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Ekonomi (İngilizce) Bölümü, ORCID: 0000-0001-5189-7688, cerenboruban@topkapi.edu.tr.

** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, ORCID: 0000-0002-1514-0474, ozgurebru@cu.edu.tr.

Çalışmada hazır veri kullanıldığından etik kurul raporuna gerek bulunmamaktadır.

A PATH ANALYSIS STUDY ON HEALTH DETERMINANTS AND INDICATORS

Abstract

It is important to measure the quality, performance and effectiveness of health care services, as it closely affects the quality of life of individuals living in a country and the human capital of the country. The aim of this study is to investigate the causal relationships between health system quality determinants and its indicators for 135 low, low-middle-and upper-middle-income countries as of 2018. The variables reflecting the performance of the health system are defined as health indicators and the variables affecting the quality of the health system are defined as health system determinants. As determinants; literacy rate, urban population (%) and GDP were included in the research model, while tuberculosis incidence, mortality rate under the age of five and the risk of impoverishment in case of surgical intervention were included as indicators of the health system. As a statistical method, path analysis was used with the observed variables. As a result of the analysis; it was determined that the determining variables negatively affect health indicators other than the incidence of tuberculosis in accordance with a priori the expectations. In the few past studies investigating causal relationships between health system determinants and indicators, it seems that the observation units are limited to a certain country group (for example, only Western European countries) or certain regions of the same country. It is thought that the study is original in terms of investigating the causal relationships of health determinants and indicators on an observation set covering different countries.

Keywords: *Health Quality, Health System, Path Analysis, Structural Equation Modelling*

Jel Classification Codes: *I10, I14, C40*

GİRİŞ

Sağlık, sadece bireyin hasta olmaması değil ilave olarak ruhsal ve biyolojik yönden iyi olma durumu olarak tanımlanabilir.

Sağlık, bütün bireylerin doğuştan sahip olduğu temel bir insan hakkıdır.

Bir ülkenin ekonomik anlamda gelişmiş olması, ülkenin sağlık düzeyini olumlu etkilemekte, sağlık düzeyinin iyi olması ekonomik anlamda yarar sağlamaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınmada sağlık kritik önemdedir. Kalkınma hedefini gerçekleştirmek niyetinde olan ülkelerin sağlık düzeylerini yükseltmeleri, bunun için de sağlık sektörüne tahsis ettikleri kaynakların miktarını arttırmaları ve etkin kullanmaları gerekmektedir. Bir üretim faktörü olan işgücünden kalkınmada yararlanmak için insanların potansiyellerinden yararlanmak diğer bir ifade ile beşerî sermayeyi etkin kullanmak gerekir. Beşerî sermayeye yatırım yapmanın yollarından birisi ise iyi sağlık hizmeti sunmaktır.

Bu nedenle, bir sağlık sisteminin performansını yansıtan değişkenleri sağlık göstergeleri, sağlık sisteminin kalitesini etkileyen faktörleri ise sağlık sisteminin belirleyicileri olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Örneğin; gelir düzeyi, Gini katsayısı, sağlık için ayrılan bütçe, toplum sağlığı üzerinde belirleyici iken ölüm oranı, bulaşıcı hastalık görülme sıklığı vb. değişkenler sağlık sisteminin kalitesinin birer göstergesidir.

Görece nitelikli ve adil sağlık sistemi olan bir ülkede yaşam beklentisinin yüksek, ölüm oranlarının ve hastalık oranlarının düşük olması beklenir. Sağlık hizmetine erişimde adaletin gözetildiği bir ülkede sadece sosyo- ekonomik düzeyi yüksek kesimden bireyler değil düşük gelir ve eğitim kategorilerindeki bireyler de yeterli hizmet alabilecektir.

Sağlık sisteminin değerlendirilmesi ile ilgili literatür incelendiğinde, belli bir grup ülkenin sağlık göstergelerine göre sınıflandırılması veya sistem etkinliklerinin incelenmesi konulu çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Sağlık sistemi belirleyicileri ve göstergeleri arasındaki nedensel ilişkilerin araştırıldığı az sayıda çalışmada ise, gözlem birimlerinin belli bir ülke grubu (örneğin; sadece Batı Avrupa ülkeleri) veya aynı ülkenin belli bölgeleri ile kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, veri seti, 135 düşük, düşük orta, üst orta ülkenin 2018 yılı değişkenlerinden oluşmaktadır. Yüksek gelirli ülkeler, çok fazla eksik gözleme sahip olması nedeniyle çalışma dışı bırakılmış ve 2019 yılında çok fazla eksik gözlem olduğundan 2018, çalışma yılı olarak seçilmiştir. Kentsel nüfus (%), okuryazar oranı (%), GSYH (kişi başı) çalışmaya sağlık sistemi belirleyicileri olarak dahil edilirken tüberküloz insidansı, beş yaş altı ölüm oranı, cerrahi müdahale durumunda fakirleşme riski (%) değişkenleri ise sağlık sistemi göstergeleri olarak seçilmiştir. Farklı özellikteki ülkeleri kapsayan bir gözlem seti üzerinde, sağlık belirleyici ve göstergelerinin nedensel ilişkilerinin araştırılması bakımından çalışmanın özgün olduğu düşünülmektedir.

SAĞLIK SİSTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sağlık sistemlerinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar literatür bölümünde detaylandırıldığı gibi iki ana grupta toplanmaktadır; etkinliğin değerlendirilmesi ve kalitenin değerlendirilmesi.

Sağlık Sistemlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Bir sağlık sistemi; aynı sağlık harcaması düzeyi için eğer daha iyi sağlık çıktıları üretiyorsa ve aynı sağlık çıktılarını daha az kaynakla üretiyorsa diğerlerinden daha etkin kabul edilebilir (Elola vd., 1995, s. 1397). Sistemin etkinliği, mevcut girdiye göre olabildiğince çok çıktının elde edilmesi olarak tanımlanabilir.

Her ne kadar sağlık kuruluşları veya ülkelerin sağlık sistemleri kâr amacı gütmese de tıpkı diğer organizasyonlar gibi kıt kaynaklarla faaliyet göstermektedir. Etkin olmama bulgusu, daha iyi çıktılar elde etmek mümkün iken sağlık sistemi kaynaklarının yönetim hatalarından dolayı etkin kullanılmadığını gösterir. Sağlık sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi çalışmanın kapsamı dışındadır.

Sağlık Sistemi Kalitesinin Değerlendirilmesi

Sağlık sisteminin etkinlik bağlamı dışında değerlendirildiği çalışmalar da mevcuttur. Ülkelerin sağlık göstergeleri betimsel çerçevede karşılaştırılarak değerlendirilebilmekte veya kümeleme analizi yolu ile benzer özellikteki ülkeler gruplandırılarak sağlık sistemi değerlendirmesi yapılabilmektedir. Gösterge ve belirleyicileri arasındaki nedensel ilişkilerin araştırılması sağlık sisteminin kalitesinin değerlendirilmesi için bir başka yoldur. Bu tür çalışmalarda amaç, sağlık durumunu yansıtan göstergelere etki eden faktörleri belirlemek ve etkilerini hesaplamaktır.

Sağlık göstergesi, tanımlanmış bir nüfusun sağlık durumunu yansıtan veya gösteren bir ölçüttür (Şerefoğlu, 2007 akt. Songur, 2016). Sağlık sistemi göstergeleri, bir anlamda, sistemin amaçlanan hedefleri ne kadar başarabildiğini değerlendirmede kullanılan performans kriterleridir.

Ülkelerin sağlık sistemi kalitesinin değerlendirilmesinde çok sayıda gösterge kullanılmaktadır. En yaygın olanları; anne, çocuk ölüm oranları, kaba ölüm hızı, bulaşıcı hastalık görülme oranı veya bulaşıcı hastalıklardan ölüm oranı, AIDS, kanser gibi hastalıkların görülme ve ölümlerle sonuçlanma sıklığı ve sakatlık oranıdır.

Sağlık sistemi kalitesinin ve kaliteye etki eden faktörlerin tespit edilmesi daha iyi sonuçlar verecek politikalar belirlemede yararlı olacaktır.

Sağlık sisteminin kalitesinin belirleyicileri; çevresel, toplumsal, davranışsal ve sistemsel olarak gruplandırılabilir. Çevresel faktörler; temiz su ve sanitasyona erişen nüfus yüzdesi ve çevre kirliliğinin düzeyi vb. çevresel belirleyicilerdir. Toplumsal faktörler; okuma yazma bilme oranı ve genel olarak eğitim düzeyi, gelir seviyesi, gelir dağılımı, kent/kır nüfus dağılımı gibi faktörlerdir. Davranışsal faktörler: sigara, alkol kullanımı, sağlıklı beslenme, egzersiz yapma bireylerin sağlığını etkileyen davranışsal belirleyicilerdir. Son olarak sistemsel faktörler; aşılama oranı, hastanede doğum oranı, hemşire, doktor vb. sağlık personeli sayısı, tıbbi cihaz sayısı sağlık sisteminden kaynaklı sağlık belirleyicileri olarak ele alınabilir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Van de Ven & Van der Gaag (1982), Hollanda’da 8.000 katılımcıdan elde edilen verilerden yararlanarak sağlık gizil yapısını etkileyen nedenleri (belirleyicileri) ve sağlığın göstergelerini MIMIC model ile tahmin etmeyi amaçlamıştır. Eğitim ve gelirin sağlık üzerinde pozitif etkili olduğu, sağlığın ise ilaç kullanımı (parasal değeri cinsinden) ve konsültasyon sayısı üzerinde negatif etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Van Vliet & Van Praag (1986), MIMIC model kullanarak 1980 yılında 2153 Hollandalı katılımcının verilerinden yararlanarak gerçekleştirdiği araştırmada barınma koşulları, gelir, hava kirliliği gibi değişkenlerden oluşan sağlık endeksinin ve diğer bazı değişkenlerin sağlık durumu üzerindeki etkisini tahmin etmiştir. Hesaplanan sağlık endeksi, sağlık durumunu oluşturan değişkenlerden “sağlık hakkında öz değerlendirme”yi pozitif, kronik hastalıklar, hasta olunan gün sayısı ve psikomatik şikâyetleri negatif etkilemektedir.

Elola vd. (1995), sağlık sistemleri ve sağlık indikatörleri arasındaki ilişkiyi ulusal sağlık sistemine ve sosyal güvenlik sistemine sahip 17 Batı Avrupa ülkesi için incelemiştir. 1990 yılı için GSYH, sağlık harcaması ve sağlık sistemi tipinin bağımsız değişken, bebek ölüm oranının ise bağımlı değişken olduğu bir regresyon modeli tahmin etmiştir. Ulusal sağlık sisteminde, sosyal güvenlik sistemine göre bebek ölüm oranının daha düşük olduğu sonucu elde edilmiştir. Gelir düzeyinin bebek ölüm oranını azaltıcı etki yarattığı bulgulanmıştır. Gelirin sağlık düzeyinde olumlu etkiye yol açtığı bulgusu Van de Ven & Van der Gaag (1982) ile tutarlıdır.

Lantz vd. (1998), 1986 -1994 dönemi ABD vatandaşlarını kapsayan araştırmada davranışsal risk faktörlerinin (sigara, alkol kullanımı vb.) sosyo ekonomik özellikler ve mortalite arasındaki ilişkiyi hangi dereceye kadar açıkladığını Cox Orantılı Tehlikeler model ile incelemiştir. Sigara ve alkol kullanımı gibi riskli davranışlar azalsa bile, düşük gelir grubunda ölüm riskinin orta gelir grubunda olduğundan daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Gelirin sağlık düzeyini olumlu etkilemesi açısından çalışmanın sonucu Van de Ven & Van der Gaag (1982) ve Elola vd. (1995) ile tutarlıdır.

Shi vd. (1999), 1990 yılı verileri ile 50 ABD eyaleti için eşitsizliğin ve aile hekimliğinin sağlık çıktıları üzerinde etkilerini incelemek için yol analizi modeli oluşturmuştur. Gelir eşitsizliğinin aile hekimliği ve sigara içme alışkanlığı aracılığı ile sağlık çıktıları etkilediği sonucuna ulaşılan çalışmada, gelir eşitsizliğine hitap eden sosyal politika yokluğunda aile hekimliğinin desteklenmesinin eşitsizliğin etkisini azaltacak yatıştırıcı bir işlev gördüğü ifade edilmiştir.

Evans vd. (2000), translog model kullanarak 191 ülke için genel etkinlik düzeyini sabit etkiler yöntemi ile tahmin etmiştir. Sağlık sistemi çıktısını ölçmek için endeks hesaplanmış, sistemin girdisi olarak kişi başı toplam sağlık harcaması

ve okullaşma oranı belirlenmiştir. Endüstrileşmiş yüksek gelirli ülkelerin etkinlikte en iyi performansına sahip olduğu gözlenirken, Sahra altı Afrika ülkelerinin ise düşük sıralamada yer aldığı dikkat çekmiştir. Buna neden olarak Sahra altı Afrika ülkelerindeki iç huzursuzluklar ve yüksek AIDS prevalansı gösterilmiştir.

Galea & Ahern (2005), New York, ABD’de yaşamlarını sürdüren katılımcıların 2000 yılı verilerini kullanarak eğitim, eğitim dağılımı, gelir dağılımı ve kişi başı gelirin sağlık göstergeleri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çok değişkenli analiz ile eğitim dağılımında eşitsizlik, eğitim düzeyi ve kişi başı gelir arttıkça kısa dönem sağlık göstergelerinin iyiye gittiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, gelir dağılımı eşitsizliği arttıkça sağlık göstergelerinin kötüye gittiği de çalışmanın sonuçları arasındadır. Eğitimin sağlık göstergeleri üzerindeki etkisi Van de Ven & Van der Gaag (1982), gelirin sağlık göstergeleri üzerindeki etkisi ise Van de Ven & Van der Gaag (1982), Elola vd. (1995) ve Lantz vd. (1998) ile benzerlik göstermektedir.

Çelik (2006), ülkelerin kalkınmasında sağlık hizmetlerinin rolünü tartıştığı çalışmada, sağlıkla ilgili değişkenler olan beslenme, ölüm oranı, hijyen koşulları ve sağlık hizmetleri erişiminin kalkınma hedeflerini değerlendirmede kullanılacak sosyal göstergeler olduğunu ifade etmiştir.

Sığırlı vd. (2006), AB’ye üye ve aday ülkelerin sağlık düzeyi ölçütleri dikkate alınarak farklılıklarını çok boyutlu ölçekleme analizi ile 1998-2004 Dünya Sağlık Raporu’nda bulunan sağlık göstergeleri ile saptadığı çalışmada aday üyelerin ve AB ülkelerinin çocuk mortalite oranları, doğumda yaşam beklentisi ve sağlıklı yaşam kaybı bakımından farklılaştıkları bulgusuna ulaşmıştır. Buna ek olarak Türkiye’de yetişkin ölüm hızının AB üyelerinden fazla olduğu da çalışmanın bulguları arasındadır. AB üyeleri ile sağlık göstergesi açısından farkın kapatılmasının milli gelire ayrılan payın artırılması ve bu payın etkin kullanılmasından geçtiği belirtilmiştir.

Kruk & Freedman (2008), sağlık sistemi performansı ile ilgili çalışmada sağlık sistemi göstergelerini üç gruba ayırmıştır; etkililik, eşitlik ve etkinlik. Araştırmacılar; sağlık durumunda iyileşme ve hasta tatmininin “etkililiği”; dezavantajlı gruplarda iyileşme, adil finansman ve korumanın “eşitliği”; kaynakların maksimize edilmesinin ise “etkinliği” yansıttığını ifade etmiştir.

Lorcu (2008), Türkiye ve AB üyesi ülkelerin sağlık sistemi etkinliklerini 2004 yılı için veri zarflama analizi ile araştırmıştır. Sağlık sistemi girdileri olarak, GSYH’da sağlığa ayrılan pay, kişi başı sağlık harcamaları, pratisyen hekim ve yatak sayısı seçilirken, sistemin çıktıları- diğer bir deyişle sağlık göstergeleri- olarak beş yaş altı ölüm hızı ve yaşam beklentisi seçilmiştir. Etkinlik bakımından ülkelerin 4 kümede toplandığı çalışmada, görece daha düşük sağlık harcaması/milli gelir oranına ve kişi başı sağlık harcamalarına sahip ülkelerin beş yaş altı ölüm hızının yüksek ve yaşam beklentisinin düşük olduğu sonucu elde edilmiştir. Milli

gelirden sağlık harcamasına ayrılan payın sağlık sistemi üzerindeki olumlu etkisini vurgulaması bakımından Çalışma Sığırlı vd. (2006) ile benzerlik göstermektedir.

Mollahaliloğlu vd. (2009), Türkiye ve diğer OECD ülkelerini önemli bir sağlık girdisi olan tıbbi cihaz kullanımını açısından karşılaştırmak istemiş ve bağlamda maliyetli bir unsur olan tıbbi cihazların sayıca, kişi başı GSYH ve kişi başı sağlık harcaması yüksek ülkelerde yüksek olduğu karşılaştırmalı tablolarla gösterilmiştir. Çalışma, kişi başı sağlık harcamalarının önemini ortaya koyması bakımından Sığırlı vd. (2006) ve Lorcü (2008) ile uyumludur.

Köksal vd. (2016), 2012- 2013 yılları için Türkiye ve AB ülkelerini sağlık göstergeleri açısından karşılaştırmış, AB ülkelerinin ve Türkiye'nin temel sağlık gösterge değişkenlerini tek örneklem t testi ile ele almıştır. Türkiye'nin sağlık personeli sayısı ve sağlık harcamaları bakımından AB ülkelerinin altında olduğu, anne ve bebek ölüm hızının yüksek, kaba ölüm hızının ise, genç nüfusun görece fazlalığından dolayı, daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Çalışma Türkiye'nin sağlık harcamaları bakımından AB ülkelerinin gerisinde olduğunu saptaması itibariyle Sığırlı vd. (2006) ile uyumludur. Sağlık göstergelerinin daha iyiye gitmesi için kişi başı sağlık harcamalarının artırılmasının ve bu sayede birinci basamak sağlık hizmetlerinin kalitesinin ve kişi başı sağlık personeli sayısının artırılmasının gerektiği önerilmiştir.

Songur (2016), OECD ülkelerinin 2013 sağlık göstergelerine göre dört kümede gruplandığını belirlemiştir. Elde edilen kümelerde sağlık finansman modeline ve sosyoekonomik düzeye göre kendi içinde benzer özellik gösteren ülkelerin yer aldığı görülmüştür. Çalışmada kullanılan sağlık göstergeleri; doğum hızı, ölüm hızı, kadın başına doğurganlık oranı, sağlık harcamaları, aşılama yüzdesi, yaşam beklentisi ve tüberküloz görülme sıklığıdır.

Tekingündüz vd. (2016), sağlıkta eşitsizliğin etik ile ilişkisini ortaya koymayı amaçladığı çalışmada, sosyoekonomik açıdan kötü durumda olan bireylerin sağlık açısından da kötü durumda olduğunu belirtmiştir. Çalışma, farklı gelir grubundan ülkelerin sağlık sistemi göstergelerine ait istatistiklerle desteklenmiştir. Toplumdaki gelir eşitsizliğinin yoksul bireylerin sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerine değinmesi bakımından çalışma Shi vd. (1999) ile aynı doğrultuda bulgulara sahiptir.

Yılmaz & Söyük (2020), Dünya Bankası'na üye ülkeleri; hava kirliliği, sigara içme prevalansı, obezite prevalansı gibi değişkenlere göre kümeleme analizine tabii tutmuş, elde edilen kümelerdeki ülkeler, çok kriterli karar verme yöntemleri ile, doğumda yaşam beklentisi, anne ölüm oranı, kanser mortalitesi gibi değişkenler açısından sağlık performansına göre sıralanmış ve yüksek gelirli ülkelerin sağlık durumu bakımından daha iyi olduğu tespit edilmiştir. Ülkelerin

sosyoekonomik düzeylerinin sağlıktaki önemini vurgulaması bakımından Songur (2016) ile uyumludur.

Zeeman vd. (2020), 1985-2015 gelir dinamikleri çalışması veri setinden yararlanarak düşük gelirli Amerikan ailelerinde gelirin mental sağlık üzerindeki etkilerini regresyon analizi ile araştırmayı amaçlamıştır. Gelirin psikolojik sorunları azaltıcı ve sağlık konusunda daha iyi öz değerlendirmeye yol açıcı etkisi olduğu bulgulanmıştır. Gelirin sağlık üzerindeki olumlu etkisi bulgusu Van de Venn & Van der Gaag (1982), Elola vd. (1995), Lantz vd. (1998) ve Galea&Ahern (2005) ile tutarlıdır.

Mourad vd. (2021), Covid-19 hastalığı ile mücadelede 29 ülkenin sağlık sistemi etkinliğini Veri Zarflama Analizi ile araştırmayı amaçlamıştır. Girdi değişkenler olarak etkilenen vaka sayısı, yatak/sağlık personeli sayısı, uygulanan Covid-19 test sayısı, çıktı değişken olarak ise ölü sayısı ve iyileşen sayısı kullanılmıştır. Sağlık sistemleri arasında etkinlik sıralaması yapılmıştır ve Tobit analiz yardımı ile ülkelerin etkinlik artışına yönelik öneri getirilmiştir. Çalışmanın bulgulara göre, etkinlik artışı için, ülkeler, Covid-19 kaynaklı toplam iyileşen vaka sayısını artırıp toplam etkilenen vaka sayısını azaltırsa sağlık sistemi daha etkin olacaktır. Milli gelir sağlık sistemi etkinliği üzerinde etkisiz bulunmuştur. Bu sonuç Songur (2016) ve Yılmaz & Söyük (2020) ile uyumlu olmamakla birlikte ilgili çalışmalarda, Mourad vd. (2021)'dan farklı olarak Covid 19 tedavisi değil genel sağlık sisteminin ve etkinlik yerine performansın araştırıldığını belirtmek önemlidir.

Nwosu ve Oyenubi (2021), gelir dağılımının Kuzey Afrika'da Covid 19 öncesi ve sonrası, sağlık durumu üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır. 2017 ve 2020 Ulusal Gelir Dinamikleri veri setinin kullanıldığı çalışmada gelire ilgili sağlık eşitsizlikleri konsantrasyon endeksleri ile hesaplanmıştır. Sağlık durumu göstergesi olarak kişilerin sağlık hakkında özdeğerlendirmeleri dikkate alınmıştır. Gelire ilgili Covid 19 öncesi var olan sağlık eşitsizliklerinin yoksulların ve özellikle yoksul kadınların aleyhine olacak şekilde daha da arttığı tespit edilmiştir. Karantina döneminde ekonomik faaliyetlerin kesintiye uğramasının bu sonucu doğurduğu belirtilmiştir. Gelirin sağlık üzerindeki olumlu etkisi bulgusu Van de Venn & Van der Gaag (1982), Elola vd. (1995), Lantz vd. (1998) ve Galea&Ahern (2005) ve Zeeman vd. (2020) ile tutarlıdır.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu bölümde, değişken seçiminin kavramsal arka planı, metodoloji, veri kaynakları ve model hakkında bilgi verilecektir.

Veri seti Dünya Banka'sına ait <https://data.worldbank.org/> adresinden elde edilmiştir.

Değişken Tanımları

Bu bölümde çalışmada yer alan değişkenler ve kavramsal arka plana yer verilerek, değişkenlerin modelde neden yer aldıklarına ilişkin gerekçeler sunulmuştur.

Beş yaş altı ölüm oranı (her 1.000 kişide):

Perinatal¹ ve çocukluk çağı ölüm hızları, ülkelerin gelişmişlik düzeyi sosyal kalkınma durumu ya da sağlık durumu göstergeleri olarak kullanılmaktadır (Gümüş vd., 2018, s.13).

Gelişmiş ülkelerde sağlığa ulaşma olanaklarının daha fazla olması, altyapı hizmetlerinin daha gelişmiş olması ve sağlık hizmetlerinin daha nitelikli olması beş yaş altı ölüm oranının gelişmemiş ülkelere göre daha düşük olmasına neden olmaktadır. Detaylandırmak gerekirse; gelişmiş sağlık sistemlerinde, doğum sonrası ve erken çocukluk dönemi ve yenidoğan yoğun bakım hizmetlerinin daha nitelikli ve yaygın olması, evde doğum yerine çoğunlukla hastanede doğum gerçekleşmesi beş yaş altı ölüm oranını azaltmaktadır.

Ölüm oranlarının azaltılması sağlık hizmetlerinin amaçlarından biridir. Bu nedenle, sistemin performansının ölçümünde kullanılması doğaldır.

Çocukluk çağı ölüm oranı sağlık sistemi performansını yansıtan önemli bir mortalite istatistiği olduğundan çalışmada sağlık göstergesi olarak beş yaş altı ölüm oranına (her 1.000 canlı doğumda) yer verilmiştir.

Cerrahi müdahale durumunda fakirleşme riski (risk altındaki insan yüzdesi):

Bir toplumun sağlığını iyileştirmek için; bireyler, sosyal tabakalar ve coğrafi bölgeler arası eşitsizlikleri asgari seviyeye indirmek gereklidir. Ayrıca, sağlık harcamaları finansmanında adalet sağlamak toplum sağlığının iyileştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Cepten sağlık harcaması, hanehalklarının kendi bütçelerinden sağlık sunucularına yaptığı ödemelerdir.

Cepten harcama yükü, bireylerin sağlık hizmeti kullanımını ve sağlık statüsünü etkileyebilmektedir.

Eğer cepten sağlık harcaması yaygınlaşır ve sağlık sistemi finansmanının ana kaynağı olursa eşitlik ve erişimde önemli derecede negatif etkiye neden olmaktadır (Liu vd., 2005 akt. Bora Başara & Şahin, 2008). Bu durum sağlık hizmetlerine adil ve eşit erişimi zedeleyerek yoksul bireylerin sağlık durumlarının bozulmasına yol açar.

¹ Gebeliğin son dönemlerini ve doğumu kapsayan dönem

Sağlık finansman sisteminin amacı, sağlık hizmetlerinin maliyetini karşılayacak kaynaklar oluşturmak ve insanları sağlık harcamalarının yükünden korumaktır.

Sağlık sistemi yönetiminde, hanehalklarının cepten harcama yapmasına yol açan etmenlerin dikkate alınması önemlidir.

Yüksek cepten harcama gerektiren bir sağlık sistemi, cerrahi müdahale, muayene vb. sağlık hizmetleri satın alımı sonrası yoksul toplum kesiminde daha da yoksullaşmaya yol açacaktır.

Hanehalkı doğrudan cepten harcamalarının yüksek payı genel anlamda sağlık sisteminde ve özel anlamda sağlık finansman sisteminde eşitsizlik meselesini yansıtır (Van Minh vd., 2013, s. 259).

Belli bir düzeyin üzerinde cepten harcama “katastrofik” olarak betimlenir.

Literatürde, katastrofik harcama, hanehalkı gelirin sabit bir kısmını veya ödeme kapasitesini geçen cepten harcama ile ölçülmektedir (Pal, 2012, s. 63).

Katastrofik sağlık ödemesinin ardından bireylerin bir kısmı temel gereksinimleri için harcama yapmada bile yetersiz kalabilmektedir ve alışıldık yaşam standardını sürdürmemektedir.

Van Doorslaer ve diğerleri (2007) ise katastrofik sağlık harcamalarını “Hanelerin yaşam standartlarını bozan ve genellikle kendi kaynaklarıyla finanse edilen harcamalar” olarak tanımlamaktadır. Bu durumda katastrofi, hanehalkı refahındaki değişme olarak ifade edilebilir (Köktaş & Eren, 2017, s.3).

Katastrofik sağlık harcaması, sağlık hizmet maliyetlerinin yanı sıra bireylerin sağlık sigortasına sahip olup olmaması veya gelir durumu ile de ilgilidir. Sağlık hizmeti bedeli kapsamlı sağlık sigortasına sahip ve görece varlıklı bireyler için katastrofiye neden olmamaktadır. Yoksul ve/veya sağlık sigortası kapsayıcılığı dar veya sigortasız bireylerde katastrofik harcama hanehalkının borçlanmasına ve sağlık dışındaki diğer tüketim kalemlerinden kısıntıya gidilmesine yol açmaktadır. Bu, yoksul bireyleri daha da yoksulluğa itmekte ve refah düzeylerini azaltmaktadır.

Katastrofik harcamaların yüksek olması sağlık hizmetlerinin gelir gruplarına göre daha adil dağıtılması gerekliliğinin bir göstergesidir.

Katastrofiye neden olan harcamanın hanehalkı tüketimi içindeki payının ne düzeyde olduğu konusunda literatürde bir uzlaşma bulunmamaktadır.

Cerrahi Müdahale Durumunda Fakirleşme Riski (%), cepten harcama yükünü temsil etmesi amacıyla çalışmaya sağlık göstergesi olarak dâhil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan Cerrahi Müdahale Durumunda Fakirleşme Riski (%) değişkeni, ameliyat gerekli olduğunda yoksullaşacak populasyon yüzdesini

göstermektedir. Burdaki yoksullaşma riski için eşik değer 1,90 USD (harcama gücü partitesi, günlük) olarak belirlenmiş olup uluslararası ekstrem yoksulluk sınırındır.

Kentsel nüfus:

Uzak ve kırsal bölgeler, sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini tehdit eden çok sayıda özellik taşır.

Humphreys vd. (2006), bu bölgelerde geleneksel sağlık hizmetlerinin sürdürülmesi için gerekli ölçek ekonomisinin ihtiyaç duyduğu nüfus büyüklüğünün olmadığını, sağlık personelinin bu bölgelerde çalıştırmanın güç olduğunu belirtmiştir.

Goins vd. (2006), kırsal kesimin sağlık hizmetlerine erişim engellerini; ulaştırma zorlukları, kısıtlı sağlık hizmeti arzı, sosyal izolasyon ve finansal kısıtlar olarak belirtmiştir.

Farklı ülkelerde yapılan çalışmalar birinci basamak sağlık hizmetine² uzaklığın sağlık hizmeti kullanmayı belirleyen temel etmenlerden birisi olduğunu ortaya koymaktadır (Onwujekwa ve Uzochukwu 2005 akt. İlhan vd., 2006). Kırsal bölgede yaşayanların ise birinci basamak sağlık hizmetlerinin kullanılmasında eşitsizliğe maruz kaldıkları ifade edilmektedir (Onwujekwa ve Uzochukwu 2005 akt. İlhan vd., 2006)

Ayrıca, kırsalda eğitim düzeyi ve sigortalanma oranı kentsele göre daha düşük olması da sağlık durumu üzerinde etkilidir.

Kırsalda hava kirliliğinin daha az, sosyal bağların daha sıkı ve suç oranlarının daha düşük olmasına rağmen yukarıda bahsedilen dezavantajlardan dolayı kırsalda yaşamak sağlık durumu için risk faktörüdür.

Bir ülkede kentsel nüfusun fazla olması; kentlere tıbbi hizmet ve malzeme lojistiğinin kolaylığı, yüksek arz ve uzman personelin olması gibi nedenlerle sağlık hizmetlerine erişimde avantaj oluşturmaktadır.

Belirtilen nedenlerle, kentsel nüfus (toplam popülasyonun yüzdesi cinsinden) çalışmada sağlık sistemi performansının belirleyicilerinden biri olarak kullanılmıştır.

² Birinci basamak sağlık hizmetleri kabaca aile sağlığı merkezlerinde verilen koruyucu sağlık hizmetleri olarak tanımlanabilir.

Okuryazarlık oranı ve GSYH:

Eğitim ve gelir birbiri ile ilişkili olduğundan aynı başlık altında açıklanmıştır.

Gelir, daha iyi beslenme ve barınma sağladığı için sağlık üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

Yoksulluk, bireylerin sağlığını olumsuz etkilemektedir ve yoksullarda bebek, anne ölümü ve diğer sağlık sorunları daha sık görülmektedir.

Yoksulluk, temiz suya ve yeterli sanıstasyona erişimde dezavantaj, kötü barınma koşulları, nitelikli sağlık hizmetlerine erişememe ve güvencesiz istihdama neden olarak sağlıksızlığa yol açmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul hanehalkları özellikle kırılığandır ve hastalık sorunları yoksulluk deneyiminin fitri bir parçası olarak görülmektedir (Grant, 2005, s. 4).

Ani veya uzun süredir devam eden sağlık sorunları ailelerin refah kaybı yaşamasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, yoksulluk sağlığı olumsuz etkilediği gibi sağlık sorunları da refah düzeyinde azalmaya neden olmaktadır.

Hastalık ve yoksulluk arasındaki iki yönlü ilişki şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Yoksulluk ve Hastalık Arasındaki İki Yönlü İlişki

Kaynak: Grant, U. (2005).

Eğitim, ailelerin sosyo ekonomik durumunu etkilediği ve çocukluk döneminde sağlığı etkilediği için sağlık düzeyine olumlu katkı yapmaktadır. Eğitimli bireyler daha yüksek kazançlı işlerde çalıştıkları ve eğitimsiz bireylere kıyasla daha yüksek gelir elde ettiği için sağlık hizmeti satın alma güçleri fazladır.

Galea & Ahern (2005), daha varlıklı ve daha iyi eğitilmiş insanların daha uzun ve sağlıklı yaşadığını belirterek eğitim ve gelirin sağlık seviyesindeki önemini vurgulamıştır.

Lorcu (2008), bebek ölüm hızları ve premature ölümler ile erişkin okuryazar oranı arasında ters yönlü ilişki olduğunu belirtmiştir.

Eğitim ve gelirin, toplumun sağlık üzerindeki etkisi pozitif yönde olmakla birlikte eğitim ve gelir dağılımının sağlık üzerindeki yansımaları farklıdır. Gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olması sağlığı olumsuz etkilemekle birlikte eğitim dağılımı eşitsizliğinin yüksek olması popülasyon

sağlığını olumlu etkilemektedir. Galea & Ahern (2005), bu durumu, gelir eşitsizliğinin bireyler arası gerilim yaratmasına ve kaynakların varlıklı kişilerde toplanmasına, bununla birlikte; eğitimde eşitsizlik durumunda eğitilmiş bireylerin eylemleri sonucu tüm toplumu etkileyecek pozitif fayda (taşma etkisi) oluşturmaya bağlamaktadır. Örneğin; sağlık hizmeti, en yüksek eğitilmiş hastanın talep ettiği seviyede hizmet ve bilgi sağlar, bu durum da hizmet alan herkesin yararına olur. Ayrıca, daha eğitilmiş insanlar nüfuzlu bireylere erişebilir ve arzulanmayan projelere karşı lobi yürütülebilir, örneğin; su arıtma tesisi yapımı gibi.

Eğitilmiş bireyler yüksek sağlık bilinçleri nedeniyle hem kendi sağlıklarına hem de toplum sağlığına olumlu katkı yapmaktadır. Eğitim düzeyini temsil eden okuryazarlık oranı, ortaokul mezunu oranı, yükseköğrenim görenlerin oranı gibi çok sayıda değişken vardır. Her ne kadar eğitim düzeyi Dünya genelinde artış göstermekteyse de okuryazarlık kimi ülkeler ve kimi toplum kesimleri için sorun olmaya devam etmektedir ve bu durum sağlık başta olmak üzere bireylerin yaşam kalitelerini etkilemektedir.

Eğitim ve gelir düzeyi toplumun sağlığını etkileyen sosyo ekonomik faktörler arasında yer aldığından modele sağlık sistemi belirleyicileri olarak dahil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan eğitim değişkeni, 15 yaş ve üzeri okuma yazma bilenlerin toplam popülasyondaki yüzdesi, “gelir” ise kişi başı GSYH (cari dolar, harcama gücü paritesi cinsinden) değişkeni olarak dikkate alınmıştır.

Tüberküloz insidansı ve HIV+ prevalansı:

Bir bölgenin sağlık durumunu ortaya koymada önemli bir bilgi morbidite diğer bir deyişle hastalık bilgileridir. Morbidite, insidans ve prevalans verilerini içerir. İnsidans, risk altındaki bir popülasyonda ortaya çıkan yeni hastalık vakalarının sayısını gösterirken; prevalans bir popülasyondaki belirli bir hastalığa ait mevcut vakaların sayısını göstermektedir.

Kanser prevalansı, diyabet insidansı, HIV insidansı, sıtma prevalansı vb. vaka istatistikleri morbidite göstergelerine örnek oluşturmaktadır.

Çalışmada iki morbidite verisi sağlık göstergesi olarak kullanılmıştır: Tüberküloz insidansı ve HIV+ prevalansı

Her yıl 10 milyon insan tüberkülozla hastalanmaktadır (WHO, 2021).

Tüberküloz hastası olanların çoğu düşük ve düşük orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır fakat tüberküloz tüm dünyada mevcuttur (WHO, 2021).

Wu & Dalal (2012), 2007 yılı için 46 Asya Pasifik ülkesini incelediği araştırmada, tüberküloz insidansının, düşük insani kalkınma endeksi ve kişi başı GSYH'ya sahip ve asgari gıdaya erişemeyen bireylerin fazla olduğu ülkelerde yüksek olduğunu bulgulamıştır.

Önemli bir morbidite göstergesi olan HIV+ prevalansı ise önemli ölçüde az gelişmiş ülke problemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Embree (2005), HIV+ çocuk sayısının Sahra altı Afrika ülkelerinde artan, Kanada'da azalan trende sahip olduğunu belirtmiştir.

HIV+ taşıyıcılarının önemli bir kısmı Sahra Altı Afrika ülkelerindedir. Sahra altı Afrika ülkelerinde bebeğe HIV+ bulaşmasının önüne geçmedeki zorluklar;

- Annelerin emzirme dışında alternatif beslenme opsiyonlarına ikna edilememesi
- Hamile kadınlara sağlık taraması hizmeti temin etmede lojistik sorunlar olması
- HIV+ ailelerin damgalanma korkusu ile danışmanlık hizmeti almaktan kaçınması

şeklinde sıralanabilir.

Gelişmiş ülkelerde, yüksek eğitim düzeyinden kaynaklı HIV+ taşıyıcılarının daha bilinçli olması, sağlık taramalarının daha yaygın ve erişilebilir olması HIV+ geçişinin kontrol altında tutulmasını kolaylaştırmaktadır.

Sağlık sisteminin kalitesini yansıtan değişkenler olması nedeniyle tüberküloz insidansı (100.000 kişi başına) ve HIV+ prevalansı (15-49 yaş arası nüfusta yüzde cinsinden) çalışmaya sağlık sistemi göstergeleri olarak dâhil edilmiştir.

Hemşire ve ebe sayısı ve sağlık harcamaları:

Hemşire ve ebe sayısı ve sağlık harcamaları sağlık hizmetlerine ayrılan kaynağı gösterdiği için aynı başlık altında incelenmiştir.

Sağlık hizmetlerinin yürütülmesi ve sağlık politikaları açısından teşhis ve tedavi sürecinde, uzman ve pratisyen hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire, ebe ve diğer sağlık personeli sayısı ve fiili yatak sayısı önem teşkil etmektedir (Denizli Valiliği "Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri", 2007 akt. Lorcü, 2008).

Hemşire, ebe, doktor vb. sağlık çalışanlarının sayısı birçok çalışmada sağlık durumu belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Personel ihtiyacı olan bölgeleri tespit etmek ve bu bölgelerde gerekli sayıda personel istihdam etmedeki planlama becerisi nitelikli bir sağlık hizmetinin vazgeçilmez unsurudur.

Sağlık hizmetlerinde kullanılan kaynaklara ilişkin göstergeler sağlık personeli başına düşen nüfus, sağlık kaynaklarının birincil, ikincil, üçüncül sağlık hizmetlerine dağılımı, yatırımlara ayrılan kaynak oranı, sağlık hizmet alt yapısının durumu, kişi başı sağlık harcaması, ulusal gelirden sağlık için ayrılan paranın oranı, sağlık bakanlığı bütçesinin genel bütçe içindeki oranı olarak sıralanmaktadır.

Sağlık harcamaları kısaca sağlığı iyileştirme ve koruma amaçlı yapılan harcamalar olarak tanımlanabilir.

Sağlık harcamalarının ülke gelir gruplarına göre dağılımı Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Sağlık Harcamalarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Ülke Grubu	Cari Sağlık Harcamaları (GSYH'nın Yüzdesi Cinsinden)		
	2016	2017	2018
yüksek gelirli	12,516	12,483	12,424
üst orta gelirli	5,581	5,746	5,739
düşük orta gelirli	4,100	4,058	4,073
düşük gelirli	6,020	5,927	5,342

Yüksek gelirli ülkelerin cari sağlık harcamalarına bütçeden ayrılan payın yüksek gelirli ülkelerde, diğerlerinden daha fazla olduğu görülmüştür. Gelişmiş ülkelerdeki nitelikli sağlık hizmetlerinin nedenlerinden biri de sağlık harcamalarının görece yüksek olmasıdır. Bütçeden yüksek pay ayrılmasının sağlık sisteminin kalitesinde artış yaratmasını beklemek makuldür.

Özetlemek gerekirse; sağlık hizmetlerine ayrılan kaynağı temsil etmesi için hemşire ve ebe sayısı (her 1.000 kişi başına), cari sağlık harcaması (GSYH'nın yüzdesi cinsinden) değişkenlerinin sağlık sistemi kalitesi belirleyicileri olarak çalışmada yer almasına karar verilmiştir.

Değişkenler Dünya Bankası Veri Tabanı'ndan temin edilmiş olup Tablo 2’de değişken isimleri ve kısaltmaları yer almaktadır.

Tablo 2: Değişken Tanımları ve Kısaltmalar

Değişken Adı ve Açıklamalar	Kısaltma
Okuryazar Oranı (15 yaş ve üzeri okuma yazma bilenlerin toplam popülasyondaki yüzdesi)	OY
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (dolar, harcama gücü paritesi cinsinden, kişi başı)	GSYH
Kentsel Nüfus (Toplam popülasyonun yüzdesi cinsinden)	KN
Hemşire ve Ebe Sayısı (her 1.000 kişi başına)	HES
Cari Sağlık Harcaması (GSYH'nın yüzdesi cinsinden)	CSH
Beş Yaş Altı Ölüm Oranı (her 1.000 canlı doğumda)	BYAÖ
Cerrahi Müdahale Durumunda Fakirleşme Riski (yoksullaşacak popülasyon yüzdesi)	CMDF
Tüberküloz İnsidansı (100.000 kişi başına)	TÜB
HIV+ Prevalansı (15-49 yaş arası nüfusta yüzde cinsinden)	HIV

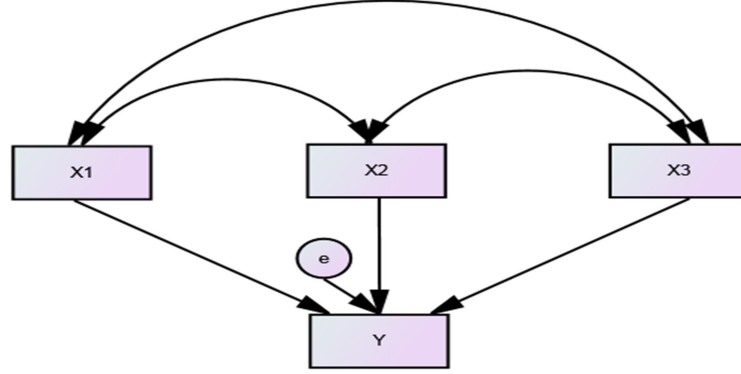
Metodoloji

Bu bölümde çalışmanın istatistiksel yöntemi olan yol analizi (path analizi) modeli hakkında bilgi verilmiştir.

Yol analizi, yapısal eşitlik modellenmesinin bir türü olup çok değişkenli bir istatistiksel yöntemdir ve gözlenen değişkenler arasındaki açıklayıcı ilişkilerin modellenmesi için kullanılır. Bilindiği gibi yol analizi hem gizil değişkenlerle hem de gözlenen değişkenlerle yapılabilir. Bu çalışmada araştırmacının modeline ilişkin tüm değişkenlerin gözlenen değişkenlerden oluştuğu gözlenen değişkenlerle yol analizi kullanılmıştır. Böylelikle gözlenen değişkenlerin model içerisindeki ilişkileri test edilmiştir.

Yol analizinde model belirlenirken değişkenler arasındaki etkilerin yönü belirlenir. Model kovaryans matrisi ve gözlenen değişkenlerden oluşan kovaryans matrisinden yararlanarak yol katsayıları elde edilir. Standartlaştırılmış regresyon katsayıları olarak da adlandırılan yol katsayıları egzogen değişkende bir birimlik değişime bağlı olarak endojen değişkende beklenen değişim miktarını göstermektedir.

X_1 , X_2 ve X_3 egzogen, Y endojen değişken olmak üzere bir yol analizi modeli gösterimi Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2: X₁, X₂ ve X₃ Arasındaki İlişkiler

Şekil 2'deki ilişkilerin çoklu regresyon denklemi ile ifadesine aşağıdaki eşitlikte yer verilmiştir:

$$Y = b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + e \quad (1)$$

Y bağımlı değişkeninde gözlenen varyasyon, kaynaklarına parçaladığında bu kaynaklar içinde bu değişkenlerde gözlenen varyansın dışında, X₁, X₂ ve X₃ değişkenleri arasında karşılıklı ilişki olduğundan değişkenler arasında kovaryans da mevcuttur ve bu durum,

$$\sigma_Y^2 = b_1\sigma_{X_1}^2 + b_2\sigma_{X_2}^2 + b_3\sigma_{X_3}^2 + 2kov(X_1, X_2) + 2kov(X_1, X_3) + 2kov(X_2, X_3) \quad (2)$$

ile gösterilebilir (Şahinler & Görgülü, 2000, s. 90). Bu durumda X₁ değişkeni ile Y değişkeni arasındaki gözlenen korelasyon (Şahinler & Görgülü, 2000, s. 90);

$$r(X_1, Y) = kov(X_1, X_1 + X_2 + X_3 + e) / \sqrt{\text{var}(X_1) \cdot \text{var}(Y)} \quad (3)$$

ile elde edilir.

X₁'in diğer değişkenlerle olan kovaryansı parçalandığında 4 no'lu eşitlik elde edilir; (Şahinler ve Görgülü, 2000, s. 90);

$$r = \frac{\text{kov}(X_1, X_1)}{\sqrt{\text{Var}(X_1)} \cdot \sqrt{\text{Var}(Y)}} + \frac{\text{kov}(X_1, X_2)}{\sqrt{\text{Var}(X_1)} \cdot \sqrt{\text{Var}(Y)}} + \frac{\text{kov}(X_1, X_3)}{\sqrt{\text{Var}(X_1)} \cdot \sqrt{\text{Var}(Y)}} + \frac{\text{kov}(X_1, e)}{\sqrt{\text{Var}(X_1)} \cdot \sqrt{\text{Var}(Y)}} \quad (4)$$

Kov (X₁, X₁) = Var (X₁). Ayrıca, kov (X₁, e) varsayım gereği 0'a eşittir.

$$r(X_1, X_2) = \frac{\text{kov}(X_1, X_2)}{\sigma_{x1} \cdot \sigma_{x2}} \quad (5)$$

İçler dışlar çarpımı ile (6) no'lu eşitlik elde edilir.

$$\text{kov}(X_1, X_2) = r(X_1, X_2) \cdot \sigma_{x1} \cdot \sigma_{x2} \quad (6)$$

Bulunan değerler yerine (4) nolu eşitlikte yerine konduğunda eşitlik (7) elde edilir (Şahinler & Görgülü, 2000, s. 91):

$$\begin{aligned} r(X_1, Y) &= \frac{\sigma_{x1}^2}{\sigma_{x1} \cdot \sigma_Y} + r(X_1, X_2) \cdot \frac{\sigma_{x1} \cdot \sigma_{x2}}{\sigma_{x1} \cdot \sigma_Y} + r(X_1, X_3) \cdot \frac{\sigma_{x1} \cdot \sigma_{x3}}{\sigma_{x1} \cdot \sigma_Y} + 0 \\ &= \sigma_{x1}/\sigma_Y + r(X_1, X_2) \cdot \sigma_{x2}/\sigma_Y + r(X_1, X_3) \cdot \sigma_{x3}/\sigma_Y \end{aligned} \quad (7)$$

Eşitlik (7) yol katsayıları cinsinden ifade edilirse (8) no'lu eşitlik elde edilir (Şahinler & Görgülü, 2000, s. 91):

$$r(X_1, Y) = P_{YX1} + r(X_1, X_2) \cdot P_{YX2} + r(X_1, X_3) \cdot P_{YX3} \quad (8)$$

X₁ ile Y arasında üç şekilde etkileşim gerçekleşmektedir:

- 1) Y üzerinde X₁'in doğrudan etkisi (P_{YX1})
- 2) X₁'in X₂ üzerinden dolaylı etkisi (r (X₁, X₂). P_{YX2})
- 3) X₁'in X₃ üzerinden dolaylı etkisi (r (X₁, X₃). P_{YX3})

Aynı yöntemle X₂ ve X₃ değişkenleri ile Y değişkeni etkileşimleri aşağıdaki gibi elde edilir;

$$r(X_2, Y) = P_{YX1} \cdot r(X_1, X_2) + P_{YX2} + r(X_2, X_3) \cdot P_{YX3} \quad (9)$$

$$r(X_3, Y) = P_{YX1} \cdot r(X_1, X_3) + P_{YX2} \cdot r(X_2, X_3) + P_{YX3} \quad (10)$$

Varsayımların Sınanması

Bir veri setine yol analizi yönteminin uygulanması için değişkenler normal dağılımalı ve aralarında anlamlı doğrusal ilişki olmalıdır. Değişkenler incelendiğinde normal dağılıma uymadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle, anlamlı doğrusal ilişki varsayımının sağlanıp sağlanmadığını sınamak amacıyla parametrik olmayan bir korelasyon katsayısı olan Kendall'in Tau'su hesaplanmıştır.

Çalışmaya dahil edilen değişkenler arasındaki korelasyonlar Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: Korelasyon Katsayıları

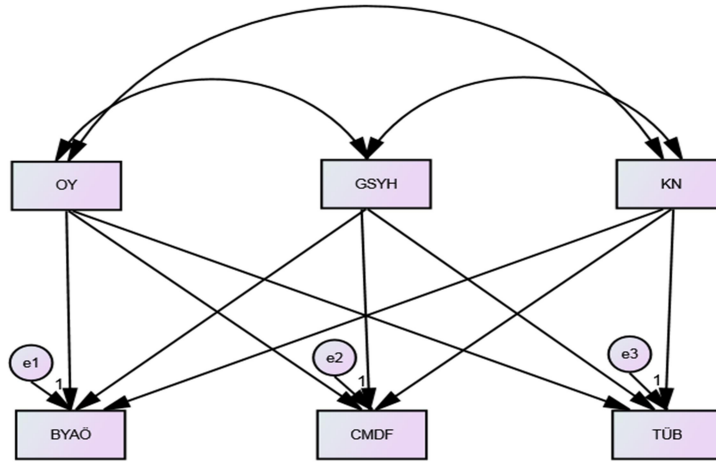
	OY	BYAÖ	HIV	TÜB	HES	GSYH	SH	KN	CMDF
OY	1	-,446**	-0,02	-,176**	,166*	,363**	0,062	,242**	-,349**
BYAÖ	-,446**	1	,152*	,388**	-,244**	-,508**	-,159**	-,317**	,470**
HIV	-0,02	,152*	1	,163**	-0,018	-,133*	-0,023	-0,096	0,113
TÜB	-,176**	,388**	,163**	1	-0,116	-,284**	-,122*	-,174**	,242**
HES	,166*	-,244**	-0,018	-0,116	1	,259**	,206**	,186**	-,163**
GSYH	,363**	-,508**	-,133*	-,284**	,259**	1	0,025	,387**	-,548**
SH	0,062	-,159**	-0,023	-,122*	,206**	0,025	1	0,098	-0,07
KN	,242**	-,317**	-0,096	-,174**	,186**	,387**	0,098	1	-,354**
CMDF	-,349**	,470**	0,113	,242**	-,163**	-,548**	-0,07	-,354**	1

(Korelasyonlar ** %1 ve * %5 düzeyinde anlamlıdır)

Tablo 3’de görülebileceği gibi, hemşire/ebe sayısı, sağlık harcamaları ve HIV+ prevalansı diğer değişkenlerden en az biri ile anlamsız korelasyon göstermektedir. Bu nedenle, ilgili değişkenlerin çalışmaya dahil edilmeyerek çıkarılmalarına karar verilmiştir.

Model ve Ampirik Bulgular

Bu bölümde çalışmanın egzogen değişkenleri OY, GSYH, KN ve endojen değişkenleri BYAÖ, CMDF ve TÜB arasındaki nedensel ilişkilerin gösterimi ve bulgular yer almaktadır. Araştırma modeli diyagramına Şekil 3’de yer verilmiştir.

Şekil 3: Model Diyagramı

Modelin değerlendirilmesinde kullanılan uyum kriterleri ve AMOS programından elde edilen uyum değerleri Tablo 4’de belirtilmiştir.

Tablo 4: Model Uyumu Değerlendirmesi

Uyum İyiliği İndeksi	İyi Uyum	Kabul Edilebilir	Uygulama Sonuçları	Kabul Edilebilirlik
¹ Ki – Kare p değeri		$\geq 0,05$	0,082	İyi Uyum
² Ki – Kare/Serbestlik Derecesi Değeri (χ^2/sd)	≤ 2 veya ≤ 3	≤ 5	3,016	Kabul edilebilir
³ Yaklaşımın Hata Karekökü Ortalaması (RMSEA)	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$ veya $\leq 0,10$	0,123	Kötü uyum
⁴ Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,991	İyi Uyum
⁵ Normlaştırılmış uyum indeksi (NFI)	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,987	İyi Uyum
⁶ Normlaştırılmamış uyum (Tucker Lewis) indeksi (NNFI)(TLI)	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,862	Kötü uyum
⁷ Artırmalı uyum indeksi (IFI)	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,991	İyi Uyum
⁸ Uyum iyiliği indeksi (GFI)	$\geq 0,90$	$\geq 0,85$	0,993	İyi Uyum
⁹ Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi (AGFI)	$\geq 0,90$	$\geq 0,85$	0,845	Sınırdadır

Kaynak: ¹Hair vd., 1998; Tabachnick & Fidell, 2007 akt. İlhan vd., 2014. ²Ayyıldız & Cengiz, 2006, s. 78. ³UCLA, 2021. ⁴Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000; Tabachnick ve Fidell, 2007 akt. Süleymanoğulları vd., 2022. ⁵Baumgartner&Homburg,1996; Bentler,1980; Bentler&Bonett,1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert&Peschar, 2006 akt. İlhan vd., 2014. ⁶Baumgartner&Homburg,1996; Bentler,1980; Bentler&Bonett,1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert&Peschar, 2006 akt. İlhan vd., 2014. ⁷Baumgartner&Homburg,1996; Bentler,1980; Bentler&Bonett,1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert&Peschar, 2006 akt. İlhan vd., 2014. ⁸Anderson&Gerbing; Meydan&Şeşen, 2011 akt. Börüban, 2020. ⁹Börüban, 2020; s.66

Yol analizi modellerinde ki kare istatistiği, veriyle model arasındaki uyumu gösterir. Çalışmanın modelinde Ki kare p değerinin (0,082) istatistiksel olarak anlamlı olmaması, gözlenen ve tahmin edilen kovaryans matrislerinin farklılık göstermediğini ifade eder.

Ki kare/sd, ki-kare’yi gözlem sayısına daha az bağımlı hale getirmektedir. Modelde 3,016 olarak hesaplanmış olup kabul edilebilir düzeydedir.

GFI, tahmin edilmiş kovaryans matrisi tarafından açıklanan kovaryans yüzdesini belirleme için kullanılan bir ölçümdür. Tablo 4’de belirtildiği gibi GFI 0,993 olarak hesaplanmış olup eşik değerin üstündedir. GFI, parametre sayısı için düzeltilmesi ile AGFI elde edilir. Hesaplanan uyum değerlerinden AGFI’nin

sınırdadır olduğu görülmektedir. AGFI'nın eşik değeri ile arasındaki fark ihmal edilebilir düzeydedir.

NFI, TLI (NNFI), CFI ve IFI, tahmin edilmiş modelin baz modele göre ne kadar iyi uyum gösterdiğini ifade eder. TLI (NNFI), NFI'nın parametre sayısından etkilenme dezavantajını gideren bir ölçüdür. CFI ve IFI örneklem küçüklüğünden NFI ya da NNFI'dan daha az etkilenir. NFI, IFI ve CFI sırasıyla 0,987, 0,991 ve 0,991 olarak hesaplanmış olup yeterli düzeyde uyuma işaret etmektedir. TLI (NNFI)'nin 0,862 olarak hesaplandığı görülmüş olup bu değer eşik değerin altındadır. Shi vd. (2018), küçük örneklerde (200'den küçük), model doğru belirlense bile TLI (NNFI)'nin aşağı sapmalı olduğunu belirtmiştir.

RMSEA, doymuş modelle kıyaslandığında modeldeki uyum eksikliğini gösterir. İyi uyum için 0,10'nun altında olması gereken RMSEA Tablo 4'de görülebileceği gibi 0,123 olarak hesaplanmış olup bu durumun aşağıda açıklandığı gibi gözlem sayısından ileri geldiği düşünülmektedir.

Çok sayıda ölçüm üzerindeki çalışmalar, RMSEA'nın, örnek hacmi büyük olduğunda, doğrulayıcı veya rakip modellerde kullanılmasının daha uygun olduğunu ortaya çıkarmıştır (Hair, Black, Babin, Anderson 2010 akt. Maiyaki, 2012). Bu anlamda büyük örneklem 500 cevaplayıcıdan fazla olarak dikkate alınır (Maiyaki, 2012, s. 9932). RMSEA küçük örneklerde ($n < 200$) uyumu olduğundan düşük tahmin etmektedir (West & Taylor, 2012, s. 217).

Özetlemek gerekirse; TLI (NNFI) ve RMSEA'nın kötü uyum değerlerinin gözlem sayısından kaynaklandığı görülmektedir. Tüm uyum ölçüleri dikkate alındığında, modelin veriye iyi uyduğu söylenebilir. Dolayısıyla; Tablo 5'de yer alan yol katsayıları yorumlanabilir.

Tablo 5: Yol Katsayıları

Endojen	Egzojen	Yol Katsayısı	Standartlaştırılmış Yol Katsayısı	Standart Hata	t Değeri	Önem Düzeyi (p)
BYAÖ	OY	-1,155	-0,531	0,147	-7,832	<0,001
CMDF	OY	-0,304	-0,199	0,115	-2,651	0,008
TUB	OY	-0,821	-0,067	1,128	-0,728	0,467
BYAÖ	GSYH	-0,001	-0,167	0	-2,388	0,017
CMDF	GSYH	-0,001	-0,317	0	-4,106	<0,001
TUB	GSYH	-0,004	-0,184	0,002	-1,952	0,051
BYAÖ	KN	-0,245	-0,173	0,098	-2,495	0,013
CMDF	KN	-0,277	-0,278	0,076	-3,627	<0,001
TUB	KN	-0,233	-0,029	0,752	-0,309	0,757

Tablo 5'de yer alan p değerleri ve t istatistikleri incelendiğinde, OY'nin BYAÖ'yü, GSYH ve KN'nin ise CMDF'yi anlamlı bir şekilde yordadığı

(açımlandığı) ancak TUB değişkeninin model içindeki hiçbir egzogen değişken tarafından yordanamadığı (açıklanamadığı) görülmektedir. Sağlık sistemi belirleyicileri, OY, GSYH ve KN'nin BYAÖ ve CMDF'yi negatif yordaması önsel beklentilere uygundur. OY'deki bir standart birimlik artış BYAÖ'de 0,531, CMDF'de ise 0,199 birimlik azalışla sonuçlanmaktadır. GSYH'daki 1 standart birimlik artış BYAÖ'de 0,167, CMDF'de 0,317 birim azalışa yol açmaktadır. KN'deki 1 standart birimlik artış, BYAÖ'de 0,173 CMDF'de 0,278 birimlik azalışa neden olmaktadır.

Değişkenlerdeki açıklanan varyans miktarını gösteren karesel çoklu korelasyon (R^2), CMDF için %36,6, BYAÖ için %48,1 hesaplanmıştır. Diğer bir deyişle; CMDF'deki değişkenliğin %36,6'sı, BYAÖ'deki değişkenliğin %48,1'i model içinde açıklanmıştır. TUB modelde açıklanmadığı için karesel çoklu korelasyonun yorumlanmasına gerek duyulmamıştır.

e_1 ile e_2 ve e_1 ile e_3 arasında model modifikasyonu amacıyla korelasyon tanımlanmış olup gösterimde karışıklık yaratmaması için şekil 2'de gösterilmemiştir. Modifikasyonlar AMOS tarafından model uyumu iyileştirilmesi için önerilmekle birlikte kuramsal gerekçelere dayanmaktadır. e_1 ve e_3 arasındaki korelasyon 0,318, e_1 ve e_2 arasındaki ise 0,295 olarak hesaplanmıştır.

BYAÖ ve CMDF'yi etkileyen çok sayıda ortak faktör vardır. BYAÖ'deki açıklanamayan varyansın CMDF'ye ait açıklanamayan varyansla ilişkili olması beklenen bir sonuçtur. Benzer çıkarım, BYAÖ ve TUB değişkenleri için de geçerlidir.

SONUÇ

Bir ülkenin yurttaşlarının yaşam doyumunu ve ülkenin beşerî sermayesini yakından etkilemesi nedeniyle sağlık hizmetlerinin kalitesinin ölçülmesi önemlidir. Bir sağlık sisteminin kalitesini yansıtan değişkenler sağlık göstergeleri, sağlık sisteminin kalitesini etkileyen faktörler sağlık sisteminin belirleyicileri olarak tanımlanır.

Bu çalışmada, veri seti, 135 düşük, düşük orta, üst-orta ülkelerin 2018 yılı değişkenlerinden oluşmaktadır. Kentsel nüfus (%), okuryazar oranı (%), GSYH (kişi başı), hemşire/ebe sayısı, sağlık harcamaları (%) sağlık sistemi belirleyicileri ve tüberküloz insidansı, HIV+ prevalansı, beş yaş altı ölüm oranı, cerrahi müdahale durumunda fakirleşme riski (%) ise sağlık sistemi göstergeleri olarak seçilmiştir. Hemşire/ebe sayısı, sağlık harcamaları ve HIV+ prevalansı korelasyon varsayımını sağlamadığı için çalışma modeline dahil edilmemiştir.

Önsel beklentilere uygun olarak, kentsel nüfus (%), okuryazar oranı (%) ve GSYH, sağlık göstergelerini (beş yaş altı ölüm oranı ve cerrahi müdahale sonrası fakirleşme riski) negatif yönlü yordamıştır. Tüberküloz insidansının model içinde açıklanamadığı görülmüştür.

Bulgular; gelirin sağlık üzerinde olumlu etkisi³ olması bakımından Van de Ven & Van der Gaag (1982), Elola vd. (1995), Lantz vd. (1998), Galea & Ahern (2005), Zeeman vd. (2020) ve Nwosu & Oyenubi (2021) ile eğitimin sağlık üzerinde olumlu etkisi olması bakımından Van de Ven & Van der Gaag (1982), Galea & Ahern (2005) ile paraleldir. Van de Ven & Van der Gaag (1982)'de "sağlık" değişkeninin bu çalışmadaki göstergelerle (gözlenen değişkenlerle) değil gizil yapı ile temsil edildiğini belirtmekte yarar vardır.

Modelde tüberküloz insidansının açıklanamadığı görülmektedir. Tüberküloz insidansını açıklamada etkili bazı faktörlerin model dışında kalmasının bu sonucu doğurduğu düşünülmektedir:

-Göç ve Cinsiyet: Işıkhan (2005) "göç" olgusunun ve erkek olmanın tüberküloz için risk faktörü olduğunu belirtmiştir. Göç, hastalığın ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye taşınmasına neden olabilmektedir. Son yıllarda tüm dünyada göç hareketliliği olduğu dikkate alındığında göç, tüberküloz için bir risk faktörü olma özelliğini korumaktadır. Erkek olmak; ise toplumsal yaşamda erkeklerin kadınlardan daha fazla yer alması nedeniyle bir risk faktörüdür.

-Sanitasyon ve Temiz Su: Cardoso vd. (2017), gelişmiş sanitasyon, temiz su tedariki ve etkili kanalizasyon sisteminin tüberküloz insidansını azaltmada etkili olduğunu belirtmiştir.

-Gelir Eşitsizliği: Tüberküloz, sağlıkta sosyal eşitsizliklerin bir işaretleyicisi olarak işlev görür. San Pedro vd. 2017, gelir dağılımında yüksek eşitsizliğin olduğu bölgelerde tüberküloz insidansının fazla olduğunu belirtmiştir.

-HIV'li Birey Sayısı: HIV'li bireylerin tüberküloza yakalanma riski diğerlerinden yüksektir. HIV'li bireylerin önde gelen ölüm nedeninin Tüberküloz olduğunu belirtmiştir (WHO, 2021).

Kısaca özetlemek gerekirse; göç, cinsiyet, gelir eşitsizliği, sanitasyon/temiz su tedariki ve HIV'li birey sayısının model dışında kalmasının tüberküloz insidansının açıklanamamasına neden olduğu düşünülmektedir.

Gelir dağılımı yalnızca tüberküloz insidansı üzerinde değil genel anlamda tüm sağlık kalitesi göstergeleri üzerinde etkilidir. "Kişi başı GSYH ile ölçülen gelişmişliğin sosyo ekonomik düzeyi popülasyonların sağlığının önemli bir tahmin edicisidir" (Elola vd. 1995, s. 1397). Bununla birlikte, eşitlik yanlısı, gelir dağılımı adil toplumların daha iyi sağlık göstergelerine sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü sağlık hizmetlerinin dağıtımında adalet, sistemin etkinliğinin bir parçasıdır.

³ Çalışmada kullanılan sağlık göstergeleri olumsuz olduğundan negatif katsayı ile yordanması, olumlu etki şeklinde yorumlanmıştır.

Kişi başı yeterli sayıda cihaz, sağlık personeli olması ve sağlık harcamaları önemli sağlık sistemi kalitesi belirleyicileridir. Sağlık göstergeleri olarak ise yaşam beklentisi, bebek ölüm hızı kritik değişkenler olarak literatürde sıklıkla yer bulmaktadır.

İleri çalışmalarda, gelir dağılımı, tıbbi cihaz sayısı, sağlık personeli sayısı ve sağlık harcamalarının belirleyici, yaşam beklentisi ve bebek ölüm hızının gösterge olarak kullanılması okuyuculara getirilecek öneriler arasındadır.

Yüksek gelirli ülkelerin çalışma dışı bırakılması çalışmanın kısıtı olarak değerlendirilebilir.

Etik Beyanı: İkincil veri kullanıldığından etik kurul raporuna gerek duyulmamıştır. Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar olarak beyan ederiz.

Yazar Katkıları ve Çıkar Çatışması: Yazarların katkı oranı eşittir ve çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ayyıldız, H. & Cengiz, E. (2006). Pazarlama modellerinin testinde kullanılabilir yapısal eşitlik modeli (YEM) üzerine kavramsal bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 63-84.

Bora Başara, B. & Şahin, İ. (2008). Türkiye’de cepten yapılacak sağlık harcamalarını etkileyen etmenler. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008 (2). Cepten yapılan sağlık harcamalarının rolü özellikle Türkiye gibi orta ve düşük gelirli ülkelerde önemlidir (dergipark.org.tr), (Erişim Tarihi: 12.01.2021).

Börüban, C. (2020). Yapısal eşitlik modellemesi ile ekonomik yapının çevre kirliliği üzerine etkisinin araştırılması. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Cardoso, B.A., Fonseca, F.O., Moraes, N.A., Martins, A.C.G.S., Oliveira, N.V.D.S., Lima, L.N.G.C., Dias, G.A.D.S. & Saad, M.H.F. (2017). Environmental aspects related to tuberculosis and intestinal parasites in a low-income community of the Brazilian Amazon. *Rev Inst Med Trop Sao Paulo*, 59 (57), 1-11.

Çelik, Y. (2006). Sürdürülebilir kalkınma kavramı ve sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 2006 (1). Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi » Makale » Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık (dergipark.org.tr), (Erişim Tarihi: 10.06.2021).

Elola, J., Daponte, A & Navarro, V. (1995). Health indicators and the organization of health care systems in Western Europe. *American Journal of Public Health*, 85 (10), 1397-1401.

Embree, J., (2005). The impact of HIV/Aids on children in developing countries. *Paediatrics & Child Health*, 2005 (10). The impact of HIV/AIDS on children in developing countries (researchgate.net), (Erişim Tarihi: 3.04.2020).

Evans, D.B., Tandon, A., Murray, C.J.L. & Lauer, J.A. (2000). *Measuring overall health system performance for 191 countries*. World Health Organization GPE Discussion Paper, No: 30.

Galea, S. & Ahern, J. (2005). Distribution of education and population health: An ecological analysis of New York City neighborhoods. *American Journal of Public Health*, 2005, 95 (12). Distribution of education and population health: an ecological analysis of New York City neighborhoods - PubMed (nih.gov), (Erişim Tarihi: 05.06.2020).

Goins, R. T., Williams, A. W., Carter, M. W., Spencer, S. M. & Solovieva, T. (2006). Perceived barriers to healthcare among rural older adults: A qualitative study. *The Journal of Rural Health*, 21 (3), 206-213.

Grant, U. (2005). *Background paper for the chronic poverty report 2008-2009, health and poverty linkages: Perspectives of the chronically poor*. Chronic Poverty Research Centre Background Paper for the Chronic Poverty Report 2008-09.

Gümüş, B., Topal, İ., Özer, Ö. & Balandız, H. (2018). Türkiye’de 15 yaş altı çocuk ölümlerinin değerlendirilmesi. *F.Ü. Sağ. Bil.Tıp Derg.*, 2018 (32). [pdf_FUSABIL_1255.pdf](#), (Erişim Tarihi: 06.09.2020).

Humphreys, J.S., Wakerman, J. & Wells, R. (2006). What do we mean by sustainable rural health services? Implications for rural health research. *Aust. J.Rural Health*, 2006 (14). [What do we mean by sustainable rural health services? Implications for rural health research - Humphreys - 2006 - Australian Journal of Rural Health - Wiley Online Library](#), (Erişim Tarihi: 08.10.2020).

İlhan, M., Tüzün, H., Aycan, S., Aksakal, F.N. & Özkan, S. (2006). Birinci basamak sağlık kuruluşuna başvuranların sağlık hizmeti kullanma özellikleri ve bazı sosyoekonomik belirteçlerle değişimi: Sağlık reformu öncesi saptamalar. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 25 (3), 33-41.

İlhan, M. & Çetin, B. (2014) LISREL ve AMOS programları kullanılarak gerçekleştirilen yapısal eşitlik modeli (YEM) analizlerine ilişkin sonuçların karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5 (2), 26-42.

Köksal, S.S., Sipahioğlu, N.T., Yursever, E. & Vehid, S. (2016). Temel sağlık düzeyi göstergeleri açısından Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 2016 (10). MAK-Comparison of Turkey and European Countries According to Basic Health Indicators.pdf (selcukkoksal.com), (Erişim Tarihi: 08.11.2020).

Köktaş, A.M. & Eren, A.A. (2017). Katastrofik sağlık harcaması: Literatür taraması. *Fiscaoeconomia*, 2007 (Special Issue 1: Catastrophic Health Expenditure), Katastrofik_Saglik_Harcamasi_Literatur_Taramasi.pdf, (Erişim Tarihi: 10.09.2021).

Kruk, M. E., & Freedman, L. P. (2008). Assessing health system performance in developing countries: A review of the literature. *Health Policy*, 85 (3), 263-276.

Lantz, P. M., Lepkowski, J. M., Chen, J., House, J. S., Williams, D. R., & Mero, R. P. (1998). Socioeconomic factors, health behaviors and mortality results from a nationally representative prospective study of US adults. *The Journal of the American Medical Association*, 1998 (279). Socioeconomic factors, health behaviors, and mortality: results from a nationally representative prospective study of US adults - PubMed (nih.gov), (Erişim Tarihi: 09.12.2020).

Lorcu, F. (2008). *Veri zarflama analizi (DEA) ile Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin sağlık alanındaki etkinliklerinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, İstanbul.

Maiyaki, A.A. (2012). Statistics for social science: Structural equation modeling approach. *Elixir Soc.Sci* (49), 9930-9934.

Mollahaliloğlu, S., Arı, H.O., Öncül, H.G. & Gürsöz, H. (2009). Türk sağlık sektöründe tıbbi cihazların sayısal durumu, bölgesel dağılımı ve OECD ülkeleri ile karşılaştırmalar. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 2009 (12). Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi » Makale » Türk Sağlık Sektöründe Tıbbi Cihazların Sayısal Durumu, Bölgesel Dağılımı ve OECD Ülkeleri İle Karşılaştırmalar (dergipark.org.tr), (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

Mourad, N., Habib, A.M. & Tharwat, A. (2021). Appraising healthcare systems' efficiency in facing Covid-19 through data envelopment analysis. *Decision Science Letters* (10), 301-310.

Nwosu, C. O. & Oyenubi, A. (2021). Income-related health inequalities associated with the coronavirus pandemic in South Africa: A decomposition analysis, *International Journal for Equity in Health*, 1-12.

Pal, R. (2012). Measuring incidence of catastrophic out-of-pocket health expenditure: with application to India. *Int J Health Care Finance Econ*, 12 (1), 63-85.

San Pedro, A., Gibson, G., Santos, JPC., Toledo, LM., Sabroza, PC. & Oliveira, RM. (2017). Tuberculosis as a marker of inequities in the context of socio-spatial transformation. *Rev Saude Publica*, 51 (9),1-10.

Shi, D., Lee, T. & Maydev-Olivares, A. (2018). Understanding the model size effect on SEM fit indices. *Educational and Psychological Measurement*, 79 (2), 310-334.

Shi, L., Starfield, B., Kennedy, B. & Kawachi, I. (1999). Income inequality, primary care, and health indicators. *The Journal of Family Practice*, 48 (4), 275-284.

Sığırlı, D., Ediz, B., Cangür, Ş., Ercan, İ. & Kan, İ. (2006). Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sağlık düzeyi ölçütlerinin çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 81-85.

Songur, C. (2016). Sağlık göstergelerine göre ekonomik kalkınma ve iş birliği örgütü ülkelerinin kümeleme analizi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6 (1), 197-224.

Süleymanoğulları, M., Özdemir, A., Bayraktar, G. & Vural, M. (2022). Metaverse ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anatolia Sport Research*, 3 (1), 47-58.

Şahinler, S. & Görgülü, Ö. (2000). Path analizi ve bir uygulama. *MKÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 5 (1-2), 87-102.

Tekingündüz, S., Kurtuldu, A. & Işık Erer, T. (2016). Sağlık hizmetlerinde eşitsizlik ve etik. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (4), 32-43.

UCLA (2021). <https://stats.oarc.ucla.edu/spss/seminars/introduction-to-factor-analysis/a-practical-introduction-to-factor-analysis-confirmatory-factor-analysis/>, 19.07.2022.

Van De Ven, W.P.M.M. & Van Der Gaag, J. (1982). Health as an unobservable a MIMIC-Model of demand for health care. *Journal of Health Economics*, 1 (2), 157-183.

Van Doorslaer, E., O'Donnell, O., Rannan-Eliya, R.P., Somanathan, A., Adhikari, S.R., Garg, C.C., Harbianto, D., Herrin, A.N., Huq, M.N., Ibragimova, S., Karan, A., Lee, T.J., Leung, G.M., Lu, J.F., Ng, C.W., Pande, B.R., Racelis, R., Tao, S., Tin, K., Tisayaticom, K., Trisnantoro, L., Vasavid, C. & Zhao, Y. (2007). Catastrophic payments for health care in Asia. *Health Economics*, 16, 1159-1184

Van Minh, H., Kim Phuong, N.T., Saksana, P., James, C.D. & Xu, K. (2013). Financial burden of household out-of-pocket expenditure in Vietnam:

Findings from national living standart survey 2002-2010. *Social Science & Medicine*, 96, 258-263.

Van Vliet, ReneC.J.A. & Van Praag, Bernard M.S. (1986). Health status estimation on the basis of MIMIC-health care models. *Journal of Health Economics*, 6, 27-42.

West, S.G. & Taylor, A.B. (2012). Model fit and model selection in structural equation modelling. R.H. Hoyle (Eds.), *Handbook of structural equation modelling* içinde (ss. 209-231). New York, USA: The Guilford Press.

World Bank. Data. <https://data.worldbank.org/>, (Erişim tarihi: 10.04.2022).

World Health Organization. Tuberculosis. <https://www.who.int/health-topics/tuberculosis#tab=tab>, (Erişim tarihi: 20.03.2021).

Wu, J. & Dalal, K. (2012). Tuberculosis in Asia and the Pacific: The role of socioeconomic status and health system development. *Int J Prev Med*, 3 (1), 8-16.

Yılmaz, F. & Söyük, S. (2020). Sağlık risk fakörlerine göre ülkelerin kümelenmesi ve çok kriterli karar verme teknikleriyle sağlık durumu göstergelerinin analizi. *Sosyal Güvence Dergisi*, 8 (17), 283-320.

Zeeman-Shields, L., Collin, D.F., Batra, A. & Hamad, R. (2021). How does income affect mental health behaviours? A quasi-experimental study of the earned income tax credit. *Epidemiol Community Health*, 75: 929-935.

Yayın Geliş Tarihi: 28.04.2022
Yayına Kabul Tarihi: 21.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1110684>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1630-1655
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ROUSSEAU'NUN *EMİLE*'İNDE İDEAL KADIN VE ERKEK KURGULARININ ELEŞTİRİSİ

Cansel USLU*

Tuba KANCI**

Öz

Sosyal politik düzen idealini Toplum Sözleşmesi adlı eserinde sunan Jean Jacques Rousseau, Emile ya da Eğitim Üzerine adlı eserinde ise bireysel bir ideal eğitim tasavvuru yaparak bu sosyal politik düzen için zemin oluşturur. Bu makalede Rousseau'nun Emile adlı eseri toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmiş; eğitimin toplumu dönüştürme ve bireyler için oluşturulan rolleri benimsettirme noktasında nasıl kullanıldığını gözler önüne sermek amaçlanmıştır. Her ne kadar Rousseau, Toplum Sözleşmesi'nde genel iradeye dayalı olarak eşitlikçi bir görüş çizmiş olsa da Emile'de erkekler için iyi yurttaşlık eğitimi sunarken kadınlar için ise sadece ideal kadın-anne olmayı tanımlar. Emile'de kadınlar, kendi kendilerine karar alabilen bireyler olarak gösterilmez; özeldede Sofie'nin, genelde ise kadınların varlığı, evlenene kadar babanın, evlendikten sonra ise kocanın iradesine bağlı kılınmaktadır. Zira Rousseau, kadınların "güçsüzlüklerini," kadın olmaları sebebiyle sahip oldukları yeniden-üretim işlevlerine ve onlara atfettiği "kendi kendilerine karar alamama," "hassas olma" gibi niteliklere bağlamaktadır. Sonuç olarak, Rousseau'nun eğitim modelinde doğada deneyerek ve görerek öğrenen Emile iken; özel alan içerisinde eğitim görerek ataerkil düzene göre idealize edilen Sofie olmuştur.¹

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Emile, Sofie, Toplumsal Cinsiyet, Eğitim, Eşitlik.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Uslu, C. & Kancı, T. (2022). Rousseau'nun *Emile*'inde ideal kadın ve erkek kurgularının eleştirisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1630-1655.

* Arş. Gör., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-6495-4696, cansel.uslu@idu.edu.tr.

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-1834-5440, tubakanci@gmail.com.

¹ Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

A CRITIQUE OF THE CONSTRUCTIONS OF IDEAL WOMAN AND MAN IN ROUSSEAU'S EMILE

Abstract

Jean Jacques Rousseau, who presents his ideal of a social-political order in his work *The Social Contract*, envisions his ideal education for an individual in *Emile* or *On Education* through which he lays the groundwork for this social-political order. In this article, Rousseau's education model is analyzed from a gender perspective, based on his book *Emile*; it is aimed to reveal how education is used in transforming society and making individuals adopt the roles created for them. Although Rousseau has egalitarian views based on the concept of the general will in *The Social Contract*, in *Emile*, while he offers good citizenship education for men, limits women to being the ideal woman-mother. In *Emile*, women are not accepted as individuals who can make decisions independently; the existence of *Sofie* in particular, and women in general, is made dependent on the will of fathers and husbands. Rousseau attributes women's "powerlessness" to their reproductive functions, and to the characteristics - such as "inability to make decisions independently," and "sensitivity" - which he designates as belonging to women. As a result, while *Emile* learns by experiencing and observing the nature, *Sofie* is idealized in accordance with the patriarchal order by being educated in the private sphere.

Keywords: Rousseau, *Emile*, *Sofie*, Gender, Education, Equality.

GİRİŞ

Kadınlara çekinmeden kadınlık eğitimi verin. Cinsiyetlerinin görevlerini sevmelerini sağlayın. Alçakgönüllü olsunlar. Ailelerine dikkat etmeyi, evlerinde ev işleriyle uğraşmayı bilsinler (Rousseau, 2020, s. 537).

Jean Jacques Rousseau, toplumsal sözleşme kuramcılarında biri olmakla birlikte, on sekizinci yüzyılın entelektüel hayatına hâkim olan Aydınlanma Dönemi filozofları arasında yer almaktadır. Aydınlanma, on yedinci ile on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan, dönemin filozoflarının aklın insan yaşamındaki önemine dikkat çektiği, felsefi ve toplumsal hareketin ismidir (Cevizci, 1999, s. 88). *Aydınlık* kelimesi, dönemin filozofları tarafından, benimsemiş oldukları eleştirel hareketi belirtmek için kullanılmıştır. Buna göre aklın rehber edinilmesi ve bilimsel metoda yapılan vurgu ile dogmatik kalıplardan kurtulmak, bilgilerin yayılması ve gelişmesi, skolastik düşünce ve çeşitli otoriteleri sorgulamak mümkün olacaktır. Bu yaklaşım, Orta Çağ'ın Tanrı merkezli evren anlayışını ve "Ancien Regime" olarak da bilinen kilise/din merkezli otoriteyi içeren eski düzeni sorgulama ve değiştirme çabasını da beraberinde getirir. Bu döneme, insanın ve aklın merkezde olduğu yeni insan ve yeni toplum inşasını önceleyen bir anlayış hakimdir. Aydınlanma filozofları arasında farklılıklar olsa da ortak noktaları önyargılara ve bilimsel temeli olmayan bilgilere karşı çıkmalarıdır (Ağaoğulları, 2016, ss. 517-518). Dönemin temel ilkesi olan akla önem vurgusu, Kant'ın "Kendi aklını kullanma cesaretini göster!" (1784, s. 225) sloganında kendisini göstermektedir.

Rousseau, Aydınlanma filozofu olmasına karşın Aydınlanma hareketine ve modernlik düşüncesine yönelik eleştirileri ile de tanınmaktadır (Akdemir, 2010, s. 70; Cevizci, 1999, s. 736). Zira düşünür, doğa durumuna karşı duyduğu özlem ile, çalışmalarında romantik söylemlere de yer vermiştir. Ayrıca dile getirdiği eşitlik ve özgürlük fikirleriyle Fransız Devrimi'ne ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasına karşı yönelttiği eleştiriler ile Marksist işçi hareketine esin kaynağı olmuştur (Akdemir, 2010, s. 62). Dönemindeki diğer düşünürlerden ayrıldığı noktalardan biri, Cevizci tarafından şöyle açıklanmaktadır:

Onun beni, rasyonalistlerin ve empiristlerin ifade ettiği gibi, formel boyutları olan, içebakışla bilinen ve kendisini bilgiyle gösteren bir ben değil de daha çok romantiklerde söz konusu olan türden evrensel bir kişilik anlamında bendir; bu ben, yani Rousseau'nun insanı, yaratıcı ve kendisini dünyaya ve geleceğe fırlatan bir bendir (1999, s. 736).

Nitekim, *Emile ya da Eğitim Üzerine*² adlı eserinde de cinsiyetlerin kendilerine özgü olan, evrensel bir "ben" inşa etme çabası görülmektedir. Rousseau'nun anlayışında erkek ve kadının benlik anlayışları farklı olmakla birlikte, ikisinin de kadınlık ve erkeklik rollerine özgü bir ben inşa etme çabası söz konusudur. Eserde, evrensel tek bir ben yerine, kadınlık ve erkeklik rollerine özgü olarak iki ayrı evrensel ben modeli oluşturulmaktadır.

Rousseau'nun kadınlara yönelik bakış açısına getirilen eleştirileri 18. yüzyıla kadar geri götürmek mümkündür. 18. yüzyıl ve sonrasında kadınlar, özellikle Mary Wollstonecraft, Rousseau'yu erkeklerin kamusal alandaki özgürlüklerini vurgulaması ve kadınları özel alana hapsedmesi gibi nedenlerle eleştirmiştir (Clark & Lafrance, 1995, s. 155).³ Düşünürün *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde sunduğu eşitlikçi görüşlerinin diğer eserlerinde yer alıp almadığının, bahse konu bu eser ve diğer eserlerine dayanarak kadınların yurttaşlık hakları ile ilgili görüşlerinin tartışıldığını görürüz (Larrère, 2011; Tütüncü Koray & Fatma, 2012; Rousselière, 2020). Rousseau'nun tasvir ettiği doğa durumunda kadının konumu (Okin, 1979; Okin, 2013), Rousseau'nun cinsiyetçi olarak nitelendirip nitelendirilemeyeceği (Weiss, 1987) ve sunduğu eğitim modelinde kadınlara bakış açısı (Koshimizu, 2001; Genç, 2015a; Parageau, 2016; Durğun, 2020) da yine tartışılan temel meseleler arasındadır.

² Rousseau'nun *Emile* adlı eseri, eserin Fransızca orijinalinde ve çoğu çevirisinde *ya da eğitim üzerine (ou de l'éducation)* alt başlığıyla karşımıza çıkmaktadır; ancak eser daha sonra basılan Fransızca bazı versiyonlarında ve çevirilerinde *bir çocuk büyüyor (un enfant grandit)* ifadesiyle de sunulur.

³ 18. yüzyıla kadar giden bu eleştirilere dayanarak Clark & Lafrance, Rousseau'nun çalışmalarından yola çıkan ve düşünürün kadınlara karşı bakışını inceleyen bir çalışmanın anakronik olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir (1995, s. 155).

Bu makalede, Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eseri toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmiştir. Eğitimi bireyi ve toplumu oluşturmada bir araç olarak kullanan Rousseau, toplum sözleşmesi teorisindeki doğa durumuna geri dönemeyen toplumun uygarlaşmasına ilişkin sunduğu ideal rolleri *Emile* adlı eserinde belirtmektedir. Dolayısıyla ideal kadın ve erkek modellerini belirleyerek, ideal toplumu oluşturma yolunda adım atmaktadır. Bu makaledeki amacımız, Rousseau'nun *Emile*'de sunmuş olduğu bu ideal kadın ve erkek kurgularını inceleyerek, kadına ve erkeğe yüklediği toplumsal rolleri analiz etmek ve eğitim modelindeki cinsiyetler arası eşitsizliği gözler önüne sermektir.

Emile'i okumanın günümüz açısından önemini Featherstone'un alıntısında görmek mümkündür:

Şayet düşüncenin tarihte önemli bir yeri olduğu konusunda kuşku duyanlar varsa bu hatalarına çare olmak üzere şu iki adımı atsinlar. Önce Rousseau'nun Aydınlanma'nın insan doğası ve eğitim üzerine büyük yapıtı olan Emile'i okumalılar. Sonra dünyayı dolaşıp küçük çocuklarla ilgilenen ailelere ve okullara bakmalılar. Los Angeles'tan Darusselam'a kadar her yerde ebeveynler ve öğretmenler modernleşmenin kendisi kadar eski ya da yeni olan çocuk yetiştirmenin "doğal" biçimlerini arıyorlar. Rousseau günümüzde hala devam eden aileler, eğitim, siyaset ve modernite hakkındaki uzun sohbetin kurucu terimlerini belirlemiştir (Aktaran Tütüncü, 2013, s. 307).

Emile'in önemini değerlendirmek açısından değinilmesi gereken bir diğer görüş, eserin yazarın önüne geçtiği ender örneklerden biri olduğudur. Bu durumun nedenlerinden biri, o dönemde eğitim bilimlerinde bir çalışmanın olmayışı ve Rousseau'nun çocuk eğitiminde bütüncül bir anlatım sunmuş olmasıdır (Genç, 2015b, s. 54). Rousseau'nun çocuk eğitimi alanında neden bir eser kaleme aldığı sorusunun cevabı özel hayatındaki deneyimlerine göz atarak açıklanabilir. Gerek babası gerekse eşi ve çocukları ile yaşadığı sorunlar, düşünürü böyle bir eser yazmaya teşvik etmiş olabilir. Tüm bu olasılıklar kesin olarak bilinmese de dönem açısından Rousseau, siyasal düşünür olmanın yanında, aynı zamanda oldukça önemli bir eğitim bilimcidir.

Rousseau'nun kitap olarak adlandırdığı beş ayrı bölümden oluşan *Emile*'de, bebekliğinden başlayarak bir çocuğun nasıl bir eğitim alması gerektiği detaylı olarak anlatılmaktadır. Bu eğitimin doğa durumuna uygun olması gerektiğinden sıklıkla söz eden Rousseau, deneyerek ve görerek öğrenmenin önemini vurgulamaktadır. Buna karşın; kız çocukları sözünü ettiği bu doğa durumuna uygun eğitime dâhil edilmez; bu eğitim yalnızca erkeklere yöneliktir. Düşünür, kız çocuklarına doğuştan itibaren "kadınlık eğitimi" verilmesi gerektiğini salık vermiştir (Rousseau, 2020, ss. 523-537). Eserde, dördüncü kitaba kadar *Emile*'in eğitimi ayrıntılı bir şekilde açıklanırken; yalnızca son kitapta *Sofie*'den bahsedilmesi ilginçtir. Çünkü son kitap, *Emile*'in aynı zamanda bir birey olmasına yönelik son adımı oluşturmaktadır. Bu adım, toplumun ve türün devamının

gerekliliğinden hareketle, Emile'in aile kurmasına yöneliktir (Rousseau, 2020, ss. 461-465). Sofie'ye eserin son bölümünde yer verilmesi, doğaya uygun bir erkek oluşumundan sonra ancak ona uygun bir şekilde kadın tasavvuru yapıldığındandır (Rousseau, 2020, s. 520). Bir başka deyişle, erkek ideali doğaya uygun iken; kadın bu erkeğe göre şekillendirilmektedir. Sofie'nin tüm karakteri ve davranışları Emile'e uygun olacak şekilde kurgulanmıştır. Clark ve Lafrence'ın da belirttiği üzere Sofie, Emile'in tamamlayıcısı olarak oluşturulurken aynı zamanda Emile'in kendi mükemmeliyetini gerçekleştirmesi için kendini ona adamaktadır (1995, ss. 157-158). Böylelikle, "Sophie'nin varlığının farkındalığı, bir erkek tarafından belirlenecektir" (Schwartz, 2010, s. 685).

Bu doğrultuda bu makalede ilk olarak, Rousseau'nun biyografisine eserleriyle ilişkilendirilerek yer verilecektir. Daha sonra düşünürün *Toplum Sözleşmesi* adlı eseri, bu eserinde sunduğu ideal topluma ait olan ideal yurttaşın Emile olduğundan hareketle incelenecektir. Bu inceleme, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı eserindeki eşitlik meselesine cinsiyetler arasındaki eşitliği de göz önüne alarak eleştirel bir ışıktaki bakmayı sağlayacak olmanın yanı sıra düşünürün doğa durumuna referansla cinsiyetler için oluşturduğu rollerin tartışılması açısından da önem teşkil etmektedir. Üçüncü olarak, Rousseau'nun sunduğu eğitim modeline genel olarak değinilecek ve son olarak ise *Emile*, eserin beş bölümüne ayrı ayrı odaklanılarak toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenecektir.

JEAN JACQUES ROUSSEAU

Düşünürün özel hayatının esere etki etmiş olabileceği düşüncesinden hareketle, biyografisini kısaca incelemek yararlı olacaktır. 1712 yılında doğan Jean Jacques Rousseau, Protestan Kilisesi'nde vaftiz edilir. Aynı sene annesini lohusa hummasından kaybeder (Rousseau, 1991a, s. I). Böylece, *Emile*'de, annelerin lohusa döneminde dinlenmesi konusundaki ısrarın (2020, s. 517) nedeni anlaşılabilir.

Babası Isaac Rousseau, 1726 yılında yeniden evlenir. 1728 yılında Cenevre'den uzaklaşan Jean Jacques Rousseau, bir papazın tavsiyesi üzerine Madam de Warens'in evine gider ve aynı sene Katolikliği kabul eder (1991a, s. II). Düşünürün dini vurguları *Emile*'de kendini göstermektedir. Örneğin; *Emile*'de kadınların, babaların ve kocaların kararlarını adeta bir Kilise kararı gibi kabul etmeleri gerektiği (Rousseau, 2020, s. 544), kadınlara inançlılığın gerekçelerinin veya neye inanılacağına açıklanmasının gerekmediği (2020, s. 545) ve kadınlara buyrulmuş şeylerin iyi, yasaklananların ise kötü olduğu, bundan fazlasına ihtiyaç duyulmayacağı (2020, s. 555) öne sürülmektedir.

Rousseau, 1732 yılında müzik öğretmenliğine başlar. Böylece filozof ve eğitim bilimci niteliklerine müzisyenlik de eklenmektedir. 1740'da öğretmenlik yapmaya başlar ancak bir sene sonra işine son verilir. Yine de takip eden senelerde müzikle ilgilenmeye devam eder (Rousseau, 1991a, s. III).

1746'da ilk çocuğu dünyaya gelir ve onu kimsesiz çocuklar yurduna bırakır (Rousseau, 1991a, s. VII). 1748'de başka bir kadından olan ikinci çocuğu dünyaya gelir ve o da yetimhaneye bırakılır (1991a, s. VII). 1750'de Rousseau, Thérèse ile ortak yaşam sürmeye başlar (1991a, s. VIII). 1751'de üçüncü çocuğu dünyaya gelir (1991a, s. VIII). Rousseau'nun çocuklarını kimsesizler yurduna bırakma nedeni, onların en iyi şekilde orada yetişeceklerine inanmasıdır. Zira kendisi, çocuklarına bakamayacaktır (1991b, s. 131). Rousseau, her ne kadar çocuklarını bırakma nedenini kendine göre haklı bir temelde açıklamış olsa da bu konuda içi bütünüyle rahatlamış değildir. Düşünür, bu rahatsızlığını *Emile*'de babalık görevinin altını çizerek ortaya koymaktadır:

Babalık görevlerini yerine getiremeyen kişinin baba olmaya hakkı yoktur. Ne yoksulluk, ne işler, ne insanlığa saygı, onu çocuklarını kendisi besleyip yetiştirmekten başışık tutar. Okurlar, bana inanabilirsiniz. Yüreği olup da bu kadar kutsal görevlerini ihmal eden herkese, yaptığı yanlış yüzünden uzun süre acı gözyaşları dökceğini ve asla teselli bulamayacağını önceden haber veriyorum (Rousseau, 2020, s. 24).

1758'de Rousseau'nun bir diğer önemli eseri *Julie ya da Yeni Heloise* tamamlanır.⁴ Duygusal ve felsefi anlatılar barındırması sebebiyle Aydınlanma okuyucuları tarafından da oldukça sevilen bu roman, temelde Julie ve St. Preux ilişkisine odaklanmaktadır. Ancak romanın derininde Julie ve kuzeni Claire arasında sadakate dayalı güçlü bir bağ bulunur (Arenberg, 2000, s. 116). Kitabın kadın erdemi ve kadınların dostluğu ile ilgili iki ayrı romanı barındırdığı da söylenebilir (Disch, 1994, s. 20).

Rousseau'da ideal kadınların hane içerisinde konumlandırılmasına karşın erkeklerin serbestçe kamusal alanda var olabilmeleri, düşünürün temel düşüncesini yansıtmaktadır. Bu temel düşünce, *Julie ya da Yeni Heloise* romanının kurgusuna da aktarılmıştır. Julie, Rousseau'nun idealize ettiği kadınlık rollerini somutlaştırırken; Claire ise tam karşı konumda yer alır (Arenberg, 2000, s.117). Rousseau, Julie karakterini şu cümlelerle tanımlar: “Dürüst ve şefkatli bir yürekle doğmuş, evlenmeden önce aşkının kendisini fethetmesine izin veren ve bir eş olduğunda, durumu tersine çevirecek ve erdemini yeniden kazanacak yeterli gücü toplayan genç bir insan” (Aktaran: Disch, 1994, s. 20). Julie'nin ideal konumda olduğu, şu cümlelerden de net bir şekilde anlaşılmaktadır: “Julie ile ilgili hiçbir şey erdem kapsamı dışında değildir. Cazibeleri, yetenekleri, zevkleri, mücadeleleri,

⁴ Burada *Julie ya da Yeni Heloise* ile ilgili değerlendirmelerden kısaca bahsedilecektir. Kuşkusuz Rousseau'nun kadına ve erkeğe yüklediği toplumsal roller ve ideal kadın-erkek kurguları *Emile*'in yanı sıra, düşünürün *Julie ya da Yeni Heloise* adlı eseri başta olmak üzere diğer tüm eserlerine odaklanarak incelenebilir. Ancak bu makalenin sınırlılığı kapsamında, düşünürün *Emile*'de sunduğu ideal eğitim modelindeki kadın ve erkek kurguları derinlemesine ele alınmakta ve analiz edilmekte, diğer eserlerine ise bu sınırlar içinde detaylandırmadan değinilmektedir.

hataları, pişmanlıkları, evi, arkadaşları, ailesi, acıları, zevkleri ve tüm kaderi, onun hayatını çok az kadının isteyeceği eşsiz bir örnek haline getiriyor” (Rousseau, 1997, s. 437). Rousseau Claire'nin de ailesi ve çocuğu olduğunu romanında belirtse de, Claire'nin bakış açısı ve düşünceleri Julie'den oldukça farklıdır (Rousseau, 1997, s. 335); “Claire, diğer sosyal kurumlar gibi, bireyin özgürlüğünü kısıtladığı için evlilik kurumunu kınar” (Arenberg, 2000, s. 120). Rousseau'nun döneme göre böylesi bir radikal düşünceyi dile getirmesi oldukça önemlidir. Fakat kadınların cinsiyet rollerine uygun davranmadıklarında, erkeksi bir konumda olacaklarını da ileri sürmektedir. Arenberg bunu Claire “[k]adın ya da eş olmaması gerektiğini söyleyerek cinsiyetinden” uzaklaşır diyerek belirtir (Arenberg, 2000, s. 120). Rousseau'nun düşüncesi, Claire karakterini tanımlama biçiminde de ortaya çıkmaktadır: “Şımarık bir esmer; daha fazla incelik, daha fazla uyanıklık, daha fazla neşe; öyle veya böyle süslü bir şıklıkla ve neredeyse işveye varacak kadar aşırıya kaçan (...)” (Rousseau, 1997, s. 621).

Öte yandan romandaki dostluk hikâyesi ile, ataerkil aile ilkelerinin bozulma girişimleri de anlatılmaktadır (Disch, 1994, s. 21). Julie'nin üç erkek arasında kalması (baba, eş, sevgili) ve babasının uygun gördüğü kişi ile evlendirilmesi (Clark & Lafrence, 1995, s. 158) ataerkil ilkelere örnektir. Clark ve Lafrence'e göre, *Emile* ve *Julie ya da Yeni Heloise* okuması yapıldığında, Rousseau'nun erkeklerin insani ve siyasi haklarından söz ederken kullandığı özgürleştirici dile rağmen, kadınlara uygulanan haklarda aynı şekilde davranmadığı görüşü doğrulanmaktadır (1995, s. 158).

1760 yılında ise Rousseau üzerinde çalışmakta olduğu, *Emile* ile *Toplum Sözleşmesi* eserlerini tamamlamıştır. Ölümünün yakın olduğunu hisseden düşünür, Thérèse'yi Madam de Luxembourg'a emanet etmiştir. Madam, düşünürün büyük oğlunu kimsesizler yurdunda aratır fakat sonuç alamaz. Aynı sene *Emile*, Paris'te basılmaya başlar (Rousseau, 1991a, s. XV). 1762'de *Emile*, polisler tarafından toplattırılır ve Paris'te yakılır (1991a, s. XVIII). Tepki görmesinin nedeni, eserin Fransa'nın devlet dini olan Katolik Kilisesi'ne saldırmış olduğu düşüncesidir (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 236). Bu düşüncenin temelinde ise Rousseau'nun eserde “doğuştan masumiyet” savını işlemesi yer almaktadır. Bu sav, Hristiyanlığın “doğumdan getirilen günahkârlık” anlatısına ters düşmektedir (Öztan, 2009, s. 17). Tutuklanma tehlikesi ile karşılaşan düşünür önce İsviçre, daha sonra Prusya ve İngiltere'ye kaçmış, en son Paris'e dönmüştür. Kimi zaman bir kamu görevlisi, kimi zaman müzik öğretmeni, kimi zaman ise özel öğretmen olduğu hayatı boyunca Rousseau, edebi kariyer isteği içinde olmuştur. Aydınlanma düşünürlerinin aksine duygu ve tutkuya önem vermiştir. Devrimden on sene önce vefat etse de eserleri Fransız Devrimi'ne ilham kaynağı olmuştur (Tannenbaum & Scultz, 2015, s. 236).

ROUSSEAU'NUN TOPLUM MODELİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme makalesinde toplumsal sözleşmeyi, “[e]rkeklerin kadınlar üzerinde cins olarak haklarını kuran ve toplumsal bireyi kadınlara ve bedenlerimizin temsil ettiği her şeye karşı olarak inşa eden ataerkillik anlaşması” (1993, s. 145) şeklinde tanımlayan Carole Pateman’a göre sözleşmeler, modern ataerkinin yolunu açmıştır (2017, s. 17). Pateman sözleşme hikâyesinin seyrini açıklar ve ataerkinin nasıl kurumsallaştığı gözler önüne serer. İlk sözleşmenin esas olarak bir cinsellik sözleşmesi olduğunu belirten ve onu ataerkilliğin sürdürülmesine yönelik bir teminat olarak gören Pateman, sözleşme teorilerinde hem tabiiyet hem de özgürlük olduğunu vurgular (2017, ss. 16-17). Özgürlük erkeklere; tabiiyet ise kadınlara özgü bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan sözleşme teorilerinde tabiiyet meselesi gizli tutulmakta, çoğu zaman kadınların sözleşmeden dışlandığı da anlatılmamaktadır (Pateman, 1993, s. 120; 2017, s. 21). Zira Rousseau’nun düşüncesinde sözleşmeler total eşitliği gerektirmemekte, var olan siyasal eşitlik herkesi kapsamakta, herkes aynı yasalara ve sorumluklara tabi kılınmaktadır (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 242). Aristoteles’ten Locke’a kadar selefleriyle birlikte, devlet işlerinin yalnızca erkekler tarafından yapılması gerektiği görüşünü paylaşan Rousseau, kadınların yurttaşlık sıfatını kazanmalarını engelleyen doğal cinsiyet farkları olduğu görüşündedir. Dolayısıyla, kadınların herhangi bir sözleşmeye taraf olamayacağını belirtir (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 245).

Erkeklerin sözleşmede bulunması ise sahip oldukları *a priori* özellikler ve yetenekler ile açıklanmaktadır. Bu özelliklerden en önemlisi, mülkiyet hakkına sahip olmalarıdır (Pateman, 2017, s. 21). Mülkiyetin ortaya çıkması sonucu erkekler, bir şeyin sahibi olma hakkına erişmişlerdir. Böylelikle sözleşmenin ancak birtakım yetenekler ve özellikler ile gerçekleştirilebiliyor olması, sözleşmede kadınlık ve erkeklik üzerinden bir anlatının kurulduğunu göstermektedir.

Kadınlar, sözleşme çerçevesinde birey kabul edilmedikleri gibi, Pateman’a göre, *nesne* konumundadırlar (2017, s. 22). Erkekler, mülkiyet sahibi olmakla birlikte, yine sözleşme sayesinde kadınlar üzerindeki haklarını da garantilemekteledir. Böylece kadınların içinde buldukları tabiiyet meselesi ortaya çıkmaktadır. Rousseau’nun sözleşmesinde de tasvir edilen eşitlikçi, katılımcı yönetimin yanı sıra, eksik kalan vurgu, Pateman’ın sözünü ettiği kardeşlik vurgusu (1993, s. 121; 2017, s. 18) ve kadınların tabiiyet meselesidir. Kardeşlik vurgusunun açığa çıkarılması ve özgürlük adı altında modern ataerkinin kurulduğunu göstermesi açısından “sözleşme hikâyelerinin feminist okuması” (Pateman, 1993, s. 122) önem taşımaktadır.

Pateman ile benzer konuları ele alan siyaset bilimci Tamela Ice, “Rousseau’nun kadınlara yönelik kölelik felsefesinin reddi, onun erkekler için özgürlük felsefesini de reddetmeyi gerektirir” görüşündedir (Aktaran Schwartz, 2010, s. 684). Pateman’dan farklı olarak Ice, Rousseau’nun kadınlar için kölelik ve

erkekler için özgürlük projesinin reddedilebileceğini ancak düşünürün özgürlük felsefesinin benimsenip tüm insanlığa uygulanabileceğini ifade eder (Aktaran: Schwartz, 2010, s. 684).

Sosyal politik düzen idealini *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde sunan Rousseau, artık doğa durumunda olmayan ve doğa durumuna geri dönemeyecek olan bir toplumun, var olan durumda nasıl özgür olacağını ve nasıl bir düzende yaşaması gerektiğini belirtmektedir. Özgürlük ve tabiiyet üzerine kurulu olan sözleşmede, erkeklerin özgürlüğü, sözleşme ile gerçekleşmektedir. Böylece erkekler için, baba egemenliğinden kurtulup kendi egemenliklerini kurma yolu açılmaktadır. Buna karşın; sözleşme ile kadınlar için özgürlük adına değişen bir durum olmamakla birlikte koca egemenliği de pekiştirilmiş olmaktadır (Pateman, 1993, ss. 136-137). Böylece Pateman, babaya ve kocaya dair iki ataerki figürünü de gözler önüne sermektedir (1993, s. 124). Baba egemenliğinden erkek kardeşlerin kendi aralarında kurduğu bir siyasal düzene geçiş söz konusudur. Aile, siyasal düzenin temelidir (Rousseau, 2021, s. 5). Dolayısıyla, Rousseau için ailedeki ideal kadın tipinin önemi, siyasal düzen için de oldukça önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau, *Emile'de* ise birey odaklı bir eğitim tasavvuru yaparak sosyal politik düzen için zemin oluşturmaktadır. Zira Rousseau, toplumun ve bireyin yeniden şekillenmesinin eğitim ile sağlanacağına inanmaktadır (Tütüncü, 2013, s. 308). Düşünür, her ne kadar, *Toplum Sözleşmesi*'nde genel irade görüşünü benimsemiş olsa da eğitim konusunda ayrımcı bir görüştedir. Parageau'nun da belirttiği üzere "eğitim, erkeklerin ve kadınların aile ve toplumdaki farklı rollerini yansıttığı için Rousseau'nun incelemesinde güçlü bir şekilde cinsiyete dayalıdır" (2016, s. 109). Rousseau'nun ailede kadını tabi konumda belirlemesinin nedeni ise, Susan Moller Okin'e göre, ailedeki otoritenin anne ve baba arasında bölünemeyeceğini ve karar alma noktasında tek bir irade olması gerektiğini savunmasıdır (1979, s. 400). Böylece, kadınların karar almada ikincilleştirilmesinin nedenlerinden biri olarak, ailede genel iradenin bir erkek tarafından temsil edilmesi karşımıza çıkar.

Toplum sözleşmesinin ortaya çıkış nedenini "[ü]yelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun" şeklinde açıklayan Rousseau (2021, s. 14), kişinin bir başkasının buyruğu altında kalmamasını özellikle vurgulamaktadır. Ancak *Toplum Sözleşmesi*'nde belirtilen başkasının buyruğu altında kalmamak, erkeklere hitap eden bir uyarı ve bir ideal niteliği taşımaktadır. Nitekim *Emile'de* kadınların hiçbir zaman erkeklerin yargılarına boyun eğmekten kurtulamayacağı belirtilmektedir (Rousseau, 2020, s. 532). Buradan yola çıkarak, "[i]nsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur" (Rousseau, 2021, s. 4) sözündeki *özgür doğmak* ifadesinin kadınları kapsamadığı iddia edilebilir. Kadınlar için, buyruk altında

kalmak kaçınılmayacak bir durum iken; *Toplum Sözleşmesi*'nde özgür yurttaşlar için üstünde durulan husus, buyruk altında kalmamaktır. Dolayısıyla, *Toplum Sözleşmesi* erkekler için yazılan siyasi bir belge iken; *Emile*, kadınlar için yazılan, itaat etmenin gerekliliğini vurgulayan bir eğitim kitabı olmuştur.

Kadının ve erkeğin doğalarının farklı olduğunu belirten Rousseau, erkeğin doğasını, rasyonel düşünce, yaratıcılık, sınırsız potansiyel üzerinden tanımlarken; kadının doğasını cinsiyet rolleri üzerinden tanımlanmıştır (Okin, 2013, s. 100). Bir yanda eşitlik ve özgürlük savunucusu olarak belirirken, diğer yanda ise kadınların tabi durumda olmasını savunur; kadınların boyun eğdirilişini doğal sayması ise onun eşitlikçi siyaset teorisiyle çelişmektedir (Parageau, 2016, s.110). Ailenin zorunlu olarak ataerkil karakterli oluşu, Rousseau'nun teorisinde kadının ekonomik bağımlılığı üzerinden işlenmektedir. İş bölümünün ortaya çıkması ile birlikte, kadının ve erkeğin rolleri de değişmiş ve kadın, ekonomik olarak bağımlı hale gelmiştir. Rousseau'nun ifadeleri ile:

Bir arada yaşamak alışkanlığı insanların tanıdığı ilk yumuşak, tatlı duyguları, karı-koca aşkını, ana-baba sevgisini meydana getirdi. Her aile, karşılıklı bağlılık ile özgürlük biricik bağlan olduğu ölçüde, küçük bir toplum haline geldi; iki cinsin o zamana kadar bir olan hayat tarzı arasındaki ilk ayırım o zaman meydana çıktı. Kadınlar daha çok evde oturup, kulübeyi ve çocukları beklemeye alıştılar. Erkekler ise ortak geçim araç ve gereçleri peşinde koşar oldular (Rousseau 2016, ss. 140-141).

Buradaki en önemli nokta, ataerkilliğin kadın ve erkek arasında eşitsizlik oluşturduğunun belirtilmemesidir. Rousseau için eşitsizlik ancak bir erkek ile hemicinsi arasındadır. Kadın ise "itaat etmesi gereken cins" olarak tanımlanır (Okin, 2013, s. 112).

Rousseau'ya göre, kadın hem cezbetmeli hem de cezbediciliğini dizginlemelidir. Duygusal, sevecen, tutkulu olmanın yanı sıra iffetli de olmalıdır. Bu "doğal gerilim" sonucu trajedilere yol açan kadının işlevleri, Sophie ve Julie'de kurgulanır (Okin, 2013, s.116). Doğa durumundaki erkek, bağımsız, bencillikten yoksun, herkesle eşit iken doğa durumundaki kadın, ailedeki rolüne bağımlı, utanç ve alçak gönüllükle dolu olan kadındır (Okin, 2013, s. 119).

Okin'e göre, Rousseau'nun kadınlara yönelik düşünceleri üç açıdan incelenmeye değerdir: Kadınlara ilişkin görüşlerinde Batı geleneğini temsil etmesi; görüşlerinin savunulup benimsenmesi; kendi felsefesi içinde bile etkilerinin trajik olması (2013, s. 99). Batı geleneğinin temsilcisi konumunda değerlendirilmesi ile görüş ve düşüncelerinin benimsenmesi, Rousseau ve eserlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemenin önemini ortaya koymaktadır. Zira düşünür, ataerkil kültürün bir parçası olarak kadınların ikincil konumlarını savunmaktadır (Okin, 2013, s. 99).

Rousseau, *Emile* adlı eserinde ise, doğa durumuna uygun bir eğitim sunmanın yanı sıra kadınlara onlara uygun gördüğü rolleri belirleme, benimsettirme ve boyun eğdirme yoluna gitmektedir: “Kadın erkeğe boyun eğmek, hatta onun haksızlıklarına katlanmak için yaratılmıştır” (Rousseau, 2020, ss. 578-579).

ROUSSEAU’NUN EĞİTİM MODELİ VE İDEAL KADIN

Okin, siyaset felsefesinin çoğunlukla “erkekler tarafından, erkekler için ve erkekler hakkında” yazılan yazılardan oluştuğunu belirtir (1979, s. 394). Bunun en kapsamlı örneği ise, insan doğası hakkındaki anlatımlarda karşımıza çıkmaktadır. Birçok filozof tarafından tasvir edilen insan doğasına baktığımızda, yalnızca erkek doğasını tanımlamanın amaçlandığını görürüz. Genel olarak, tek bir cinsiyet varmışçasına, salt erkek doğasından bahsedilir veya sözde genel ifadelere başvurularda kadınlar görmezden gelinir. Odak noktasını erkek doğası olarak alan Rousseau da, kadın doğasını aile içindeki cinsellik, üreme, çocuk yetiştirme eylemlerine uyumlu rollere dayanarak açıklamıştır (Okin, 1979, s. 395).

Rousseau’nun yazılarında aile, önemli bir yer tutmaktadır. Düşünür özellikle erken çocukluk dönemine yaptığı vurgu ile ailenin eğitimdeki öneminin altını çizer. Rousseau’nun aile hakkındaki yazılarını içeren, eğitim üzerine kaleme aldığı *Emile* ile erken bir aşk hikâyesinin ardından tövbe eden ve ardından mükemmel cumhuriyetçi eş ve anne haline gelen bir kadın karakteri anlattığı romanı *Julie ya da Yeni Heloise* adlı eserleri döneminde oldukça popüler olmuştur (Bergès, 2019, s. 363).

Rousseau’nun yaklaşımında kadınlara anne, eş ve kadın olma rolleri yüklenmektedir. Erkeklerin kendi amaçlarını gerçekleştirmelerinde sadece bir araç olarak görülen kadınlar, erkeklerin bedenlen sağlığı olmalarından da sorumlu tutulmuşlardır (Genç, 2015b, s. 63). Aynı zamanda bebeğin ilk iletişim kuracağı kişinin annesi olması sebebiyle, kadın çocuğa verdiği eğitimin iyi veya kötü olmasından sorumludur (Genç, 2015b, s. 64).

Rousseau, *Emile* adlı eserinde de bu bakış açısına uygun bir eğitim modeli sunmuştur. Kitaba adını verdiği öğrencisi Emile üzerinden eğitimde erkekler için kurguladığı ideali tasvir eder. Eserin yalnızca son kitabında yer verilen Sofie ise ideal kadın modelini temsil etmektedir. Rousseau’ya göre doğa, vücudu güçlendirmek ve geliştirmek için önemli bir araçtır. Dolayısıyla çocuklar, doğal ortamda eğitilmeli ve deneyerek öğrenmelidir. Çocukların hareketleri kısıtlanmamalı, bedensel güçleri artırılmalıdır (Rousseau, 2020, s. 79). Oysaki cinsiyet rolleri söz konusu olduğunda, Rousseau’nun doğa kavramını tutarsız bir şekilde kullandığı görülmektedir. Cinsiyetler arasında ayrıma giderek sunduğu eğitimde Emile, genel olarak dışarıda, görerek ve yaşayarak eğitim alırken, Sofie, evde annesinin yanında eğitim almaktadır – ve bu eğitim evliliğe yöneliktir. Böylelikle “doğaya uygun eğitim almak” sadece erkekler için geçerli duruma

gelmektedir. Başka bir deyişle, “[d]oğal erkek, doğa durumundaki erkek iken; doğal kadın, ataerkil aile yaşantısına referansla tanımlanmaktadır” (Parageau, 2016, s. 110). Dolayısıyla doğa durumundaki erkek tanımında özgürlük hâkim iken; kadın tanımında bunun aksi söz konusudur. Düşünür, iki cinsiyet için tamamen farklı ahlak ilkeleri sunmasının nedenini, erkeğin çocuklarının kendisinden olduğuna emin olması gerektiğine bağlar (Okin, 2013, s. 114). Kadın ancak aile kurulduktan sonra, sözleşme sonrası, özel alana hapsedilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır ve özel alanda yeniden-üretim, ev işleri ve bakım gibi görevlerin sahibidir. Çünkü kadının doğasının ancak bu gibi fonksiyonlarla uyumlu olduğu düşüncesi söz konusudur (Rousseau, 2020, ss. 517-520). Rousseau, buradan çıkarılacak sonucun kadının bilgisizlik içinde evde oturması, köle gibi çalıştırılması olmayacağını, doğanın da buna engel olacağını ifade eder (2020, s. 522); ancak uygun gördüğü eğitim modeli, kadını özel alanla sınırlamaktadır.

Bu düşüncelere ek olarak Rousseau, kadının erkeğe tabii olmasının gerekliliğini ihtiyaçların karşılanmasına da bağlamaktadır: “Erkekler kadınlara cinsel istekleri dolayısıyla bağlıdırlar, kadınlar ise erkeklere hem cinsel istekleri hem de gereksinimleri dolayısıyla bağlıdırlar. Kadınlar olmasa biz erkekler yaşayabiliriz, ama biz olmasak kadınlar yaşayamaz” (Rousseau, 2020, s. 522). Ancak Rousselière'in belirttiği üzere “Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine* adlı eserinde kadınların doğal olarak erkeklerle aynı şeyi yapabileceklerini kabul etmesi, Rousseau'nun kendi argümanında bir çelişki yaratmakta” ve “[d]olayısıyla, bu bağımlılığın doğal olmadığı, inşa edildiği anlamına gelmektedir” (2020, s. 293). Weiss da Rousseau'nun kadınları doğal olarak zayıf görmediğini, fakat onları kasıtlı olarak zayıflattığını belirtir; “kadınların zayıflığı, sosyal rollerin nedeni değil; kasıtlı sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır” (1987, s. 85).

Kadının erkeğe bağımlı olduğunu belirten Rousseau, kadınları kendi kendine düşünebilen varlıklar olarak dahi görmemektedir. Kadın, hayatındaki tüm karar ve seçimlerde kocasına bağımlı konumdadır. Öyle ki inanç ve ibadet bile buna dâhil edilmiştir. Rousseau, dini bir konuda bilgi almak isteyen Sofie'ye şöyle der: “Annesiyle babası bu konuda verdikleri tüm bilgilerle onu saygılı bir boyun eğmeye alıştırdılar. Ona hep şöyle dediler: Kızım, bu bilgiler senin yaşına göre değil; kocan zamanı gelince sana ayrıca bilgi verecektir” (Rousseau, 2020, s. 579). Kadınların düşünsel yetilerinin yetersiz görüldüğü gibi, babanın ve kocanın kararını Kilise kararı gibi benimsemeleri beklenmektedir (Rousseau, 2020, s. 544). Bunun yanı sıra, kararların nedenlerinin açıklanmasına gerek bile görülmez: “Otoritenin kadınların inancını düzenlemesi gerektiğine göre, onlara ne inanma nedenlerini açıklamak gerekir ne de neye inanılacağını” (Rousseau, 2020, s. 545).

Bu noktalardan hareketle, Rousseau'nun sunmuş olduğu görüşler çerçevesinde, onun bir kadın düşmanı olarak nitelendirip nitelendirilemeyeceği tartışılmaktadır. Nitekim Rousseau'nun, toplumsal cinsiyet meseleleri hakkında

zengin söylemler ürettiği ve düzenli bir toplumun kurulması temelinde doğrudan kadınlara seslendiği görüşü de dile getirilmiştir (Tütüncü & Tütüncü, 2012, s. 289). Her ne kadar *Emile*'de doğrudan kadınlara sesleniş⁵ var olsa da bu durum onlara uygun görülen rolleri benimsettirme amacını içeren bir sesleniştir. İleride bahsedileceği üzere, toplumsal düzenin var olması için kadınlara belirli roller uygun görülmekte ve bu doğrultuda davranışlarda bulunmaları beklenilmektedir. Bu toplumsal düzen içerisindeki anne ise ideal kadını tasvir etmektedir. Zira Rousseau'ya göre, kadınlar çocuk sahibi olma amacını taşımalıdır. Bu nedenle kadınlar, bir eğitim alacaklarsa, bu eğitimin amacı anne olmaya yönelik olmalıdır. Başka bir deyişle, kadınların ne erkeklerle benzer bir eğitim alması ne de birey olarak salt kendileri için eğitim alması söz konusudur. Bu durumda *Emile*'de anneliği seçmeyen veya çocuk sahibi ol(a)mayan kadınlar, varoluş amaçlarını yerine getirmeyen kişilerdir: “Diyeceksiniz ki kadınlar her zaman çocuk yapmaz, değil mi? Hayır, onların asıl yaratılış nedeni çocuk yapmaktır” (Rousseau, 2020, s. 518).

Bir diğer tartışma ise, Rousseau'nun çocuk haklarına ilişkin görüşleri üzerinden yürütülebilir. Çocuk haklarına saygı duyulması gerektiğini öne süren Rousseau'nun bu önermesi, kız çocuklarının haklarını savunduğu anlamına gelmemektedir (Koshimizu, 2001, s. 15). Zira Rousseau, çocuk haklarından bahsederken yalnızca oğlan çocuklarının sahip olduğu veya sahip olması gereken haklardan bahsetmektedir. *Emile*'de, kız çocuklarının haklarından bahsedilmemekte; yalnızca onlara uygun düşen roller vurgulanmaktadır. Söz gelimi Emile, özgür bir yurttaş olmak için eğitim alırken; Emile'in evliliğe ihtiyaç duyduğu anda ortaya çıkan, “mükemmel uysallık” ile donatılmış olan ve ideal kadın modeli olarak sunulan Sofie'nin eğitimi, özel alan ile sınırlıdır:

Böylece kadınların her türlü eğitimi erkeklerin eğitimi ile ilişkilidir. Erkeklerin hoşuna gitmek, onlara yararlı olmak, onlara kendilerini sevdirmek, onlardan saygı görmek, onları gençken yetiştirmek, büyüdüklerinde özen göstermek, öğüt vermek, avutmak, yaşamı onlar için hoş ve tatlı bir duruma getirmek, işte kadının görevleri ve onlara çocukluklarından başlayarak her zaman öğretilmesi gerekli olan şeyler bunlar olmuştur (Rousseau, 2020, s. 523).

Bir diğer görüş, *Emile*'in hayat bilgisi ders kitabı niteliğinde olduğudur. Bu doğrultuda, mutlu birey yetiştirmek, çocuğun kendisini tanımasını sağlamak, iyi insan ve etkili yurttaş yetiştirmek amaçları güdülmektedir (Topcubaşı & Tay, 2021, s. 55). Tüm bu amaçlar, genele yönelik söylenmiş olsa da özellikle etkili vatandaşlık kısmının Emile için tasarlandığını söylemek mümkündür. Zira kadınların hane içindeki konumu, yurttaştan sayılmamalarına da yansımaktadır (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 246).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rousseau, 2020, s. 6.

Genel olarak Rousseau'nun eğitiminde, Emile'e yönelik iyi yurttaş olma vurgusu söz konusu iken; Sophie'nin eğitimi ise "kadınlığına" yöneliktir. İyi yurttaş- iyi kadın/anne ikilisine dönük bir eğitimde yurttaş olma vasfı erkeklere aittir. Neden kadınların iyi yurttaş olmak için eğitim almadıkları ve kendilerini neden yurttaşlıktan dışlanmış bir konumda buldukları ise Rousseau'nun yurttaşlık anlayışını açıklamaktadır: Rousseau'nun düşüncesinde kadınlar, yurttaşların eşleri konumunda bulunmaktadır. Kadının, yurttaş eşi olarak asli vazifesi ahlaka dair olup özel alan ile sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla kadınlar için "pasif vatandaşlık" durumu söz konusu olmaktadır (Crampe-Casnabet, 2005, s. 325).

Siyaset bilimci Tamela Ice'nin görüşüne göre, evlilik ilişkisindeki erkek ve kadın arasında güç paradoksu ortaya çıkmaktadır. Bu paradoks, Rousseau'nun cinsel politikasında kadınlar için kölelik felsefesi ile erkekler için özgürlük felsefesi arasındaki farkları içermektedir. Ice, çalışmasında Rousseau'nun cinsel politikasının onun felsefi projesi ile tutarlı mı yoksa çelişkili mi olduğunu irdeler. Ice'a göre, düşünürün evlilikte kadınlara yönelik olarak sunduğu hane içi eğitimi, cinsiyetler arasındaki iktidara uygun olacak şekilde sosyalleştirilme sürecini içermektedir (Ice, 2009, ss. 1-2).

Düşünürün yurttaşlık hakkındaki görüşleri, onun sosyal teori ilkelerini tutarsız bir hale getirmektedir. Erkeğin doğası, erkeğe kamusal alanda fırsatlar tanıyorken; kadının doğası, ona hane içi yükümlülükler vermektedir (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 246).

Bir başka açıdan ise Rousseau'nun kadınlara yönelik herhangi bir hak tanımaması, onları yurttaş olarak görmemesi şaşırtıcı değildir. Zira Rousseau, yurttaşlığı bir hak olarak görmez; sosyal durum olarak nitelendirir. Bu ise kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerinden açıklanmaktadır. Rousseau'nun düşüncesinde erkek yurttaşların kamusal alanda var olabilmeleri, kadınların özel alanda olmalarına bağlı kılınmıştır (Larrère, 2011, s. 218).

Bu noktada Rousseau'nun öne sürdüğü eğitim modelinin, tamamen cinsiyetlendirilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Sofie'nin varlığının anlamlandırılması ancak bir erkekle bağlantılı olarak mümkün olabilmekte ve anne olmasına bağlanmaktadır. Sofie, kendi başına bir özne olarak değil; Emile'in özgürlüğünü gerçekleştirmesinde (Schwartz, 2010, s. 684) ve evliliğe ihtiyaç duyduğu anda ortaya çıkan bir araç niteliğinde karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau, anneliği seçmeyen kadınlara alçaltıcı bir gözle bakarak ve kadının bu dünyadaki amacının çocuk doğurmak olduğunu söyleyerek (2020, s. 518) aslında kadınlara anne olmak dışında başka bir seçenek bırakmamıştır. Sonuç olarak, Rousseau'nun doğa durumuna yönelik eğitiminin, "toplumsal cinsiyet rollerinin kazandırılmasına dönük olduğu" (Durğun, 2020, s. 28) ve Rousseau'nun anlatımında kadın doğasının, erkeğe sunulmak için kurgulandığını söylenebilir.

EMİLE YA DA EĞİTİM ÜZERİNE KİTABI

Buraya kadar Rousseau'nun genel düşüncelerini, bu düşüncelere karşı geliştirilen argümanları ve sunmuş olduğu ideal toplum ve eğitim modelini toplumsal cinsiyet perspektifinden inceledik. Şimdi ise, bebeklikten itibaren bir çocuğun nasıl bir eğitim alması gerektiği sorusunun cevabını verdiği *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eserine odaklanacağız. Okin'in de belirttiği üzere, *Emile* kitabının asıl amacı, popüler önyargılardan bağımsız şekilde bir erkeğin nasıl yetiştirilebileceğini göstermektir (Okin, 2013, s. 106). Aşağıda, bu eserin bölümlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edeceğiz.

Birinci Kitap: Bebeklik Dönemi

Eğitim hakkındaki görüşlerini bebeğin doğum anından itibaren sıralayan Rousseau'ya göre kundak son derece zararlıdır. Düşünür, kundağın bebeğin hareketlerini kısıtlayarak onun büyüme ve gelişimini engellediğini ve karakteri üzerinde de etkili olduğunu belirtmektedir (Rousseau, 2020, ss. 13-15). Bunu annelerin ilk ödevlerini yapmamasına bağlar; anneler çocuklarına bizzat bakmak yerine onları sütanneye vermektedir (Rousseau, 2020, s. 15). Burada Rousseau tarafından annelerin ilk ödevleri belirlenir: doğurmak, beslemek ve bakmak. Anneliği, düzenin sağlanması için önemli bir etken olarak gören Rousseau, ailenin canlı ve coşkulu olmasını da kadının görevi saymaktadır (Rousseau, 2020, ss. 18-19). Düşünür, bu görüşünü, “[h]erkesin asıl görevine dönmesini istiyorsanız, işe annelerden başlayın” ifadesiyle vurgular (Rousseau, 2020, s. 18).

İkinci Kitap: Konuşan Çocuk Dönemi

İkinci kitap, konuşan çocuk döneminin başladığı bölümdür (Rousseau, 2020, s. 65). Bu bölümde, ahlak, itaat, mülkiyet, yalan söylememek, saygı, sevgi, dokunma duygusu, tat alma duygusu, alınması gereken dersler, uyku, müzik, özgürlük, su içmenin önemine kadar bir dizi konu sıralanmakta ve açıklanmaktadır (Rousseau, 2020, ss. 65-206). Çocukluğun ilk evresi olan bu dönemde bahsedilen ilk eğitimler, genel olarak çocukluğa dair olup söylemsel olarak bir cinsiyet ayrımı yapılmaz. Ancak ilerleyen bölümlerde Rousseau, tamamen cinsiyetler arasında bir ayrımcılığa giderek eğitim modelini şekillendirecektir.

Özgürlük hususu üzerinde yoğun olarak durulan kitapta özgürlüğün, eğitim kurallarının çıkış noktası olduğu belirtilmektedir. Rousseau'ya göre, yalnızca özgür olan insan dilediklerini yapıp yapmama gücüne sahiptir (Rousseau, 2020, s. 76). Her ne kadar özgürlüğün, eğitimde kilit nokta olduğu belirtilmiş olsa da ileriki bölümlerde görüleceği üzere, Rousseau kısıtlamaları art arda sıralamaktan geri durmamaktadır.

Bir diğer çelişkili nokta ise, görevler ve haklar konusunda ortaya çıkmaktadır. Rousseau, çocuklara hakları yerine görevlerinden bahsedilmesini ve onlara vaktinden önce büyük insanlarmış gibi davranılmasını eleştirir (2020, ss.

100-114). Oysaki kendisi, küçüklüklerinden beri kız çocuklarına “kadınlık eğitimi” verilmesini salık vererek onların evliliğe hazırlaması gerektiğini belirttiği gibi, hakları konusunda da en ufak bir bilgi vermez. Dolayısıyla burada da düşünürün kadınlara atfettiği ikincil konumun etkileri görülmektedir.

Büyüme çağının ilk kısmını ikinci kitapta noktalayan Rousseau, buradan sonra çocukluk dönemi anlatımının devam ettiği üçüncü kitaba geçmektedir. Düşünür, bu bölümde zihinsel ve duygusal yetkinlik için uyarılarda bulunarak yetişkinlik dönemi için zemin hazırlamaya çalışacaktır.

Üçüncü Kitap: Büyüme Dönemi

Üçüncü kitapta, düşünme eyleminden sıklıkla söz edilmekte ve deneyim kazanarak öğrenmenin gerekliliği belirtilmektedir. Öğrencinin, isteyerek ve kendi gayretiyle öğrenmesi Rousseau için önemli bir noktadır. Şöyle ki “[e]ğer bir gün zihninde aklın yerine otoriteyi koyarsanız, artık düşünmeyecek, yalnızca başkalarının düşüncesinin oyuncağı olacaktır” (2020, s. 212) sözü ile Rousseau, aklın kullanılması ile otoriteye itaat etmek arasındaki çizgiyi net bir şekilde belirlemektedir. Bir başka cümlesinde ise, “[b]ir genci aklı başında, iyi düşünen biri yapmak istiyorsanız, ona bizim düşüncelerimizi buyurmak yerine, onun düşüncelerini iyice geliştirmek gerektiği sonucuna varıyorum” (Rousseau, 2020, s. 245) diyerek bireyin kendi düşüncesinin önemini tekrar vurgulamaktadır. Oysaki Rousseau, kadınlar söz konusu olduğunda, bir konu için bilgi almak isteyen Sofie’ye “[k]ocanın zamanı gelince sana ayrıca bilgi verecektir” (2020, s. 579) diyerek bireyin düşüncelerini geliştirme fikrine sadık kalmadığını ortaya koymaktadır. Özet olarak, Rousseau, özgürlük, itaat, akıl kavramları üzerinde sıklıkla durmakta fakat bu kavramları, özelde *Emile*, genelde ise, oğlan çocuklarına yönelik olarak kullanmaktadır. Zira kadınlara öğütlediği şey, itaat etmektir.

Büyüme çağının, tutkuların dolaylı tehlikeli olduğunu belirten Rousseau, aynı zamanda, yararlı şeyleri öğretmek açısından zamanın kısıtlılığına da değinmektedir (2020, s. 218). “Çocuğa bugün uygun olan öğrenim yerine neden erişeceği pek de kesin olmayan bir yaşın öğrenimini yaptırmak istiyorsunuz?” (Rousseau, 2020, s. 229) diyerek vurguladığı husus, uygun zamanda uygun eğitimin verilmesi gerektiğidir. Ancak Rousseau'nun sunmuş olduğu eğitim modelindeki bu tavır, kız çocuklarına karşı sürdürmediği görülmektedir. Kız çocuklarına yönelik eğitim, evde ve annelerinin rehberliğinde olmasına karşın; Rousseau'nun *Emile*'de özenle üzerinde durduğu konu, görerek ve deneyimleyerek öğrenmenin gerekliliğidir: “Onu atölye atölye gezdirerek, hiçbir işi kendi yapmadan öğrenmemesine ve yapılan her şeyin ya da en azından görmüş olduğu şeylerin nedenini tam olarak öğrenmeden oradan çıkmamasına dikkat edin” (Rousseau, 2020, s. 242). Kız çocuklarına aynı eğitim modelinin sunulmamasındaki neden ise, onların yalnızca evliliğe ve anneliğe yönelik eğitim almasının doğal olan en uygun yöntem olduğu düşüncesidir (Rousseau, 2020, ss. 15-20, 517-523, 562-572).

Kitapta üzerinde durulan bir başka konu, meslek seçimidir. Rousseau, “[b]ir işten hoşlanmakla bu işe yatkın olmak arasında çok fark vardır” (2020, s. 264) sözü ile bir mesleğe uygun olan kişilerin o mesleği icra etmesi gerektiğini vurgulamakta ve daha da ileri giderek meslekleri cinsiyetlendirmektedir. Ona göre örneğin terzilik, bu meslek için yaratılmış kadın cinsiyetine aittir. Dolayısıyla bu mesleği yalnızca “kadınlar ve topal erkekler” yapmalıdır (Rousseau, 2020, s. 265).

Özetle Rousseau’nun bu bölümdeki amacı, öğrencilerine zanaat öğreterek, tutkuların sonucunda oluşacak tembelliğe karşı kalkan oluşturmak ve onlara düşünme zevkini aşılardır (2020, s. 269). Bu doğrultuda, Rousseau’nun eğitimindeki anahtar sözcükler olarak tanımlayabileceğimiz kavramlar; çalışmak ve düşündürmektir. Düşünme zevkinin aşılmasıyla birlikte, Rousseau için Emile artık çocukluk döneminden çıkmaya hazır hale getirilmiştir. Geriye, sevme yönünün ortaya çıkartılması kalmaktadır (Rousseau, 2020, s. 270). Bu nedenle, Sofie tasavvuruna başlanacaktır. Ancak bundan önce, dördüncü kitapta, Emile’in ergenlik döneminde alacağı eğitim ve bu eğitim sonucu nasıl bir karaktere sahip olacağı anlatılmaktadır.

Dördüncü Kitap: Ergenlik Dönemi

Dördüncü kitapta Emile’in ergenlik döneminde alacağı eğitimden söz edilmektedir. Özellikle bu bölümdeki düşüncelerden dolayı eser, Kilise tarafından yasaklanmıştır (Genç, 2015b, s. 71). Ergenlik çağı boyunca, bu dönemi en güvenli şekilde nasıl atlatabileceğinin ana hatlarının belirlenmesi ile Emile karakterinin şekli de evlilikten önce son şeklini almış bulunmaktadır. Ancak, Sofie karakterine uygun gördüğü rolleri daha iyi analiz etmek açısından, ergenlik dönemi boyunca Rousseau’nun uyguladığı eğitimi incelemek yararlı olacaktır.

Bu kitapta, hayatın iki dönüm noktası olduğu, adeta iki defa doğduğumuzdan söz edilmektedir: İlki, tür; ikincisi ise cinsiyet için (Rousseau, 2020, s. 281). Düşünür burada, ilk olarak var olmak için; ikinci olarak ise yaşamak için doğduğundan söz etmektedir (2020, s. 281). Dolayısıyla, ikinci doğuş ile birlikte, cinsiyete uygun bir yaşam başlamaktadır. Ergenlik çağına kadar cinsiyet ayırımından bahsetmeyen Rousseau, “ikinci doğuşla” birlikte artık çocukluk döneminden çıkıldığını ve ergenlik dönemine geçildiğini ifade etmektedir (2020, ss. 281-283). Rousseau’ya göre, bu dönemde dikkat edilmesi gereken en önemli şey ise, önceki bölümlerde de zaman zaman üzerinde durduğu gibi, tutkulardır. Rousseau tutkuları, insanın kendisini koruması adına yegâne araç olarak görmüştür. Bu nedenle, onları yok etmek mümkün değildir. Sadece, dizginlenmeleri gerekmektedir (Rousseau, 2020, s. 283). Rousseau, her ne kadar tutkuların tehlikeli olduğunu ve bu kritik dönemde engellenmeleri gerektiğini belirtmiş olsa da aşkı ve sevgiyi yasaklamamakta; aşktan nefret ettirmeyi son derece yanlış bulmaktadır. Çünkü aksi halde bu durum, doğaya aykırı olacaktır (Rousseau, 2020, s. 465). Böylelikle Rousseau, tutkuların ancak tutkular aracılığıyla dizginleyebileceğinin farkındadır. Başka bir deyişle, tutkuları

engellemek yerine onları araç olarak kullanarak dizginleyebilmenin önemine dikkat çekmektedir. *Emile*'in eğitiminde uygulayacağı yöntem ise, âşık etmek olacaktır: “Senin yüreğinin bir eşe gereksinimi var, derim gence. Öyleyse sana uygun olanı arayalım” (Rousseau, 2020, s. 468).

Cinsel eğitim konusunda da benzer bir tavır sergileyen Rousseau, çocuğun cinsiyet bilincine varmasıyla birlikte aslında tehlikeli bir dönemin başladığını ifade etmektedir (2020, ss. 287-288). Çocuğun merak duygusu, bu tehlikeli dönemi tetiklemektedir. *Emile*'de çocuğun duyduğu meraka karşı nasıl bir dil ile konuşulacağı, çocuğa neler söyleneceği ve nasıl bir tavır takınılacağı detaylandırılmaktadır. Rousseau'ya göre çocuk ile kurulacak iletişimde ne çok sade bir dil ne de çok dolambaçlı ifadeler kullanılmalıdır. Üstünde durulması gereken husus, cinsel istekle dolu düşüncelerin engellenmesidir (2020, s. 290). Rousseau, her ne kadar eğitimde cinsiyet ayrımını benimsemiş olsa da, bu ayrımdan 16 yaşına kadar (ergenlik çağı) söz etmemekte ve söz konusu dönemdeki cinsel istekle dolu fikirlerin çocukların masumiyetlerine zarar vereceğini öne sürmektedir (2020, s. 291).

Bu noktaya kadar ergenlik dönemindeki çocuklara karşı cinsiyetsizlik perdesi arkasından bakmakta olan Rousseau, tahrik ve duygular söz konusu olduğunda bu perdeyi kaldırmakta ve tamamen erkek tarafından bakmaya başlamaktadır. Ergenlik dönemini, “bunalım dönemi” şeklinde tanımlayan Rousseau'nun bu bunalımı atlama için uygun gördüğü yöntem, *Emile*'i büyük kentlerden uzaklaştırmaktır: “En çabuk ve en kolay önlem, onu çevredeki tehlikeden uzaklaştırmaktır. Önce onu kentlerin dışına, onu imrendirebilecek nesnelere uzağa götürürüm” (Rousseau, 2020, s. 454). Zira bu kentler, kadınların “süsleri ve utanmazlıkları” ile doludur (Rousseau, 2020, s. 313).

Özsaygı ve özsevginin üzerinde de ısrarla duran Rousseau, tüm eğitimcilerle seslenerek öğrencilerinin tüm insanlığı sevmelerini sağlamalarını öğütlemiştir. Ancak “[i]nsan, insanı hiçbir zaman küçültmez” (2020, s. 305) diyen Rousseau, kendisinin kadınlara ve engelli erkeklere karşı farklı bir tavır içinde olduğunu görmezden gelmiyor.

Rousseau insanın ancak kendisini sevmesi halinde başkalarının da onu sevecek olması durumunu “özsevgi” olarak tanımlar (2020, s. 284). Gereksinimler sonucu başkalarıyla birlikte olma zorunluluğu içinde olan birey, türdeşlerine baktıkça bir rekabet hissinde olacaktır. Diğerlerine kıyasla, bireyin kendisini en yukarıda görme isteği, özsevginin özsaygıya dönüştüğü yerdir (Rousseau, 2020, s. 320). Rousseau, özsaygının gerekli fakat tehlikeli olduğunu belirtir ve ekler: “Çoğu zaman kendisini kullanan eli yaralar. (...) Onlara acırken hor bakacak, kendini mutlu hissederken kendine daha çok saygısı olacak ve kendini onlardan daha mutlu hissederek mutlu olmaya daha çok layık olduğunu sanacaktır” (2020, s. 335). Rousseau'nun özsaygıda gördüğü tehlike ve *Emile*'i ondan uzak tutmaya yönelik çabası çelişkilidir; düşünür, kendi görüşlerinin de benzer tehlikeler yaratabileceği

hususunu değerlendirmeyi ihmal etmiştir. Zira düşünürün eğitim modelinde, erkeklere yönelik bir özsaygı oluşturulmakta iken kadınları hor gören bir bakış açısı sunulmaktadır: “Durmadan, kadınların şu ya da bu kusuru var, ama bu kusurlar bizde yok diyorsunuz ama gururunuz sizi yanıltıyor; sizin için kusur olacak şeyler, onlar için birer değerdir” (Rousseau, 2020, s. 520).

Rousseau'nun üzerinde oldukça durduğu bir başka konu olan deneyim, bu kitapta da karşımıza çıkmaktadır. Rousseau, kuramsal bilgi ile yetinilmemesi gerektiğini belirtir, gençlerin toplum içine tecrübesiz bir şekilde atılmalarından yakınıır (2020, s. 342): “Gençlere sözlerle değil, eylemlerle ders verin; deneyimin onlara öğretebileceği şeylerden hiçbirini kitaplardan öğrenmesinler” (Rousseau, 2020, s. 345). Rousseau'nun bu bakış açısı bir başka cümlede de karşımıza çıkmaktadır: “Bir gencin zihninde geliştiremeyeceğimiz pek az yararlı bilgi olduğu kanısına varıyorum” (2020, s. 347). Eğer ki zihinde bilgi geliştirilebiliyorsa ve eğitimin bu durumda kilit bir rolü var ise, neden kadınlar için de o kapı açılmamaktadır? Rousseau'nun belirttiği gençler kategorisi için cinsiyet ayırt edilmiyormuş gibi görülse de aslında salt erkek bireylerden bahsedilmektedir. Zira kadınlar için uygun gördüğü roller çok önceden belirlenmiştir ve bu rollerin geliştirilmesine ihtiyaç yoktur (Rousseau, 2020, ss. 17, 555). Rollerini önceden belirlenmeyen ve hür iradesi önem kazanan bireyler, erkeklerdir. Rousseau, özelde Emile için, “[b]aşkalarının tercihlerine dayanmasına ya da haksız önyargılara dayalı körü körüne yeğlemelerde bulunmasına asla izin vermeyelim” (2020, s. 347) diyerek, itaat meselesi üzerinde tekrar durmuştur. Din konusunda Sofie'ye seçme hakkı tanımayarak onu kocasının iradesine bağlı kılan Rousseau, Emile için ise onun herhangi bir mezhebe yönlendirilmeyeceğini, yalnızca aklını kullanarak kendisinin seçim yapacağı bir duruma getirileceğini belirtmektedir (2020, s. 359).

Özetle, Emile'in ergenlik çağı boyunca bu dönemi en güvenli şekilde nasıl atlabileceğinin ana hatlarının belirlenmesi ile karakteri de evlilikten önceki son şeklini almış bulunmaktadır. Beşinci bölümde, Emile artık toplumu tanımak için değil, kendine uygun bir eş aramak için topluma girmektedir (Rousseau, 2020, s. 479). Bu durumda, “doğanın gerçek zamanının geldiği” söylenerek, insanın doğal olarak ölmesi söz konusu olduğundan, türünü devam ettirmesi için üremesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu belirtilmektedir (Rousseau, 2020, s. 447). Bu kritik an geldiğinde ise Sofie düşü başlamaktadır. Rousseau'nun eğitimde belirttiği son aşama, uygun eş bulma olacaktır.

Beşinci Kitap: Evlilik Dönemi

Beşinci kitabı, “gençlik oyununun son perdesi” (2020, s. 511) olarak tanımlayan Rousseau, bu son perdede “Sophie ya da Kadın” başlığı altında kendi kadın tasavvurunu idealize eder. Parageau beşinci kitabın, Emile ve Sophie arasındaki ilişkileri aile kurumuna dayanarak açıkladığı için, politik bir inceleme olarak okunması gerektiğini belirtir (2016, s. 108).

Rousseau her ne kadar “[c]insiyetle ilgili olmayan her şeyde kadın, erkektir” (2020, s. 511) diyerek kadın ve erkeğin aslında aynı organlara ve aynı yetilere sahip olduğunu belirtmiş olsa da cinsiyete dair olan her konuda kadın ve erkek arasında bir ayrım öne sürmektedir (Rousseau, 2020, ss. 511-512). Bu bakımdan cinsiyetlere yönelik ilk ayrım, güç ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Ancak Rousseau burada fiziksel değil, manevi bir güçten bahsetmektedir. Ona göre, “[b]iri etkin ve güçlü olmalıdır, öteki edilgin ve zayıf” (2020, s. 512). Rousseau'nun kadınların konumunu “öteki” üzerinden ifade etmesi, akla Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cins* eserinde kullandığı “öteki” kavramsallaştırmasını getirir. Burada Beauvoir, erkek ve kadın arasındaki ilişkide kurulan iktidar boyutuna dikkat çekerek, toplumsal cinsiyet kurgularının aile ilişkileri etrafında oluşturulduğunu belirtir (Connell, 2019, s. 63). Rousseau'nun “öteki” üzerinden tanımladığı Sofie de özel alan içerisinde *uygun* görülen bir eğitim almaktadır ve bu eğitim, *ideal eş* olmaya yöneliktir.

“Öteki” kavramsallaştırmasından hareketle Rousseau, kadının, erkeğin hoşuna gitmek için yaratıldığı sonucuna varmaktadır. Düşünür, erkeğin bu tür bir zorunluluğunun olmadığını belirtmekle yetinmemiş, zayıflık durumunda tanımladığı kadının varlığını erkeğin zevkine tabi kılmış, vardığı bu sonucu ise doğa yasası ile açıklamıştır. Ona göre doğa yasasıyla birlikte, erkeğe fiziksel güç; kadına ise güzellik gücü verilmiş, kadının bu gücü sayesinde erkeğin gücünü harekete geçirebilmesi için gerekli koşullar oluşmuştur (Rousseau, 2020, ss. 513-514). Bu güçler dolayısıyla cinsiyetlere ait olan eğilimleri belirleyen doğa yasası, erkekte akıl kadında ise utanma duygusu olarak ortaya çıkmaktadır: “Bir cinsiyetin cesareti, öteki cinsiyetin çekingenliği, kısacası doğanın güçlüye boyun eğdirmesi için zayıfı silahlandırdığı alçakgönüllülük ve utangaçlık doğar” (Rousseau, 2020, s. 513).

Utangaçlığın, kadına doğa tarafından verilen bir duygu olarak kabul edilmesi ve kadına ait bir duygu olarak tanımlanması kadınların hareketlerinin ve duygularının kısıtlanmasına, bu durumun bir tür baskıya dönüşmesine de yol açmaktadır. Cinsel isteklerini açığa vuran veya sevgisini doğrudan söyleyen kadın utanmaz olmakla suçlanabilmektedir. Rousseau'ya göre ise bu durum, aslında kadınların kendi zayıflıklarının farkında olarak bunları güce dönüştürmelerinden ibarettir. Öyle ki söz konusu dönüşüm, Rousseau'nun tabiriyle, kadınların erkekleri kendi keyiflerine bağımlı yapmaları ile gerçekleşmektedir (2020, s. 515). Ancak Rousseau, kadınların zayıflıklarına vurgu yaparak onları sözde bir güçle ilişkilendirirken, bu sözde gücü de yermekten geri durmamaktadır: “Zayıflıklarından utanç duymak şöyle dursun, bununla övünürler” (2020, s. 515).

Rousseau'nun eğitim modelinde sunduğu ayrımlardan biri; Rousseau'nun *Emile* için otorite, itaat, özgür düşünme hususlarının ayrımına ve önemine dikkat çekmesi ve özgür düşünmeyi her zaman dile getirmesine karşın, kadınlara ve özelde Sofie'ye yönelik olarak “üzerlerinde daha çok otorite kurulmalıdır” fikrinde

olmasıdır (2020, s. 529). Nitekim Rousseau'ya göre kadınlar yaşamları boyunca erkeklere boyun eğmekten kurtulamazlar (2020, s. 532). Boyun eğmek, kadının görevi ve doğasının bir parçası haline getirilmiştir.

Emile ve Sofie arasındaki eğitim farklılıklarından bir diğeri de Rousseau'nun, Emile'e bilim, dil, matematik ve doğaya ait konuları açıkça öğretirken; aynı konuları kadınların harcı olarak görmemesidir. Bunun nedenini ise kadınların doğruluk ve dikkatten yoksun olmasına bağlamaktadır (2020, ss. 562-563). Kadın ve erkeğin ne karakter ne de kendilerine atfedilen roller bakımından aynı olmaması, aynı eğitimi de almamalarını gerektirir. Rousseau'nun, neden-sonuç ilişkisini göz ardı ettiğini söylemek mümkündür. Oysaki Beauvoir'ın da belirttiği gibi sözü edilen hususlar neden değil, sonuçtur: “Kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşırıyoruz; kanatlarını kesiyoruz, sonra da uçamıyor diye yakınıyoruz” (Beauvoir, 1993, s. 16). Rousseau kadının her zaman kadın olması gerektiğinin altını çizerek ve bu duruma uygun gördüğü rolleri belirler: “Erkek ancak kimi zamanlarda erkektir, kadın ise ömrü boyunca ya da en azından gençliğinde kadındır. Her şey onu durmadan cinsiyetine döndürür” (2020, s. 517). Örneğin kadın, gebeliği sırasında ölçülü olmalı, çocuklarını emzirmek için evde kalıp dingin bir yaşam sürmeli ve eşine çocuklarının kendi çocukları olduğu güvenini vermelidir. Kadın, sadık, alçakgönüllü, erdemli, itaatkâr, güzel, ağırbaşlı olmalıdır (Rousseau, 2020, ss. 517-518). Üstelik Rousseau, kadınların eğitiminin “Erkeklerin hoşuna gitmek, onlara yararlı olmak, onlara kendilerini sevdirmek, onlardan saygı görmek, onları gençken yetiştirmek, büyüdüklerinde özen göstermek, öğüt vermek, avutmak, yaşamı onlar için hoş ve tatlı bir duruma getirmek” için olduğunu söyleyerek erkeklerin eğitimi ile ilişkili olduğunu açıkça belirtir (2020, s. 523). Kadına salt kendisi olduğu için bir değer biçilmemekte, kadının değeri erkeklerin vereceği öneme bağlanmaktadır: “Onlar bizim duygularımıza, meziyetlerine verdiğimiz değere, güzelliklerine ve erdemlerine verdiğimiz öneme bağlıdırlar” (Rousseau, 2020, s. 523). Üstelik Rousseau, kadınların sadece ne öğrenmeleri gerektiğini belirtmekle kalmaz ne öğrenmemeleri gerektiğini de belirterek kadınlar ve erkekler arasındaki sınırı çizer: “Kadınların çok şey öğrenmeleri gerekir, ama yalnızca bilmeleri uygun olan şeyleri öğrenmeliler” (Rousseau, 2020, s. 522).

SONUÇ

Bu makalede cumhuriyetçi filozof olarak tanınan Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eseri toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edilmiş; eserin ideal toplum için ideal birey oluşturma amacıyla kadına ve erkeğe yüklediği rollere ve özgürlük, eşitlik, itaat kavramlarına ilişkin çelişkilerine dikkat çekmeye çalışılmıştır. Rousseau, Emile adlı eserinde çocuklara boyun eğmemeyi öğütlemesine karşın, kadınların görevlerinin itaat etmek olduğunu buyurmuş ve haklar konusunda, iyi yurttaş olmaları amaçlanan oğlan çocukların haklarını

sıralamıştır. Kadınları toplum sözleşmesine dâhil etmemiş, kadınları birey olmanın dışına itmiş ve var olma amaçlarını anne olmalarına bağlamıştır.

Burada da görüldüğü üzere Rousseau, *Emile*'de sunmuş olduğu eğitim modeli ile toplumu dönüştürmeyi amaçlamakla birlikte, kadınlara ve erkeklere uygun görülen profiller çizerek özelde aile, genelde ise toplumda düzenin sağlanacağı görüşündedir. Düşünürün sıklıkla vurguladığı husus ise doğaya uygun eğitim yöntemidir. Ne var ki Rousseau, doğaya uygun eğitim yöntemini, deneyerek ve görerek öğrenmenin gerekliliğini, yalnızca oğlan çocukları için belirtmektedir. Kız çocukları evde annelerinin öğretmenliğinde eğitim görmekte, bu eğitim ise yine özel alana ve anneliğe yönelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik Rousseau'nun bu söylemi, kız çocuklarına uygun gördüğü eğitim modelini de doğallaştırmaktadır.

Rousseau'nun teorisinde *akıl* oldukça vurgulanan bir kavramdır ve kavramın eril bağlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. Düşünürün kadınlara ithaf ettiği zayıflık ise onların yönetimden uzaklaştırılmasında kullanılan yegâne mitlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Rousseau, kadınların güçsüzlüklerini, kadın olmaları sebebiyle sahip oldukları yeniden-üretim işlevlerine ve onlara attığı kendi kendilerine karar alamama ve hassas olma gibi özelliklere bağlamaktadır. Annelik meselesinde öne sürdüğü düşünceleri ise kadınların varlık amacı ile ilişkilendirmiştir. *Emile*'in eğitimi iyi yurttaş yaratma amacını taşıırken; Sofie ile ilgili olarak böyle bir hedeften bahsedilmemektedir. Hak, özgürlük, boyun eğmeme hususlarına verilen önem de yalnızca erkekleri kapsamaktadır; kadınlara, çocukluklarından itibaren itaat etmeleri salık verilmiştir. Beş bölümde oluşan bu eserde yalnızca son bölümde yer verilen Sofie, *Emile*'in ancak doğaya uygun olarak eğitilmesinden sonra karşımıza çıkar ve *Emile*'e uygun olarak idealize edilir. Böylece, doğaya uygun olarak eğitilen *Emile* iken; ataerkil düzene göre idealize edilen Sofie olmuştur.

Sonuç olarak, diyebiliriz ki, İngiliz yazar Mary Astell'in (1730) on sekizinci yüzyılda sorduğu temel soru, kadınların varoluşunu erkeklere özgüleyen Rousseau'nun öğretisine ilişkin sorulabilecek temel sorulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır: "Eğer bütün insanlar özgür doğmuşsa nasıl oluyor da bütün kadınlar köle olarak doğuyorlar?"

Araştırmacıların Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı vermiştir ve bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A. (2016). Aydınlanma: Düşünceler yumağı. M.A. Ağaoğulları (Der.), *Batı'da siyasal düşünceler* içinde (ss. 517- 539) İstanbul: İletişim Yayınları.

Akdemir, F. (2010). Aydınlanma ve modernitenin romantik eleştirilmesi: Jean Jacques Rousseau. *Ekev Akademi Dergisi*, 14 (44), 61-72. <https://docplayer.biz.tr/24194636-Aydinlanma-ve-modernitenin-romantik-elestirimi-jean-jacques-rousseau-romantic-challenger-of-enlightenment-and-modernity-jean-jacques-rousseau.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2022).

Arenberg, N. (2000). Subversive politics in Rousseau's La Nouvelle Héloïse : Gender, sex and the marginalized "feminist" voice in Claire's missives. *Women in French Studies*, 8, 116-128. <https://doi.org/10.1353/wfs.2000.0029>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Astell, M. (1730). *Some reflections upon marriage* (4. Baskı). Londra. <https://www.gutenberg.org/files/61143/61143-h/61143-h.htm>, (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

Bergés, S. (2019). Revolution and republicanism: women political philosophers of late eighteenth-century France and why they matter, *Australasian Philosophical Review*, 3 (4), 351-370. Doi: 10.1080/24740500.2020.1840647, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Cebeci Topcubaşı, G. & Tay, B. (2021). Jean-Jacques Rousseau'nun Emile eserinde hayat bilgisi dersi. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi (TISSE Journal)*, 3 (1), 51-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tissejournal/issue/71197/1144278>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Clark, L. & Lafrance, G. (1995). *Rousseau and criticism*. Ottawa: Pensée Libre.

Connell, R. W. (2019). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Crampe-Casnabet, M. (2005). On sekizinci yüzyıl felsefesinin bir örneği. G. Duby Ve M. Perrot (Der.), *Kadınların tarihi Rönesans ve aydınlanma çağı paradoksları cilt III* içinde (ss. 303- 333) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

de Beauvoir, S. (1993). *İkinci cins- bağımsızlığa doğru* (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.

Disch, L. (1994). Claire loves Julie: Reading the story of women's friendship in La Nouvelle Heloise. *Hypatia*, 9 (3), 19-45. <https://www.cambridge.org/core/journals/hypatia/article/abs/claire-loves-julie-reading-the-story-of-womens-friendship-in-la-nouvelle-heloise/2CDD43BDDA139A105E7C142EEF220CBE>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Durğun, S. (2020). Kamusal ve özel: Rousseau'nun eğitim anlayışı üzerinden bir değerlendirme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 17-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/54350/678507>, (Erişim Tarihi: 30.07.2021).

Genç, H. N. (2015a). Jean Jacques Rousseau'nun *Emile*'inde kadın eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 25-34. <https://www.researchgate.net/publication/340411783>, (Erişim Tarihi: 31.07.2021).

Genç, H. N. (2015b). *Emile*'i anadil edinim ve yabancı dil öğrenim kuramları açısından okumak. *Journal of Language and Literature Education*, 14, 52-76. <https://www.researchgate.net/publication/340384491>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Ice, T. (2009). *Resolving the paradox of Jean Jacques Rousseau's sexual politics*. University Press of America.

Kant, I. (1784). Aydınlanma nedir? (A.Yayla, Çev.). *Liberal Düşünce*, 38-39, 225-230. www.libertedownload.com/%2FLD%2Farsiv%2F38-39%2F17-immanuel-kant-aydinlanma-nedir.pdf&clen=1773343&chunk=true, (Erişim Tarihi: 28.02.2022).

Koshimizu, Y. (2001). Women and children in Rousseau's theory of education. *Lifelong Education and Libraries*, 1, 15-19. <http://hdl.handle.net/2433/43584>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Larrère, C. (2011). Jean Jacques Rousseau on women and citizenship. *History European Ideas*, 37 (2), 218-222. <https://doi.org/10.1016/j.histeuroideas>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Okin, S. M. (1979). Rousseau's natural woman. *The Journal of Politics*, 41 (2), 393-416. <https://www.jstor.org/stable/2129771>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Okin, S. M. (2013). *Women in western political thought*. Princeton University press Princeton and Oxford.

Öztan, G. G. (2009). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Parageau, S. (2016). Rousseau's *Emile* (1762): The patriarchal family and the education of the republican citizen. C. Cuttica & G.Mahlberg (Der.) *Patriarchal moments: reading patriarchal texts* içinde (ss.107-117). Bloomsbury

Academic. <https://www.bloomsburycollections.com/book/patriarchal-moments-reading-patriarchal-texts/ch13-rousseau-s-1762-the-patriarchal-family-and-the-education-of-the-republican-citizen>, (Erişim Tarihi: 01.08.2021).

Pateman, C. (1993). Kardeşler arası toplumsal sözleşme. J. Keane (Der.), *Sivil toplum ve devlet* içinde (ss.119-146) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pateman, C. (2017). *Cinsel sözleşme* (Z. Alpar, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Rousseau, J. J. (1991a). *İtiraflar I.* (R. N. Güntekin, Çev.) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rousseau, J. J. (1991b). *İtiraflar II.* (R. N. Güntekin, Çev.) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rousseau, J. J. (1997). *Julie or the new Heloise*, (P. Stewart & J. Vache, Çev.) The collected writings of Rousseau (vol.6). Roger D.Masters and Christopher Kelly (Der.), Hanover & London: University Press of New England.

Rousseau, J. J. (2016). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı.* (R. N. İleri, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J.J. (2020). *Emile.* (Y. Avunç, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseau, J.J. (2021). *Toplum sözleşmesi.* (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousselière, G. (2020). Rousseau's theory of value and the case of women. *European Journal of Philosophy*, 29, 285-298. 10.1111/ejop.12575, (Erişim Tarihi: 16.08.2021).

Schwartz, J. (2010). Tamela Ice, resolving the paradox of Jean-Jacques Rousseau's sexual politics. *H-France Review*, 10, 684-687. <https://www.h-france.net/vol10reviews/vol10no157Schwartz.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Tannenbaum, D. G & Schultz, D. (2015). *Siyasi düşünce tarihi filozoflar ve fikirleri.* (F. Demirci, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

Tütüncü, K & Tütüncü F. (2012). Against identity crisis in feminist theories: The egalitarian and democratic legacy of Jean-Jacques Rousseau revisited. *Alternative Politics*, 4 (3), 285-303. <https://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/12-Kasim-2012/2.koray-tutuncu&fatma-tutuncu.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Tütüncü, K. (2013). Demokratik ve özerk bireyin yetişmesi: Jean Jacques Rousseau'nun Emile'inden neler öğrenebiliriz? *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 303-327. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/6062/81554>, (Erişim Tarihi: 23.11.2021).

Weiss, P.A. (1987). Rousseau, antifeminism and woman's nature. *Political Theory*, 15 (1), 81-98. <https://www.jstor.org/stable/191721>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Yayın Geliş Tarihi: 30.09.2022
Yayına Kabul Tarihi: 10.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1182181>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1656-1679
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

**THE FOUNDATIONS OF MARX'S THEORY OF ALIENATION:
MARX'S CRITIQUE OF HIS PREDECESSORS AND
ALIENATED LABOUR ¹**

Görkem GİRAY*

Abstract

Marx's conceptualization of alienation is influenced by his predecessors Hegel and Feuerbach. However, Marx neither accepts these conceptualizations as they are nor makes a synthesis of them. Instead, he builds his original theory of alienation on the criticism of his predecessors' views on the subject. As a result, Marx's theory of alienation becomes materialistic, historical and social. The historical and social conditions Marx was in pointed to the capitalist mode of production and the alienation of the working class caused by it as the causes of unfreedom. In the Economic and Philosophic Manuscripts of 1844, he focuses on the wage worker's alienation stemming from the labour process.

The purpose of this article is to present Marx's critique of his predecessors in grounding the concept of alienation and his original contribution. For this, first of all, Marx's criticisms of Hegel's and then Feuerbach's alienation theories will be explained. In this context, three points of criticism will be identified for each of them. Then, Marx's theory of alienated labour will be discussed and the four aspects of the alienation of the worker will be examined. Based on Marx's definition of alienated labour as forced labour, it will be argued that what causes alienation to productive activity, which Marx attributes a principal role compared to other aspects, is not division of labour or unpleasant work—or working conditions—but rather forced labour, which is a characteristic of the modes of production based on private property. The question of whether the alienation is specific to capitalism, which arises with this determination, may be a precursor for future studies.

Keywords: Alienated labour, Marx, Hegel, Feuerbach, Alienation, Forced labour

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Giray, G. (2022). The foundations of Marx's theory of alienation: Marx's critique of his predecessors and alienated labour. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1656-1679.

¹ This article has been derived from Görkem Giray's ongoing PhD dissertation at Istanbul Technical University, Department of Political Studies, Political and Social Thought PhD Program.

Ethics committee approval was not required for this article.

* Istanbul Technical University, Department of Political Studies, Political and Social Thought PhD Program, ORCID: 0000-0001-9465-6630, girayg@itu.edu.tr.

**MARX'IN YABANCILAŞMA KURAMININ TEMELLERİ:
MARX'IN ÖNCELLERİNE ELEŞTİRİSİ VE
YABANCILAŞMIŞ EMEK**

Öz

Marx'ın yabancılaşma kavramsallaştırması, kendinden önce gelen Hegel ve Feuerbach'tan etkilenir. Ancak Marx ne bu kavramsallaştırmaları olduğu gibi kabul eder ne de onların bir sentezini yapar. Bunun yerine, kendi özgün yabancılaşma kuramını öncellerinin görüşlerinin eleştirileri üzerine inşa eder. Böylece Marx'ta yabancılaşma kuramı materyalist, tarihsel ve toplumsal bir içerik kazanır. İçinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal koşullar, özgür olmama halinin nedeni olarak Marx'ın karşısına kapitalist üretim tarzı ve onun sebep olduğu işçi sınıfının yabancılaşmasını çıkarır. 1844 El Yazmaları'nda ücretli işçinin emek sürecinden kaynaklanan yabancılaşmasına odaklanır.

Bu makalenin amacı, yabancılaşma kavramının temellendirilmesinde Marx'ın öncellerine eleştirisini ve kendi özgün katkısını ortaya koymaktır. Bunun için ilk önce Marx'ın Hegel'in, sonra da Feuerbach'ın yabancılaşma kuramlarına yönelik eleştirilerine odaklanılacaktır. Bu bağlamda öncellerin her birine yönelik üç eleştiri noktası tespit edilecektir. Ardından Marx'ın yabancılaşmış emek kuramı ele alınacak ve ücretli işçinin yabancılaşmasının dört veçhesi (dört ilişki) incelenecektir. Ayrıca Marx'ın yabancılaşmış emeği zorla çalışma olarak tanımlamasından hareketle, diğer veçhelere kıyasla temel bir önem atfettiği üretici etkinliğe yabancılaşmaya neden olan unsurun sıklıkla iddia edildiği gibi esasında iş bölümü ve hoş olmayan çalışma ya da çalışma koşulları değil, emeğin, özel mülkiyete dayalı üretim tarzlarında kazandığı zorla çalışma karakteri olduğu öne sürülecektir. Bu tespit ile birlikte ortaya çıkan, yabancılaşmanın kapitalizme özgü olup olmadığı sorusu gelecekteki çalışmalar için ön açıcı olabilir.

Anahtar kelimeler: Yabancılaşmış emek, Marx, Hegel, Feuerbach, Yabancılaşma, Zorla çalışma

INTRODUCTION

Marx's *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* (hereafter *Manuscripts*) is considered to be the foremost and only work in which Marx put his theory of alienation systematically. Although Marx had used this concept in his previous writings, it was in its Hegelian or Feuerbachian sense. Therefore, Marx's authentic contribution was absent to a large extent until then. Also, although the concept was used by Marx in later works such as *Grundrisse* and *Capital*, it did not play a central role in these works as in the *Manuscripts*. For this reason, the *Manuscripts* has a distinctive place among Marx's works to understand Marx's theory of alienation.

In these writings, Marx seems to focus on alienation of the worker as the subject of the alienation process, and on their labour activity as the alienating activity. Alienation is defined briefly as the situation when the result of human's activity, that is the product, turns against its creator as an independent and hostile power (Marx, 1975b, p. 278). However, this definition alone is not sufficient to

grasp his original notion of alienation. My aim is to show how Marx differs from his predecessors Hegel and Feuerbach in terms of his conceptualization of alienation and how he discusses his own concept. For this reason, in the first part of the article, I will be separately discussing Marx's critiques of his predecessors, Hegel and Feuerbach's understanding of alienation. Then I will deal with the concept of alienation that Marx built on these criticisms. Marx regards the concept of alienation in the totality of four aspects each of which I will focus on separately.

AGAINST THE PREDECESSORS

Critique of Hegel

Even if it is usually asserted that Marx is a Hegelian philosopher, the foundations of his method is constructed on the critique of Hegelian philosophy just as his understanding of alienation is also a result of his critique of Hegel's. Hegel's understanding of alienation is described by Marx as "All estrangement of the human being is therefore nothing but estrangement of self-consciousness"² (Marx, 1975b, p. 334), that is, for Hegel, consciousness is alienated as long as it is unable to completely understand its ontological structure. Its ontological structure is composed of consciousness of the object and consciousness of itself, which means the concrete experiences of consciousness belong to its ontological structure and that makes consciousness and its object ontologically entwined (Rae, 2011, pp. 113-114). The failure to grasp its object in the right way, for consciousness, causes alienation.

Nevertheless, consciousness cannot overcome its alienation simply through an alteration of the understanding of its object. Provided that consciousness and its object compose its ontological structure and "consciousness's experience [of its object in a dialectical relation] continues to lead it to adopt new shapes of itself until it reaches" at a certain phase that is called "Absolute Knowing [or Absolute Knowledge]" (Rae, 2011, p. 143), the object that exists independently must be subject to change, too. Prior to Absolute Knowledge, contradiction between subject and object cannot be overcome, in other words, consciousness cannot overcome its self-alienation, or cannot realize itself as the differentiated unity of subjectivity and objectivity (Hegel, 1977, pp. 56-57). Absolute Knowledge that conditions the overcoming of consciousness' self-alienation means "having an adequate *conception* of knowledge and the Absolute, and understanding that there is no separation or 'epistemological gap' between them" (Solomon, 1985, p. 274). However, Absolute Knowledge is not independent from the Absolute Spirit because, as Merold Westphal says, "what has emerged in Absolute Knowledge is not just a new theory of knowledge, but a whole new view of reality, a new

² Although there are many different interpretations of Hegel's philosophy, the parts of the article where I mention Hegel are based on Marx's interpretation.

ontology” (1979, as cited in Burbidge, 2007, p. 70), that is the ontology of the Spirit.

According to Hegel, the process in which consciousness overcomes its self-alienation is social. Consciousness’ self-understanding fully develops through its interaction with society because social life is the medium that the Spirit expresses itself. Therefore, Absolute Knowledge is achieved only when the Spirit as the universal ontological substance fully realizes itself in and at a certain stage of social life, that is ethical life (*Sittlichkeit*). This process shows us that consciousness’ overcoming of its self-alienation is conditioned transcendently by the Spirit.

Idealism

Marx’s criticism of Hegel’s philosophy draws its inspiration from the Left-Hegelians, who Marx was once a member of, on several counts. One of them is the criticism of idealism. Marx’s first and foremost objection to Hegel’s philosophy—and also Hegel’s conception of alienation—is about its foundations in the speculative philosophy which is based on *a priori* insights of the Spirit, the Absolute, the *Geist*, or the World Spirit that is the transcendent unity of all things. For Hegel, this aforementioned Spirit is so encompassing that existence, reality, and history are no more than “spirit giving itself the form of events or of immediate natural activity” (Hegel, 2008, §346).

Hegel’s definition of Spirit as including “all of us and everything in human experience,” as “the world, aware of itself as a self-conscious and comprehensible unity” (Solomon, 1985, p. 284) makes history equal to the movement and the self-realization of Spirit. Alienation is also not free from that all-encompassing substance. As Marx puts it “The whole *history of the alienation process* and the whole *process of the retraction* of the alienation is therefore nothing but the *history of the production* of abstract (i.e., absolute) thought—of logical, speculative thought” (Marx, 1975b, p. 331). Therefore, in Hegel’s philosophy, alienation is the essential manifestation of the Spirit. Nevertheless, Spirit is not an object acting in the world directly and manifesting alienation in its concrete practices, according to Hegel’s ontology. Instead, it acts through human agency. Marx and Engels explain this as

Hegel’s conception of history presupposes an *Abstract* or *Absolute Spirit* which develops in such a way that mankind is a mere *mass* that bears the Spirit with a varying degree of consciousness or unconsciousness. Within *empirical*, exoteric history, therefore, Hegel makes a speculative, esoteric history, develop. The history of mankind becomes the history of the *Abstract Spirit* of mankind, hence a *spirit far removed* from the real man. (Marx & Engels, 1975, p. 85)

This approach considering “the objective outer world beyond any subjective particular mind” as “*objectified spirit*” (Redding, 2020) constitutes the

idealism of Hegel's philosophy. Furthermore, this idealistic perspective is also seen as "offering a metaphysico-religious view of God *qua* Absolute Spirit" (Redding, 2020). Marx interprets Hegel in the same way and writes that the Hegelian dialectical movement is a process whose subject is "*God, absolute Spirit, the self-knowing and self-manifesting idea*" (Marx, 1975b, p. 342).

Marx interprets Hegel's philosophy as a reestablishment of religion in the philosophical form. However, religion, just like the Spirit, is not transcendent, but a human product. Such criticisms were heavily influenced by the Left Hegelians. Feuerbach, one of the prominent members of the Left-Hegelians, for example, describes Hegel's philosophy as "theological idealism" (Feuerbach, 2012, p. 208) because the transcendent is the essence of theology (Feuerbach, 2012, p. 156). "The personality of God is nothing else than the projected personality of man," he states in *The Essence of Christianity* (1989, p. 226) and this is what he sees as the essence of Hegel's philosophy: what is called transcendent thought is "the thought of man posited outside man" (Feuerbach, 2012, p. 156).

Such criticisms of Hegelian idealism lie at the centre of Marx's *Contribution to The Critique of Hegel's Philosophy of Law: Introduction*, where he writes "Man makes religion, religion does not make man" (1975a, p. 175). He later repeats his criticism in the *Afterword to the Second German Edition of Capital I*, where he avows his project as "discover[ing] the rational kernel within the mystical shell" in Hegel's philosophy and turning it right side up (Marx, 1996, p. 19). So, the first point Marx criticizes in Hegel's conception of alienation is its idealistic roots. Marx explicitly challenges the idealistic understanding ruling over history and insisted on the point that both history and alienation should be understood in materialistic terms.

The identity of alienation and objectification

The second point that Marx criticizes is the identification of alienation with objectification. Although it is not so easy to argue that Hegel takes alienation in this way³, the identity argument was put forward by Lukács and attributed to Hegel in his work *The Young Hegel*. Arguments that Marx criticizes Hegel in this respect can be found in his writings, although not in very clear terms. Nevertheless, it is clear that Marx denies the identity of alienation and objectification in general. In my opinion, there are two causes that make the claim that Marx thinks Hegel takes objectification and alienation identical legitimate. The first cause is the terminological one, and the second is its compatibility with Hegel's ontology of Spirit.

Entfremdung and *Entäusserung* are the two German words commonly translated as "alienation." In English, sometimes the former is translated as

³ See Arthur, 1982 and Rae, 2011, p. 154.

“estrangement” and the latter as “alienation” or “externalization,” and sometimes the former as “alienation” and the latter as “externalization.” For Lukács, *Entfremdung* and *Entäusserung* are simply the translations of “alienation” that was

used in works on economic theory to betoken the sale of a commodity, and in works on natural law to refer to the loss of an aboriginal freedom, the handing-over or alienation of freedom to the society which came into being as a result of a social contract. Philosophically, the term *Entäusserung* was first used, to the best of my knowledge, by Fichte for whom it meant both that the positing of an object implied an externalization or alienation of the subject and that the object was to be thought of as an ‘externalized’ act of reason. (Lukács, 1975, p. 538)

With this terminological interpretation, Lukács disregards the difference between *Entfremdung* and *Entäusserung*. It seems legitimate if Marx’s terminology is taken as the reference point, because Marx uses *Entfremdung* and *Entäusserung* interchangeably to mean alienation. On the other hand, he uses *Vergegenständlichung* for “objectification.” This way, he conceptually distinguishes objectification from alienation without any ambiguity, contrary to Hegel’s terminology. Chris Arthur explains that “the difference [between *Entäusserung* and *Vergegenständlichung*], broadly, is that, while ‘*Entäusserung*’ carries the sense of ‘posited as objective’, it also connotes relinquishment, such that an alienated objectivity is created from which the subject is estranged” (Arthur, 1982, p. 15).

As for the second cause, it seems to be arising from Hegel’s ontology of Spirit. Spirit is the subject of history manifesting itself through externalization. At the same time, history is the history of the alienation of Spirit. According to Hegel, “*Geist* learns what it truly is and its relationship to the world of objectivity, at the same time, and in exact proportion, as it *becomes* what it truly is through manifesting itself in objective form . . . , and in so doing it eventually ends its estrangement from its world through identifying itself in it” (Arthur, 1982, p. 15). So, the movement of Spirit in history—that is its realization—appears to be both objectification and alienation. As Marx says “for Hegel this movement of *self-genesis* and *self-objectification* in the form of *self-alienation* and *self-estrangement* is the *absolute*, and hence final, *expression of human life*” (Marx, 1975b, p. 342) and therefore, Lukács argues, “there is the equation of alienation and objectification in general” (Lukács, 1975, p. 551).

Also, Spirit realizes itself through the actions of particular individuals and thus, its self-realization reflects on the social and economic activities, which makes the identity of alienation and objectification exist in the realm of production. Marx says that Hegel abstracts labour and conceives it both “as man’s act of self-genesis” and “as man’s relation to himself as an alien being” (Marx, 1975b, p. 342). This makes us think that human productive activity based on objectification is identified with alienation in general. On the contrary, Marx argues that

objectification is a necessity of labour activity, but alienation is not, because it means a distinct situation. He explains “The *alienation* of the worker in his product means not only that his labour becomes an object, an *external* existence, but that it exists *outside* him, independently, as something alien to him, and that it becomes a power on its own confronting him” (Marx, 1975b, p. 272).

It is impossible for any person to create anything without nature, “without *the sensuous external world*” and labour realizes itself on this material (Marx, 1975b, p. 273).⁴ He repeats this later in *Grundrisse* and declares that “Every production is an objectification of the individual” (Marx, 1986, p. 158). Any kind of work externalizes the object of labour, but this is not alienation because alienation occurs only when “the life which he [the worker] has conferred on the object confronts him as something hostile and alien” (Marx, 1975b, p. 272). In other words, objectification is something occurring “at the production of the worker” while estrangement is “the loss of the object, of his product” (Marx, 1975b, p. 273). On the other hand, alienation signifies a distorted relation in this process. Alongside Hegel, bourgeois economists cannot escape this criticism, either because they are “so wrapped up in the notions of a definite historical stage of social development that the necessity for the *objectification* of the social powers of labour appears to them to be inseparable from the necessity for their *alienation* over against living labour” (Marx, 1987, p. 210).

As a result, labour activity is recognized not as something essentially alienating, but as something alienating under certain conditions.

Inaccurate objective conditions

Hegel comes up with the idea that modern society represents the highest stage of historical development. He thinks in this way because the era that comes after the great wars in Europe and the French Revolution, that witnesses great political and social changes, and the foundation of the modern states ushered in the end of history, that is the overcoming of the contradiction between subject and its object. These conditions arising from the movement of Spirit represent the overcoming of the *objective alienation* for Hegel. Nevertheless, the *complete alienation* has not yet been overcome because even “if the social world *is* a home [a place having proper conditions for being unalienated], people are subjectively alienated if they *fail* to grasp this fact” (Hardimon, 1994, p. 121). The subjective alienation is explained by Hardimon as follows:

Hegel maintains that in the modern social world, reflective individuals experience ‘pure subjective alienation’. They are *subjectively* alienated because they feel estranged from its arrangements, which they regard as alien and hostile. But their

⁴ Any kind of productive activity is an externalization of labour. Farming, writing, carpentry, or playing an instrument are a few instances of human’s externalizing their essential powers in collaboration with nature.

subjective alienation is *pure* (unaccompanied by objective alienation) because, contrary to appearances, the world they inhabit is in fact a home. (Hardimon, 1994, p. 133)

So, according to Hegel, people are either completely or subjectively alienated. Complete alienation requires alienation both objectively and subjectively. Historically, according to Hegel, “people in ancient Rome and medieval Europe were completely alienated” (Hardimon, 1994, p. 122). On the other hand, they are subjectively alienated if the objective alienation has already been overcome but they think or feel they are alienated due to the fact that they are not reconciled, not content with the social world, with the society in which Spirit is fully realized. The latter case characterizes modernity.

According to Marx, “for Hegel the human being—man—equals self-consciousness. All estrangement of the human being is therefore *nothing* but *estrangement of self-consciousness*,” (Marx, 1975b, p. 334) and “Hegel’s standpoint is that of modern political economy. . . . he sees only the positive, not the negative side of labour. Labour is *man’s coming-to-be for himself* within *alienation*, or as *alienated man*” (Marx, 1975b, p. 333). With these considerations, Hegel concludes that objective alienation has been overcome in modern society. Marx thinks otherwise. He argues people are still *really alienated*. According to him, “the estrangement of self-consciousness is an expression of the real estrangement of the human being” (Marx, 1975b, p. 334). Thus, when Marx looks at material social relations, he sees the negative side of alienated labour and that objective alienation has not been overcome in modern society. In other words, the material conditions have not been suitable for overcoming alienation in modern society yet. There is a problem with the objective conditions and people are still objectively alienated. Despite Hegel’s glorification of the modern state and the modern society, Marx stated the problem as follows:

It [the state] rests on the contrast between public and private life, on the contrast between general and particular interests. . . . Indeed, in the face of the consequences that spring from the unsocial nature of this civil life, this private property, this commerce, this industry, this reciprocal plundering of different civil groups, in face of these consequences, impotence is the natural law of the administration. For this tearing apart, this baseness, this slavery of civil society is the natural basis on which the modern state rests, as the civil society of slavery was the natural basis on which the classical state rested. The existence of the state and the existence of slavery are inseparable. The classical state and classical slavery—frank and open class oppositions—were not more closely forged together than the modern state and modern world of haggling, hypocritical, Christian oppositions. (Marx, 2000, pp. 134-135)

So, it is not possible to argue for the overcoming of objective alienation in the modern state and the modern society. Even Marx labels capitalist mode of production that lies behind them as the “most extreme form of estrangement

[alienation]” (Marx, 1986, p. 439).⁵ Thus, he rejects Hegel’s historical reading of alienation and bases his own analysis on modes of production and class relations.

Critique of Feuerbach

G.A. Cohen gives us a brief explanation of the relation between the ontology of Spirit and the justification of the existence of God in Hegel’s philosophy starting with a reference to the book of *Genesis* which presents the creation of humankind as “God created man in his own image” (The Hebrew Bible, 2010, p. 13). Hegel’s answer to the question “If God is all-sufficient and lacks nothing, how does he come to release himself into something so utterly unequal to him?” (as cited in Cohen, 2001, p. 83) gives the theological revelation of his conception of Spirit. He says God comes to be by making himself manifested in the world. As a necessity of God’s existence and not being deficient, God creates; God creates the world and the human; “And what He creates is part of Himself” (Cohen, 2001, p. 84).

Feuerbach’s general critique was on this inverted image of God in Christianity and in Hegel’s theology. According to him, the idea of God is simply “our idea of our own human essence, our *Gattungswesen* [species-being], erroneously conceived as an entity distinct from and opposed to us” (Wood, 2004, p. 12). Religion and the image of God is an externalization, the externalization of the essential powers and characteristics of humankind. The attribution of these powers and characteristics to an imaginary being results in the estrangement of human from their own nature and in a state of powerlessness and shrinking. Feuerbach says “what is positive in the conception of the divine being can only be human, the conception of man, as an object of consciousness, can only be negative. To enrich God, man must become poor; that God may be all, man must be nothing.” (Feuerbach, 1989, p. 26)

The estrangement of human essential powers and their becoming hostile to the human being take a theological form in Feuerbach’s alienation critique. Human alienation becomes a form of wrong consciousness, an erroneous comprehension, an illusion in one’s relation to themselves, their human nature—their essential powers—, and reality in the most basic sense.

One-sided critique of alienation

It has been said that Feuerbach criticizes Hegel’s idealistic philosophy due to its implicit affirmation of religion. On the basis of his critique of religion,

⁵ In his works, Marx uses “modern society,” “bourgeois society” and “capitalist society” in the same sense: “Modern bourgeois society with its relations of production, of exchange and of property, a society that has conjured up such gigantic means of production and of exchange, is like the sorcerer, who is no longer able to control the powers of the nether world which he has called up by his spells.” (Marx & Engels, 1976, p. 489)

Feuerbach asserts his own theory of alienation from a materialistic perspective. Marx approves of Feuerbach's materialistic criticism of Hegelian idealism and expresses his enthusiasm in his 1844 letter to Feuerbach as follows:

[In your *Philosophie der Zukunft*, and your *Wesen des Glaubens*] you have provided—I don't know whether intentionally—a philosophical basis for socialism and the Communists have immediately understood them in this way. The unity of man with man, which is based on the real differences between men, the concept of the human species brought down from the heaven of abstraction to the real earth, what is this but the concept of *society*! (Marx, 1975c, p. 354)

Feuerbach's fundamental critique of religion is against human's converting the characteristics of their own nature into characteristics of God and so establishing them as external to themselves. According to him, God is only a product of thought (Feuerbach, 1989, p. 226). Thus, he comes to the conclusion that God did not create human, but human created God and God is nothing more than human alienated to themselves. Essential human powers are attributed to a human production, which is a *personified* God and thus, man's own nature becomes something external and not belonging to him:

Because faith represents man's own nature as that of another being, the believer does not contemplate his dignity immediately in himself, but in this supposed distinct person. The consciousness of his own pre-eminence presents itself as a consciousness of this person; he has the sense of his own dignity in this divine personality. (Feuerbach, 1989, p. 250)

Thus, alienation occurs “when something issues forth from men which they do not recognize as their own, and which consequently dominates them” (Cohen, 2001, pp. 94-95) and overcoming of it cannot be obtained in religion, by reconciliation with God (or Spirit) or by finding oneself in God; instead, this is exactly what alienation means. Only materialistic education can show people how they are alienated and religion is a result of alienation. With the fall of this mystical/theological mask, the Hegelian understanding of alienation as the alienation of the absolute idea (or God) in its religious theme is disregarded and “materialism [ascends] on the throne again” (Engels, 1990, p. 364).⁶

Nevertheless, this dense alienation critique propounded by Feuerbach remained limited within the framework of the criticism of religion. Marx agrees that “The more man puts into God, the less he retains in himself” (Marx, 1975b, p. 272), but religion is not the only form emerging through humans' transferring their essential powers to a being they create: State and law, market and production are a few of the other social relations in which their essential powers confront people as

⁶ Marx and Engels are in line with Feuerbach on the fact that human being is not God's creation, but products of nature. Engels later puts this view in the following way: “Nothing exists outside nature and man, and the higher beings our religious fantasies have created are only the fantastic reflection of our own essence.” (Engels, 1990, p. 364)

alien forces. So, criticism of religion is *not enough* for the criticism of alienation. Marx concisely writes “Religious estrangement as such occurs only in the realm of *consciousness*, of man’s inner life, but economic estrangement is that of *real life*; its transcendence therefore embraces both aspects” (Marx, 1975b, p. 297) and “For Germany the *criticism of religion* is in the main complete, and criticism of religion is the premise of all criticism” (Marx, 1975a, p. 175). These statements lead us to the next criticism of Feuerbach.

The need for praxis

God is not a creation of human’s free rational activity, instead, it originates from human’s feelings, desires and passions (Feuerbach, 1989, p. 186). This refers to a hierarchy between religion and philosophy, between practical and theoretical human tendencies for Feuerbach. Religion appeals to feelings, the desire of happiness, the passions of hope and fear while philosophical activity relies on reason. Human essence accords with the latter and to overcome alienation and take the essential human powers which are attributed to God back, the religious relations should be reinverted. The way to reinvert them is to destroy the illusion of religion and God, and of seeing human essential powers in them (Feuerbach, 1989, p. 275). Human thinks, but attributes thinking to God; loves, but attributes loving to God; at the same time human sees the institutions of marriage, property, and civil law sacred and respected because of their foundation in religion. However, these and such others are the human essential powers and the true social relations which are alienated into God (Feuerbach, 1989, p. 273).

The reinversion requires the awareness of people’s alienated situation which arises from the inverted image. This is possible by telling people how they are alienated in religion, what God really was, and what God is (Cohen, 2001, p. 95), God is created by human and in human image (Cohen, 2001, p. 93). Thus, the task is making people get rid of the illusions about themselves by uncovering the veil of religion and teaching them the true human relations and the true human essence. This way, Feuerbach considers the method for overcoming alienation as a theoretical upbringing program. Only this way people can take their essential human powers back. However, this view conceives alienation as an epistemological problem.

This is another point of which Marx is critical about Feuerbach’s theory regarding alienation. Before the *Manuscripts* and the *Theses on Feuerbach*, Marx was emphasizing that religion did not originate from false consciousness but primarily from worldly suffering, that its source was social, not epistemological (Marx, 1975e, p. 151). Therefore, he stated that the solution would come only with the disappearance of social problems and they could not be solved as Feuerbach predicted. In the first of the *Theses on Feuerbach*, Marx writes that Feuerbach “regards the theoretical attitude as the only genuinely human attitude [and] . . . does not grasp the significance of ‘revolutionary’, of practical-critical, activity”

(Marx, 1975d, p. 3). Later in the third thesis he writes that “The materialist doctrine concerning the changing of circumstances and upbringing forgets that circumstances are changed by men. . . . The coincidence of the changing of circumstances and of human activity or self-change can be conceived and rationally understood only as *revolutionary practice*.” (Marx, 1975d, p. 4)

It is true that Feuerbach is “not satisfied with *abstract thinking*,” “appeals to *sensuous contemplation*” and discloses the secret of religious illusion, but “he does not conceive sensuousness as *practical*, human-sensuous activity” (Marx, 1975d, p. 4). He does not consider destroying the earthly conditions that lead to religious illusion, as indicated in the fourth and the fifth theses. In other words, Feuerbach’s materialism falls short and although there is a critical aspect, there is no sense for the practical activity to change the existing conditions that cause alienation; it lacks revolutionary practice, or *praxis*.

The absence of dialectical and historical aspects

Feuerbach’s philosophical comprehension of human activity and restricting himself to epistemology results in his abstractness. His approach—different from Hegel’s and Marx’s—does not establish a dialectical interaction between the epistemological problems and the problems of social and economic praxis (Lukács, 1975, p. 562), in other words, between the consciousness and the social practice. Therefore, his theory does not interact with human practice and results in a one-sided materialism. Feuerbach’s concept of human nature—or human essence—also suffers from this one-sidedness. The sixth thesis on Feuerbach is about the absence of this dialectical and historical side, and in fact, the original concept of alienation introduced by Marx in his *Manuscripts* is based on a conception of human nature in which Feuerbach’s deficiency is eliminated.

The human essence as it is understood by Feuerbach is just an “abstraction inherent in each single individual,” on the other hand, in reality, human essence has to be understood in conjunction with social relations (Marx, 1975d, p. 4) which vary and evolve in history and therefore gain a historical character. The human characteristics of a specific historical and social epoch shared by each single individual cannot be abstracted and applied as the universal human essence. On the contrary, human nature is social and historical according to Marx.

He defines human individual as “*the social being*” (Marx, 1975b, p. 299), their “*own existence [as] social activity*” (Marx, 1975b, p. 298) and therefore their existence is bound to others (Marx, 1975b, p. 305). In addition, Marx writes “The *forming* of the five senses is a labour of the entire history of the world down to the present. The *sense* caught up in crude practical need has only a *restricted sense*.” (Marx, 1975b, p. 302) This is a pretty clear statement that human nature has been historically established. Nevertheless, human-beings are not passive objects of the social and historical conditions. Instead, they are active beings under these

conditions and their nature is not independent from their own activity. Marx emphasizes this view by defining “the *entire so-called history of the world*” as “nothing but the creation of man through human labour, nothing but the emergence of nature for man, so he has the visible, irrefutable proof of his *birth* through himself, of his *genesis*” (Marx, 1975b, p. 305).

A direct result of these relations, which makes human nature historical and social, is to make alienation historical and social. This attitude towards alienation can be seen in Marx’s treatment of religion in *On the Jewish Question*, where he writes “We do not turn secular questions into theological questions. We turn theological questions into secular ones. History has long enough been merged in superstition, we now merge superstition in history.” (Marx, 1975e, p. 151) He later deals with society and history in terms of modes of production and class struggles. The historical and social conditions Marx was in pointed to the capitalist mode of production and the alienation of the working class caused by it as the causes of unfreedom. For this reason, the *Manuscripts* mostly focuses on the wage worker’s alienation stemming from the labour process.⁷

ALIENATED LABOUR

Alienation, for Marx, is a social phenomenon. Human acts within nature and interacts with the external world—including their social world—through their labour. However, labour activity does not affirm their essential powers under some certain conditions. Rather than empowering human and actualizing their nature, worker’s labour now “produces wonderful things for the rich—but for the worker it produces privation. It produces palaces—but for the worker, hovels. It produces beauty—but for the worker, deformity. . . . It produces intelligence—but for the worker, stupidity, cretinism.” (Marx, 1975b, p. 273) Thus, the productive nature of labour becomes barren for the worker and Marx calls this situation *alienation*, and the labour in question in this process *alienated labour*.⁸ The subject of the alienation as it is seen in the *Manuscripts* is the worker and worker’s alienated situation has four aspects. These are alienation to the product of labour, to the productive activity, to the species-essence, and to other people.

Alienation to the Product of Labour

While workers act within nature, they produce objects. Labour activity is the process of embodiment of labour into an object. Therefore, objectification is an ontological feature of labour and any labour activity results in this kind of embodiment. Transforming nature, producing means of life, even acting on our

⁷ In the *Manuscripts*, Marx also mentions the alienation of the non-worker (Marx, 1975b, pp. 279, 281-282) but the manuscript is cut off without Marx clarifying this issue.

⁸ In the *Manuscripts*, Marx refers to the process of alienated labour when he speaks of alienation.

own life are instances of production. In production, human-beings externalize their essential human powers into the objects of labour and these objects become a part of their being. The appropriation of these objects and thus the affirmation of the human essential powers is the form of production which is in accordance with human nature. Otherwise, the products of labour become independent objects to the worker and the products of human life activity slip through their producer's fingers.

At the end of the process, in the appropriate situation, the appropriation of the product represents the affirmation of human life through unification with the objectified part of life. Worker's production is, therefore, the richness of themselves. However, under the capitalist mode of production, worker's production does not produce wealth for them, instead the more they produce, the poorer they become (Marx, 1975b, pp. 271-272). This defect is a result of an improper relation between the producer and the product which is described by Marx as "the object which labour produces—labour's product—confronts it as *something alien*, as a *power independent* of the producer" (Marx, 1975b, p. 272).

So, alienation of labour is more than its objectification. It requires the product of labour to become an object having an external existence outside of its producer, but this does not make it alien by itself. It must also gain a hostile character, become a power over its producer. Thus, the product is not only independent from the worker, but it also has a hostile power over the worker under the conditions of alienated labour. Alienated labour results in the inability for producers to take the ownership and to benefit from the use-value of the products of their labour along with the loss of control over the objects of their labour—over the work, their means of labour, tools, raw materials, etc. Therefore, alienation to the product of labour becomes the first aspect of alienation, according to Marx, which makes human-beings the slaves of their products of labour.

Alienation to the Productive Activity

According to Marx, the first aspect of alienated labour—that is alienation to the product—finds its roots in the second aspect, that is alienation to the productive activity. The product of labour, actually, is nothing more than the summary of labour activity which is the essential human life activity. Therefore, the process itself should be alien if the outcome of it is alien (Marx, 1975b, p. 274).⁹ What is the cause of alienation in the productive activity then?

⁹ Marx states this argument with a rhetorical question: "How could the worker come to face the product of his activity as a stranger, were it not that in the very act of production he was estranging himself from himself?" This view regards the outcome as the summary of the activity in progress and attributes the qualities of the activity to the consequential product accordingly. Wood criticizes this causative argument by stating that Marx seems to be relying on the scholastic idea that the properties of a result should pre-exist in the cause in

Based on the context of the *Manuscripts*, it can be said that what causes alienation to the productive activity is the characteristics of capitalist work even though Marx does not go into the details of these alienating conditions. Nevertheless, it can be argued that there are two factors inherent to capitalist production that are supposed to render labour activity alienated: (i) Division of labour and (ii) unpleasant work—or working conditions.

For the first factor, Marx agrees with Adam Smith's analysis of the effects of industrial—or capitalist—work on the workers in *The Wealth of Nations*. Smith mentions the division of labour ruling in the factories and argues that

The man whose whole life is spent in performing a few simple operations, of which the effects are perhaps always the same, or very nearly the same, has no occasion to exert his understanding or to exercise his invention in finding out expedients for removing difficulties which never occur. He naturally loses, therefore, the habit of such exertion, and generally becomes as stupid and ignorant as it is possible for a human creature to become. (Smith, 1979, p. 782)

Similar to Smith, Marx uses the words “stupidity” and “cretinism” to explain worker's situation under the conditions of alienated labour (Marx, 1975b, p. 273). According to Marx too, capitalism advances the division of labour and accordingly “it replaces labour by machines, but it throws one section of the workers back to a barbarous type of labour, and it turns the other section into a machine” (Marx, 1975b, p. 273). Thus, routine caused by division of labour makes labour activity destructive and dulling rather than species' conscious life activity.

The second factor is unpleasant work—or working conditions. Marx regards the burdensome and sickening working conditions as another defect of capitalist work and explains the conditions of workers as follows:

Even the need for fresh air ceases to be a need for the worker. Man returns to a cave dwelling. . . . A dwelling in the *light*, which Prometheus in Aeschylus designated as one of the greatest boons, by means of which he made the savage into a human being, ceases to exist for the worker. Light, air, etc.—the simplest *animal* cleanliness—ceases to be a need for man. (Marx, 1975b, pp. 307-308)

These conditions obviously alienate people from their nature, but Marx does not consider them in detail in the *Manuscripts*. Instead, he takes up the exhaustion and the degradation in the labour activity under the capitalist mode of

advance, but even the supporters of this idea limit it only with “perfections” in an effect (Wood, 2004, p. 6). Even if Marx's shorthand result does not seem convincing, Marx seems to take the worker's current working conditions as given. It is obvious to Marx that the social structures and institutions governing labour, imposing their rules over the workers, and hence alienating their activities inevitably alienate the product.

production later in the first volume of *Capital*.¹⁰ It is obvious that under the conditions of capitalist work, labour is external to the worker and the worker “does not affirm himself but denies himself, does not feel content but unhappy, does not develop freely his physical and mental energy but mortifies his body and ruins his mind” (Marx, 1975b, p. 274). Both of the aforementioned factors operating in the capitalist mode of production alienate workers to their human nature by degrading them physically and mentally.

However, this raises some important questions because it seems that division of labour and unpleasant work—or working conditions—belong to the very nature of work in general. The division of labour seems unavoidable to a degree¹¹ and there are always unpleasant things to do or conditions to work under out of necessity also outside capitalist production.¹² So, if these are also immanent to the very nature of labour activity and not peculiar to capitalist production, what lies in the essence of capitalist production that makes labour an alienated activity? What makes division of labour and unpleasant work—or working conditions—appearances of labour within alienation?

¹⁰ See “The Production of Absolute Surplus Value” and “The Production of Relative Surplus Value” in *Capital*, vol. I, part III and part IV.

¹¹ For example, Marx takes division of labour as posited alienated human activity when labour is only an expression of human activity within alienation (Marx, 1975b, p. 317), which means the division of labour he regards in relation to alienation is a result of alienated labour rather than its cause. So, it is better to call it capitalist division of labour to point out its peculiarity.

¹² In everyday life, there is division of labour and routine immanent to work itself in different ways: Giving a party, organizing a conference, or organizing a campaign to struggle against bad working conditions or injustice, etc. In such situations, every person takes on a task with different motivations like duty, interest, or altruism. A division of labour can be seen among siblings too while doing a daily activity such as house work or setting up an apparatus to play and enjoy. Besides, daily life has a lot of unpleasant work like cleaning the bathroom, sometimes dressing a wound, or cleaning and cooking offal, etc. Nevertheless, they are not regarded as external or alienated to the person in the activity. People in these activities usually do them as part of their daily life and they affirm themselves—they are engaged with these activities to render their living places healthier, to make their living conditions better and organized—in the process. These activities are not alienating because the agents in question have the full control both on their labour and the labour process. They can have a break and have a rest, they can develop new techniques to deal with these routine or unpleasant work, they can take initiatives and postpone the activity that has to be done only if they have the control over their labour and over the organization of work. Thus, they can use their essential powers to control and organize the degrading qualities of such work to render them manageable. The problem occurs when these activities are forced and external to the labourer—in favour of someone else in the opposite position.

Marx gives us enough material to solve these problems. When he says the worker feels at home only outside work and the work they are doing is not voluntary but coerced (Marx, 1975b, pp. 274, 278), he emphasizes the forced character of alienating work. Alienated labour is forced labour. This is why “its alien character emerges clearly in the fact that as soon as no physical or other compulsion exists, labour is shunned like the plague” (Marx, 1975b, p. 274). This means that the work has an external character and it is coerced by someone else other than the workers themselves. The worker does not have control over the production and his labour. They are not the owners of the means of production and they have no option other than selling their labour power in the market to survive. From the very beginning, workers are driven into capitalist production by indirect coercion.

After selling their labour power, they are forced to work both by the obligation of contract they agreed on and by the internal discipline of the workplace—meanwhile, they still have no choice but to constantly sell their labour power to survive. In this case, it seems the free contractual agreement does not provide enough protection to avoid the effects of forced labour. Marx states that “capital obtains this surplus labour [pumped out of the direct producers] without an equivalent, and in essence it always remains forced labour—no matter how much it may seem to result from free contractual agreement” (Marx, 1998, p. 806).

Workers’ inability to have their own labour—inability to have the means of production and the products of their labour, to manage the labour process, to use their labour according to their own will—is shown in the *Manuscripts* as the essential quality of the capitalist mode of production, not as the essential quality of work in general.¹³ Marx writes “It is characteristic that, in general, real forced

¹³ Today, different organization models in the workplace are observed, such as flexible or distant working or democratic participation of the workers to some of the managerial and decision-making processes. Managers organize the workplace not according to military discipline in many places, but they try to render them fun with facilities, playgrounds, colourful designs, etc. It can be argued that working is not boring and degenerating anymore, routine is removed and the workers have the control over their working time; it is promoted to be creative, the workers are urged to improvise and to be entrepreneurs. However, it is impossible for any worker to have the full control over their own labour in the capitalist mode of production. Workers are allowed to be free and have control in a limited manner because regardless of what form of work they do, the dispossessed workers have to sell their labour power and go under the domain of forced labour to survive. The worker’s labour is “not his spontaneous activity. It belongs to another” (Marx, 1975b, p. 274), and it belongs to the capitalist in our case. “The bourgeois have very good grounds for ascribing *supernatural creative power* to labour; since precisely from the fact that labour is determined by nature, it follows that the man who possesses no other property than his labour power must, in all conditions of society and culture, be the slave of other men who have made themselves the owners of the material conditions of labour. He can

labour displays in the most brutal form, most clearly, the essential features of wage labour” (Marx, 1991, p. 321). In this context, the focus shifts from the division of labour and unpleasant work or working conditions to forced labour. In other words, the main problem is neither routine nor unpleasant work in essence, but rather the forced character of labour and its results, because forced labour makes division of labour the source of dull work and makes unpleasant work and working conditions inhuman.

Marx derived workers’ alienation to the products of their labour from the alienation in the labour activity itself (Marx, 1975b, p. 274). Then, he deduces the third and the fourth aspects from the two already considered (Marx, 1975b, p. 275). Therefore, it is clear from these statements that alienation to the productive activity that Marx refers to as “the act of alienation” has a principal role among the other aspects of alienated labour.

Alienation to the Species-Essence

The third aspect of alienated labour is alienation to the species-essence. Species-being, for Marx, simply refers to the species-specific features that distinguish human from other animals. Marx emphasizes conscious productive activity as the most important of these. Nevertheless, alienated labour estranges the species characteristics from human-being because it makes “*life activity, productive life* itself . . . appear . . . to man in the first place merely as a *means* of satisfying a need—the need to maintain physical existence” (Marx, 1975b, p. 276). Under the conditions of alienated labour, workers spend their energy only to get their means of subsistence and so, their productive activity that is “life-engendering life” becomes a means rather than an affirmation of species-essence and an end in itself.

Life activity as a means is a feature of animal life and an activity as mere means of subsistence does not belong to human species-essence. However, alienated worker “only feels himself freely active in his animal functions—eating, drinking, procreating, or at most in his dwelling and in dressing-up, etc.; and in his human functions he no longer feels himself to be anything but an animal. What is animal becomes human and what is human becomes animal.” (Marx, 1975b, pp. 274-275)

Alienated labour also causes a degradation in the conscious productive activity, as Marx states in the following way:

In tearing away from man the object of his production, therefore, estranged labour tears from him his *species-life*, his real objectivity as a member of the species, and transforms his advantage over animals into the disadvantage that his inorganic

work only with their permission, hence live only with their permission.” (Marx, 1989, p. 81)

body, nature, is taken away from him. . . . The consciousness which man has of his species is thus transformed by estrangement in such a way that species[-life] becomes for him [merely] a means. (Marx, 1975b, p. 277)

Human-beings cannot affirm their species-essence during capitalist production because their activity is sold to someone else in return for the means for subsistence, their life activity becomes a means for someone else's profit. Thus, production process is ruled by the will of the capitalist rather than the workers of the free conscious productive activity. Marx, for that reason, thinks that alienated labour prevents humans from developing their rational capabilities and putting them to use, hence realizing their species-essence. He was consistent throughout his works to get rid of this problem in order to achieve a humane life and a society of producers of conscious life activity. In the *Critique of the Gotha Programme*, he states that the unalienated—communist—society would come with labour's becoming "not only a means of life but life's prime want" (Marx, 1989, p. 87). This means, in the unalienated situation, human life is not degraded to the detriment of the requirements of human nature; human activity becomes an end in itself and becomes the affirmation of the species-life.

Alienation to Other People

Humans are social by their nature, they live in societies, they produce with their fellow people, and for that reason their productive activity is also social. Nevertheless, another aspect of alienated labour is alienation to other people. According to Marx, alienation of "man from man" is an immediate consequence of the previous three aspects of alienation because, due to the necessity of the human social nature, my alienated relation to myself through my relation to my species-being, to my productive activity and to the product of my labour is not independent from my relations to others. Hence, the relation among the alienated people gives us an alienated relation among them.

Capitalism tends to generalize the alienating social relations within society. In this respect, there are two moments of alienation to other people inherent in the capitalist mode of production:

(i) The existence of antagonistic classes directly leads to the alienation of a person from another person. So-called "fellow men," who are the members of the same society, are actually people alienated from each other. They are the members of opposite classes whose relationship is determined on the basis of relations of exploitation and private property.

(ii) Capitalist production ensures that social relations between people take place not directly through their conscious and free activities, but through money, wages and commodities. As a result of this mediation, relations among people, not only between individuals from different classes but even from the same class, begin to be regulated on the basis of their interests over others'.

Under capitalism, the social relations among people are mediated through the alienated products such as money, wages and commodities that signify the alienated being of producers. Human-being becomes poorer in such social relations conditioned by the market rendering one person a means for another person's individual needs.¹⁴ "Every product [becomes] a bait with which to seduce away the other's very being, his money." (Marx, 1975b, p. 307) Therefore, the relation among people becomes "mutual swindling and mutual plundering" (Marx, 1975b, p. 306) and the main motivation of production becomes the accomplishment of personal desires. For that reason, this "general exploitation of communal human nature" (Marx, 1975b, p. 307) in capitalism presents itself as the fourth aspect of alienation.

On the other hand, Marx understands the essence of social life not as weakening the fellow citizens and dehumanization, but as development and progress, prosperity and freedom through common activity. The realization of human nature and overcoming self-alienation is a must to accomplish this project. However, it is not a personal project that can be pursued individually since, as Marx says, "man's relation to himself only becomes for him objective and actual through his relation to the other man" (Marx, 1975b, p. 278).¹⁵

CONCLUSION

Marx sets off from the conceptualizations of his predecessors Hegel and Feuerbach, and for him, alienation means a distorted relationship, a separation between the subject and the object, as in Hegel; and it expresses the fact that people's own essential powers become separated and powers opposite to them, as in Feuerbach. However, Marx neither contents himself with the conceptualizations of his predecessors nor makes a synthesis of them. He goes beyond Hegel's and Feuerbach's conceptualizations by criticizing them from different angles.¹⁶ As a result, Marx gives his concept a materialistic, social and historical content. Thus, in Marx's theory of alienation, alienation finds both its cause and its solution in real

¹⁴ This view is often used to argue for the Kantian motivations in Marx's theory: "So act that you use humanity, whether in your own person or in the person of any other, always at the same time as an end, never merely as a means." (Kant, 1998, p. 38) The "other" is important for Marx because subjects can only become themselves through their relation to and through its recognition by others. However, this discussion is beyond the scope of the article.

¹⁵ See also Kandiyali, J. (2020, July 1). The Importance of Others: Marx on Unalienated Production. *Ethics*, 130(4), 555–587.

¹⁶ An interesting point here is that the concept of alienation that Marx explained in the *Manuscripts* was built on the theses that he would later make explicit in the *Theses on Feuerbach*. That is, Marx openly writes in the *Theses on Feuerbach* a criticism that he made implicitly in the *Manuscripts*.

human activities. Then, he, in the *Manuscripts*, deals with alienation within the framework of capitalist mode of production.

In the capitalist production process, the worker is alienated from the product of labour, labour activity, species-life and other people. Marx gives a principal role to the alienation to the productive activity among others. Contrary to popular belief, however, it is neither precisely division of labour nor precisely unpleasant work—or conditions—that makes productive activity alienating because in some cases these may also be the characteristics of work in general and they may not necessarily result in alienation. The division of labour may not always lead to the evils of dull work. Or unpleasant work does not always lead to degradation. Marx emphasizes a different point regarding alienated labour: It is forced labour. Workers who do not have the ownership of the means of production must both work and accept working conditions regulated by the capitalist. They are forced to produce more surplus in the labour process, just as their participation into the labour process is forced. Under these circumstances, the producers cannot avoid the alienating effects of the activity, cannot regulate them, cannot render them harmless, and cannot transform them into a self-affirming form¹⁷ because they do not have control over the production process. On the other hand, for Marx, work that is under one's own control can be really free, even if it is "the most damnably difficult, demanding the most intensive effort" (Marx, 1986, p. 530). So, it seems the difference between alienated labour and free labour emerges from this forced characteristic—either direct forced labour or mediated forced labour (Marx, 1986, p. 251). Forced labour is also *a characteristic of the modes of production based on private property* and thus, it seems that alienated labour is closely related to forced labour and its condition, property relations.

However, if alienated labour really stems from forced character of labour and its condition, private property, and if the alienated labour under capitalist mode of production is only one form of it, we encounter a question that goes beyond the scope of this article: Is alienated labour unique to capitalism? Answering this question can only be the subject of future research.

*The article has one author and the author's contribution is one hundred percent.
There is no conflict of interest.*

¹⁷ See Footnote 12.

REFERENCES

- Arthur, C. (1982, Spring). Objectification and alienation in Marx and Hegel. *Radical Philosophy*(30), 14-24.
- Burbidge, J. W. (2007). *Hegel's systematic contingency*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cohen, G. A. (2001). *If you're an egalitarian, how come you're so rich?* Cambridge: Harvard University Press.
- Engels, F. (1990). Ludwig Feuerbach and the end of classical German philosophy. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 26, pp. 353-398). New York: International Publishers.
- Feuerbach, L. (1989). *The essence of Christianity*. New York: Prometheus Books.
- Feuerbach, L. (2012). *The fiery brook: Selected writings*. London: Verso.
- Hardimon, M. O. (1994). *Hegel's social philosophy: The project of reconciliation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hegel, G. W. (1977). *Phenomenology of Spirit*. (A. V. Miller, Trans.) Oxford: Oxford University Press.
- Hegel, G. W. (2008). *Outlines of the philosophy of right*. Oxford University Press.
- Kant, I. (1998). *Groundwork of the metaphysics of morals*. (M. Gregor, Trans.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukács, G. (1975). *The young Hegel*. London: Merlin Press.
- Marx, K. (1975a). Contribution to the critique of Hegel's philosophy of law: Introduction. In K. Marx, Engels, & Frederick, *Collected Works* (Vol. 3, pp. 175-187). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1975b). Economic and philosophic manuscripts of 1844. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 3, pp. 229-346). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1975c). Karl Marx to Ludwig Feuerbach, August 11, 1844. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 3, pp. 354-357). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1975d). Theses on Feuerbach. In K. Marx, & F. Engels, *Complete Works* (Vol. 5, pp. 3-9). New York: International Publishers.

- Marx, K. (1975e). On the Jewish question. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 3, pp. 146-174). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1986). Economic manuscripts of 1857-1861 (First Version of Capital) [Grundrisse]. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 28). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1987). Economic manuscripts of 1857-1861 (First Version of Capital) [Grundrisse]. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 29). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1989). Critique of the Gotha Programme. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 24, pp. 75-99). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1991). Economic manuscript of 1861-63. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 33). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1996). Capital vol. I. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 35). New York: International Publishers.
- Marx, K. (1998). Capital vol. III. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 37). New York: International Publishers.
- Marx, K. (2000). Critical remarks on the article: 'The king of Prussia and social reform'. In K. Marx, & D. McLellan (Ed.), *Selected Writings* (pp. 134-137). Oxford: Oxford University Press.
- Marx, K., & Engels, F. (1975). The holy family. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 4, pp. 5-211). New York: International Publishers.
- Marx, K., & Engels, F. (1976). Manifesto of the Communist Party. In K. Marx, & F. Engels, *Collected Works* (Vol. 6, pp. 477-519). New York: International Publishers.
- Rae, G. (2011). *Realizing freedom: Hegel, Sartre and the alienation of human being*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Redding, P. (2020). Georg Wilhelm Friedrich Hegel. (E. N. Zalta, Ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020 Edition). Retrieved from The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/hegel/>
- Smith, A. (1979). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (Vol. II). Indianapolis: LibertyClassics.

Solomon, R. C. (1985). *In the spirit of Hegel*. Oxford: Oxford University Press.

The Hebrew Bible. (2010). In M. D. Coogan (Ed.), *The New Oxford Annotated Bible* (5th ed., pp. 1-1376). New York: Oxford University Press.

Wood, A. W. (2004). *Karl Marx* (2nd ed.). New York: Routledge.

Yayın Geliş Tarihi: 26.05.2022
Yayına Kabul Tarihi: 07.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1121889>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1680-1707
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

NE EĞİTİMDE NE İSTİHDAMDA OLAN GENÇLERİN GENÇ İŞSİZLİĞİNE YÖNELİK ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA^{1 2}

Celal TOLGAY*

Özlem ÇAKIR**

Öz

Bu çalışma, ne eğitimde ne istihdamda olan (NEET) gençlerin genç işsizliğine yönelik algılarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma yöntemi survey olup, evren İzmir’de yaşayan NEET gençlerdir. Araştırma örneklemini İzmir ilinde yaşayan 15-24 yaş aralığındaki 397 NEET genç oluşturmaktadır. Veriler hazırlanan soru formu aracılığıyla toplanmış ve istatistik paket programında analiz edilmiştir. Bulgular, NEET gençlerin eğitim ve istihdam dışında oldukları süre zarfında kendisini mutsuz veya çok mutsuz olarak ifade ettiğini ve eğitim ve/veya iş olanağı sunulması durumunda yurtdışına gitmek istediğini göstermiştir. Çoğunun daha önce iş deneyimi olduğu ve iş deneyimine sahip olanların neredeyse tamamının kayıt dışı çalışma deneyimi yaşadığı görülmüştür. Katılımcı gençlerin yaklaşık yarısı bir yıldan uzun süredir işsizdir. Katılımcıların neredeyse tamamı genç işsizliğinin nedenlerini düşük ücret önerisi, ağır çalışma şartları, ekonomik istikrarsızlık, liyakatsizlik, doğru istihdam politikalarının izlenmemesi olarak belirtirken; genç işsizlerin sorunlarını adaletsizlik, gelecek kaygısı, hayat pahalılığı ve maddi bağımsızlık elde edememe olarak ifade etmiştir. NEET olan gençlerin küresel düzeyde sayısının önemli boyutlara ulaşması ve bu gençlerle yapılan ampirik çalışmaların sınırlılığı nedeniyle bu çalışmanın, çözümcül politikalar üretilebilmesi için politika üreticilerine ve

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Tolgay, C. & Çakır, Ö. (2022). Ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin genç işsizliğine yönelik algıları üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1680-1707.

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı “Genç İşsizliğinin Çalışma Değerleri Üzerindeki Etkisi: Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan (NEET) Gençler Üzerinde Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 12.04.2021 tarihli ve E-87347630-640.99-48772 sayılı onayı ile yapılmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Doktora Programı, ORCID: 0000-0003-1667-9508, celaltolgay@gmail.com.

** Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8542-7358, ozlem.cakir@deu.edu.tr.

alanyazında NEET olgusunun daha fazla ele alınması için araştırmacılara rehberlik edeceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: NEET, Genç İşsizliği, İşsizlik, Çalışma Yaşamı.

A RESEARCH ON THE PERCEPTION OF YOUNG PEOPLE NOT IN EDUCATION, EMPLOYMENT OR TRAINING REGARDING THE YOUTH UNEMPLOYMENT³

Abstract

This study aims to reveal the perceptions of Not in Education, Employment or Training (NEET) youth regarding the youth unemployment. In this context, the sample of the research consists of 397 people between the ages of 15-24 living in Izmir. The data were collected by questionnaire method and analyzed by descriptive analysis method. As a result, it has been observed that most of the participants expressed themselves as unhappy or very unhappy during the time they were out of education and employment and would like to go abroad if education and/or job opportunities were offered. It has been observed that most of them have previous work experience and almost all of those with work experience have had informal work experience. Almost all of the participants stated the reasons for youth unemployment as low wages, heavy working conditions, economic instability, incompetence, and failure to follow the right employment policies. The problems are expressed as injustice, future anxiety, high cost of living and not being able to achieve financial independence. Due to the significant extent of NEET and limited empirical studies, it is anticipated that this study will guide policy makers and researchers.

Keywords: NEET, Youth Unemployment, Unemployment, Working Life

GİRİŞ

İşsizlik kavramı gelişmekte olan ülke ekonomileri için kronik bir sorundur. Genç işsizliği ise gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra birçok gelişmiş ülke için de önemli bir sorundur. Uzun bir geçmişe sahip bu iki kavramın dışında özellikle değişen ve küreselleşen dünya şartlarında gençlerin eğitimden çalışma yaşamına geçişinin önceki kuşaklara kıyasla daha karmaşık bir süreç dönüşmesi, ne eğitimde ne istihdamda olan bir nüfus kitlesi meydana getirmiştir.

Tarihsel akışta, 18. yüzyılda teknolojik yenilikler ile başlayan endüstri devrimleri toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Geçen süreçte küreselleşme giderek hızlanmış ve çalışma biçimleri de sürekli değişim göstermiştir. Çalışmanın anlamı da işgören ve işveren arasında geçen zorlu süreçler ile birlikte farklılaşmıştır. Teknolojik yenilikler ile dijitalleşme kavramı, hayatın ve çalışmanın oldukça önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu

³ This study was made of first author's master's thesis which title is 'The Effect of Youth Unemployment on Working Values: A Study on Young People Not in Education, Employment and Training (NEET)'.

bağlamda teknoloji ve bilgiye sahip olmak, gerek işgörenler gerekse örgütler için ayırt edici olmaya başlamıştır. Tüm bu değişimin işgücü piyasalarında genç bireyler için olumlu etkileri olmakla beraber, bu kesim için işsizlik küresel düzeyde önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Genç işsizliği kavramı çoğunlukla ekonomik yönüyle ele alınmaktadır. Oysaki genç işsizliği, özellikle bu sürecin uzaması ve kronikleşmesi ile hem genç birey hem de toplumun geneli için önemli riskler barındırmaktadır. Gelecek kaygısı, umutsuzluk hissi, bağımsız olamama gibi duygu ve durumlar, yoksulluk riskinin de artmasıyla birlikte depresyon gibi psikolojik sorunlar, suça eğilim ve madde bağımlılığı risklerini arttırma potansiyeline sahiptir. Bu risk ve sorunlarla iç içe olan gençlerin toplumun tamamını etkilemesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla genç işsizliği olgusu sadece iktisadi bir kavram olmanın oldukça ötesindedir.

Çok yönlü olarak dönüşen toplumlar ve bireyler ile ekonomiler ve çalışma hayatı, gençlerin eğitim ve eğitim sonrasında çalışma yaşamına geçiş süreçlerini karmaşıktırmaktadır. Daha ileri yaşlara kadar çalışmanın olanaklı hale gelmesi, teknolojik yenilikler ile bazı işlerin ortadan kalkması ve bazı işleri robotların yapması, yapay zekânın yaygınlaşması, çalışmaya atfedilen anlamın yeni kuşaklarda farklılaşması ve var olan piyasa koşullarıyla çalışma yaşamına ilişkin beklentilerin örtüşmemesi gibi birçok neden küresel düzeyde ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin sayısının hızla artması ile sonuçlanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, belirtilen nedenlerle birlikte esnekliği düşük hiyerarşik yapılar, liyakat sorunları, yolsuzluk ve kamu kaynaklarının israfı, popülist iktisadi politikaların benimsenmesi gibi sorunlar, bu ülkelerde ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin nüfus içindeki oranını arttırmaktadır. Diğer bir ifade ile küresel çapta modern çağın en büyük ekonomik sorunları arasında ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin sayıca büyüklüğü bulunmaktadır. Bu grubu oluşturan gençler farklı toplumsal katmandan meydana gelmektedir. Dolayısıyla oldukça heterojen bir gruptur. Bu durum, söz konusu sorunu standartlar içinde ele almayı ve çözümler üretmeyi zorlaştırmaktadır. Uluslararası kuruluşlarca ve uluslar düzeyinde politika geliştiriciler tarafından son yıllarda sıkça ele alınmasına karşın bu gençler için yapılan çalışmalar sınırlı görünmektedir.

Tüm bu nedenler göz önünde bulundurularak bu çalışmayı ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerle gerçekleştirmek tercih edilmiştir. Bu bağlamda ağırlıklı olarak ekonomik yönüyle ele alınan, özellikle politika üreticilerinin sermaye odaklı çözüm arayışlarının güçlü olduğu bu soruna, doğrudan bu durumu deneyimleyenlerin işsizlik sürecine ilişkin neden ve sonuç algılarını ortaya koyarak çözüme katkı sağlamaya çalışmak rasyonel olacaktır.

Genç İşsizliği

Genç işsizliği olgusu başta gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere küresel düzeyde ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutları olan önemli bir sorundur. Gençlik kavramı insan yaşamı için ayrı önemi olan bir dönemi ifade ettiği için bu dönemde yaşanan işsizlik ve işsizliğe bağlı yaşanan süreçlerin ayrıca ele alınması gerekmektedir. Ancak, gençliğin temsil ettiği anlamlar kültür farklılıkları başta olmak üzere birçok nedenden dolayı toplumdan topluma farklılaşmaktadır. Bu bağlamda sorunların daha iyi ortaya konulması, istatistiksel karşılaştırmaların daha anlamlı hale gelmesi ve projeksiyonlar oluşturulması için alanyazında yaş aralığı çerçevesinde incelemenin etkili bir yol olduğu düşünülmektedir. Üst yaş sınırı farklılıklar gösterse de genel olarak 15-24 yaş aralığı genel kabul görmektedir (BM, 2013). Bireyin eğitim döneminin çoğunlukla benzer sınırlar içinde olması nedeniyle alt yaş sınırında nadiren farklılıklar ortaya çıkmaktadır (O'Higgins, 1997, s. 1; Gündoğan 2001). ILO'ya göre de -istisnai durumlar dışında- çalışmak için alt yaş sınırı 15, tehlikeli işlerde ise 18'dir (ILO, 2020a). OECD ve AB de genç işsizliği hesaplamalarında aynı yaş aralığını baz almaktadır (OECD, 2021a; EUROSTAT, 2021a). Uluslararası organizasyonlarca belirtilen anlayışa uyumlu olarak Türkiye'de genç işsizliği, 15-24 yaş aralığındaki nüfusta yaşanan işsizlik olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2021a).

Genç işsizliği kavramı alanyazında geniş biçimde ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda genç işsizliğin nedenleri için çok yönlü görüşler bulunmaktadır. Bu nedenlerin bir bölümü küresel düzeyde geçerliği olan nedenler olarak karşımıza çıkarken, bazıları daha çok ulusal ve yerel düzeyde geçerli nedenlerdir. Belirgin biçimde arz ve talep yönlü yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir. Ekonomilerdeki gelişmenin düşük hızı, dönemsel ekonomik buhranlar, yapısal sorunlar, gençlere yönelik istihdam politikaları, genç nüfusun artış hızı, piyasanın beklentilerini karşılayacak genç işgücünün yetersizliği, bireylerin ücret düzeyi ve beklentileri, iş aramaya ilişkin davranış eğilimleri, bilgi akışı sorunları, gençlerin iş ağlarını oluşturamamış olmaları, işverenlerin yetişkin çalışanlara öncelik tanınması, gençlerin çalışmaya ilişkin tutum ve davranışları, eğitim ve iş yaşamı arasındaki uyumsuzluk, beceri uyumsuzluğu gibi nedenler sıklıkla genç işsizliğinin nedenleri olarak belirtilmektedir (Ekin, 1980, s. 40-41; Gündoğan, 1999, s. 68-70; Murat & Şahin, 2011, s. 43-45; Dünya Bankası, 2013, s. 207). Ayrıca konjonktürel ve yapısal nedenler olarak iki grupta sınıflandırılan genç işsizliği olgusunda, konjonktürel nedenler ekonomik kriz dönemlerindeki gençlerin işgücü piyasasına girişinde ve işe yerleşme oranlarındaki düşüklüğe vurgu yaparken, yapısal nedenler eğitim sistemi ve işgücü piyasası uyumu konusunda arz ve talep yönlü uyumsuzluklara odaklanmaktadır (Ekiz & Özel, 2020, ss. 1028-1029).

Genç işsizliği oranları küresel olarak genel işsizlik oranlarından daha yüksek bir seyre sahiptir. İşsizlik konusunda genç bireyler daha hassas bir grubu ifade etmektedir. Yetişkin bireylere görece genç bireyler daha fazla atipik ve

güvencesiz işlerde çalışmak durumunda kalmalarının yanı sıra işten çıkarmalarda da daha öncelikli grup olmaktadır (ILO, 2008). Diğer yandan teknolojik yenilikler ve dijitalleşme odağında değişen koşullar eğitim sistemlerinin çıktıları ile piyasaların beklentileri arasındaki farklılıkları derinleştirmekte, nitelik ve beceri uyumsuzluğu sorununu ciddi biçimde artırmaktadır (Coenjaerts vd., 2009, s. 119). İşgücü piyasasında uyumsuz eşleşme türlerinden biri olan beceri uyumsuzluğu, işgücünün yetenek ve becerilerine odaklanan nitelik uyumsuzluğudur. Bu nedenle işgücü piyasasındaki toplam emek arzı ve talebi arasındaki sayısal farkı ifade eden nicelik uyumsuzluğundan daha derin bir kavramdır (Baltacı & Özyayın, 2020, s. 315). Gerek nitelik uyumsuzluğu gerekse beceri uyumsuzluğu aşırı nitelik/beceri uyumsuzluğu ya da yetersiz nitelik/beceri uyumsuzluğu şeklinde kendini gösterebilmekte, özellikle genç işgücünün karşılaştığı önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Kurnaz, 2015). ÇASGEM tarafından gerçekleştirilen Türkiye İşgücü Piyasasında Uyumsuz Eşleşme Analizi Araştırma Projesi Raporunda da Türkiye’de yükseköğretim mezunlarının yüzde 31.6’sının nitelik düzeyinin altındaki işlerde çalışıyor olduğu; ilk fırsatta bu işlerden ayrıldıkları bulgulanmıştır (ÇASGEM, 2019, s. 185). İlk iş deneyimlerini bu şekilde gerçekleştiren gençler, yeni iş davranışı eğilimine girmekten kaçınmaya başlamaktadırlar. İlk iş deneyimleri konusunda dezavantajlı konumda olan genç işgücünün belirsiz ve düzensiz bir başlangıç ile kırılmalı bir özellik kazandığı vurgulanmaktadır (Taş & Bilen, 2014, s. 53). Ayrıca teknolojik yenilikler gençler için yeni olanaklar sağlamakla birlikte yeni bazı zorluklar da getirmektedir. Bunların başında gençlerin kayıt dışılığa ve daha az güvenceli işlere itilmesi gelmektedir (ILO, 2020b, s. 51-109). Yükseköğretim mezunu gençlerde ise işgücü piyasasına iş aramak üzere mezun veren fakülte ve bölümlerin kontenjan, yerleşen, mezunun işe yerleşme oranları arasındaki uyumsuzluk genç işsizliği içerisinde yükseköğretim işsizliğinin kronikleşmesine sebep olmaktadır (Çakır & Kellevezir, 2020).

Genç bireyler için yaşanan işsizlik ve bu işsizlik sürecinin uzaması ciddi bazı psikososyal riskler taşımaktadır. Gençler için işsizlik tecrübesinin sosyal gelişim süreçlerine zarar vermesi ve sosyal kazanımları kötü etkilemesi kaçınılmazdır. Hayatına biçim vermeye, ekonomik bağımlılıktan kurtulmaya gayret eden gençler için gelir elde edememe ve yoksulluk, erişebilirliği azalttığı için yoksunluk, umutsuzluk, korku, endişe, anksiyete, iyi olma halinde düşüş gibi ruhsal sorunlara neden olabilir. İlerleyen süreçte ekonomik zorlukların olumsuz etkileri telafi edilebilse dahi yaşanan psikolojik zorlukların kalıcı izler bırakma riski bulunmaktadır. Ayrıca zihinsel sağlık, iş arama sürecinde de önemli bir değişkendir. Genç bireyin iş aramaktan vazgeçmesi, umudunu kaybetmiş kişiler arasına girmesi ve öğrenilmiş çaresizlik yaşaması ile sonuçlanabilir ve bu durum genç bireyin işsiz kalma süresinin uzamasına neden olarak içinden çıkılması daha zor bir kısır döngüye girmesine neden olabilir (Gündoğan, 1999, s. 70; Taris, 2002, s. 53; Kümbül Güler, 2005, s. 391-392; Bartelink vd., 2019). İşsizlik, gençlerin

başta aileleri ile olmak üzere, sosyal çevresiyle iletişimlerine de zarar verme ve sosyal dışlanma yaşama risklerini de getirmektedir. Gençlerin topluma yabancılaşması, suç eğiliminin artması ve suç ekonomisine dâhil olması riskleri bulunmaktadır. Genç bireyin işsizliğin getirdiği zorluklar nedeniyle yaşadığı sosyal yıkım, onu kendisiyle aynı durumda bulunan diğer sosyal gruplara katılmaya itebilecektir. Sosyo-psikolojik bir yaklaşımla ele alındığında benzer sosyal sorunları yaşayan gruplar, durumla mücadele etme yöntemlerine başvurarak dayanışma içine girme eğilimi gösterdiği gibi, kendi içlerindeki etkileşimlerini dış gruplara ve toplumun diğer kesimlerine karşı bir tutuma dönüştürme, kimliksizleşme ve beraberinde olumsuz davranışlara yönelme riskini barındırmaktadır. Bu durum çeşitli bağımlılıkların gelişmesine, öfke ve şiddet eğilimi gösterilmesine neden olabilir. Bu tip şartlarda popülist eğilimler artabilir, ideolojik bunalımlar beslenebilir. Toplumda huzur, güven ve istikrarı sağlamak zorlaşabilir ve sosyal barış tehlikeye girebilir (Yüksel, 2003, s. 35; Kızmaz, 2003, s. 282; Savcı, 2007, s. 96-97; Karabıyık, 2009, s. 185). Bu sorunlarla mücadele eden gençlerin sayılarının giderek artmasının ve bu durumun kronikleşmesinin topluma da önemli maliyetleri olacaktır.

Genç işsizliği ülkelerin ekonomik kalkınması yönüyle de önemli sorunlara neden olmaktadır. Gençleri, sahip oldukları nitelik, beceri ve donanım nedeniyle istihdam ederek üretime katılmalarını sağlamak oldukça önemlidir. Gençler, bir ekonomide üretim kapasitesi ve potansiyelinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Yüksek kavrama kapasiteleri, öğrenme yetileri, enerjileri ve esneklikleri, onların istihdam edilmesine ilişkin katkıların önemini göstermektedir (ILO, 2013b, s. 39; Gündoğan, 1999, s. 70). Diğer yandan bu gençlerin istihdam dışı kalması işsizlik ödemesi, vergi gelirlerinde azalma, kayıt dışılığın artması gibi önemli mali kayıplara da neden olmaktadır (Taşçı & Darıcı, 2009, s. 140). Üretken ve katma değer yaratma potansiyeline sahip genç işgücünün istihdamı gerek bireysel, gerek toplumsal, gerekse milli ekonomi açısından önemli pozitif etkiler yaratacaktır.

Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olma

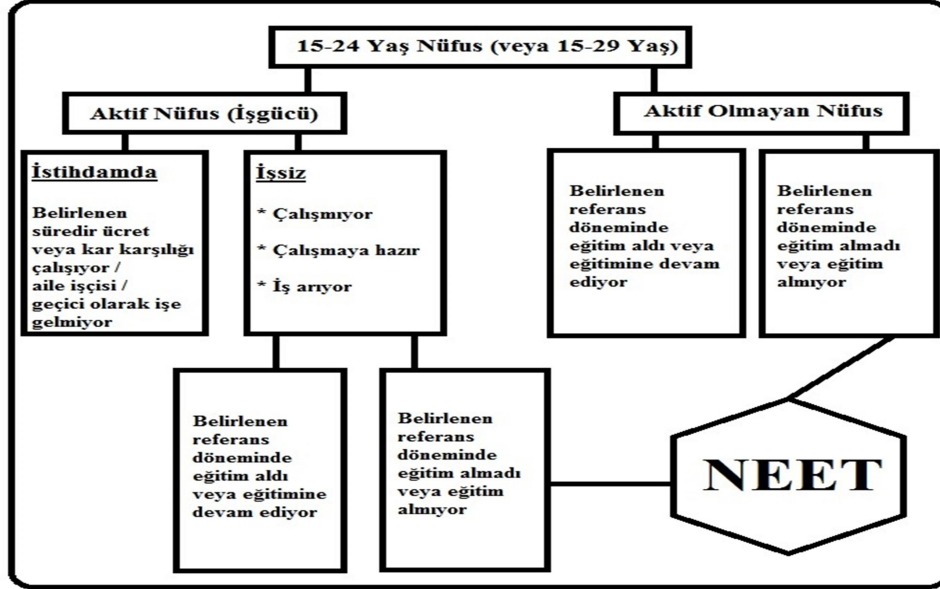
"Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olma" kavramı İngilizce "Not in Education, Employment or Training" kavramının Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kavramın Türkçede kullanılmasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Kılıç, çalışmasında "Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne Yetiştirmede" şeklinde kullanmış ve "NEİY" kısaltmasını kullanmıştır (Kılıç, 2014, s. 122). Arabacı ise çalışmasında "Ne Eğitimde Ne İstihdamda" ifadesinin kısaltması olan "NENİ" tabirini kullanmayı tercih etmiştir (Arabacı, 2020, s. 103). Ancak Türkçe yazında çoğunlukla ifadenin İngilizce kısaltması olan "NEET" veya Türkçe olarak "Ne Eğitimde Ne İstihdamda" şeklinde kullanılmaktadır. Çünkü İngilizcede teorik ve pratik eğitimi belirtmek için "education" ve "training" sözcükleri kullanılmaktadır. Ancak Türkçede "eğitim" sözcüğünün tüm eğitim süreçlerini kapsadığı

düşüncesiyle ayrıca çıraklık, staj, yetiştirmede vb. pratik eğitime ilişkin bir kavram genel olarak eklenmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da "Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olma" şeklinde ve kavramın İngilizce karşılığının baş harflerinin kısaltması olan "NEET" kullanılacaktır.

NEET, 1980'li yıllarda Birleşik Krallık'ta istihdamda ve eğitimde olmayan gençlerin sayısının artması ile ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu amaçla, söz konusu bu gençlerin iş yaşamına geçişini kolaylaştırmayı amaçlayan bazı uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu sınıflamanın zaman içinde kapsamı genişlemiş, akademik çalışmalarda ve göstergelerde kullanılmaya başlanmıştır. Sadece işsizlik ve eğitim dışında olma durumunu değil aynı zamanda bağlantısızlık ve sosyal dışlanma gibi diğer unsurlarla da bağlantılı olarak kullanılmaktadır (Maguire, 2015, s. 122-124). Bu kavram ile amaçlanan, eğitim süreçlerinin dışında işsiz ve pasif durumda olan risk altındaki gençlere odaklanmaktadır. Önemli bir dönüşüm yaşanan dünyada gençler için eğitimden iş hayatına geçiş giderek karmaşık hale gelmiştir. İş yapma biçimleri ve çeşitliliği artmıştır. Bu nedenle NEET olan gençleri ayrıca ele alma ihtiyacı doğmuştur. NEET gençlik, genel olarak 15-24 ve 15-29 yaş aralığındaki gençleri kapsamaktadır. Bu gösterge ile gençlere dair daha geniş bir bakış açısı geliştirmek olanaklı hale gelmiştir. Bu terim kalkınma adına ekonomik bir gösterge olduğu gibi, gençlerin ekonomik ve psiko-sosyal durumlarını ortaya koymak açısından da kullanılan sosyal bir göstergedir. Öte yandan kültürel farklılıklar gibi nedenlerle özellikle Uzak Doğu ülkelerinde kavramın kapsadığı üst yaş sınırı 34 yaşa kadar çıkabilmektedir (ETF, 2015, s. 9-10; EUROFOUND, 2016, s. 1; EUROFOUND, 2012, s. 20). TÜİK bu gruptaki gençleri "*işsiz ve işgücüne dâhil olmayan genç nüfusta yer alıp, aynı zamanda eğitime (örgün, yaygın eğitim, çıraklık eğitimi, kurs) devam etmeyen nüfus*" olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2021c, s. 8).

NEET ve genç işsizliği kavramları birbiri ile olan yakın ilişkisi nedeniyle karıştırılabilmektedir. Ancak bu ilişkiye karşın aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. NEET kavramı sadece bir ekonomik gösterge olmanın ötesindedir. Önemli bir sosyal gösterge olarak da düşünülebilir. Ayrıca NEET olgusu kapsamı gereği genç işsizliği kavramının kapsamından daha geniş bir grubu ifade etmektedir. Örneğin çalışmayan ve eğitim sürecinin dışında olan bir genç işe girmekten umudunu kestiği için aktif olarak iş arayışında olmasa bile iyi bir iş fırsatına erişmesi durumunda işe başlayabilir. Bu durumdaki bir genç, genç işsiz sayılmazken NEET kapsamında bulunmaktadır. Bu bağlamda NEET kavramının yapısının daha karmaşık ve heterojen olduğu ve genç işsizliği kavramına kıyasla daha geniş bir kitleyi temsil ettiği söylenebilir (Susanlı, 2016, s. 43).

Şekil 1: NEET Göstergesinin Bileşimi

Kaynak: ETF, 2015, s. 10.

NEET olan gençler, genellikle işsizler ve pasifler biçiminde iki sınıfta incelenmektedir. Belirli bir süre içerisinde iş arayan ve çalışmaya hazır olanlar işsiz/aktif olarak sınıflanan gençleri temsil etmektedir. Pasif olan gruptakiler ise uygun fırsatı bekleyenler, iş bulma umudunu kaybedenler, iş aramaktan vazgeçenler, cesareti kırılmış, umutsuz ve eğitimine de devam etmek istemeyenler, ev işleri ve çocuk bakımı gibi yükümlülükleri nedeniyle iş aramayanlar/çalışmaya uygun olmayanlar, kendisi hasta veya engelli olanlar, yaşam biçimi nedeniyle gönüllü olarak eğitim ve istihdam dışında olmayı seçenler şeklinde sıralanmaktadır (ETF, 2015, s. 10-11; EUROFOUND, 2012, s. 24). Görülebileceği gibi NEET oluşturan birden fazla grup bulunmaktadır ve bu nedenle bu kavram oldukça heterojen bir topluluğu ifade etmektedir. Düşük ekonomik gelirli ve eğitilmiş gençlerin NEET olma riski daha yüksek olmasına karşın giderek artan şekilde eğitim seviyesi yüksek ve daha üst gelir gruplarından olan gençlerin grup içindeki sayısı artmaktadır. NEET olan kadın gençlerin sayısı ise tüm dünyada çoğunlukla genç erkeklerden sistematik olarak daha yüksektir. Meksika, Şili ve Türkiye gibi ülkelerde aradaki fark daha belirgindir. Yaşanan ekonomik dar boğazlarda aktif gençlerin sayısının NEET içinde arttığı, pasif gruptaki gençlerin neredeyse sabit kaldığı görülmektedir. Bu nedenle aktif gençleri istihdama dahil etme çabalarının yanı sıra AB, NEET politikalarını pasif gençleri de ya eğitime ya istihdama dâhil edecek şekilde tasarlamaktadır. Ancak küresel bir sorun olarak ortaya çıkan NEET için geliştirilen politikalar sonucunda yeterli ilerlemenin kaydedildiğini söylemek

oldukça zordur (Sadler vd., 2014, s. 509-511; Carcillo vd., 2015, s. 9-10; Avrupa Birliği, 2018, s. 34; ILO, 2020b, s. 37-39).

Genç işsizliğinde olduğu gibi NEET için de teknoloji ekseninde dünyada yaşanan dönüşümün etkileri bulunmaktadır. Okuldan işe geçiş süreçleri değişmekte, bireysel değerler değişmekte ve piyasalarda yapısal değişimler yaşanmaktadır. Yaz aylarında mezun olanların sayısının artması ve gençlerin hemen iş yaşamına başlayamaması da oranlarının dalgalanmasına neden olmaktadır. Bu karmaşık durum ve heterojen yapı çözüm üretmeyi de zorlaştırmaktadır. Bu nedenle daha spesifik yaklaşımlar geliştirmeye çabalamak rasyonel olacaktır. Ancak, NEET gençlere ne şekilde çözümler üretilebileceği hakkında henüz çok az şey ortaya konabilmiştir (EUROFOUND, 2012, s. 19-27; Carcillo vd., 2015, s. 7).

Türkiye'de NEET ve Genç İşsizliği Oranları

Türkiye'de 2021 yılında genç işsizliği oranı %22,6 olarak ölçülmüştür. Bu oran erkeklerde %19,4 olarak ölçülürken, kadınlarda %28,7 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2022b). Aynı dönemde gençlerin işgücüne katılma oranı %41,7 ve istihdam oranı %32,2 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2022c). Yine 2021 yılında NEET oranı ise %24,7'dir (TÜİK, 2022a). 2020 yılı için ise genç işsizliği oranı %25,3 oranında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde genç istihdam %29,2 olarak ölçülmüş; gençlerin işgücüne katılım oranı ise %39,1 olarak ölçülmüştür. Aynı dönemde 15-24 yaş için NEET oranı %28,3 oranında hesaplanmıştır (TÜİK, 2021b). Bu verilere göre, 2021 yılı için gençlerin istihdam, işsizlik, işgücüne katılma ve NEET oranlarına bakıldığında, 2020 yılına oranla daha olumlu bir tablo ile karşılaşılrken bu değişimlerin her açıdan sevindirici bir gelişme olmaktan uzak olduğu söylenebilir. Türkiye'de genç işsizliği oranı, OECD 2020 yılı ortalaması olan %14,98 ve 2021 yılı ortalaması %12,8'den oldukça yüksektir. Ayrıca 2012 yılında %15,8 olan oran, geçen sekiz yıl içinde sürekli artan bir eğilimle 2016 yılında %20 seviyesine gelmiş, 2019 yılında itibaren %25 seviyesine ulaşmıştır (OECD, 2021; TÜİK, 2021b). Ayrıca genç işsizliğin kapsamı gereği son dört hafta içinde iş arama kanallarından biri ile iş aramayan ve belirli bir süre içinde işe başlamaya hazır olmayan gençler bu oranların hesaplanmasında dışarıda tutulmaktadır. Bu açıdan kapsayıcılık yönüyle NEET göstergesi önemli bir ölçü olarak karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılı verilerine göre Türkiye'de 15-19 yaş arası NEET oranı %19,7 iken, 20-24 yaş aralığında %37,2, 25-29 yaş aralığında ise %38,9'dur. Ayrıca son tamamlanan eğitim düzeyine göre 15-24 yaş aralığı için Türkiye'deki NEET oranlarına bakıldığında, okur-yazar olmayanların %81'inin NEET olduğu görülmektedir. Ardından %45,7 oranı ile yükseköğretim mezunları gelmektedir. Diğer yandan, her eğitim düzeyinde bu oranlar genç kadınların aleyhinde en az %10 farklıdır (TÜİK, 2021d). Dünya ülkeleri kıyasında Türkiye NEET oranları ile ilk sıralardayken, kadın NEET oranlarında açık ara en yüksek orana sahiptir. 2019 yılı verilerine göre 37 OECD ülkesi arasında Türkiye kadın

NEET oranı %40 ile en yüksek ülkedir (OECD, 2020a). Diğer yandan OECD, ülkelerin PISA (Programme for International Student Assessment) skorları ve NEET oranları arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. PISA skorları düşük olan ülkelerde NEET oranlarının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin PISA verilerine bakılığında, 37 OECD ülkesi arasında tüm alanlarda son sıralarda olduğu görülmektedir (OECD, 2020b; OECD, 2021b).

Türkiye'de NEET ve Genç İşsizliğin Nedenleri ve Sonuçları

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de genç işsizliğinin birçok nedeni bulunmaktadır. Öne sürülen bazı nedenler küresel olarak ortak olmakla beraber bazı nedenler ise Türkiye'ye özgüdür. Özellikle NEET açısından Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkelere yaşanan NEET yapısına benzer bir görünüm vermektedir. Ancak Türkiye, yukarıda ele alındığı gibi NEET oranları açısından uluslararası karşılaştırmalarda başı çekmektedir. Bu durum da NEET olgusu için Türkiye'nin benzerliklere karşın kendisine özgü nedenlere sahip olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye'de, nüfus artış hızı düşüş eğiliminde olmasına rağmen Türkiye yüksek oranda genç nüfusa sahiptir. Bu durum genç işsizliğin bir nedeni olarak gösterilmektedir. Eğitim süreçlerinin ardından gençlerin emek piyasalarına dâhil olması beklenmektedir. Dolayısıyla istihdam politikalarının, sürekli artan bu sayının göz önüne alınarak planlanması önemlidir. Ancak Türkiye'de gerçekleşen büyüme istihdamsız bir büyümedir. İzlenen ekonomi politikalarının yatırımı ihmal ettiği ve daha çok dış alım odaklı olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle üretim yerine tüketim ağırlıklı ve sıcak paraya bağımlı bir şekilde karakterize olmaktadır. Bu durum, büyüme ile istihdam arasında olan nedenselliği olumsuz etkilemekte ve ekonomiyi dalgalanmalara ve istikrarsızlığa daha açık bir konuma getirmektedir (Kara & Duruel, 2005, s. 369). Diğer bir neden olarak ülkedeki eğitim sisteminin işgücü piyasası ile arasındaki uyumsuzluk, bağlantısızlık ve iletişimsizlik olarak gösterilebilir. Gençlerin, emek piyasalarındaki var olan işlere uygun eğitime erişememesi çalışma yaşamında olmamalarında önemli bir nedendir (Braziene vd., 2013). İşgücü piyasalarında değişen koşullar sonucu talep edilen işgücünün niteliklerinden bağımsız olarak üniversitelerde kontenjan planlaması yapılmakta ve eğitim içeriği tasarlanmaktadır. Kurumlar arasında belirgin kopukluk söz konusudur (Kellevezir, 2016, s. 168-170). Bu durum belirli alanlarda eğitim almış ancak alanında iş bulamayan genç kitleler oluştururken, diğer yandan belirli alanlarda işgören bulunamayan birçok iş pozisyonu meydana getirmektedir. Ancak eğitim ve iş süreçlerinin ortaklaştırıldığı mesleki programlarda istihdam oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir (OECD, 2020b, s. 24). Ayrıca bu durum Türkiye işgücü piyasalarında derin bir beceri uyumsuzluğuna neden olmaktadır. Bu nedenle eğitim sistemi ile piyasa beklentilerinin arasında uyum sağlanması gerekmektedir (Kara & Duruel, 2005, s. 388). Bu işgücü piyasası ve eğitim

sistemine yönelik tespitler, Türkiye'de NEET gençlerin sayısının önemli ölçüde artmasının nedenleri arasında gösterilebilir.

Son yıllarda izlenen dış politikalar neticesinde Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyeli sığınmacıların sayısı ve niteliğinin de genç işsizliğine olumsuz etki yaptığı düşünülmektedir. Mart 2021 itibariyle Türkiye'de 15-29 yaş arasında bir milyon 100 yüz bin kişinin üzerinde Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır (Mülteciler Derneği, 2021). Bu sayı oldukça büyük bir genç nüfusa işaret etmektedir. Bu bireylerin daha olumsuz şartlarda ve kayıt dışı çalışmayı daha kolay kabul ettiği varsayımı ile maliyetlerini düşürmek isteyen işverenlerce tercih edildiği öne sürülmektedir. Böylece kayıtlı ve belirli bir ücret düzeyinde çalışmak isteyen gençlerin işsiz kalmasının kolaylaşacağı iddia edilmektedir. Ücret düzeyi ve vergi yükleri de Türkiye'deki genç işsizliğinin nedenleri arasında gösterilmektedir. Türkiye'de işgören istihdam etmek işverenlerce oldukça maliyetli bulunmaktadır. Dolayısıyla, özellikle özel sektörde birçok iş için asgari ücret önerildiği görülmektedir. Özel sektörde ücretli çalışanların neredeyse yarısının asgari ücretle veya altında çalıştığı düşünülmektedir (DİSK-AR, 2020a). İşverenlerin yeni mezun, tecrübesiz ve uyum süreçlerini yaşayacak olan bir genç birey yerine aynı veya benzer ücret düzeyinde çalışmayı kabul edecek daha tecrübeli bir bireyi istihdam etme eğilimi gösterecekleri düşünülebilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, asgari ücret üzerinden alınan prim ve vergilerin brüt asgari ücrete oranlamasında Türkiye, 42 ülke içinde üçüncü sıradadır (ILO, 2020c, s. 101). Öte yandan Türkiye'de tarımın istihdamda önemli bir payı bulunmaktadır. Tarım sektöründeki gelişmelerin genç işsizliğe olan etkisi de bu nedenle önemlidir (Yentürk & Başlevent, 2007, s. 5). İş arama kanallarının da etkin olmaması genç işsizliğine olumsuz etki yapmaktadır. İş arayan bireylerle işgören arayan işverenlerin sağlıklı biçimde birbirine ulaşabilmesi önemlidir. Türkiye'de bu faaliyetler çoğunlukla kendi başına ve tanıdık aracılığı ile sürdürülmektedir. Bu yöntemin çağdaş bir iş arama kanalı olarak görülmesi mümkün değildir (Kara & Duruel, 2005, s. 387).

Uluslararası ve ulusal düzeyde NEET gençlerle ilgili olarak yapılan çalışmalar da bu tespitleri destekler niteliktedir. Öte yandan bu çalışmalar doğrudan NEET gençlerin sürece yönelik algılarını ortaya koyması ve NEET olmanın gençler üzerindeki psiko-sosyal etkilerini göstermesi açılarından anlamlıdır.

NEET ve genç işsizliği yoksullukla doğrudan bağlantılı olgulardır. Yoksulluğun bireyin ve hanenin NEET olma durumlarını derinleştirdiği öne sürülmektedir (Ak vd., 2021, s. 34). TÜİK 2013 yılı verilerine göre gençlerin %27'si yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır (Erikli, 2016, s. 285-295). TÜİK daha sonraki yıllarda, "İstatistiklerle Gençlik" raporlarında yoksulluk verisi paylaşmamaktadır. 2021 yılında gelindiğinde genç işsizliği ve NEET oranlarının daha olumsuz bir tablo çizmesi gençlerin yaşadığı yoksulluğa ilişkin kaygıları

arttırmaktadır. Bu bağlamda yapılan bir araştırmada Türkiye'de genç işsizliği ve yoksulluk arasında neden-sonuç ilişkisi olduğu gösterilmiştir (Bölükbaş, 2019, s. 217-228). Ayrıca bu dönemde gençlerin yaşadığı ekonomik bağımlılığın getirdiği maddi ve psikolojik zorluklar, gençlerin çalışma yaşamlarının geleceğinde de kalıcı olumsuzluklara neden olarak "Yara İzi Etkisi / Scarring Effect" bırakabilir (Carcillo vd., 2015, s. 9).

2020 yılında Türkiye çapında 18-29 yaş arasındaki 8000 genç ile yapılan bir araştırma, gençlerin durumunu ortaya koymada önemli bulgular ortaya koymaktadır. Gençlerin yarısından fazlası ülkede çözülmesi gereken ilk sorunun işsizlik/istihdam ve hayat pahalılığı olduğunu, %80'inden fazlası da borçlu olduğunu belirtmektedir. Gençlerin sadece %26'sı kendisini mutlu ve çok mutlu olarak ifade ederken, sadece %15,2'si Türkiye'de kendisini özgürce ifade edebileceği bir ortam olduğunu ifade etmektedir. Katılımcı gençlerin %90,2'si ise fırsatı olması durumunda yurt dışına gideceğini söylemektedir. İşe giriş süreçlerinde liyakat yerine torpil olduğunu düşünenlerin oranı ise %74,7'dir (Yeditepe Üniversitesi, 2020). Bir başka çalışmada gençlerin %75,5'i fırsatları olması durumunda yurt dışına gitmek istediklerini belirtmektedir (İstanbul İstatistik Ofisi, 2021). Bu bulgular, gençlerin çalışma yaşamında liyakate olan inancının zayıf olduğunu, yaşadıkları en önemli sorunun göz ardı edildiğini ve bunun ruhsal bazı zorluklar yarattığını göstermektedir. Yine aynı yılda 18-30 yaş arasındaki 1230 genç ile yapılan çalışmada, gençlerin iş bulamamalarındaki en büyük engellerin yeterli iş olanaklarının olmaması ve teklif edilen ücret seviyesinin düşüklüğü gösterilmiştir. Ayrıca gençlerin %60'ından fazlası aylık gelirin 1500 liranın altında olduğunu belirtmiştir. Çalışmada, gençlerin yaşam memnuniyetinin önceki yıllarda yapılan çalışmalara dayanarak her yıl düştüğüne vurgu yapılmaktadır (Habitat Derneği, 2020).

AB'nin 2019 yılı çalışmasına bakıldığında Türkiye, 15-24 yaş arasındaki gençlerin yaşadığı ciddi maddi yoksunluk oranlarına göre %30,6 ile Makedonya'dan sonra ikinci sıradadır (EUROSTAT, 2021b). 18-24 yaş arasındaki NEET gençlerle yapılan diğer araştırmada ise, gençlerin %79,3'ü fırsat eşitliği bulunmamasını ve %78,5'i ise önemli pozisyonlarda olan bir tanıdıkları olmamasını NEET olmalarının sebepleri olarak belirtmektedir. Ayrıca gençlerin %75,5'i fırsatı olsa yurt dışına gitmek istediğini belirtmektedir. Diğer yandan katılımcı gençlerin yaklaşık %66'sı stresli ama yüksek ücretli bir iş yerine huzurlu ama daha az ücretli bir işi tercih edeceklerini ifade etmektedir (İstanbul İstatistik Ofisi, 2021). Bu bulgular ise Türkiye'de gençlerin NEET olmalarına neden olan sorunların çözülmesine olan inançlarının güçlü olmadığını, değerlerine uygun bir çalışma yaşamına sahip olmanın ekonomik zorluklara karşın yine de yüksek ücret beklentisinden önce geldiğini göstermektedir.

Türkiye'de gençlerle yapılan diğer bir araştırmada gençler genel olarak yaşamlarından memnun olmadıklarını belirtmekte, bu duruma gerekçe olarak da

ekonomik zorluklar, işsizlik, aile baskısı, zor yaşam şartları olarak sıralamaktadır. Bu nedenlerle kendilerini üzgün, stresli, kaygılı, çaresiz ve çıkmazda hissettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca gençliğin durumunu umutsuz, amaçsız, ruhsal sıkıntılar yaşayan, baskı altında, yarış içinde, verdiği emeğin karşılığını alamayan, desteğe bağımlı ve yetersiz olarak tanımlamaktadır (TGSP, 2018). Görülebileceği gibi bu araştırmalara dayanarak Türkiye'de gençlerin ekonomik zorluklarla ve yoksullukla mücadele ettiğini öngörmek rasyonel olacaktır. Sen'e göre yoksulluk neoliberal politikaların ve kapitalizmin acımasız bir sonucudur. Gelir, ancak bireylerin gönencini arttırmak için bir araçtır. Dolayısıyla yoksulluk kavramı bir bireyin ne düzeyde özgür olabildiği ile ilişkilidir (Sen, 1999; Sen, 2005).

Yukarıda belirtildiği gibi diğer önemli bir risk de gençlerin bağımlılık eğilimlerinde artış yaşanması tehlikesidir. Türkiye'deki duruma bakılacak olursa, 2018 yılında gerçekleşen uyuşturucu kaynaklı ölümlerin neredeyse yarısı 30 yaş altındaki gençlerden oluşmaktadır. Bu oran AB ülkeleri arasındaki en yüksek orandır (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi, 2020). Diğer yandan 2013-2018 yılları arasında doğrudan madde kullanımına bağlı gerçekleşen ölüm sayısı dört kat artış göstermiştir. 2018 yılında gerçekleşen doğrudan madde kullanımına bağlı ölümlerin yaklaşık %63'ü 15-34 yaş arasındaki gençlerden oluşmaktadır (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2019, s. 73-95).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma NEET olan gençlerin genç işsizliğe yönelik algılarını ortaya koymak ve bu gençlerin ekonomik ve psiko-sosyal durumlarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Örneklem olarak NEET gençler seçilmiştir. Çalışmanın başında belirtildiği gibi Türkiye'de eğitim süreci kapsamında ele alınan staj/çıraklık gibi süreçler, NEET kavramında "training" sözcüğünü karşılamaktadır ve bu çalışmada kavramın çerçevesi gereği bu gruba dahil olan gençler örneklem dışında bırakılmıştır. Çünkü bu gençler kısmen eğitim kısmen çalışma yaşamında bulunmaktadır. NEET gençlerle yapılan ampirik çalışmalar alanyazında oldukça kısıtlıdır. Ayrıca NEET ve genç işsizliği sorunlarının çözümü için bu durumu deneyimleyen gençlerin durumlarını çok yönlü olarak ortaya koymak ve onların algılarını göz önünde bulundurmak, geliştirilecek politikaların rasyonel çözümler getirebilmesi açısından oldukça önem ifade etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın alanyazına ve politika yapımcıların çalışmalarına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın evrenini 15-24 yaş arasında İzmir'de ikamet eden genç bireyler oluşturmaktadır. TÜİK 2020 verilerine göre İzmir'de, belirtilen nitelikte 140 bin genç birey bulunmaktadır ve NEET oranı %25,8'dir. TÜİK il bazında NEET verisi paylaşmamaktadır. Bu nedenle bu veri bilgi talebi yolu ile TÜİK'ten elde edilmiştir. İfade edilen evreni temsilen örneklemin (α :.05 ve %95 güven

aralığında) 384 kişiden oluşması öngörülmüştür (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004; Cohen vd., 2000; Çıngı, 1994). Bu kapsamda İzmir'de yaşayan NEET gençler içinden 306 kişiye yüz yüze ve 160 kişiye interaktif yolla olmak üzere toplam 466 katılımcıya ulaşılmıştır.

Araştırma nicel araştırma modellerinden betimsel yöntem olan tarama modeline göre tasarlanmış ve tarama modellerinden alan surveyi kullanılarak, örneklem ile evren hakkında çıkarımlarda bulunmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda veriler soru formları ile tesadüfi olarak yüz yüze toplanmıştır. Ayrıca pandemi şartları ve kısıtları nedeniyle veri toplama sürecini hızlandırmak ve benzer yaş grubu bireylere daha kolay ulaşmak amacıyla çevrimiçi şekilde kartopu metodu ile sınırlı sayıda soru formu toplanmıştır. Soru formu, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun onayı alınarak etik ilkeler kapsamında hazırlanmıştır (Dokuz Eylül Üniversitesi, 12.04.2021 tarihli ve E-87347630-640.99-48772 sayılı kararı ile). Bu kapsamda, demografik bilgileri elde etmeye yönelik cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, meslek, anne-baba eğitim düzeyi ve meslekleri gibi soruların yanı sıra, ne eğitimde ne istihdamda oldukları bu dönemde eğitim ve iş yaşamına yönelik bilgilere ulaşmayı amaçlayan kayıt dışı çalışma deneyimi ve süresi, mutluluk düzeyleri, zamanlarını değerlendirme biçimleri, kısa zaman içinde çalışmaya başlamaya dair beklentileri, çalışma yaşamı dışında buldukları süre, tercih ettikleri iş arama kanalları, genç işsizliğin nedenlerine ve genç işsizlerin sorunlarına ilişkin görüşleri gibi sorulardan oluşmaktadır.

Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada IBM SPSS 25.0 istatistik paket programı ile frekans analizi ve çapraz tablolar kullanılarak istatistiki bulgular elde edilmiştir ve bu bulgular betimsel olarak yorumlanmıştır (İyilikçi, 2020). Betimsel analiz, Yaş, şehir gibi örneklem şartlarını sağlamayan ve çeşitli yanıtlama hataları olan 69 yanıt formu analiz dışında bırakılmıştır. Bu nedenle çalışmada 397 soru formu betimsel analiz sürecine dâhil edilmiştir.

Araştırma Bulguları

Katılımcı gençlerin %52,9'u kadınlardan oluşurken, %47,1'i erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 21,98'dir. %93,7'si bekâr olduğunu belirtirken, %6,3'ü evli olduğunu belirtmiştir. Tüm katılımcılar içinde çocuk sahibi olanların oranı %2,52'dir. Katılımcıların %0,25'i ilkokul, %6,05'i ortaokul, %13,1'i meslek/teknik/imam hatip vb. lise, %50,88'i fen/anadolu/temel/düz vb. lise, %16,37'si yüksekokul veya ön lisans ve %13,35'i lisans mezunudur. Grup içinde, sahip olunan meslek için en çok elektrik/makine/bilgisayar teknikeri, garson/servis elemanı/komi, tekstil işçisi, mühendis, öğretmen vb. meslekler öne çıkmaktadır. Ancak her sosyal grup ve eğitim düzeyi ile ilişkilendirilebilecek çok farklı mesleklerin ifade edildiğini belirtmek gerekir.

Katılımcı gençlerin %90,43'ü ailesiyle yaşamaktadır. Eş/Partner ile yaşadığını belirtenlerin oranı %6,3, arkadaşıyla yaşadığını belirtenlerin oranı ise %2,02'dir. Temel gereksinimlerini karşılamak için ailesinden destek alanların oranı %98,99 oranıyla neredeyse tüm örnekleme kapsarken, borç aldığını ve/veya kredi çektiğini belirtenlerin oranı %89,17'dir. İşsizlik ödeneğinden faydalandığını belirten gençlerin oranı ise yalnız %1,01'dir. Diğer yandan katılımcı gençlerin %35,01'inin herhangi bir sağlık güvencesi bulunmazken, aile bireylerinin sağlık güvencesinden faydalandığını belirten gençlerin oranı %34,76'dır. GSS (Genel Sağlık Sigortası) kapsamında sağlık güvencesi olduğunu belirtenleri oranı ise 29,47'dir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Cinsiyet	Kadın	%52,90	Çocuk	Yok	%97,48
	Erkek	%47,10		Var	%2,52
Yaş	18	%2,77	Eğitim Düzeyi	İlkokul	%0,25
	19	%7,30		Ortaokul	%6,50
	20	%11,59		Lise	%63,98
	21	%13,35		ÖnL/YO	%16,37
	22	%19,40		Lisans	%13,35
	23	%23,17		L.Üstü	%0
	24	%22,42			
Yaş Ortalaması (yıl)					21,98
Ailesiyle yaşayanlar					%90,43
Temel gereksinimler için,					
Ailesinden destek alanlar					%98,99
Borçlanan/kredi çekenler					%89,17
İşsizlik ödeneğinden faydalananlar					%1,01
Sağlık güvencesi bulunmayan					%35,01
GSS (Genel Sağlık Sigortası) kapsamında olanlar					%29,47

Ne eğitimde ne istihdamda olan bu gençlerin mutluluk düzeylerine ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir. Eğitim ve istihdam dışında oldukları süre zarfında gençlerin %43,32'si kendisini çok mutsuz olarak ifade ederken, %37,53'ü kendisini mutsuz olarak belirtmektedir. Görülmektedir ki, gençlerin yaklaşık %80'i mutsuz veya çok mutsuz olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca katılımcıların %78,31'i eğitim ve/veya iş olanak/olanakları sunulması durumunda yurt dışına gitmek istediğini belirtmektedir. Araştırmaya katılanların %78,59'u daha önce çalışma deneyimine sahip olduğunu belirtirken, çalışma deneyimine sahip olduğunu belirtenlerin %98,4'ü kayıt dışı çalışma deneyimine de sahip olduğunu belirtmektedir.

Verilerden elde edilen kayıt dışı çalışma süresi yaklaşık 14 aydır. Katılımcıların yaklaşık yarısı (%47,61), bir yıldan daha uzun süredir işsiz olduğunu ifade etmektedir. Altı aydan daha uzun süredir işsiz olduğunu belirtenlerin oranı ise %74'ü bulmaktadır. Öte yandan gençlerin %73,3'ü ekonomik, %19,9'u ise ailevi nedenlerle eğitimine devam edemediğini ifade etmektedir. Uygun olanaklar sağlanması durumunda eğitime devam etmek isteyip istemediği sorulduğunda gençlerin %60,96'sı devam etmek isteyeceğini, %30,98'i kararsız olduğunu ve %8,06'sı eğitime devam etmek istemeyeceğini belirtmektedir.

Araştırmaya katılan gençlerin iş arama süreçlerinde hangi iş arama kanallarını kullandıklarına dair sorulan soruda en yüksek oranda kullanılan %91,94 oranıyla interaktif kanallar (Kariyer.net, LinkedIn vb.) olmuştur. Tanıdık aracılığıyla iş aradığını belirtenlerin oranı %91,18 iken, İŞKUR aracılığıyla iş aradığını belirtenlerin oranı ise %81,37'dir. Doğrudan işverene iş başvurusunda bulunanların oranı %59,95'tir. Meslek/ticaret odaları, özel istihdam büroları, gazete, dergi vb. basılı yayın organları iş arama kanalları olarak tercih edilmede çok düşük bir orana sahiptir.

Araştırmaya katılan gençlere, Türkiye'de genç işsizliğinin onlara göre nedenlerinin neler olduğu sorulmuştur. Gençler, yaklaşık %99 oranla düşük ücret teklifi, uzun mesai saatleri/kötü çalışma şartları ve ülkenin ekonomik istikrarsızlığı gerekçelerini belirtmektedir. Katılımcıların, %96,47'si yeterli ve yeni iş alanları oluşturulması için doğru politikaların izlenmemesini belirtirken, %90,18'i liyakatsizlik/torpil/kayırmacılığı Türkiye'deki genç işsizliğin nedenleri arasında belirtmektedir. Ayrıca okulda alınan eğitim ile iş piyasalarının talepleri arasındaki uyumsuzluğu genç işsizliği nedeni olarak gören gençlerin oranı %86,65'tir. Açık uçlu alanlarda belirtilen ifadeler; "Suriyeli mülteciler", "Patronlar", "Toplam servetin bir zümreye aktarılması", "Siyasi istikrarsızlık", "COVID-19", "Çalışacak düzgün iş yok" şeklindedir.

Tablo 2: Türkiye'de Genç İşsizliğinin Nedenlerine Verilen Yanıt Oranları

Türkiye'de Genç İşsizliğinin Nedenleri İfadeleri	Oran (%)
Düşük ücret teklifi	98,74
Uzun mesai saatleri/kötü çalışma şartları	98,74
Ülkenin ekonomik istikrarsızlığı	98,49
Yeterli/Yeni iş alanları oluşturmak için doğru politikaların izlenmemesi	96,47
Liyakatsizlik/Kayırmacılık/Torpil	90,18
Okulda alınan eğitim ile iş piyasalarının talepleri arasındaki uyumsuzluk	86,65
İşverenlerin işten çıkarmalarda ilk olarak gençleri tercih etmesi	81,11
Tecrübe yetersizliği	80,10
Eğitim fırsatlarından eşit yararlanamama	56,42
Göç/Mülteci politikaları	52,14
Diğer	1,51

Türkiye'de genç işsizlerin en büyük sorunlarının neler olduğuna ilişkin verilen yanıtlar; %99,5 oranıyla adaletsizlik ve verilen çabanın karşılığını alamama düşüncesi, %99,24 oranıyla gelecek kaygısı/ümitsizlik, %98,74 oranıyla ise hayat pahalılığı/geçim zorluğu şeklinde sıralanmaktadır. Ardından ise %84,63 oranı ile maddi bağımsızlık elde edememe ve %82,11 oranı ile bireyin niteliklerine uygun işlere erişememesi belirtilen sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Açık uçlu alanda belirtilen ifadeler; "Soyut düşünceye bağlı eğitim yetersizliği", "Fikir özgürlüğünün olmaması", "Özgürlüklerin olmayışı", "Verilen emeğe karşılık düzgün şartlarda bir işte çalışmamak" şeklindedir.

Tablo 3: Türkiye'de Genç İşsizlerin En Büyük Sorunlarına Verilen Yanıt Oranları

Türkiye'de Genç İşsizlerin En büyük Sorunları İfadeleri	Oran (%)
Adaletsizlik, verilen çabanın karşılığını alamama vb. düşüncesi	99,50
Gelecek kaygısı/Ümitsizlik	99,24
Hayat pahalılığı/Geçim zorluğu	98,74
Maddi bağımsızlık elde edememe	84,63
Bireyin, niteliklerine uygun işe erişememesi	82,11
Hedeflediği yaşam standartlarına erişememe	69,52
Nitelikli/eşit şartlarda eğitime erişememek	58,19
Kendini geliştirme olanaklarından mahrum kalma	55,42
Diğer	1,51

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular tartışılmadan önce yine belirtmek gerekir ki, alanyazında NEET kavramı ağırlıklı olarak kavramın kapsamı, sayısal büyüklüğü, ekonomik ve sosyal düzeyde neden olduğu sorunlar ve çözümcül politikaların neler olabileceği şeklinde yer almaktadır. Örneklemini NEET gençlerin oluşturduğu ampirik çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu bağlamda elde edilen bulgular ulaşılan kısıtlı sayıda çalışmadan elde edilen bulgularla değerlendirilerek tartışılacaktır.

Araştırmada NEET gençlerin işsizliğe, çalışma yaşamına ve işgücü piyasalarına bakış açılarının ortaya konması açısından önemli bulgulara ulaşılmıştır. Ancak her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle teorik olarak ele alındığı gibi bu araştırmanın örneklemini de oldukça heterojen bir gruba kapsamaktadır. Örneklemini farklı eğitim düzeylerinden, mesleklerden ve sosyoekonomik gruplardan gelen NEET genç bireyler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında yüksek lisans düzeyinde eğitimini tamamlayan katılımcıya ulaşmak olanaklı olmamıştır. Örneklemin yaş kısıtı düşünüldüğünde bu durum normal kabul edilebilir. Ayrıca 15-17 yaş arasındaki katılımcıya ulaşamamasının bu yaş aralığındaki gençlerin büyük çoğunluğunun

eğitim sürecinde olması ve NEET grubu içinde oldukça küçük bir oranda temsil edilmesi nedeniyle göz ardı edilebilir olduğu düşünülmektedir. Çalışmaya katılan gençler arasında ilkokul mezunlarının oranı ise Türkiye geneli oranları ile kıyaslandığında, örnekleme bu grubun daha az temsil edildiği söylenebilir. Bu hususta TÜİK'in il bazında NEET gençlerin eğitim düzeyleri bilgisini paylaşmadığını ve NEET grubunun oldukça heterojen bir grup olması nedeniyle grup içinde eğitim düzeyleri farklılıkları olabileceğini hatırlatmakta yarar bulunmaktadır. Bu bağlamda gelecekte NEET gençlerle yapılacak ampirik çalışmalarda elde edilen betimsel bulguların ilişkisel analizlerle elde edilen bulgularla desteklenmesi ve bu alanda daha derinlemesine bulgulara ulaşılabilmesi için nitel yöntemle de çalışılması önerilmektedir.

Gençlerin eğitim ve istihdam dışında buldukları bu dönem için durumlarını, elde edilen bulgular ışığında betimlemek yerinde olacaktır. Çünkü bağımsız bir yaşam kuramamanın genç bireyler üzerinde, ekonomik, sosyal, psikolojik birçok alanda birbiri ile domino etkisi yapabilecek zincirleme etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle birbirini izleyebilecek ve/veya etkileyebilecek olgular bağlamında bulgular ele alınarak konu tartışılacaktır.

NEET gençlerin, evli olanların dışında, hemen hemen hepsi ailesi ile yaşamaktadır. Neredeyse tamamı temel giderleri için ailesinden destek alırken, yine çok büyük bölümünün borçlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan işsizlik ödemelerinden faydalanan genç sayısı yok denecek kadar azdır. Bu bulgular, gençlerin maddi bağımsızlığının önemli ölçüde risk altında olduğunu göstermektedir. Bu durum geleceğini inşa etmeye çalışan ve bu yolda kendisine yatırım yapmak isteyen gençlerin bu çabalarını gerçekleştirmesini engelleyici etki yapacaktır. Bağımsız bir yaşam kurma sürecini olumsuz etkileyecektir. Ayrıca bu durum önemli bir yoksulluk riskini de beraberinde getirecektir. Yoksulluk, maddi götürülerinin yanı sıra önemli ruhsal riskler de barındırmaktadır. İnsan onuruna yakışır yaşam şartlarını koruyabilmek bu şartlar altında oldukça zor olacaktır. Bu noktada Bölükbaş'ın (2019) yoksulluğa ilişkin yaptığı çalışmada, genç işsizliğinin yoksullukla karşılıklı olarak hem neden hem sonuç ilişkisi içinde olduğu bulgusunu anımsatmak yerinde olacaktır.

İşsizlik sürecinin uzaması da ne eğitimde ne istihdamda olunan bu süreç için önemle üstünde durulması gereken diğer bir sorundur. Çünkü işsizlik sürecinin uzamasının genç bireylerde ortaya çıkacak maddi ve ruhsal zorlukların derinleşmesine neden olabileceği öngörülebilir. Araştırmaya katılan gençlerin neredeyse yarısının bir yıldan uzun süredir işsiz olması ve her dört gençten üçünün altı aydan uzun süredir işsiz olması, gençlerin mücadele ettiği ekonomik, sosyal ve psikolojik zorlukların onlar için oldukça yıpratıcı bir boyuta ulaştığı öngörülebilir. Bu kadar yüksek oranda uzun süredir işsiz olan gençlerin bulunduğu bir toplumda sosyal barışın riske gireceğini de belirtmek olanaklıdır.

Genç bireylerin mutluluklarına ilişkin algılarının da süreçten bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir. Çünkü işsizlik nedeniyle yaşanan gelir kaybının ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ruhsal sorunların işsizlik süresi uzadıkça genç bireylerin iyi olma hallerinde, mutluluk algılarında olumsuz etki yapması kaçınılmazdır. Bu bağlamda gençlerin ne eğitimde ne istihdamda oldukları bu süreçte mutluluk düzeylerine ilişkin elde edilen bulgular da bu öngörüye destekler niteliktedir. Her beş gençten dördü mutsuz veya çok mutsuz olduğunu belirtmektedir. Habitat Derneği'nin (2020) çalışan ve okuyan gençlerin de dahil olduğu gençlerle yaptığı geniş kapsamlı araştırmada elde ettiği bulgularda, yaşamından memnun olmadığını belirten gençlerin oranının 2017'den bu yana arttığı ve 2020 yılında %41,9'a ulaştığı belirtilmektedir. Bu noktada bu oranın çalışan, okuyan ve NEET olan tüm gençleri kapsadığını belirtmekte fayda vardır. Sadece NEET gençlerin örneklemini oluşturduğu araştırmamızda bu oranların oldukça yüksek çıkması şaşırtıcı değildir. Öte yandan Habitat Derneği'nin çalışmasında gençlerin geleceğe dair umutları ve mutluluk düzeylerine bakıldığında, bu başlıklarda en düşük oranların iş arayan gençler olduğu bulgusunun da bu sonuçları desteklediği ileri sürülebilir.

Diğer yandan gençler, çalışma yaşamında yaşadıkları zorluklarla ilgili olarak eğitim açısından diplomaya sahip olmanın değersizleştiğini ve kendi uzmanlık alanında çalışmadıklarını vurgulamaktadır. Bu piyasa şartlarında gençlerin mücadele etmek durumunda kaldıkları bu sorunların gençler için önemli mutsuzluk kaynağı olabileceğini öngörmek rasyoneldir. TGSP'nin (2018) araştırmasında, gençlerin genel olarak hayatlarından memnun olmadıkları ortaya konmaktadır. Memnuniyetsizlik hissetmelerinin nedenleri ele alındığında ise işsizlik, kötü çalışma şartları, düşük ücret düzeyleri, iş yaşamında liyakatin gözetilememesi gibi gerekçeler belirtilmektedir. Bu durumun gençlerde yaratacağı ruhsal sorunlara vurgu yapılmaktadır. Bu bulgular araştırmamızda ortaya konan gençlerin mutluluk düzeyleri, çalışma yaşamına yönelik algıları ve piyasa şartlarına bakış açıları hakkında elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

NEET gençlerin eğitim ve/veya iş olanağı bulması durumunda yurtdışına gitmeyi düşünmesi durumu içinde buldukları süreç ile ilgisinin olup olmadığı da önemli diğer bir tartışma konusudur. Araştırmaya katılan her dört gençten üçü eğitim ve/veya iş olanağı bulması durumunda ülkeden ayrılmayı düşüneceğini belirtmiştir. Bu bulgunun gençlerin eğitim ve istihdam dışında oldukları bu dönemde yaşadıkları deneyimin onlarda ruhsal açıdan zorlayıcı etkiler yaptığını göstermesinin yanı sıra bu süreçte fırsat bulmaları halinde ülkeden ayrılma isteklerinin bu kadar fazla olması da yakın gelecekte durumlarının daha iyiye gitmesine dair umutsuz olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca yurt dışına yerleşmeyi düşündüğünü söyleyen gençlerin buna gerekçe olarak gösterdiği etmenlerin başında daha iyi iş olanaklarına sahip olmak ve Türkiye'de gelecek görememek şeklinde ortaya konmuştur.

Araştırmaya katılan NEET gençlerin çalışma yaşamı ve işgücü piyasaları için algılarına dair elde edilen bulgular da oldukça çarpıcıdır. Katılımcı gençlerin önemli bir bölümü daha önce çalışma deneyimine sahip olduğunu belirtirken, asıl önemli nokta, bu gençlerin neredeyse tamamının kayıt dışı çalışmak durumunda kalması gerçeğidir. İşgücü piyasası şartlarında gençler için kayıt dışılığın ne kadar kaçınılmaz olduğunu gösterir nitelikte bir gerçek karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan kayıt dışı çalışma süresinin ortalamasının bir yıldan daha uzun süre olması, gençlerin yasalarla teminat altına alınan haklarından mahrum biçimde ciddi zorluklarla karşı karşıya kalarak uzun süre mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Bu bağlamda gençler için güvencesizliğin önemli bir risk olduğunu hatırlatmakta fayda olacaktır. İPA Enstitüsü'nün (2021) NEET gençlerle gerçekleştirdiği odak grup görüşmelerinde de, kayıt dışı çalışmanın bu gençler için kaçınılmaz olması gerçekliği vurgulanmaktadır. Katılımcı gençlerin hemen hemen hepsi kayıt dışı ve güvencesiz çalışma deneyimine sahiptir. Ayrıca katılımcı NEET gençler bu deneyimlerini her an işten çıkarılabilecekleri düşüncesi, uzun çalışma saatleri, düşük ücretler ve ağır çalışma koşulları ile tanımlamaktalar. Günlük 12 saatten uzun mesai süreleri, asgari ücret düzeyinin altında ücret, pandemi şartlarında hijyenin olmadığı işyerleri gibi deneyimler gençler tarafından aktarılırken, bu şartlarda adeta gençlerin öğütüldüğü benzetmesi yapılmaktadır.

Diğer yandan katılımcı gençler Türkiye'deki genç işsizliğinin nedenleri ve sorunları hakkında bazı noktalarda fikir birliği göstermektedir. Bu noktalar çoğunlukla makro unsurlardır ve gençler uygulanan politika seçimlerini ve piyasa şartlarını işaret etmektedirler. Gençlerin tasvir ettiği piyasa, kötü çalışma şartlarının ve uzun mesai saatlerinin olduğu, teklif edilen ücret düzeyinin düşük olduğu, liyakatsizliğin ve torpilin hüküm sürdüğü, aldıkları eğitimle uyumsuz işlerin olduğu bir piyasa görüntüsüdür. Bu durumun onlarda güvensizlik, umutsuzluk, verdikleri emeğin karşılığını alamayacakları hislerini uyandırdığını ve gelecek kaygısı yaşamalarına neden olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca izlenen ekonomi politikaların istihdam yaratmadığı ve ekonomik istikrarsızlığın işsiz olmalarında önemli etkenler olduğunu belirtmektedirler. Bu bulgular gençlerin, içinde insani şartlarda çalışamayacağını düşündüğü bir iş piyasasına ve politika üreticilerinin bu sorun için çözüm üretme eğiliminden uzak olduğunu düşündüklerine işaret etmektedir. Ayrıca soyut düşünceye ve özgürlüklere dair yaptıkları vurgular, sadece ekonomik olguları değil diğer bazı değerler için de kaygı duyduklarını göstermektedir. İstanbul İstatistik Ofisi'nin (2021) 18-24 yaş arasındaki 407 genç ile yaptığı araştırmada, gençlerin neredeyse %80'i eğitim ve/veya çalışma yaşamında olmama sebeplerini, Türkiye'de fırsat eşitliği ve önemli pozisyonlarda tanıdıkları olmaması olarak belirtmektedir. Gençlerin huzur arayışlarının iş tercihlerine de yansımakta olduğu görülmektedir. Aynı çalışmada, gençlerin %66,4'ünün düşük ücretli fakat huzurlu bir çalışma ortamını, yüksek maaşlı-stresli işe tercih ettiği görülmektedir. Yeditepe Üniversitesi'nin (2020) kapsamlı araştırmasında ise, gençlerin sadece %15'i ifade özgürlüğünün olduğunu ve ülkede

çözülmesi gereken ilk sorunun işsizlik/istihdam olduğunu belirtmektedir. Bu bulgular araştırmamızda elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir. Ayrıca görece daha eski çalışmalar da göstermektedir ki, NEET olmak mutluluk durumunu, ruh sağlığını, geleceğe ilişkin istihdam beklentisini ve ücret düzeylerini etkilemektedir (Bardak vd., 2015; Mascherini vd., 2012; Alfieri vd., 2015). İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden Erdoğan ve arkadaşlarının yaptığı çalışma ise bu etkilere ek olarak NEET olmanın güven, siyasal yeterlilik ve siyasal katılımı da etkilediğini göstermektedir. Bu bağlamda ekonomik ve sosyal birikimin de engellendiği vurgulanarak, boykot ve barışçıl gösterilere katılım gibi faaliyetlerle NEET olmanın ters orantılı olduğu belirtilmektedir (Erdoğan vd., 2017).

Genç bireylerin güncel şartlara uyum sağlayan ve niteliklerine uygun eğitim süreçlerine dahil olabilmeleri ve bu edinimleri ile değerleriyle örtüşen bir işte çalışarak istihdama dahil olabilmeleri hem genç bireyler için ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan, hem de ülkenin ekonomik kalkınmasının sürdürülebilir olması yönüyle makro açıdan kritik bir önem ifade etmektedir. Umutsuz, mutsuz, kaygılı, adaletsizlik hisseden, torpili olmadan çalışamayacağını düşünen, yoksulluk çeken, bağımsızlığını sağlayamayan, haklarının elinden alındığını düşünen, fırsat olması durumunda ülkeden ayrılmak isteyen ve ilgililerin bu sorunlar için çözümler üreteceğine dair ümidi olmayan bireylerden oluşan bir genç kitlenin varlığı ve bu durumun kronikleşmesi, başta sosyal barışı tehdit etmesinin yanı sıra hem bireysel hem de tüm toplum için birçok ciddi riskler barındırmaktadır. Bu nedenle en başta eğitim politikalarının teknoloji ekseninde sürekli dönüşen iş piyasalarının taleplerini gözeterek biçimde tasarlanmasının gerekliliği sorunları çözebilme açısından atılacak ilk adımlardan biridir. Bu durum işverenlerin taleplerinin karşılanmasının yanı sıra gençlerin de çağa uygun eğitime erişmesi neticesinde beceri uyumsuzluğunu ve beyin göçünü azaltıcı etki yapacaktır. Bunun için de eğitim kurumları ile piyasa kurumları arasında sağlıklı bir iletişim ağının kurulması önem arz etmektedir. Diğer yandan büyümeye yönelik politikaların üretimi teşvik eden ve istihdam artırıcı biçimde hazırlanarak uygulanması belki de en köklü çözümlerden biri olacaktır. Tüm bunlara ek olarak, piyasa şartlarının tüm dayatmalarına ve bu yönde uygulamalarının yaygınlığına karşılık, insan onuruna yakışır çalışma yaşamının bir hak olduğu ve hiçbir gerekçe ile bu haktan uzaklaşılması gerekliliğinin farkındalığının artırılması gereklidir. Bireylerin hakları piyasa şartları, sermayenin tutumları ve ekonomi politikaları gerekçeleri ile törpülenemez. Bu bağlamda asgari ücret kavramının varlığının amacı ve güvenceli çalışma hakkı kavramlarına ilişkin olarak piyasalara hakim olan bakış açısının değişmesi, bu gençlerin ülkede kalarak istihdama dâhil olup kalkınmaya fayda sağlaması için kaçınılmazdır. Gençlerin deneyimleri ve algılarını yok sayarak ve var olan piyasa şartlarını onlara dayatarak, diğer yandan onları istihdam ederek kalkınmayı hedeflemek tutarlı olmadığı gibi gerçekçi de değildir.

Yazarların Katkı Oranı Beyanı: 1. yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. 2. yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %70, 2. yazarın katkı oranı: %30.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında yazarlar arasında ve herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ak, Y., Polat, K., Toktaş, D. & Şahin Söylemez, S. (2021). Neden ve etki boyutlarıyla "Ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede (NEİY)" olan gençler. L. Şahin, M. E. Kocakaya, ve O. Akgül (Ed.), *Türkiye'de eğitim, istihdam ve yetiştirmede olmayan gençler* içinde (ss. 1-124). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. doi :10.26650/B/SS46.2021.014.01.

Alfieri, S., Sironi, E., Marta, E., Rosina, A. & Marzana, D. (2015). Young Italian neets (not in employment, education, or training) and the influence of their family background. *Europe's Journal of Psychology*, 11(2), 311-322. , <http://dx.doi.org/10.5964/ejop.v11i2.901>.

Arabacı, R. Y. (2020). Türkiye'de ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin sosyodemografik yapısı ve işgücü piyasası ile bağlantısı. *Amme İdaresi Dergisi*, 53(3), 103-130.

Avrupa Birliği (2018). *Employment and social developments in Europe-annual review 2018*. Lüksemburg: Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi. doi:10.2767/875456.

Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi (2020). *Avrupa uyuşturucu raporu: temel sorunlar özeti*. Lüksemburg: Avrupa Birliği Resmi Yayın Ofisi.

Baltacı, I. K. & Özaydın, M. M. (2020). Eğitimin işgücü piyasasındaki rolü çerçevesinde uyumsuz eşleşme olgusu: Türkiye işgücü piyasasına ilişkin talep yönlü bir değerlendirme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 313-336.

Bardak, U., Maseda, M. R. & Rosso, F. (2015). *Young people not in employment, education or training (NEET). An overview in ETF partner countries. August 2015* https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/BFEEBA10DD412271C1257EED0035457E_NEETs.pdf. (Erişim Tarihi: 19.09.2022).

Bartelink, V. H., Zay Ya, K., Guldbbrandsson, K. & Bremberg, S. (2019). Unemployment among young people and mental health: A systematic review. *Scandinavian Journal of Public Health*. 1-15. <https://doi.org/10.1177/1403494819852847>.

BM (2013). *Definition of Youth*.
<https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>,
(Erişim Tarihi: 17.11.2020).

Bölükbaş, M. (2019). Türkiye'de genç işsizlik ve yoksulluk ilişkisi: Bölgeler düzeyinde bir inceleme. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7(18), 213-229.

Braziene, R., Dorelaitiene, A. & Zalkauskaite, U. (2013). Youth not in education, employment, or training in Lithuania: Subjective evaluation of experiences and possibilities in the labour market, 81(3), 4-37. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ss.81.3.5792>.

Carcillo, S., Fernandez, R., Königs, S. & Minea, A. (2015). *NEET youth in the aftermath of the crisis: Challenges and policies-OECD social, employment and migration working papers No.164*. Paris: ILO Publications.

Coenjaerts, C., Ernst, C., Fortuny, M., Rei, D. & Pilgrim, M. (2009). Youth employment. *Promoting pro-poor growth: Employment* (ss. 119-132). Paris: OECD Publications.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2000). *Research methods in education* (5. Baskı). Londra: Routledge Falmer.

Çakır, Ö. & Kellevezir, I. (2020). Yükseköğretim mezunlarında işsizlik ve nitelik uyumsuzluğu olgusu: UNI-VERI araştırma sonuçları ışığında bir değerlendirme, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Ocak 2020, 1(Özel Sayı), 1-17.

ÇASGEM (2019), *Türkiye işgücü piyasasında uyumsuz eşleşme analizi araştırma projesi raporu*. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayını.

Çıngı, H. (1994). *Örnekleme kuramı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi.

DİSK-AR (2020). *Salgın günlerinde asgari ücret gerçeği araştırması 2021*. İstanbul: DİSK Yayınları.

Dünya Bankası (2013). *Jobs-world development report*.

Ekin, N. (1980). Gençlerin işsizlik sorunu. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(18), 39-50.

Ekiz, F. M. & Özel, S. Ö. (2020). Genç işsizliğini belirleyen unsurlar: Türkiye örneği. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz: 2020/3, 19(39), 1022-1045, <https://doi.org/10.46928/iticusbe.768646>.

Emniyet Genel Müdürlüğü (2019). *Türkiye uyuşturucu raporu*. Ankara: EGM Yayınları.

Erdoğan, E., Yentürk, N. Akyüz, A. A., Kurtaran, Y., Yurttagülen, Y. Dursun, K. & Oy, B. (2017). *Being a NEET in Turkey: Determinants and consequences*. Working Paper No. 30 April 2017. http://power2youth.iai.it/system/resources/W1siZiIsIjIwMTcvMDUvMjIvMDI1fMjVfNTZfODcwX3AyeV8zMC5wZGYiXV0/p2y_30.pdf. (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

Erikli, S. (2016). Genç yoksulluğunun temel belirleyicileri: Eğitim ve düzgün iş. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 283-302.

ETF (2015). *Young people not in employment, education or training (NEET)*. Torino: ETF.

EUROFOUND (2016). *Exploring the diversity of NEETs*. Lüksemburg: Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi.

EUROFOUND (2012). *NEETs young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Dublin: Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi.

EUROSTAT (2021a). *Youth unemployment*. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Youth_unemployment#Definition_of_unemployment_and_youth_unemployment_indicators, (Erişim Tarihi: 11.03.2021).

EUROSTAT (2021b). Severe Material Deprivation by Age and Sex. Data Browser. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_MDDD11__custom_806529/default/bar?lang=en, (Erişim Tarihi: 09.02.2021).

Gündoğan, N. (2001). *Genç işsizliği*. Eskişehir: TC Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gündoğan, N. (1999). Genç işsizliği ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde uygulanan genç istihdam politikaları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54(1), 63-79.

Habitat Derneği (2020). *Türkiye'de gençlerin iyi olma hali: Saha araştırması bulguları*. İstanbul: Habitat Derneği Yayınları.

ILO (2020a). *C138-Minimum age convention, 1973 (No.138)*. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C138, (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

ILO (2020b). *Global employment trends for youth 2020*. Cenevre: ILO.

ILO (2020c). *Global wage report 2020-21: Wages and minimum wages in the time of COVID-19*. Cenevre: ILO Publication.

ILO (2013b). *Youth labour market analysis: A training package on youth labour market information*. İsviçre: ILO.

ILO (2008). *Youth employment: Breaking gender barriers for young women and men*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_097919.pdf, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

İPA Enstitü (2021). *Yerel yönetimler için politika rehberi: Ne eğitimde ne istihdamda olan gençler*. İstanbul: İstanbul Planlama Ajansı-İPA Enstitü, İstatistik Ofisi ve Sosyal Politikalar Merkezi.

İstanbul İstatistik Ofisi (2021). *Ne eğitimde ne istihdamda olan gençler araştırması*. İstanbul: İstanbul İstatistik Ofisi.

İyilikçi, O. (2020). *Psikologlar için SPSS ve araştırma desenleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kara, M. & Duruel, M. (2005). Türkiye'de ekonomik büyümenin istihdam yaratamama sorunu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(50), 367-396.

Karabıyık, İ. (2009). Türkiye'de işsizliği doğuran nedenler ve işsizliğin yapısı. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 181-201.

Kellevezir, I. (2016). *Türkiye'de sürdürülebilir bir insangücü planlaması sistemi için model önerisi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kılıç, Y. (2014). Türkiye'de ne Eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede (NEİY) yer alan gençler. *Türk Eğitim Derneği Eğitim ve Bilim Dergisi*. 39(175), 121-135.

Kızmaz, Z. (2003). Ekonomik yapı ve suç: Bazı araştırma bulguları üzerine genel bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 279-304.

Kurnaz, I. (2015). İşgücü piyasasında nitelik uyumsuzluğu: Düşük nitelikli işlerde yüksek nitelikli işgücü, *Research Journal of Politics, Economics and Management, 16th Labour Economics and Industrial Relations Congress Special Issue*, 83-121.

Kümbül Güler, B. (2005). İşsizlik ve yarattığı psiko-sosyal sorunların öğrenilmiş çaresizlik bağlamında incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 373-394.

Maguire, S. (2015). NEET, unemployment, inactive or unknown - Why does it matter? *Educational Reserach*, 57(2), 121-132.

Mascherini, M., Salvatore, L., Meierkord, A. & Jungblut, J. M. (2012). *Young people not in employment, education or training: characteristics, costs and*

policy responses in Europe. Lüksemburg: Publications Office of the European Union, <http://dx.doi.org/10.2806/41578>.

Murat, S. & Şahin, L. (2011). *AB uyum sürecinde genç işsizliği.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Mülteciler Derneği (26 Haziran 2021). *Türkiye'deki Suriyeli sayısı Haziran 2021.* <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (Erişim Tarihi: 28.06.2021).

OECD (2021a). *Youth unemployment rate.* OECD Data. <https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm>, (Erişim Tarihi: 02.02.2021).

OECD (2021b). *PISA IDE.* OECD skills surveys. <https://pisadataexplorer.oecd.org/ide/idepisa/>, (Erişim Tarihi: 30.04.2021).

OECD (2020a). *Youth not in employment, education or training (NEET).* OECD Data. <https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>, (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

OECD (2020b). *Education at a glance 2020: OECD indicators.* Paris: OECD Publishing.

O'Higgins, N. (1997). The challenge of youth unemployment. *International Social Security Review*, 50(4), 63-93.

Sadler, K., Akister, J. & Burch, S. (2014). Who are the young people who are not in education, employment or training? An application of the risk factors to a rural area in the UK. *International Social Work*, 58(4), 508-520.

Savcı, İ. (2007). Genç işsizliği: Eğitim ve istihdamda sorunlar, çözüm arayışları. *TİSK Akademi*, 2(Özel Sayı1), 87-105.

Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development and Capabilities*, 6(2), 151-166.

Sen, A. (1999). The possibility of social choice. *American Economic Association*, 89(3), 349-378.

Susanlı, Z. B. (2016). Understanding the NEET in Turkey, *Eurasian Journal of Economics and Finance*, 4(2), 42-57. doi: 10.15604/ejef.2016.04.02.004.

Taris, T. W. (2002). Unemployment and mental health: A longitudinal perspective. *International Journal of Stress Management*, 9(1), 43-57.

Taş, H. Y. & Bilen, M. (2014). Avrupa Birliği ve Türkiye'de genç işsizliği sorunu ve çözüm önerileri, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(6), 50-69.

Taşçı, H. M. & Darıcı, B. (2009). Türkiye'de işsizliğin mikro veri ile farklı tanımlar altında, cinsiyet ayrımına göre analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(28): 139-159

TGSP (2018). *Türkiye'nin gençleri 2018*. <https://tgsp.org.tr/tr/frontend/storage/documents/turkiyenin-gencleri-arastirmasi.pdf> (Erişim Tarihi: 11.12.2020).

TÜİK (17 Mayıs 2022a). *İstatistiklerle gençlik, 2021*. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C3,971%20bin%20289%20ki%C5%9Fi%20oldu.,> (Erişim Tarihi: 27.10.2022).

TÜİK (23 Mart 2022b). *İşgücü istatistikleri, 2021*. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2021-45645>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).

TÜİK (2022c). *Merkezi dağıtım sistemi*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> (Erişim Tarihi: 29.10.2022).

TÜİK (10 Mart 2021a). *İşgücü istatistikleri-Ocak 2021*. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486>, (Erişim Tarihi: 13.04.2021).

TÜİK (22 Mart 2021b). *İşgücü istatistikleri, 2020*. TÜİK Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>, (Erişim Tarihi: 13.04.2021).

TÜİK (2021c). *Hanehalkı işgücü araştırması hakkında genel açıklama*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=ihfME2Qic2EPK5IzaqLGI3OsJK5Np4DtUKPjYmxApLZppbEaPo270DahwgeAn4GbPCrykcmUzyRF1VFEasIIaUX8Xac8znxaUlIC7zP1rfM=>, (Erişim Tarihi: 14.04.2021).

TÜİK (2021d). *İstatistik veri portalı*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>, (Erişim Tarihi: 22.02.2021).

Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yeditepe Üniversitesi (2020). *Türkiye geneli gençlik araştırması-MAK danışmanlık işbirliği ile*. <https://www.makdanismanlik.org/mak-danismanlik-genclik-arastirmasi/>, (Erişim Tarihi: 02.09.2020).

Yentürk, N. & Başlevent, C. (2007). *Gençlik çalışmaları birimi araştırma raporu: Türkiye'de genç işsizliği*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi.

Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin psiko-sosyal sonuçlarının incelenmesi (Ankara örneği). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 21-38.

Yayın Geliş Tarihi: 03.11.2022
Yayına Kabul Tarihi: 29.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1198887>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1708-1732
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TIP ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI: KLİNİK ÖNCESİ VE KLİNİK DÖNEMİN KARŞILAŞTIRILMASI

*Sevtap AYDIN**

*Esin ERGÖNÜL***

Öz

Toplumsal cinsiyet algısı (TCA), insanların cinsiyetlerine göre neleri yapıp neleri yapamayacağına dair öngörülerde bulunmalarını sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, tıp fakültesi birinci (klinik öncesi) ve son sınıf (klinik) öğrencilerinin TCA'larını, TCA ölçeği aracılığıyla belirlemek ve bu iki grubu karşılaştırmaktır. Çalışmaya 2021-22 eğitim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki toplam 435 birinci ve altıncı sınıf öğrencisi katılmıştır (ulaşma oranı %60.6). Araştırmada tüm öğrencilerin yüksek TCA puan ortalamalarının 107.31±14.11 (min. 28-max. 125) olduğu görülmüştür. Birinci ve altıncı sınıf öğrencilerinin TCA puanları benzer olup istatistiksel olarak fark bulunmamıştır. Öğrencilerin sınıflarına göre TCA'ları açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Cinsiyet açısından TCA arasında fark olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Kız öğrencilerin daha pozitif TCA'na sahip oldukları sonucu literatürle uyumlu bulunmuştur. Üniversite öğrencileri ile yapılan benzer araştırmalarda öğrencilerin genel olarak eşitlikçi bir yaklaşıma sahip oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet Algısı, Öğrenci, Tıp Öğrencileri.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Aydın, S. & Ergönül, E. (2022). Tıp öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısı: Klinik öncesi ve klinik dönemin karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1708-1732.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, sevtap.aydin@deu.edu.tr.

** Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, ORCID:0000-0003-0126-8108, esin.ergonul@deu.edu.tr.

Bu çalışma, Doç. Dr. Esin Ergönül danışmanlığında Öğr.Gör. Sevtap Aydın tarafından hazırlanan aynı isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Araştırma için Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 02/02/2022 tarih ve 2022/04-05 sayılı izin alınmıştır.

Yazarlar makaleye eşit katkı vermiştir ve herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

MEDICAL STUDENTS' PERCEPTION OF GENDER: A COMPARISON BETWEEN THE PRECLINICAL AND CLINICAL PHASES

Abstract

Perception of gender provides predictions about what people can and cannot do based on their gender. The study is aimed to determine the perceptions of the first (pre-clinical) and final-year (clinical) students at medical school through the Turkish version of the Perception of Gender Scale and to compare the PG between these two groups. A total of 435 students participated in the study at Dokuz Eylül University Faculty of Medicine in the 2021-22 academic year (response rate 60.6%).

In the study, it was determined that the high mean PG scores of all students are 107.31±14.11 (min. 28-max. 125). PG scores of the first and sixth-grade students are similar, and no statistical difference is found. The difference between gender and PG is statistically significant for women. The fact that female students have more positive PG is in line with the literature. In similar studies conducted with university students, it is seen that students generally have an egalitarian approach.

Keywords: Gender, Social Gender, Perception of Gender, Student, Medical Students.

GİRİŞ

Doğuştan sahip olduğumuz cinsiyet biyolojik cinsiyet (sex) olarak adlandırılmaktadır. Biyolojik cinsiyet kromozomlar, hormonal farklılıklar, iç ve dış cinsiyet organlarını işaret etmektedir. (<https://web.archive.org/web/20150511190910/http://www.med.monash.edu.au/gender/sexandgender.html>, 2022). Toplumsal cinsiyet (gender), bireyin içinde bulunduğu toplumun eril veya dişil olarak tanımladığı özellikleridir (<https://eige.europa.eu/gender-based-violence/what-is-gender-based-violence>, 2022). Toplumsal cinsiyet tanımı içinde cinsiyete ait bir kimlik tanımlaması bulunmaktadır. Her toplum için biyolojik cinsiyet aynı şekilde tanımlanırken, “erkek” veya “kadın” olarak toplumun içindeki roller açısından kültürler arasında oldukça farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet bireyin içinde bulunduğu toplumun hukuk, siyaset ve kültürü ile bireyin sınıf, etnik köken, yaş gibi özelliklerinden de etkilenmektedir (Altınova & Duyan, 2013; Dökmen, 2019; <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/sex-and-gender>, 2022; Pearse & Connell, 2016).

Avrupa Birliği ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Avrupa Birliği (AB) 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasındaki ülkelerin birbirleriyle savaşmasını engellemek amacıyla kurulmuştur (McCormick, 2020). 1957 yılında ekonomik çıkarların korunmasını amaçlayan bir topluluk olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu adını almıştır. Bugüne kadar bünyesine pek çok üye ülke eklenmiş, uluslararası alanda 1993 yılında Maastricht Antlaşması ile “Avrupa Birliği” adını alarak “devlet” ve “uluslararası örgüt” arasında bir yerde

konumlanmıştır. Avrupa Birliği Komisyonu varlık amacını “işleri insanlar için daha iyi, daha kolay ve daha güvenli hale getirmek, birlikte çalışmak ve birbirlerine yardım etmek” tanımıyla belirtmiştir (https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/structure_en, 2022). 2022 yılı itibariyle birliğe bağlı 27 ülke ve 446 milyondan fazla nüfus olduğu tespit edilmiştir (<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00001/default/table?lang=en>, Eylül 2022).

Birliğe üye olmak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Üye ülkelerin birlik içindeki yetki ve sorumlulukları açısından bir denge bulunmaktadır. Bu şekilde uluslararası bir birlik özelliği göstermektedir. Birliğin uluslararası düzeyde tanınan sınırlara sahip olması ve üye ülkelerin ortak kabul ettiği bir hukuk sistemine tabii olması açısından tipik bir devleti anımsatmaktadır. AB'nin kendine özgü hukuk sisteminin olması nedeniyle üye ülkeler üzerinde bağlayıcı politikalar yürütme yetkisi bulunmaktadır. Bu nedenle AB'nin toplumsal cinsiyet konusunda aldığı tavsiye kararlarının üye ülkeler üzerinde bağlayıcı etkisi bulunmaktadır.

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) toplumsal cinsiyet eşitliği alanında uzmanlardan oluşan bir danışma kuruluna sahiptir. Bu kurulda üye ülkelerin ikiye temsilcisi yer almaktadır. EIGE çalışmaları kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması (gender mainstreaming) konusu yer almaktadır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, toplumsal cinsiyet eşitliğini farklı alanlardaki politikalar, plan ve ilgili programlara entegre etmeyi; planlanan herhangi bir hareketin kadınlar ve erkekler açısından oluşacak sonuçlarının göz önüne alınmasını ve değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda EIGE, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve ayrımcılıkla mücadele için ülkelerin politikalar geliştirmesi, uygulaması, izlemesi ve değerlendirmesine yol göstermeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda AB vatandaşlarının toplumsal cinsiyetle ilgili ihtiyaçlarına yanıt vermeyi ve ilgili kamu müdahalelerini daha etkili hale getirmeyi böylece bu alandaki olası eşitsizliklerin oluşmamasını hedeflemektedir (<https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>, 2022).

Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık

Toplumsal cinsiyete yaklaşım farklılıkları sosyal yaşam ve/veya sağlığın güçlü belirleyicileridir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bireylerin veya grupların yerleşik katı toplumsal cinsiyet normlarına “uymadıklarında” genellikle damgalanma, sosyal dışlanma ve şiddet ile karşı karşıya kaldıklarını vurgulamaktadır (Bates vd., 2009; <https://www.who.int/health-topics/gender>, 2022; Heise vd., 2019; Nicholson, 1994; Yenisey, 2006).

Avrupa ve Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sağlık alanındaki sonuçları resmi istatistiklere de yansımaktadır. Örneğin 2021 Dünya Nüfus

Raporu'na göre zorla cinsel ilişki, çocuk yaşta evlilik ve benzer konular başta olmak üzere sağlık istatistikleri kadınlar ile erkekler arasında kadınlar aleyhine bir farklılık göstermektedir (<https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs>, 2022; Boylu ve Paçacıoğlu, 2016). Bu farklılıklar büyük ölçüde toplumsal cinsiyet olgusundan kaynaklanmaktadır (Manandhar vd., 2018). Toplumsal cinsiyet, toplumsal ilişkiler içindeki gücün dağılımını yansıtarak toplumun erkek ve kız çocukları ile erkekler ve kadınlar için uygun gördüğü roller, davranışlar, nitelikler ve en önemlisi fırsatları da belirlemektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet, sağlıklı yaşam fırsatları açısından da yaşam boyunca sağlığın önemli bir belirleyicilerindedir (Bates vd., 2009). Bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için, AB'ne üye ülkelerin vatandaşlarının cinsiyete dayalı engellerini kendi sosyokültürel özelliklerine göre ele almaları ve çözüme yönelik politikalar oluşturmaları istenmektedir (Kalaitzi, 2020).

Tip Öğrencileri ve Toplumsal Cinsiyet

Geleceğin hekimleri olacak tıp öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve buna bağlı sağlık problemlerinin farkında olması gerekmektedir (<https://www.gendro.org/consensus-statement>, 2022; Stoverinck vd., 1996; Hamberg & Johansson, 2006; Lagro-Janssen vd., 2008). Tıp öğrencileri için toplumsal cinsiyet kavramı üç temel alanda kendini göstermektedir. Birincisi, doktorların cinsiyete dayalı düşünceleri onların hastalarına, meslektaşlarına ve diğer personele önyargılı olmaları riskini taşımaktadır (Andersson vd., 2012). Sağlık profesyonellerinin toplumsal cinsiyeti doğru değerlendirememesi hem erkek hem de kadın hastalar için dezavantajlar oluşturmaktadır (Verdonk vd., 2008). İkicisi, tıp öğrencilerinin kendi kariyer hedeflerini belirlemelerinde toplumsal cinsiyet algıları önemli bir etkidir. Örneğin yapılan bir çalışmada kadınların birçok klinik görevle ilgili kendilerine olan güvenlerinin erkeklerinkinden daha düşük olduğu bulunmuştur (Carnes, 2010). Tıbbın akademik tarafında da kadınların yayın oranları ve yönetici pozisyonuna yükselmesi konusunda dezavantajlı oldukları ortaya konmaktadır (Alers vd., 2014; Reed vd., 2011). Üçüncüsü, tıp eğitiminin geleceği konusunu ele alan literatürde “tıbbın feminizasyonu” ve bu bağlamda alınması gereken aksiyonlar da güncel tartışma konuları arasında yerini almıştır. AB ülkelerinde yükseköğretimde kadınların erkek öğrencilere oranı kadınların lehinedir (https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/wmidm_educ_wmid_acadsci, 2022). Birleşik Krallık ve AB ülkelerinde kadın hekim adaylarının sayısının gün geçtikçe artması ile “tıbbın feminizasyonu” ve ona bağlı olabilecek/olması gereken değişimlerin daha fazla konuşulması gerektiği belirtilmektedir (Bleakley, 2013).

2015'te Avrupa Kadın Sağlığı Enstitüsü (EIWH) tıp eğitiminde toplumsal cinsiyeti ele almak amacıyla Brüksel'de bir çalıştay düzenlemiştir (<https://kaznu.edu.kz/rus/wp-content/uploads/2015/11/MedEdWorld-Webinars-2015.pdf>, 2022). Bu toplantıda yaklaşık 50 uzman yer almış ve sonuçta tıp

fakültelerinin cinsiyet dostu eğitim programları ve güvenli eğitim ortamları oluşturma konularında çalışmaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, cinsiyetin tıp eğitimine etkisinin ilgili tüm faktörlerin doğru ele alınmasıyla anlaşılacağı vurgulanmıştır. (<https://eurohealth.ie/2015/02/27/expert-workshop-sex-gender/>, 2022). Ülkeler arasındaki farklılıklar nedeniyle toplumsal cinsiyet konusunun müfredattaki uygulanma şeklinin dikkatli bir şekilde yerel ihtiyaçlara göre düzenlenmesi, bu konuda ulusal ve kurumsal liderlerin belirlenmesi ve tüm taraflarla iş birlikli çalışmaların yürütülmesi önerilmiştir.

Fakültemiz eğitim programı incelendiğinde, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin ağırlıklı olarak laboratuvar ve amfilerde zaman geçirdiği görülmektedir (https://debis.deu.edu.tr/ders-katalog/2022-2023/tr/bolum_1081_tr.html, 2022) Eğitim sürecinde ilerleyen öğrencilerin klinikte zaman geçirme oranları önceki yıllara göre artmaktadır. Böylece hastalar, hasta yakınları, asistanlar, uzmanlar, hemşireler ve diğer çalışanlar ile daha fazla iletişim kurmaktadır. Birinci ve son sınıf öğrencileri arasındaki bu öğrenme iklimi farklılığı onların sağlık ve sosyal konulardaki algılarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir (<https://www.mededworld.org>). Bu etkiyi yukarıda bahsedilen öğrenme iklimindeki etkileşimler kapsamında gizli müfredat kadar yazılı müfredat da etkiler. Gizli ve yazılı müfredat öğrencilerimizin toplumsal cinsiyet algısını etkilemektedir. Tıp fakültesinde 2021-22 eğitim yılı içerisinde birinci ve altıncı sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algı düzeylerinin belirlenmesi bu konudaki eğitim ihtiyacının ve/veya olası müdahale alanlarının saptanmasına yardımcı olabilmektedir (Al-İsmail vd., 2022; Clarke vd., 2009; Petersen & Alexander, 2001). Bu düşünceden yola çıkarak çalışmamızda tıp fakültesi birinci ve son sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının belirlenmesi ve bu iki sınıftaki öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM ve BULGULAR

Bu çalışmanın amacı tıp fakültesi birinci ve son sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet konusundaki algı düzeylerini belirlemek ve bu iki grubun toplumsal cinsiyet algılarını karşılaştırmaktır. Bu amaçla, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 2021-22 eğitim yılında kayıtlı toplam 368 birinci sınıf ve 350 altıncı sınıf öğrencisi evren olarak belirlenmiştir. Örneklem seçimi yapılmamış, tüm evrene ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın bağımlı değişkenini oluşturan cinsiyet algısı düzeyinin belirlenmesi için Altınova ve Duyan tarafından geliştirilen "Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği" kullanılmıştır (Altınova & Duyan, 2013). Araştırmanın bağımsız değişkenleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmanın bağımsız değişkenleri

Bağımsız değişken	Tanım
Sınıf	Sınıf 1/ Sınıf 6
Yaş	Yıl
En uzun süre yaşanan yer	Açık uçlu
Kardeş sayısı	Açık uçlu
Kardeş cinsiyeti	Kadın/ Erkek
Aile tipi	Anne, baba, çocuklar/ Anne, çocuklar/ Baba, çocuklar/ Diğer
Sağlık algısı	İyi/ orta/ kötü
Ekonomik durum algısı	İyi/ orta/ kötü
Toplumsal cinsiyet konusunda daha önce eğitim alma durumu	Evet/ Hayır
Toplumsal cinsiyet konusunda daha önce eğitimi nereden aldığı	Açık uçlu

Bağımlı değişkenin tanımlanmasında kullanılan “Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği”, toplumsal cinsiyet algısını belirlemek amacıyla, Hüseyin Altınova ve Veli Duyan tarafından geliştirilmiştir. Toplam 25 maddeden oluşan ölçekte her bir madde beşli likert ölçeği kullanılarak puanlanmaktadır (5 tamamen katılıyorum, 4 katılıyorum, 3 kararsızım, 2 katılmıyorum, 1 tamamen katılmıyorum). Ölçekte on madde olumlu, 15 madde olumsuz ifadeler içermektedir (2., 4., 6., 9., 10., 12., 15., 16., 17.,18., 19., 20., 21., 24. ve 25. Maddeler). Ölçeğin olumsuz maddeleri için likert puanları tersten puanlanmaktadır. Ölçekten alınan toplam puan arttıkça (maximum 125, minimum 25) kişinin toplumsal cinsiyet algısının da olumlu yönde arttığı kabul edilmektedir. Ölçeğin, Cronbach Alfa katsayısı 0.872’dir. Çalışma grubumuz için ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0.923 olarak hesaplanmıştır.

Veri toplamak için, Google formlar programında bağımlı ve bağımsız değişkenlerin sorgulandığı bir form hazırlanmıştır. Formun başına Onam Formu eklenmiştir. Formda araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanmıştır. Katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı, kimlik bilgisi alınmadığı, sonuçların yalnızca bilimsel amaçlı kullanılacağı belirtilmiş ve katılımcıların onayı alınmıştır. Form, öğrenci sınıf temsilcileri aracılığıyla ilgili sınıfın iletişim gruplarında paylaşılmıştır. Gerekli durumlarda başvurulması için araştırmacı bilgileri de paylaşılmıştır. Onam formunu onaylayan öğrenciler bağımsız değişkenlerin sorgulandığı sosyodemografik bilgi sorularını ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğini (Ek1) yanıtlamışlardır. Yanıtlar istatistik programına aktarılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde Statistical Package For Social Science (SPSS) 24.0 paket programı kullanılmıştır. Normal dağılıma uygunluk için Shapiro-Wilk ($n < 50$) ve Kolmogorov-Smirnov ($n \geq 50$) testleri kullanılmıştır. Tanımlayıcı analizlerde sayı, yüzde, ortalama, standart sapma ve medyan (min-

max) değerleri verilmiştir. Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri normal dağılıma uygun olmadığı için analizlerde ki-kare, Kruskal Wallis testi ve Mann Whitney U testleri kullanılmıştır. Kruskal Wallis analizi sonucunda anlamlı fark saptanan durumlarda, farkın nereden kaynaklandığını araştırmak için Bonferroni düzeltilmeli Mann Whitney U ileri analizi yapılmıştır. Araştırma için Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan 02/02/2022 tarih ve 2022/04-05 sayılı ile izin alınmıştır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Toplam 718 öğrencinin 435'i çalışmaya katılmıştır (ulaşma oranı % 60.6). Katılan öğrencilerin 231'i (% 62.7) birinci sınıf, 204'ü (% 58.2) altıncı sınıf öğrencisidir.

Tablo 2. Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri

	1. Sınıf		6. Sınıf		Toplam	
	Sayı	%*	Sayı	%*	Sayı	%*
Cinsiyet						
Kadın	101	43.7	95	46.6	196	45.1
Erkek	130	56.3	109	53.4	239	54.9
Kardeş sayısı						
Yok	17	7.4	11	5.5	28	6.5
1	102	44.3	91	45.7	193	45.0
2+	112	48.5	102	50.0	214	49.2
Kardeş cinsiyeti						
Yalnız kadın	72	33.8	86	45.5	158	39.3
Yalnız erkek	63	26.9	52	27.5	115	28.6
Hem kadın hem erkek	78	36.6	51	27.0	129	32.1
Aile						
Anne-baba-çocuklar	213	92.2	185	90.7	398	91.5
Anne-çocuk	15	6.5	16	7.8	31	7.1
Baba-çocuk	1	0.4	1	0.5	2	0.5
Diğer	2	0.9	2	1.0	4	0.9
Ekonomik durum						
İyi	65	28.1	68	33.3	133	30.6
Orta	149	64.5	123	60.3	272	62.5
Kötü	17	7.4	13	6.4	30	6.9
Sağlık durumu						
İyi	144	62.3	170	83.3	314	72.2
Orta	84	36.4	33	16.2	117	26.9
Kötü	3	1.3	1	0.5	4	0.9
Toplumsal cinsiyet eğitimi alma						
Hayır	213	92.2	141	69.1	354	81.4
Evet	18	7.8	63	30.9	81	18.6
Yaş	19.1±1.1		24.2±1.2		21.3±2.8	

*Sütun yüzdesi

Araştırmaya katılan 435 öğrenci içinde erkeklerin (%54.9) kadınlardan (%45.1) fazla olduğu saptanmıştır. Sınıflara göre incelendiğinde her iki sınıfta da erkeklerin oranı kadınlara göre yüksek çıkmıştır. Öğrencilerin yaş ortalaması 21.3±2.8 olduğu, %49.2'sinin iki ve ikiden fazla sayıda kardeşinin olduğu ve en sık sadece kız kardeşe sahip oldukları (%39.3) görülmüştür. Kardeşlerin cinsiyete göre

dağılımları sınıflara göre farklılık göstermiştir. Birinci sınıfta hem kız hem erkek kardeşi olanlar fazlayken (%36.6), son sınıfta yalnızca kız kardeşi olanlar çoğunlukta çıkmıştır (%45.5). Öğrencilerin anne-baba-çocuklardan oluşan aile tipiyle yaşayanların sayısının yüksek olduğu (%91.5), ekonomik durumlarını çoğunlukla “orta” olarak algıladıkları (%62.5) ve sağlık durumlarını da “iyi” olarak değerlendirdikleri (%72.2) görülmüştür. Öğrencilerin çoğu (%81.4) daha önce toplumsal cinsiyet konusunda eğitim almadığını belirtmiştir. Birinci sınıf öğrencilerinde eğitim almayanların sayısı daha fazla çıkmıştır (%59.2) (Tablo 2). Açık uçlu olarak sorulan “Daha önce toplumsal cinsiyet algısı konusunda bir eğitim aldıysanız nereden aldınız?” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde; en sık Tıp Fakültesi Halk Sağlığı dersinde, ikinci sıklıkla da öğrenci kulüplerinin yaptığı seminer ve konferanslarda aldığı tespit edilmiştir. Tüm bu bağımsız değişkenler öğrencilerin bulunduğu sınıfa göre incelendiğinde, sağlık algısı ve TCE alma açısından anlamlı fark saptanmıştır. TCE alanların oranı son sınıf öğrencilerinde anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır (Pearson ki-kare=38.1, $p<0.0001$). Sağlıklarını iyi olarak algılayan öğrencilerin oranı yine son sınıf öğrencilerinde daha fazla çıkmıştır (Pearson ki-kare=23.8, $p<0.0001$). Cinsiyet, kardeş sayısı, kardeş cinsiyeti, aile tipi, ekonomik durum algısı değişkenleri açısından her iki grup arasında anlamlı fark saptanmamıştır (Pearson ki-kare, $p>0.05$).

Tablo 3. Öğrencilerin TCAÖ maddelerine verdikleri yanıtların dağılımı

TCAÖ Önergeleri	Sınıf		Tamamen	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen
			katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	katılmıyorum
1.Evlilik, kadının çalışmasına engel olmaz.	Sınıf 1	n	12	13	11	61	134
		%	5.2	5.6	4.8	26.4	58.0
	Sınıf 6	n	7	10	9	46	132
		%	3.4	4.9	4.4	22.5	64.7
2.Kadın sadece ailesinin ekonomik sıkıntısı varsa çalışmalıdır.	Sınıf 1	n	148	71	6	4	2
		%	64,1	30,7	2,6	1,7	0,9
	Sınıf 6	n	144	53	2	4	1
		%	70,6	26,0	1,0	2,0	0,5
3.Çalışan kadın da çocuklarına yeterince zaman ayırabilir.	Sınıf 1	n	5	27	49	96	54
		%	2,2	11,7	21,2	41,6	23,4
	Sınıf 6	n	5	22	37	87	53
		%	2,5	10,8	18,1	42,6	26,0
4.Kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır.	Sınıf 1	n	127	81	18	4	1
		%	55,0	35,1	7,8	1,7	0,4
	Sınıf 6	n	120	52	21	8	3
		%	58,8	25,5	10,3	3,9	1,5
5.Kadın siyasetçiler de başarılı olabilir.	Sınıf 1	n	7	8	11	57	148
		%	3,0	3,5	4,8	24,7	64,1

	Sınıf 6	n	3	7	17	58	119
		%	1.5	3.4	8.3	28.4	58.3
6.Kadınlar evlendikten sonra çalışmamalıdır.	Sınıf 1	n	160	64	3	4	0
		%	69.3	27.7	1.3	1.7	0.0
	Sınıf 6	n	140	48	9	4	3
		%	68.6	23.5	4.4	2.0	1.5
7.Çalışma hayatı kadının ev işlerini aksatmasına neden olmaz.	Sınıf 1	n	11	34	71	63	52
		%	4.8	14.7	30.7	27.3	22.5
	Sınıf 6	n	16	29	52	59	48
		%	7.8	14.2	25.5	28.9	23.5
8.Çalışan bir kadın hayattan daha çok zevk alır.	Sınıf 1	n	7	9	50	89	76
		%	3.0	3.9	21.6	38.5	32.9
	Sınıf 6	n	3	0	38	63	100
		%	1.5	0.0	18.6	30.9	49.0
9.Kadınlar erkekler tarafından her zaman korunmalıdır.	Sınıf 1	n	75	92	29	30	5
		%	32.5	39.8	12.6	13.0	2.2
	Sınıf 6	n	72	55	27	33	17
		%	35.3	27.0	13.2	16.2	8.3
10.Kocasını izin vermiyorsa kadın çalışmamalıdır.	Sınıf 1	n	151	58	18	3	1
		%	65.4	25.1	7.8	1.3	0.4
	Sınıf 6	n	132	55	6	6	5
		%	64.7	27.0	2.9	2.9	2.5
11.Kadınlar yönetici olabilir.	Sınıf 1	n	7	4	6	51	163
		%	3.0	1.7	2.6	22.1	70.6
	Sınıf 6	n	1	3	6	62	132
		%	0.5	1.5	2.9	30.4	64.7
12.Çalışan bir kadın kazandığı geliri eşine vermemelidir.	Sınıf 1	n	140	63	20	6	2
		%	60.6	27.3	8.7	2.6	0.9
	Sınıf 6	n	147	44	9	3	1
		%	72.1	21.6	4.4	1.5	0.5
13.Çalışan bir kadın çocuklarına daha iyi anne olur.	Sınıf 1	n	12	26	89	70	34
		%	5.2	11.3	38.5	30.3	14.7
	Sınıf 6	n	10	19	48	83	44
		%	4.9	9.3	23.5	40.7	21.6
14.Erkekler de çamaşır bulaşık gibi ev işlerini yapmalıdır.	Sınıf 1	n	8	8	12	60	143
		%	3.5	3.5	5.2	26.0	61.9
	Sınıf 6	n	5	16	17	61	105
		%	2.5	7.8	8.3	29.9	51.5
15.Kocasız kadın sahipsiz eve benzer.	Sınıf 1	n	169	43	16	2	1
		%	73.2	18.6	6.9	0.9	0.4
	Sınıf 6	n	177	17	4	1	5
		%	86.8	8.3	2.0	0.5	2.5
16.Bir ailenin gelirini erkekler sağlamalıdır.	Sınıf 1	n	117	78	21	15	0
		%	50.6	33.8	9.1	6.5	0.0
	Sınıf 6	n	108	56	19	18	3
		%	52.9	27.5	9.3	8.8	1.5
17.Kadınlar kendi başına ticarethane gibi yerler (Kafe, market, emlakçı gibi) açmamalıdır.	Sınıf 1	n	155	64	9	2	1
		%	67.1	27.7	3.9	0.9	0.4
	Sınıf 6	n	129	65	4	3	3
		%	63.2	31.9	2.0	1.5	1.5
18.Kadınların birinci görevi ev işlerini üstlenmektir.	Sınıf 1	n	155	57	16	2	1
		%	67.1	24.7	6.9	0.9	0.4
	Sınıf 6	n	112	68	11	10	3
		%	54.9	33.3	5.4	4.9	1.5
19.Bir kadın kocasından fazla para kazanmamalıdır.	Sınıf 1	n	161	53	9	6	2

	%	69.7	22.9	3.9	2.6	0.9	
	Sınıf 6	n	121	49	21	11	2
		%	59.3	24.0	10.3	5.4	1.0
20. Erkek her zaman evin reisi olmalıdır.	Sınıf 1	n	139	60	23	6	3
		%	60.2	26.0	10.0	2.6	1.3
	Sınıf 6	n	110	48	28	15	3
		%	53.9	23.5	13.7	7.4	1.5
21. Toplumun liderliği genellikle erkeklerin elinde olmalıdır.	Sınıf 1	n	135	64	19	11	2
		%	58.4	27.7	8.2	4.8	0.9
	Sınıf 6	n	113	60	20	8	3
		%	55.4	29.4	9.8	3.9	1.5
22. Kız çocuklarına da erkek çocuklar kadar özgürlük verilmelidir.	Sınıf 1	n	8	14	8	42	159
		%	3.5	6.1	3.5	18.2	68.8
	Sınıf 6	n	5	5	12	54	128
		%	2.5	2.5	5.9	26.5	62.7
23. Bir kadın kendi haklarına sahip olabilmesi için gerekirse kocasına karşı çıkabilmelidir.	Sınıf 1	n	11	9	9	71	131
		%	4.8	3.9	3.9	30.7	56.7
	Sınıf 6	n	3	4	6	68	123
		%	1.5	2.0	2.9	33.3	60.3
24. Kadın kocasından yaş olarak daha küçük olmalıdır.	Sınıf 1	n	102	74	30	23	2
		%	44.2	32.0	13.0	10.0	0.9
	Sınıf 6	n	94	48	30	23	9
		%	46.1	23.5	14.7	11.3	4.4
25. Ailedeki en önemli kararları erkekler vermelidir.	Sınıf 1	n	141	70	15	5	0
		%	61.0	30.3	6.5	2.2	0.0
	Sınıf 6	n	130	50	13	8	3
		%	63.7	24.5	6.4	3.9	1.5

Sınıf 1'lerin %58'i, sınıf 6'ların %64.7'si "Evlilik, kadının çalışmasına engel olmaz." önermesine "tamamen katılıyorum" yanıtını vermiştir. "Kadın sadece ailesinin ekonomik sıkıntısı varsa çalışmalıdır." önermesine sınıf 1'lerin %64.1'inin, sınıf 6'ların %70.6'sının "tamamen katılmadıkları" belirlenmiştir. "Çalışan kadın da çocuklarına yeterince zaman ayırabilir." önermesine ise sınıf 1 (%41.6) ve sınıf 6'ların %42.6'sı "katılıyorum" yanıtını vermiştir. "Kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır." önermesine ise sınıf 1'lerin %55.0'inin, sınıf 6'ların ise %58.5'inin "tamamen katılmadığı" görülmüştür (Tablo 3).

"Kadın siyasetçiler de başarılı olabilir." önermesine, sınıf 1 öğrencileri %64.1, sınıf 6 öğrencileri %58.3 oranında "tamamen katılıyorum" yanıtını vermiştir (Tablo 3).

"Kadınlar evlendikten sonra çalışmamalıdır." önermesine sınıf 1'lerin %69.3'ü tamamen katılmadıklarını belirtirken, sınıf 6'larda bu oran %68.6 olmuştur (Tablo 3). Öğrencilerin "Çalışma hayatı kadının ev işlerini aksatmasına neden olmaz." önermesine sınıf 1'ler en sık "katılmıyorum" yanıtını verirken sınıf 6'lar "kararsızım" yanıtını vermiştir. Bu önermede tüm öğrencilerin diğer seçeneklere neredeyse eşit oranda dağıldıkları görülmüştür. "Çalışan bir kadın hayattan daha çok zevk alır." önermelerine sırasıyla sınıf 1'ler %38.5 oranında

“katılıyorum” yanıtını, sınıf 6’lar %49.0 “tamamen katılıyorum” yanıtını vermiştir (Tablo 3).

Araştırmaya katılan sınıf 1 öğrencileri “Kadınlar erkekler tarafından her zaman korunmalıdır.” önermesine %39.8 oranında “katılmıyorum” yanıtını, sınıf 6’lar ise en sık %35.3 ile “tamamen katılmıyorum” yanıtını vermiştir. “Kocası izin vermiyorsa kadın çalışmamalıdır.” önermesine her iki sınıf öğrencileri de en sık “tamamen katılmıyorum” yanıtını vermiştir (Tablo 3).

“Kadınlar yönetici olabilir.” önermesinde her iki sınıf öğrencileri arasında en yüksek “tamamen katılıyorum” yanıtı verilmiştir (%70.6 ve %64.7).

Kadınlar “Çalışan bir kadın kazandığı geliri eşine vermelidir.” önermesine her iki sınıftaki öğrenciler de “tamamen katılmıyorum” yanıtını vermiştir (%60.6 ve %72.1). (Tablo 3).

“Çalışan bir kadın çocuklarına daha iyi anne olur.” önermesine sınıf 1 de “kararsızım” diyenler çoğunlukta (%38.5), sınıf 6’da “katılıyorum” yanıtı verenler çoğunlukta olmuştur (%40.7).

“Erkekler de çamaşır bulaşık gibi ev işlerini yapmalıdır.” önermesine her iki sınıfta da % 61.9 ve %51.5 oranları ile en sık “tamamen katılıyorum” yanıtı verilmiştir (Tablo 3).

“Kocasız kadın sahipsiz eve benzer.” önermesine sınıf 1 ve sınıf 6’lar en sık “tamamen katılmıyorum” yanıtını vermiştir (%73.2, %86.8). Benzer şekilde “Bir ailenin gelirini erkekler sağlamalıdır.” önermesine de sıklıkla “tamamen katılmıyorum” yanıtı verilmiştir (%50.6 ve %52.9).

Öğrencilere yöneltilen “Kadınlar kendi başına ticarethane gibi yerler (kafe, market, emlakçı gibi) açmamalıdır.”, “Kadınların birinci görevi ev işlerini üstlenmektir.” “Bir kadın kocasından fazla para kazanmamalıdır.”, “Erkek her zaman evin reisi olmalıdır.” önermelerine sınıf 1 ve sınıf 6 öğrencileri çoğunlukla “tamamen katılmıyorum” yanıtını vermiştir (sırasıyla %67.1, %63.2 ; %67.1, %54.9;%69.7, %59.3;%60.2, %53.9).

Öğrenciler “Toplumun liderliği genellikle erkeklerin elinde olmalıdır.” önermesine her iki sınıftaki öğrenciler de en sık tamamen katılmadıklarını belirtmiştir (%58.4, %55.4).

“Kız çocuklarına da erkek çocuklar kadar özgürlük verilmelidir.” önermesine tamamen katılanlar her iki sınıfta da en fazla oranda bulunmuştur. (% 68.8, %62.7).

Öğrencilerin “Bir kadın kendi haklarına sahip olabilmesi için gerekirse kocasına karşı çıkabilmelidir.” önermesine en sık tamamen katıldıkları görülmüştür (%56.7, %60.3). “Kadın kocasından yaş olarak daha küçük olmalıdır.” ve “Ailedeki önemli kararları erkekler vermelidir.” önermelerine de en

sık “tamamen katılmıyorum” yanıtı verilmiştir (sırasıyla %42.4, %46.1 ve %61.0, %63.7).

TCAÖ Puan Ortalaması

Tablo 4. Öğrencilerin TCAÖ Puanı

		N	Min.	Max.	Ort.	SS	Median	SEM
Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği Toplam Puanı	Sınıf 1	231	54	125	107.9	13.2	112	0.87
	Sınıf 6	204	28	125	106.6	15.1	108	1.06
	Toplam	435	28	125	107.3	14.1	111	0.7

Araştırmada tüm öğrencilerin TCAÖ puan ortalamasının 107.31 ± 14.11 (min. 28-max. 125) olduğu saptanmıştır. Ölçekten minimum 28 puan, maksimum 125 puan alınmıştır. Sınıf 1 ve sınıf 6 öğrencilerinin ortalama, standart sapma ve median puanlarının benzer olduğu görülmüştür (Tablo 4). Öğrencilerin hem toplamda hem de ayrı ayrı sınıflarda aldıkları puanların yüksek olması, toplumsal cinsiyet algılarının olumlu yönde olduğunu göstermiştir.

Tablo 5. Sosyodemografik Değişkenlere Göre TCAÖ Puan Ortalamasının Karşılaştırılması

		n	Ort	SS	Sıra değeri	Önemlilik
Sınıf	1	231	107.9	13.2	112	MW-U=22913 P=0.620
	2	204	106.6	15.1	108	
Cinsiyet	K	196	114.3	8.6	282.5	MW-U=10789 P<0.0001
	E	239	101.6	15.2	165.1	
Kardeş sayısı	Yok	28	111.3	14.9	271.7	KW=31.15 P<0.0001
	1	193	110.8	11.4	247.6	
	2+	214	103.7	15.3	184.3	
Kardeş cinsiyeti	Yalnız Kadın	158	109.2	11.2	217.9	KW=10.03 P=0.007
	Yalnız Erkek	115	107.8	14.0	208.2	
	K+E	129	103.7	15.8	175.4	
Aile	Anne/baba/çocuk	398	106.6	14.4	211.4	KW=13.64 P=0.003
	Anne/çocuk	31	114.7	6.9	283.4	
	Diğer	6	117.2	10.3	321.0	
Ekonomik durum algısı	İyi	133	105.6	15.3	206.1	KW=3.652 P=0.161
	Orta	272	108.6	12.9	226.6	
	Kötü	30	103.0	3.3	193.1	
Sağlık algısı	İyi	314	107.8	13.1	220.2	KW=1.391 P=0.499
	Orta	117	105.6	16.6	210.2	
	Kötü	4	114.8	4.6	276.0	
TCA eğitimi alması	Hayır	354	106.6	14.6	212.2	MW-U=22913 P=0.620
	Evet	81	110.4	11.6	343.3	

Öğrencilerin sosyodemografik değişkenler, sağlık algısı, ekonomik durum algısı ve toplumsal cinsiyet konusunda eğitim alma durumlarına göre TCAÖ'den aldıkları puan ortalamaları karşılaştırıldığında sınıfları, ekonomik durum algıları, sağlık algıları ve TCA eğitimi almaları ile ilgili anlamlı farkın olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$) (Tablo 5).

Kadınların TCAÖ puan ortalaması 114.3 ± 8.6 iken; erkeklerin puan ortalaması 101.6 ± 15.2 çıkmıştır. Buna göre, cinsiyet ile TCAÖ puan ortalaması arasındaki fark kadınların lehine istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır ($p<0.05$) (Tablo 5).

Öğrencilerin aile tipleri ile TCAÖ puan ortalamaları arasında anlamlı farkın olup olmadığına dair yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda farkın anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Anne-baba-çocuktan oluşan ailesi olan öğrencilerin 106.6 ± 14.4 ortalama ile en düşük puanı aldıkları görülmüştür. En yüksek puan ortalamasının 117.2 ± 10.3 puan ile diğer (baba-çocuk, baba-hala, yalnızca kardeşler ile birlikte yaşayan) grubu oluşturan öğrencilere ait olduğu görülmüştür (Tablo 5).

Farkın nereden geldiğini anlamak için yapılan Bonferroni analizinde, anne-baba-çocuktan oluşan ailesi olan öğrencilerin puanlarının diğerlerine göre anlamlı oranda düşük olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$) (Tablo 5).

Öğrencilerin kardeş sayısı ile TCAÖ puan ortalamaları arasında anlamlı farkın olup olmadığına dair yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda farkın anlamlı olduğu saptanmıştır ($p<0.05$). Farkın nereden geldiğini anlamak için yapılan Bonferroni analizinde, kardeş sayısı iki ve üzerinde olanların TCAÖ puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$) (Tablo 5).

Kardeşi olan öğrenciler için kardeş cinsiyetinin TCAÖ puanına etkisi araştırıldığında, her üç grup arasında istatistiksel anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Yapılan analiz sonucunda hem kız hem de erkek kardeşi olanların puan ortalaması, diğerlerine göre anlamlı düzeyde daha düşük çıkmıştır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Toplam 718 öğrencinin 435'i araştırma sorularını yanıtlamıştır. Araştırma grubundaki öğrencilere ulaşma oranı %60.6 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan ulaşma oranı öğrencilerde anket aracılığıyla yapılan kesitsel araştırmalar için kabul edilebilir bir oranda bulunmuştur (Rea & Parker, 2014). Kullanılan ölçeğin orijinal grupta Cronbach alfa katsayısı 0.872 iken, bizim grubumuzda 0.923 bulunmuştur ve verilen yanıtların niteliği açısından olumlu bir sonuç olarak değerlendirilmiştir (DeVellis & Thorpe, 2021; <https://www.bmj.com/content/314/7080/572/related>, 2022).

Çalışmaya katılan birinci ve altıncı sınıf öğrencilerinin oransal olarak birbirine yakın olması iki grup arasında karşılaştırma yapabilmeleri açısından

olumlu bulunmuştur (%62.7 ve %58.2). Yaş ortalamaları açısından birinci ve altıncı sınıflar arasında anlamlı fark saptanmamıştır. Bu bize her iki sınıfta da çok küçük ya da büyük yaşta bir öğrencimiz olmadığını göstermiştir.

Toplumsal cinsiyete ilişkin eğitim alanların oranı son sınıf öğrencilerinde anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet konularında eğitim alanlara yöneltilen “eğitimi nereden aldınız?” sorusuna çoğunlukla “tıp fakültesinde” ve “halk sağlığı derslerinde” yanıtı verilmiştir. Fakültemizde cinsiyet farklılıklarının sağlık üzerine etkileri ağırlıklı olarak halk sağlığı eğitim programındaki konularda ele alınmaktadır. Fakültemizde halk sağlığı dersleri ağırlıklı olarak üst sınıflarda verildiği için bu sonuç bizim açımızdan şaşırtıcı değildir (https://debis.deu.edu.tr/ders-katalog/2022-2023/tr/bolum_1081_tr.html).

Cinsiyet, kardeş sayısı, kardeş cinsiyeti, aile tipi, ekonomik durum algısı değişkenleri açısından birinci ve son sınıf öğrencilerinin istatistiksel olarak benzer çıkması kafa karıştırıcıların kontrolü açısından olumlu değerlendirilmiştir.

Çalışmada birinci ve altıncı sınıf öğrencilerinin çoğunluğu “Evlilik, kadının çalışmasına engel olmaz.” önermesine katılmıştır (Tablo 3).

Avrupa Birliği’nde kadın-erkek eşitliği politikalarının en fazla uygulandığı alanlardan birinin de çalışma hayatı olduğu görülmektedir (https://faculty.uml.edu/kluis/59.240/Nicholson_InterpretingGender.pdf). Çalışma hayatında cinsiyete dayalı ayrımcılık ile ilgili hukuksal düzenlemeler 1957 yılından günümüze kadar uygulanmaktadır (Ayata & Takkaç, 2020). Kadının çalışma hayatındaki aktif rolü öğrencilerimiz tarafından da benimsenmiştir.

“Kadın sadece ailesinin ekonomik sıkıntısı varsa çalışmalıdır.” Önermesine her iki sınıftaki öğrencilerin de katılmadığı bulunmuştur (Tablo 3). Bu durum, öğrencilerin çalışma olgusuna yaklaşımında yalnızca ekonomik kaygıları göz önüne almadıklarını düşündürmektedir. Kadının çalışması kendini gerçekleştirebilecek daha fazla sosyal ve beşeri ilişkiler kurabilmesini sağlamaktadır. Çalışma bireyin yeni beceriler kazanması, dışa dönük ve yeniliklere açık olması, toplumsal katkı sunması ve beraberinde özgüveninin artması anlamına da gelmektedir. Öğrencilerimizin bu konuları da göz önüne almış olabilecekleri düşünülmüştür.

Çalışmada “Çalışan kadın da çocuklarına yeterince zaman ayırabilir.” önermesine her iki sınıftaki öğrencilerin benzer oranda ve yüksek bir sayı ile katıldığı bulunmuştur. Ayrıca “Kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır.” Önermesine yukardaki önermeyi destekler biçimde katılımın olmadığı saptanmıştır (Tablo 3).

AB’de çalışma hayatında kadınların sosyal yönden desteklenmesi kapsamında düzenlemelere yer verilmiştir (<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/home>, 2022). Bu düzenlemelerin önemli bir bölümü ülkemizde de

uygulanmaktadır. Doğum öncesi izin, emzirme izni ve benzeri düzenlemeler buna örnek verilebilir (Yenisey, 2006). Bu düzenlemeler ile ilgili bilgilerinin olup olmadığı konusunda elimizde veri bulunmasa da öğrencilerimizin çalışma hayatında kadının yeri ile ilgili olumlu görüşleri olduğu görülmektedir. Evliliğin kadının çalışmasına engel olmadığı, kadının çalışma sebebinin yalnızca ekonomik nedenlerle olmadığı, kadının yönetici ya da lider olarak çalışma hayatında yer almasına ilişkin olumlu görüşlerinin olması bu bulguyu desteklemektedir.

Öğrenciler “Kadın siyasetçiler de başarılı olabilir.” önermesine % 88.8 ve %86.7 oranlarında katılmıştır (Tablo 3). Bu öğrencilerin, kadınların liderlik konusunda başarılı olmalarında bir engel olmadığını düşünmeleri sevindirici bir sonuçtur. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça siyasal yaşama katılımlarının da artması beklenmektedir. Oysaki eğitilmiş kadın ve erkekler arasında da siyasal yaşama katılım kadınların aleyhine eşit değildir (Özaydınlık, 2015).

“Kadınlar evlendikten sonra çalışmamalıdır.” önermesine öğrencilerin çoğunluğu katılmamıştır. “Çalışma hayatı kadının ev işlerini aksatmasına neden olmaz.” önermesine ise diğer önermelerden farklı yanıt verilmiştir. Her iki sınıftaki öğrencilerin “kararsızım” ve “katılıyorum” yanıtları, “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” yanıtlarına benzer dağılımda çıkmıştır. Bu durum, çalışıyor da olsa ev işlerinin çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilmesi gerektiğinin düşünüldüğünü göstermiştir. Avrupa Birliği’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 2022 Raporu’nda Avrupalı pek çok kadının çocuk bakımı ve benzeri aile yükümlülükleri nedeniyle çalışmadığı bu sebeple çalışma fırsatları sunulması gerektiği belirtilmiştir. Raporda istihdamda kadınlara öncelik sağlanması, kadınların istihdamına öncelik veren işverenlerin fonlarının desteklenmesi, ücret ve emekli maaşlarında cinsiyetler arası eşitsizliği kapatmak için yeni önlemler alınması konularına yer verilmiş, çocuk bakım desteğinin artırılması için müdahaleler ve dezavantajlı oldukları konularda desteklenmeleri gerektiği vurgulanmıştır (https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en). Çalışmadaki öğrencilerin kadınların çalışması konusundaki olumlu yaklaşımları sevindiricidir.

“Çalışan bir kadın hayattan daha çok zevk alır.” önermesine katılım oranı yüksek çıkmıştır. Bu da çalışma hayatının sosyal ve psikolojik etkilerine olumlu yaklaşıldığını göstermiştir. Doyum alınan bir iş yaşamı yaşam kalitesini olumlu etkilemektedir (Boylu & Paçacıoğlu, 2016). Ayrıca dolaylı olarak ekonomik özgürlük sağlamaktadır.

“Kadınlar erkekler tarafından her zaman korunmalıdır.” önermesine öğrenciler çoğunlukla katılmadıklarını belirtmiş olsalar da her iki sınıftaki öğrencilerin neredeyse beşte birinin bu önermeye katılmış olması, kadınların toplumda erkekler tarafından desteklenmesi gereken dezavantajlı bir konumda olduklarının kabullenilmiş olduğunu da göstermiştir. Avrupa Sosyal Şartı’nda (ESC) da yer alan, kadınlara yönelik sosyal düzenlemelerde pozitif ayrımcılık

uygulanması yani erkeklerden daha fazla desteklenmesi gerektiği ele alınmıştır (<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/home>).

“Kocasını izin vermiyorsa kadın çalışmamalıdır.”, “Kadınlar yönetici olabilir”, “Çalışan bir kadın kazandığı geliri eşine vermelidir.” Bu maddeler özellikle aile içinde erkek egemen bir yaklaşıma işaret etmektedir. Öğrencilerin bu önermelere katılım durumları çoğunlukla eşitlikçi oranda olmuştur (Tablo 3).

Öğrencilerin “Çalışan bir kadın çocuklarına daha iyi anne olur.” önermesine % 45.0 ve % 62.3 oranlarında katıldıkları belirlenmiştir. Diğer maddelere göre bu maddede daha fazla “kararsızlık” bildiren cevabın gelmesi dikkat çekici bir sonuçtur (Tablo 3). Bunun nedeninin, öğrencilerin bu konuda karşılaştırma yapabilecek bilgi ve deneyime sahip olmadığı ve “iyi anne” tanımının muğlaklığı olduğu düşünülmüştür.

“Erkekler de çamaşır bulaşık gibi ev işlerini yapmalıdır.” önermesine %80’nin üzerinde katılım olduğu görülse de, diğer önermelere göre “kesinlikle katılıyorum” yanıtından “katılıyorum” yanıtına doğru bir değişimin olduğu görülmüştür (Tablo 3).

“Kocasız kadın sahipsiz eve benzer.” Önermesine her iki sınıftan da öğrencilerin çoğunun katılmadığı görülmüştür.

Toplumsal cinsiyet algısında erkeklerin evin gelirini sağlaması gerektiğini düşünenler, her iki sınıfta da dikkat çekici oranda çıkmıştır (%6.5 ve %10.3).

Öğrenciler “Kadınlar kendi başına ticarethane gibi yerler açmamalıdır.” ve “Kadınların birinci görevi ev işlerini üstlenmektir.” önermelerine her iki sınıftaki öğrenciler de çoğunlukla katılmadıklarını bildirmiştir.

“Bir kadın kocasından fazla para kazanmamalıdır.”, “Erkek her zaman evin reisi olmalıdır.” önermelerine öğrencilerin katılmadığı bulunmuştur (Tablo 3).

Çalışmada “Toplumun liderliği genellikle erkeklerin elinde olmalıdır.” maddesine katılan öğrencilerin oranı her iki sınıfta da yaklaşık onda iki çıkmıştır (Tablo 3).

Kadınlar “Kız çocuklarına da erkek çocuklar kadar özgürlük verilmelidir.” Önermesine çoğunlukla katılmıştır. Bu da öğrencilerimizin kadınlara yönelik eşitlikçi yaklaşım konusunda olumlu düşüncülerini göstermiştir.

“Bir kadının kendi haklarına sahip olabilmesi için gerekirse kocasına karşı çıkabilmelidir.” önermesine öğrencilerin çoğunlukla katıldığı görülmüştür.

Her iki sınıftaki öğrenciler “Kadın kocasından yaş olarak daha küçük olmalıdır.” önermesine çoğunlukla katılmamakla birlikte, %10.9 ve %15.7 oranlarında “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” yanıtlarının verilmesi de oldukça düşündürücü çıkmıştır.

Son önerme olan ‐Ailedeki önemli kararları erkekler vermelidir.‑ Önermesine öğrencilerin çoğu katılmamıştır.

Çalışma grubundaki öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları olumlu yönde ve yüksek çıkmıştır. Kadınların puan ortalaması erkeklere göre anlamlı ölçüde yüksektir. Literatürde ülkemizde Tıp Fakültesi öğrencilerinde yapılan çalışmalarda çalışmamızda olduğu gibi kadınların toplumsal cinsiyet algıları erkeklere göre anlamlı düzeyde daha olumlu bulunmuştur (Direk & Irmak, 2017; Durgun & Ulaş, 2019; Sönmez vd., 2018; Varol vd., 2016). Yalnızca tıp öğrencilerinde değil, diğer bölümlerdeki üniversite öğrencilerinde yapılan çalışmalarda da kadınların puanı daha yüksek saptanmıştır. Örneğin Bakir ve arkadaşlarının 2019 yılında 364 üniversite öğrencisinde TCA ölçeği kullanarak yaptıkları çalışmada da kadınların puanı erkeklerden yüksek bulunmuştur (Bakir vd., 2019; Korkmaz & Özbesler, 2022; Öngen & Aytaç, 2013). Bu sonuçların kadınların bugüne kadar karşılaştıkları eşitsizlikler ve negatif ayrımcılıklar sebebiyle çıktığını düşünülebilir (Midik vd., 2020). Bu nedenle kadın öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısının olumlu yönde yüksek çıkması beklenen bir sonuç olmuştur. Bu sonuç ülkemizde olduğu gibi başka ülkelerde yapılan çalışmalarda da benzer çıkmıştır. Salgado ve arkadaşlarının Hollanda’da tıp öğrencilerinde yaptıkları bir çalışmada kadınların toplumsal cinsiyet yargıları daha az geleneksel bulunmuştur (Salgado vd., 2002).

Çalışmada kullanılan ölçekten alınabilecek en düşük 25, en yüksek 125 puandır. Araştırma sonucu öğrencilerin TCA ölçeği puan ortalamalarının yüksek olduğu saptanmıştır (tüm öğrenciler için 107.31 ± 14.11 , birinci sınıf öğrencileri için 107.9 ± 13.2 , altıncı sınıf öğrencileri için 106.6 ± 15.2). Bu sonuca göre öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları olumlu çıkmıştır (Altınova & Duyan, 2013).

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi birinci sınıf öğrencilerinde 2016 yılında yapılan bir çalışmada öğrencilerin toplumsal cinsiyete yaklaşımları Cinsiyet Eşitliği Ölçeği aracılığıyla belirlenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarında da bizim çalışmamıza benzer şekilde öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları olumlu yönde ve yüksek bulunmuştur (Varol vd., 2016). Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde 2017 yılında 99 öğrencide Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği kullanılarak yapılan bir çalışmada cinsiyet rolleri açısından eşitlikçi bir tutuma sahip oldukları gösterilmiştir (Direk & Irmak, 2017). Tıp fakültesinde çeşitli sosyoekonomik ve sosyokültürel özelliklerdeki bireyler bir arada yaşamakta ve birey olarak neyi yapıp neyi yapamayacakları konusunda daha objektif oldukları söylenebilmektedir (Scanlan vd., 2020). Bu da toplumsal cinsiyet algılarını olumlu yönde etkilemektedir. Bununla birlikte kariyer seçimi söz konusu olduğunda kadınlarla erkekler arasındaki farklılık kadınlar aleyhine değişmektedir (Cathelain vd., 2021; Fitzgerald vd., 2013; Lambert vd., 2014; Pattani vd., 2022; Samuriwo vd., 2020). Akademik kariyer yapan kadınlar ve erkekler arasında akademik görevlere yaklaşım konusunda da farklılıklar göze çarpmaktadır. Edmunds ve arkadaşlarının 2016 yılında yayınladıkları derlemelerinde 1985 ila 2015 yılları

arasında yapılmış 52 çalışmanın sonuçlarını incelemişlerdir. Bu çalışmanın dikkat çeken sonuçlarından biri de akademik kariyer yapan kadın hekimlerin erkeklere göre daha az araştırma yapmış ve daha çok eğitim ile ilgilenmeyi tercih etmişlerdir (Edmunds vd., 2016).

Toplumsal cinsiyet algısı gibi toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların belirlenmesi de özellikle sağlık bilimleri alanı öğrencilerinde sıklıkla yapılan araştırma konuları arasındadır. Durgun ve Ulaş'ın 2019 yılında 927 ebelik ve hemşirelik öğrencilerinde yaptıkları bir çalışmada öğrencilerin çoğunluğunun eşitlikçi bir tutuma sahip oldukları gösterilmiştir (Durgun & Ulaş, 2019). Bu sonucu, ebe ve hemşirelik mesleklerinin kadın egemen meslekler olduğu için etkilemiş olabileceği düşünülebilir.

Birinci ve son sınıf tıp öğrencileri arasında TCA açısından anlamlı fark olmaması, her iki grubun TCA puanlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Öğrenciler bu konuda henüz tıp fakültesinde yapılandırılmış bir eğitim almamış olsalar da, cinsiyet konusuna oldukça eşitlikçi bir şekilde yaklaşmaktadırlar. Bu da bizim için sevindirici bir bulgudur. Direk ve arkadaşlarının 2017 yılında yaptıkları çalışmalarında da ilk ve son sınıf öğrencileri arasında toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklılık saptanmamıştır (Direk & Irmak, 2017).

Yaptığımız çalışmada öğrencilerin sağlık algısı ve ekonomik durum algılarına göre TCA puan ortalamaları açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır. Sönmez ve arkadaşlarının Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesinde yaptıkları çalışmada ise ailesinin ekonomik durumu daha iyi olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerinin olumlu etkilendiği gösterilmiştir (Sönmez vd., 2018). Oysa en fazla cinsiyet eşitsizliği kendini ekonomik ve sağlık alanında göstermiştir (Manandhar vd., 2018). Sosyoekonomik durumun cinsiyet algısını etkilemesi beklenirken yaptığımız çalışmada ekonomik durum algısının toplumsal cinsiyet algısına etkisinin olmaması, ekonomik durumunu kötü olarak belirten öğrenci oranının az olmasından kaynaklandığını göstermiştir (toplam 30/435 öğrenci). Benzer durum öğrencilerin sağlık algısı için de geçerli bir sonuçtur. Öğrenciler sağlıklarını büyük oranda iyi ve orta olarak değerlendirmişlerdir.

Öğrencilerin toplumsal cinsiyet konusunda eğitim almış olmaları açısından TCAÖ puanları arasında anlamlı fark saptanmamıştır. Son sınıf öğrencileri toplumsal cinsiyet konusunda eğitim almıştır. Oysa henüz birinci sınıftaki öğrenciler bu konuda tıp fakültesinde yapılandırılmış bir eğitim almamıştır. Toplumsal cinsiyet konusunda eğitim almış olmak toplumsal cinsiyet algısını değiştirmektedir (Dielissen vd., 2009; Rogers & Henrich, 2003; Siller vd., 2018). Çalışmada bu farkın görülmemiş olmasının bir nedeni de eğitim etkisiyle bilgi düzeyindeki değişim kolay yaratılabildiği, toplumsal normların ve kodların değişiminin yaratılması çok daha yavaş olmuştur.

Kadınların TCAÖ puanları erkeklerden farklı bulunmuştur. Cinsiyet ile TCAÖ puan ortalaması arasındaki fark kadınların lehine istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ülkemizde üniversite öğrencilerinde yapılan çalışmalarda benzer sonuç bulunmuştur (Direk & Irmak, 2017; Elgün & Alemdar, 2017; Güzel, 2016; Tıp vd., 2020; Varol vd., 2016). Hollanda’lı ve İsviçre’li tıp öğrencileri arasında yapılan bir çalışmada her iki ülkedeki erkek öğrencilerin cinsiyete ilişkin klişe ifadelerle daha fazla katıldığı gösterilmiştir (Andersson vd., 2012). Tıpta Toplumsal Cinsiyet Bilinci Ölçeğinin (N-GAMS) oluşturulması konusundaki bir çalışmada da erkek öğrencilerin kızlara göre daha geleneksel yaklaşıma sahip olduğu bildirilmiştir (Verdonk vd., 2008).

Anne-baba ve çocuktan oluşan ailesi olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları diğerlerine göre anlamlı oranda düşük bulunmuştur. Benzer ölçek kullanılarak aile tipinin toplumsal cinsiyet algısına yaklaşımını değerlendiren bir çalışma bulunmamıştır. Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde yapılan bir çalışmada çekirdek aile yapısına sahip olanların toplumsal cinsiyet rollerine yaklaşımı daha geleneksel bulunmuştur. Ancak fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır (Güzel, 2016).

Öğrencilerin kardeş sayısı iki ve üzerinde olanların TCAÖ puan ortalamaları daha yüksek çıkmıştır. Kardeş sayısının artması aile içinde sosyal etkileşimin artmasına neden olmuştur. Hem kız hem de erkek kardeşi olan öğrencilerin TCAÖ puan ortalamaları diğerlerine göre anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur.

Sonuç olarak, TCA ölçeğine göre fakültemiz birinci ve son sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algıları olumlu anlamda yüksek çıkmıştır. Klinik sınıf ile klinik öncesi sınıf arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Her iki sınıfta da kadın öğrencilerin puan ortalaması erkeklere göre daha yüksek çıkmıştır. Cinsiyet, kardeş sayısı, kardeş cinsiyeti, aile tipi, ekonomik durum algısı değişkenleri açısından birinci ve son sınıf öğrencileri istatistiksel olarak benzer çıkmıştır. TCA ile ilgili eğitim alanlar son sınıf öğrencileridir ve eğitimi halk sağlığı derslerinde almışlardır. Ölçek maddelerine her iki sınıftaki öğrenciler de benzer ağırlıkta katılmıştır. Öğrenciler ölçek maddelerinde sorgulanan önermelere çok yüksek oranda eşitlikçi bir yaklaşım göstermişlerdir. Öğrencilerin bazı ölçek maddelerine katılım durumlarının beşli Likert ölçeğine göre dağılımlarında toplumsal cinsiyete olumlu yaklaşım açısından diğerlerine göre farklılıklar çıkmıştır. Ölçek maddelerinde sorgulanan “Çalışıyor da olsa ev işlerinin çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilmesi gerekir” ve “Kadın kocasından yaş olarak daha küçük olmalıdır.” önermelerine diğer maddelere göre daha yüksek oranda eşitlikçi olmayan katılımın olması ise düşündürücüdür.

AB müktesebatı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili konularda ülkelerin kendi koşullarını dikkate alarak eşitsizliği önleyecek somut adımlar atmalarını gerekli kılmakta ve adımlara ilişkin ayrıntılı önerilerde bulunmaktadır. Bu

nedenle ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalar geliştirilirken bu adımların dikkate alınması yol gösterici olacaktır. Bu adımlar arasındaki önemli maddelerden biri konu ile ilgili eğitim ve farkındalık yaratılmasıdır. Yükseköğretimde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilgi ve farkındalık yaratacak eğitim etkinlikleri planlanmalıdır. Eğitim etkinlikleri planlanırken, toplumsal cinsiyet eşitliğinin hangi alt alanına (şiddete maruz kalma, eğitim, sosyal yaşam, çalışma yaşamı koşulları vb.) öncelik verileceği konusu ise eğitilenlerin ihtiyacına göre belirlenmelidir. Bu ihtiyaç durum saptama çalışmaları ile ortaya konabilir.

Tıp fakültesi sınıf 1 ve sınıf 6 öğrencilerinin algı düzeyleri arasında kadınlar ile erkekler arasında anlamlı fark vardır. Eğitim etkinlikleri planlanırken, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kadınların dezavantajlı olduğu alanlar ile ilgili erkek öğrencilerin empati yapmalarını sağlayacak etkinliklere yer verilmelidir (rol-play, olgu tartışmaları vb. ile). Ayrıca kadının çalışma yaşamında aktif yer almasının önemine ve ailedeki görevlerin (ev işleri, çocuk bakımı vb.) paylaşımına ilişkin konulara öncelik verilmelidir. Son olarak, evliliklerde her iki cinsiyetin yaş farkının doğuracağı biyolojik, psikolojik ve sosyal sonuçlara da bu etkinliklerde yer verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alers, M., van Leerdam, L., Dielissen, P. & Lagro-Janssen, A. (2014). Gendered specialities during medical education: A literature review. *Perspectives on Medical Education*, 3 (3), 163-178. <https://doi.org/10.1007/s40037-014-0132-1>.

Al-Ismael, M. S., Naserallah, L. M., Hussain, T. A., Stewart, D., Alkhiyami, D., Abu Rasheed, H. M. & Nazar, Z. (2022). Learning needs assessments in continuing professional development: A scoping review. *Medical Teacher*, 0 (0), 1-9. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2022.2126756>.

Altınova, H. H. & Duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (2), 9-22

Andersson, J., Verdonk, P., Johansson, E. E., Lagro-Janssen, T. & Hamberg, K. (2012). Comparing gender awareness in Dutch and Swedish first-year medical students—Results from a questionnaire. *BMC Medical Education*, 12 (1), 3. <https://doi.org/10.1186/1472-6920-12-3>.

Ayata, A. & Takkaç, H. S. (2020). AB-Türkiye İlişkileri Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Politikaları AB İlerleme Raporları Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), 197-214. <https://doi.org/10.18037/ausbd.758060>.

Bakir, N., Vural, P. I. & Demir, C. (2019). Üniversite öğrencilerinin cinsel eğitime yönelik tutumları ve toplumsal cinsiyet algılarının bazı değişkenler

açısından incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3 (5), 119-128. <https://doi.org/10.31461/ybpd.548926>.

Bates, L. M., Hankivsky, O. & Springer, K. W. (2009). Gender and health inequities: A comment on the Final Report of the WHO Commission on the Social Determinants of Health. *Social Science & Medicine*, 69 (7), 1002-1004. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.07.021>.

Bleakley, A. (2013). Gender matters in medical education. *Medical Education*, 47 (1), 59-70. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.2012.04351.x>.

Boylu, A. A. & Paçacioğlu, B. (2016). Yaşam kalitesi ve göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 8 (15), 137-150. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.266011>.

Carnes, M. (2010). Commentary: Deconstructing Gender Difference. *Academic Medicine*, 85 (4), 575. <https://doi.org/10.1097/ACM.0b013e3181d983de>.

Cathelain, A., Jourdain, M., Cordonnier, C., Catteau-Jonard, S., Sebbane, D., Copin, M. C. & Garabedian, C. (2021). Career aspirations among specialty residents in France: A cross-sectional gender-based comparison. *BMC Medical Education*, 21 (1), 63. <https://doi.org/10.1186/s12909-021-02494-1>.

Clarke, A., Powell, J. & Lansang, M. A. (2009). Needs assessment: A practical approach. *Oxford Textbook of Public Health, Volume 3: The Practice of Public Health*, (Ed.5), 1549-1561.

DeVellis, R. F. & Thorpe, C. T. (2021). *Scale development: Theory and applications*. SAGE Publications.

Dielissen, P. W., Bottema, B. J., Verdonk, P. & Lagro-Janssen, T. L. (2009). Incorporating and evaluating an integrated gender-specific medicine curriculum: A survey study in Dutch GP training. *BMC Medical Education*, 9 (1), 58. <https://doi.org/10.1186/1472-6920-9-58>.

Direk, N. & Irmak, B. (2017). Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 31 (3), 121-128.

Dökmen, Z. Y. (2019). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitabevi.

Durgun, S. K. & Ulaş, S. C. (2019). Ebelik/hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Medical Sciences*, 14 (2), 93-103.

Edmunds, L. D., Ovseiko, P. V., Shepperd, S., Greenhalgh, T., Frith, P., Roberts, N. W. & Buchan, A. M. (2016). Why do women choose or reject careers in academic medicine? A narrative review of empirical evidence. *Lancet (London*,

England), 388 (10062), 2948-2958. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)01091-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)01091-0).

Elgün, A. & Alemdar, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumlarına yönelik bir araştırma: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3, 1054-1054. <https://doi.org/10.24289/ijsser.316874>.

Fitzgerald, J. E. F., Tang, S.-W., Ravindra, P. & Maxwell-Armstrong, C. A. (2013). Gender-related perceptions of careers in surgery among new medical graduates: Results of a cross-sectional study. *The American Journal of Surgery*, 206 (1), 112-119. <https://doi.org/10.1016/j.amjsurg.2012.04.009>.

Güzel, A. (2016). Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları ve ilişkili faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5 (4), 1-11.

Hamberg, K. & Johansson, E. E. (2006). Medical students' attitudes to gender issues in the role and career of physicians: A qualitative study conducted in Sweden. *Medical Teacher*, 28(7), 635-641. <https://doi.org/10.1080/01421590600871007>.

Heise, L., Greene, M. E., Opper, N., Stavropoulou, M., Harper, C., Nascimento, M. & Rao Gupta, G. (2019). Gender inequality and restrictive gender norms: Framing the challenges to health. *The Lancet*, 393 (10189), 2440-2454. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)30652-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30652-X).

Kalaitzi, S. (2020). Navigating barriers to gender equality in the European Union context: The case of healthcare sector. *South Eastern European Journal of Public Health (SEEJPH)*. <https://doi.org/10.4119/seejph-3492>.

Korkmaz, K. & Özbesler, C. (2022). Sosyal hizmet öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33 (3), 867-887. <https://doi.org/10.33417/tsh.994401>.

Lagro-Janssen, T., Lo Fo Wong, S. & Van den Muijsenbergh, M. (2008). The importance of gender in health problems. *European Journal of General Practice*, 14(sup1), 33-37. <https://doi.org/10.1080/13814780802436127>.

Lambert, T., Surman, G. & Goldacre, M. (2014). UK doctors and equal opportunities in the NHS: National questionnaire surveys of views on gender, ethnicity and disability. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 107 (10), 398-408. <https://doi.org/10.1177/0141076814541848>.

Manandhar, M., Hawkes, S., Buse, K., Nosrati, E. & Magar, V. (2018). Gender, health and the 2030 agenda for sustainable development. *Bulletin of the World Health Organization*, 96 (9), 644-653. <https://doi.org/10.2471/BLT.18.211607>.

McCormick, J. (2020). *Understanding the European Union: A Concise Introduction*. Bloomsbury Publishing.

Midik, O., Aytuğ Koşan, A. M. E., Coskun, O., Baykan, Z., Karabilgin Öztürkçü, & Şenol, Y. (2020). Gender in medical education in Turkey: The intern perspective. *Journal of Advances in Medical Education & Professionalism*, 8 (4), 149-157. <https://doi.org/10.30476/jamp.2020.85784.1197>.

Nicholson, T., Higgins, W., Turner, P., James, S., Stickle, F., & Pruitt, T. (1994). The relation between meaning in life and the occurrence of drug abuse: A retrospective study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 8(1), 24–28.

Öngen, B. & Aytaç, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (48), 1-18.

Özaydinlik K. (2015). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0 (33). <https://doi.org/10.21560/spcd.03093>.

Pattani, R., Burns, K. E. A., Lorens, E., Straus, S. E. & Hawker, G. A. (2022). Effect of race, gender identity, and their intersection on career satisfaction: A cross-sectional survey of academic physicians. *Medical Teacher*, 44 (6), 614-621. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2021.2014799>.

Pearse, R. & Connell, R. (2016). Gender norms and the economy: Insights from social research. *Feminist Economics*, 22 (1), 30-53. <https://doi.org/10.1080/13545701.2015.1078485>.

Petersen, D. J. & Alexander, G. R. (Ed.). (2001). The Process of Needs Assessment. İçinde *Needs Assessment in Public Health: A Practical Guide for Students and Professionals* içinde (ss. 15-37). Boston, MA: Springer US. https://doi.org/10.1007/0-306-47610-X_2.

Rea, L. M. & Parker, R. A. (2014). *Designing and conducting survey research: A comprehensive guide*. John Wiley & Sons.

Reed, D. A., Enders, F., Lindor, R., McClees, M. & Lindor, K. D. (2011). Gender differences in academic productivity and leadership appointments of physicians throughout academic careers. *Academic Medicine*, 86 (1), 43-47. <https://doi.org/10.1097/ACM.0b013e3181ff9ff2>.

Rogers, N. & Henrich, J. (2003). Teaching Women’s Health into the 21st Century. *Women & Health*, 37 (4), 11-21. https://doi.org/10.1300/J013v37n04_02.

Salgado, D. M., Vogt, D. S., King, L. A. & King, D. W. (2002). Gender Awareness Inventory-VA: A measure of ideology, sensitivity, and knowledge

related to women veterans' health care. *Sex Roles*, 46 (7), 247-262. <https://doi.org/10.1023/A:1020171416038>.

Samuriwo, R., Patel, Y., Webb, K. & Bullock, A. (2020). 'Man up': Medical students' perceptions of gender and learning in clinical practice: A qualitative study. *Medical Education*, 54 (2), 150-161. <https://doi.org/10.1111/medu.13959>.

Scanlan, G., Johnston, P., Walker, K., Skåtun, D. & Cleland, J. (2020). Today's doctors: What do men and women value in a training post? *Medical Education*, 54 (5), 408-418. <https://doi.org/10.1111/medu.14151>.

Siller, H., Komlenac, N., Fink, H., Perkhofner, S. & Hochleitner, M. (2018). Promoting gender in medical and allied health professions education: Influence on students' gender awareness. *Health Care for Women International*, 39 (9), 1056-1072. <https://doi.org/10.1080/07399332.2017.1395881>.

Sönmez, Y., Kısaoğlu, N. B. & Dönmez, K. O. (2018). Bir tıp fakültesinin birinci ve altıncı sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve ilişkili faktörler. *Smyrna Tıp Dergisi*, 3, 14-21.

Stoverinck, M. J. M., Lagro-Janssen, A. L. M. & Weel, C. V. (1996). Sex differences in health problems, diagnostic testing, and referral in primary care.

Varol, Z. S., Çiçeklioğlu, M. & Taner, Ş. (2016). Bir tıp fakültesi birinci sınıf öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algı düzeyi ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi. *Ege Tıp Dergisi*, 55 (3), 122-128. <https://doi.org/10.19161/etd.344208>.

Verdonk, P., Benschop, Y. W. M., De Haes, H. C. J. M. & Lagro-Janssen, T. L. M. (2008). Medical Students' Gender Awareness. *Sex Roles*, 58 (3), 222-234. <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9326-x>.

Yenisey, K. D. (2006). İş Kanunu'nda eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı. *Çalışma ve Toplum*, 4 (11), 63-82.

<https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

<https://web.archive.org/web/20150511190910/http://www.med.monash.edu.au/gendermed/sexandgender.html> (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

<https://www.gendro.org/consensus-statement>, (Erişim Tarihi: 05.09.2022).

https://debis.deu.edu.tr/ders-katalog/2022-2023/tr/bolum_1081_tr.html, (Erişim Tarihi: 06.09.2022).

<https://eurohealth.ie/2015/02/27/expert-workshop-sex-gender/>, (Erişim Tarihi: 11.09.2022).

<https://www.who.int/health-topics/gender>, (Erişim Tarihi: 07.09.2022).

https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en, (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

<https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming>, (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/wmidm_educ_wmid_acadsci, (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

<https://www.mededworld.org>(Erişim Tarihi: 01.10.2022).

<https://kaznmu.edu.kz/rus/wp-content/uploads/2015/11/MedEdWorld-Webinars-2015.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

https://european-union.europa.eu/principles-countries-history_en
https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/structure_en, (Erişim Tarihi: 10.08.2022).

<https://eige.europa.eu/gender-based-violence/what-is-gender-based-violence>, (Erişim Tarihi: 04.09.2022).

<https://www.coe.int/en/web/gender-matters/sex-and-gender>, (Erişim Tarihi: 03.09.2022).

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00001/default/table?lang=en>
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00001/default/table?lang=en>, (Erişim Tarihi: 08.09.2022).

<https://www.bmj.com/content/314/7080/572/related>, (Erişim Tarihi: 21.09.2022).

<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/home>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

https://faculty.uml.edu/khuis/59.240/Nicholson_InterpretingGender.pdf, (Erişim Tarihi: 27.09.2022).

Yayın Geliş Tarihi: 30.09.2022
Yayına Kabul Tarihi: 28.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1181942

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1733-1753
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KÜLTÜREL VE YARATICI ENDÜSTRİLERDE ÇALIŞAN SANAT ÜRETİCİLERİNİN FİKRÎ MÜLKİYET HAKKI KONUSUNDA DENEYİMLERİ VE GÖRÜŞLERİ

Tolga ULUSOY*

Öz

Kültürel ve yaratıcı endüstrilerin tanımlanmasında en önemli konulardan biri fikrî mülkiyet konusudur. Yaratıcı ve kültürel endüstrilerin farklı tanımlarında telif hakları, oldukça sık vurgulanmış olmasına rağmen uygulamada telif haklarının bu endüstrilerde önemsizleştiği görülmektedir. Çalışmada kültürel ve yaratıcı endüstrilerin farklı sektörlerinde çalışmış yirmi iki sanat üreticisiyle görüşülmüştür. Görüşülen sanat üreticilerinin telif hakları konusunda görüşleri, kültürel ve yaratıcı endüstriler içerisinde yaşadıkları deneyimler ve yaşanan sorunlara karşı geliştirdikleri çözümler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Telif hakları konusunu belirleyen en önemli husus, kültürel ve yaratıcı endüstriler içerisinde yer alan sanat üreticilerinin çalışma biçimleridir. Kültürel ve yaratıcı endüstrilerde tam-zamanlı ve freelance olarak iki çalışma biçimi ön plana çıkmaktadır. Bu iki çalışma biçiminde telif hakları bağlamında farklı sorunlar gözlemlenmektedir. Tam-zamanlı çalışmada üretilen kültür ürünü, şirket mülkü sayılırken sanat üreticilerinin emekleri görünmez kılınmaktadır. Freelance çalışmada ise sanat üreticileri telif haklarını mücadele ederek kazanmak durumunda kalmaktadırlar. Makalede iki çalışma biçimindeki fikrî mülkiyet çerçevesinde ortaya çıkan ortak ve farklı sorunlar, sanat üreticilerinin deneyimlerinin irdelenmesine dayanarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fikrî Mülkiyet, Kültürel ve Yaratıcı Endüstriler, Sanat Üreticisi, Tam-Zamanlı Çalışma, Freelance Çalışma.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Ulusoy, T. (2022). Kültürel ve yaratıcı endüstrilerde çalışan sanat üreticilerinin fikrî mülkiyet hakkı konusunda deneyimleri ve görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1733-1753.

* Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-1693-0328, tolgaulusoy85@gmail.com.

Makale Notu: Bu makale, kültürel ve yaratıcı endüstriler (KYE) içerisinde sanat/kültür üretimi yapan sanat üreticileri hakkında Prof. Dr. Vefa Saygın Ögüt ile danışmanlığında hazırlanmakta olan "Dijital Çağda Yaratıcı Endüstriler ve Sanat Üretimi" isimli doktora tezi kapsamında yapılan araştırmadan elde edilen veriler çerçevesinde oluşturulmuştur. Araştırma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna 31.08.2020 tarihinde yapılan ve 16.09.2020 tarihinde sonuçlanan 200021 numaralı başvuru sonucunda 'uygundur' niteliği kazanmıştır.

EXPERIENCES AND THOUGHTS OF ART WORKERS WORKING IN CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES ON INTELLECTUAL PROPERTY

Abstract

One of the most important issues in defining the cultural and creative industries is the intellectual property. Although copyrights are frequently emphasized in different definitions of creative and cultural industries, in practice, copyrights accepted as insignificant. In this article, twenty-two art workers who worked in different sectors of the cultural and creative industries were interviewed. The thoughts of the interviewed art workers about copyright issues, experiences in the cultural and creative industries, and the solutions developed for problems experienced are tried to be explained. The most important issue that defines the copyright issue is the working styles of art producers in the sector of cultural and creative industries. In the cultural and creative industries two work forms which are full-time and freelance are mainly seen. Different problems are observed in terms of copyright in these two work styles. While the cultural product produced in full-time work is considered as company property, the labor of art workers is ignored. In freelance work, art workers must win their copyright rights by fighting. In the article, common and different problems that occur within the framework of intellectual property in these two work models will be revealed based on the examination of the experiences of art workers.

Keywords: Intellectual Property, Cultural and Creative Industries, Art Worker, Full-Time Work, Freelance Work.

GİRİŞ

Kültürel ve yaratıcı endüstriler (KYE) günümüzde önemi gittikçe artan ekonomi alanıdır. 1990'lı yıllarla beraber bu alan tanılanmış ve kabul görmüştür. Bu alanda ortaya çıkan bilimsel çalışmalar ise 1990'ların sonlarında başlamıştır ancak dünyada KYE hakkında araştırmalar hızla artarken Türkiye'de hâlâ yetersizdir. KYE içerisinde en önemli konulardan birisi fikrî mülkiyet haklarıdır. Sembolik niteliğe sahip sanatsal/kültürel metaların üretildiği KYE içerisinde fikrî mülkiyetin temel konulardan biri olması kaçınılmazdır. Fakat bu sorun fikrî mülkiyet sorunu, diğer kültürel üretim alanları olan sanat veya edebiyat gibi alanların aksine, KYE içerisinde de hâlâ belirsizdir. Bu makale KYE içerisinde özellikle görsel sanatsal üretim yapan kişilerin fikrî mülkiyet haklarına dair görüşlerini ve telif hakları konusunda karşılaştıkları sorunları nasıl çözüp, ne gibi stratejiler geliştirdikleri konusuna odaklanmaktadır.

Bu makale hazırlanmakta olan “Dijital Çağda Yaratıcı Endüstriler ve Sanat Üretimi” doktora tezi kapsamında yapılan araştırmadan elde edilen veriler çerçevesinde oluşturulmuştur. Tez, KYE içerisindeki sektörlerde çalışan yirmi iki sanat üreticisiyle yapılan görüşmelerden oluşan nitel araştırmaya dayanmaktadır. Yirmi iki sanat üreticisiyle yapılan görüşmeler temellendirilmiş teori nitel araştırma stratejisi kullanılarak kodlanmış ve kodlardan temalara ulaşılarak analiz edilmiştir. Araştırma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler

Araştırmaları Etik Kuruluna 31.08.2020 tarihinde yapılan ve 16.09.2020 tarihinde sonuçlanan 200021 numaralı başvuru sonucunda ‘uygundur’ niteliği kazanmıştır.

Araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Görüşme tekniğiyle toplanan veriler temellendirilmiş teori (grounded theory) araştırma stratejisi kullanılarak kodlanmış ve analiz edilmiştir. Araştırmanın örnekleme farklı şekillerde ulaşılmıştır. İlk görüşmeciler araştırmacının kendi çevresinde yaşayan sanat üreticileridir. Sonrasında kartopu örnekleme ile ilk görüşmecilerin yönlendirdiği kişilerle görüşülmüştür. En son ise Instagram, Behance gibi sanat üreticilerinin sıklıkla kullandıkları sosyal medya uygulamaları vasıtasıyla doğrudan iletişime geçilmiştir.

Kültürel ve Yaratıcı Endüstrilerde Fikrî Mülkiyet

KYE'nin tanımlanmasında en temel kavram, fikrî mülkiyettir. İngiltere Kültür Medya ve Spor Müdürlüğü (DCMS) KYE'yi “yaratıcı endüstriler, fikrî mülkiyetin üretilmesi ve kullanılması yoluyla iş ve servet oluşturma potansiyeline sahip bireysel yaratıcılık, beceri ve yetenekten kaynaklanan endüstrilerdir” şeklindeki tanımlamıştır. Ayrıca DCMS KYE'yi yedi sektöre ayırmaktadır: 1. Reklamcılık ve pazarlama (Halkla İlişkiler ve İletişim Faaliyetleri, Reklamcılık), 2. Mimarlık 3. Tasarım ve moda tasarımı (Uzmanlaşmış Tasarım Faaliyetleri) 4. Film, televizyon, video, radyo ve fotoğraf (Sinema Filmi, Video ve Televizyon Program Faaliyetleri, Programcılık ve Yayıncılık Faaliyetleri, Fotoğrafçılık Faaliyetleri) 5. Bilgi teknolojileri, yazılım ve bilgisayar hizmetleri (Bilgisayar programlama faaliyetleri, Bilgisayar danışmanlık faaliyetleri), 6. Yayıncılık (Kitapların, Süreli Yayınların Yayımlanması ve Diğer Yayıncılık Faaliyetleri, Yazılım Programlarının Yayımlanması, Tercüme ve Sözlü Tercüme Faaliyetleri) 7. Müzik, gösteri ve görsel sanatlar (Ses Kaydı ve Müzik Yayıncılığı Faaliyetleri, Kültürel Eğitim, Gösteri Sanatları, Gösteri Sanatlarını Destekleyici Faaliyetler, Sanatsal Yaratıcılık Faaliyetleri, Sanat Tesislerinin İşletilmesi) (Hartley vd. 2018).

Telif haklarıyla bağlantılı olarak tanımlandığında KYE'nin en önemli tanımını World Intellectual Property Organization (WIPO – Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü) yapar. WIPO, KYE için ‘Telif Hakları Endüstrileri’ (Copyright Industries) kavramını kullanır ve şu şekilde bir tanım ortaya koyar: “Yaratıcı ve kültürel emek sonucu ortaya konan ve genellikle fikrî mülkiyet hakları ile korunan ürünler, eserler, etkinlikler ve ürünlerin tüketici ile buluşmasını sağlayan endüstriler toplama” (akt. Aktaş ve Doğanay 2020, s. 11). Bu tanımlamanın ardından WIPO, KYE'yi dört başlık altında sınıflandırır.

İlki; telif haklarına dayalı eserlerin oluşturulması, üretimi, gösterimi, icrası, yayımlanması, dağıtımı, toptan ve perakende satışı ve bunlarla ilgili diğer hizmetler olan endüstrileri kapsayan telif hakları temel (core) endüstrileridir. Bu alt sınıfın kapsamı şu şekildedir: Kitap ve yazılı basın; müzik ve gösteri sanatları; sinema ve video; radyo ve televizyon; fotoğrafçılık; yazılım, bilgisayar oyunları ve veri

tabanı; görsel sanatlar ve grafik; reklamcılık; meslek birlikleri (Aktaş ve Doğanay 2020, s. 12; WIPO 2015, ss. 47-57).

İkincisi; telif hakları temel endüstrilerinin eserlerinin ve ürünlerinin oluşturulması ve tüketicilerin bunlardan yararlanması için kullanılan ürünlerin imalatı ve satışını kapsayan telif hakları bağımlı (Interdependent) endüstrilerdir. Bu alt sınıf ise televizyon, radyo, akıllı telefonlar, CD-DVD, blue-ray çalar, oyun konsolları, vb. cihazlar; bilgisayar ve çevre birimleri; müzik aletleri; fotoğrafçılık ve sinemaya ilişkin araç gereç; fotokopi makineleri; boş kaset, CD, DVD ile kâğıt imalatı, toptan ve perakende satışı faaliyetlerini içerir (Aktaş ve Doğanay 2020, s. 12; WIPO 2015, ss. 57-60).

Üçüncüsü; telif haklarına dayalı ürünlerin oluşturulması, üretimi ve satışı ile ilgili olan telif hakları kısmi (Partial) endüstrilerdir. Bu sınıf kumaş, giyim ve ayakkabı; mücevher; mobilya; ev eşyası, seramik ve cam; halı ve duvar kâğıdı; oyuncak ve oyunlar; mimari tasarım ve mühendislik danışmanlığı; müzeler gibi sektörleri içerir (Aktaş ve Doğanay 2020, s. 13; WIPO 2015, ss. 60-62).

Sonuncusu bir kısmı telif haklarına dayalı eser ve ürünlerin nakliyesi, dağıtımı ve satışı ile ilgili olan özel-olmayan destek (Non-dedicated Support) endüstrileridir. Bu alt sınıfın içerdiği etkinliklerse toptan ve perakende ticaret, ulaştırma, internettir (Aktaş ve Doğanay 2020, s. 13; WIPO 2015, ss. 62-63).

Fikrî Mülkiyet ve Telif Haklarına Dair Hukuksal Durum

Türkiye’de sanat üreticilerinin telif haklarını korumak üzere kullanılan “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” (FSEK) 1952 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun Almanyalı hukukçu Ernst Hirsch tarafından 1883 tarihli Bern Sözleşmesi temel alınarak hazırlanmıştır. Kanunun amacı birinci maddesinde şöyle anlatılmaktadır: “Bu kanunun amacı, fikir ve sanat eserlerini meydana getiren eser sahipleri ile bu eserleri icra eden veya yorumlayan icracı sanatçıların, seslerin ilk tespitini yapan fonogram yapımcıları ile filmlerin ilk tespitini gerçekleştiren yapımcıların ve radyo-televizyon kuruluşlarının ürünleri üzerindeki manevi ve mali haklarını belirlemek, korumak, bu ürünlerden yararlanma şartlarını düzenlemek, öngörülen esas ve usullere aykırı yararlanma halinde yaptırımları tespit etmektir.” Kanun “Sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulleri” olarak tanımladığı eserler hakkında iki tür hak tanımlar. Bu hak tanımlarından ilki manevi haklar olarak isimlendirilirken diğeri mali haklar olarak isimlendirilir.

Eserden doğan mali haklar; işleme hakkı, çoğaltma hakkı, yayma hakkı, temsil hakkı ve işaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlar ile umuma iletim hakkıyken, eserden doğan manevi haklar umuma arz hakkı, adın belirtilmesi (tanıtılma) hakkı, eserde değişiklik yapılmasını men etme hakkı ve eser sahibinin zilyed ve malike karşı haklarıdır (Coşkun Baylan, 2019). Böyle bir ayrımın fikrî ve sanatsal eserler söz konusu olduğunda yapay bir ayrım olduğu hukukçular

tarafından belirtilse de birtakım sorunları çözebilmek adına gerekli bir ayırım olduğu kabul edilmelidir (Yıldız, 2014).

KÜLTÜREL VE YARATICI ENDÜSTRİLERDE ÇALIŞAN SANAT ÜRETİCİLERİNİN TELİF HAKLARI KONUSUNA DAİR GÖRÜŞLERİ

Araştırma bağlamında KYE'nin farklı sektörlerinde çalışan 22 sanat üreticisiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir fakat araştırmanın görüşmeci ağırlığını reklamcılık sektöründe çalışan grafik tasarımcılarla kitap ve yayın sektöründe çalışan kitap illüstratörleri oluşturmaktadır. KYE içerisinde yer alan kişilerin iki temel çalışma biçimi bulunmaktadır. Bunlardan ilki bir ajans veya şirkete bağlı olarak tam-zamanlı çalışırken diğeri şirketlerden bağımsız şekilde freelance veya proje-temelli çalışmadır. Süreç içerisinde bu iki çalışma biçimi iç içe geçer tam zamanlı çalışanlar kendilerine ek gelir olması adına freelance çalışmaya da açılırlar. Freelance çalışanlarsa bazı uzun süreli projelerde tam-zamanlıya yakın bir çalışma biçimi sergilerler.

Telif haklarıyla ilgili temel sorunlar hem tam-zamanlı hem de freelance çalışma biçiminde görülmektedir. Araştırmadan elde edilen veriler sonucunda anlaşılmıştır ki bu iki farklı çalışma biçiminde üretilen görsel sanat ürünlerinin yayın ve telif haklarına dair görüşmecilerin farklı sorunları ve bu sorunlara dair geliştirdikleri farklı taktikleri bulunmaktadır.

Tam Zamanlı Olarak Bir Şirket veya Reklam Ajansında Çalışan Sanat Üreticilerinin Görüşleri

KYE içerisinde bir şirket veya reklam ajansına bağlı olarak çalışan sanat üreticileri için ortaya koydukları üründen herhangi bir telif almak oldukça büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorun yasalardaki belirsizliklerle beslenen ve KYE içerisinde norm haline gelen bir durumdur. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, üretici kişiyi telif konusunda temel alsa da kanunun 18. maddesi bir istisna sergiler. İlgili madde şu şekildedir: “Aralarındaki özel sözleşmeden veya işin mahiyetinden aksi anlaşılmadıkça; memur, hizmetli ve işçilerin işlerini görürken meydana getirdikleri eserler üzerindeki haklar bunları çalıştıran veya tayin edenlerce kullanılır. Tüzel kişilerin uzuvları hakkında da bu kural uygulanır.” Bu yasa maddesi pek çok hukukçu tarafından tartışılmış ve ayrıntıları incelenmiştir çünkü temelde bu yasa maddesi FSEK'in temelleriyle çelişkili hükümler içermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bir eserin sahibi o eseri üreten kişi veya kişilerdir ve bu kişiler eserin hem manevi hem de mali haklarının sahibidirler. Bir eserin manevi hakları eser sahibi tarafından hiçbir şekilde devredilemezken mali hakları özellikle kullanım hakkı belli süreliğine devredilebilmektedir (Örneğin yazarlar yazdıkları eserlerin yayın haklarını belirli sürelerle yayınevlerine devrederler). Bu durum FSEK 18. maddenin 1. fıkrasında “Mali hakları kullanma yetkisi münhasıran eser sahibine aittir.” ve 3. fıkrasının “Bir eserin yapımcısı veya yayımcısı, ancak eserin sahibi ile yapacağı sözleşmeye göre mali hakları kullanabilir.” ifadesinde açıkça

görülmektedir. Ama 2. fıkrasında mali haklar ifadesi yerine sadece haklar ifadesinin yer alması çelişkili yorumlara imkân vermiştir ve şirket vb. bir tüzel kişilik himayesinde üretilen eserlerin hem manevi hem de mali haklarının o tüzel kişiliğe (KYE içerisinde faaliyet gösteren şirketler ve ajanslara) ait olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Cinoğlu, 2010; Coşkun Baylan, 2019; Gökyayla, 2005; Karademir, 2016; Üstün, 2005; Yıldız, 2014).

Hukuksal olarak farklı yorumlar söz konusu olsa da ekonomik bir alan olan KYE içerisinde bu durum tartışmaya açık değildir. Alanın temel temayülü şirket adına çalışan sanat üreticisinin ortaya koyduğu yaratıcı/kültürel/sembolik ürünün çalıştığı şirketin mülkiyetinde olduğu yönündedir. Bu makale söz konusu hukuksal durumda yer alan çelişkinin KYE içerisinde çalışan sanat üreticileri tarafından nasıl anlaşıldığıyla bağlantılıdır.

KYE içerisinde emek sömürsünün çok yaygın olduğu bir sektör olan reklamcılıkta telif hakları durumu çalışanlar tarafından kanıksanmıştır ve bir norm olarak sektör içerisinde kabul görmektedir. Özellikle reklamcılık konusunda sadece sanat üretici ile çalıştığı şirket değil ayrıca işleri talep edip satın alan üçüncü bir taraf da bulunmaktadır. Bu durum da telif haklarıyla bağlantılı sorunları karıştırmaktadır. Şirket ve ajanslarda çalışan görüşmecilerin bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

Yani ofis için yaptığın tasarım ofise ait. Beni işten kovun ver tasarımları deyip gidemezsin. Sözleşmede öyle bir şey de var. (...) Yok olamaz herhangi bir hak iddia edemezler orada. Üretici benim ve herhangi bir sözleşme yok. Benim çalıştığım taraf ile ajans arasında o yüzden söz konusu olamaz öyle bir şey. (...) Ajansa veya markaya. Aslında tam olarak sözleşme nasıl bilmiyorum ama noter onayı alınırken falan, logo tasarımlarına vs., --- satın aldığı için o alıyordu yayın haklarını. Marka tarafında haklar. (G1)

Zaten ajansta çalışıyorsanız öyle hak diye bir şey olmuyor. Tamamen ajansın ismi geçer. Hatta zaman zaman bir üstünüz o işleri sahiplenebilir, kendi yapmış gibi. Bunlar da çok sık karşılaştığımız şeyler. Parlak bir fikir varsa ortada siz bulduysanız bile direkt ajans sahibi ya da bir üstünüz kimse o sahiplenebiliyor kolayca. (G2)

Bazıları şey de istiyor çizim dosyalarını falan her şeyi istiyor. Kasayı da alıp götürcekler yani. Her şeyi alıyorlar. (G3)

Yayın hakları ajansa ait. Behance'ı düşünelim, Behance online portfolyo sitesi, orada yaptığımız işleri yayınlama hakkımız var ama ajans isminin adı altında. Tasarımcısı sensin ama (...) dijital üzerinden yaptın mesela bizim ajans üzerinden yaptın o şekilde yayınlama hakkın var. (G4)

Reklam sektöründe yayın hakkı markanın çünkü o onun parasını ödemiş oluyor. Marka onu istediği gibi kullanabilir. (...) Markanın o logoyu tasarlayan kişinin x kişi olduğunu bile hatırlaması imkânsız. Sadece ajansı bilir. Sadece bizim için tek artısı şu portfolyoya koyarız. (G6)

Mesai saatinde, ajans ortamında ürettiğim her şey genelde ajansın olur kullanım hakkı. Etik olarak da öyledir aslında çünkü siz orada yeteneğinizi ve emeğinizi kiralyorsunuz aslında. Ama bunun dışında bunun kişisel olarak sergilemenin, ticari ayağı dışında sergilemenin, hiçbir sakıncası yok ekstra sizden bir gizlilik beklenmiyorsa. (...) Bunu söylediğim zaman ona göre şekilleniyor, ona göre kullanıyor şeklinde. Ama ben her zaman dediğim ekstra bir gizlilik ayağı yoksa bir şeylerin, yazılı ya da yazısız, onları sergileme hakkına sahibim çünkü benden çıkıyor ve benden çıkan şeylere göre ben iş yaptığım için o şekilde sergileme hakkım her zaman var. (G15)

Çalıştığımız yere ait oluyor size ait olmuyor. Ekip bünyesinde çalışıldığı için. Bazı yer var müsaade ediyor: "Bunu alabilirsin. Portfolyona koyabilirsin" falan diye. Bazı yerler etmiyor. (G16)

Biz işi yapıp faturasını kestiğimiz ama bütün yayın hakları müşteride. Ama sonrasında farklı bir ajansta çalışma dokümanını nasıl teslim edeceğimiz konusunda kararı sanırım yine bir ortaklıkla alınıyor. Onun için farklı bir anlaşma daha yapmak gerekiyor. Yani haklarımızı veriyoruz ama çalışma sistemimiz konusunda korumalarımız var. (G19)

Hiç öyle bir şeye girmedik ya. Logolarla ilgili patenti şey alıyordu firmalar biz hiç o işlere girmiyorduk. Ama şöyle bir firmayla yollarımızı ayıracağımız zaman eğer tüm ödemelerini yaptıysa tüm çalışma dosyalarını onlara veriyorduk. Ya o kadar... (G21)

KYE içerisinde üretilmiş olan ürünlerin portfolyoya konulup konulmayacağı farklı sanat üreticileri tarafından farklı şekillerde yorumlanmakta. Bazı görüşmecilerin üretmiş oldukları sanat ürünlerini portfolyolarına konması dahi şirketlerce yasaklanmış durumda olduğunu belirtmişlerdir. Ama bu durum öylesine bir norm olarak kabul görmektedir ki ürettikleri sanat ürünlerini izinsiz yayınlamanın iş etiğine uymadığını düşünen görüşmeciler de bulunmaktadır.

Ama büyük projelerde belli bir süre geçmesi lazım. Yani iki sene sonra gibi üç sene sonra zaman veriyorlar onları direkt alıp kendi portfolyonda kullanamıyorsun. (G4)

Atıyorum bu ayın ikisinde bir toplantımız var çok çok büyük bir müşteriyle ve çok emek edip bir proje yaptık. Ben bu projeden beğendiğim birkaç parçayı portfolyoma atmıyorum mesela etik değil çünkü. (G15)

Kendimiz portfolyomuzda kullanırız müsaade ederlerse. “Bunu yaptık. Bu kadar.” Daha sonraki iş arayışlarında, süreçlerinde kullanıyoruz. (G16)

Fakat KYE alanı içerisinde açık bir durum olmasına rağmen bir görüşmeci bu durumdan haberdar edilmediği için şirket ile dolaylı bir çatışma haline girmiş durumdadır.

Yayın hakları şirkette. (...) Evet yayın haklarım şirkette ama ben kullanıyorum çizimlerimi. Çünkü ben de bu yönden istifade etmek istiyorum. Çünkü yayın hakları konusunu hiç konuşmadık ki. Bana sorulmadı ki yani yayın hakları ben de mi sende mi olacak diye. Böyle bir işe hiç girmedik yani. Bana sorulsaydı bu senin yayın hakların bizde olacak denilseydi ben maaşımda artış istiyorum. Bu şekilde tüm çizimlerin sizin olsun diyebilirdim tepe tepe kullanın diyebilirdim. Ama sende mi kalacak bende mi kalacak diye bir şey sorulmadı. Ben bir gün sözleşmemi gördüm sözleşmeme tüm yayın haklarının şirkette olduğunu gördüm. Ondan sonra tüm çizimlerimi toplayıp direkt dijitale koydum. İnanılmaz sinirlendim çünkü. Ben öyle bir şey istemedim ki benim sözleşmemde o yoktu sözleşme yenilenmiş ve o eklenmiş. Ben bunu kabul edemezdim. Ben de onlara haber vermeden koydum zaten veya bir şey çizdiğim zaman şey yapıyorum yani. Mesela yine bir proje var yeni bir çizgi film var daha ortaya çıkmadı, daha çok başındayız, karakterlerimi şimdiden Instagram’a yükledim. Yani sorumluluğu atıyorum çünkü bu konuda sinirliyim. Bu konuda da ben gidip soramam yani. Şunu ben asla patronlarla konuşmayı tercih etmiyorum: “Neden böyle yaptınız?” Ben de başka bir şey yapıyorum senin bana sormanı istiyorum yani sen neden böyle yaptın diye. Bu biraz da minik bir savaş. (G12)

Görüldüğü gibi tam zamanlı olarak reklam ajansları, animasyon şirketleri, oyun yapımcıları gibi firmalarda emeğini ortaya koyarak çalışan sanat üreticileri için oldukça zorlu bir süreç işlediği görülmektedir. Üretilen fikrî ürün, tümüyle kendilerine ait bir fikir dahi olsa, önceden yapılan sözleşmeler neticesinde çalışılan şirketlerin mülkiyetinde sayılmaktadır ve bu durumda üreticinin hiçbir fikrî mülkiyet hakkı bulunmamaktadır. Bu temelde kültür ve sanat üretiminin piyasalaşarak, Fordist bir üretim fikrinin KYE içerisinde normalleştirilmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda değinildiği gibi fikrî mülkiyet birey odaklı bir mülkiyettir. Bireyin yeteneği, becerisi, bedenleşmiş kültürel sermayesi ile doğrudan bağlantılı olarak tanımlanmaktadır. Ama fikrî mülkiyetin kültürel ve yaratıcı endüstrilerde gittikçe daha fazla kurumlar ve şirketler üzerinden tanımlanması “emeğin görünmezliği” olarak adlandırılabilir bir süreci ortaya çıkartmaktadır. Aslında emeğin görünmezliği tüm kapitalist üretim ilişkileri bağlamında karşılık bulan bir kavramdır zira bir fabrikada üretilmiş olan bir metanın kim tarafından üretildiği hiçbir zaman tam anlamıyla bilinmemektedir. Burada zanaat emeğinden işçi

emeğine geçiş ile bağlantılı bir süreç paralelliği görülmektedir. Bireyselliğin daha baskın olduğu sanatsal/kültürel/sembolik üretimlerde de kolektif ve görünmez bir üretimin ortaya çıkmaya başlaması kültürel ve yaratıcı endüstrilerin de Fordist kapitalist üretim biçimlerine uyumlu bir gelişim süreci gösterdiğini ortaya koymaktadır. Harvey'in (2010, s. 202) de belirttiği gibi Fordist üretim kitlesel üretim, standartlaşma gibi temel özelliklere sahiptir. Bu durum üretilen emtiyanın üreticisi ile kurduğu ilişkiyi aşındırır. Bu, sınai metaların üretiminde Marksist yazın tarafından oldukça eleştirilen bir durumdur. Bu durum günümüzde KYE içerisinde benzer şekilde sanatsal/kültürel/sembolik ürünlerin ortaya çıkışında da paralel olarak sürdürülmektedir. Mevcut telif hakları kanunları ve uygulamaları bu sorunun üreticiler aleyhine yorumlanacak şekilde var olmasına yol açmaktadır.

Freelance Çalışan Sanat Üreticilerinin Telif Hakkı Konusunda Görüşleri

Tam zamanlı çalışma koşullarında fikrî mülkiyet ve telif hakkı konusunda üreticinin aleyhinde olsa da net bir durum söz konusuysa freelance çalışma koşullarında bu durum gittikçe bulanıklaşmaktadır. Zira freelance çalışma söz konusu olduğunda sözleşme yapmak dahi sorundur 228 freelance çalışan ile yapılan bir anket çalışmasına göre ankete katılanların % 55,7 hiçbir şekilde sözleşme yapmamaktadırlar. Bu çalışmaya göre nadiren sözleşme yapanların oranıysa % 18'dir (İlyas, 2022, ss. 185-187). Freelance çalışanlar hakları için yakın zamanda bir araya gelmekte ve çalıştaylar gerçekleştirerek freelance çalışma için sözleşme örnekleri oluşturmaktadırlar (İlyas, 2022, s. 20). Sanat üreticilerinin de bu konuda çok bilinçli olmamaları KYE içerisinde freelance olarak çalışmaya başladıkları zamanlarda oldukça sarsıcı deneyimler yaşamalarına neden olmuş görünmektedir.

Telif konusunda özellikle yayıncılık sektöründe büyük boşluklar yer almaktadır. Bu boşlukların başında yayınevlerinin illüstratörlere bir kere ödeme yaptıktan sonra eserlerin tüm haklarına uzun süreli olarak sahip oldukları mali devir sözleşmesi imzalanması görülebilir. Özellikle sektöre yeni giren sanat üreticilerinin bu hatayı yaptıkları şu şekilde anlatılmaktadır:

Şöyle genellikle yayınevleri tek seferlik ödeme karşılığı süresiz sözleşmeler yapıyorlar. Ve çizerlerin dikkat etmesi gereken bir nokta var onu çok iyi kullanıyorlar yayınevleri. Bir telif hakkı, telif devir sözleşmesi başlığında telif hakkı devir sözleşmesi yazması gerekiyormuş. Oysa bazı yayınevleri olası davaları göz önünde bulundurarak mali hak devir sözleşmesi yazıyor bu sözleşmenin başlığını. Mali hak bir kere devredilebilen bir şeymiş ben de bütün bu ayrıntıları bize gönüllü destek veren avukatlar var onlarla konuşarak öğrendim. Süresiz sözleşmelerde yayınevi süresiz olarak haklarımızı devralıyor fakat şöyle bir şey varmış süresiz sözleşme denen bir şey olmazmış zaten aslında bu tür sözleşmelere itiraz hakkımız açık. Çünkü sözleşme hakkı ilkesini ihlal eden sözleşmelermiş bunlar. Bunlar çoğunlukla böyle sözleşmeler yapıyor. (G5)

Yeni bir çizerken aldığım ücretler o kadar komikti ki. Yaptığım kitaplardan telif almam gerekirken hiçbirinden telif almadım, tüm haklarımı devrettim. Yani söyleşmelerimi okusam size... “69 yıl boyunca” bunu neden yazar ki bir yayınevi. Süresiz desin bari daha iyi. 69 yıl boyunca haklarımı onlara teslim ettim. (...) Tüm haklarımı devrettiğim sözleşmelerde isterlerse karakterden oyuncak, çizgi film, kupaya basmak, farklı bir ürün üretmek üzerinden kazanç sağlamak, sesli kitap olarak ya da dijital kitap olarak basılması, yurtdışına satılması vs. vs. ben hiçbir ücret talep edemiyorum. Yani onlar çizimleri kullanıyor, allıyor pulluyor istedikleri yerlere satıyor ve siz hiçbir şey yapamıyorsunuz. (...) Ama onu da yeni öğrendim bazı yayınevleri telif hakkı sözleşmesi yapıyor ve bunu imzalıyoruz ama bazılarında fark ettim ki 'mali hak devir sözleşmesi' diye geçiyor. Hani o telif hakkı gibi görünse de içeriği ve yaptırımı çok daha farklı. (G7)

Şöyle süresiz sözleşmeler örneğin diyor ki süresiz olarak bütün hakları bana aittir. Sadece materyali basılı olarak değil de dijital olarak da yayınlamaktan, yaptığın karakterleri istediği şekilde her türlü formata dönüştürebilmekten vesaire bahseder. Ve bütün her şeyini alan çizerin elinden sözleşmeler yaptım. Hala da yapıyorum. Bundan yılbaşına kadar yani 2020'nin başına kadar böyle sözleşmeler yapıyordum. (G8)

Ben de yaptım. İlk işimi öyle yaptım. Çünkü bilmiyorum, sözleşme konusunda danışabileceğim kimse yoktu. Dolayısıyla imzalamış bulundum. Şu an kaç seneler, 60 senelik bir projem var yani korkunç. (G9)

Ben de bu gruba (Ben Bir İllüstratörüm) yeni üye oldum aslında ve çok şey de öğrendim. Ben de ilk kitabımı sadece satmıştım telif hiç düşünmedim. Beni de uyaran olmadı sadece eserimi satım. (G11)

Telif hakkı diye bir hakkımız yok. Yani hiçbir hakkımız yok. Zaten onun için uğraşıyoruz biraz da. Telif hakkımız yok. Mesela o kitap yüzüncü baskıyı yapsa da biz sadece aldığımız ilk ödemeye yetiniyoruz. Yurtdışı hakkımızı devrediyoruz. Tüm hakları devrediyoruz. Yayınevi çizdiğim karakteri çizgi filmde yapabilir, tişörte basabilir, tabağını yapabilir ama biz hiçbir şekilde o çizim üzerinde bir hakka sahip olmuyoruz. Tabii ki bunu yapmayan daha hakkaniyetli yaklaşan yayınevleri de var ama çoğunluğu böyle. Ben bugüne kadar hiç telifli çalışmadım mesela çok direndiğim halde. (G13)

Türkiye'de mesela ---'le çalışıyordum ben. Uzun süre edebiyat dergisinde çizdim belki biliyordur. Orada çizdim mi telif veriyorlardı bana sadece. Göstermelik bir ücret. Onun dışında bir sözleşmemiz falan yok. Kitapla ilgili falan daha yoğun şeyler değil yani. Orada bir eksiklik var daha gelişmemiş çok şey var sanırım bu konu hakkında. Hiç böyle bir konu üzerine konuşmadım bile. Çok saçma ama. (G20)

Fakat özellikle kitap illüstrasyonu alanında çalışan sanat üreticileri başta telif konusu olmak üzere pek çok konuyu sorun ederek seslerini yükseltmeye ve resmi olmasa da küçük gruplarla örgütlenmeye başlamışlar:

Şimdi yazıdan sonra bir sürü çizer örgütlendi falan ne kadar dirayetli davranabilirler bilemiyorum. Pek çok kesim dirayetli davranmıyor açıkçası onu az çok kestirebiliyorum. (G5)

Evet inat ettim çünkü “Ben Bir İllüstratörüm” grubunun başından beri ben de, işin içinde olan (G5)’yla vesaire beş kişilik çekirdek bir kadro var, gönüllü her şeyi yöneten Ankara’da o kadronun içinde, olanlardan biriyim mesela. “Hani burada bile hakkaniyetsizlik var olmaz ki falan” dediğim için bakalım ne olacak. Bir B planı. (G8)

Şöyle bir durumda sadece bir e-posta ağı var şu an. Ortak bir mail grubu var sadece çizerlerin olduğu orada problemlerimizi konuşuyoruz ve birbirimize önerilerde bulunuyoruz. Üç, dört kez (...) toplantı gerçekleştirdik. Avukat bulduk, avukat bize gönüllü destek oldu ve şu anda bir meslek birliği olma fikri var. Herkes bunu talep ediyor. Çünkü avukat şunu tavsiye ediyor: “Sendika olmayın, devlet çok uğraşiyor sendikayla. Önünüze çok sorun çıkartabiliyor. Meslek birliği daha iyi olur sizin için ve yaptığınız da daha güçlü olur.” Yayınevleri bizden haberdar olmaya başladı. Bir Instagram hesabı açtık, bir internet sitesi aldık ama henüz aktif değil. Orada haklarımızı listeleyip, haklarımızı resimledik. Madem biz bunu başka türlü dile getiremiyoruz çizerek anlatalım dedik ve o da baya ilgi çekmeye başladı. (...) Şimdilik beş kişiyiz. Şu an yönlendiren beş kişiyiz. Yavaş yavaş artık şeyi de istiyoruz yani biraz diğer insanlar da taşın altına elini soksun istiyoruz. Ama bu biraz korkutucu da bir şey oluyor çünkü biz kendi aramızda çok tartışıyoruz. Bir taraftan hedef göstermemek için elimizden geleni yapıyoruz. Bunu kontrollü, mail grubunda da öyle “Lütfen birbirimizi hedef göstermeyelim.” Gerçi içten içe hedef göstermek istiyoruz o ayrı ama bu ileride bir sorun olabilir diye onu kontrol altında tutuyoruz. Biraz yorucu bir süreç olacak bizim için de ama şimdilik iyi gidiyor. (G13)

Böyle bir telif hakkı örgütlenmesi sektör içerisinde bir tepkiyle de karşılanmış. Sektörün bazı önemli ve güçlü aktörleri özellikle bu direnme düşüncesine karşı bazı yaptırımlar uygulamaya başlamışlar:

Ama o yazıdan önce ben daha fazla kitap resimliyordum çünkü mutlaka telif almak istiyorum diye direktmiyorum ve tek seferlik ödemeleri kabul ediyordum. Fakat sonrasında işte telif alacağım deyince daha az kitap resimlemeye başladım. Bir yıl içerisinde belki de 2-3 tane kitap resimliyorum. Önceden bu sayı belki 10 kitap falan oluyordu. (G5)

Şu an “Hayır efendim ben telifli çalışmak istiyorum” dediğim için iş henüz gelmiyor. (G8)

Son bir yıldır bunu kesinlikle de reddediyorum artık. İş gelmiyorsa da gelmesin durumundayım ve böyle örgütlenmeye doğru gidiyoruz biz. (...) Çok tuhaf bir şey o da. Reddedebiliyor direkt ve başka bir çizer arayışına gidebiliyor. Çoğunluğu öyle oluyor ama bir arkadaşım var yayınevleriyle mesela bana asla telif vermeyen yayınevi ona telif vermiş mesela. Bu bir taraftan sevindirici bir şey bir taraftan da üzüyor beni. Ama o yayınevine üçüncü, dördüncü işini yapmış, yıllarca çalıştığı için ona ılımlı yaklaşılabilir. Ama çoğunluğu reddediyor ve başka bir çizer arayışına gidiyor. Zaten bizde de şöyle bir şey her zaman birbirimize şunu söylüyoruz: “Ben yapmasam başkası da yapmaz. Bunu yapmayalım.” Çünkü hep şey ben yapmasam başkası yapacak zaten algısı yüzünden çoğunlukla kabul ediyoruz. Ama bu cümleyi sürekli kurmaya başladık artık birbirimize. (G13)

Bu ikincisinden telif konusu şeylere göre çok değişiyor yayınevlerine göre çok değişiyor. Okuyorum o grupta %10'un altına düşmeyin diyorlar ama %10'u veren yok. Yani o biraz karışık. Telifli çalışmayı tabii ki düşünüyorum ama %3-%5'te eğer çok iyi bir yayıneviyse ismim duyulsun açısından ben çalışırım herhalde. Yani benim için biraz o kısmı daha önemli. İyi bir reklam yapacak yayıneviyle çalışırım. %7, emek tabii ki o ayrı ama ben çalışırım %10'lar için direktmem herhalde. (G11)

Görüşmecilerden bazıları telif ile çalışmanın en büyük avantajının sürekli gelir imkânı olduğunu şu sözlerle aktarıyorlar:

Zaten bu telifli çalışma talebi biraz, hem hak olan bu olduğu için hem de telifli çalışmaya başladığınız da biraz daha dengeli bir akışa vesile olduğu için de aslında telif. Çünkü her baskıdan size bir pay verilmesi gerek ve siz çalışmadığınız veya başka şeylere yoğunlaşmak istediğiniz bir dönemde ek bir girdinin olması anlamına geliyor. Yapmak istediğim çok fazla şey var. (G8)

Bir yayıneviyle çalıştım onlarla %5 telif ile anlaştık sözleşmede. Yani bir yıl boyunca yayın hakları orada olacak ondan sonra tekrar basmak isterlerse tekrar bana bir ödeme yapmaları gerekecek senelik olarak. (G10)

Bir başka avantaj ise eserlerin orijinallerini sergileyebilme hakkının illüstratörün kendisinde kalması:

Telifli sözleşmelerdeyse benim yaptığım sözleşmelerde de mesela beş yıl süreyle ben haklarımı devrediyorum yayınevine ya da en fazla şimdiki kadar on yıllık sözleşme imzalamışım. On yıl basım hakkı onda ama her

baskından da bana belli bir oran vermek zorunda. (...) Onlarda bir problem yok sadece başka bir yerde başka bir yayınevine veremem elbette. (...) Evet ama istersem satabilirim onları orijinalleri ben de kalıyor çünkü resimlerin. Sadece ben tanıtıyorum ve işte kullanabiliyorlar. Ama sergileyebilirim tabii ki sergilere katılabilirim, yarışmalara katılabilirim. (G5)

Özel bir anlaşma yapmadıysam... Şöyle mesela bir kitaba çizim yaptım tabii ki de artık yayın hakları onda çünkü sana telif ödediler ama sen onu başka bir yayınevine satmadan şey yapabilirsin kendin internette sergileyebilirsin. Üzerinden para kazanamazsın diye biliyorum. Böyle bir işe hiç girmedim. Telif karşılığı, para karşılığı iş yaptıysam olaya öyle bakıyorum, onlar da başka yere devredecekse ondan yayın hakkı alıyorsun. Kitabın yayınevi değiştiyse falan. Karşılıklı dediğim gibi özel anlaşmalar olmadıktan sonra çünkü bazı anlaşmalar var tutamıyorsun bile zaten en başta sözleşmeyle geliyor senin karşına. Adam diyor ki müzenin içinde sergilenecek dışarı çıkmasını istemiyorum diyor o zaman ona göre konuşuyorsun yani. Değişen bir durum yani. (G17)

Yayıncılık sektöründe düşük ücretler ve telif oranlarında yazar ile dengesizlikler de sıklıkla görünen durumlar arasında:

Yani telifli şöyle sonrasında fark ettim. Birincisi yazarın da eşit birbirine telifler. Eşit olması gerekiyor zaten ben buna inanıyorum. Bir yayınevi bir kitaba %12 telif veriyorsa bunun yarısı yazara yarısı çizere olacak şekilde eşit şekilde paylaşıyor. Ancak yayınevleri yazarlardan etkinliklere katılmasını istiyor. Çizerlere bu çok söylenmiyor. Niye söylenmiyor bilmiyorum. Yazarlar da bu etkinliklere gittikleri için tabii ki bir bunun bir maliyeti çıkıyor. Yani merkezde yaşamayan birine atıyorum İstanbul'da yaşıyorsa İzmir'e gitmesi gerekiyorsa etkinlik için yol masrafları var, kalma masrafları var bu masrafları yayınevi karşılamıyor. Karşılması gerekiyor bence ama karşılamadığı için bazı yazarlar bu masrafı şöyle düşünüyor "Ben yedi alırım sen beş alırsın. Çünkü ben etkinliklere katılıyorum" gibi bir şey söyleniyor. Ben dünyanın hiçbir yerinde duymadım katılan etkinliklerin telifle ödendiğini. Yayınevinin karşıladığı bir masrafı benim hakkım olandan alma hakkı olduğunu ben hiç duymadım. Buna hiçbir şekilde katılmıyorum. Sonuçta onun yazmış olduğu şeyin karşılığı yazarlık yaparak almış olduğu telif altı benimde çizer olarak aldığım telif altı. Dolayısıyla bu gibi problemler oluyor yaşıyor. Bu noktada biz çizerlerin altıdan beşe de düşmememiz gerektiğini düşünüyorum. Telifli işte şöyle bir durum var yazar etkinliklere katılmadığı noktada, yani böyle söyleniyor, okullarda daha fazla satış olduğu için "Ben okullara eğer satış yapmazsan bu kitap ikinci, üçüncü baskıya girmez" diyor. Ayrıca yayınevleri de yazarın "Ben herhangi bir etkinliğe

katılmak istemiyorum” dediğinde tehdit ettiğini duydum. “Sen eğer bu etkinliklere katılmıyorsan ben de kitabın ne kadar satılır bilmiyorum” gibi şeyler söylendiğini duydum. Dolayısıyla telif konusunda bir de şöyle bir şey var bu da bence eksi. O kadar çok tüketiyoruz ki bir şeyleri, yani düşün ben üç ayda kitap yapıyorum bir ayda kitap çizen arkadaşım var başkaları, sürekli piyasaya kitap çıkıyor. Çıksın zaten bu çok güzel bir şey ama bu kitapların raf ömrü... Başka kitaplar çıktıkça bu sefer onun pazarlamasını yapıyorlar dolayısıyla bir sene önce çıkan kitabın pazarlaması ne kadar sürecek bilmiyorum. Şimdi ben yazar etkinliklere katılıyorum okulda satıyor ya da satmıyor ama bunun bir de yayınevinin bunu satması gereken bir taraf var. (...) Burada yazarın o okullara katılıp, o etkinliklerde satma durumu var ama sen altı-altı anlaşıyorsan yedi-beş anlaşıyorsan senin zaten bir noktada daha az miktar alıyorsun ve yazara kalıyor o kitapların satılıp satılmaması. Dolayısıyla çok karışık bence telif kısmı. (G9)

Yazar görsellerimi onaylayınca on serilik, onar sayfalık, yüz sayfalık Picture book hazırladık. Sorun yazarla sonra şöyle oldu yazar beni biraz ekarte etmek istedi sözleşme imzalanırken. %6'yı bölüşün dediler yayınevleri. O bana dedi ki “Bana sat eserini ben %6'yı alayım. Telif alma.” dedi. Orada biraz şey oldu sıkıntı orada fiyatta oldu yani. Çizimde tasarımda değil. Ama şu anda beklemedeyiz. (G11)

Mesela yayınevleri yazarlara imza günü düzenliyor çizer yok ortada. Bunu bir sebebi de şu çizerler telif alamıyor en büyük sorunumuz o zaten. Genel olarak yayınevleri çizerlere telif vermek istemiyor. Siz de kazanç sağlamadığınız bir şeyi niye... Burada aslında çift taraflı bir yanlış yapılıyor çizerlerin de aslında ürettiği esere sahip çıkıp bu eser benim eserim demesi gerekiyor. Ama öyle bir alışlagelmiş bir düzen var ki bunu böyle olması gerektiğini bilmiyorsunuz. Ben de açıkçası pek çok şey bilmiyordum. (...) Öncelikle insanlar illüstratörlerin ne iş yaptığının farkında değiller. Yani önemsemiyorlar. Bir kitaptan bahsederken yazarından bahsediliyor, çizerinden bahsedilmiyor. Bu anlamda toplumda genel olarak bir farkındalık sorunu var. Özellikle resimli kitaplarda bir illüstrasyonun metnin de önünde bir şey olduğunun farkında değiller. Yani ben o dönemleri yaşamadım ama diyorlar ki bizim abilerimiz, ablalarımız: “Bizim ismimiz yazılmadı bile kitaba.” (G14)

Yazarlar ile illüstratörler arasında telif konusunda yaşanan anlaşmazlıklar zaman zaman davalara da yansıyabiliyor:

Benim de süre gelen iki yıllık bir telif davam var kazandığım. Şöyle bir davaydı tek seferlik bir ödeme yapıldı bana. Daha sonra orada şöyle bir durum var yazarla aramızda anlaşmıştık hani onun arkadaşlığına ve dostluğuna güvenerek ben böyle bir hata yaptım. “Satışların yüksek olması durumunda tekrar gözden geçireceğiz.” Ya bu çok sık yapılan bir hata

maalesef. Çizerler naif insanlar, böyle güler yüze, tatlı yaklaşımlara hemen kaniyoruz biz. Ama iki yüz bin bastı kitap. Ben soruyorum: “Ya ne olacak bu? Hani tekrar bakacaktık?”, “Canım şöyle, canım böyle.” En sonunda iş davalık oldu. Ben davayı kazandım bana ödedikleri paranın sadece ilk baskıya ait olduğunu diğer yapılan sekiz-on baskıyı içermediğine dair. (...) Yazarlarla genel olarak, şu davalık olduğum konu hariç tutuyorum, yazarlarla bir sorun yaşamadım ben. Ben çok kurumsal hayatın da belki beraberinde getirdiği böyle bir politik yaklaşımda olabiliyor. Hani dolayısıyla yazarlarla hiçbir sorun yaşamadım. Bu yazarlar arasında --- mesela onun da bir kitabını resimledim. Bana dediler ki “--- hanım hiçbir şeyi beğenmiyor. Revizyon çıkarıyor” falan. Bana hiç revizyon gelmedi. Hatta tam tersi --- gibi bir yazar beni arayıp teşekkür etti. Ama bu davalık olduğum kişi yani onu tamamen ayrı tutuyorum o farklı bir şey. Bu yazarın kendisiyle biz ikimiz bu projeyi hazırlayıp yazar bunu bir yayınevine sundu. Bana dedi ki: “Yayınevi çizer için telif ayırmıyor.” Ama sonradan bu dava sürecinde öğrendim ki aslında yayınevi çizere telif veriyormuş ama çizere verdiği telifi yazar hanım alıyormuş. Bu ama çok ekstrem genelleme yapamayacağım özel bir durum. Bazı yazarlar böyle telifi paylaşmak istemiyor da biliyorlar. (G14)

FSEK’in 10. maddesinin 1. fıkrasında şu ifade yer almaktadır: “Birden fazla kimsenin iştirakiyle vücuda getirilen eser ayrılmaz bir bütün teşkil ediyorsa, eserin sahibi, onu vücuda getirenlerin birliğidir.” Bu ifade yazar ile illüstratör arasında ortaya çıkan telif çatışmalarının çözümünde ve sonraki süreçlerin planlanmasında kullanılabilir olsa da yayıncılık sektöründe yazarların sosyal sermaye ve kültürel sermayelerinin daha baskın olması bunu engeller görülmektedir. Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi yayıncılık sektöründe illüstratörler telif konusunda ikinci plana atılarak maddi kayıplara uğramaktadırlar.

Fakat telif konusu kitap illüstratörleri için farklı sebeplerle hala tartışma konusudur çünkü yayınevleri telif verdiklerinde oranı düşük tutuyorlar ya da eserin tüm hakkını aldıklarındaysa telife göre daha yüksek bir ücret ödüyorlar. Bu durumda eğer kitap birden fazla baskı yapmazsa illüstratörler daha düşük bir ücret almış oluyorlar. Buna karşı bazı illüstratörler “tek ödemeli” denilen bir ücret anlayışı geliştirmişler. Bu durumu çerçevesinde geliştirdikleri stratejileri illüstratörler şöyle anlatıyorlar:

Yani bu kitap kaç tane basacak? Dolayısıyla ben şimdi şey düşünüyorum “yaptığım kitap en fazla herhalde, zaten beş senelik anlaştım, beş senede kaç tane basacak? Kaç baskıya girecek?” (...) Sözleşmelerde böyle maddeler var normalde bunun bir hesaplanması var. Biliyor musun? Sana anlattı mı arkadaşlarımız telif hakkı nasıl hesaplanıyor diye. (...) Ben sana bunu gönderirim. Normalde iki binin altında basılmaması gerekiyor kitabın ama ben yani fark ettim bir sözleşmede diyor ki “Beş yüz adet

basacağız. Beş yüz bittiğinde yeni beş yüz âdete geçtiğimizde size haber vereceğiz.” Şimdi beş bastığında o hesaplamaya göre bana 250 lira mı 300 lira mı ne düşünüyor. Düşün atıyorum sana 3000 lira para verilecek bana bunu 200, 200 veriyor. Yani paranı da alamıyorsun. Dolayısıyla ben 2021'de Türkiye'de çalışmaya devam edersem telifli çalışmayı çok düşünmüyorum açıkçası. Tek ödemeliye geri döneceğim. Bir de pandemiden dolayı. Pandemi çünkü enteresan bir süreç benim şubat ayında teslim ettiğim kitap temmuz ayında basılacak ve telifte basıldığı andan itibaren iki ay ya da altı ay ya da dört ay sonra ödeme yapacakları söyleniyor. Dolayısıyla düşün ben senenin başında teslim ettiğim şeyin senenin sonunda parasını alacağım ve kim bilir ne kadar alacağım yani. (...) İllüstratörler grubunu biliyorsun. Bu bizim orada tartıştığımız konulardan bir tanesi diyoruz ki eğer telifli çalışmayacaksak tek ödemeli çalışacaksak bunun bir sınırı olmalı. Yani belli bir miktarın altına düşmemeliyiz. O an senin paraya ihtiyacın olabilir gerçekten tek ödemeli çalıştığında on beş gün ya da yirmi gün sonra ödeme yapılıyor. Dolayısıyla sen hemen paranı alabiliyorsun. Ama telifli dediğim gibi iki ay sonra ödeyen var, ne zaman basılacak bunu bilmiyorsun. Çok belirsiz şeyler var. Yayınevlerinin telifli çalışmak istememelerinin sebebinin ne olduğunu tam olarak bilmiyorum çizerlerle. Ama tek ödemelide de şöyle bir durum var çok düşük miktarlar, aşırı düşük. Dolayısıyla bizim şöyle bir hesap yapmamız gerekiyor bir kitap dört baskı veya beş baskı yapabileceğini düşünürsek eğer, beş baskı telifli çalıştığında bunun karşılığı ne olur buna göre bir rakam söylemen lazım bence. Ama bunu hiçbir yayınevi de kabul etmeyecektir büyük ihtimalle. (G9)

İyi bir paraya satın alırlarsa da niye vermeyeyim? Yazar bana bunu teklif etti ben onu bile düşündüm. Yayınevinden telifimi geri çekeyim de direkt satayım. Yani satabilirim de o benim anlık duruma göre değişen bir şey. (G13)

Şimdi şöyle dedim ya müşteri çok önemli; yayınevi kim, yazar kim? Tutum da işte --- gibi bir yayınevi kitapları çok satan bir yazarla bana geliyorsa benim bundan telif istemem lazım. Ama atıyorum x yayınları, y yayınları daha tanınmıyor, bilinmiyor o zaman tek seferlik ödeme. Tamamen sizin durumu değerlendirmenizle alakalı bir şey. Artı ikisinin ortası da bulunabilir. Bazen çok satan yazarlarında bazı kitapları satmayabiliyor bu da bir risk. Dersiniz ki: “İlk iki baskı için ben bu fiyatı istiyorum eğer bu kitap atıyorum beş binin üzerinde baskı yaparsa yüzde şu kadar telif istiyorum.” Ne oluyor? Siz ilk baskının getirisini garantilemiş oluyorsunuz. Eğer bunun üzerine yayınevi daha fazla basmaya devam ederse hiç olmazsa siz de mağdur olmuyorsunuz bundan ikisinin de ortasını bulmak mümkün. (...) Bu benim avukatımın önerisi mesela. (G14)

Tek ödemeli sözleşmelerin bir başka önemli unsuru ise dijital mecralarda dağıtılacak olan çalışmalarda kullanılabilir olması. Çünkü dijital ortamlarda dağıtılacak olan bu işler doğası gereği tekrar baskı yapılamayan eserler olduğu için zorunlu olarak tek ödemeli bir fiyatlandırma söz konusu olacaktır. Bir görüşmeci bu türden bir çalışmada tek ödemeli sözleşme imzaladığını belirtmiştir:

Diğer işte üç kitabımı yaptığım proje bir dijital kitap projesi onda da tüm haklarını süresiz olarak onlara verdim. Çünkü bu sürekli olacak bir aslında benim de işime gelen bir iş. Çizimlerimi yapıyorum ve net paramı alıyorum gibi iş olduğu için tüm haklarını onlara verebildim. (G10)

Tek ödemeli sistemi daha fazla para alacak olsa dahi reddeden illüstratörler de var. Bu illüstratör hakların elde edilmesinin o hakta ısrar edilmesiyle mümkün olduğuna inandığı için bu konuda taviz vermekten kaçınılmaktalar:

Şimdi şöyle bir şey oluyor öykü kitapları var bir grup, bir de çocuk kitabı dediğimiz alan var. Çocuk kitabı sadece resimden oluşan aslında metnin çok az olduğu okul öncesi döneme ait. Resimler ön planda olduğu için alan çocuk, ebeveyn sadece resimlere bakarak aldığı için biz telif talep ediyoruz. Hala vermek istemeyen yayınevleri, yazarlar, editörler var. Ama bunda ısrarcıyız. Hatta (G5) ile sürekli konuşuyoruz bunu çözmeye, gerçekten mücadele ediyoruz öyle söyleyebilirim. Çünkü telif hakkını insanlar bir hak olarak görmüyor. Tek düşündükleri şey para. Hâlbuki ben tek seferde tam ödeme ve tüm haklarımı devrettiğim eserlerden daha fazla ücret alıyorum. Yani telif alıyorum ama belki de kitap tek baskı yapacak ve ben zararda olacağım. Ama bu bizi ilgilendirmiyor hani haksızlık. O yüzden tüm haklarıyla devretmemeye çalışıyorum. Sözleşmelerimiz çok ağır. (G7)

Bir görüşmeci telifle çalışmanın aslında çok az illüstratör ve sanat üreticisinin şansı olduğunu vurgulamıştır. Bu görüşmeciye göre özellikle geniş kitleler tarafından bilinen, haklar konusunda daha duyarlı olan ve davalardan çekinen bazı yayınevleri illüstratörlere telif hakkı tanıırken aslında o illüstratörlere bu üretim alanı içerisinde bir ayrıcalık da tanımış olmaktadır:

Telif hakları bence hâlâ yok çünkü telif hakları bazı kişiler için vardır. Telif hakları diye bir şey yok. Telif hakları deyiminin üreticinin kendisini korumak gibi bir şey değil. İçerisinde kimlerin olduğu şuna göre belirli üreten kişi için. Üreten kişi ırkı, cinsiyeti veya herhangi bir şeyi belirgin değil ki. Şimdi baktığın zaman sadece bazı kişiler için geçerli telif. Sadece telif alan kişilere baktığımız zaman belli özellikleri var. Tüm telif alanların ortak özellikleri vardır. Ortak özellikler çok fazla. (...) Yayınevlerine portfolyomu göndermeyi bıraktım. Güncellemeyi bıraktım. Yayınevleri takip ediyorum zaten, Instagramdan yeni basılan kitaplara bakıyorum. Yayınevlerinin de konuşmalarını falan dinliyorum. Orada da inanılmaz bir

kötülük hâkim. Tercih edilen çizizlere, tercih edilen çizizlere, tercih edilen hikâyelere bakıyorum yani ben beğenmiyorum ve kötüye gittiğini düşünüyorum. Yani şimdi durum buyken çizizlerin telif konuşması da ilginç geliyor bana. Kimsenin kimseye dürüst yaklaştığını düşünmüyorum. Yani mesela şunu düşünebilirim bir işveren olarak bir yayınevi aldığı çizizi tercih ettiği çizizi biliyor ve şunu söylediğini düşünüyorum: “Ben şu insan varken seni seçmişim telif neden vereyim. Eğer telif vereceksem bu çizizi seçerim ve buna telif veririm” dediğini düşünüyorum. Çizer de şu şekilde yorumluyor birbiriyle konuşurken Hacivat Karagöz gibi “Kimse bize telif vermiyor.” Kimse size telif vermiyor çünkü çizizden kaynaklı olabilir mi diye düşünüyorum. “Telif alan çizizler hem popülerleşmiş hem de bir şekilde konumunu koruyan bir kişi olmuş. Seninki biraz çok tuhaf gelmiyor mu?” diye söylüyorum. İki tarafın da birbirine dürüst davrandığını düşünmüyorum. (G12)

Bir görüşmeci yukarıda bahsedilen davasını anlattıktan sonra yapmış olduğu yorumda aslında toplumsal bir alan olarak KYE içerisinde haksızlıkların ve eşitsizliklerin bu kadar yaygın oluşunu KYE alanı içinde bir sorun olarak ortaya koymaktadır:

Bu emsal bir karar ama bizim hukuk anlamında da çok ciddi sıkıntılarımız var bu süreç içerisinde şahit oldum. Hâkimler konuyu bilmiyor, fikir ve sanat eserleri konusunda yetişmiş doğru avukatlar yok, avukat bulmakta çok zorlanıyorsunuz, bilirkişi neyi biliyor hiçbir şey bilmiyor bilirkişi. Yani bir telif hesaplıyor bakkal hesabı yapıyor falan külliyen yanlış. Yani pek çok şeyde boşluk var. Burada çizizlerin bilinçlenmesi, haklarını bilmesi, haklarını duyurabilmesi, yayınevlerinin artık bunu kabul etmesi gerekli. Bakıyoruz yurtdışına şahane işler var, bizden çıkmıyor. Çıkmaz çünkü on beş güne beni zorluyorsun bir kitabı yapmaya, telif vermiyorsun. Yayınevi zorlamasa bile çiziz istiyor ki ben bunu bir an önce bitireyim, teslim edeyim yeni iş alayım. Çünkü o işten bir kere para kazanıyor ama telif alsa “Ben bunu oturayım güzelce resimliyeyim çok satsın, bundan gelir alayım” diye düşünür. Böyle bir kısır döngü var piyasada. (G14)

SONUÇ

Telif hakları konusu diğer pek çok konu gibi KYE sistemleri içerisinde ya bilinmemekte ya da bilinçli olarak göz ardı edilmektedir. Özellikle reklam ajansları gibi şirketlerde sanat üreticilerinin yapmış olduğu üretimlerdeki izleri ve etkileri göz ardı edilirken ortaya çıkan ürünler ya şirketin kolektif üretimi olarak gösterilmekte ya da şirket içerisinde çalışan sosyal sermayesi yüksek bir çalışan tarafından gasp edilmektedir. Fakat bu durum yasa olarak net bir zemine oturtulmamış olduğu için sanat üreticilerinin bu konuda çok fazla direnebilecekleri veya inisiyatif sergileyebilecekleri bir durum söz konusu olamamaktadır. Yasal

olarak net bir zemin olmaması şirketler içerisinde tam-zamanlı olarak çalışan sanat üreticilerinin kendi çıkarları doğrultusunda birtakım taktikler geliştirebilmelerine imkân sağlamıştır. Bu taktiklerin en önemlisiyse mevcut yasaları ve koşulları -tıpkı çalıştıkları şirketler gibi- görmezden gelmektir.

Reklamcılık sektöründe çalışanların çoğunluğu telif hakları konusunu kendi haklarına bir gasp olarak değerlendirmemişlerdir. Çünkü ürettikleri ürünlerin değeri konusunda çoğunlukla olumsuz bir görüş içindedirler. Bu görüş grafik sanatçılarının kendi ürettikleri ürünlere dair telif hakları sorunun çok peşine düşmedikleri varsayımını ortaya çıkartmaktadır. Bir görüşmecinin şu ifadesi bu varsayımı destekler niteliktedir:

Ama ajans içerisinde yaptığımız işleri çok sahiplendiğimiz söylenemez. (...) Yani çok fazla zaten sanat kaygısı güdülmeyeceği için o işlerde çok sergilemeye değer şeyler olmuyor. (G16)

Yani ben çöp iş diye sektörde tabir ettiğimiz işler vardır atıyorum bir sosyal medya görseli hazırlamak bir çöp iştir aslında özellikle bunu yapmıyorsanız. Bundan ayda üç tane hazırlıyorsanız sıkıntılı bir durum aslında. (G15)

Telif hakları konusunda hukuksal olarak daha korumasız olan çalışma biçimiye freelance çalışma olduğu görülmüştür. Araştırma içerisinde görüşülen freelance çalışan kitap illüstratörleri için telif hakları en önemli mücadele alanlarından birisi hâline gelmiştir. Yukarıda görüldüğü gibi görüşmeciler verdikleri bu mücadeleyi açık olarak belirtmişlerdir. Bu mücadele verilirken çeşitli engellemelerle de karşılaşmışlardır. Bazı yayınevleri telifli çalışmak isteyen illüstratörlerle çalışmak istemediklerini açık olarak belirterek başka illüstratör arayışına girmişlerdir. Diğer yayınevleriyse telifle çalışmak isteyen illüstratörlere ürünlerin tümünün haklarını yayınevlerine devreden illüstratörlerden daha az ücret vererek yıldırma yoluna gitmişlerdir. Yayınevlerinin telifle çalışmak isteyen illüstratörleri yıldırma için yaptığı bir başka taktikse yapması gereken kitap baskısını bölüp peyderpey hâle getirip illüstratöre yapacağı ödemeyi taksitlendirmek şeklinde olmaktadır.

İllüstratörler ile yazarlar arasında zaman zaman telif konusunda çatışmaların veya sürtüşmelerin ortaya çıktığı da bir gerçektir. Bu durum hem KYE sistemi içerisinde hem de karşılıklı diyaloglarla çözülebilen bir durumdur. Eğer hak ihlali çözümlenemez bir hale gelirse illüstratörler son çare olarak hukuksal yollara başvurumaktadırlar.

Yayınevlerinin bu tutumları karşısında illüstratörler de farklı taktikler geliştirmektedir. Bazı illüstratörler yayınevlerinin yıldırmalarına karşı direngen bir tutum geliştirirken bazı illüstratörlerse tek ödemli çalışmayı hem daha yüksek ücreti olduğu için hem de sonrasında sorun yaşama ihtimali az olduğu için kabul etmektedirler. Ama illüstratörler açısından en makul çözümün, kitapların fazla

baskı yapması durumunu göz önünde bulundurarak, koşullu sözleşmeler olduğu görülmektedir. Bu sanat üreticileri için makul bir çözüm olmasına rağmen KYE içerisinde yaygınlık gösteren eşitsiz ve sömürücü çalışma örüntüleri bu makul çözümü mümkün kılmamaktadır. İlerleyen süreçlerde freelance çalışma konusunda haklar tanınıp gelişmesi durumunda bazı yeni önlemler alınması ihtimali her zaman bulunmaktadır.

Teşekkür Notu: Bu makalenin yazımına katkıları sebebiyle Araş. Gör. Dr. Polat Ulusoy, Gülşah Kurt, Hilal Sevlü ve Elif Gürpınar'a teşekkürler ederim. Ayrıca makaleye kaynaklık eden tezin yazımında yaptığı danışmanlık ve ortak bilimsel bilgi üretme konusunda yönlendirmelerinden dolayı sayın Prof. Dr. Vefa Saygın Öğütle'ye de şükranlarımı sunarım.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, R. ve Doğanay, M. (2020). *Kültür endüstrilerinin Türkiye ekonomisine katkısının ölçülmesi (2015-2018): Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü (WIPO) metodolojisi bağlamında telif haklarına dayalı endüstriler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü. (<https://www.telifhaklari.gov.tr/resources/uploads/2022/06/13/KULTUR-ENDUSTRILERININ-TURKIYE-EKONOMISINEK-KATKISININ-OLCULMESI-RAPORU-2020.pdf>). (Erişim tarihi: 20.07.2022).

Cinoğlu, F. (2010). *Eser üzerinde işverenin hak sahipliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Coşkun Baylan, H. (2019). *Çalışanlar Tarafından Yaratılan Eserler Üzerinde İşverenin Hakları*. (<https://www.erdem-erdem.av.tr/bilgi-bankasi/calisanlar-tarafindan-yaratilan-eserler-uzerinde-isverenin-haklari>) (Erişim tarihi: 03.08.2022).

5846 Nolu Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. (1951). Ankara. (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf>).

Gökyayla, E. (2005). Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 1-28. ISSN: 1303-6963.

Hartley, J., Potts, J., Cunningham, S., Flew, S. Keane, T. & Banks, M. (2018). *Yaratıcı endüstrilerde temel kavramlar*. (A. Tolungüç, S. G. Hızal, N. G. Işıkman, E. Demir, Çev.). Ankara: Başkent Üniversitesi Yaratıcı Kültür Endüstrileri Araştırma ve Uygulama Merkezi (YAKEM).

Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin durumu: Kültürel değişimin kökenleri*. (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis.

İlyas, Ö. (2022). *Freelance emek: Ofissiz çalışmanın sınıfsallığı*. İstanbul: İletişim.

Karademir, A. (2016). *Çalışanların yarattığı eserler üzerinde fikri hakların kullanılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Üstün, G. (2005). FSEK. M.18.f.2'deki "İşin Mahiyeti" sorunsalı ve bir Yargıtay Kararı'nın eleştirisi, *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, 5 (3), 87-141.

WIPO. (2015). *Guide on surveying the economic contribution of copyright industries*. Geneva: World Intellectual Property Organization.

Yıldız, Ö. (2014). Çalışanları meydana getirdiği eserler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72 (2), 497-540.

Yayın Geliş Tarihi: 21.10.2022
Yayına Kabul Tarihi: 28.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1192614>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1754-1770
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

THE GOVERNANCE OF MIGRATION AND URBAN WITH MULTILEVEL ACTORS¹

Şeyma KARAMEŞE*

Abstract

Cities are centres of attraction where the population increases rapidly through migration. The urban context, in which social differences and cultural change are addressed, is not independent of governance discussions. It is undeniable that cities, being diverse entities, cannot be handled with a unified governmental strategy. In this respect, the host country's urban policymaking, which incorporates immigrants, introduces multilevel governance. To comprehend this, the factors that create the multiple migration governance from a sociological viewpoint will be reviewed first, followed by an in-depth examination of the numerous aspects of this management form. The challenges generated by the present theoretical framework will be reviewed in the last section, which is the most significant difference and contribution of the study. This part opens space to further researches and questions to clarify urban governance and migration. The role of civil society and NGOs, as well as city diplomacy and independence from central authority, will be highlighted. As a result, the study presents the findings that multiple actors have active functions not only at the national level but also at the international level.

Keywords: Multilevel Governance, Migration, Urban, City Diplomacy, NGOs.

KENT VE GÖÇÜN ÇOKLU AKTÖRLERLE YÖNETİŞİMİ

Öz

Kentler, göç yoluyla nüfusun hızla arttığı cazibe merkezleri haline gelmektedir. Toplumsal farklılıkların ve kültürel değişimin ele alındığı kentsel bağlam, nasıl yönetileceği tartışmalarından bağımsız değildir. Farklılıkların ve değişkenliğin mekânı olan şehirlerin tek yönlü bir yönetim anlayışıyla ele alınamayacağı açıktır ve bir sorun olarak halihazırda tartışılmaktadır. Bu bağlamda, ev sahibi ülkenin yerel halkı ile beraber göçmenlerini de içine alan kentsel politika süreci çok katmanlı bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Bu makalede öncelikle sosyolojik bir bakış açısıyla çoklu göç yönetimini gerektiren faktörler gözden geçirilecek, ardından bu yönetim biçiminin çeşitli yönleri

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Karameşe, Ş. (2022). The governance of migration and urban with multilevel actors. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1754-1770.

¹ Bu makale için etik kurul raporu gerekmemektedir.

* Dr., Araştırma Görevlisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0003-4125-1175, seyma.karameşe@cbu.edu.tr.

derinlemesine incelenecektir. Çalışmanın en önemli farkı ve katkısı olan son bölümde ise mevcut teorik çerçeve olarak ele alınan çok aktörlü şehir yönetiminin yarattığı zorluklar gözden geçirilecek ve kent/göç çalışmalarında hangi yönlerin irdelenmesi gerektiği açıklanacaktır. Bu inceleme çok boyutlu şehir yönetiminin katkılarına ek olarak, üreteceği olası problemleri ele alarak gelecekteki çalışmalara katkıda bulunur. Bu noktada, şehir diplomasisinin etki alanı, merkezi otoriteden bağımsızlığın etkileri ve nihayetinde sivil toplum kuruluşlarının şehir yönetimindeki rolleri vurgulanacaktır. Sonuç olarak çalışma çoklu aktörlerin sadece ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde de aktif fonksiyonları olduğunu bulgu olarak sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok Boyutlu Yönetişim, Göç, Kent, Şehir Diplomasisi, Sivil Toplum Kuruluşları.

INTRODUCTION

Since 2007, over one-half of the world's population has been residing in urban areas, and it is anticipated that this number will reach over two-thirds by the year 2050 (United Nations, 2015). The variety that is brought about by migration has been developing in cities, and there are an increasing number of places in which more than one-third or even more than half of the urban population has a migration history (Caponio et al., 2019, s. 1). According to a research that was published by the World Refugee Council in 2018, around sixty percent of all refugees and eighty percent of all persons who are internally displaced throughout the world already dwell in metropolitan areas. Even though the confluence of urbanization and migratory dynamics presents crucial questions for study and policy, there is not nearly enough extant research and theory that investigates this megatrend's junction. This is despite the fact that the intersection raises critical questions. Migration research and urban studies have developed into two distinct schools of study due to the fact that many academics focusing on migration-related issues in urban environments are only targeting one audience or the other. As a result, it is of the utmost importance to develop a cutting-edge interdisciplinary methodology that is capable of traversing the borders between different fields of study and adjusting to the ever-changing dynamics of urbanization and migration. In order to have a comprehensive understanding of the problem from a variety of vantage points, the discussion ought to center on the factors that underlie both domestic and international shifts. The rise in population and the diversity of its members may be traced back, first and foremost, to the migrations brought about by shifts in the natural environment and by globalization. Even though low-income countries and middle-income countries are both affected by voluntary and forced migration, migration is primarily to blame for the rapid population growth in urban areas, particularly among less developed nations. This is because urban areas in less developed countries tend to be more densely populated. This is particularly true in the context of nations where the average income per person is lower (Pradhan, 2004). Because of all of the possible dangers and issues that might arise

from migration, it is essential for there to be mobilities on both the national and international levels. In addition to the concerns of national governments about security, the administration of diversity management at the urban level requires additional attention from urban level governance. To understand migration and urban together, the majority of the literature has generally been discussing the issue through the lens of network analysis, which has been used extensively to study "how cities are administered," with an emphasis on network efficacy and administrative efficiency. This has been done in order to gain a better understanding of migration and urban together. On the other side, there are fewer research that investigate "how cities are governed," with a focus on systems are meant and democratic principles. These kinds of studies are rare (da Cruz et al., 2022). According to Rhodes (1997, s. 15) "governance refers to self-organising, inter-organisational networks characterised by interdependence, resource-exchange, rules of the game, and significant autonomy from the state". In this regard, governance refers to cooperation of interrelated actors. Complex construction of governance includes governmental policies and non-governmental actors (Colebatch, 2009). Therefore, governance is not the same thing as government. Collaboration is an essential component of effective migration management in urban settings, and this component must include not only international, national, and regional policies but also non-governmental organizations, associations, and members of civil society. This is due to the fact that the international community is aware that migration and displacement are closely tied to concerns, and that it can be difficult for representatives of states to develop solutions that are binding and that will persist for an extended period of time. (Stürner, 2020). In addition, agreements and implementations are not sufficient to solve urban problems all by itself; thus, there should also be means of urban diplomacy for the challenges of the future. When migration and municipal government are considered together, city diplomacy is an extremely important factor. Diplomacy of the next generation provides access to worldwide networks. In the place of the sizable collaborations of sister cities that existed in the 1990s, city networks may have begun to act independently as secretariats of international non-governmental organizations (NGO), orchestrating complex alliances between urban centers, private industry actors, states, and multilateral organizations. These alliances are intended to take the place of large sister city coalitions. These coalitions existed during that time period (Amiri and Sevin, 2020). Nonetheless, coordinating this cooperation is difficult. To comprehend multi-layered urban contexts and the significance of networks between different actors, it is necessary, in the first phase, to examine the meaning of migration in urban contexts from a sociological perspective in order to comprehend the significance of city government, followed by an examination of the requirement of governance of migrant groups in urban contexts from a multidimensional perspective. As the paper's primary contribution, the last section will examine the future-oriented implications of multilevel governance in urban environments.

HOW DOES SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE OPEN SPACE TO GOVERNANCE OF MIGRATION IN URBAN CONTEXT IN TERMS OF DIVERSITY?

Before addressing how migration would be regulated, the subject of how the massive population of the new industrial cities would affect the social order was problematized in response to the dramatic expansion in urbanization at the end of the nineteenth century. The central issue in this approach was the tension between city and community (Flanagan, 1993, s. 15). Tönnies's (1957) introduction of the difference between *Gemeinschaft* and *Gesellschaft* paved the way for the early examination of that conflict. Relations within the *Gemeinschaft* were kept alive within the framework of personal feeling and allegiance. Nevertheless, in *Gesellschaft* societies of the modern age, interactions were more "rational" and founded on calculation. Tönnies believed that the formation of the contemporary world occurred through an evolutionary process, in which European civilizations that emerged from the Industrial Revolution of the nineteenth century became more rational and *Gesellschaft*-like, hence supplanting previous kinds of *Gemeinschaft* societies (Waters, 2016, s. 1). This distinction served to summarize the transition of understanding from rural society to urban society.

Durkheim is another scholar who discussed transformation in the new industrialized urban society. Although Tönnies and Durkheim's perspectives on social change are sometimes associated with one another, this is not always the case. This is because Tönnies and Durkheim concentrate on very different aspects of society as well as change in the established social order. Tönnies examines social institutions and how they evolved with the development of the new social order, whereas Durkheim focuses on the division of labor as the reason underlying change (TheSocdork, 2010). Durkheim (1893) used mechanical solidarity for pre-urban society and the organic solidarity of urban society to explain transformation from pre-urban to urban context. According to his perspective, the urban space allowed newly free, differentiated and individualistic relations. Both Durkheim and Tönnies, therefore, saw a shift from a shared moral order in pre-modern society to more instrumental and self-oriented relations in urban society.

Simmel (1905) extended this line of thinking with his essay, *The Metropolis and Mental Life*, wherein he focused on urban space in terms of social interaction, distance and boundaries, and discussed the social, physical and psychological transformations and experiences of individuals in order to explain alienating dynamics of the urban space. According to Simmel, the crowded nature of the urban environment means that people could afford to ignore a large proportion of the relations around them; indeed, it would be impossible to establish meaningful relations with this multiplicity. This forces people into more calculated and transactional relations. Simmel, therefore, saw urban life as bringing about more rationality and individuality in relations. Like Simmel, Wirth, in his famous

study *Urbanism as a way of life* (1938) emphasized alienation in the urban context and explored sociological explanations of urban interactions in order to try to produce a more holistic urban theory. He identified three crucial characteristics, namely numbers, density and heterogeneity. The first two of these produce the third, and this heterogeneity is the main reason for the transformation of social relations in urban contexts.

Although all these approaches expect more segregated and self-based constructions in urban life and focus on small social ties and the effect of environmental factors such as size or density, later studies recognized the possibility of establishing a strong sense of place in urban populations, with large social ties such as kinship groups (Gans, 1962), working class populations (Young and Willmott, 1957) and ethnic groups (Sutlles, 1968). As well as recognizing that community ties can work together with environmental factors such as size/density of social ties to enable a sense of place in urban settings, Gans (1962) also turned attention to the complexity of conditions in city life and categories of people attracted by urban life. Moreover, Gans' work helped turn scholars' attention towards the importance of relations and social contacts within and beyond residential neighbourhoods. For example, Fischer's (1975, 1995) "subcultural theory of urbanism" argues how individuals find other people who share similar ideas and lifestyles as themselves. In other words, even in settlements with very large populations, urbanities contain networks of friends, associates and family in smaller settlements. Furthermore, urban life provides opportunities to develop other private networks with people who share similar tastes and interests. These networks based on shared interests produce distinct norms, meanings and status systems which can be defined as the signs of subcultures. Fischer's theory was particularly important as it helped reconcile discrepancies in previous urban theories. For instance, Wirth (1938) thought of the city as a site of social isolation, which led to poor social control and a high likelihood of social pathology. He attributed these outcomes to the city. In addition, Gans (1962) argued that urban social relationships and behavioral patterns are entirely a result of the social economic features of their inhabitants. This means that the urban contexts themselves do not have any causal influence, as Gans believed that the socio-demographic characteristics of the inhabitants are the sole determinant of urban social relationships and behavioral patterns. Fischer's description takes from each, but it also includes a distinct component of the subculture.

Together, these discussions of the nature of urban community show the need for a broader understanding of relations in urban contexts that encompasses the totality of residents' social relationships within large, unconfined metropolitan areas. In this regard, the social networks approach is useful because it emphasizes how individuals are embedded in various social relations and inter-connected with different social ties, such as family, peers or more formal groups. Taking account of this complexity is also crucial for this article because that research is grounded

on the assumption that governance has to be understood alongside the complex relations of individuals with others. In other words, migrants have many networks in the city, and the quality and size of these networks depend on the urban places they live in. Sometimes they have more dense, closed and structured relations with governmental actors, but sometimes more open, dynamic and changeable ones with agents or civil society. If it is recognized that the dynamic effect of migration on urban areas need to be understood alongside the question of adaptation to the new space, it is clearer why social networks should be handled in urban governance discussion.

At the same time as urban studies scholars grew more interested in the value of social interactions, large urban centres have been a focal point for immigrants; as a result, the focus of study has switched to concentrate on new ethnic groups and the networks they have. Migration's influence on urban regions is now a popular issue in academic circles, and from a sociological perspective, the focus is mostly on the dynamic link between migration and urban location. This dynamic serves as the basis for a vast array of methods to the study of the interaction between migratory persons and urban environments. These talks, which are founded on the concurrent endeavor to comprehend the city and its growing population, also open the way to theorizing and governing migrations. Despite the economic and/or political perspectives to manage migration-based problems (Flanagan, 1993) in the beginning of migration discussions, today social, cultural, economic and political perspectives together are integrated (Gottdiener, 1985) into urban governance. By addressing the role of capitalism, international economic linkages, and governmental orders, economic and political perspectives understood the urbanization of migrants as an enclosed geographical region, distinct from other sections of the city, and a homogeneity of both migrant groups and locations where they locate. However, the new argument by adding socio-cultural perspectives into the economic and political dimension adds to the role of agencies, civil groups and heterogeneities in urban context. This multidimensional perspective opens gate to multilevel actors who are active into urban governance.

MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVES FOR THE GOVERNANCE OF CITIES

Even if there have been continuous discussions over the regulation of migration by states and cities, it is hard to appreciate the national context without taking either into consideration. This is the case since both are interconnected. Cities should not strive to assume the tasks of states but should instead concentrate on their particular local advantages due to their lack of sovereignty in migration policy. Using a "local lens" can result in innovative recommendations for modifying supranational migration policy. These assets include familiarity with local capabilities and limitations, closeness to the populace, and a degree of

pragmatism. Cities require access to active involvement in regional and global processes, as well as resources for implementation and recognition as equal-footing partners. (Stürner, 2020, s. 5).

Cities are where economic and demographic power is concentrated, where innovation is more likely to emerge, and where leadership has the capacity to discover answers to challenges involving international cooperation. Local politicians and local authorities are motivated to act and provide answers because they are the level of government that is most directly accountable to their residents. Governance at the municipal level, especially in bigger cities, has been more aggressive in developing their own distinctive methods to integration. Cities with very high rates of cultural and ethnic variety perceive this diversity favorably and use it as the foundation of their local policy. The localization of immigrant integration programs has a variety of repercussions for the vertical relationships between national and local governments. Specifically, under the centralist paradigm, local governments' obligations would be confined to the execution of national policy. Local integration programs differ from national plans in a variety of ways. For example, urban centers should increase their coordination with migration officials and other community actors. Due to the needs and expectations of migrants, cities may become more receptive to and supportive of the cultural and religious activities of minorities. In certain communities, this has resulted in a decoupling of national and local policy. This indicates that nationally political arguments can also have regional effects on performance. Nevertheless, despite localist or detached relationships, institutionalized interactions between national and local governments have evolved in a number of nations toward multi-level governance (Scholten and Penninx, 2016, pp. 95-98).

However, there is a lack of understanding of how policies develop at all levels of government - from the top down to the local and national level so it should be clarified. Both academic research and published works have a propensity to zero down on a single level rather than attempting to comprehend how several levels interact with one another. Multilevel governance literature covers several government systems. Scholten (2013) identifies four ideal government level relationships: top-down (central), bottom-up (localist), multilevel, and decoupled.

Within the structure of the centralist government are a number of unique levels and hierarchies. This necessitates a top-down interaction between the various levels of government, such as a pretty obvious fundamental definition of the division of labor and control mechanisms to ensure that local policy execution adheres to central regulations and reflects the central policy frame. Other examples of this type of interaction include a multi-tiered taxation system and the use of a unified currency. In order to coordinate this effectively, powerful national or European institutions are required. Centralists want policy convergence. This governance model corresponds to national migration or integration paradigms. The

second is bottom-up, localist multilevel government. Local governments develop policy, respond to local policy agendas, and horizontally share knowledge and information. Localists may produce policy difference, which may result in different integration issues than at the national level. Multilevel governance helps to coordinate government levels without dominating any of them. Policy coordination at several levels necessitates "vertical venues." Forums or networks link several levels of government. When multiple levels of government are "leveled," multilevel governance is most successful. Policy convergence is produced and maintained by this style of administration. Decoupled governmentality is the final kind. Interlevel policy cooperation is lacking. Different policies in any policy sector might be conflicting. This can cause policy conflicts between governments. It sends target groups conflicting messages, reducing policy effectiveness. National and local integration policies are outspread.

Many national governments now acknowledge the local characteristics and contributions of cities, which open the door to multilevel governance by exposing them to the world arena. Several national governments have issued public comments in support of cities' ability to "self-represent" on the international stage. This is due to cities' increasingly proactive and deliberate mobilization on key transnational policy concerns such as migration, as well as a rising realization that local expertise must feed global policymaking. Cities are provided more intentional and persistent assistance in their position as national governments' partners in forging new inter- and intra-national cooperation routes. For example, the Mayors Mechanism was founded inside the Global Forum on Migration and Development (GFMD) with the political backing of the governments of Canada, Ecuador, Germany, Morocco, and Switzerland. This support was necessary for the establishment of the Mayors Mechanism. During the GCM discussions, the Swiss federal government also suggested that local municipalities be represented by national delegates (Thouez, 2021). As cities demonstrate their skills and knowledge in policy on immigration as key communities by getting support of national governments, but also as global actors in their own right, they demand greater entity in trying to acquire resource management - independent of the national state - to carry out these new competencies. All of city vs. state debates demonstrate that migration governance necessitates the collaboration of national or regional actors, bringing the debate to an international level.

IMPLICATIONS OF MULTILEVEL MIGRATION GOVERNANCE IN THE CITIES

These ideas give rise to a consideration of urban government in three main areas. All three of the following points are critical for future study on migration governance in urban environments, in particular. To begin with, as a result of globalization, cities are subject to the laws and regulations established by their

national and/or supranational governments. Cities have traditionally played a minor role in international affairs. However, they are now directly or indirectly threatening national governments' functions by engaging in international operations without consulting or telling national governments. Cities, for example, participate in global governance of climate change, public health, and human migration through transnational city networks, so as part of city diplomacy, an increasing number of cities are engaging in international, bilateral, and multilateral relations with other cities and international organizations, particularly in the field of migration. Because city diplomacy and international relations are mostly unexplored ground in migration studies, there is an increasing demand for study into city networks and city alliances in migrant governance. According to Lecavalier and Gordon (2020), recent researches have investigated city networks in general as potential mechanisms for inter-city communication, learning, collaboration, and coordination. These studies have also tracked and explained the content and directionality of inter-city linkages as well as policy and information flows. The concept of city networks as forums and instruments for city diplomacy is becoming increasingly widespread. This perspective examines the activities and interactions of cities and other non-state actors, such as global corporations, finance companies, and non-governmental organizations, among others, with varying degrees of agency. The primary focus of this perspective is on cities. Other non-state actors include. The act that is referred to as "city diplomacy" occurs when regional governments from various regions of the world contact with one another and with international players such as international organizations, development banks, non-governmental organizations, and even foreign states. From this perspective, city diplomacy consists of a series of bilateral and multilateral interactions with the goal of advancing interests or promoting values (Grand, 2022).

Migration is a key concept during the discussion because it is accepted that migration shapes the cities and with each newcomers the identity of city and the sense of city has been shaped by them. Cities as historical layers produced by its residents whether they are natives or migrants so city making process is never ending process and understandable with its implications. In this sense, city diplomacy is more important today because it provides a response to the question, "*If migration changes cities, how does migration governance shape cities?*" adheres to the idea of city diplomacy. The formation of city diplomacy is primarily concerned with implementing policies of integration and finding solutions to the challenges faced by migrants in areas such as housing, education, employment opportunities, and communication, amongst other things. This suggests that players engaging in city diplomacy are not merely considered as significant stakeholders; rather, they are also seen as partners who have major obligations to welcome, engage, secure, and care for migrants and other vulnerable persons. It is essential for cities to offer assistance to one another in order for there to be worldwide

collaboration on the difficulties associated with migration. When it comes to resolving issues that are associated with migration, it is necessary to establish connections with one another and hold one other accountable for the commitments we make. Disparities across nations can be attributed to a number of variables, including differences in influence on the world stage, differences in geopolitical position, and differences in the availability of migratory resources. Cooperation on a worldwide scale is an essential step toward addressing these discrepancies, but at the same time, the importance of these distinctions cannot be emphasized. While global cooperation is an essential step toward resolving these divisions, To put it another way, despite the fact that people all around the world are working together on migration plans, those strategies still need to be based on the realities of specific places. Because of the significance of locational factors (Massey, 2005), the boundaries of city diplomacy are determined by space-based considerations. It seems to reason that natives' and newcomers' reactions to the same set of remedies would vary, given the diversity of the challenges they face.

The second dimension focuses on improving decentralization and autonomy from central authority by building new national-local relationships, which is crucial for urban government today. The power of higher levels limits the autonomy of city governments, hence city governments are restricted entities. However, municipal politics may be understood when viewed through the "lens of demarcation" offered by administrative and jurisdictional borders that are publicly recognized inside a city. They are growing increasingly independent, assuming a range of different duties, and formulating policy solutions to emerging urban concerns. They frequently discover more effective solutions to international problems than nation-states. In other words, the significance of cities in defining contemporary civilization is growing. Cities' heightened significance as hubs for collective decision making, social infrastructure and services requirement, sustainable growth, rapid response, and more aspirational climate policy is often an unintended consequence of institutional shifts towards the enabling state and welfare state retrenchment. But nations as institutions are not great at adapting to the opportunities and threats presented by urban areas. Since cities are often left to deal with these forces on their own, studying the new norms and priorities of urban administration is an important part of urban studies today (da Cruz et al., 2022). According to Barber (2013) many of the issues associated with nation-states, such as climate change and inequality, would supposedly disappear "if mayors ran the globe." We are unable to ignore the strength of the municipalities and the tension that exists between them and the nation-state, particularly because migration is involved with these factors. There has been a "decoupling" of national and municipal policies because superdiverse European cities like Barcelona, London, Berlin, and Rotterdam have pursued policy agendas significantly different from their national governments. The EU has created a number of soft governance initiatives to promote policy learning amongst local governments, despite the fact

that politics of migrant integration continues to dictate policies in many countries (Scholten and Penninx, 2016). In this regard, to overcome decoupling of nation state and cities, many world cities act individually or go to cooperation to find their own way. In that point, differences and similarities should be considered together because according to Bommes (2010), many migration scholars focus on generally applicable theoretical perspectives.

A further aspect of multilevel governance is the participation of independent players and nongovernmental organizations (NGOs) unaffiliated with official government. When state-led modernization paradigms predominated, both Marxist and liberal concepts of social change and development neglected civil society as a social change and development alternative. During the 1970s and 1980s, when state-driven development projects came under criticism, it was revived (Singh and Parthasarathy, 2010). According to Clark (1995), non-governmental groups function as intermediate entities between the state and the person, recognize societal needs, and provide open debate forums. These groups are emergency response systems. Parallel to these objectives, migrants, in conjunction with other actors under the auspices of NGOs, are continuously developing fresh answers to their needs and the challenges they encounter at the local and micro levels. Education centres, libraries, socializing spaces, and courses have been created in various parts of the city under the auspices of non-governmental organizations with the assistance of various players. In addition, poverty, psychological issues, and housing requirements are required to advance collaboration. When state authorities are not taking action or are sluggish to develop answers to the challenges of immigration, city administration must produce alternatives. In the new society, the absence of the state and the collapse of old networks have enhanced the roles of nongovernmental organizations. Nonetheless, these NGOs not only offer local solutions but also have the ability to establish international links (Karamese, 2022). In this way, they serve an inclusive function for both the present and the future by fostering partnerships between migrants and individuals from other nations who are striving towards a same goal. When their functions are studied, it has been determined that NGOs are not only crucial for integrating migrants into society and finding answers to their issues, but also for establishing a transnational network with other countries and individuals from various nations. These networks were built with the assistance of activities, regardless of whether the organizations were local or multinational. It develops transnational relationships between people from various countries. As representatives of organizations, NGOs were able to satisfy collective and individual motivations through fostering connection between individuals of other nationalities. Although NGOs are created on a local level, they maintain relationships with NGOs in other countries and collaborate to find global solutions to the challenges of migration.

To understand how NGOs provide solutions to the problems of immigrants through collaborations they have developed at the local level, it should be focused on their contribution to the reproduction and transformation of the spaces of the city. This is because these NGOs create a space in the city, how they create a new sense of place for immigrants and produce integration against the exclusionary discourses and policies in everyday life. I see these created places such as libraries, cafes, and training centres as the space of interaction that produce a new sense of city and migrant identity. This is because a the term'sense of place' refers to the vast range of relationships that form between people and places depending on a person's place meanings and attachment to a specific environment (Rajala et al., 2020, ss. 718-719).

NGOs are not only important in their own right but also because their local actors are important because of the worldwide links they have, both on an individual actor level and an organizational actor level. The most important participants take up the most of this section. At this juncture, with the help of further research, the question "How do urban actors have a role to develop international links across cities in terms of comparable migrants' problems?" should be answered. Given the importance of geography, do their links result in applications that are comparable to one another? How far is it feasible for people to work together?

As a consequence of this, multilevel governance is impossible without the engagement of independent players at the local level. Independent actors in cities, such as company owners and community organizers, are among those who come up with unique solutions to the challenges they confront on a daily basis without engaging the local administration. These ideas may be implemented in urban settings. Building a park, a library, or a community center can be required as part of the urban planning process in order to successfully integrate new residents into the neighborhood. Many individuals avoid participating governments because they fear the replies will be too delayed and ineffectual, yet this may lead to exciting new opportunities and novel approaches to old issues. With a transnational/urban diplomatic spin, this issue becomes more significant and provides a platform for cutting-edge research of current and ongoing phenomena, such as the growing popularity of do-it-yourself understanding of city governance via private groups' new community-developing structures. Cities can interact quickly and efficiently by using their relationships and capabilities while avoiding bureaucratic red tape. As previously said, NGOs not only give answers to issues but also contribute to the growth in transnational migrants by developing transnational links in education, trade, white-collar labor, and other areas. Immigrants become physically and intellectually mobile by developing various relationships not only with their nationality but also with other nations via the operations of NGOs. Instead of identifying the problem with the local/global dichotomy, these prospective

transnational players could be viewed as contributing to global and multilateral partnerships by learning how to be local inside the globe (Massey, 1995). So, how successful are these transnational actors in producing solutions for migrants by opening up the prospect of new cities with international networks in the future? In a nutshell, NGOs are crucial for the urban level regulation of migration in three dimensions. The first one focuses solely on local interactions and how non-state policies contribute to the construction of urban identity via NGOs. The second focuses on the actions of significant local players in various cities and the commonalities between these activities on a global scale. Understanding that NGOs are not only effective in constructing international cities, but also in producing transnational immigrants, the last question focuses on how these new immigrants are involved in establishing international cities and finding answers to urban problems. Therefore, according to Rezaee and her colleagues (2021), the formation of urban management at the municipal level project involving the role of non-governmental organizations (NGOs) and the participation of local communities, as well as multilevel and number of co governance. This is necessary in order for the structure of urban management to be in line with efficient and effective urban management, while simultaneously strengthening indices of good urban governance, such as participation, reliability, and accountability. It takes strong political will at the highest levels of government, which may be translated as their faith in this form of governance, in order to fight against a government-centered approach to urban management and create excellent urban governance. Overall, with the increased internationalization of cities, city diplomacy now has a central position in both urban and migration administration. While city diplomacy refers to bilateral and multilateral exchanges to address issues, its limitations remain vague, therefore collaboration should also include consideration of national-based divisions. In this respect, despite cooperation across many players at the global, national, and regional levels, contextual distinctions must be considered. Second, despite broadly applicable theoretical viewpoints, recognizing disparities between national and regional policies is critical in order to prevent decoupling of national and local policies. This is because strengthening decentralization and independence from central authority cannot be evaluated just by bolstering local governments through soft governance activities. In addition to global, national, and regional actors, civil society, local actors, and non-governmental organizations should be examined for their effect on the building of national and transnational networks covering the present and future of migration and urbanization.

CONCLUSION

Cities are inseparable part of contemporary society with its increasing number of populations. Migration is the most important reason behind this mobility. With the increase in population diversities and differences were firstly questioned from sociological perspective. Trying to understand the diversity within the city with sociological imagination also brought up a question about how to manage the immigrant community. Despite the economic and political dimensions, socio-cultural perspectives integrated into urban discussions to clarify heterogeneity. This opened a gate to understand governance issue with multilevel actors to include each difference within the context. In this respect, cities are developing more independence, assuming new responsibilities, and creating multiple policy answers to emerging problems in it. Heterogeneous city dynamics foster multilevel governance by incorporating global, local and national actors together. In addition to governmental level of urban, civil society and non-governmental organisations are inseparable parts of the interdependent cooperation. While there are four ideal government level relationships: central, localist, multilevel and decoupled, multilevel governance best fit in to diverse characteristics of urban. However, cooperation between all these dynamics is still ambiguous for effective governance of urban and migration. In addition to possible that different implications may produce decoupling of national and local governments, global cooperation may underestimate contextual differences when policy producers or mayors of superdiverse cities go into cooperation. By regarding all these problematic sides of multilevel governance, as the main contribution of the paper, three main dimensions have been clarified. Due to the rising internationalization of cities, urban and migration administrations now place city diplomacy at the center. Even though city diplomacy refers to bilateral and multilateral exchanges to address challenges, its constraints are ambiguous; consequently, collaboration should also include consideration of national-based divisions. In this regard, contextual distinctions must be taken into account notwithstanding the cooperation of numerous global, national, and regional actors. Second, despite widely applicable theoretical perspectives, it is crucial to recognize differences between national and regional policies to prevent the decoupling of national and local policies. This is because strengthening decentralization and independence from central authority cannot be evaluated merely by bolstering local governments through soft governance activities. In addition to global, national, and regional actors, civil society, local actors, and non-governmental organizations should be examined for their impact on the building of national and transnational networks covering the present and future of migration and urbanization.

REFERENCES

- Amiri, S., & Sevin, E. (2020). Introduction. In Amiri, S., Sevin, E. (eds) *City Diplomacy*. Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-45615-3_1.
- Barber, B. R. (2013). If mayors ruled the world. In *If Mayors Ruled the World*. Yale University Press.
- Bommes, M. (2010). Migration research in Germany: The emergence of a generalised research field in a reluctant immigration country. *National paradigms of migration research*, 127-185.
- Caponio, T., Scholten, P. & Zapata-Barrero, R. (2019). *The Routledge handbook of the governance of migration and diversity in cities*. Routledge.
- Clark, A.M. (1995). Non-governmental organizations and their influence on international society. *Journal of International Affairs*, 48 (2), 507-525.
- Colebatch, H.K. (2009). Governance as a conceptual development in the analysis of policy. *Critical Policy Studies*, 3 (1), 58-67. <https://doi.org/10.1080/19460170903158107>.
- da Cruz, N.F., Rode, P. McQuarrie, M., Nicole Badstuber, N. & Robin, E. (1997). *Networked urban governance: A socio-structural analysis of transport strategies in London and New York*. <https://doi.org/10.1177/10780874221117463>.
- Durkheim, E. (1893). *The division of labor in society*. The Free Press.
- Fischer, C.S. (1975). The study of urban community and personality. *Annual Review of Sociology*, (1), 67-89.
- Fischer, C.S. (1995). The subcultural theory of urbanism: A twentieth-year assessment. *American Journal of Sociology*, 101 (3), 543-577.
- Flanagan, R. (1993). *Risk management and construction*. Wiley, Blackwell Publishing.
- Gans, H. J (1962). *Urban villagers*. Free Press.
- Gottdiener, M. (1985). Hegemony and mass culture: A semiotic approach. *American Journal of Sociology*, 90(5), 979–1001. <https://doi.org/10.1086/228173>.
- Grand, L.K. (2022). *City Diplomacy: An Emerging Tool to Enhance Wellbeing in MENA Cities*. <https://www.iemed.org/publication/city-diplomacy-an-emerging-tool-to-enhance-wellbeing-in-mena-cities/>.
- Karameşe, Ş. (2022). *Negotiating spatiality in urban migration context: The case of Syrian students in Istanbul*. Unpublished PhD Dissertation, Department of Sociology, University of Essex, UK.

Lecavalier, E., & Gordon, D. J. (2020). Beyond networking? The agency of city network secretariats in the realm of city diplomacy. In *Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy* (pp. 13–36). doi:10.1007/978-3-030-45615-3_2

Massey, D. (1995). *Space, place, and gender*. University of Minnesota Press.

Massey, D. (2005). *Space*. Routledge.

Pradhan, P.K. (2004). Population Growth, Migration and Urbanisation. Environmental Consequences in Kathmandu Valley, Nepal. In Unruh, J.D., Krol, M.S., Kliot, N. (eds) *Environmental Change and its Implications for Population Migration*. *Advances in Global Change Research*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-2877-9_9.

Rajala, K., Sorice, M.G., & Thomas, V.A. (2020). The meaning(s) of place: Identifying the structure of sense of place across a social–ecological landscape. *People and Nature*, 2(3), 718–733. <https://doi.org/10.1002/pan3.10112>.

Rezaee, F., Jamile Tavakolinia, J. & Sarrafi, M. (2021). Examining the role of non-government organizations (NGOs) in realizing good urban governance(Case study: Tehran metropolitan city). *Journal of Geography and Urban Planning*, 25 (77),113-130. <http://dx.doi.org/10.22034/gp.2020.41750.2712>.

Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding Governance*. Buckingham: Open University Press.

Scholten, P. (2013). The multilevel governance of migrant integration: a multilevel governance perspective on Dutch migrant integration policies. In *The discourses and politics of migration in Europe* (pp. 151-169). Palgrave Macmillan, New York.

Scholten, P., & Penninx, R. (2016). The multilevel governance of migration and integration. In *IMISCOE Research Series* (pp. 91–108). doi:10.1007/978-3-319-21674-4_6

Simmel, G. (1905). A contribution to the sociology of religion. *American Journal of Sociology*, 11(3), 359-376.

Singh, B. & Parthasarathy, D. (2010). Civil society organisation partnerships in urban governance: An appraisal of the mumbai experience. *Sociological Bulletin*, 59 (1), 92-110. Sage Publications, Inc. <https://www.jstor.org/stable/23620847>.

Stürmer, J. (2020). *A new role for cities in global and regional migration governance?* Robert Bosch Foundation. https://www.boschstiftung.de/sites/default/files/publications/pdf/2020-09/Study_Cities_Migration_2020.pdf.

Sutlles, G.D. (1968). *The social order of the slum. Ethnicity and territory in the inner city.*

TheSocdork (2010). *Tonnies vs. Durkheim.* Retrieved July 10, 2022, from www.sociologyonline/studies.com.

<https://www.studocu.com/enus/document/cuyahoga-community-college/introduction-to-urban-studies/the-soc-dork-tonnies-vs-durkheim/12780032>.

Thouez, C. (2021). *Cities and migration governance.* Retrieved September 10, 2022 from <https://nvv.nl/cities-and-migration-governance>.

United Nations, 2015. *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development.* Retrieved July 10, 2022, from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>.

Waters, T. (2016). *Gemeinschaft and Gesellschaft societies.* The Blackwell Encyclopedia of Sociology. <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeos0770>.

Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *The American Journal of Sociology*, 44 (1), 1-24.

World Refugee Council Report (2018). *Transforming the global refugee system: Solidarity, humanity and accountability.* Retrieved May 13, 2022, from www.sociologyonline/studies.com.

<https://www.cigionline.org/publications/transforming-global-refugee-system-solidarity-humanity-and-accountability/>.

Young, M., & Willmott, P. (1957). *Family and kinship in East London.* Routledge and Kegan.

Tönnies, F. (1957). *Community & society (Gemeinschaft und Gesellschaft).* Transaction Publishers.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Makale tek yazarlı olup yazar katkı oranı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yayın Geliş Tarihi: 19.10.2022
Yayına Kabul Tarihi: 21.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1191833>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1771-1800
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

OTANTİKLİK ALGISI MÜŞTERİ TATMİNİ VE DESTİNASYON İMAJININ DAVRANIŞSAL NİYET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İZMİR BİRGİ TARİHİ KENTİ ÖRNEĞİ

*Erdem BAYDENİZ**
*Berkan BAŞAR***
*Üzeyir KEMENT****
*Seden DOĞAN*****

Öz

Bu çalışmanın amacı, otantiklik algısı, müşteri tatmini ve destinasyon imajının davranışsal niyete etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın evrenini İzmir ilinin Birgi tarihi kentini ziyaret eden turistler oluşturmaktadır. Araştırmada 02 Haziran-25 Eylül 2022 tarihleri arasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile 401 anket toplanmıştır. Araştırmada hipotezlerin test edilmesi için SmartPLS istatistik programı kullanılmış olup, hipotez testi aşamasında yapısal eşitlik modelinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya katılan turistlerin yapısal otantiklik algılarının müşteri tatmini üzerinde etkisinin olmadığı fakat yapısal otantikliğin destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Nesnel ve varoluşsal otantikliğin hem müşteri tatmini hem de destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müşteri tatmini ve destinasyon imajının ise davranışsal niyet

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Baydeniz, E., Başar, B., Kement, Ü. & Doğan, S. (2022). Otantiklik algısı müşteri tatmini ve destinasyon imajının davranışsal niyet üzerindeki etkisi: İzmir Birgi tarihi kenti örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1771-1800.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-1003-0521, erdembydeniz@gmail.com.

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-7516-9474, berkan_basar@hotmail.com.

*** Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ORCID: 0000-0002-3190-9079, uzeyirkement@odu.edu.tr.

**** Doç. Dr., Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-8547-7702, seden.dogan@omu.edu.tr.

Yazarlar çalışmaya eşit katkı vermiştir ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Baydeniz, E., Başar, B., Kement, Ü., Doğan, S. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 4

üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmannın sonuçları doğrultusunda öneriler geliştirilmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Otantiklik Algısı, Müşteri Tatmini, Destinasyon İmaji, Davranışsal Niyet, Birgi.*

AUTHENTICITY PERCEPTION CUSTOMER SATISFACTION, DESTINATION THE EFFECT OF IMAGE ON BEHAVIORAL INTENTION: THE EXAMPLE OF İZMİR THE HISTORICAL CITY OF BIRGI

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of authenticity perception, customer satisfaction and destination image on behavioral intention. The population of the research consists of tourists visiting Birgi historical city of Izmir province. In the study, 401 questionnaires were collected with typical case sampling, one of the purposeful sampling methods, between 02 June and 25 September 2022. In the research, SmartPLS statistical program was used to test the hypotheses, and the structural equation model was used in the analysis of the data. In this context, it has been determined that the structural authenticity perceptions of the tourists participating in the research have no effect on customer satisfaction, but that structural authenticity has a positive effect on the destination image. It has been determined that objective and existential authenticity have a positive effect on both customer satisfaction and destination image. It has been concluded that customer satisfaction and destination image have a positive effect on behavioral intention. In addition, recommendations were developed in line with the results of the research.¹

***Keywords:** Authenticity Perception, Customer Satisfaction, Destination Image, Behavioral Intention, Birgi.*

GİRİŞ

İnsanların turizm faaliyetlerine katılmalarına etki eden birçok farklı motive unsuru yer almaktadır. Özellikle günümüzde geçmişe olan özlem ve merak giderek artmaktadır ki bundan dolayı otantiklik algısı birçok turist için önemli bir motivasyon kaynağı olarak görülmektedir. Wang (1999)'a göre turistler seyahatleri esnasında ev kültürünün dayattığı kısıtlamalardan uzaklaşmakta ve kendilerini günlük yaşamda olduğundan çok daha otantik, daha özgürce ifade edebilmektedir. Dolayısıyla, algılanan kültürel mesafenin daha fazla olduğu bir destinasyona seyahat eden turistlerin daha az kültürel kısıtlama ile kendilerini daha otantik bir ortamda hissedecekleri varsayılmaktadır. Otantiklik, ziyaretçileri belirli bir destinasyona çeken temel bir kültür turizmi motivasyonu olarak kabul edilmektedir (Knudsen vd., 2016). Otantikliğin boyutları olan nesnel ve yapısal otantiklik,

¹ Araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 26.08.2022 tarihli, 2022-178 sayılı kararla etik kurul onayı alınmıştır.

turizm çekiciliği açısından değerlendirilen özgünlüğü ifade ederken; varoluşsal otantiklik ise turistler tarafından değerlendirilen otantik bir deneyime atıfta bulunmaktadır (Kolar & Zabkar, 2010). Aynı zamanda varoluşsal otantiklik turizm faaliyetleri ile üretilebilen veya sürdürülebilen, kişinin kendi değer ve inançlarına sadık olma durumunu ifade etmektedir (Castéran & Roederer, 2013). Varoluşsal otantikliğin sağlanması ile turistlerin özgünlük duygusuna daha yakın olabileceği ve daha zengin deneyimler elde edebileceği düşünülmektedir (Knudsen vd., 2016). Bu nedenle, tüm bu otantiklik algıları, benlik arayışı içinde olan turistler için önemli bir motivasyon kaynağı ve destinasyon pazarlaması için önemli bir satış aracı haline gelmiştir (Jiang vd., 2017).

Turistlerin algıladıkları imaj, destinasyon pazarlamasına yönelik yapılan plan ve politika gibi nihai kararlarda temel bir unsurdur (Beerli & Martin, 2004). Turistlerin bir destinasyona yönelik ilk ziyaretleri o destinasyon hakkında olumlu ya da olumsuz bir imaj algısına sahip olmalarını sağlamakta (Baloğlu & Mangaloğlu, 2001) ve başarılı bir destinasyon imajı için turistlerin lokasyondan memnun ayrılmaları beklenmektedir (Andreu vd., 2000). Turistlerin zihinlerinde oluşan destinasyon imajı ile deneyimledikleri seyahatin örtüşmesi beraberinde tatmini getirmektedir. Destinasyon imajı, müşteri tatmini ile yakından ilgili bir kavram olup, bir destinasyona yönelik olumlu imaj oluşması için turistlerin ilgili destinasyondan memnun ayrılmaları gerekmektedir (Petrick & Backman, 2002; Baker & Crompton, 2000). Bir destinasyonun çekiciliğini etkileyen birçok faktör bulunmakta olup, bu faktörler destinasyon imajı oluşumunda önemli rol oynamaktadır (Hernández-Lobato vd., 2006). Destinasyon imajına etki eden en önemli unsurlardan biri olarak da otantiklik algısı gösterilebilir.

Müşteri tatmininin davranışsal niyeti etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğu kabul edilmektedir (Baker & Crompton, 2000; Song vd., 2012; Sun & Kim, 2013). Çok sayıda araştırmacı, müşteri tatminini etkileyen çeşitli öncülleri incelemiş ve turist tatminini anlamak için farklı teoriler uyarlamış ve uygulamıştır (Del Bosque & Martin, 2008; Crotts & Magnini, 2011; Füller & Matzler, 2008; Song vd., 2012). Bu teorilerin amaçlarından biri de turistlerin davranışsal niyetlerinin ölçülmesidir. İlgili teoriler ile motivasyonel faktörlerin, turistlerin tutumlarını geliştirmeye nasıl yardımcı olduğunu ve bu tutumların bir destinasyonun seçiminde davranışsal niyeti nasıl etkilediği araştırılmaktadır (Lam & Hsu, 2006; March & Woodside, 2005). Turistlerin destinasyon seçimine yönelik davranışsal niyetlerinin oluşum sürecinde tatmin tek başına etkili olmayıp hem sosyal hem de psikolojik faktörler niyete etki etmektedir (Buttle & Bok, 1996; Lam & Hsu, 2006). Bu çalışmada İzmir Birgi tarihi kentini ziyaret eden turistlerin otantiklik algılarının müşteri tatmini ve destinasyon imajının davranışsal niyet üzerindeki etkisi incelenmiştir. Otantiklik algısının en fazla olduğu destinasyonların başında tarihi kentler gelmektedir. Türkiye’de yer alan önemli tarihi kentlerden birisi de Birgi tarihi kentidir. Birgi’nin adının tarihi kaynaklarda

Roma zamanında *Diyos*, Bizans zamanında ise *Hristopolis* olarak geçtiği görülmekte olup, bugünkü “Birgi” ismini aldığı tarih tam olarak bilinmemektedir (Acar vd., 2017, s. 1336). Birgi tarihi mescitleri, camileri, medreseleri, darülhadisileri, türbeleri, hamamları, çeşmeleri ve konakları ile önemli turistik çekicilik unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. İzmir ilinin birçok turistik destinasyonuna oranla daha az tanınırlığa sahip Birgi tarihi kentinin, Batı Anadolu Uygarlıklarının izlerini taşıyan, antik çağda Lidyalılar döneminde önemli bir dini ve kültür merkezi konumunda olan eski yapısal kareleri, evleri, taş yolları ile otantik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Birçok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapan Birgi 2012 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine tarihi yerleşim yeri olarak, kent dokusunun özgünlüğünü ve bütünlüğünü kısmen de olsa korumuş olması sebebi ile dahil edilmiştir (Uğur ve Dönmez, 2021, s. 57). Birgi tarihi kentine yönelik yurtiçi turlar İzmir’de faaliyet gösteren acentelerce 1990’lı yıllarda başlamış ve 2000’li yıllardan itibaren İstanbul merkezli birçok acente artan talep doğrultusunda programlarına ilgili destinasyonu dahil etmiştir (Arslan ve Çoşşler, 2017, s. 333). Birgi tarihi kentine yönelik farklı yazarlarca gerçekleştirilen özellikle sürdürülebilirlik ve kültürel miras unsurlarına yönelik çalışmalar yer almakla birlikte bu çalışmada turistlerin sahip olduğu otantiklik algısının, destinasyon imajının tespit edilmesi ve bu unsurların davranışsal niyet üzerindeki etkisinin belirlenmesi çalışmayı önemli kılan bir unsur olarak görülmektedir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Otantiklik Algısı ve Müşteri Tatmini

Kökeni Yunanca “*authentēs*” kelimesine dayanan (Krösbacher & Mazanec, 2010, p. 227) otantiklik, “*eskiden beri mevcut olan özelliklerini taşıyan*” anlamına gelmektedir (TDK, 2022). Heitmann (2011, p. 45) otantikliği, “öz ve saf, gerçek olan şey” olarak ifade ederken; UNESCO (2013, s. 22) Operasyonel Rehberlik (Operational Guidelines) Bildirisi’nde, “*çeşitli niteliklerle doğru ve güvenilir bir şekilde ifade edilen kültürel değerler*” olarak tanımlamıştır. Turizm ile otantiklik arasındaki ilişki, modern turizmin varoluşundan bu yana turizm alanında tartışılmaktadır (Wang, 1999; Olsen, 2002; Li, 2003; Cole, 2007; Hall, 2007; Hillman, 2007; Sedmak & Mihalic, 2008; Mantecon & Huete, 2009). Sedmak & Mihalic (2008) otantikliği yerel olan ve kitlesel üretime yönelik üretilmemiş, bugünkü modern turizm anlayışından çok daha önce var olan mutfak, mimari, kültürel miras, doğal güzellikler vb. çekicilikler olarak tanımlamıştır. Sharpley (1999) ise otantikliği, bir ülkenin kültürünü oluşturan, sanat eserleri, mutfak, giysi, dil, festivaller, ritüeller, mimari vb. unsurların bütünü olarak ifade etmekte ve otantikliğin turistik açıdan turistlerin hizmetine sunulabileceği düşüncesini savunmaktadır. Turizmin birçok farklı bilim ile ortak tartışma konusu olan otantiklik, sosyolojik açıdan 1973 yılında turizm sosyolojisi alanında ilk defa kullanılmıştır (Su, 2018). MacCannell (1999) özellikle otantik destinasyonların

turizm çekicilik unsuru olmasıyla birlikte, yerel halka ait kültürel değer ve ürünlerin turistlerin istekleri doğrultusunda şekillendirmeye başlayacağını ve kültürel ürün ve değerlere yerel halkın ticari bir ürün olarak algı geliştirebileceğini savunmuştur. Bu doğrultuda kültürel değerlerin turistik ürüne dönüştürülmesi sonucunda otantiklik özelliklerini kaybedebileceğini düşünmüştür. Kaya (2018) ise otantikliğin değişmeyen öz anlamına gelmemesi gerektiği zamanla değişimlerin yaşanabileceği fakat değişimlerin toplum ve dışsal etkilerden bağımsız olarak gelişmesi durumunda özün kaybolma tehlikesi altına girebileceği görüşünü savunmaktadır. Özellikle MacCannell'in (1999) otantiklik üzerine yaptığı çalışmaların sonucunda turizm alanında temeli nesnel veya öznel yargılara dayanan nesnel, yapısal, varoluşsal ve post modern vb. farklı sınıflandırmalara gidilmiştir (Su, 2018). Kolar & Zabkar (2010) ise turist deneyimine dayalı olarak otantiklik türlerini nesneye dayalı ve aktiviteye dayalı olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırmıştır. Lee vd. (2016) ise yapılan sınıflandırmaların en temelde nesnel ve öznel yargılara dayandığı görüşünden yola çıkarak otantikliği nesnel, yapısal ve varoluşsal olarak adlandırmıştır. *Nesnel otantiklik*, bir nesneye özgü özellikler olarak tanımlanmış olup kalıntılar, tarihi yapılar olan somut kültürel miras unsurlarını kapsamaktadır (Boorstin, 1961). *Yapısal otantiklik*, geleneklere uygun şekilde yeniden düzenlemiş yapıların ve unsurların otantik olarak algılanabileceği bakış açısını sunmaktadır (Cohen, 1988; Leite & Graburn, 2009). *Varoluşsal otantiklik* ise kişilerin destinasyonda hem gerçek dünya hem de gerçek benlikleri ile temas halinde olduklarını hissettikleri deneyimler sonucunda oluşan duygu olarak tanımlanabilir (Handler & Saxton, 1988, p. 243). Turistlerin kişisel özellikleri, deneyimleri ve beklentileri gibi çeşitli faktörler otantiklik algıları üzerinde etkili olmaktadır. Turistlerin otantiklik algılarının karşılandığı durumda tatminin doğması söz konusu olacaktır.

Müşteri tatmini, tüketicilerin kullandığı ürün ve hizmetlerin müşteri beklentilerini karşılama düzeyi olarak tanımlanabilir (Churchill & Surprenant, 1982). Başka bir tanıma göre müşteri tatmini bireylerin ürün ve hizmet deneyimlerinin sonrasında istek ve ihtiyaçlarının karşılanması sonucu oluşan duygudur (Murray & Howat, 2002; Gitman & McDaniel, 2005; Chen & Wang, 2009). Müşteri tatmini müşterilerin hizmet ve ürüne karşı düşüncesinin özetidir. Tatmin düzeyinin yüksek olması o hizmet ve ürüne karşı olumlu duygusal hislerin gelişmesini sağlayarak beraberinde sadakat geliştirilebilmektedir (Churchill & Surprenant, 1982). Müşteri tatminini sağlayabilmek müşterilere yönelik hizmet ve ürünleri sunarak müşteri odaklı yaklaşım içinde olmayı gerektirir. Bu doğrultuda müşterilerinin otantiklik algısına yönelik otantik deneyimlerin yaşatılması müşteri tatminini sağlamak adına oldukça önem arz etmektedir.

Aslan ve Akova (2018) İstanbul'da butik otelleri ziyaret eden turistlere yönelik yapmış oldukları çalışmada, algılanan otantikliğin müşteri memnuniyeti (tatmini) üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dülger ve

Ünlüöner (2019) Ankara Hamamönü destinasyonunu ziyaret eden turistlere yönelik yapmış oldukları çalışmada turistlerin varoluşsal otantiklik algılarının, tatmin üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğunu ancak, nesnel otantikliğin tatmin üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Genç ve Genç (2022) kültürel miras alanlarında otantikliğin memnuniyet üzerindeki etkisinde estetik deneyimin düzenleyici rolü üzerine yapmış oldukları çalışmada, turistlerin nesnel ve yapısal otantikliğinin tatmini etkilemediği fakat varoluşsal otantikliğin tatmini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Nguyen & Cheung (2016) Çinli turistlerin otantiklik algılarının çok boyutlu miras motivasyonu ve tatmin ile ilişkisi olduğunu ve en fazla algılanan otantikliğin, tatmin üzerinde etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Park vd. (2020) Güney Kore'yi ziyaret eden turistlerin nostalji, otantiklik, tatmin ve tekrar ziyaret niyetleri arasındaki ilişkiye yönelik yapmış oldukları çalışmada, otantikliğin tüm boyutları ile tatmin üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Rodriguez-Lopez vd. (2020) İspanya'da faaliyet gösteren iki restoran işletmesini ziyaret eden turistlere yönelik yapmış oldukları çalışmada otantiklik algılarının tatmin üzerinde etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Zhang vd. (2018) ise Kore'yi ziyaret eden turistlerin kültürler arası farkındalık, turist deneyimi, otantiklik, tatmin ve kültürleşme ile ilgili ilişkisini belirlemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada nesnel otantiklik ve varoluşsal otantikliğin tatmin üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Literatürde yer alan otantiklik algısı ve memnuniyet arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen bilgiler ışığında, araştırmanın ilgili hipotezleri şu şekilde ifade edilebilir;

H₁: Nesnel otantikliğin tatmin üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

H₂: Yapısal otantikliğin tatmin üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

H₃: Varoluşsal otantikliğin tatmin üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

Destinasyon İmajı

İmaj; kişilerin bir endüstri veya bir destinasyon hakkında sahip olduğu deneyim, izlenim, inanç, düşünce, duygu ve bilgi birikimlerini temsil etmektedir (Aaker, 1996). Diğer bir tanıma göre ise imaj, “kişinin belirli bir ürün ya da hizmet hakkında sahip olduğu tüm tanımlayıcı, çıkarımsal ve bilgilendirici inançların toplamı” olarak tanımlanabilir (Martin & Eroğlu, 1993, p. 193). İmaj, tüketicinin ürüne veya hizmete yönelik olumlu ya da olumsuz görüşleri ve bunların tüketici kararlarını nasıl etkileyebileceğini incelemektedir (Souiden, vd., 2017). İmaj kişinin duysal veya kavramsal bilgisinin yansımını göstermekte ve geçmiş deneyimler üzerine kurulu olup, kişinin eylemini yönetmektedir (Dann, 1996). Destinasyon imajı ise kişilerin bir yer veya varış noktasına dair sahip oldukları inançların, fikirlerin ve izlenimlerin toplamıdır (Stepchenkova & Mills, 2010). Bir başka tanıma göre ise destinasyon imajı, “bireyin bir nesne veya destinasyon hakkındaki bilgileri, inançları, hisleri ve izlenimlerinin zihinsel temsilinden oluşan tutumsal bir yapısıdır.” (Baloğlu & McCleary, 1999). Buhalis (2000), bir turistin

ziyaret etmeden önce belirli bir destinasyona ilişkin sahip olduğu imajın, karar verme sürecinde belirleyici bir faktör olduğunu savunmakta ve Ahmed (1991), olumlu bir destinasyon imajının oluşmasının en belirleyici özelliğinin destinasyonun turistleri o bölgeye çekme ve elde tutma yeteneğinin olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle, daha önce sahip olunan imaj, turizm destinasyonlarının seçimini etkilemekte (Mathieson & Wall, 1982) ve daha olumlu imaja sahip destinasyonların seçilme (Johnson & Thomas, 1992) ve tekrar ziyaret edilme (Kim & Lee, 2015) olasılığı diğer destinasyonlara göre daha artmaktadır. Bir destinasyonun imajını etkileyen en önemli faktörlerden biri de turistlerde yarattığı algıdır. Bu doğrultuda otantiklik algısının destinasyon imajı üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir. Atasoy (2021) Beypazarı'nı ziyaret eden turistlere yönelik yapmış olduğu çalışmada, algılanan otantikliğin destinasyon imajı üzerinde etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Carreira vd. (2021) UNESCO miras listesinde yer alan sit alanlarını ziyaret eden turistlerin nesnel ve varoluşsal otantiklik algıları, seyahat motivasyonları ve destinasyon imajı ile ilgili yapmış oldukları çalışmada nesnel ve varoluşsal otantiklik algılarının destinasyon imajı üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kim vd. (2020) tüketicilerin geleneksel restoranlara yönelik otantiklik algısının imaj üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Lu vd. (2015) Çin'in tarihi bir bölgesi olan Litchi Körfezi'nde algılanan otantiklik, turist katılımı ve destinasyon imajının turistlerin deneyimi üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada, benzer şekilde otantik algısının destinasyon imajı üzerinde pozitif etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Literatürde yer alan otantiklik algısı ve destinasyon imajı arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen bilgiler ışığında, araştırmanın ilgili hipotezleri şu şekilde ifade edilebilir;

H₄: Nesnel otantikliğin destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

H₅: Yapısal otantikliğin destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

H₆: Varoluşsal otantikliğin destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

Davranışsal Niyet

Niyet, kişilerin zihinlerindeki hedef durumuna göre plan yapma, ileriye düşünme, kendi adına kararlar verme, kendi hedeflerine yönelik irade ve düşüncelerini faaliyete geçirme olarak tanımlanmaktadır (Wang & Ritchie, 2012, s. 1058). Davranış ise, kişilerin toplum içerisindeki bir dizi tutum ve eylemleri olarak tanımlanabilir (Schuman, 1972). Altunel ve Koçak (2017) davranışsal niyeti, bir tüketicinin ürün veya hizmetlere yönelik belirli bir şekilde hareket etme eğilimi olarak tanımlamaktadır. Diğer bir tanıma göre davranışsal niyet, bir kişinin kısa vadeli gelecekte ürün veya hizmet satın alma ile ilgili öngörülebilir davranışını temsil etmektedir (Norman vd., 1999). Davranışsal niyetler, turistlerin turizm endüstrisindeki ihtiyaçlarını tahmin etmekte (Lien vd., 2011) ve turistlerin zamana

ve mekâna değer verme niyetlerinin ölçümünde kullanılmaktadır (Lin, 2017). Bu kapsamda Liu vd. (2005) tekrar satın alma, tekrar ziyaret etme, tavsiye etme ve pozitif gözlem ile davranışsal niyet arasında ilişki olduğunu savunmaktadır. Turistlerin bir ürün ya da hizmete yönelik satın alma sonrası davranışsal niyetleri, ilgili ürün veya hizmeti yeniden satın alma olasılığını ölçmek için yaygın olarak uygulanmakta ve gelecekteki satın alma davranışlarının makul ölçüde doğru bir tahmincisi olarak görülmektedir (Hsu & Huang, 2012).

Choe & Kim (2018) turistlerin yerel gıda tüketim değerleri algıları ve destinasyon imajının tüketici davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada, destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Jin vd. (2013) Kore’de düzenlenen IAAF Dünya Şampiyonasına katılan turistlerin algıladıkları değer ve destinasyon imajının davranışsal niyete etkisini belirlemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kim vd. (2016) Formula I Çin Grand Prix’i ziyaret eden turistlerin tatmin, ağızdan ağıza iletişim (WOM) ve tekrar ziyaret niyetinin, davranışsal niyet üzerindeki etkisini incelediği çalışmada destinasyon imajının aracılık etkisi gösterdiği ve davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kuhzady vd. (2020) turistlerin destinasyon imajı, destinasyon aşinalığı ve davranışsal niyet üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Tavitiyaman & Qu (2013) Tayland’ı ziyaret eden turistlerin destinasyon imajı ve genel tatmin düzeylerinin davranışsal niyete etkisine yönelik yapmış oldukları çalışmada destinasyon imajının, davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Tavitiyaman vd. (2021) akıllı turizm uygulamalarından faydalanan turistlere yönelik yapmış oldukları çalışmada destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Wang & Hsu (2010) Dünya Doğal Mirası Listesi’nde yer alan Çin Zhang-Jia-Jie’yi ziyaret eden turistlere yönelik yapmış oldukları çalışmada destinasyon imajının, tatmin yoluyla davranışsal niyet üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Literatürde yer alan destinasyon imajı ve davranışsal niyet arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen bilgiler ışığında araştırmanın ilgili hipotezi şu şekilde ifade edilebilir;

H₇: Destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

Baker & Crompton (2000) turistlere yönelik kalite, tatmin ve davranışsal niyet ilişkisi üzerine yapmış oldukları çalışmada, tatminin davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Chen (2008) Tayvan’da havayolu yolcuları için hizmet kalitesi, algılanan değer, tatmin ve davranışsal niyet arasındaki yapısal ilişkileri belirlemeye yönelik yapmış olduğu çalışmada, tatminin davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisini olduğunu tespit etmiştir. Clemes vd. (2011) motel işletmelerinde konaklayan turistlere yönelik

hizmet kalitesi, algılanan değer, müşteri tatmini ve davranışsal niyet arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada, ilgili değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve tatminin davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Huang vd. (2015) Avustralya'da miras turizmi bağlamında Sovereign Hill- Ballarat'ı ziyaret eden Çinli turistlerin rehberli tur deneyiminden duyulan tatminin, davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Lee vd. (2004) doğa turizmi kapsamında ormanları ziyaret eden turistlere yönelik hizmet kalitesi, tatmin ve davranışsal niyet ile ilgili yapmış oldukları çalışmada tatminin davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer alan tatmin ve davranışsal niyet arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen bilgiler ışığında araştırmanın ilgili hipotezi şu şekilde ifade edilebilir;

H₈: Tatminin davranışsal niyet üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

YÖNTEM

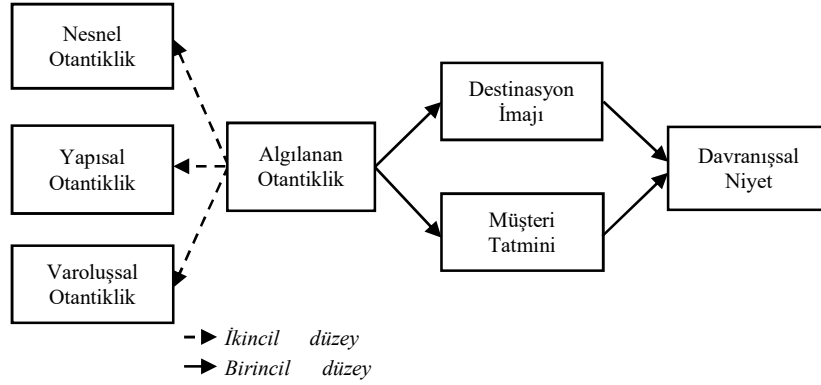
Bu çalışmanın amacı, otantiklik algısı, müşteri tatmini ve destinasyon imajının davranışsal niyete etkisini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda otantiklik algısı, müşteri tatmini, destinasyon imajı ve davranışsal niyet ölçekleri ile hazırlanmış anket formu İzmir Birgi Tarihi Kenti'ni ziyaret eden turistlere uygulanmıştır. Araştırma kapsamında evren genelinde istatistiki bir veri olmadığı ve evrene süreç, zaman, mekân, maliyet açısından ulaşılması güç olduğundan örneklem alma yoluna gidilmiş olup, çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu çalışmada anket formlarını dolduracak olan bireylerin seçiminde olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örneklemeden ölçüt örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde, ankete katılan kişiler için belirli şartlar bulunmakta olup, ilgili şartlara sahip kişiler katılabilir (Marshall & Rossman, 2014). Ölçüt örnekleme yalnızca zaman değişkeni ile yapılmamakta olup, çalışma konusuna ilişkin herhangi bir durum, ölçüt olarak tespit edilebilir (Grix, 2010). Bu çalışmada da katılımcıların 18 yaşından büyük olması ve Birgi tarihi kentini ziyaret etmiş olması vb. hususlarda ölçütler oluşturulmuştur. Araştırmada amaç evreni genellemek değil, konuya ilişkin bilgi edinebilmek için ortalama durumlar çalışılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2005). Araştırmada 100.000'den büyük evrenlerde 384 sınırının üzerinden (Ural & Kılıç, 2006) 02 Haziran-25 Eylül 2022 tarihleri arasında katılımcılara 452 adet anket uygulanmış ve bu formlardan 51 tanesi doldurulmayan kısımlar olması nedeniyle analize alınmamış, böylelikle 401 adet anket analize tabi tutulmuştur. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini açıklamada kullanılan sorular kategorik olarak yer almış; anket formunun ikinci bölümünde ise otantiklik algısı, müşteri tatmini, destinasyon imajı ve davranışsal niyeti ölçmeye yönelik maddelere yer verilmiştir. Araştırmanın yürütülmesi amacıyla Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî

Bilimleri Bilimsel Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 26.08.2022 tarihli, 2022-718 sayılı kararla etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmada Kolar & Zabkar (2010) tarafından geliştirilen nesnel otantiklik 6 madde, yapısal otantiklik 4 madde ve varoluşsal otantiklik 4 madde 3 boyuttan (yapısal otantiklik, nesnel otantiklik ve varoluşsal otantiklik) oluşan otantiklik algısı ölçeği kullanılmıştır. Müşteri tatminini ölçmek için Ryu vd. (2012) tarafından geliştirilen ve 4 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Destinasyon imajını ölçmek için Baloğlu & Mangaloğlu (2001) tarafından geliştirilen 8 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Davranışsal niyeti ölçmek için ise Perugini & Bagozzi (2001) tarafından geliştirilen amaca yönelik davranış modeli içerisinde yer alan 5 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır.

Araştırmada analiz için toplanan veriler, SPSS istatistik programında kodlandıktan sonra Smart PLS istatistik programında ölçüm modeli ve yapısal model olarak iki aşamalı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik sonuçları için ölçüm modeli analizleri gerçekleştirildikten sonra yapısal model değerlendirmesi yapılmıştır. Analiz aşamasında demografik bulgular, güvenilirlik analizi (Cronbach's Alpha), iç tutarlılık (bütünleşik güvenilirlik) (ρ_c , ρ_A), uyum geçerliği (ortalama açıklanan varyans) (AVE), ayırım geçerliği (Fornell Larcker kriteri, Heterotrait Monotrait Ratio (HTMT), çapraz yükler -cross loadings-), model uyum iyilik değerleri (SRMR, d_{ULS} , d_G , χ^2 , NFI, GoF), yapısal model değerlendirme (InnerVIF, f^2 , R^2 , Q^2 , PLSPredict ve IMPA) ve yapısal eşitlik modeli sonuçları tablolar halinde bulgular kısmında sunulmuştur. Yapılan analizlerde analiz yöntemi olarak kovaryans bazlı (CB-SEM) yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır (Wong, 2013, p. 3). Modele ait ölçeklere doğrulayıcı tetrad analizi (CTA) yapılmış olup, ölçeklerin biçimlendirici (formatif) ve yansıtıcı (reflektif) olup olmadığı incelenmiştir (Gudergan vd., 2008). CTA analizine göre tüm değişkenlerin düşük güven aralığı (CL low adj) ile yüksek güven aralığı (CL up adj) değerlerinin arasında 0 olduğu tespit edilmiş ve değişkenlerin reflektif özellik gösterdiği belirlenmiştir. Bu bağlamda CB-SEM yöntemi bağlamında Smart PLS istatistik programında PLSc (ConsistentPLS) sekmesi üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma model önerisi Şekil 1'de detaylandırılmaktadır.

Şekil 1: Araştırma Model Önerisi

Literatürde yer alan çalışmalarda tek kaynaktan elde edilerek kullanılan anketlere yönelik önyargı problemi oluşacağı görüşü hakimdir (Schaarschmidt vd., 2015; Anwar vd., 2022). Bu amaçla, ortak yöntem yanlılığının çalışma bulgularının yorumlanmasını tehdit edip etmediği değerlendirilmiştir. Tüm maddeler için temel bileşenler faktör analizi uygulanmış ve Harman'ın tek faktörlü testi yapılmıştır (Fuller vd., 2016). Tüm maddelerin %50 varyans eşliğini tek bir faktörün (%37,5) açıklamadığı ve çalışmada ortak yöntem yanlılığının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

BULGULAR

Araştırma analiz sonuçlarında elde edilen bulgulara bakıldığında, katılımcıların %49,1'inin kadın, %5,9'unun ise erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaş aralıkları incelendiğinde en fazla katılımın; %32,2'si ile 36-45 yaş aralığında, %1,2'si ise 61 ve üstü yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %51,9'u lisans, %2'sinin ise doktora mezunu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %32,4'ü yüksek gelir algısına sahipken, %8,7'si çok düşük gelir algısına sahip olduğu görülmektedir (Bknz. Tablo 1).

Tablo 1: Demografik Bulgular

Değişkenler	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	197	49,1
	Erkek	204	50,9
Medeni Durum	Evli	241	60,1
	Bekar	160	39,9
Yaş	18-25 yaş	69	17,2
	26-35 yaş	97	24,2
	36-45 yaş	129	32,2
	46-55 yaş	65	16,2
	56-60 yaş	36	9,0
	61 ve üstü yaş	5	1,2
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	12	3,0
	Ortaokul	24	6,0

	Lise	98	24,4
	Lisans	208	51,9
	Yüksek lisans	51	12,7
	Doktora	8	2,0
Katılımcıların Gelir Durumlarına Yönelik Algıları	Çok Düşük	35	8,7
	Düşük	42	10,5
	Orta	91	22,7
	Yüksek	130	32,4
	Çok Yüksek	103	25,7

Araştırmada yer alan değişkenlere ilişkin ölçüm modeli analizleri yapılmış olup, ölçeklerin gösterge (faktör- λ -) yükleri incelenmiştir. Müşteri tatmini ölçeğinin 0,865-0,946, davranışsal niyet ölçeğinin 0,715- 0,824, destinasyon imajı ölçeğinin 0,804-0,950 ve otantiklik ölçeğinin, 0,815-9-0,982 değerleri arasında ve faktör yüklerinin yeterli ($>0,708$) (Hair vd., 2022) olduğu tespit edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliği için Cronbach's Alpha (CA) ve rho_A değerleri incelenmiş olup, CA değerlerinin 0,901-0,971 arasında olduğu, ilgili değerlerin 0,70'ten büyük (Dijkstra & Henseler, 2015), rho_a güvenilirlik katsayılarının ise 0,905-0,973 değerleri arasında olduğu tespit edilmiştir. Böylece her iki değerinde 0,70'ten yüksek ve yeterli seviyede olduğu (Chin, 1998) sonucuna ulaşılmıştır. Bagozzi & Yi (1988)'e göre rho_C değerlerinin 0,60'tan yüksek olması Fornell & Larcker (1981)'e göre ise AVE değerlerinin 0,50'den yüksek olması beklenmektedir. İlgili ölçeklerin uyum geçerliliği için AVE değerlerinin 0,649-0,886 aralığında ve rho_C değerlerinin ise 0,902-0,972 aralığında olduğu tespit edilmiştir (Bknz. Tablo 2).

Tablo 2: Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler ve İfadeler	λ	a	rho_A	rho_C	AVE
Müşteri Tatmini (MT)*					
Ziyaretim sürecindeki tüm deneyimlerimden memnun kaldım	0.946				
Ziyaret deneyimim tam olarak beklentimi karşıladı	0.865	0.959	0.961	0.960	0.858
Birgi'ye ziyaretim beni mutlu etti	0.946				
Birgi'yi tanıdıklarına ve çevreme tavsiye edeceğim	0.945				
Davranışsal Niyet (DN)*					
Yakın gelecekte Birgi Bölgesini tekrar ziyaret etmek için gayret edeceğim	0.715				
Yakın gelecekte Birgi Bölgesini tekrar ziyaret etme niyetim var	0.824				
Yakın gelecekte Birgi Bölgesini tekrar ziyaret etmeyi planlıyorum	0.813	0.901	0.905	0.902	0.649
Yakın gelecekte Birgi Bölgesini ziyaret etmek için kesinlikle zaman ve para harcayacağım.	0.810				
Yakın gelecekte Birgi Bölgesini tekrar ziyaret etmeye hazırım	0.860				
Destinasyon İmajı (DI)*					
Birgi Bölgesinde altyapı olanakları (havaalanları, yollar, hastaneler) yeterlidir	0.804				
Birgi Bölgesi güvenlik ve kişisel emniyet bakımından yeterlidir	0.897				
Birgi Bölgesi hijyen ve temizlik bakımından yeterlidir	0.950				
Birgi Bölgesi insanı misafirperver ve dost canlısıdır	0.894	0.971	0.973	0.972	0.810
Birgi Bölgesi yakın bir yerdir	0.930				
Birgi Bölgesi huzurlu bir yerdir	0.921				
Birgi Bölgesi eğlenceli bir yerdir	0.871				
Birgi Bölgesi heyecanlı bir yerdir	0.924				
Otantiklik Algısı (OA)					
<i>Nesnel Otantiklik (NO)*</i>					

Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere geçmiş yerel yaşamı ve tarihi temsil eder.	0.819				
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere asıl, gerçek dönemini yansıtır.	0.889				
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere orijinaline uygundur.	0.908				
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere tarihçiler ya da yetkililer tarafından doğrulanmıştır.	0.926	0.960	0.961	0.960	0.800
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere geçmiş belgelemektedir.	0.894				
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere eski zamandan kalmadır.	0.926				
Varoluşsal Otantiklik (VO)*					
Bu ziyaret, Birgi tarihine kapsamlı bir bakış açısı kazanmamı sağladı.	0.940				
Ziyaret esnasında geçmiş, efsaneleri ve orada bulunmuş tarihi kişilikleri hissettim	0.926	0.953	0.954	0.953	0.836
Ziyaret esnasında sakin ve huzurlu ortamı sevdim.	0.894				
İnsanlık tarihi ve uygarlığı ile bir bağ kurduğumu hissettim.	0.898				
Yapısal Otantiklik (YO)*					
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere yerel kültürün fikrini temsil eder.	0.982				
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere hala orijinal amaçlar için kullanılır.	0.987				
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere yerel halkı temsil eder.	0.865	0.969	0.971	0.969	0.886
Birgi Bölgesinde görülecek yerler/eserler/nesnelere yerel yaşam biçimlerini temsil eder.	0.925				

*5'li likert ölçek formatı kullanılmıştır. (1=kesinlikle katılmıyorum, 3=kararsızım, 5=kesinlikle katılıyorum, λ =Faktör yükü, α =Cronbach's Alpha, ρ_A ve ρ_C = Bütünleşik güvenilirlik, AVE= Ortalama açıklanan varyans

Ayrım geçerliliğinin sağlanması amacıyla, yansıtıcı bir yapının PLS yol modelinde kendi indikatörleri (ifadeleri) ile en güçlü ilişkilere sahip olması beklenmektedir (Hair vd., 2022). Ayrım geçerliliğinin değerlendirilmesi, gizli değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek için genel kabul görmüş bir ön koşul haline gelmiştir. Kısmi en küçük kareler gibi varyansa dayalı yapısal eşitlik modellemesi için, Fornell Larcker kriteri, HTMT ve çapraz yüklerin incelenmesi gerekmektedir (Henseler vd., 2015).

Tablo 3: Fornell Larcker Kriteri ve HTMT Sonuçları

	Fornell Larcker Kriteri						HTMT Ratio					
	DN	MT	NO	VO	YO	DI	DN	MT	NO	VO	YO	DI
DN	0.806						-					
MT	0.705	0.926					0.706	-				
NO	0.590	0.738	0.894				0.590	0.739	-			
VO	0.637	0.706	0.650	0.915			0.637	0.708	0.650	-		
YO	0.481	0.548	0.728	0.485	0.941		0.482	0.548	0.729	0.485	-	
DI	0.709	0.733	0.800	0.725	0.683	0.900	0.710	0.734	0.800	0.725	0.681	-

MT= Müşteri Tatmini; DN= Davranışsal Niyet; DI= Destinasyon İmajı; NO= Nesnel Otantiklik; VO= Varoluşsal Otantiklik; YO= Yapısal Otantiklik

Not: Koyu renkle gösterilen değerler ortalama açıklanan varyansın karekökü sonuçlarıdır.

Ölçeklerin ayırım geçerliliğini belirlemeye yönelik olarak Fornell Larcker değerleri hesaplanmış olup, değişkenler arasındaki korelasyon yüklerine bakıldığında tüm değişkenlerin \sqrt{AVE} değerinden düşük olduğu ve böylece ayırım geçerliliğinin ilk aşamasının sağlandığı tespit edilmiştir. SmartPLS programında göstergeler arasındaki korelasyonları kullanmak yerine, göstergeler arasındaki korelasyonun mutlak değeri kullanılmaktadır (Hair vd., 2022). HTMT değerleri incelendiğinde ise ilgili değişkenlere yönelik korelasyon mutlak geometrik ortalamalarının 0.90'ın altın olduğu, bu doğrultuda iki yansıtıcı yapı arasında ayırt edici geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir (Bknz. Tablo 3).

Tablo 4: Çapraz Yükleme Değerleri Sonuçları

İfadeler	DN	DI	MT	NO	VO	YO
DN 1	0.715	0.541	0.468	0.429	0.445	0.374
DN 2	0.824	0.609	0.556	0.506	0.519	0.404
DN 3	0.813	0.554	0.596	0.456	0.524	0.403
DN 4	0.810	0.532	0.615	0.465	0.518	0.361
DN 5	0.860	0.620	0.596	0.518	0.554	0.396
DI 1	0.559	0.804	0.556	0.633	0.635	0.517
DI 2	0.651	0.897	0.672	0.715	0.669	0.583
DI 3	0.663	0.950	0.717	0.751	0.716	0.640
DI 4	0.616	0.894	0.655	0.717	0.632	0.645
DI 5	0.680	0.930	0.671	0.741	0.671	0.623
DI 6	0.641	0.921	0.673	0.727	0.678	0.643
DI 7	0.618	0.871	0.663	0.746	0.554	0.619
DI 8	0.672	0.924	0.662	0.729	0.660	0.639
MT 1	0.654	0.692	0.946	0.696	0.673	0.529
MT 2	0.634	0.654	0.865	0.635	0.614	0.446
MT 3	0.669	0.686	0.946	0.697	0.668	0.515
MT 4	0.655	0.683	0.945	0.704	0.657	0.535
NO1	0.487	0.660	0.599	0.819	0.540	0.620
NO2	0.521	0.704	0.664	0.889	0.580	0.646
NO3	0.530	0.711	0.688	0.908	0.609	0.592
NO4	0.536	0.743	0.680	0.926	0.601	0.648
NO5	0.529	0.724	0.650	0.894	0.585	0.752
NO6	0.562	0.748	0.676	0.926	0.571	0.651
VO 1	0.607	0.680	0.665	0.617	0.940	0.436
VO 2	0.607	0.679	0.645	0.607	0.926	0.471
VO 3	0.566	0.653	0.625	0.549	0.894	0.368
VO 4	0.550	0.639	0.646	0.603	0.898	0.499
YO 1	0.467	0.675	0.532	0.707	0.473	0.982
YO 2	0.468	0.673	0.541	0.698	0.476	0.987
YO 3	0.407	0.593	0.471	0.648	0.435	0.865
YO 4	0.465	0.625	0.515	0.687	0.441	0.925

MT= Müşteri Tatmini; DN= Davranışsal Niyet; DI= Destinasyon İmajı; NO= Nesnel Otantiklik; VO= Varoluşsal Otantiklik; YO= Yapısal Otantiklik

Gefen ve Straub'a (2005) göre her bir ölçüm sonucunun teorik olarak yüksek ilişkili maddeler dışında kalan yapılar ile zayıf bir ilişkisi olduğu durumlarda ayırt edici geçerlilik sağlanmaktadır. Çapraz yükleme değerlerinin madde düzeyinde ayırt edici geçerliliği sağlamak için, aynı yapıya ait maddeler arasında yüksek bir korelasyon olduğu, farklı bir yapıya ait maddeler arasında ise

çok zayıf bir korelasyon olduğu anlaşılmaktadır. İlgili değişkenlere yönelik çapraz yükleme değerleri incelendiğinde ise ilgili yapıya ait maddelerin bir arada toplandığı ve ayırım geçerliğinin sağlandığı tespit edilmiştir (Bknz. Tablo 4).

Tablo 5: Araştırma Modeli Uyum İyiliği Değerleri

	Doymuş Model	Kritik Değer
SRMR	0.033	≤0,08
d_ ULS	0.540	≥0,05
d_ G	1.648	≥0,05
χ^2	3035.898	-
NFI	0.831	≤0,80
GoF	0.723	≥0,36

Araştırma modeli uyum iyiliği değerleri, deneysel kovaryans matrisi ile bileşik faktör modelinin ima ettiği kovaryans matrisi arasındaki tutarsızlığın, istatistiksel (önyükleme tabanlı) çıkarımını test etmektedir (Hair vd., 2017). Standart ortalama karekökü (SRMR), gözlemlenen korelasyon ile ima edilen modelin korelasyon matrisi arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Henseler vd., 2014). Bu nedenle, YEM modeli uygunluk kriterinin mutlak bir ölçüsü olarak gözlemlenen ve beklenen korelasyonlar arasındaki farklılıkların ortalama büyüklüğünün değerlendirilmesine izin vermekte ve SRMR 0.10 veya 0.08'den küçük bir değer (Hu & Bentler, 1999) ile model uyum iyiliği kabul edilmektedir. Dijkstra & Henseler (2015), d_ ULS (öklid mesafesi) ve d_ G (jeodezik mesafe)'nin bu tutarsızlığı hesaplamının iki farklı yolu olduğunu belirtmiş ve d_ ULS ile d_ G değerlerinin %95 güven aralığında olması gerektiğini savunmuştur. Bentler ve Bonett (1980) normlu uyum indeksi (NFI)'ni geliştirmiş ve böylece önerilen modelin χ^2 değerini hesaplayarak ilgili değer NFI ile kıyaslama yapılmasına imkân sağlamışlardır. NFI, 0 ile 1 arasında değerlerle sonuçlanmakta olup NFI, 1'e ne kadar yakınsa, model uyumunun da o kadar iyi olduğu görülmektedir. NFI değerinin 0.9'un üzerindeki olması genellikle kabul edilebilir model uyumunu temsil etmektedir (Lohmöller, 1989). Model uyum iyiliği için GoF (Goodness of Fit) değeri hesaplanmıştır. R^2 ve AVE değerlerinin ortalamasının çarpımı sonucu çıkan değer karekökünün alınması ile hesaplanan GoF, 0,72 olarak hesaplanmış olup, ilgili değer 0.36'dan büyük çıkması gerektiği savunulmaktadır (Tenenhaus vd., 2005).

Araştırma modelinin ki-kare (χ^2) değeri 3035.898 olarak belirlenmiştir. SRMR değeri 0,033 ($\leq 0,08$), NFI değeri 0,831 ($\leq 0,80$) olarak hesaplanmıştır. Ayrıca d_ ULS 0.540 ve d_ G 1.648 olarak belirlemiştir. Model uyum iyilik değerleri olan GoF değeri ise 0,36'dan yüksek (0,723) bulunmuştur. Böylelikle araştırma modeli uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir olduğu tespit edilmiştir (Hu & Bentler, 1999; Byrne, 1994; Henseler vd., 2009; Tenenhaus vd., 2005) (Bknz. Tablo 5).

Araştırma modelinin yapısal eşitlik modellemesi sürecinde eş doğrusallık iç model InnerVIF (Variance Inflation Factor) değerleri incelendiğinde, değerlerin 5 eşik değerinin altında olduğu ve çoklu doğrusallık probleminin olmadığı (Hair vd., 2017) tespit edilmiştir. Etki büyüklüğü katsayılarının (f^2) 0,000 ile 0,265 arasında olduğu görülmektedir. Modele ait elde edilen R^2 değerleri incelendiğinde ise davranışsal niyetin %5,8, müşteri tatmininin %6,3 ve destinasyon imajının %7,3 oranında açıklandığı belirlenmiştir (Bknz. Tablo 6).

Tablo 6: Yapısal Model Analiz Sonuçları

Eş doğrusallık İç Model (InnerVIF)				f^2			R^2
	DN	MT	DI	DN	MT	DI	
DN							0.577
MT	2.165			0.175			0.634
DI	2.165			0.189			0.733
NO		2.819	2.819		0.220	0.239	
VO		1.732	1.732		0.241	0.265	
YO		2.130	2.130		0.000	0.073	

MT= Müşteri tatmini; DN= Davranışsal niyet; DI= Destinasyon imajı; NO= Nesnel otantiklik; VO= Varoluşsal otantiklik; YO= Yapısal otantiklik

PLSPredict çapraz doğrulanmış tahmin hataları, ortalama karekök hatası (RMSE), ortalama mutlak hata (MAE) gibi tahmin hatalarına ilişkin özet istatistiklerin elde edilmesine olanak sağlamaktadır (Shmueli vd., 2016). PLSPredict açık değişken (MV) göstergeleri ve gizli değişken (LV) yapıları için PLS yol modelinin tahmin performansını değerlendirmek için ortalama mutlak yüzde hatasını (MAPE) hesaplamaktadır. Endojen değişkenlerin sonuçlarına ilişkin hata ortalama büyüklüğünü incelemek ve arasındaki farkları ortaya koymak adına mutlak hata değeri (mean absolute error (MAE)) (PLSPredict) analiz edilmiştir. Endojen değişkenlerin PLS-MAE ve LV-MAE değerleri karşılaştırıldığında LV-MAE değerlerinin PLS-MAE değerinden daha fazla orana sahip olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra PLS ile LV Q^2_{predict} değerlerinin 0'dan yüksek oldu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda modelin tahmin gücünün yüksek olduğu belirlenmiştir (Hair vd., 2017).

Tablo 7: Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Hipotezler	β	\bar{X}	S.S.	t-değeri	p-değeri	Sonuç
H ₁ NO -> MT	0.476	0.476	0.078	6.125	0.000***	Kabul Edildi
H ₂ YO -> MT	0.011	0.013	0.051	0.219	0.827	Kabul Edilmedi
H ₃ VO -> MT	0.391	0.389	0.068	5.775	0.000***	Kabul Edildi
H ₄ NO -> DI	0.424	0.423	0.078	5.438	0.000***	Kabul Edildi
H ₅ YO -> DI	0.203	0.200	0.068	3.004	0.003**	Kabul Edildi
H ₆ VO -> DI	0.351	0.354	0.051	6.862	0.000***	Kabul Edildi
H ₇ MT -> DN	0.400	0.402	0.083	4.799	0.000***	Kabul Edildi
H ₈ DI -> DN	0.416	0.413	0.081	5.164	0.000***	Kabul Edildi

MT= Müşteri Tatmini; DN= Davranışsal Niyet; DI= Destinasyon İmajı; NO= Nesnel Otantiklik; VO= Varoluşsal Otantiklik; YO= Yapısal Otantiklik; β =Beta, \bar{X} =Ortalama, S.S.=Standart Sapma, p<0,001*** p<0,01**

Yapısal eşitlik modeli analizi sonuçlarına göre, nesnel otantiklik ve varoluşsal otantikliğin müşteri tatmini üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu ($\beta=0,476$, $p<0,000$; $\beta=0,391$, $p<0,000$), yapısal otantikliğin ise anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir ($\beta=0,011$, $p>0,05$). Dolayısıyla H_1 ve H_3 hipotezleri kabul edilmiş olup, H_2 hipotezi kabul edilmemiştir. Nesnel otantiklik, yapısal otantiklik ve varoluşsal otantikliğin destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır ($\beta=0,424$, $p<0,000$; $\beta=0,203$, $p<0,000$; $\beta=0,351$, $p<0,003$). Dolayısıyla H_4 , H_5 ve H_6 hipotezleri kabul edilmiştir. Müşteri tatmininin ve destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($\beta=0,400$, $p<0,000$; $\beta=0,416$, $p<0,000$). Dolayısıyla H_7 ve H_8 hipotezleri kabul edilmiştir (Bknz. Tablo 7).

Tablo 8: Dolaylı Etki Sonuçları

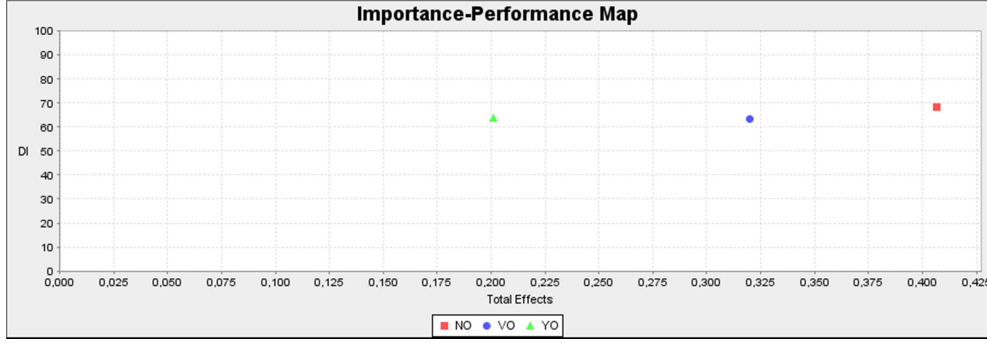
Dolaylı Etkiler	β	\bar{X}	S.S.	t-değeri	p-değeri
NO -> DI -> DN	0.177	0.173	0.042	4.224	0.000***
VO -> DI -> DN	0.146	0.146	0.035	4.130	0.000***
YO -> DI -> DN	0.085	0.084	0.037	2.314	0.021*
NO -> MT -> DN	0.191	0.191	0.050	3.789	0.000***
VO -> MT -> DN	0.156	0.157	0.043	3.617	0.000***
YO -> MT -> DN	0.004	0.006	0.021	0.210	0.834

MT= Müşteri Tatmini; DN= Davranışsal Niyet; DI= Destinasyon İmajı; NO= Nesnel Otantiklik; VO= Varoluşsal Otantiklik; YO= Yapısal Otantiklik; β =Beta, \bar{X} =Ortalama, S.S.=Standart Sapma, $p<0,001$ *** $p<0,01$ ** $p<0,05$ *

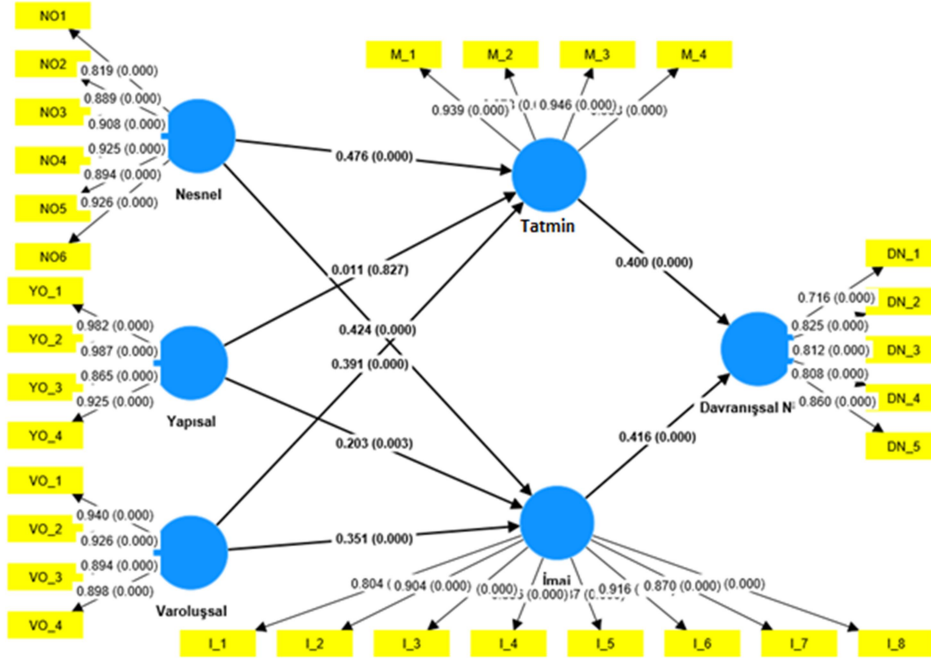
Dolaylı etkinin anlamlı olması durumunda aracılık etkisinden söz edilmekte olup, dolaylı ve direkt etkiler anlamlı, toplam etki olumlu veya olumsuz ise kısmi aracılık etkisinden söz edilebilir. Ayrıca dolaylı etki anlamlı ve direkt etki anlamlı değilse tam aracılık etkisinden söz edilebilir (Zhao vd., 2010). Tablo 7’deki değerler incelendiğinde nesnel ($\beta=0,177$, $p=0,000$; $\beta=0,191$; $p=0,000$) ve varoluşsal ($\beta=0,146$, $p=0,000$; $\beta=0,156$; $p=0,000$) otantikliğin davranışsal niyet üzerindeki etkisinde destinasyon imajının ve müşteri tatmininin dolaylı etki gösterdiği tespit edilmiştir. Yapısal otantikliğin ($\beta=0,085$, $p=0,021$) davranışsal niyet üzerindeki etkisinde destinasyon imajı dolaylı etki göstermiş olup, yapısal otantikliğin ($\beta=0,177$; $p=0,000$) davranışsal niyet üzerindeki etkisinde müşteri tatmininin dolaylı etki göstermediği tespit edilmiştir (Bknz. Tablo 8).

IPMA (önem-performans matrisi analizi), PLS-SEM tahmininin toplam “önem” etkilerini ortalama “performans” puanı ile bir arada açıklayan bir ızgara analizidir (Groß, 2018). IPMA-PLS tekniği bağımlı değişkenler üzerinden davranışsal niyete daha kesin öneriler geliştirmek için kullanılmıştır. IPMA, Birgi yerel yönetimleri ve yerel halkı tarafından turizmi geliştirme amaçlı yapılacak planlamalar veya uygulamalar için hangi faktörlere dikkat etmeleri gerektiği konusunda avantaj sağlamaktadır.

Şekil 2: Davranışsal Niyet Önem-Performans Matrisi Analizi Sonuçları

Şekil 2 incelendiğinde nesnel otantikliğin (NO) davranışsal niyet için yüksek önem ve performansa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca varoluşsal otantikliğin davranışsal niyet için performans-önem düzeyi nesnel otantiklik kadar olmasa da orta düzeydedir. Diğer yandan Birgi destinasyonuna yönelik turistlerin yapısal otantiklik algısının önem seviyesi yüksek olsa da performans düzeyinin yetersiz olduğu söylenebilir. Turistlerin performansını artırabilmek için bu sonuç Birgi destinasyonu için önemler almaları gerektiğini göstermektedir. Diğer yandan Birgi yerel halkının tarihi dokusunu koruyucu tutum içinde olması önem arz etmektedir. Zira turistlerin destinasyonu ziyaret etme niyeti üzerinde tarihi dokuların orijinalliği ve doğallığı önemli unsurlar olarak görünmektedir.

Şekil 3: Araştırma Modeli Sonuçları

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada İzmir Birgi tarihi kenti destinasyonunu ziyaret eden turistlerin otantiklik algısı, müşteri tatmini ve destinasyon imajının davranışsal niyet üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan hipotezlerin test edilmesi ile elde edilen bulguların yorumlanması sonucunda, nesnel otantiklik ve varoluşsal otantikliğin müşteri tatmini üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu ($\beta=0,476$, $p<0,000$; $\beta=0,391$, $p<0,000$), yapısal otantikliğin ise etkisinin olmadığı tespit edilmiştir ($\beta=0,011$, $p>0,05$). Böylece H_1 ve H_3 hipotezleri kabul edilmiş olup, H_2 hipotezi kabul edilmemiştir. Çalışma sonucuna benzer şekilde, Aslan ve Akova (2018) algılanan otantikliğin müşteri tatmini üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Park vd. (2020) otantikliğin tüm boyutları ile tatmin üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Rodríguez-Lopez vd. (2020) otantiklik algılarının tatmin üzerinde etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Zhang vd. (2018) nesnel otantiklik ve varoluşsal otantikliğin tatmin üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Nesnel otantiklik, yapısal otantiklik ve varoluşsal otantikliğin destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde bir etkisi bulunmaktadır ($\beta=0,424$, $p<0,000$; $\beta=0,203$, $p<0,000$; $\beta=0,351$, $p<0,003$). Böylece H_4 , H_5 ve H_6 hipotezleri kabul edilmiştir.

Çalışma sonucuna benzer şekilde, Atasoy (2021) algılanan otantikliğin destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Carreira vd. (2021) nesnel ve varoluşsal otantiklik algılarının destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kim vd. (2020) tüketicilerin geleneksel restoranlara yönelik otantiklik algısının imaj üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Lu vd. (2015) otantik algısının destinasyon imajı üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Müşteri tatmininin ve destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde pozitif yönde bir etkisi bulunmaktadır ($\beta=0,400$, $p<0,000$; $\beta=0,416$, $p<0,000$). Böylece H_7 ve H_8 hipotezleri kabul edilmiştir. Çalışma sonucuna benzer şekilde, birçok yazar tarafından yapılan çalışmalarda destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Choe & Kim, 2018; Jin vd., 2013; Kim vd., 2016; Kuhzady vd., 2020; Tavitiyaman & Qu, 2013; Tavitiyaman vd., 2021; Wang & Hsu, 2010). Benzer şekilde yazarlar tarafından yapılan çalışmalarda destinasyon imajının davranışsal niyet üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu belirlenmiştir (Baker & Crompton, 2000; Chen, 2008; Clemes vd., 2011; Huang vd., 2015; Lee vd., 2004).

Araştırma sonucunda yapısal otantikliğin müşteri tatmini üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda ilgili destinasyonda yerel halk ve yerel kimliklerin yeterince yansıtılmadığı, turistlerin yerel halkın yaşam şekli, sahip oldukları gelenek ve görenekleri yeterince deneyimleyemediği sonucuna ulaşılabilir. Bundan dolayı bölgede yerel kültürün daha fazla hissedilebileceği çeşitli deneyim alanları yaratılabilir. Bölgeye yönelik gastronomi ve şarap turları düzenlenerek, şarap üretim alanlarında otantik mahzen atmosferi yaratılıp, turistlerin deneyim düzeyleri artırılabilir. Benzer şekilde yaşayan bir müze oluşturularak yöresel kıyafetler, ev eşyaları, el sanatları ve diğer somut olmayan kültürel miras unsurları sergilenabilir. Bölgede yer alan ve geleneksel el sanatlarının sergilendiği Birgi El Sanatları Evine yönelik geliştirme ve tanıtım çalışmaları yapılarak ilgili mekânda turistlere el sanatları yapımları deneyimlendirilebilir. Birlikte evrim düşüncesine uygun olarak yerel halkın turizme kazandırılması bakımından gerekli eğitimler verilebilir. Yöresel ürünlerin, el sanatlarının tanıtım ve satışı için yerel yönetim tarafından yerel halk ve yerel işletmeler desteklenebilir. Bölgeye turlar düzenleyen acenteler ile görüşülerek destinasyonun tur güzergahı içine alınması sağlanabilir. Destinasyona yönelik yerel ve uluslararası kanallarda tanıtıcı faaliyetler gerçekleştirilebilir. İl Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi internet sitesinde Birgi tarihi kentine yönelik bilgiler, görseller artırılabilir. Destinasyona yönelik alternatif turizm türleri belirlenip bunlar üzerinden tanıtım farklı tanıtım çalışmaları yapılabilir. İlçede turistik tesislerin destinasyonun özüne uygun tasarlanıp, otantik dokusunun bozulmaması ve aşırı turizme karşı korunması konusunda gerekli özenin gösterilmesi gerekir. Araştırmada otantiklik algısı yalnızca Birgi tarihi kenti destinasyonunu ziyaret eden turistler ile sınırlı tutulmuştur. Bundan sonraki çalışmalarda otantiklik değeri

yüksek farklı tarihi kentleri ziyaret eden turistlerde çalışmaya dahil edilip, ilgili destinasyonları ziyaret eden turistlerin otantiklik algıları karşılaştırılabilir. Bu araştırmada otantiklik algıları, müşteri tatmini, destinasyon imajı ile davranışsal niyet değişkenlerinin birbirleri arasındaki ilişki ve etkilerine yönelik çalışma gerçekleştirilmiş olup, bundan sonraki araştırmalarda ilgili modele tutum, sadakat, tekrar ziyaret niyeti gibi değişkenler eklenerek farklı destinasyonlara yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilir. Araştırmacılara Birgi tarihi kentini ziyaret eden turistlerin destinasyona varmadan ve destinasyondan ayrıldıktan sonra beklenen ve algılanan otantiklik algılarını ölçülüp karşılaştırma yapmaları önerilebilir. Elde edilen sonuçların hem akademik çalışmalara hem de sektörel açıdan yapılan plan ve politikalara rehber olabileceği düşünülmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 26.08.2022 tarihli, 2022-718 sayılı kararla etik kurul onayı alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. A. (1996). Measuring brand equity across products and markets. *California management Review*, 39 (3), 102-20.
- Acar, V., Avcı, E., & Erat, B. (2017). Birgi'nin turistik bir destinasyon olarak SWOT analizi kapsamında değerlendirilmesi. *Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (14), 1335-1372.
- Ahmed, Z. U. (1991). The influence of the components of a State's tourist image on product positioning strategy. *Tourism Management*, 12 (4), 331-340.
- Altunel, M. C. & Koçak, Ö. E. (2017). The roles of subjective vitality, involvement, experience quality, and satisfaction in tourists' behavioral intentions. *European Journal of Tourism Research*, 16 (1), 233-251.
- Andreu, L., Bigne, J. E., & Cooper, C. (2000). Projected and perceived image of Spain as a tourist destination for British travellers. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 9 (4), 47-67.
- Anwar, I., Thoudam, P., & Saleem, I. (2022). Role of entrepreneurial education in shaping entrepreneurial intention among university students: Testing the hypotheses using mediation and moderation approach. *Journal of Education for Business*, 97 (1), 8-20.

Arslan, A. & Çokişler, N. (2017). Seyahat acenteleri açısından Birgi'nin turizm potansiyeli, *Eurasian Academy of Sciences Social Science Journal*, Special Issue, 330-338.

Aslan, A. & Akova, O. (2018). Butik otellerde otantik unsurların ve hizmet uzantılarının misafir memnuniyetine etkisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (3), 2330-2344.

Atasoy, F. (2021). Miras turizminde nesnenin varlığı tek başına ziyaretçi değer algısı ve tatmini için yeterli midir ?, *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 4 (2), 482-497.

Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16 (1), 74-94.

Baker, D. A., & Crompton, J. L. (2000). Quality, satisfaction and behavioral intentions. *Annals of Tourism Research*, 27 (3), 785-804.

Baloğlu, S., & Mangaloğlu, M. (2001). Tourism destination images of Turkey, Egypt, Greece, and Italy as perceived by US-based tour operators and travel agents. *Tourism Management*, 22 (1), 1-9.

Baloğlu, S., & Mcleary, K. W. (1999). A model of destination image formation. *Annals of Tourism Research*, 26 (4), 868-897.

Beerli, A. & Martin, J. D. (2004). Factors influencing destination image. *Annals of Tourism Research*, 31 (3), 657-681.

Bentler, P.M. & Bonnet, D.C. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88 (3), 588-606.

Boorstin, D. (1961). *From traveler to tourist: The lost art of travel*. The Image: A Guide to Pseudo-Events in America (Editör D. Boorstin) New York: Atheneum, 77-117.

Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21 (1), 97-116.

Buttle, F., & Bok, B. (1996). Hotel marketing strategy and the theory of reasoned action. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8 (3), 5-10.

Byrne, B. M. (1994). *Structural equation modeling with EQS and EQS/Windows: Basic concepts, applications, and programming*. Sage.

Carreira, V. A., González-Rodríguez, M. R., Díaz-Fernández, M. C. & Moutela, J. A. (2021). An approach to cultural tourists' segmentation in Post-Unesco Coimbra. *Enlightening Tourism. A Pathmaking Journal*, 11 (2), 332-359.

Castéran, H. & Roederer, C. (2013). Does authenticity really affect behavior? The case of the Strasbourg christmas market. *Tourism Management*, 36, 153-163.

Chen, C. F. (2008). Investigating structural relationships between service quality, perceived value, satisfaction, and behavioral intentions for air passengers: Evidence from Taiwan. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 42 (4), 709-717.

Chen, M. F., & Wang, L. H. (2009). The moderating role of switching barriers on customer loyalty in the life insurance industry. *The Service Industries Journal*, 29 (8), 1105-1123.

Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. *Modern Methods for Business Research*, 295 (2), 295-336.

Choe, J. Y. J., & Kim, S. S. (2018). Effects of tourists' local food consumption value on attitude, food destination image, and behavioral intention. *International Journal of Hospitality Management*, 71, 1-10.

Churchill Jr, G. A., & Surprenant, C. (1982). An investigation into the determinants of customer satisfaction. *Journal of Marketing Research*, 19 (4), 491-504.

Clemes, M. D., Gan, C., & Ren, M. (2011). Synthesizing the effects of service quality, value, and customer satisfaction on behavioral intentions in the motel industry: An empirical analysis. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 35 (4), 530-568.

Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15 (3), 371-386.

Cole, S. (2007). Beyond authenticity and commodification, *Annals of Tourism Research*, 34 (4), 943-960.

Crotts, J. C., & Magnini, V. P. (2011). Is surprise essential?. *Annals of Tourism Research*, 38 (2), 719-722.

Dann, G. M. (1996). Tourists' images of a destination-an alternative analysis. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 5 (1-2), 41-55.

Del Bosque, I. R., & San Martín, H. (2008). Tourist satisfaction a cognitive-affective model. *Annals of Tourism Research*, 35 (2), 551-573.

Dijkstra, T. K., & Henseler, J. (2015). Consistent partial least squares path modeling. *MIS Quarterly*, 39 (2), 297-316.

Baydeniz, E., Başar, B., Kement, Ü., Doğan, S. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 4

Dülger, A. S. & Ünlüöner, K. (2019). Ziyaretçilerin otantiklik algılarının algılanan değer, memnuniyet ve davranışsal niyet düzeyleri üzerindeki etkisi: Hamamönü örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 693-708.

Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics.

Fuller, C. M., Simmering, M. J., Atinc, G., Atinc, Y., & Babin, B. J. (2016). Common methods variance detection in business research. *Journal of Business Research*, 69 (8), 3192-3198.

Füller, J., & Matzler, K. (2008). Customer delight and market segmentation: An application of the three-factor theory of customer satisfaction on lifestyle groups. *Tourism Management*, 29 (1), 116-126.

Gefen, D. & Straub, D. (2005). A practical guide to factorial validity using PLS-Graph: Tutorial and annotated example. *Communications of the Association for Information Systems*, 16 (1), 5.

Genç, V. & Genç, S. (2022), The effect of perceived authenticity in cultural heritage sites on tourist satisfaction: The moderating role of aesthetic experience, *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, (Basım Aşamasında)

Gitman L. J. & McDaniel, C. (2005). *The future of business; The Essential*. Mason, Ohio: South- Western.

Grix, J. (2010). *The Foundations of Research*. London: Palgrave Macmillan.

Groß, M. (2018). Heterogeneity in consumers' mobile shopping acceptance: A finite mixture partial least squares modelling approach for exploring and characterising different shopper segments. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 40, 8-18.

Gudergan, S. P., Ringle, C. M., Wende, S., & Will, A. (2008). Confirmatory tetrad analysis in PLS path modeling. *Journal of Business Research*, 61 (12), 1238-1249.

Hair Jr, J. F., Matthews, L. M., Matthews, R. L. & Sarstedt, M. (2017). PLS-SEM or CB-SEM: Updated guidelines on which method to use. *International Journal of Multivariate Data Analysis*, 1 (2), 107-123.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. & Sarstedt, M. (2022). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Hall, C. M. (2007). Current issues in tourism response to Yeoman et al: The fakery of the authentic tourist. *Tourism Management*, 28, 1139-1140.

Handler, R. & Saxton, W. (1988). Dyssimulation: Reflexivity, narrative and the quest for authenticity in living history, *Cultural Anthropology* 3, 242–260.

Heitmann, S. (2011). Authenticity in tourism. Ed: P. Robinson S. Heitmann ve P. Dieke, *Research Themes for Tourism* içinde (ss. 45- 58). CABI, Wallingford.

Henseler, J., Dijkstra, T. K., Sarstedt, M., Ringle, C. M., Diamantopoulos, A., Straub, D. W., & Calantone, R. J. (2014). Common beliefs and reality about PIs: Comments on Rönkkö and Evermann (2013). *Organizational Research Methods*, 17 (2), 182-209.

Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43 (1), 115-135.

Henseler, J., Ringle, C. M., & Sinkovics, R. R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. In *New Challenges to International Marketing*. Emerald Group Publishing Limited.

Hernández-Lobato, L., Solis-Radilla, M. M., Moliner-Tena, M. A., & Sánchez-García, J. (2006). Tourism destination image, satisfaction and loyalty: A study in Ixtapa-Zihuatanejo, Mexico. *Tourism Geographies*, 8 (4), 343-358.

Hillman, W. (2007). Revisiting the concept of (objective) authenticity The Australian Sociological Association (TASA) held in Auckland. New Zeland. 4-7 Aralık 2007, [http:// www.tasa.org.au/conferences/conferencepapers07/papers/26.pdf](http://www.tasa.org.au/conferences/conferencepapers07/papers/26.pdf), (Erişim tarihi: 20.06.2022).

Hsu, C. H., & Huang, S. (2012). An extension of the theory of planned behavior model for tourists. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 36 (3), 390-417.

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6 (1), 1-55.

Huang, S., Weiler, B., & Assaker, G. (2015). Effects of interpretive guiding outcomes on tourist satisfaction and behavioral intention. *Journal of Travel Research*, 54 (3), 344-358.

Jiang, Y., Ramkissoon, H., Mavondo, F. T., & Feng, S. (2017). Authenticity: The link between destination image and place attachment. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 26 (2), 105-124.

Jin, N., Lee, H., & Lee, S. (2013). Event quality, perceived value, destination image, and behavioral intention of sports events: The case of the IAAF

Baydeniz, E., Başar, B., Kement, Ü., Doğan, S. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 4

World Championship, Daegu, 2011. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 18 (8), 849-864.

Johnson, P., & Thomas, B. (1992). *The analysis of choice and demand in tourism*. In P. Johnson, and B. Thomas (Eds.), *Choice and Demand in Tourism* (1–12). London, England: Mansell.

Kaya, F. (2018). *Otantiklik ve misafirperverlik algılarının turist deneyimi üzerine etkisi: Kapadokya bölgesi örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kim, H. B., & Lee, S. (2015). Impacts of city personality and image on revisit intention. *International Journal of Tourism Cities*, 1 (1), 50-69.

Kim, J. H., Song, H., & Youn, H. (2020). The chain of effects from authenticity cues to purchase intention: The role of emotions and restaurant image. *International Journal of Hospitality Management*, 85, 1-10.

Kim, S. K., Park, J. A., & Kim, W. (2016). The mediating effect of destination image on the relationship between spectator satisfaction and behavioral intentions at an international sporting event. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 21 (3), 273-292.

Knudsen, D. C., Rickly, J. M., & Vidon, E. S. (2016). The fantasy of authenticity: Touring with Lacan. *Annals of Tourism Research*, 58, 33-45.

Knudson, K. J., Stanish, C., Cerna, M. C. L., Faull, K. F., & Tantaleán, H. (2016). Intra-individual variability and strontium isotope measurements: A methodological study using 87Sr/86Sr data from Pampa de los Gentiles, Chincha Valley, Peru. *Journal of Archaeological Science: Reports*, 5, 590-597.

Kolar, T., & Zabkar, V. (2010). A consumer-based model of authenticity: An oxymoron or the foundation of cultural heritage marketing? *Tourism Management*, 31 (5), 652-664.

Krösbacher, C. & Mazanec, J. A. (2010). Perceived authenticity and the museum experience, Ed: J. A. Mazanec ve K. W. Wöber, *Analyzing International City Tourism*, 227-241.

Kuhzady, S., Çakıcı, C., Olya, H., Mohajer, B., & Han, H. (2020). Couchsurfing involvement in non-profit peer-to-peer accommodations and its impact on destination image, familiarity, and behavioral intentions. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 44, 131-142.

Lam, T., & Hsu, C. H. (2006). Predicting behavioral intention of choosing a travel destination. *Tourism Management*, 27 (4), 589-599.

Lee, J., Graefe, A. R., & Burns, R. C. (2004). Service quality, satisfaction, and behavioral intention among forest visitors. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 17 (1), 73-82.

Lee, S., Phau, I., Hughes, M., Li, Y. F. & Quintal, V. (2016). Heritage tourism in Singapore Chinatown: A perceived value approach to authenticity and satisfaction. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33 (7), 981-998.

Leite, N., & Graburn, N. (2009). *Anthropological interventions in tourism studies*. The SAGE Handbook of Tourism Studies, London: 35-64.

Li, Y. (2003). Heritage tourism: The contradictions between conservation and change. *Tourism and Hospitality Research*, 4 (3), 247-261.

Lien, C. H., Wen, M. J. & Wu, C. C. (2011). Investigating the relationships among e-service quality, perceived value, satisfaction, and behavioral intentions in Taiwanese online shopping. *Asia Pacific Management Review*, 16 (3), 211-223.

Lin, L. P. (2017). Industrial tourists' behavioral intention toward slow travel in Taiwan. *Journal of Sustainable Tourism*, 25 (3), 379-396.

Liu, C., Marchewka, J. T., Lu, J. & Yu, C. S. (2005). Beyond concern: A privacy-trust-behavioral intention model of electronic commerce. *Information & Management*, 42 (2), 289-30.

Lohmöller, J. B. (1989). Predictive vs. structural modeling: PLS vs. ML. In *Latent Variable Path Modeling with Partial Least Squares* (199-226). Physica, Heidelberg.

Lu, L., Chi, C. G., & Liu, Y. (2015). Authenticity, involvement, and image: Evaluating tourist experiences at historic districts. *Tourism Management*, 50, 85-96.

MacCannell, D. (1999). *The tourist a new theory of the leisure class*. California: University of California Press.

Mantecon, A. & Huete, R. (2009). The value of authenticity in residential tourism: The decision- maker's point of view, *Tourist Studies*, 8 (3), 359-376.

March, R., & Woodside, A. G. (2005). Testing theory of planned versus realized tourism behavior. *Annals of Tourism Research*, 32 (4), 905-924.

Marshall, C., & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. Sage publications.

Martin, I. M., & Eroglu, S. (1993). Measuring a multi-dimensional construct: Country image. *Journal of Business Research*, 28 (3), 191-210.

Mathieson, A., & Wall, G. (1982). *Tourism, economic, physical and social impacts*. Longman.

Murray D., & Howat G. (2002). The relationships among service quality, value, satisfaction, and future intentions of customers at an Australian sports and leisure centre. *Sport Management Review*, 5 (1), 25-43.

Nguyen, T. H. H., & Cheung, C. (2016). Chinese heritage tourists to heritage sites: What are the effects of heritage motivation and perceived authenticity on satisfaction?, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 21 (11), 1155-1168.

Norman, P., Conner, M., & Bell, R. (1999). The theory of planned behavior and smoking cessation. *Health Psychology*, 18 (1), 89.

Olsen, K. (2002). Authenticity as a concept in tourism research, *Tourist Studies*, 2 (2), 159-182.

Park, S., Hwang, D., Lee, W. S., & Heo, J. (2020). Influence of nostalgia on authenticity, satisfaction, and revisit intention: The case of Jidong Mural Alley in Korea. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 21 (4), 440-455.

Perugini, M., & Bagozzi, R. P. (2001). The role of desires and anticipated emotions in goal-directed behaviours: Broadening and deepening the theory of planned behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 40 (1), 79-98.

Petrick, J. F., & Backman, S. J. (2002). An examination of golf travelers' satisfaction, perceived value, loyalty, and intentions to revisit. *Tourism Analysis*, 6 (3/4), 223-237

Rodríguez-López, M. E., del Barrio-García, S., & Alcántara-Pilar, J. M. (2020). Formation of customer-based brand equity via authenticity: The mediating role of satisfaction and the moderating role of restaurant type. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32 (2), 815-833.

Ryu, K., Lee, H.-R. & Kim, W. G. (2012). The Influence of the quality of the physical environment, food, and service on restaurant image, customer perceived value, customer satisfaction, and behavioral intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24 (2), 200-223.

Schaarschmidt, M., Walsh, G., & Ivens, S. (2015). Perceived external reputation as a driver of organizational citizenship behavior: Replication and extension. *Corporate Reputation Review*, 18 (4), 314-336.

Schuman, H. (1972). Attitudes vs. actions versus attitudes vs. attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 36 (3), 347-354.

Sedmak, G. & Mihalic, T. (2008). Authenticity in mature seaside resorts. *Annals of Tourism Research*, 35 (4), 1007-1031.

Sharpley, R. (1999). *Tourism, tourists and society*. Huntingdon: ELM.

Shmueli, G., Ray, S., Estrada, J. M. V., & Chatla, S. B. (2016). The Elephant in The Room: Predictive Performance of PLS Models. *Journal of Business Research*, 69(10), 4552-4564.

Song, H., Van Der Veen, R., Li, G., & Chen, J. L. (2012). The Hong Kong tourist satisfaction index. *Annals of Tourism Research*, 39 (1), 459-479.

Souiden, N., Ladhari, R., & Chiadmi, N. E. (2017). Destination personality and destination image. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 32, 54-70.

Stepchenkova, S., & Mills, J. E. (2010). Destination image: A meta-analysis of 2000–2007 research. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19 (6), 575-609.

Su, J. (2008). Conceptualising the subjective authenticity of intangible cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 4 (9), 919-937.

Sun, K. A., & Kim, D. Y. (2013). Does customer satisfaction increase firm performance? An application of American customer satisfaction index (ACSI). *International Journal of Hospitality Management*, 35, 68-77.

Tavitiyaman, P., Qu, H., Tsang, W. S. L., & Lam, C. W. R. (2021). The influence of smart tourism applications on perceived destination image and behavioral intention: The moderating role of information search behavior. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 46, 476-487.

Tavitiyaman, P., ve Qu, H. (2013). Destination image and behavior intention of travelers to Thailand: The moderating effect of perceived risk. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30 (3), 169-185.

TDK. (2022). *Otantiklik*, Türk Dil Kurumu. (<https://sozluk.gov.tr/>), (Erişim Tarihi: 12.07.2022).

Tenenhaus, M., Vinzi, V. E., Chatelin, Y. M., & Lauro, C. (2005). PLS path modeling. *Computational Statistics & Data Analysis*, 48 (1), 159-205.

Uğur, İ., & Dönmez, Y. (2021). Somut kültürel miras alanlarının turistik çekicilik açısından değerlendirilmesi: Birgi örneği. *Journal of Academic Tourism Studies*, 2 (2), 54-67.

UNESCO. (2013). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, *Operasyonel Rehberlik (Operational Guidelines) Bildirisi*, (<http://www.unesco.org.tr/Pages/184/19>). Erişim Tarihi (13.06.2022).

Ural, A. & Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Baydeniz, E., Başar, B., Kement, Ü., Doğan, S. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 4

Wang, C. Y., & Hsu, M. K. (2010). The relationships of destination image, satisfaction, and behavioral intentions: An integrated model. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27 (8), 829-843.

Wang, J., & Ritchie, B. W. (2012). Understanding accommodation managers crisis planning intention: An application of the theory of planned behaviour. *Tourism Management*, 33 (5), 1057-106.

Wang, N. (1999). Rethinking authenticity in tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 26 (2) 349-370.

Wong, K. K. K., (2013). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) techniques using SmartPLS. *Marketing Bulletin*, 24 (1), 1-32.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Zhang, H., Cho, T., Wang, H., & Ge, Q. (2018). The influence of cross-cultural awareness and tourist experience on authenticity, tourist satisfaction and acculturation in world cultural heritage sites of Korea. *Sustainability*, 10 (4), 927.

Zhao, X., Lynch Jr, J. G., & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of consumer research*, 37 (2), 197-206.

Yayın Geliş Tarihi: 20.04.2022
Yayına Kabul Tarihi: 09.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1106349>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1801-1821
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

NFT (NON-FUNGIBLE TOKEN) VE UYGULAMA ALANLARI

*Erhan USTAOĞLU**

*Selçuk KIRAN***

*Mahmut BAĞCI****

*İlkim Ecem EMRE*****

Öz

Çalışma, NFT (Non-Fungible Token) kavramı ile bu kavramın üzerine kurulu olduğu teknoloji ve kullanım alanlarını araştırmaktadır. Bu araştırmada ilk olarak NFT'nin dayandığı blokzincir teknolojisi incelenmekte ve çalışma biçimi açıklanmaktadır. Ardından bu teknolojinin özellikleri ve popüler kripto paralar dışındaki kullanım alanları irdelenmiştir. Daha sonra NFT'yi bir standart olarak tanımlayan Ethereum platformu araştırılmış ve yine bu platform üzerinde tanımlanan akıllı sözleşmeler açıklanmıştır. Ayrıca NFT kategorileri incelenmiş, dijital sanat alanı ve diğer kategorilerde önerilen uygulamalar için bir literatür taraması yapılmıştır. Ek olarak, oluşturulan sözlük yardımıyla bu alanda kullanılan kavramların Türkçe karşılıklarına dair önerilerde bulunulmuştur. Başta sanat, koleksiyon ve oyun kategorisinde olmak üzere birçok alanda NFT uygulamaları mevcuttur. NFT'lerin özellikle tedarik zincirleri ve nesnelerin interneti alanlarında yaygın olarak kullanım alanı bulacağı öngörülmektedir. Bu çalışma, NFT kavramını, teknolojisini ve kullanım alanlarını bir bütün olarak ele almakta ve açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *NFT, Blokzincir, Ethereum, Akıllı Sözleşme, Metaverse, Bitcoin.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Ustaoglu, E., Kiran, S., Bağcı, M. & Emre, İ. E. (2022). Nft (Non-Fungible Token) ve uygulama alanları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1801-1821.

* Dr.Öğr.Üyesi, Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ORCID: 0000-0002-9077-4370, erhan.ustaoglu@marmara.edu.tr.

** Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ORCID: 0000-0001-6088-2701, selcuk.kiran@marmara.edu.tr.

*** Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ORCID: 0000-0001-6931-6837, mahmut.bagci@marmara.edu.tr.

**** Dr.Öğr.Üyesi, Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ORCID: 0000-0001-9507-8967, ecem.emre@marmara.edu.tr.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

NFT (NON-FUNGIBLE TOKEN) AND ITS FIELDS OF APPLICATION

Abstract

This study explores the concept of NFT (Non-Fungible Token), the technology on which it is based, and its usage areas. In this research, firstly, the blockchain technology on which NFT is based is examined and the way it works is explained. Then, the features of this technology and its usage areas other than popular cryptocurrencies are examined. Then, the Ethereum platform, which defines NFT as a standard, was researched and the smart contracts defined on this platform were explained. Furthermore, NFT categories are investigated, and a literature review was conducted for the applications proposed in the field of digital art and other categories. In addition, with the help of the dictionary created, suggestions were made about the Turkish translations of the concepts used in this field. There are NFT applications in many fields, especially in the art, collection and game categories. It is predicted that NFTs will find widespread use especially in supply chains and internet of things. This study deals with and explains the concept of NFT, its technology and usage areas as a whole.

Keywords: *NFT, Blockchain, Ethereum, Smart Contract, Metaverse, Bitcoin*

GİRİŞ

Dünya finansal gündeminde her geçen gün daha fazla yer bulmaya başlayan blokzincir teknolojisi, dağıtık ve aracısız bir finansal aktarım sistemi oluşturmak için kendisinden önce önerilen sistemlerin aksine genel kabul görmekte ve geniş uygulama alanlarına ufuk açmaktadır. Blokzincir, merkezi bir aracı otorite olmadan çözümlenmesi güç olan çifte ödeme sorununu dijital imza ve dağıtık ağ yapısı kullanarak güvenli bir biçimde çözmektedir (Nakamoto, 2008). Blokzincir teknolojisinin varlık transfer aracı olarak tanımlanan Bitcoin ise ilk ve en yaygın kullanılan kripto para olmuştur (Haar, 2022; Schwab, 2022). Blokzincir teknolojisine dayanan Bitcoin ve diğer kripto paraların, gelecekte şu an kullanımda olan ve merkez bankalarının arkasında olduğu paraların yerini alıp alamayacağı tartışılmaya başlanmıştır (Claeys vd., 2018).

Blokzincir teknolojisinin kullanım alanı, Bitcoin ve sayıları her geçen gün artan kripto paralar ile sınırlı değildir. Ethereum ile birlikte blokzincir güvenli bir transfer aracı olmanın ötesine geçerek, denetleyici bir kuruma ihtiyaç duyulmadan dağıtık finansal işlemlerin yapılabildiği bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır (Buterin, 2013). Ethereum standartları ile tanımlanan akıllı sözleşmeler belirli koşullar sağlandığında otomatik olarak devreye giren programlar olarak tanımlanabilirler. Ethereum'da akıllı sözleşme tanımlamak için ilk olarak sözleşmeyi blokzincire tanıtan özel bir işlem (transaction) yapılır. Bu işlem sonrasında oluşturulan sözleşmenin adresi 160-bitlik eşsiz bir kod olarak atanır ve programlanan sözleşmenin kodları blokzincire eklenir. Anlaşma koşullarının sağlanıp sağlanmadığı merkezi olmayan bir yapı tarafından denetlenmektedir. Blokzincir, uzlaşım mimarisi üzerine kurulu akıllı sözleşmelerin aracısız ve güvenli

çalışmasını sağlar. (Ante, 2021a; Christidis & Devetsikiotis, 2016). Bu özellikleri ile akıllı sözleşmeler finans ve ticaret alanında birçok yenilikçi uygulamaya temel oluşturabilecek niteliktedirler (Hewa vd., 2021).

Özellikle dijital sanat alanında sıklıkla gündeme gelen diğer bir kavram da NFT'dir (Non-Fungible Token). NFT'ler, standardı Ethereum platformu üzerinde tanımlanan fakat kripto paralardan farklı olarak bölünemeyen nadir varlıklardır. NFT'ler, bir varlığın veya eserin kendisi olmayıp, eşsiz bir token ID'si ve sözleşme adresi içeren veri dosyalarıdır (Musiala Jr. vd., 2022). Bu çalışmanın amacı, her geçen gün daha çok gündeme gelen NFT kavramını irdelemek, şu anki ve potansiyel uygulama alanlarını araştırmak ve Türkçe literatüre katkı sunmaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, blokzincir teknolojisi ve kripto para kavramı açıklanmaktadır. Üçüncü bölüm Ethereum platformu ve bu platform üzerinde tanımlanan akıllı sözleşmeleri irdelemektedir. NFT tanımı, özellikleri, kategorileri ve uygulama alanları dördüncü bölümde yer almaktadır. Çalışmanın son bölümünde araştırma önerilerine yer verilmiştir. Ek olarak, bu konudaki literatürde yer alan kavramların Türkçe karşılıklarına sözlük kısmında yer verilmiştir. Sözlük kısmının bu alandaki çalışmalarda kullanılacak kavramların Türkçe karşılıkları ile katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KRİPTO VARLIKLARIN TEKNOLOJİK ALTYAPISI

Blokzincir Teknolojisi

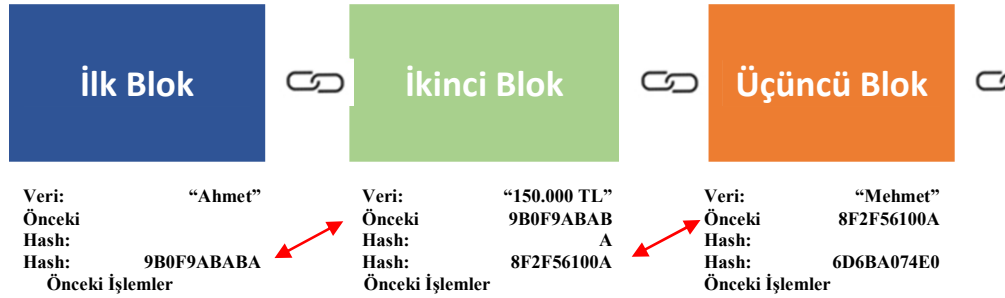
Blokzincir teknolojisi, kullandığı kriptolojik yöntemler ve dağıtık ağ yapısı sayesinde günümüzde en güvenli değer aktarım yöntemi olarak değerlendirilmektedir (Ali & Bagui, 2021). Ayrıca herhangi bir merkezi otorite tarafından yönetilmek zorunluluğunun bulunmaması (bankalar, noterler, aracı kurumlar vb.) bu teknolojinin her internet kullanıcısı için ulaşılabilir ve ucuz olmasını sağlamaktadır. Üzerinde programlanabilir uygulamalar çalıştırılabilmesi sayesinde blokzincir, sadece finansal değerlerin iletilmesi için uygun olmakla kalmayıp her türlü bilgi aktarımına da elverişli bir teknolojidir. Bu teknoloji aynı zamanda doğrulama için güvenli üçüncü taraflara gereksinim duyan sistemler yerine de kullanılabilir. Diğer bir deyişle blokzincir, doğrulama otoritesini merkezi olmaktan çıkararak bütün ağa yaymaktadır. Blokzincir teknolojisinin en yaygın ve bilinen uygulaması Bitcoin'dir (Crosby Nachiappan Pradan Pattanayak Sanjeev Verma & Kalyanaraman, 2016). Bitcoin, arkasında herhangi bir finansal kurum bulunmayan ve blockchain teknolojisine dayanan ilk kripto paradır. Kripto paralar ile değer aktarımı, merkezi otoriteler yerine kripto para ağında bulunan düğümler üzerinden kayıt altına alınıp denetlenmektedir.

Bitcoin'in başarısı ve yaygınlaşması birçok kripto para uygulamasının geliştirilmesine öncülük etmekle kalmayarak, blokzincir teknolojisinin popülaritesini kazandığı finans alanı dışında da uygulanmasının yolunu açmıştır. Bu teknoloji özellikle işlemlerdeki merkezi otorite onayını gereksiz kılarak, para ve

para birimi kavramını kökten değiştirmiştir (Nakamoto, 2008). Bitcoin, bir desteği veya içsel değeri olmayan, aynı zamanda merkezi bir ihracatçı veya denetleyicisi de bulunmayan bir dijital varlıktır.

Bitcoin işlemlerinde ödemeyi alan kişi, zincir içerisindeki bir kişinin bu parayı birden fazla kez harcıyıp harcamadığını doğrulayamamaktadır. Bunu önlemenin bir yolu, her bir aktarımı denetleyen güvenilir merkezi bir otorite oluşturmaktır. Fakat bu yöntem merkezi olmayan, aracısız değer aktarımı konseptine ters düşecektir. Bu sebeple, her bir blok zaman verisiyle damgalanarak bloğu da içerecek şekilde şifrelenir ve zincirin sonuna eklenir. Bu zaman damgalı blokların ağ içerisinde yayılmasıyla dağıtık bir denetim mekanizması oluşturulur (Nakamoto, 2008). Bu şekilde blokzincir, kullanıcıların varlıklarını küresel olarak güvenli bir şekilde dijital imzalar üzerinden doğrularak transfer etmelerini sağlar. Güvenliğin yüksek olması, bilginin blok zincirine kaydedildikten sonra değiştirilmesinin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır (Vujičić vd., 2018). Daha detaylı açıklamak gerekirse her blok, veri, verinin “hash”i, bir önceki bloğun “hash”i ve önceki işlem kayıtları olmak üzere dört tip enformasyon içerir (Şekil 1). Her blok içerdiği uygulamaya bağlı olarak farklı veriler içerebilir, örneğin Bitcoin, blok içinde gönderici, alıcı ve transfer edilen miktarın kaydını tutar. “Hash” bilgisinin türetildiği veri değiştiği takdirde “hash”in de değişmesi gerekmektedir ki bu çok zor bir süreç olduğundan verinin değişmezliği garanti altındadır denilebilir. Kısaca bir bloktaki değişiklik tüm blokzinciri geçersiz kılacaktır (Singhal vd., 2018).

Şekil 1: Blokzincir Çalışma Prensipleri.

Ethereum

Bitcoin, dağıtık bir veritabanı aracılığıyla güvenli para transferine izin veren ilk çözüm olmasına rağmen, blokzincirin gerçek kapasitesini ortaya çıkaran ve geniş ekonomik ve finansal uygulamaların geliştirilmesine olanak sağlayan teknoloji Ethereum olmuştur (Buterin, 2013). Ethereum, üzerinde çeşitli işlemlerin yapılabileceği bir blokzincir platformudur. Bu platform herkesin kendi kurallarını koyarak para ve mülkiyetin el değiştirme koşullarını belirlediği, ekonomik ve

finansal uygulamalar oluşturmasına olanak sağlayan bir platformdur. Bu uygulamalar belli koşullar gerçekleştiğinde otomatik olarak tetiklenen akıllı sözleşmeler yoluyla devreye girmektedirler (Vujičić vd., 2018). Ethereum, Bitcoin gibi birbirlerinin aynısı ve değiştirilebilir olan token standardı ERC-20'nin yanı sıra akıllı sözleşmelerin dayanağı olan ERC-721 standardı ile NFT'leri blokzincir teknolojisi üzerinde tanımlamıştır. ERC-721 standardı her bir NFT'nin tokenId olarak adlandırılan bir değişkene sahip olmasını öngörmektedir. Bu değişken ve akıllı sözleşme adresinin birleşimi bir NFT'yi evrensel olarak eşsiz biçimde tanımlamaktadır. TokenId, ayrıca görsellerin, sanat eserlerinin vd. tanımlanması için girdi olarak da kullanılabilir (He & Zheng, 2021).

Ethereum üzerinde de kullanılan akıllı sözleşmeler kavramı ilk olarak 1990'larda önerilmiştir (Szabo, 1997). Akıllı sözleşmeler kısa bir hamiline sözleşmenin koşullarını uygulayan otomat makinesi gibi düşünülebilir. Bu anlaşmaya göre kullanıcı otomat makinesine bir miktar para koyar ve ilgili ürün kendisine teslim edilir. Kullanıcı yeterli parayı otomata atmazsa, ürün çıkmayacaktır. Bu durumda, doğru para biriminde madeni parası olan herkes, satıcıyla, yani otomat makinesiyle takasa katılabilir. Kilitli bir kutu ve diğer güvenlik mekanizmaları paraları ve içerikleri saldırganlardan korur.

Emlak alım satımı için yapılan kredi işlemleri akıllı sözleşmeler için bir uygulama örneği oluşturabilir. Anlaşma, belirli bir zamanda hak sahibinin kim olduğuna bağlı olarak mülkiyet koşullarını tanımlar. Kriptografik anahtarlar, bir eve giriş için erişim aracı olarak düşünülürse, ev sahibini değiştirecek koşullar belirlenebilir ve dolayısıyla evin kullanılabilmesi şartlar ayarlanabilir. Akıllı bir haciz protokolü oluşturulabilir ve buna göre mal sahibi planlanan ödemeleri yapmazsa, akıllı sözleşme eve el koyma protokolünü başlatarak ev anahtarlarının yetkisini bankaya geri verebilir. Kredinin ödenmesi durumunda ise evdeki ipotek üçüncü bir tarafın müdahalesine gerek kalmadan otomatik olarak kaldırılacaktır (Szabo, 1997). Sonuç olarak tüm kararlar belirli kurallar dahilinde otomatik olarak verilmektedir ve blokzincir sayesinde bu kararların değiştirilmesi mümkün değildir. Bu da tüm katılımcılara daha fazla güven verecektir. Bu teknoloji sayesinde aracısız dijital işlemlerde blokzincir uygulamalarına çok geniş bir alan açılmıştır. Örneğin NameCoin sayesinde alan adı servislerinin ana bir sunucu olmaksızın gerçekleştirilebilmesi mümkün olmuştur (Namecoin, 2022). Kısaca akıllı sözleşmeler, çerçevesi net olarak belirlenmiş mantıksal algoritmaların programlanmasıdır. Bir algoritmanın içerdiği koşullar sağlandığında ve/veya olaylar gerçekleştiğinde akıllı sözleşmeye ait program çalışır. Dolayısıyla akıllı bir sözleşmede yer alan prosedürlerin işletilmesi, belirli koşulların sağlanması ve/veya olayların gerçekleşmesiyle tetiklenir. Koşulların doğrulanması ve dağıtık olarak kaydedilmesi bir algoritma tarafından yapıldığı için yapılan sözleşmenin bir merkez (veya otorite) tarafından kontrol edilmesine ve kayıt altına alınmasına ihtiyaç duyulmaz (Ali & Bagui, 2021). Akıllı sözleşmeler kullanılarak oluşturulan blok zinciri uygulamalarının kontrolü ve dağıtık olarak kaydedilmesini sağlayan

yapılardan biri Ethereum sanal makineleridir. Bu sanal makinelerle blokzinciri üzerinde merkezi olmayan bir bilgisayar ağı yaratılmıştır. Bu ağ yapısı, akıllı sözleşmelerin herhangi bir programlama dilinde, basit bir şekilde, tasarlanarak kullanılmasını sağlar. Ethereum, Bitcoin'den farklı olarak blokzincirlerin üzerinde farklı uygulamaların çalışmasını sağlar.

NFT TEKNOLOJİSİ VE UYGULAMALARI

NFT, blokzincir teknolojisine dayalı olarak geliştirilen ve değiştirilemeyen varlıkları ifade eden bir kavramdır. NFT, “non-fungible token” kavramının kısaltmasıdır. Kavramın açıklanmasına “fungible” kavramından başlanması gerekmektedir. “fungible”, aynı, bölünebilir veya takas edilebilir anlamına gelmektedir. “fungible” tokenlar birebir değiştirilebilirler. Kullanılan fiziksel para ve Bitcoin gibi kripto paralar “fungible” niteliktedir. Bir Bitcoin başka bir Bitcoin ile takas edilebilir ve takas işleminden sonra her iki Bitcoin de aynı değere sahip olur (Fernandez, 2021). Aynı durum fiziksel olarak kullandığımız para birimlerine de uyarlanabilir. NFT’ler için ise bu durum geçerli değildir, NFT’ler “non-fungible” yani takas edilemez ve bölünemezler.

NFT’leri üretmek (mint işlemi) için çeşitli platformlar kullanılabilir. Mint işlemi, amaca uygun olan platform (veya pazar yeri) seçildikten sonra, NFT’lerin Ethereum blok zincirinde dijital bir varlığa dönüştürülmesidir (Shah, 2022). NFT dosyası oluşturulduktan sonra bir gaz ücreti karşılığında satışa sunulabilir. Gaz ücretleri, Ethereum blok zincirindeki işlemlerin kaydedilmesi ve doğrulanmasında kullanılan bilgi işlem enerjisi için kullanıcılar tarafından yapılan ödemelerdir (Frankenfield, 2022). 2014 yılından beri var olan NFT varlıkları son yıllarda oldukça popüler hale gelmiştir (Conti & Schmidt, 2022). Öyle ki, NFT satış hacmi, bir önceki yıl sadece 95 milyon dolarken 2021’de yaklaşık 25 milyar dolara ulaşmıştır (Howcroft, 2022).

Yukarıda belirtildiği gibi, çoğu NFT, bir iş kanıtı (Proof-of-Work) blok zinciri olan Ethereum üzerinde çalışır (He & Zheng, 2021). Ethereum, Bitcoin teknolojisine benzer şekilde, blok zincirlerini güvence altına almak ve işlemleri doğrulamak için bir iş kanıtına ihtiyaç duymaktadır (Ante, 2021b; Bosworth Tetikoğlu, 2022). İş kanıtı, en genel anlamda, madencilerin bir blok çıkarmak için birbirleriyle rekabet etmesi anlamına gelmektedir. Madencilikte başarılı olabilmek için süper bilgisayarların saniyede birkaç trilyon tahmin üretmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için muazzam bir elektrik enerjisine ihtiyaç duyulmaktadır (Bosworth Tetikoğlu, 2022; Köhler vd., 2021). Yılda 38 milyon ton CO₂ üreten Bitcoin madenciliği, Dünya iklimine birçok ülkenin karbon ayak izinden daha fazla zarar vermektedir (de Vries, 2020; Digiconomist.net, 2022). 2018 yılında yayımlanan bir araştırmaya göre tek başına Bitcoin emisyonlarının dünyanın sıcaklığını iki derece artırabileceği öngörülmüştür (Mora vd., 2018).

Ethereum'un 2.0 versiyonunda iş kanıtı yerine hisse kanıtının (Proof-of-Stake) kullanılması, yeni nesil NFT işlemlerinde enerji ve donanım tasarrufu sağlamakta ve bu teknolojiyi daha sürdürülebilir hale getirmektedir (King & Nadal, 2012; Wackerow, 2022). Ethereum Foundation verilerine göre, Ethereum ağının tamamı hisse kanıtı sistemini kullanmaya başladığında enerji tüketimi %99,95 oranında azalacaktır (Beekhuizen, 2021).

Türkçe literatür incelendiğinde NFT kavramının farklı çalışmalarda farklı şekillerde çevrildiği görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta aynı çalışmada bile farklı çevirilerin kullanılmış olmasıdır. NFT kavramı için Türkçe literatürde; değiştirilemez jeton (Çallı, 2021), yeri doldurulamaz jetonlar (Pınar Saygın vd., 2021), değiştirilemez eşsiz varlıklar, değiştirilemeyen nadir varlıklar, benzersiz değiştirilemez varlık, eşsiz değiştirilemeyen varlık (Dursun, 2021), değiştirilemez jetonlar teknolojisi, değiştirilemez jeton, benzeri olmayan jeton (Özirili, 2021), değişimi-olanaksız çip (Arapoğlu, 2021), değiştirilemez jeton (Şağban, 2021), biricik veya eşsiz tokenlar (Senkardes, 2021) çevirileri yapılmıştır. Bu noktada NFT kavramının Türkçe çevirisi konusunda bir ortak fikir olmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın yazarları tarafından, NFT için bölünemeyen nadir varlık (BNV) çevirisi önerilmektedir.

NFT kavramı ile “bir mal veya varlığın benzer mal ya da varlıklarla değiştirilememesi” ifade edilmektedir (Pınar Saygın vd., 2021). Bir sanat eserinde olduğu gibi eşsiz olma özelliğine sahiptir; örneğin Mona Lisa tablosu eşsizdir, replikasyonları olmasına rağmen orijinal tablodan dünya üzerinde sadece bir adet mevcuttur. Bir NFT'nin alınıp satılması, orijinal bir tablonun bir başkasına verilmesine veya alınıp satılmasına benzetilebilir (Fernandez, 2021). NFT'ler de benzer şekilde eşsiz bir varlığı temsil eder. Bir blokzincirde kayıtlı dijital veya fiziksel varlıkların kriptografik olarak imzalanmış kopyaları olarak tanımlanabilecek olan NFT'ler, dijital varlıkların sahipliğini ve ticaretini teknolojik olarak mümkün kılmıştır (Valeonti vd., 2021). Bu durum, varlıkların mülkiyeti ve el değiştirmesiyle ilgili konularda tartışmalara yol açmaktadır. NFT'ler Ethereum blokzincir tarafından güvence altına alındığından sahiplik kayıtlarının değiştirilmesi söz konusu değildir (Aharon & Demir, 2021). Yani mülkiyet ve sahipliğin kökeninin takip edilebilmesi açısından NFT'lerin mevcut anlayışları bir adım öteye taşıdığı söylenebilir (Nadini vd., 2021). Martinod vd. (2021), NFT'nin sahiplik kavramında devrim yaratan nitelikte olduğunu belirtmiştir

NFT'ler, değiştirilemezliği blokzincir teknolojisine dayanan akıllı sözleşmelerle onaylanan benzersiz veya nadir dijital varlıklardır (Evans, 2019). Her NFT kendisine atanan dijital nesnenin kim tarafından oluşturulduğunu, daha önce kimlere ait olduğunu ve (eğer varsa) birçok kopyadan hangisinin orijinal olduğunu tartışmasız olarak belirler. Fotoğraf, video, elektronik belge benzeri her türlü dijital nesne NFT öğelerine dönüştürülerek sanat, oyun, spor koleksiyonları gibi birçok alanda karşılık bulurlar (Kugler, 2021; Trautman, 2021). Bu uygulama alanlarına

ait örneklere odaklanmadan önce NFT'lerin başlıca özelliklerini ortaya koymak yerinde olacaktır (Ali & Bagui, 2021; Kendrick, 2020).

- i. Benzersizlik: NFT'ler "hash" fonksiyonları yardımıyla şifrelenerek benzersiz hale getirilen kripto varlıklardır. Örneğin, Osman Hamdi Bey'in "Kaplumbağa Terbiyecisi" tablosu gibi bir sanat eserinin dijitalleştirilmiş hali bu yöntemle diğer kopyalarından ayrılır.
- ii. İzlenebilirlik: NFT'ler oluşturulduktan sonra her el değiştirme işleminin kaydı tutulmaktadır. Bu kayıtlar, el değiştirme sürecinin geriye doğru takibiyle, NFT ögesinin orijinalliğini doğrulamak için kullanılır. Örneğin, "Kaplumbağa Terbiyecisi" için oluşturulmuş NFT'lerden hangisinin gerçek sanat eserinin karşılığı olduğu izlenebilir.
- iii. Nadirlik: Seri olarak üretilen NFT'lerin ticari değerinin olması için sınırlı sayıda olmaları gerekir. Örneğin, bir konser için NFT olarak üretilen bilet sayısı sınırlıdır.
- iv. Bölünemezlik: NFT'ler alt birimlere bölünemezler, parçalı olarak takas edilemezler. Bu, bir konser biletinin yarısının satın alınamaması gibi düşünülebilir.
- v. Programlanabilirlik: Her NFT, blokzincir teknolojisi üzerine kurulu akıllı sözleşmelerle tasarlanır. Örneğin bazı NFT'ler her el değiştirdiğinde üreticisine telif hakkı ödenecek şekilde programlanır.

NFT Uygulamaları

Cryptopunks, CryptoKitties, Axie gibi popüler NFT uygulamaları, diğer alanlarda da bu teknolojinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. NFT'ler farklı başlıklar değerlendirilseler de temel olarak altı kategori altında gruplandırılabilir (Magotra vd., 2021; Nadini vd., 2021) (Tablo 1).

Tablo 1: NFT Kategorileri (Nadini vd., 2021).

	Kategori	Tanımı
1	Sanat	Görüntü, video veya GIF gibi öğelerden oluşan dijital sanat eserleri
2	Koleksiyonlar	Bir koleksiyonun parçası olarak tasarlanan NFT'ler
3	Oyunlar	Oyunlarda kullanılan NFT'ler
4	İşlevsel	Spesifik amaçlar için kullanılan NFT'ler (güvenli ve dağıtık isim servisleri)
5	Evrenötesi	Sanal dünyaların parçaları
6	Diğer	Diğer kategorilere dahil edilemeyen daha küçük koleksiyonlar

Sanat

Beeple takma ismi ile bilinen Mike Winkelmann'ın 2007-2021 arasında günlük olarak tasarladığı toplam 5000 dijital eserin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkan "Everydays: The First 5000 Days" NFT'si en popüler örneklerden biri olup 69.346.250 dolara satılmıştır (*Beeple (b. 1981), Everydays: The First 5000 Days | Christie's, 2021*). Diğer yandan Valeonti vd. (2021)'in çalışmasında bahsetmiş olduğu Michelangelo'ya ait Doni Tondo eserinin NFT'si (*Artnet News, 2021*) bu kategorinin önemli örneklerinden biridir. Bunlara ek olarak, Kings of Leon, albümünü NFT formatında satışa sunan ilk müzik grubudur (Hissong, 2021). Albümün NFT versiyonuna OpenSea platformundan ulaşılabilir (Kings of Leon x Yellowheart NFTS - Collection | OpenSea, 2022). Türkiye'deki örneklere bakıldığında, günümüz sanatçılarından Tarık Tolunay ve Refik Anadol'un dijital sanat çalışmalarının NFT versiyonlarını sattıkları görülmektedir (*NFTs by Refik Anadol | Nifty Gateway, 2022; TarTol - Profile | Rarible, 2022*) (**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**).

Şekil 2: Tarık Tolunay'a Ait NFT Örneği.

(Fractal Istanbul - Pandemi Bird's eye view, 2022)

Koleksiyonlar

Bir koleksiyon, sınırlı sayıdaki NFT'nin, belirli benzerlik oranlarıyla üretilip sunulmasıyla oluşturulur. Bu kategori altındaki en popüler örneklerden biri NBA maçlarından hareketli görüntüleri içeren NFT koleksiyonudur (*NBA Top Shot | Officially Licensed Digital Collectibles, 2022*). Yine en popüler örneklerden biri olan Cryptopunks, algoritmik olarak oluşturulan 24x24 piksel boyutunda 10.000 eşsiz dijital karakteri içeren NFT koleksiyonudur (*CryptoPunks, 2022*). Yine koleksiyon olarak verilebilecek örneklerden biri BoredApeYachtClub (*BoredApeYachtClub - Profile | OpenSea, 2022*) koleksiyonudur (Şekil 3). Bir

program tarafından üretilen benzersiz maymun avatarlarından oluşan bu koleksiyon aynı zamanda bu koleksiyondaki NFT sahiplerinin girebileceği, “collaborative graffiti board” olarak tanımlanan “The Bathroom” isminde bir kulüp üyeliğini sağlamakta ve NFT sahiplerinin her 15 dakikada bir kulübün duvarında bir piksel boyamasına imkan tanımaktadır (BAYC, 2022). Türkiye’deki bilinen örneklerden biri Cem Yılmaz’a ait karikatür ve karakterleri içeren koleksiyondur (CEMYILMAZMCLXXIII - Profile | OpenSea, 2022).

Şekil 3: Bored Ape Yacht Club NFT Örneği.

(BoredApeYachtClub - Profile | OpenSea, 2022)

Oyunlar

NFT'lerin ilk popüler örneklerinden biri olan CryptoKitties, satın alınabilen, beslenebilen, toplanabilen kedi karakterlerinden oluşan bir oyundur (CryptoKitties | Collect and breed digital cats!, 2022). Ethereum ağı üzerine kurulu bu oyunda, dijital nesne olarak kullanılan sanal kediler üretilerek el değiştirir. Sanal kedilerin mülkiyeti, ethereum zincirindeki akıllı sözleşmelerle garanti altına alınır. İlk (veya 0.) nesil sanal kediler, bir yıl boyunca her 15 dakikada bir açık artırmada oyunculara satılmıştır. Yeni sanal kediler, var olan (eski nesil) kedilerin gen haritalarına (kalıtımlarına) bağlı olarak üretilmektedir ve üretilebilecek toplam kedi sayısı 4 milyar civarındadır. Bu nedenle sınırlı sayıdaki eski nesil kediler daha değerlidir. Her bir sanal kedinin değiştirilemez genleri ve benzersiz görünümü akıllı sözleşmelerle garanti edilmektedir. Dolayısıyla bu sanal kediler, NFT olarak el değiştirebilirler.

İşlevsel

Çeşitli Ethereum uygulamalarında alan adı adreslerinin kullanımını kolaylaştırmak için Ethereum alan adı servisi (Ethereum Name Service – ENS) kullanılmaktadır. ENS adresleri, internet sitesi adresleri için kullanılan alan adı sistemine (Domain Name System – DNS) benzer şekilde tasarlanmıştır. Örneğin ENS sisteminde tanımlanan “benzeriolmayan.eth” adresi, bir kullanıcının kripto varlıklarını barındırdığı cüzdan adresi (“0xer45tscav9dgs32dc5id...”) yerine

kullanılabilir. Ethereum üzerindeki bir akıllı sözleşmeye bağlı olan bu alan adlarının her biri .eth uzantısıyla tanımlanır ve alan adı sahibi aynı zamanda alt alan adlarını da yönetir. Her alan adı ERC-721 standardı ile uyumlu, değiştirilemez bir NFT'ye sahiptir ve bu NFT'ler çeşitli platformlarda alınıp satılabilirler. Kısa (3, 4 karakterden oluşan) alan adları oldukça yüksek fiyatlardan el değiştirmektedir (Florent, 2021).

İşlevsel NFT'lerin uygulandığı bir diğer alan ise internete bağlı nesnelerin güvenliğidir. Bu nesnelerin çok hızlı biçimde artıyor olması bu alandaki güvenlik çözümlerine olan ihtiyacı da artırmaktadır. Blokzincir teknolojileri, veri mülkiyeti ve kullanıcının gizliliğini sağlayan değiştirilemez, dağıtılmış ve şifrelenmiş veri blokları kullanmaları nedeniyle nesnelerin internetinin güvenliği için de kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, internete bağlı bir nesnenin tuttuğu kayıtların değiştirilmesine yönelik bir saldırı, blokzincirin tamamı tarafından korunacağı için başarısız olacaktır. NFT'ler bu nesnelere hem donanım hem de yazılım bakımından güvenli hale getirmek için kullanılabilirler. Bu da nesnelerin ürettikleri verinin, şüpheye yer bırakmayacak şekilde güvenli kabul edilmesi sonucunu getirmektedir (Arcenoui vd., 2021).

İşlevsel NFT'lerin pratik olarak kullanıldığı bir diğer alan ise onaylı giriş gerektiren organizasyonlardır. Örneğin, günümüzde kullanılan etkinlik biletleme sistemlerinin, hileye açık olmak ve ikinci el değişimleri üzerinde yeterli kontrolü sağlayamamak gibi sorunları vardır. Ayrıca bu sistemler güvenilirlik için üçüncü bir tarafa ihtiyaç duymaktadırlar. Herhangi bir etkinlik için biletler yetkili bir satıcıdan satın alınabilir. Fakat farklı fiyatlardan bilet satışının olduğu yetkisiz platformlar da mevcuttur ve bu platformlar giderek büyümektedirler. Üçüncü tarafların kazandığı bu işleyiş asıl taraflar olan tüketici ve etkinlik düzenleyicilerin yararını gözetmemektedir. Tüketiciler bu platformlardan bilet alırken üçüncü taraflara güvenmek durumundadırlar ve hile ve kandırılma riski ile karşı karşıyadırlar. Karekod benzeri çözümler bilgiyi kodlarlar fakat şifrelemezler ve taklit edilmeye açıktırlar. Ayrıca tüketiciler biletlerin üzerindeki bu kodları doğrulayacak araçlardan yoksundurlar. Aynı kodlu biletin birden çok kez satılması çok sık rastlanılan bir durumdur. NFT'ler tüketicilere benzersiz sertifikalar sunarak, hem bu pazarı yöneten üçüncü taraflara olan gereksinimi ortadan kaldırır hem de güvenlik açıklarını giderir (Regner vd., 2019).

İşlevsel NFT'lerin sektörel bazda kullanımının bir örneği ilaç tedarik zincirinin denetim altında tutulmasıdır. Bu zincir üretici, toptancı, dağıtıcı ve eczacıdan oluşmakta ve bütünlüğü olmayan sistemlerle takip edilmeye çalışılmaktadır. İlaçların el değiştirmeleri sırasında bilgi kopuklukları da sıklıkla meydana gelmektedir. Bu sorunu çözmek amacı ile farklı elektronik takip sistemleri kullanılmaktadır. Bunlar genellikle RFID (radyo frekansı ile tanımlama) ve NFC (yakın alan iletişimi) gibi etiket algılama yöntemlerine dayanmaktadır. Fakat bu etiketlerin kopyalanarak kullanıcılara sahte veya standart dışı ilaçların

satılmasının tamamen önüne geçilememektedir. Bu soruna çözüm olarak bütün zincir boyunca ilaçların toptan ya da kutu bazında takip edilmesini sağlayacak NFT etiketlemesi önerilmektedir (Omar & Basir, 2020).

Metaverse

“Meta” (öte) ve “verse” (evrenden türetilen) sözcüklerinin birleşimiyle oluşan metaverse kavramı gerçek dünyanın bir yansıması olan, içerisinde, insanların avatarlar üzerinden birbirleri ve uygulamalarla etkileşimde olabildikleri yeni nesil bir sanal evrene karşılık gelmektedir. Teknolojik ilerlemelerle birlikte kullanıcı sayısı artmakta ve yüksek miktarda veri içeren metaverse aktiviteleri gerçeğe yaklaşmaktadır. Metaverse üzerindeki etkileşim arttıkça değeri artmakta ve veri güvenliği giderek daha önemli hale gelmektedir. NFT’ler kullanılarak metaverse üzerinde ödemeler güvenli şekilde yapılabilir ve elde edilen varlıkların mülkiyet hakkı garanti edilebilir (Jeon vd., 2021). Aynı zamanda NFT olarak üretilen avatarlar, kullanıcıların sanal profillerini benzersiz şekilde oluşturabilmelerine ve etkileşimlerini derinleştirmelerine olanak sağlamaktadır.

Metaverse’ün merkezi bir şekilde geliştirilip yönetilmesi yolunu seçen FAANG (Facebook, Apple, Amazon, Netflix, Google) şirketleri karşısında, metaverse kavramını NFT’ler ve bağlantılı akıllı sözleşmelerin kullanıldığı açık kaynaklı protokollere dayandıran girişimler de mevcuttur. Bu girişimlerin en önemlisi NFT bazlı bir metaverse projesi olan ve merkezi yerine kullanıcı veya topluluk bazlı yönetimi tercih eden Decentraland’dır (*Decentraland*, 2022). Decentraland emlak kavramını metaverse üzerinde sanal gerçeklik ve blokzincir teknolojisini birleştirerek uygulamaktadır (Dowling, 2021). Bu platformda, Ethereum standartlarında üretilen jetonlar (MANA Token), NFT’leri (LAND Token) satın almak için kullanılmaktadır. Buradaki jetonlar gerçek hayattaki paraya, NFT’leri ise satın alınan gayrimenkulun tapusuna benzetilebilir. Kullanıcılar satın aldıkları arazi üzerinde yapı kurabilmekte, bu yapılara ilanlar olarak para kazanabilmekte veya koleksiyonlar için sergiler açabilmektedirler. Toprak, varlık ve oyun NFT’lerinden oluşan sanal bir dünyaya başka bir örnek de Sandbox’tır (*The Sandbox Game*, 2022). Sandbox’ta kullanıcılar kendi üretimlerinin ve topraklarının sahibi olmaktadır. Her iki metaverse de NFT ağ operasyonlarını Ethereum platformu üzerinden yapmaktadırlar (Garon, 2022).

Çevrimiçi platformlarda, kullanıcılar tarafından oluşturulan içerikler her zaman geliştiricilerinin kurallarına uymak durumunda değildirler ve değişik biçimlerde olabilirler. Bu noktada blokzincir tabanlı NFT’ler, metaverse üzerindeki içeriklerin doğrulanması ve mülkiyetlerin belirlenmesi konusunda güvenilir bir yol olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, blokzincir tabanlı olarak geliştirilen üniversite kampüs metaverse’ü (The Chinese University of Hong Kong, Shenzhen) kullanıcılara üç boyutlu nesnelere üretebilmeleri için yazılımlar sunmakta ve üretilen parçalar NFT olarak saklanabilmektedir. Bu NFT’ler daha sonra

ticarileştirilebilmekte ya da koleksiyon parçası olarak tutulabilmektedir (Duan vd., 2021).

Diğer uygulamalar

Yukardaki kategorilerde yer almayan uygulamalar bu başlık altında incelenmiştir. Örneğin, Twitter CEO'su Jack Dorsey'in, 2006'da yazmış olduğu ilk tweet'inin NFT'si 2,9 milyon dolara satılmıştır (Harper, 2021). Benzer şekilde 2007'de hashtag kullanılan ilk tweet de 2021 yılında 10000 dolara satılmıştır (Valuables, 2007). Bu kategorinin bir başka örneği, Android ve IOS cihazlarda kullanılabilen STEP N sağlık uygulamasıdır (STEP N, 2021). Bu uygulama kullanıcılara çeşitli özelliklere sahip NFT spor ayakkabıları sunmaktadır. Kullanıcılar gerçek hayatta yürüyüş ve koşu yaparak kripto para kazanabilir, bu kazançlarla daha üstün özelliklere sahip spor ayakkabılar alabilirler.

NFT'ler, SuperRare (*SuperRare | NFT Art | NFT Art Marketplace | Digital Art*, 2022), Nifty Gateway (*Nifty Gateway*, 2022), OpenSea (*OpenSea, the largest NFT marketplace*, 2022), Rarible (*Rarible – Create, sell or collect digital items secured with #blockchain*, 2022), Mintable (*Mintable.app - Home*, 2022), Binance (*Binance NFT | Marketplace for NFTs and Mystery Boxes*, 2022) ve crypto.com (*Crypto.com NFT | Buy, Sell, Discover Exclusive Digital Collectibles*, 2022) gibi çeşitli platformlarda üretilip el değiştirebilirler. Ayrıca bu platformlarda, NFT'ler sanal cüzdanlar üzerinden alınıp satılabilirler (Cornelius, 2021). Bu platformlarla beraber Ethereum tabanlı NFT pazarlarına dair verilerin yer aldığı en büyük web sitesi olan NonFungible (NonFungible.com, 2022) incelenebilir.

SONUÇ

NFT'ler genellikle dijital sanat eserleri ya da oyun materyalleri sahipliğini tanımlamakta kullanılsa da dijital dünyada kullanıcılar tarafından oluşturulan her türlü içeriğin sahipliğinin belirlenmesi ve ticarileştirilmesi konusu yeni bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sahiplik sınırlı sayıda ya da eşsiz üretilen sanat eserleri için olabilirken diğer yandan akıllı sözleşmeler için de sözleşmenin tarafı olmak şeklinde tezahür etmektedir.

NFT'ler özellikle 2021 yılında artırdıkları pazar payıyla dijital ekonomide yerlerini almıştır. Özellikle sanat eserleri ve modern sanatta kayda değer bir patlama gerçekleştiren NFT satışlarının 2022 yılıyla birlikte bir miktar durması ve ardından tekrar yukarı doğru ivmelenmesi beklenmektedir. Gelecekte, Da Vinci'nin Mona Lisa eseri gibi değeri milyarlarla ölçülen NFT sanat eserlerinin duvarlarda yerlerini almaları hiç şaşırtıcı olmayacaktır. Diğer yandan blokzincir teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte, daha az merkezi bir internet yapısının dolayısı ile daha dağıtık iş modellerinin ve buna uyumlu bir ekonomik ve finansal işleyişin gelişmesi kaçınılmazdır. Bankaların olmadığı mevduat hesaplarına, acentaların olmadığı sigortalara alışacağımız dönem çok uzakta değildir. Aynı

zamanda banka, emlak ofisi vb. üçüncü bir taraf olmadan başvurulacak kredilerle alınacak gayrimenkuller ile gene taraf olarak alıcı ve satıcı dışında başkasının bulunmayacağı araç satışlarının da yakın bir gelecekte mümkün olacağı düşünülmektedir.

NFT transferinde kullanılan platformların ve dolayısıyla NFT'lerin artmasıyla bunlara bağlı ekonomi büyümekte ve bu piyasaların geleneksel piyasalarla olan bağlantısı daha çok araştırmaya ve planlamaya dair ihtiyaç doğurmaktadır. NFT piyasalarının işleyişi, diğer varlıklarla etkileşimi, NFT piyasalarının güvenliği ve geleceği gibi konular bu konuda araştırma alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teknolojik gelişmeler bazı alanlarda yerleşik hukuk sisteminin yetersiz kalması veya yeni işleyiş ile çelişmesi sonucunu doğuracaktır. Bu hukuksal alanlar NFT'leri de kapsayacak biçimde yeni araştırma konuları sunmaktadır. Belki de bu süreç klasik hukuk düzenini de tasfiye ederek NFT'ler üzerinden sadece tarafların anlaşmazlıklarını çözüp uzlaşabildikleri sistemler doğuracaktır.

Sosyal platformlar, metaverse gibi sanal platformlar, yazılım ve uygulama geliştirme platformları gibi alanlarda NFT uygulamalarının önerilmesi ve geliştirilmesi araştırmaya açık konulardır. Bu çalışma yapıldığında akıllı sözleşmelerle ilgili birçok uygulama önerisi olmasına rağmen yapılmış ve çalışan çok fazla uygulama bulunmadığından bu konu yeterince incelenememiştir. Fakat bu alandaki örneklerin artacağı öngörülmektedir. NFT'lerin yakın bir gelecekte finans, sanat ve diğer kategorilerde hızlıca yayılarak konularının en önemli bileşeni haline alacakları aşikardır. Bu çalışmanın Türkçe literatüre NFT ile bununla ilgili kavramlar çerçevesinde temel bilgileri aktarması umulmaktadır.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit katkı vermiştir ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aharon, D. Y., & Demir, E. (2021). NFTs and asset class spillovers: Lessons from the period around the COVID-19 pandemic. *Finance Research Letters*, 102515. <https://doi.org/10.1016/J.FRL.2021.102515>.

Ali, M., & Bagui, S. (2021). Introduction to NFTs: the future of digital collectibles. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(10), 50–56. <https://doi.org/10.14569/IJACSA.2021.0121007>.

Ante, L. (2021a). Smart contracts on the blockchain – a bibliometric analysis and review. *Telematics and Informatics*, 57, 101519. <https://doi.org/10.1016/J.TELE.2020.101519>.

Ustaoglu, E., Kiran, S., Bağcı, M., Emre, İ. E. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 4

Ante, L. (2021b). The non-fungible token (NFT) market and its relationship with Bitcoin and Ethereum. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.3861106>.

Arapoğlu, F. (2021). Sanatta aktüel gündem: kripto sanat (NFT). *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 91–93.

Arcenegui, J., Arjona, R., Román, R., & Baturone, I. (2021). Secure combination of iot and blockchain by physically binding iot devices to smart non-fungible tokens using pufs. *Sensors*, 21(9). <https://doi.org/10.3390/s21093119>.

Artnet News. (2021). <https://news.artnet.com/art-world/uffizi-gallery-michelangelo-botticelli-nfts-1969045>, (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

BAYC. (2022). <https://boredapeyachtclub.com/#/home>, (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Beekhuizen, C. (2021). *Ethereum's energy usage will soon decrease by ~99.95%*. Ethereum Foundation Blog. <https://blog.ethereum.org/2021/05/18/country-power-no-more/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Beeple (b. 1981), Everyday: The First 5000 Days | Christie's. (2021). <https://onlineonly.christies.com/s/first-open-beeple/beeple-b-1981-1/112924> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Binance NFT | Marketplace for NFTs and Mystery Boxes. (2022). <https://www.binance.com/en/nft/home> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

BoredApeYachtClub - Profile | OpenSea. (2022). <https://opensea.io/BoredApeYachtClub?tab=created> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Bosworth Tetikoğlu, E. M. (2022). *5 Eco-Friendly Appliances Worth The Money*. brightly. <https://brightly.eco/5-eco-friendly-appliances-worth-the-money/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Buterin, V. (2013). *Ethereum whitepaper - a next-generation smart contract and decentralized application platform*. <https://ethereum.org/en/whitepaper/#a-next-generation-smart-contract-and-decentralized-application-platform> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Çallı, F. (2021). NFT teknolojisine turizm perspektifi ile bir bakış. *Journal of New Tourism Trends (JOINNT)*, 2(2), 161–172.

CEMYILMAZMCMLXXIII - Profile | OpenSea. (2022). <https://opensea.io/CEMYILMAZMCMLXXIII?tab=created> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Christidis, K., & Devetsikiotis, M. (2016). Blockchains and smart contracts for the Internet of Things. *IEEE Access*, 4, 2292–2303.

<https://doi.org/10.1109/ACCESS.2016.2566339>

Claeys, G., Demertzis, M., & Efstathiou, K. (2018). Cryptocurrencies and monetary policy. *Bruegel Policy Contribution*, 10.

Conti, R., & Schmidt, J. (2022). *What Is An NFT? Non-Fungible Tokens Explained*. Forbes Advisor. <https://www.forbes.com/advisor/investing/cryptocurrency/nft-non-fungible-token/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Cornelius, K. (2021). Betraying blockchain: accountability, transparency and document standards for non-fungible tokens (nfts). *Information (Switzerland)*, 12(9). <https://doi.org/10.3390/info12090358>

Crosby Nachiappan Pradan Pattanayak Sanjeev Verma, M., & Kalyanaraman, V. (2016). BlockChain technology: beyond bitcoin. *Applied Innovation Review*, 2, 6–19.

Crypto.com NFT | Buy, Sell, Discover Exclusive Digital Collectibles. (2022). <https://crypto.com/nft> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

CryptoKitties | Collect and breed digital cats! (2022). <https://www.cryptokitties.co/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

CryptoPunks. (2022). <https://www.larvalabs.com/cryptopunks> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

de Vries, A. (2020). Bitcoin's energy consumption is underestimated: a market dynamics approach. *Energy Research and Social Science*, 70. <https://doi.org/10.1016/J.ERSS.2020.101721>

Decentraland. (2022). <https://decentraland.org/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Digiconomist.net. (2022). *Bitcoin Energy Consumption Index - Digiconomist*. digiconomist.net. <https://digiconomist.net/bitcoin-energy-consumption/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Dowling, M. M. (2021). Fertile LAND: pricing non-fungible tokens. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.3813522>

Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X., & Cai, W. (2021). Metaverse for social good: a university campus prototype ACM reference format. *Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia*, 153–166. <https://doi.org/10.1145/3474085.3479238>

Dursun, N. (2021). NFT/Kripto sanat ve hareketli grafik ilişkisi. *Humanities and Administrative Sciences*, 7(40), 1037–1055. <https://doi.org/10.31589/JOSHAS.649>

Ustaoglu, E., Kiran, S., Bağcı, M., Emre, İ. E. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 4

Evans, T. M. (2019). Cryptokitties, cryptography, and copyright. *AIPLA Quarterly Journal*, 47(2).

Fernandez, P. (2021). Non-fungible tokens and libraries. *Çinde Library Hi Tech News* (C. 38, Sayı 4, ss. 7–9). <https://doi.org/10.1108/LHTN-08-2021-0048>

Florent, D. (2021). *What is the \$ENS governance token?* NonFungible.com. <https://nonfungible.com/blog/ens-governance-token-utility> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Fractal Istanbul - Pandemi Bird's eye view. (2022). <https://rarible.com/token/0xd07dc4262bcd8f85190c01c996b4c06a461d2430:270318?tab=owners> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Frankenfield, J. (2022). *Gas (Ethereum) Definition.* Investopedia. <https://www.investopedia.com/terms/g/gas-ethereum.asp> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Garon, J. M. (2022). Legal implications of a ubiquitous metaverse and a Web3 future. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.4002551>

Haar, R. (2022). *The 10 most popular cryptocurrencies, and what you should know about each before you invest.* <https://time.com/nextadvisor/investing/cryptocurrency/types-of-cryptocurrency/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Harper, J. (2021). *Jack Dorsey's first ever tweet sells for \$2.9m - BBC News.* BBC News. <https://www.bbc.com/news/business-56492358> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

He, W., & Zheng, H. (2021). Literature review on block chain: technology, principle and development. *Journal of Physics: Conference Series*, 1848(1). <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1848/1/012166>

Hewa, T., Ylianttila, M., & Liyanage, M. (2021). Survey on blockchain based smart contracts: Applications, opportunities and challenges. *Journal of Network and Computer Applications*, 177, 102857. <https://doi.org/10.1016/J.JNCA.2020.102857>

Hissong, S. (2021). *Kings of leon will be the first band to release an album as an NFT.* Rolling Stone. <https://www.rollingstone.com/pro/news/kings-of-leon-when-you-see-yourself-album-nft-crypto-1135192/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Howcroft, E. (2022). *NFT sales hit \$25 billion in 2021, but growth shows signs of slowing.* Reuters. <https://www.reuters.com/markets/europe/nft-sales-hit-25-billion-2021-growth-shows-signs-slowing-2022-01-10/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Jeon, H., Youn, H., Ko, S., & Kim, T. (2021). Blockchain and AI meet in

the metaverse. *Blockchain Potential in AI.*
<https://doi.org/10.5772/INTECHOPEN.99114>

Kendrick, L. (2020). *Non-Fungible Tokens A Brief Introduction and History.*

King, S., & Nadal, S. (2012). *PPCoin: peer-to-peer crypto-currency with proof-of-stake.* <https://archive.org/details/PPCoinPaper>

Kings of Leon x Yellowheart NFTS - Collection | OpenSea. (2022).
<https://opensea.io/collection/kings-of-leon-yellowheart-nfts>

Köhler, S., Pizzol, M., & Sarkis, J. (2021). Unfinished paths—from blockchain to sustainability in supply chains. *Frontiers in Blockchain, 0*, 45.
<https://doi.org/10.3389/FBLOC.2021.720347>

Kugler, L. (2021). Non-fungible tokens and the future of art. *Communications of the ACM, 64*(9), 19–20. <https://doi.org/10.1145/3474355>

Magotra, V. q, Prithviraj, K., Patel, S., & Gupta, P. (2021). Blockchain and its application in non-fungible tokens. *International Journal of Scientific Research in Computer Science, Engineering and Information Technology, 7*(2), 631–633.
<https://doi.org/10.32628/CSEIT2172135>

Martinod, N., Homayounfar, K., Lazzarotto, D., Upenik, E., & Ebrahimi, T. (2021). Towards a secure and trustworthy imaging with non-fungible tokens. *Proceedings of SPIE - The International Society for Optical Engineering, 11842.*
<https://doi.org/10.1117/12.2598436>

Mintable.app - Home. (2022). <https://mintable.app/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Mora, C., Rollins, R. L., Taladay, K., Kantar, M. B., Chock, M. K., Shimada, M., & Franklin, E. C. (2018). Bitcoin emissions alone could push global warming above 2°C. *Nature Climate Change 2018 8:11*, 8(11), 931–933.
<https://doi.org/10.1038/s41558-018-0321-8>

Musiala Jr., R. A., Wasick, J. F., Murphy, K. R., & Reynolds, V. (2022). *Introduction to Non-Fungible Tokens.* BakerHostetler. <https://www.bakerlaw.com/Introduction-to-Non-Fungible-Tokens> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Nadini, M., Alessandretti, L., Di Giacinto, F., Martino, M., Aiello, L. M., & Baronchelli, A. (2021). Mapping the NFT revolution: market trends, trade networks, and visual features. *Scientific Reports, 11*(1).
<https://doi.org/10.1038/s41598-021-00053-8>

Nakamoto, S. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System.* www.bitcoin.org (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Ustaoglu, E., Kiran, S., Bağcı, M., Emre, İ. E. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 4

Namecoin. (2022). <https://www.namecoin.org/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

NBA Top Shot | Officially Licensed Digital Collectibles. (2022). <https://nbatopshot.com/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

NFTs by Refik Anadol | Nifty Gateway. (2022). <https://niftygateway.com/marketplace/artist/9858> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Nifty Gateway. (2022). <https://niftygateway.com/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

NonFungible.com. (2022). *NonFungible.com*. *NonFungible.com*. <https://nonfungible.com/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Omar, A. S., & Basir, O. (2020). Secure anti-counterfeiting pharmaceuticals supply chain system using composable non-fungible tokens. *Blockchain for Cybersecurity and Privacy*, 243–259. <https://doi.org/10.1201/9780429324932-14>

OpenSea, the largest NFT marketplace. (2022). <https://opensea.io/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Özirili, Y. (2021). Olmayan müze: kripto sanat. *Journal of Tourism Studies*, 3(1), 1–14.

Pınar Saygın, E., Findıklı, S., Üyesi, Ö., & Dumlupınar Üniversitesi, K. (2021). Tuvalden tuşa: Sanat pazarındaki dijital dönüşümde NFT'lerin rolü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(4), 1452–1466. <https://doi.org/10.15295/BMIJ.V9I4.1930>

Rarible – Create, sell or collect digital items secured with #blockchain. (2022). <https://rarible.com/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Regner, F., Schweizer, A., & Urbach, N. (2019). NFTs in practice - Non-fungible tokens as core component of a blockchain-based event ticketing application. *40th International Conference on Information Systems, ICIS 2019*.

Şağban, E. E. (2021). NFT'ler özelinde siber sigortaya bir bakış. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 3(2), 430–493. <https://doi.org/10.55009/bilismhukukudergisi.944919>

Schwab, C. (2022). *Cryptocurrencies: What are they?* <https://www.schwab.com/learn/story/cryptocurrencies-what-are-they> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Senkardes, C. G. (2021). Blockchain technology and NFT's: a review in music industry. *Journal of Management, Marketing and Logistics-JMML*, 8(3), 154–163. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2021.1454>

Shah, V. (2022). NFT: an overview, investment perception and its

sustainability. *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology*, 10(3). <https://doi.org/10.22214/ijraset.2022.40935>

Singhal, B., Dhameja, G., & Panda, P. S. (2018). How blockchain works. *Beginning Blockchain*, 31–148. https://doi.org/10.1007/978-1-4842-3444-0_2

STEPN. (2021). *STEPN is a Web3 lifestyle app with Social-Fi and Game-Fi elements*. STEPN. <https://stepn.com/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

SuperRare | NFT Art | NFT Art Marketplace | Digital Art. (2022). <https://superrare.com/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Szabo, N. (1997). *The Idea of Smart Contracts*. <https://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/idea.html> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

TarTol - Profile | Rarible. (2022). <https://rarible.com/tartol/sale> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

The Sandbox Game. (2022). <https://www.sandbox.game/en/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

Trautman, L. J. (2021). Virtual art and non-fungible tokens. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.3814087>

Valeonti, F., Bikakis, A., Terras, M., Speed, C., Hudson-Smith, A., & Chalkias, K. (2021). Crypto collectibles, museum funding and openGLAM: Challenges, opportunities and the potential of non-fungible tokens (NFTs). *Applied Sciences (Switzerland)*, 11(21). <https://doi.org/10.3390/app11219931>

Valuables. (2007). *Valuables*. Valuables. <https://v.cent.co/tweet/223115412>

Vujičić, D., Jagodić, D., & Randić, S. (2018). Blockchain technology, bitcoin, and Ethereum: a brief overview. *2018 17th International Symposium on INFOTEH-JAHORINA, INFOTEH 2018 - Proceedings, 2018-Janua*, 1–6. <https://doi.org/10.1109/INFOTEH.2018.8345547>

Wackerow, P. (2022). *Proof-of-stake (PoS)*. [ethereum.org. https://ethereum.org/en/developers/docs/consensus-mechanisms/pos/](https://ethereum.org/en/developers/docs/consensus-mechanisms/pos/) (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

EK 1: Sözlük

- **Blokzincir (Blockchain):** Verileri dağıtık bir biçimde bir bilgisayar ağının düğümleri üzerinde birbirlerini doğrulayan ardışık bloklar biçiminde tutan veri tabanı.
- **NFT (Non-Fungible Token):** Akıllı sözleşmelere dayanan, nadir, takas edilemeyen ve bölünemeyen dijital varlık.
- **Kripto para (cryptocurrency):** Blokzincir teknolojisi üzerinde şifreleme yöntemleri kullanılarak üretilen sanal para.
- **Bitcoin:** Blokzincir teknolojisi ile üretilen ilk kripto para birimi. 1 Bitcoin 100 milyon Satoshi'dir (SATS).
- **Ethereum:** Kripto para işlemleri için blokzincir teknolojisini kullanan, dağıtık bir bilgi işlem platformudur.
- **Ether:** Ethereum ağının para birimi.
- **Akıllı sözleşme (smart contract):** Tarafların onayı ile otomatik olarak devreye giren sözleşme algoritması.
- **Kripto token:** Bitcoin ya da NFT gibi blokzincir üzerinde üretilen dijital varlıklar.
- **Sanal cüzdan (wallet):** Dijital varlıkların çevrimiçi saklanmasını sağlayan özel anahtarı içeren yazılım.
- **Soğuk cüzdan (cold wallet):** Dijital varlıkların çevrimdışı saklanmasını sağlayan özel anahtarı içeren donanım.
- **Evrenötesi (metaverse):** Sosyal medya, dijital oyun, artırılmış ya da sanal gerçeklik kavramları etrafında oluşturulan sanal evren.
- **Renkli para (color coin):** Kaynağı ya da yaratıcısının belirlenebilmesi için diğerlerinden ayırt edilebilecek şekilde işaretlenmiş Bitcoin.
- **Nesnelerin interneti (Nİ) (Internet of Things – IoT):** Sensörler, yazılım ve diğer teknolojilerle donatılmış fiziksel nesnelere oluşan internet ağı.
- **Hash:** Farklı büyüklüklerdeki verilerin (bit) sabit bir büyüklüğe geri çevrilemez biçimde dönüştürülmesidir.
- **Dağıtık defter (Distributed ledger):** Farklı lokasyonlardaki altyapılar üzerinde kurulu eşzamanlı erişim, doğrulama ve güncelleme olanağı sunan ve blokzincir teknolojisi ile şifrelenen ana defter.
- **Mint:** Kripto para basmak veya NFT oluşturmak.
- **Gas:** Ethereum platformu işlem ücreti birimi.
- **Peer-to-peer transaction:** Eşler arası, aracı olmaksızın gerçekleşen işlem.
- **Zaman damgası (Time stamp):** Bir elektronik işlemin gerçekleştiği anı gösteren belirteç.

Yayın Geliş Tarihi: 23.03.2022
Yayına Kabul Tarihi: 02.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1092074>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1822-1839
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN İŞ MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN YAŞAM DOYUMUNA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

*Özgül YÜKSEKBİLGİLİ**

Öz

Finansal ve istihdam edilen kişi bakımından önemli ve stratejik öneme sahip olan sivil havacılık sektöründe çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada yaşam kalitesinin yordayıcıları olarak iş memnuniyeti ile yaşam doyumu ele alınmıştır. İş memnuniyetinin yaşam doyumuna etkisi incelenmiş olup, bununla birlikte iş memnuniyeti ve yaşam doyumunun demografik değişkenlere göre de farklılık gösterip göstermediği de incelenmiştir.

Çalışma ile ilgili veriler anket aracılığıyla 403 sivil havacılık yer hizmetleri çalışanından toplanmıştır. Araştırmanın evrenini Gaziantep ilinde çalışan sivil havacılık yer hizmetleri personeli oluşturmaktadır. Tanımlayıcı istatistikler, t-testi, anova analizi ve regresyon analizleri kullanılarak anket yöntemi ile elde edilen verilerin analizleri yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, sivil havacılık sektöründe çalışanların iş memnuniyetleri açısından cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve çalışma süresi değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yaşam doyumu açısından ise; cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve çalışma süreleri değişkenleri açısından anlamlı fark olduğu görülmüştür. Ayrıca bulgular çalışanların iş memnuniyeti, çalışanların yaşam doyumlarını toplam varyansın yaklaşık %73'ünü açıkladığını ve çalışanları iş memnuniyetlerinin artırılması yaşam doyumunda önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İş Memnuniyeti, Yaşam Doyumu, Sivil Havacılık, Yer Hizmetleri*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Yüksekbilgili, Ö. (2022). Sivil havacılık sektöründe çalışanların iş memnuniyet düzeylerinin yaşam doyumuna etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1822-1839.

Bu makalede kullanılan anket için Hasan Kalyoncu Üniversitesi tarafından 05.04.2021 tarihinde, 2104050014 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

*Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0003-1557-8486, ozgul.tan@hku.edu.tr.

**INVESTIGATION OF THE EFFECT OF EMPLOYEE'S JOB
SATISFACTION LEVEL ON LIFE SATISFACTION IN CIVIL AVIATION
SECTOR**

Abstract

The study was carried out on the civil aviation sector, which has an important and strategic importance in terms of financial and employed persons.

In this study, job satisfaction and life satisfaction were discussed as predictors of quality of life. The effect of job satisfaction on life satisfaction was examined, and it was also examined whether job satisfaction and life satisfaction differed according to demographic variables.

Data related to the study were collected from 403 civil aviation ground services employees through a questionnaire. The universe of the research consists of civil aviation ground services personnel working in Gaziantep. Descriptive statistics, t-test, anova analysis and regression analysis were used for data analysis.

According to the results of the analysis, it was seen that there was a significant difference in job satisfaction of the civil aviation sector employees in terms of gender, marital status, education level, and working time. In terms of life satisfaction, it was seen that there was a significant difference in terms of gender, marital status, educational status, and working time. In addition, it was determined that the job satisfaction of the employees and the life satisfaction of the employees explain approximately 73% of the total variance.

Keywords: *Job Satisfaction, Life Satisfaction, Civil Aviation, Ground Handling*

GİRİŞ

Sivil havacılık sektörü dünyada ve ülkemizde gelişmekte olan iş ve sosyal yaşamda önemli bir sektör olup, stratejik açıdan aynı zamanda ekonomik açıdan da büyük öneme sahip bir sektör olmuştur. Sivil havacılığı önemli kılan hizmet sadece bireylerin ulaşım ihtiyaçlarını karşılamak değil, lojistik hizmetinin de yapılıyor olmasıdır.

Sivil havacılık sektöründe yer alan işletmeler de diğer işletmeler gibi özellikler göstermekte olup, sivil havacılık sektörü de dış çevrede yaşanan değişme ve gelişmelerden etkilenmektedirler. Aynı şekilde yönetimin fonksiyonları uygulanmaktadır.

Yer hizmeti şirketleri sivil havacılığın önemli bir hizmet kolu olup, yolcuların birçok hizmetinin yerine getirildiği bir ortamı ifade etmektedir. Yer hizmetleri için sivil havacılığın mutfağı benzetmesi yapılabilir. Hem uçuşun gerçekleşmesi için uçağa ve hava yolu şirketlerine verilen hizmetler, hem de müşteri memnuniyetinin sağlanması için yolcuların konforlu ve sorunsuz şekilde seyahat etmesi için hizmetler verilmektedir. Müşterilere verilen kaliteli hizmet bir hava yolu işletmesinin başarısında belirleyici olan temel faktördür.

Havayollarının başarı kriterleri arasında önemli bir etkiye sahip olan kalkışın zamanında olması, sivil havacılık yer hizmetlerini önemli kılmaktadır. Yer hizmetleri uçakların hazırlanmasından başlayan süreç ile başlayıp, uçuş faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan alan olarak ifade edilmektedir. Havaalanları Yer Hizmetleri Yönetmeliği'nin 5. maddesinde havaalanı yer hizmetleri türleri ikram, servis, gözetim, güvenlik vb. olmak üzere 10 gruba ayrılmıştır.

Sivil havacılık sektöründe rekabet her geçen gün artmakta olup, örgütlerin rekabet edebilmesi açısından çalışanların performansı önemli hale gelmektedir. Bir örgütün başarısı ise büyük ölçüde çalışanların performansına bağlıdır. İş memnuniyeti, etkili bir çalışanı örgütte tutmada önemli bir rol oynamaktadır. İşinden memnun çalışanların örgütteki performansları da pozitif etkilenmektedir.

Bu çalışmanın amacı sivil havacılık sektöründe yer hizmetleri işletmelerinde çalışan personellerin yaşam doyumları ile iş memnuniyetleri arasındaki ilişkiyi analiz etmektir.

YAŞAM DOYUMU

Yaşam doyumunu, son zamanlarda ve doğrudan yaşanan yaşama bağlı olarak tanımlanan kavramlardır (Dikmen, 1995, s.119). Avşaroğlu ve arkadaşları (2005, s.118) tarafından yapılan bir çalışmada ise yaşam doyumunu mutluluk, moral gibi değişik açılardan iyi olma hali olarak ifade etmişlerdir.

Ünal ve arkadaşları (2001, s.114) ise yaşam doyumunu kişisel amaçlar ve ulaşılan hedefler arasındaki uygunluğun yargısal değerlendirilmesi olarak tanımlamışlardır. Dağlı ve Baysal (2016, s.1252) tarafından yapılan bir çalışmada ise spor yapmak, güvenli bir bölgede yaşamak, geniş bir sosyal çevrenin bulunması, evli olmak, çevresi ile iyi ilişkilerinin bulunması, sağlıklı olmak, özgürlük, demokrasi, açık fikirli olmak, aktif olmak, politik istikrar, kendi hayatının kontrolünü kendi elinde olduğunu hissetmek, gibi faktörlerin yaşam doyumunu etkileyen temel faktörler olarak belirtilmiştir.

Yaşam doyumunu, bir bireyin hayatının bir bütün olarak göz önüne aldığı, kendi hayatını yargılama sonucundaki yaşam kalitesi derecesi olarak düşünülmektedir. Başka bir ifade ile kişinin yaşadığı hayatı ne kadar çok sevdiği (Veenhoven, 1991, s.10).

Sung (2003, s.1094) yaptığı bir çalışmada yaşam doyumunu bir bireyin günlük yaşamındaki faaliyetleri, sorumlulukları, yaşamlarının anlamı, hedeflerine erişmesi, pozitif bir egoya sahip olması, kendisiyle ilgili değerlere sahip olması ve iyimser bir tutum sergilemesi olarak ifade etmiştir. Yaşam doyumunu insanların kendilerine ait özel yaşamlarının kendi standartlarında oluşturdukları süreçlerin tamamı denilebilir. İnsanların yaşamlarından ne zaman ve neden memnun oldukları ve yaşam doyumlarını hangi süreçlerin etkilediği yaşam doyumudur.

Kişinin hayattan ne istediği ile bu isteklerine ne kadarına ulaşabildiği yaşam doyumu olarak ifade edilebilir.

Veenhoven (1991, s.16) yapmış olduğu bir çalışmada yaşam doyumu ile ilgili olarak aşağıdaki faktörleri ilişkilendirmiştir;

- Özgürlük ve demokrasiye saygı duyulan ekonomik olarak müreffeh bir ülkede yaşamak.
- Politik istikrar.
- Çoğunluğun bir parçası olmak.
- Sosyal merdivenin tepesine doğru olmak.
- Evli olmak ve aile ve arkadaşlarla iyi ilişkiler kurmak.
- Zihinsel ve fiziksel sağlığı yerinde olmak.
- Açık fikirli olmak.
- Kişinin, hayatının kontrolü altında olduğunu hissetmesi.
- Para kazanmaktan ziyade sosyal ve ahlaki konularda özelemleri olmak ve politik olarak muhafazakâr olmak

Erdoğan (2021, s.396) tarafından yapılan bir çalışmada kişilerin yaşam doyumunun yüksek olması ile kişiler kendilerini daha iyi hissetmekte ve böylece benlik saygılarının ise yükselmekte olduğu belirtmiştir. Bazı araştırmalar, bireyin yaşam doyumunu kendi hayatını kendi empoze ettiği standartla karşılaştırarak yargıladığını ve bu karşılaştırmayı bilişsel yetenekle yaptığını göstermiştir (Ahmed vd., 2015, s.13). Kısaca yaşam doyumu bireylerin yaşamlarının memnuniyeti olarak söylenebilir. Her bireyin yaşamlarını değerlendirme kriterleri farklı olduğundan yaşam doyumları da farklılaşmaktadır.

Yaşam doyumu tek bir alana göre değerlendirilmediğinden ötürü her birey için yaşam doyumunu belirleme kriterleri de farklılık gösterebilmektedir. Al-Attayah ve Nasser (2016, s.3) tarafından yapılan bir çalışmada yaşam doyumunun kişilik ve demografik değişkenler ile de ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

İŞ MEMNUNİYETİ

Keser (2005, s.78) tarafından yapılan bir çalışmada kişinin iş memnuniyetinin artırılması için yeni motivasyon yöntemlerinin yaklaşımlarının gerektiği savunulmuştur.

İş memnuniyeti örgütsel bağlılık, devamsızlık, işten ayrılma, motivasyon ve çalışan ilişkileri gibi iş davranışlarının önemli bir yordayıcısıdır. İş memnuniyeti kavramı, bir örgüt için iki nedenden dolayı önemlidir. İlk olarak, iş memnuniyeti, bir kişinin genel ve zihinsel iyiliğinin bir göstergesi olabilmektedir. İkincisi ise, çalışanın performansını artırmaya ve dolayısıyla örgüte daha fazla bağlılığa yol açmaktadır (Silva, 2019, s.69). İş memnuniyeti, çalışanların işle ilgili iyilik hissidir. Çalışanların tercihlerini anlamak, ihtiyaçlarını karşılamak önemlidir. Çalışanlar

örgütün iç ve dış ortamından memnun kalırsa, çalışanların performans ve işe bağlılık düzeyi oldukça etkilenir.

Bu bilgiler ışığında eğer çalışanın iş memnuniyeti yüksekse çalışanın iş verimliliğinin de yüksek olduğu, işten ayrılmaların azaldığı birçok çalışmada görülmektedir. Kısaca iş memnuniyeti örgütün başarısını direkt etkilemektedir.

İş Memnuniyetinin Sonuçları

Barutçugil (2004, s.389) yaptığı çalışmada, çalışanın yaptığı işin, kişisel değer yargılarıyla örtüşmesi olarak tanımladığı iş memnuniyetinin sonuçları hem çalışanı hem de örgütü etkilemektedir. Chacko (1983, s.165) tarafından yapılan bir çalışmada ise çalışanın iş memnuniyetinin çalışanın yaşama dair tatmin düzeylerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir.

Yüksek düzeyde motivasyona sahip çalışanların üretkenlikleri de fazla olacaktır ve çalıştığı örgütlerin hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunacaklardır.

Ödemiş (2008, s.8) tarafından yapılan bir çalışmada ise insanın hayat felsefesini de etkileyen iş memnuniyeti yaşam memnuniyeti ile yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir.

Başaran (2004, s.389) tarafından yapılan çalışmada çalışanın hem fiziksel yönden hem de psikolojik açıdan işten memnun olmasının çalışana yararlı etki yapacağı belirtilmiştir.

Çetinkanat (2000, s.2) tarafından yapılan bir çalışmada ise çalışanlarda iş memnuniyetinin yüksek olması ile verimliliğin artması ve işe devam etme oranlarının ile örgütsel bağlılığın artması örgüt için istenen sonuçların elde edildiği belirtilmiştir.

Judge ve arkadaşları (2000, s.399) tarafından yapılan bir çalışmada ise çalışanın işindeki memnuniyet veya memnuniyetsizliğinin kişinin tüm yaşam memnuniyetini etkileyebileceği belirtilmektedir. Miner (1992, s.119) yapmış olduğu bir çalışmada iş memnuniyetinin düşük olduğu çalışanlarda uykusuzluk, baş ağrısı gibi sinirsel çöküntüler ile stres, hayal kırıklığı gibi duygusal çöküntülerin yaşandığını belirtmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

İş memnuniyeti ile yaşam doyumu birbirinin içerisine giren, birbirini tamamlayan, birbirini anlamlandıran iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışan insan, yaşamının önemli ve büyük bir kısmını işinde geçirmektedir. Bu nedenle de işte karşılaştığı güzel ve kötü anların izlerini işi dışındaki yaşamına da taşımaktadır. Aynı şekilde sosyal yaşantısında yaşadığı hoş ve hoş olmayan anların izlerini de işine taşımaktadır. Bu bakımdan iş ve yaşam, sanki bir yap-boz oyunu

gibi birbirinin içerisine girerek bir bütünü oluşturmakta, birbirini anlamlandırmaktadır. Bu nedenledir ki iş memnuniyeti ve yaşam doyumu arasındaki ilişki yönetim yazını açısından büyük önem taşımaktadır. (Dikmen, 1995, s.115). Çalışanın çalışma yaşamındaki memnuniyetsizlik, mutsuzluk, hayal kırıklığı ve isteksizlik halleri, çalışanın genel yaşamına etki ederken; bireyin yaşamdan da doyum almamaya başlamasına neden olabilmektedir. Bu durum bireyin çevresini, ailesini ve arkadaşlık ilişkilerini de olumsuz etkileyerek, fiziksel ve ruhsal sağlığını bozabilmektedir (Çetinkanat, 2000, s.48).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi çalışanların iş memnuniyeti ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin önemli olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında çalışanların iş memnuniyetleri ve yaşam doyumlarının birbirleriyle olan ilişkisi ve bazı değişkeler açısından incelenmesi önemlidir.

Yapılan çalışmada yaşam doyumunun sivil havacılık yer hizmetleri personellerinde iş memnuniyetini istatistiksel anlamda nasıl açıkladığını incelemek araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışanın cinsiyeti, eğitim durumu, medeni durumu, çalıştığı işteki süresi gibi faktörlerin çalışanın iş memnuniyeti ve yaşam doyumunu üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu da araştırılmıştır.

Yapılan çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilecektir;

H1: İş memnuniyeti ile çalışanların cinsiyeti, medeni durumları, eğitim durumu ile kurumda çalışma süresi arasında farklılık vardır.

H2: Yaşam doyumu ile çalışanların cinsiyeti, medeni durumları, eğitim durumu ile kurumda çalışma süresi arasında bir farklılık vardır.

H3: İş memnuniyetinin yaşam doyumuna pozitif etkisi vardır.

Ölçme Araçları

Çalışanların iş memnuniyetinin yaşam doyumuna etkisinin incelediği çalışmada 2 ölçekten yararlanılmıştır.

İş memnuniyeti için ölçme aracı olarak 20 maddeden oluşan Minnesota İş Tatmini Ölçeğinden yararlanılmıştır. Diener ve arkadaşlarının (1985) geliştirdiği ve 5 maddeden oluşan yaşam doyum ölçeğinden yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliği, Cronbach's Alpha katsayısı ile kontrol edilmiştir. Cronbach's Alpha değerleri Tablo 1'de gösterilmiş olup, 0,980 ve 0,968 olması ile ölçek yüksek düzeyde güvenilirlerdir.

Tablo 1: Ölçeklerin Güvenilirlik Sonuçları

	Güvenilirlik Değeri	N
İş Memnuniyeti	,980	20
İş Doyumu	,968	5

Evren ve Örneklemesi

Bu çalışmada araştırmanın evrenini Gaziantep ilinde sivil havacılık sektöründe yer hizmetlerinde görev yapan çalışanlar oluşturmaktadır.

Bu araştırmada evren büyüklüğünü toplamda 10.667 sivil havacılık yer hizmetlerinde çalışan grup karşılamaktadır (<https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/PersonelDurumu.aspx>). Bu araştırmanın örnekleme için yapılan hesaplamalar doğrultusunda belirlenen şartlarda en az 371 kişi ile analizlerin yapılması gerekliliğine ulaşılmıştır ($\alpha=0.05$, $d= 0.05$, $p=0,5$, $q=0,5$). Çalışmanın yapıldığı sivil havacılık sektöründe bulunan işletmelerde örneklemeden daha yüksek sayıda çalışanın olması sebebi ile bu araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış ve 403 çalışan ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada kullanılan anket için ise Hasan Kalyoncu Üniversitesi tarafından (Tarih:05.04.2021, sayı:2104050014) etik kurul onayı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Anketlerin uygulanmasından sonra istatistiksel olarak analizler SPSS 23.0 programı aracılığı ile yapılmıştır.

Ölçeklerden elde edilen toplam puanların normal dağılımına uygun olup olmadığına Kolmogorov-Smirnov testi ile bakılmış ve ölçeklerden elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olduğu görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2: Kolmogorov – Smirnov Testi Sonuçları

	İstatistik	Df	p
İş Memnuniyeti	,118	403	,565
Yaşam Doyumu	,176	403	,916

Ayrıca verilerin normal dağılıma sahip olması şartına bakmak için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları dikkate alınmıştır.

Tablo 3: Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	N	Skewness		Kurtosis	
		İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata
İş Memnuniyeti	403	-0,126	0,121	-0,143	0,121
Yaşam Doymu	403	-1,062	0,242	-1,138	0,242

Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin -1,5 ve +1,5 aralığında olması normal dağılımın kabul edilebilmesi için yeterlidir (Erbay ve Beydoğan, 2017, s. 250). Tablo 3 incelendiğinde çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri -1,5 ve +1,5 aralığındadır. Buna göre tüm ilgi değerlerinin normal dağıldığı ifade edilebilmektedir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışanlarının Demografik ve Mesleki Özelliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcılara ait demografik özellikler ile mesleki özelliklere ait frekans ve yüzdeler değerlendirilmiştir ve elde edilen değerler Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Katılımcılara Ait Demografik ve Mesleki Özellikler (n= 403)

	f	(%)		f	(%)
Mesleğiniz			Eğitim Düzeyi		
Yetkili Uçuş Tabibi	13	3,2	Lise	53	13,2
Hava Trafik Emniyeti Elektronik Personel	83	20,6	Önlisans	136	33,7
Güvenlik Eğitmeni	21	5,2	Lisans	152	37,7
Havacılık Güvenliği Personeli	31	7,7	Yüksek Lisans	62	15,4
Hava Aracı Teknisyeni	37	9,2	Total	403	100
Uçuş Harekat Uzmanı	33	8,2	Yaş		
Tarayıcı Personel	66	16,4	18-25	36	8,9
Onaylı Yönetici Personel	20	5	26-35	97	24,1
Güvenlik	38	9,4	36-45	139	34,5
Mühendis	61	15,1	46-55	100	24,8
Total	403	100	56-65	31	7,7
Cinsiyet			Total	403	100

Kadın	176	43,7	Çalışma Süresi		
Erkek	227	56,3	1 yıldan az	53	13,2
Total	403	100	1-5 yıl	93	23,1
Medeni Durum			5-10 yıl	91	22,6
Bekar	180	44,7	10-15 yıl	83	20,6
Evli	223	55,3	15 yıldan fazla	83	20,6
Total	403	100	Total	403	100

Tablo 4’de verilen frekans tablosuna göre katılımcıların %56,3’ünün erkek, %55,3’ünün ise evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş durumuna göre ise en büyük çoğunluğun (%34,5’inin) 36-45 yaş aralığında olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %37,7’sinin lisans programlarından mezun olduğu görülmekle birlikte %20,6’sının hava trafik emniyeti elektronik personeli olarak çalışmakta ve yaklaşık %62’sinin 4 yıldan fazla süredir işyerinde çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

Demografik değişkenler açısından çalışanlarının iş memnuniyeti ve yaşam doyumuna yönelik algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılığı tespit etmek amacı ile T-Testi yapılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: T-Testi Sonuçları (Cinsiyete Göre)

		N	X	ss	t-testi		
					T	sd	P
İş Memnuniyeti	Kadın	176	3,0108	,98374	-5,168	401	,000
	Erkek	227	3,5324	1,02082			
Yaşam Doyumu	Kadın	176	2,9420	1,06757	-4,026	401	,000
	Erkek	227	3,3974	1,16945			

Sivil havacılık personellerinin iş memnuniyeti ile yaşam doyum algıları cinsiyete göre farklılıklarını incelemek üzere t-testi yapılmıştır. Analizler neticesinde Tablo 5 incelendiğinde iş memnuniyetinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği bulunmuştur ($p < 0,05$). Erkek çalışanların iş memnuniyetinin ($X = 3,5324$), kadın çalışanların iş memnuniyetine yönelik algılarından daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Ayrıca Tablo 5’e göre çalışanların yaşam doyumuna yönelik algılarının da cinsiyete göre anlamlı – önemli bir farklılık gösterdiği bulunmuştur ($p < 0,05$). Erkek çalışanların yaşam doyum düzeyleri ($X = 3,3974$), kadın çalışanların yaşam doyum düzeylerinden daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Çalışanlarının medeni durumlarına göre iş memnuniyeti ve yaşam doyumuna yönelik algılarının anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla T-Testi analizi yapılmış ve bulgulara Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6: T-Testi Sonuçları (Medeni Duruma Göre)

		N	X	ss	t-testi		
					t	sd	P
İş Memnuniyeti	Bekâr	180	3,0572	,97566	-4,402	401	,000
	Evli	223	3,5043	1,04308			
Yaşam Doyumu	Bekâr	180	2,9556	1,07268	-3,886	401	.000
	Evli	223	3,3946	1,17003			

Sivil havacılık personellerinin iş memnuniyeti ile yaşam doyum algıları çalışanların medeni durumlarına göre farklılıkları incelemek amacıyla t-testi yapılmış olup, analizler neticesinde Tablo 6 incelendiğinde, iş memnuniyetinin medeni duruma göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Evli çalışanların iş memnuniyetinin ($X = 3,5043$), bekâr çalışanların iş memnuniyetine ($X = 3,0572$) yönelik algılarından daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Çalışanların yaşam doyumuna yönelik algılarının da medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Evli çalışanların yaşam doyum düzeyleri ($X = 3,3946$), bekâr çalışanların yaşam doyum düzeylerinden daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Eğitim durumu değişkenine göre iş memnuniyeti ile yaşam doyum algılarında farklılıkları incelemek amacı ile ANOVA analizi yapılmış, sonuçlara Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: İş Memnuniyeti ile Yaşam Doyumu Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumuna Göre İncelenmesi (ANOVA)

		N	\bar{X}	Ss	F	p
İş Memnuniyeti	Lise	53	2,7632	,94320	28,645	0,000
	Önlisans	136	2,9026	,88866		
	Lisans	152	3,5826	1,03943		
	Yüksek Lisans	62	3,9677	,80261		
	Total	403	3,3046	1,03644		
Yaşam Doyumu	Lise	53	2,6906	1,01645	26,650	0,000
	Önlisans	136	2,7397	1,01611		
	Lisans	152	3,4868	1,12637		
	Yüksek Lisans	62	3,9323	,95879		
	Total	403	3,1985	1,14722		

Tablo 7’de çalışanların eğitim durumuna göre yapılan ANOVA sonucunda algılanan iş memnuniyetinin ($p= 0,000<0,05$) ve yaşam doyumuna ($p= 0,000<0,05$) ilişkin çalışanların algılarının anlamlı bir farklılık gösterdiği bulgulanmıştır.

ANOVA analizleri sonrasında tespit edilen anlamlı farklılığın hangi eğitim durumundan olduğunu bulmak amacıyla post-hoc analiz tekniklerine geçilmiştir (Tablo 8). Post-hoc Hochberg testi sonucunda iş memnuniyeti puanlarının lise grubu ile lisans ve yüksek lisans grubunda istatistiksel olarak ($p<0,05$) anlamlı bir farklılık bulgulanmıştır.

Tablo 8: Eğitim Durumu Değişkeni İçin Post-Hoc Hochberg Testi Sonuçları

		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	
İş Memnuniyeti	Lise	Önlisans	-,13937	,15281	,932
		Lisans	-,81936*	,15053	,000
		Yüksek Lisans	-1,20453*	,17654	,000
	Önlisans	Lise	,13937	,15281	,932
		Lisans	-,67999*	,11138	,000
		Yüksek Lisans	-1,06517*	,14461	,000
	Lisans	Lise	,81936*	,15053	,000
		Önlisans	,67999*	,11138	,000
		Yüksek Lisans	-,38518*	,14220	,041
	Yüksek Lisans	Lise	1,20453*	,17654	,000
		Önlisans	1,06517*	,14461	,000
		Lisans	,38518*	,14220	,041
Yaşam Doyumu	Lise	Önlisans	-,04914	,17019	1,000
		Lisans	-,79628*	,16766	,000
		Yüksek Lisans	-1,24169*	,19662	,000
	Önlisans	Lise	,04914	,17019	1,000
		Lisans	-,74714*	,12406	,000
		Yüksek Lisans	-1,19255*	,16106	,000
	Lisans	Lise	,79628*	,16766	,000
		Önlisans	,74714*	,12406	,000
		Yüksek Lisans	-,44542*	,15838	,031
	Yüksek Lisans	Lise	1,24169*	,19662	,000

	Önlisans	1,19255*	,16106	,000
	Lisans	,44542*	,15838	,031

Tablo 8'e göre iş memnuniyeti; yüksek lisans eğitimi alan çalışanların ($\bar{X}=3,9677$) iş memnuniyetinin, lise ($\bar{X}=2,7632$) ve ön lisans eğitimi ($\bar{X}=2,9026$) alanlardan daha fazla olduğunu ve en az iş memnuniyetinin lise eğitimi alanlarda olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 8'de yer alan yaşam doyumu puanları incelendiğinde ise yüksek lisans eğitimi alan çalışanların ($\bar{X}=3,9323$) yaşam doyumunun, lise ($\bar{X}=2,6906$) ve ön lisans eğitimi ($\bar{X}=2,7397$) alanlardan daha fazla olduğunu ve en az yaşam doyumunun lise eğitimi alanlarda olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışanların çalışma sürelerine göre iş memnuniyeti ve yaşam doyumu düzeylerinde her hangi bir farklılığın olup olmadığını tespit etmek için ANOVA analizi yapılmıştır (Tablo 9).

Tablo 9: İş Memnuniyeti ve Yaşam Doyumu Ölçeği Puanlarının Çalışma Süresi Durumuna Göre İncelenmesi (ANOVA)

		N	\bar{X}	Ss	F	P
İş Memnuniyeti	1 yıldan az	53	3,2028	,98764	7,704	0,000
	1 - 5 yıl	93	2,9387	,95897		
	5 - 10 yıl	91	3,2121	,95205		
	10 - 15 yıl	83	3,4482	1,15904		
	15 yıldan fazla	83	3,7373	,94829		
	Total	403	3,3046	1,03644		
Yaşam Doyumu	1 yıldan az	53	3,0642	1,09599	8,080	0,000
	1 - 5 yıl	93	2,7935	1,14263		
	5 - 10 yıl	91	3,1538	1,08488		
	10 - 15 yıl	83	3,2602	1,15895		
	15 yıldan fazla	83	3,7253	1,05169		
	Total	403	3,1985	1,14722		

Post-hoc analiz teknikleri ile ANOVA analizi sonrasında tespit edilen anlamlı farklılığın hangi çalışma süresinden kaynaklandığını tespit edilmiştir (Tablo 10). Post-hoc Hochberg testi sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

İş memnuniyeti açısından; 1 yıldan az sürede çalışanların ($\bar{X}=3,2028$) iş memnuniyeti, 15 yıldan fazla süre çalışma süresine ($\bar{X}=3,7373$) sahip olanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. 1-5 yıl sürede çalışanların ($\bar{X}=2,9387$) iş memnuniyeti, 10-15 yıl çalışma süresine ($\bar{X}=3,4482$) ve 15 yıldan fazla çalışma süresine ($\bar{X}=3,7373$) sahip olanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. 5-10 yıl çalışma süresine sahip çalışanların ($\bar{X}=3,2121$) iş memnuniyeti 15 yıldan fazla süre çalışma süresine ($\bar{X}=3,7373$) sahip olanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Yaşam doyumu açısından; 1 yıldan az sürede çalışanların ($\bar{X}=3,0642$) yaşam doyumu, 15 yıldan fazla süre çalışma süresine ($\bar{X}=3,7253$) sahip olanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. 1-5 yıl sürede çalışanların ($\bar{X}=2,7935$) yaşam doyumu, 10-15 yıl çalışma süresine ($\bar{X}=3,2602$) sahip olanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. 5-10 yıl çalışma süresine sahip çalışanların ($\bar{X}=3,1538$) yaşam doyumu 15 yıldan fazla süre çalışma süresine ($\bar{X}=3,7253$) sahip olanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Çalışma Süresi Değişkeni İçin Post-Hoc Hochberg Testi Sonuçları

			Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
İş Memnuniyeti	1 yıldan az	1 - 5 yıl	,26412	,17271	,740
		5 - 10 yıl	-,00926	,17340	1,000
		10 - 15 yıl	-,24536	,17645	,833
		15 yıldan fazla	-,53452*	,17645	,026
	1-5 yıl	1 yıldan az	-,26412	,17271	,740
		5 - 10 yıl	-,27338	,14797	,489
		10 - 15 yıl	-,50948*	,15153	,008
		15 yıldan fazla	-,79864*	,15153	,000
	5-10 yıl	1 yıldan az	,00926	,17340	1,000
		1 - 5 yıl	,27338	,14797	,489
		10 - 15 yıl	-,23610	,15231	,725
		15 yıldan fazla	-,52526*	,15231	,006
	10-15 yıl	1 yıldan az	,24536	,17645	,833
		1-5 yıl	,50948*	,15153	,008
		5 - 10 yıl	,23610	,15231	,725
		15 yıldan fazla	-,28916	,15578	,482

	15 yıldan fazla	1 yıldan az	,53452*	,17645	,026
		1-5 yıl	,79864*	,15153	,000
		5 - 10 yıl	,52526*	,15231	,006
		10 - 15 yıl	,28916	,15578	,482
Yaşam Doymu	1 yıldan az	1-5 yıl	,27060	,19084	,816
		5 - 10 yıl	-,08970	,19160	1,000
		10 - 15 yıl	-,19609	,19496	,977
		15 yıldan fazla	-,66115*	,19496	,008
	1-5 yıl	1 yıldan az	-,27060	,19084	,816
		5 - 10 yıl	-,36030	,16350	,247
		10 - 15 yıl	-,46669	,16743	,054
		15 yıldan fazla	-,93175*	,16743	,000
	5-10 yıl	1 yıldan az	,08970	,19160	1,000
		1 - 5 yıl	,36030	,16350	,247
		10 - 15 yıl	-,10639	,16830	,999
		15 yıldan fazla	-,57146*	,16830	,008
	10-15 yıl	1 yıldan az	,19609	,19496	,977
		1- 5 yıl	,46669	,16743	,054
		5 - 10 yıl	,10639	,16830	,999
		15 yıldan fazla	-,46506	,17212	,069
	15 yıldan fazla	1 yıldan az	,66115*	,19496	,008
		1-5 yıl	,93175*	,16743	,000
		5 - 10 yıl	,57146*	,16830	,008
		10 - 15 yıl	,46506	,17212	,069

Son olarak çok değişkenli regresyon analizi yapılarak, sivil havacılık çalışanlarının iş memnuniyeti algısının yaşam doymu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Regresyon analizinin sonucunda bulunan bulgular özetle Tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11: İş Memnuniyetinin Yaşam Doymu Düzeyine Ait Regresyon Analiz Sonuçları

B	STD. Hata	β	t	P	R	R ²	F	P
,884	,079	,855	10,490	,000	,855	,731	1091,063	,000

Tablo 11’den de görüldüğü gibi kurulan regresyon modeli anlamlıdır ($P < ,05$). Sivil havacılık personelinin iş memnuniyeti yaşam doymu düzeyini pozitif ve yüksek düzeyde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır ($R = 0,855$, $R^2 = 0,731$, $p < ,05$). Çalışanların iş memnuniyeti, çalışanların yaşam doymularını toplam varyansın yaklaşık %73’ünü açıklamaktadır.

SONUÇ

Özellikle sivil havacılık yer hizmetleri gibi hizmet sektöründe çalışanların örgüt içerisinde iş memnuniyetleri hem örgütler için önemli hem de çalışan için önemlidir.

Bu çalışmada iş memnuniyetinin çalışanların yaşam doyumları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla geliştirilen hipotez, regresyon analizi aracılığıyla tespit edilmiştir. 403 kişiden sağlanan verilerle gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde katılımcıların iş memnuniyet düzeyleri yaşam doyumlarını yaklaşık %73'ünü açıkladığı sonucuna varılmıştır. Bu saptama ile H3 hipotezi kabul edilmiştir. İş memnuniyetinin ya da işten kazanılan tecrübelerin, bireyin çalışma dışı yaşamını, diğer bir ifade ile yaşamının bütünü olumlu yönde etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır (Kırcı Çevik ve Korkmaz, 2014, s. 132). Ayrıca Fırat ve Cula tarafından (2016, s.152) yapılan çalışmada iş doyumunu ile yaşam doyumunu arasında ise %29,1'lik pozitif ilişki tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Henne ve Locke (1985, s.231) yaptığı çalışmada iş memnuniyetinin psikolojik sonuçlarından birisi de yaşam doyumudur tespiti ile H3 hipotezimiz desteklenmektedir.

Yapılan bu çalışmada iş memnuniyeti ve yaşam doyumunu etkileyen faktörler de incelenmiştir. Bu bağlamda hem iş memnuniyeti hem de yaşam doyumunu cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve çalışma süreleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir.

Sivil havacılık personellerinin iş memnuniyet düzeylerinin cinsiyete, medeni durum, eğitim durumu ve iş yerinde çalışma durumlarına göre farklılık olup olmadığına dair yapılan analiz sonucunda, iş memnuniyetinin cinsiyete, medeni durum, eğitim durumu ve iş yerinde çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu saptama ile H1 hipotezi kabul edilmiştir. Erkek çalışanların iş memnuniyetinin kadın çalışanların iş memnuniyetine yönelik algılarından daha yüksek, evli çalışanların iş memnuniyetinin bekâr çalışanların iş memnuniyetine yönelik algılarından daha yüksek ve yüksek lisans eğitimi alan çalışanların iş memnuniyetinin, lise ve ön lisans eğitimi alanlardan daha fazla olduğunu ve en az iş memnuniyetinin lise eğitimi alanlarda olduğunu ortaya koymaktadır.

Sivil havacılık personellerinin yaşam doyum algılarının cinsiyete, medeni durum, eğitim durumu ve iş yerinde çalışma durumlarına göre farklılık olup olmadığına dair yapılan analiz sonucunda, çalışanların yaşam doyumlarının cinsiyete, medeni durum, eğitim durumu ve iş yerinde çalışma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu saptama ile H2 hipotezi kabul edilmiştir. Erkek çalışanların yaşam doyum düzeyleri, kadın çalışanların yaşam doyum düzeylerinden daha yüksek, evli çalışanların yaşam doyum düzeyleri bekâr

çalışanların yaşam doyum düzeylerinden daha yüksek, yüksek lisans eğitimi alan çalışanların yaşam doyumunun, lise ve ön lisans eğitimi alanlardan daha fazla olduğunu ve en az yaşam doyumunun lise eğitimi alanlarda olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma yaşamında iş memnuniyeti hem örgüt açısından hem çalışan açısından önemlidir. İşe alım aşamasında iş için uygun nitelikteki kişileri işe almak, çalışanlar için oryantasyon süreçlerini gerçekleştirmek, performans değerlendirmelerini doğru bir şekilde yaparak çalışanların kariyer planlarını çalışanlara uygun şekilde oluşturmak gibi çalışanların iş memnuniyetlerini gerçekleştirilerek yaşam doyumları da yüksek tutulabilir.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed, J., Noushed, S. & Ahmed, S. (2015). To evaluate the relationship between social anxiety & life-satisfaction among adolescence in Karachi. *Annals of Psychophysiology*, 2(1):12, 1-15.

Al-Attayah, A. & Nasser, R. (2016). Gender and age differences in life satisfaction within a sexsegregated society: Sampling youth in Qatar. *International Journal of Adolescence and Youth*, 21(1), 84-95.

Avşaroğlu, S., Engin Deniz, M. & Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumunu iş doyumunu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 115-129.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.*

Başaran, İ. E. (2004). *Yönetimde insan ilişkileri.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Chacko T. I. (1983). Job and life satisfaction, a causal analysis of their relationship. *Academy of Management Journal*, 26 (1), 163-169.

Çetinkanat, C. (2000). *Örgütlerde güdüleme ve iş doyumunu.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Dağlı, A. & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumunu ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59), 1250-1262.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 71–75.

Dikmen, A.A. (1995). İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 50(03), 115-140.

Erbay, Ş., & Beydoğan, H. Ö. (2017). Eğitimcilerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 246-260.

Erdoğan, M. Y. (2021). İyimserlik (yaşam yönelimi) ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide akademik başarının aracılık rolü. *Eğitim ve Bilim*, 46(205), 395-407.

Fırat, Z. M. & Cula, S. (2016). İş-aile çatışması, aile-iş çatışması ve iş doyumunun öğretmenlerin yaşam doyumu üzerindeki etkisi. *Başkent University Journal of Education*, 3(2), 146-155.

Henne, D. & Locke, E. A. (1985). Job dissatisfaction: What are the consequences?, *International Journal of Psychology*, 20(2), 221-240.

Judge, T. A., Bono, J. E. & Locke, E. A. (2000). Personality and job satisfaction: The mediating role of job characteristics. *Journal of Applied Psychology*, 85(2), 237-249

Keser, A. (2005). İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum*, 4, 77–96.

Kırcı Çevik, N. & Korkmaz, O. (2014). Türkiye’de yaşam doyumu ve iş doyumu arasındaki ilişkinin iki değişkenli sıralı probit model analizi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 126-145.

Miner, J. B. (1992). *Industrial/organizational psychology*, McGraw Hill.

Ödemiş, H. (2008). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş tatminleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Yeditepe Üniversitesi, İstanbul*.

Silva, R. (2019). Factors affecting job satisfaction of non-commissioned officers in Sri Lanka Military Academy. *Proceedings of the Vavuniya Campus International Research*. 68-72.

Sung, K. W. (2003). Influencing variables on life satisfaction of Korean Elders in institutions. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 33(8), 1093-1100.

Ünal, S., Karlıdağ, R., & Yoloğlu, S. (2001). Hekimlerde tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin yaşam doyumu düzeyleri ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 4(2), 113-118.

Veenhoven, R. (1991). Questions on happiness: Cassical topics, modern answers, blind spots. *Oxford: Pergamon Press.*

<https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/PersonelDurumu.aspx>, (Erişim Tarihi: 01.11.2021).

İÇİNDEKİLER / CONTENT

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın İzmir Yerel Basınına Yansımaları Ferhat KAYA	1375
Yükseköğretim Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı Algılarının Metafor Yoluyla Belirlenmesi Latif GÖKALP, Şule EGÜZ	1399
Genç Kalemler Dergisinde Türkçe Eğitime Yönelik Tespitler Mehmet FİDAN	1434
A Research on The Turkish Translations of The Neologisms in The Handmaid's Tale by Margaret Atwood Ekim AKYILDIZ, Yeşim TÜKEL KANRA	1449
Savaşın Çocukları: Sovyet İspanyollar Filiz KARAKALE	1470
An Ecological Analysis of Circe by Madeline Miller: Reconstructing The Relations Among Different Forms of Beings Through Figurative Reconceptualizations İfakat Banu AKÇEŞME, Çağrı ŞARLAR	1492
Kukla Kabare'de Bir Karagöz Gölgesi: Dayı Gülseren Özdemir RİGANELİS	1520
Ekonomik Büyüme Duyurularının İnşaat Sektör Endeksi Üzerindeki Etkisi Rana TORUN	1551
Gregory Hansen Koentegrasyon Yöntemiyle Vergi-Harcama Hipotezi Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Türkiye Örneği (2006-2022) Mesut FENKLİ, Doğan UYSAL	1572
Sağlık Sistemi Belirleyicileri ve Göstergeleri Üzerine Bir Yol Analizi Çalışması Ceren BÖRÜBAN, Ebru ÖZGÜR GÜLER	1602
Rousseau'nun Emile'inde İdeal Kadın ve Erkek Kurgularının Eleştirisi Cansel USLU, Tuba KANCI	1630
The Foundations of Marx's Theory of Alienation: Marx's Critique of His Predecessors and Alienated Labour Görkem GİRAY	1656
Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençlerin Genç İşsizliğine Yönelik Algıları Üzerine Bir Araştırma Celal TOLGAY, Özlem ÇAKIR	1680
Tıp Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı: Klinik Öncesi ve Klinik Dönemin Karşılaştırılması Sevtap AYDIN, Esin ERGÖNÜL	1708
Kültürel ve Yaratıcı Endüstrilerde Çalışan Sanat Üreticilerinin Fikri Mülkiyet Hakkı Konusunda Deneyimleri ve Görüşleri Tolga ULUSOY	1733
The Governance of Migration and Urban with Multilevel Actors Şeyma KARAMEŞE	1754
Ötantiklik Algısı Müşteri Tatmini ve Destinasyon İmajının Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisi: İzmir Birgi Tarihi Kenti Örneği Erdem BAYDENİZ, Berkan BAŞAR, Üzeyir KEMENT, Seden DOĞAN	1771
NFT (Non-Fungible Token) ve Uygulama Alanları Erhan USTAÖĞLU, Selçuk KIRAN, Mahmut BAĞCI, İlkin Ecem EMRE	1801
Sivil Havaçılık Sektöründe Çalışanların İş Memnuniyet Düzeylerinin Yaşam Doyumuna Etkisinin İncelenmesi Özgül YÜKSEKBİLGİLİ	1822